QVINTILIANVS

~~Cicero~~ Cato.

Quintilianus, laudem tribuit elegantiae, cui proprie studuisse illum testatur Lod. in lib. 3. de trad. discip. fol. 2998.

M. Fabius gravissimus scriptor.

Idem Lodouicus in lib. 3. de trad. disci.

Ciceroni Quintilianum adiunxit Laurent. Valla, tanquam comitem aut uerius sponsum paremque: non omnino inscientia, quam uerborum munditie, sed translationum acumine, et totius dictionis [illegible].

Quintiliani libros 5, nempe 3, 4, 8, 9 et 10 Lodo. Vives enarrandum magistris, reliquosque uero priuato studio dicit unumquemque posse assequi intelligentia. lib. 4.

Cic. lib. 1. de Orat.

In Oratore requiritur acumen Dialecticorum, sententia philosophorum, verba poetarum, memoria Iurisconsultorum, vox tragoedorum, gestus pene summorum est actorum.

1640.

M. FABII

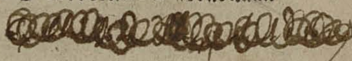
QVINTILIANI

RHETORIS CLARISSIMI,

Oratoriarum institutionum libri XII. Doctißimorum uirorum, Ioachimi Camerarij, Ioannis Sichardi, aliorumq; opera ac studio partim ex meliorum codicum collatione restituti sibi, partim annotationibus illustrati.

Quibus sparsim quoq; adiecimus Gul. Philandri Castilionei castigationes.

Indicem præterea rerum & uerborum memorabilium locupletißimum.

Basileæ per Nicolaum Bryling.
Anno M. D. XLVIII.

GYBERTUS LONGOLIUS, AGRIPPINATI IUUENTUTI S. P. D.

Cogitāti mihi, auditores studiosi, rationem aliquā, qua meum erga scholas has Agrippinates studiū pleniore testimonio declararem, nihil mihi ad hanc rem efficacius uisum est, quàm si eiuscemodi autoribus enucleandis incumberem, qui præter expolitam & expressam dicendi, & φράσεως formandæ facultatem (qua quid per Deum immortalem admirabilius?) profunda etiam, castigataq; disciplinarum omnium exuperantia iudicium, rationemq; ingenij exacuere possent. Igitur pro ingenij nostri modulo, enarratis Liuio, Salustio, Cæsare, & alijs quibusdam illis proximè similibus, quorum scilicet historiæ magis ad rerum insignium, cognitionē, & dictionis munditiem, quàm iudicium literarium, sine quo uanus est omnis noster conatus, comparandum faciunt: ex copiosa Latinorum autorum bibliotheca Fab. Quintilianum Rhetorem cum primis luculentū, per meliores instantis anni horas, de sententia iudicij nostri (quod quàm sit perexiguum facile cognosco) me uobis interpretaturū iam antè denuncio: ne dicar scholæ nostræ consuetudini minus satisfecisse. Nam cum in legendis autoribus pleraq; ad Dialecticorum, multa ad Rhetorum canonem reuocarem & expenderem, ne scilicet defunctorie, instar uulgi, officium interpretis obirem, factū est, ut plurimis obscuriora, quàm capere illarum artium rudes possent, tradidisse existimer. Ergo ut certam eorum quæ annotaui hactenus, & posthac (uolente eo, cuius nutu omnia reguntur) annotaturus sum, rationem ostendam. En uobis, studiosissimi adolescentes, eloquentissimum & castissimum magistrum Fabium

offero: de quo, quia (uno quod aiunt, ore) ſatis pro merito prædicari non poteſt, præſtat omnino tacere, quàm pauca dicere. Sed interim ne uos lateat, quid in hac editione præſtiterit typographus Gymnicus, homo ut multo diligentiſſimus, ſic ad bona ſtudia promouenda propenſus admodum. Primum precibus meis autorem iſtum typis mediocribus preßit: quod minuti iſti & cedentes auſcultationibus parum conueniant, & aciem oculorum mirificè obtundant: grandiores uerò magnitudine ſua difficilem uſibus circumferẽtium faciant. Præterea doctißimorum quorunq; caſtigationes & annotationes adijciendas curauit: quod ego quoque facilè paſſus ſum, quum pleriq; docentium eiuſmodi lectorẽ cælent, quò uideantur, dum iſta ipſi uſurpãt, apud ignaros doctiores ἀλλὰ ἤδη ἅλις προοιμίων.

Valete, è gymnaſio noſtro Calend. Martio. Anno M. D. XXXIIII.

IO. SI-

IO. SICHARDVS LECTORI S. D.

POst multas, easq; nec indiligentes omnino M. Fabij Quintiliani editiones, quum & nobis eius edendi consilium subijsset, uisi sumus id rectissimè & ueluti auspicato facturi, si nõ ut cæteri ferè nostra ætate omnes, ingenio, sed exemplaribus paulò uetustioribus freti hoc facere ingrederemur. Nec enim obscurum est, quantã maximis quibusq; autoribus cladẽ attulerit hoc emendationis genus, quod illotis quidam manibus ad autores quasi per ludum accedunt, pro libidine ut quidq; in mentẽ uenerit, aut tollentes, aut ingerentes. Quæ res cùm cæteris ferè omnibus, tum ipsi maximè Fabio obfuit, adeo, ut commemorare pigeat quàm subinde alijs atq; alijs mendis sciolorũ quorundam uitio ueluti uulneribus affectus sit, dum pro se quisq; hoc sibi sumit, ut in alieno libro ingeniosius uideatur. Quo factum est, ut subdititijs quibusdam insertis, non modò præterita sint, quæ ad rem faciebant, sed quod est multo grauissimum, cœperint interim in precio esse & usu, sub magni scilicet nominis umbra, quæ ab omni dicendi ratione longè lateq; abhorreant. Id quod fortasse alibi sit tolerabilius, sed ubi quicquid dixeris feceris'ue in exemplum protinus, abit, atque deinde imitationem, ibi quamlibet paruus error etiã capitalis est. Nec accidit hic quod ferè aliàs, ut erratorum nos aliquando pudere possit, sed placemus etiam nobis errore, dum exemplo quicquid eius rei est facere nos persuasum habemus. Hæc nobis causa fuit, humanissime lector, ut autorem longè eminentissimum & dicendi grauitate & acumine iudicij in manus sumeremus, non quidem hoc animo, ut spem cuiquam faceremus, nihil post nostrum laborem fore reliqui

quod luce indigeat, quis enim hoc ſibi niſi impudentiſſimus polliceri auſit? Sed ut probaremus ſaltem ſtudium noſtrum in reſtituendis pro uirili noſtra eiuſmodi autoribus, quos ſanè perpaucos temporum iniuria reliquos nobis fecit. Simul ut & his gratificaremur, qui inſtandi ut hoc ageremus nullum finem faciebant. Quorum quidem præcipuus fuit Ioan. Antonius Caſſouienſis, uir cùm abſoluta omnium artium, quæ in ſummũ uirum cadere poſſunt cognitione præditus: tum rei Medicæ callentiſſimus, qui ex media ferè Polonia ad nos exemplari uetere ſubmiſſo, ſic pro amicitiæ noſtræ iure apud me egit, ut tergiuerſandi nullum relinqueret locũ. Vt autem habeas, humaniſſime lector, conſilij noſtri rationem, quid in toto opere ſpectauerimus, ita accipe: Initio curæ nobis fuit magnopere, ut ipſum dictionis filum uſquequaq; ſui ſimile eſſet, eamq; ob cauſam nihil ueriti quorundam iudicia: mouimus loco quicquid uiſum eſſet alicunde arrepſiſſe in contextum, id tamen uelim exiſtimes factũ duce exemplari, ſine quo uſqueadeò nihil putauimus tentandũ eſſe in ueterum monumentis, ut nec ullam peſtem ſtudijs ducamus maiorem. Deinde cum pleraq; uariè legerẽtur, marginibus curauimus adſcribi ea quoq;, quæ à ſentẽtiæ ut uidebatur propoſito, longiſſimè recederent: non hoc agentes ut uulgata editione damnata, obſcura quædam ſufficeremus, quæ lectorẽ morarentur, ſed quo à paulò acutioribus tanquam ex ueſtigijs poſſet erui ſyncerior lectio. Quod & auidius facturos nonnullos putabamus, quo minus noſtrum iudiciũ interpoſuiſſemus. Nec uerò inficias eo quædam etiamnũ reſtare, in quibus tibi nec iudicium noſtrum, nec exemplar diligenter alioqui ſcriptum, ſufficerit, ad quæ intelligenda

Delio, ne quid aliud dicam, natatore sit opus. Sed cogitabis eiusmodi fuisse suscepti negotij rationem, cui uix ipse Fabius, si iam renascatur, satis sit futurus, tantum sibi permisit quorundā petulantia, in ea quæ non intellexit. Vale, & nos ama. Basileæ mēse Augusto. Anno M. D. XXIX.

M. FABII QVINTILIANI VITA.

MArcus Fabius Quintilianus Romæ natus est, quibus Consulibus, aut quo imperante Cæsare, non legi. Verißima coniectura adducor, ut fidem libris temporum non habeam, ubi legitur Quintilianus Calagura urbe Hispaniæ oriundus. Nam M. Valerius Martialis Calaguritani agri alumnus, cū Hiberos memoria dignos suos, suis Epigrammatibus inserat, nullā de Quintiliano mentionē fecit, sed eum seperatim cum ueneratioue nominat:

Quintiliane uagæ moderator summe iuuentæ,
Gloria Romanæ Quintiliane togæ.

Et ipse dicit quum esset adolescentulus, cognouisse Domitium Afrum & Senecam, qui ambo sub Nerone periēre. Seneca in libro sexto Diuisionum Quintiliani declamatoris meminit, cuius adhuc extant multæ declamationes acutæ & breues, stylo aliquantulum remißiore. Is auus fuit Mar. Fabij Quintiliani, qui Romæ multis annis Rhetoricen cum summa laude docuit. Et ipse rursus Quintilianus mentionem facit patris, qui causidicus fuit apud principem. Neque notitia, neq; gratia caruit. Domitiani enim Cæsaris nepotum cura ei delegata fuit. Disciplinæ eius castigatißimæ plenißimum testimoniū C. Cælius affert. Qui

ſub tali præceptore tantum profecit, ut ſui temporis Ora-tores facilè ſuperauerit. Duxit uxorem ex nobili familia, ex qua liberos ſuſcepit, quæ acerbiſsima fatorum ſorte in prima iuuentutis flore rapta fuit. Alterum ex liberis, cùm librum de Cauſis corruptæ eloquentiæ edidiſſet, amiſit. Poſtea cùm Rhetorices libros ſcriberet, Quintilianum fi-lium unicum parentis lumen ac ſolatium rogo dedit. Te-ſtis & ipſe infelix ſenex ſuarum lachrymarum eſt. Eius fi-liola ex alia, ut credo, uxore Tutij equitis Romani filia genita, nupſit Nouio Celeri uiro claro. Quo tempore de-ceſſerit, affirmare non audeo, quoniam is qui tradit, fide caret.

M. FA-

M. FABIVS QVIN TILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE S.

EFFLAGITASTI quotidiano conuicio, ut libros, quos ad Marcellũ meum de Institutione oratoria scripserã, iam emittere inciperem. Nam ipse eos nondum opinabar satis maturuisse, quibus componendis, ut scis, paulò plus q̃ biennium, tot alioqui negotijs districtus, impendi. Quod tempus non tam stylo, quàm inquisitioni instituti operis propè infiniti, & legendis autoribus, qui sunt innumerabiles, datũ est. + Vsus deinde Horatij consilio, qui in Arte poëtica suadet, ne præcipitetur editio, nonumq; prematur in annũ, dabam his ocium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanquã lector perpenderem. Sed si tantopere efflagitãtur, quàm tu confirmas, permittamus uela uentis, & auram bene soluentibus precemur. Multũ autem in tua quoq; fide ac diligentia positum est, ut in manus hominum quàm emendatißimi ueniant.

Aliás sic: Deinde Horatij, quã lectionẽ, uir exacti iudicij Petrus Mosellanus approbat.

Et auram.) Pontanus, à cuius autoritate & iudicio diuersum sentire nefas ueluti est, pro auram oram & legit, & interpretat̃, usus ad hoc testimonio Liuiano lib. 28. in eo libello, quem de Aspiratione conscripsit, quem secutus etiã autor dictionarij, quod Copiæ cornu appellant, inter exponendũ idem adserit. Sunt & alij quoq;, quibus hoc defendere placuit. Et quanquam fortaßis magis applaudat auram, tamen ob huiuscemodi uirorum autoritatem & consensum, rem in dubio relinquamus, præsertim cùm ex hac re, dignitas scripti & autoris non minuat̃. Mosellanus, modô sint illius, quæ in hũc autorẽ sub illius titulo ferunt̃ annotata, auram magis probat. Camerarius, utriusq; linguæ peritia clarus, oram mauult. Quid enim, inquit, aurã significet? neq; ẽm bene precemur hic astruere liceat, maximè cùm in quarto huius autoris libro similiter legatur magno consensu exemplorum: Nauim conspexi, quanti ueheret interrogaui, de precio conuenit, conscendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus orã, profecti sumus. Est aũt ora, ut ait Põtanus, funis nauticus, q̃ naues ligant̃ in portu.

M. FABII QVINTILIANI, IN ORATORIAE INSTItionis librum primum, ad Marcellum Victorium,

PROOEMIVM.

Reddit rationē editionis.

Romę docuit Fabius, ubi defunctis munere docendi 20 annos ociū à professione legibus postea scriptis dabatur.

Post impetratā studijs meis quietem, quæ per uiginti annos erudiendis iuuenibus impenderam, quum à me quidam familiariter postularent, ut aliquid de ratione dicendi componerem. Diu sum equidem reluctatus, quod autores utriusq; linguæ clarißimos nō ignorabam, multa quæ ad hoc opus pertinerent diligentißimè scripta, posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorē mihi ueniā meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebātur illi magis, quod inter diuersas opiniones priorū, & quasdam etiam inter se cōtrarias, difficilis esset electio: ut mihi si non inueniendi noua, at certè iudicandi de ueteribus, iniungere laborem non iniustè uiderentur. Quamuis autē non tam me uinceret præstandi quod exigebatur fiducia, quàm negandi uerecūdia, latius se tamen aperiēte materia, plus quàm imponebatur oneris, sponte suscepi: simul, ut pleniori obsequio demerer amantißimos mei: simul, ne uulgarē uiam ingressus, alienis demum uestigijs insisterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quasi perfectis omni alio genere doctrinæ summā eloquentiæ manum imponerent: siue contemnentes, tanq̄ parua quæ prius discimus studia, siue nō ad suū pertinere officiū opinati, quando diuisæ professionū uices essent: seu, quod proximū uero, nullam ingenij sperantes gratiā circa res, etiamsi necessarias, procul tamen ab ostentatione positas, ut ope

Translatio ab operum perfectione.

diuersæ

Professionum uic.) ut exēpli gratia Grāmatic

ut operũ fastigia spectantur, latent fundamenta. Ego cum nihil existimem arti oratoriæ alienum, sine quo Oratorem nõ posse fieri fatendum est, nec ad ullius rei summam, nisi præcedentibus initijs perueniri ad minora illa, sed quæ si negligas, non sit maioribus locus, demittere me non recusabo: nec aliter quàm si mihi tradatur educandus Orator, studia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus Marcelle Victori, tibi dicamus, quem cùm amicißimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, nõ propter hæc modò, quanquam sunt magna, dignißimum hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus, sed quod erudiendo nato tuo, cuius prima ætas manifestum iter ad ingenij lumen ostendit, non inutiles †fore libri uidebãtur, quos ab ipsis dicendi uelut incunabulis, per omnes, quæ modo aliquid Oratori futuro conferant, artes, ad summam eius operis perducere destinabamus. Atq; eo magis, quod duo iam sub nomine meo libri ferebãtur artis Rhetoricæ, neq; in hoc comparati. Namq; alterũ sermone per biduum habito, pueri, quibus id præstabatur, exceperant: Alterũ quibus sane diebus, quantum notando consequi potuerant, interceptum, boni iuuenes, sed nimium amantes mei, temerario edititionis honore uulgauerant. Quare in his quoq; libris erũt eadem aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uerò cõpositiora, & quàm nos potuerimus elaborata. Oratorem autem instituimus illum perfectũ, qui esse nisi uir bonus non potest. Itaq; non dicendi modò eximiã in eo facultatem, sed omnes animi uirtutes exigimus. Neq; hoc concesserim, rationem rectæ honestæq; uitæ (ut quidã putauerunt) Ad Philosophos relegandam, cùm uir ille uerè ciuilis, & publicarum, priuatarumq; rerum administrationi

tices & Rhetorices.

fere

Ingen. lumẽ) Eloquentiã. Cice. in Bruto, Vt eñ hominis decus ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia.

strationi accommodatus, qui regere consilijs urbes, fundare legibus, emendare iudicijs posit, non alius sit profectò quàm Orator. Quare, tametsi me fateor usurum quibusdam, quæ Philosophorum libris continentur, tamen ea iure, uereq; contenderim esse operis nostri, proprieq; ad artem Oratoriam pertinere. An si frequentißimè de iustitia, fortitudine, temperantia, cæterisq; similibus sit disserendum, & adeò, ut uix ulla poßit causa reperiri, in quam non aliqua quæstio ex his incidat, eaq; omnia inuentione, atq; elocutione sint explicanda, dubitabitur ubicunq; uis ingenij, & copia dicendi postulatur, ibi partes Oratoris esse præcipuas? Fueruntq; hæc, ut Cicero apertißimè colligit, quemadmodum iuncta natura, sic officio quoque copulata, ut ijdem sapientes atque eloquentes haberentur. Scidit deinde se studium, atque inertia factum est, ut artes esse plures + uiderentur. Nam ut primum lingua esse cœpit in quæstu, institutumq; eloquentiæ bonis malè uti, curam morum qui diserti habebantur, reliquerunt. Ea uerò destituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, instituendasq; uitæ leges regreßi, partem quidem potiorem, si diuidi posset, retinuerunt, nomen tamen sibi insolentißimum arrogauerunt, ut soli sapientiæ studiosi uocarentur. Quod neque summi Imperatores, neque in concilijs rerum maximarum, ac totius administratione Reipub. præclarißimè uersati, sibi unquam uendicare sunt ausi: facere enim optima quàm promittere maluerunt. Ac ueterum quidem sapientiæ professorum multos & honesta præcepisse, & ut præceperunt, etiam uixisse facilè concesserim, nostris uerò temporibus, sub hoc nomine maxima in ple-

Lib. 3. de Oratore.

iudicarentur.

in plerisque uitia latuerunt. Non enim uirtute ac studijs ut haberentur Philosophi laborabant, sed uultum, & tristitiam, & dissentientem à cæteris habitum peßimis moribus prætendebant. Hæc autem quæ uelut propria philosophiæ asseruntur, paßim tractamus omnes. Quis enim non de iusto, æquo ac bono, modò non & uir peßimus, loquitur? Quis non etiam rusticorum aliqua de causis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietas ac differentia, omnibus qui sermonem curæ habent, debet esse communis. Sed ea & sciet optimè, & eloquetur Orator: qui si fuisset aliquando perfectus, non à philosophorum scholis uirtutis præcepta peterentur. Nunc necesse est ad eos aliquando autores recurrere, qui deserta, ut dixi, parte oratoriæ artis, meliorem præsertim occupauerunt, & uelut nostrum reposcere, non ut nos illorum utamur inuentis, sed ut illos alienis usos esse doceamus. Sit igitur Orator uir talis, qualis uerè sapiens appellari poßit, nec moribus modò perfectus (nam id mea quidem opinione, quanquam sint qui dissentiant, satis non est) sed etiam scientia, & omni facultate dicẽdi, qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summam tenendum est, quod fecerunt plerique ueterum, qui, etsi nondum quenquam sapientem, repertum putabant, præcepta tamen sapientiæ tradiderunt. Nam est certè aliquid consumata eloquentia, neq; ad id peruenire natura humani ingenij prohibet: quod si non contingat, altius tamen ibunt, qui ad summam nitentur, quàm qui præsumpta desperatione quo uelint euadendi, protinus circa ima substiterint. Quo magis impetranda erit uenia, sine minora quidem illa, uerùm operi quod instituimus necessaria præteribo. Nam liber

Philosophos inquit, qui nostro tempore phiberi se uolunt, non studijs, sed specie laborant esse. Philosophiæ autẽ studia quum sint uitæ ac morũ præcepta: hoc est, officia cõtineant, & tradant quãdam certitudinem sermonis, quis illa nunc non usurpat? Atqui nemo uerè poterit nisi Orator. De hac uero quasi degeneretione Philosophorum, à uirtute & constantia deficientiũ, grauissimè quæritur Cicero in 2. Tusculan.

primus,

primus, ea quæ sunt ante officium Rhetoris, continebit. Secundo, prima apud Rhetorem elementa, & quæ de ipsa Rhetoricæ substantia quæruntur, tractabimus. Quinque deinceps inuentioni, nam & huic dispositio subiungitur. Quatuor elocutioni, in cuius partem memoria ac pronunciatio ueniunt, dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis Orator ipse informandus est, ut qui mores eius, quæ in suscipiendis, discendis, agendis causis ratio, quod eloquentiæ genus, quis agendi debeat esse finis, quæ post finem studia, quantum nostra ualebit infirmitas, disseremus. His omnibus admiscebitur, ut quisque locus postulabit, dicendi ratio, quæ non eorum modò scientia, quibus solis quidam nomen artis dederunt, studiosos instruat: & (ut sic dixerim) ius ipsum Rhetorices interpretetur, sed alere facundiam, uires augere eloquentiæ poßit. Nam plerunq; nudæ illæ artes, nimia subtilitatis affectatione frangunt atque concidunt quicquid est in oratione generosius, & omnem succum ingenij bibunt, & ossa detegunt: quæ ut esse & astringi neruis suis debent, sic corpere operienda sunt. Ideoq; nos non particulam illam, sicut plerique, sed quicquid utile ad instituendum Oratorem putabamus, in hos duodecim libros contulimus, breuiter omnia demonstran-
a do. Nam si quantum de quaque re dici potest prosequamur, finis operis non reperietur. Illud tamen in primis testandum est, nihil præcepta atque artes ualere, nisi adiuuante natura. Quapropter ei cui deerit ingenium non magis hæc scripta sunt, quàm de agrorum cultu sterilibus
quidem terris. Sunt & alia ingenita + cuique adiumenta quæ adiuuant, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, decor: quæ si modica obtigerunt, possunt ratione ampli-

cri.

ari. Sed nonnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenij, studijq́; corrumpant. Sicut & hæc ipsa sine doctore perito, studio pertinaci, scribendi, legendi, dicendi, multa & continua exercitatione, per se aliâs nihil prosunt.

a Illud tamen.) Præcidit id quod & Horatius quæsitum esse scribit, natura'ne an arte constaret eruditio. Quum enim omnis eruditio cultura ingenii sit, ubi deerit ingenium, ne culturæ quidem poterit esse locus. Ac si quis ideo studia doctrinarum contemnere uelit, quod uecordes nihil illis adiuuentur, perinde ac si literas, quia in aqua nihil scribi possit, spernat, facere uideatur. Nam eo usque humanæ sapientiæ uis non extenditur, ac admirabilis sanè doctor is sit ac diuinus, qui mente cassos instruat sapientia, ut ait Euripides.

M. FAB.

M. FABII QVINTILIANI, DE INSTITVTIONE, ORATORIA, LIB. I.

Quemadmodum prima elementa tradenda sint, Caput I.

Gitvr nato filio, pater spem de illo primùm quàm optimã capiat, ita diligẽtior à principijs fiet. Falsa enim est querela, paucißimis hominibus uim percipiendi quæ traduntur esse concessam, plerosque uerò laborẽ ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contrà, plures reperias, & faciles in excogitando, & ad discendum promptos: quippe id est homini naturale. Ac sicut aues ad uolandum, equi ad cursum, ad sæuitiam feræ gignuntur: ita nobis propria est mentis agitatio atq; solertia, unde origo animi cœlestis creditur. Habetis uerò & indociles, non magis secundum naturam homines eduntur, quàm prodigiosa corpora, & monstris insignia. Sed hi pauci admodum fuerunt. Argumentum quod in pueris elucet spes plurimorum, quæ cum emoritur ætate, manifestum est, non naturam defecisse, sed curam. Præstat tamen ingenio alius alium, concedo: sed ut plus efficiat aut minus. Nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil consecutus. Hoc qui peruiderit, protinus ut erit parens factus, acrẽ quammaximè curam spei futuri Oratoris impẽdat. Ante omnia, ne sit uitiosus sermo nutricibus: quas, si fieri posset, sapientes Chrysippus optauit, certe quantum

Omnium non modo animãtium, sed rerũ propria quædã natura est. Vrit ignis, candet nix. Sua est equis, bobus, feris omnibus natura. Ita hominis rationis usus proprius est unde sermo existit.

quantū res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morū quidē in his, haud dubiè prior ratio est, rectè tamen etiā loquantur. Has primùm audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenacißimi sumus eorum, quæ rudibus † annis percepimus: ut sapor quo noua imbuas, durat, nec lanarū colores quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt. Et hæc ipsa magis pertinaciter hærēt, quæ deteriora sunt. Nam bona facile mutantur in peius: nunc quando in bonū uerteris uitia? Non assuescat ergo (ne dum infans quidē est) sermoni, qui dediscendus sit. In parentibus uerò, quamplurimum esse eruditionis optauerim. Verū nec de patribus tantū loquor, nam Gracchorū eloquētiæ multū contulisse accepimus Corneliā matrem, cuius doctißimus sermo in posteros quoq; est epistolis traditus. Et Lælij filia reddidisse in loquendo paternam eloquentiā elegantiorem dicitur. Et Q. Hortensij filiæ oratio apud Triumuiros habita legitur, non tantum in sexus honorem. Nec tamen hi quibus discere ipsis non contigit, minorē curam docendi liberos habeant, sed sint propter hoc ipsum ad cætera magis diligentes. De pueris inter quos educabitur ille huic spei destinatus, idem quod de nutricibus dictū sit. De pædagogis hæc amplius, ut aut sint eruditi planè, quam primā esse curam uelim, aut se nō esse eruditos sciant. Nihil enim peius ijs, qui paulum aliquid ultra primas literas progreßi, falsam sibi scientiæ persuasionem induerunt. Nam & † cedere præcipiendi peritis indignātur, & uelut iure quodam potestatis, quo ferè hoc hominū genus intumescit, imperiosi atq; interim sæuientes stultitiā suam perdocent. Nec minus error eorū nocet moribus. Siquidē Leonides, Alexandri pædagogus, ut à Ba/

animis

Hæc apud Ciceronē in Bruto legere licet, porro Triumuiri accipiendi sunt, Cæsar Octauianus, Antonius, Lepidus.

credere

Leonidē Alexandri fuisse pæ-

bylonio Diogene traditur, quibusdam eum uitijs imbuit, quæ robustum quoq; & iam maximum regem ab illa institutione puerili sunt prosecuta. Si cui multa uideor exigere, cogitet Oratorem institui, rem arduam, etiam cùm ei formando nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora superesse. Nam & studio perpetuo, & præstantißimis præceptoribus, & plurimis disciplinis opus est. Quapropter præcipienda sunt optima: quæ si quis grauabitur, non rationi defuerit, sed homini. Si tamen non continget, quales maximè uelim habere nutrices, pueros, pædagogosq;, at unus certè sit aßiduus, dicendi non imperitus. Qui, siqua erunt ab his præsente alumno dicta uitiosè, corrigat protinus, nec insidere illi sinat, dum tamen intelligatur, id quod prius dixi, bonum esse hoc remediũ. A sermone Græco puerum incipere malo, quia Latinus, qui pluribus in usu est, uel nobis nolentibus se perhibet, simul qui disciplinis quoq; Græcis prius instituendus est, unde & nostræ fluxerunt. Non tamen hoc adeò superstitiosè uelim fieri, ut diu tantum loquatur Græcè aut discat, sicut plerisque moris est. Hinc enim accidunt & oris plurima uitia in peregrinum sonum corrupti, & sermonis, cui cum Græcæ figuræ aßidua consuetudine hæserunt, in diuersa quoque loquendi ratione pertinacißimè durant. Non longe itaq; Latina subsequi debent, & citò pariter ire. Ita fiet, ut cum æquali cura linguã utranque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis instituendos, qui minores septem annis essent, non putauerunt, quod illa primum ætas & intellectum disciplinarum capere, & laborem pati nõ poßit. In qua sententia Hesiodum esse plurimi tradũt, qui ante Grammaticum Aristophanẽ fuerunt. Nam is primus

pedagogũ, ex Plinio quoq; notum est, cui ille Asia potitus onustã thure nauem miserit, fuisse Olympiadis propinquus traditur, seq; nõ pedagogum, sed a ducẽ Alexandri uoluisse dici. Diogenes autẽ cuius hoc loco mẽtio fit, Babylonius Stoicus fuit Philosophus, qui in illa celebri legatione Romã uenit cum Carneade & Critolao.

e ὑποθήκας

ὑποθήκας, in quo libro scriptũ hoc inuenitur, negauit esse huius poëtæ. Sed alij quoq; autores, inter quos Eratosthenes, idẽ præceperũt. Melius autẽ, qui nullũ tempus uacare cura uolũt, ut Chrysippus: nam is, quamuis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoq; iam informandã quàm optimis institutis mentem infantium iudicat. Cur autẽ non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iam pertinet? Neq; ignoro, toto illo de quo loquor tempore, uix tantũ effici, quantum conferre unus postea poßit annus: sed tamen mihi, qui hoc senserunt, uidentur non tam discentibus in hac parte, quàm docentibus pepercisse. Quid melius alioquin facient, ex quo loqui poterũt? Faciant enim aliquid necesse est: Aut cur hoc, quantulumcunq; est, usq; ad septẽ annos lucrum, fastidiamus? Nam certè, quamlibet parum sit quod contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua discet puer eo ipso anno, quo minora didicisset. Hoc per singulos annos prorogatum, in summam proficit, & quantum infantia præsumptũ est temporis, adolescentiæ acquiritur. Idem etiam de sequentibus annis preceptum sit, ne quod cuique discendum est, sero discere incipiat. Nõ ergo perdamus primum statim tempus, atque eò minus, quod initia literarum sola memoria constant, quæ non modò iam est in paruis, sed etiam tenacissima est. Nec sum adeò ætatum imprudens, ut instandum protinus teneris acerbè putem, exigendamq; + plenam operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne studia qui amare nondum potest, oderit, & amaritudinem semel + perceptam, etiam ultra rudes annos reformidet. Lusus hic sit, + & rogetur, & laudetur, & nonnunquam + nescisse se gaudeat. Aliquando ipso nolente doceatur alius cui inuideat, contendat

ὑποθήκας p̄cepta, ut apud Herodotum. ἐποιεῖτὰς κροίσου ὑποθήκας faciebat, quæ Crœsus sua fecerat ac subiecerat.

Chrysippus, qui præcepta scripsit de educatione liberorũ, sicut paulò post Fabius citat.

plene

receptam

scisse

interim, & sæpius uincere se putet, premijs etiam quæ
cupit +capit illa ætas, euocetur. Parua docemus instituendũ Ora
torem professi, sed est sua etiam studijs infantia: & ut cor-
porũ mox etiam fortissimorũ educatio à lacte, cunisq; ini
tium ducit, ita futurus eloquentissimus, edidit aliquãdo ua
gitum, & loqui primũ incerta uoce tentauit, & hæsit cir
certum ca formas literarũ. Nec si quid discere + satis non est, ideo
nec necesse est. Quod si nemo reprehendit patrẽ, qui hæc
non negligenda in suo filio putet, cur improbetur, si quis
ea quæ domi suæ rectè faceret, in publicũ promit? Atq; eo
magis, quod minora etiam facilius minores percipiunt, &
ut corpora ad quosdam membrorũ flexus formari nisi te-
nera nõ possunt, sic animos quoq; ad pleraq; duriores ro
bur ipsum facit. An Philippus Macedonũ rex, Alexandro
filio suo prima literarũ elementa tradi ab Aristotele sum-
mo eius ætatis philosopho, uoluisset, aut ille suscepisset
hoc officiũ, si nõ studiorũ initia, & à perfectissimo quoq;
optimè tractari, & pertinere ad summam credidisset? Fin
gamus igitur Alexandrũ dari nobis impositum gremio,
dignũ tanta cura infantẽ (quanquã suus cuiq; dignus est)
pudeat'ne me in ipsis statim elementis, etiam breuia do-
cendi monstrare compendia? Neq; enim mihi illud saltem
placet, quod fieri in plurimis uideo, ut literarũ nomina et
contextum, prius quàm formulas paruuli discant. Obstat
hoc agnitioni ætatũ earum, nõ intendentibus mox animũ
ad ipsos ductus, dum antecedentẽ memoriam sequuntur:
quæ causa est præcipientibus, ut etiam cum satis affixisse
eas pueris, recto illo quo primùm scribi solẽt contextu ui-
dentur, retro agant rursus, & uaria permutatione pertur
bent, donec literas qui instituũtur facie norint, nõ ordine.

Ab Aristot.) Locum Gel. lib. 9. cap. 3. placuit indicare propter exemplũ epistolæ Philippi.

Qua

Quapropter optimè, ſicut hominū pariter & habitus & nomina, edocebūtur. Sed quod in literis obeſt, ſyllabis nō nocebit. Nō excludo autē id quod eſt notum, irritandæ ad diſcendū infantiæ gratia, eburneas etiam literarū formas in luſum offerre, uel ſi quid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inueniri poteſt, quod tractare, intueri, nominare iucundum ſit. Cùm uero iam ductus ſequi cœperit, non inutile erit, eas tabellæ quamoptime inſcalpi, ut per illos uelut ſulcos ducatur ſtylus. Nam neq; errabit quemadmodū in ceris (continebitur enim utrinq; marginibus) neq; extra præſcriptū egredi poterit, & celerius, ac ſæpius ſequendo †certa ueſtigia, formabit articulos, neq; egebit adiutorio, manu ſua manui ſuperimpoſita regentis. Non eſt aliena res, quæ ferè ab honeſtis negligi ſolet, cura bene ac uelociter ſcribēdi. Nam cùm ſit in ſtudijs præcipuū, quoq; ſolo uerus ille profectus, & altis radicibus nixus paretur, ſcribere, tardior ſtylus cogitationē moratur, rudis & confuſus intellectu caret, unde ſequitur alter dictādi ex his quæ & transferēda ſunt labor. Quare cùm ſemper & ubiq;, tum præcipuè in epiſtolis ſecretis & familiaribus delectabit, ne hoc quidē neglectū reliquiſſe. Syllabis nullū compendium eſt, perdiſcendæ omnes, nec, ut fit plerunq;, difficillima quæq; earū differentia, ut in omnibus ſcribēdis deprehendātur. Quin imò, ne primæ quidē memoriæ temerè credendū, repetere, & diù inculcare fuerit utilius, & in lectione quoq; non properare ad continuandam eam, uel accelerandam, niſi cùm inoffenſa, atq; indubitata literarū inter ſe coniunctio, ſuppeditare ſine ulla cogitandi ſaltem mora poterit: tunc ipſis ſyllabis uerba complecti, & his ſermonē connectere incipiat. Incredibile eſt, quantū moræ

cæſa

Feſtinatio moram affert.

lectioni festinatione adijciatur. † Hinc enim accidit dubitatio, intermißio, repetitio, plus quàm possunt audentibus, deinde cùm errarunt, etiam his quæ iam sciunt diffidentibus. Certa sit ergo in primis lectio, deinde coniuncta, & diu lentior, donec exercitatione contingat emendata uelocitas. Nam prospicere in dextrū, quod omnes præcipiunt, & prouidere, non rationis modò sed usus quoq; est, quoniam sequentia intuenti, priora dicenda sunt: & quod difficillimum est, diuidenda intētio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curasse, cùm scribere nomina puer (quemadmodū moris est) cœperit, ne hanc operam in uocabulis uulgaribus, & forte † occurrentibus † perdat. Protinus enim potest interpretationē linguæ secretioris, id est, quas Græci γλώσσας uocant, dum aliud agitur, ediscere, & inter prima elementa consequi rem, postea proprium tempus desideraturā. Et quoniam circa res adhuc tenues moramur, hi quoq; uersus, qui ad imitationem scribendi proponentur, non otiosas uelim sententias habeant, sed honestū aliquid monentes. Prosequitur hæc memoria in senectutē, & impressa animo rudi, usq; ad mores proficiet. Etiam dicta clarorū uirorum, & electos ex poëtis maxime (nanq; eorum paruis cognitio gratior est) locos ediscere inter lusum licet. Nam & maximè necessaria est Oratori, sicut suo loco dicam, memoria: & ea præcipuè firmatur atq; alitur exercitatione, & in his de quibus nunc loquimur ætatibus, quæ nihil dum ipsæ ex se generare queunt, propè sola est, quæ iuuare curam docentiū possit. Non alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quò sit absolutius os, & expreßior sermo: ut nomina quædā uersusq; affectatæ difficultatis, ex pluribus & asperrimè coëuntibus

Sic

coëuntibus ponat.

d Extat Galeni titulo, expositio glossarum Hippocratis, in eo libro sic scriptum est, ὅσα τῶν ὀνομάτων ἐν μὲν τοῖς πάλαι χρόνοις ἦν σύνηθη, νυνὶ δὲ οὐκ ἔτι ἐστὶ, τὰ μέν τοι αὐτὰ γλώττας καλοῦσι. Ex hisce uerbis bene pceptis, satis clarè patet, qd hic ex Quintiliāi uerbis intelligendum sit.

untibus

untibus inter se syllabis cathenatos, & ueluti confragosos, quàm citatissimè uoluāt, χαλεποὶ græcè uocantur, res modica dictu: qua tamen omissa, multa linguæ uitia, nisi primis eximuntur annis, inemendabili in posterum prauitate durentur.

a Quæ si quis..)Hoc est, modis omnibus præcipienda sunt optima, quibus si quis uti non uoluerit, non posit prætendere ueræ rationis demonstratæ uidelicet ignoratione̅, sed ipsius fuerit negligentia. Vt sit, Defuerit, culpa fuerit: seu, ut ita dicam, defectus. Quod autem duriusculè dictum uideri queat: Quæ si quis grauabitur, sunt tamen ita locuti illo seculo. Plinius tertio epistolarum libro, Nempe quam in senatu quoq;, ubi perpeti necesse erat, grauari tamen uel puncto temporis solebamus.

b Quidam literis.) Videntur hac in re distributione̅ ætatu̅ Græci respexisse, quæ secundum Hippocrate̅ hæc est. Prima ætas, ab anno uno adusq; septimum. Secunda, à 7. usque ad 14. Tertia, à 14. ad 21. Quarta, à 21. ad 28, usq;. Quinta, à 28, ad 35. Sexta, à 35. ad 42. Septima, à 42. usq; ad 49. Prima, infans. Secunda, puer. Tertia, adolesce̅s. Quarta, iuuenis. Quinta, uir. Sexta, senex. Septima, decrepitus, quod ille dixit πρεσβύτης, autor Pollux. Cùm igitur non arbitrarentur infantes utiliter literis institui posse, censuerunt hæc studia differenda usque ad pueritiam.

c Aristophanem.)Id est paulò infra tempora Philodelphi. Audisse enim Aristotelem, qui præceptor fuerit Aristarchi, Callimachu̅ tradunt, & Zenodotum. Alterum, cum esset puer adhuc. Alterum, iam adolescens. Cæterum, magistro postea usum Eratosthene, qui Athenis in Ægyptum uenit, accersitus à Ptolemæo, tertio rege Ægypti, qui Euergetes dictus fuit. Zenodotus aute̅ apud Ptolemæum, Lagi filium, qui Soter dictus est, fuerat, illiusq; filios literas docuerat. Ita illa ætate doctissimos uiros, qui posteritati conseruarent studiorum & artium cultum, numinis prouide̅tia collegit. Nam cùm perpetuis motibus, extincto Alexandro, uexata Græcia, disciplinarum studia negligeret, illeq; orbis artium, quam uocā̄t, ἐγκύκλιον παιδείαν dissipatus iam esset, expulsi Alexādria doctissimi homines, omnibus in generibus scientiarum, iniurijs & immanitate Ptolemæi septimi regis Ægyptiorum, quem κακεργέτην dixere, omnes insulas & ciuitates Græcorum, compleuerunt, tanquam reducentes, quæ olim inde artes excessissent, & se quasi in tutelam Ptolomæorum contulissent.

d Quas Græci.) In libro de Poëtica, qui extat inscriptus Aristoteli, legitur. Nomen aut proprium esse, aut γλῶτταν. Proprium, quo utantur aliqui cōmuniter. γλῶτταν, quo alij, ita idem nomen esse posse proprium & γλῶτταν, ut σίγυνον, Atheniensibus

γλῶτταμ fuiſſe, Cyprijs proprium: unde apparet, γλῶσσας dixiſſe uocabula, minus uulgo, aut nota aut uſitata. Cuiuſmodi poëtarũ ſunt plurima, aut aliunde ſumpta, aut repetita ab antiquitate, aut nouitia, uel effectione, uel compoſitione, ut logi pro nugis, paratragœdiare, maſtigia, bolus. Vetera ſunt, perduellis, exanclare. Nouorum ratio latius patet, nam & quæ quaſi abolita, uſu repoſita ſunt, noua uideri queant. Sicut, uexare, poſsit nouum uideri, cum ſit uetus ac propriũ, cuiuſmodi nobis diſcentibus linguam latinam occurrere multa ſolẽt. Effictum nouè fuerit à Salluſtio, ſi quidẽ uerũ eſt dixiſſe eum quod aiunt, Loquentiam. Intellectus maximè nouitatem facit, ut exterebrare, & expiſcari, pro exquirere, huc pertinent translata. Compoſitio eſt ſimplicior, ut collutulare, triparcos, leuifidæ.

e Græcè uocant.) Vt, perterricrepus. Therapontigonus, Platagidorus, ut apud Ariſtophanem σφραγίδονυ χαργονομήτας, & κομποφακελορρήμονα. Sed hæc quiſq; ſibi excerpere ex poëtis poterit: uerſus autem integros maximè proderit, qualis & Catullianus hic,

Cum Tyaſo Satyrorum & Nyſigenis Silenis. Item,
Funera Cecropiæ nec funera portarentur.
Et ille antiquus,
Fraxinus, fixa, ferox infeſta infunditur oßis.
Et ſicut nos fecimus docendi cauſa,
Flammiuomasq; plagas colis altas fulminis arces.

Has maximas, ut ſic dicam, confragoſitates, L, & M, & S, & R, faciunt. Vnde ueteres S & M abijcere ſolebant, & uitioſe dictum ab Ennio annotatur,

—tum milia militum octo.

Vtrum utilius domi, an in ſcholis erudiantur. Caput II.

Sed nobis iam paulatim accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſerio incipiat. Hoc igitur potißimũ loco tractanda quæſtio eſt: Vtilius'ne ſit domi, atq; intra priuatos parietes ſtudentem continere, an frequentiæ ſcholarũ, & uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cum his, à quibus clarißimarũ ciuitatum mores ſunt inſtituti, tum eminentißimis autoribus uideo placuiſſe. Nõ eſt tamen dißimulandũ, eſſe nonnullos, qui ab hoc propè publico more, priuata quadam perſuaſione diſſentiant. Hi duas præcipue rationes ſequi uidentur: unã, quod moribus magis

Clariſs. ciui.) Vt Lycurgo quod ex ijs q̃ de Lacedæmoniorũ inſtitutis ſcripta ſunt, à multis ſa-

magis consulant, fugiendo turbam hominum eius ætatis,
quæ sit ad uitia maxime prona: unde causas turpium fa/
ctorum sæpius extitisse, utinam falso iactaretur. Alteram,
quod quisquis futurus est ille præceptor, liberalius tēpora
sua impensurus uni uidetur, quàm si eadem in plures par/
tiatur. Prior causa prorsus grauis. Nam si studijs quidem
scholas prodesse, moribus autem nocere constaret, potior
mihi ratio uiuendi honestè, quàm uel optimè discēdi uide
retur. Sed mea quidē sententia, + iuncta ista atq; indiscreta
sunt. Neq; enim esse Oratorē nisi bonum uirū iudico, &
fieri etiam si potest nolo. De hac re igitur prius. Corrūpi
mores in scholis putant, nam & corrumpuntur interim,
sed domi quoq;, & sunt multa eius rei exempla, tam læsæ
hercle quàm conseruatæ sanctißimæ utrobiq; opinionis.
Natura cuiusq; + tantum curaq; distat. Da mentē ad peio/
ra facilē, da negligentiam formādi, custodiendiq; in ætate
prima pudoris, nō minorē flagitijs occasionē secreta præ/
buerint. Nam esse & potest turpis domesticus ille præce/
ptor, nec tutior inter seruos malos, quàm ingenuos parū
modestos conseruatio est. At si bona ipsius indoles, si non
cæca, ac sopita parentum secordia est, & præceptorē eli/
gere sanctißimū quemq;, cuius rei præcipua prudentibus
cura est, & disciplinam, quæ maximè seuera fuerit, licet
& nihilominus amicū grauem uirum, aut fidelē libertum
lateri filij sui adiungere: cuius aßiduus comitatus, etiam
illos meliores faciet, + qui timebunt. Facile erat huius me/
tus remedium. Vtinam liberorū nostrorum mores nō ipsi
perderemus. Infantiam statim delicijs soluimus. Mollis illa
educatio, quam indulgentiā uocamus, neruos omnes &
mentis & corporis frangit. Quid non adultus concupi/

satis constat. Nec nō idem apud Athenienses fieri consueuisse, legimus, ubi ἄθροι, id est cœtu quodam in ludū intrauisse antiqui moris fuerat, nimirū à Solone traditi.

Quàm autem idem Platoni placuerit, si nusquam aliunde, uel hinc appareat, q̄d cēset infantes quoq; à nutricibus in cer tū locū quasi ludum deferendos per singulas tribus.

consterta tamen

timebuntur.

ſcet, qui in purpuris repit? Nondum prima uerba exprimit, iam coccum intelligit, iam conchylium poſcit. Antè palatum eorum, quàm os inſtituimus. In lecticis creſcũt, ſi terram attigerint, è manibus utrinq; ſuſtinentium pendent. Gaudemus ſi quid licentius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidẽ permittenda delicijs, riſu & oſculo excipimus. Nec mirum, nos docuimus, ex nobis audierunt, noſtras amicas, noſtros concubinos uident. Omne conuiuium obſcœnis canticis ſtrepit, pudenda dictu ſpectãtur. Fit ex his conſuetudo, deinde natura: diſcunt hæc miſeri antequam ſciant uitia eſſe. Inde ſoluti ac fluentes, non accipiunt è ſcholis mala iſta, ſed in ſcholas afferunt. Verum in ſtudijs magis uacabit unus uni? Ante omnia nihil prohibet eſſe iſtum, neſcio quem, unum etiam cum eo, qui in ſcholis eruditur. Sed etiam ſi iungi utrunq; non poſſet, lumen tamen illud conuentus honeſtiſsimi, tenebris ac ſolitudini prætuliſſem. Nam optimus quiſque præceptor frequentia gaudet, ac maiore ſe theatro dignum putat: at uerò minores ex conſciẽtia ſuæ infirmitatis hærere ſingulis, & officio fungi quodammodo pædagogorum non indignantur. Sed præſtet aliquis uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctiſsimum atq; incomparabilem magiſtrũ domi habeat, nunc tamen ille totum in uno diem conſumpturus eſt? Aut poteſt eſſe ulla tam perpetua diſcentis intentio, quæ non ut uiſus oculorum obtutu continuo fatigetur? cùm præſertim multo plus ſecreti temporis ſtudia deſiderent. Neq; enim ediſcenti, ſcribẽti, & cogitanti præceptor aſsiſtit, quorum aliquid agentibus cuiuſcunq; interuentus impedimento eſt. Lectio quoq; non omnis, nec ſemper præeunte, uel interpretante eget: quando enim tot

Alexandrinæ deliciæ.

autorum

autorū notitia contingeret? Ergo modicū tempus est, quo in totum diem uelut opus ordinetur. Ideoq; perplures ire possunt, etiam quæ singulis tradenda sunt. Pleraq; uerò hanc conditionem habent, ut eadem uoce ad omnes simul perferantur. Taceo de partitionibus & declamationibus Rhetorum, quibus certè quantuscunq; numerus adhibeatur, tamen unusquisq; totū feret. Non enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus sufficit, sed ut sol, uniuersis idem lucis, calorisq; largitur. Grāmaticus quoq; de ratione loquendi si disserat, quæstiones explicet, historias exponat, poëmata enarret, tot illa discent, quod audient. At enim emendationi, prælectioniq; numerus obstat? Sit incōmodum (nam quid ferè undiq; placet?) mox illud comparabimus cōmodis. Nec ego tamen eò mitti puerū uolo, ubi negligatur. Sed neq; præceptor bonus, maiore se turba quàm ut sustinere eam possit, onerauerit. Et in primis ea habenda cura est, ut is † omni modo fiat nobis familiariter amicus, nec officiū in docendo spectet, sed affectum, ita nunquā erimus in turba. Nec sanè quisquā literis saltē leuiter imbutus, eum in quo studium, ingeniumq; perspexerit, non in suam quoq; gloriam peculiariter fouebit. Sed ut fugiendæ sint magnæ scholæ (cui ne ipse quidem rei assentior) si ad aliquem meritò concurritur, non tamen hoc eò ualet, ut fugiendæ sint omnino scholæ: aliud est enim uitare eas, aliud eligere. Et si refutauimus, quæ contrà dicuntur, iam explicemus quid ipsi sequamur. Ante omnia futurus Orator, cui in maxima celebritate, & in media * Republica uiuendū est, assuescat iam à tenero, nō reformidare homines, neque solitaria, & uelut umbratili uita, pallescere. Excitanda mens, & attollenda semper est,

Partitionib.) Id est, materijs diuisis discipulis, quæ dicunt παρεγχειρήσεις.

omnino

Reip. luce

que

quæ in huiuſmodi ſecretis aut langueſcit, & quendam ue lut in opaco ſitum ducit, aut contrà tumeſcit inani perſua ſione. Neceſſe eſt enim nimium tribuat ſibi, qui ſe nemini comparat. Deinde cùm proferenda ſunt ſtudia, caligat in ſole, & omnia noua offendũt, ut qui ſolus didicerit, quod inter multos faciendũ eſt. Mitto amicitias, quæ ad ſenectu- tem uſq; firmiſsimè durant, religioſa quadã neceſsitudine imbutæ. Neq; enim eſt ſanctius ſacris iiſdem, quàm ſtudiis initiari. Senſum ipſum, qui communis dicitur, ubi diſcet, cùm ſe à congreſſu, qui non hominibus ſolum, ſed mutis quoq; animalibus naturalis eſt, ſegregarit? At domi ea ſo- la diſcere poteſt, quæ ipſi præcipientur: in ſchola, etiã quæ aliis. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi, prode rit alicuius obiurgata deſidia, proderit laudata induſtria, excitabitur laude æmulatio, turpe ducet cedere pari, pul- chrum ſuperaſſe maiores, accendunt omnia hæc animos, & licet ipſa uitiũ ſit ambitio, frequenter tamen cauſa uir- tutum eſt. Non inutilẽ ſcio ſeruatum eſſe à præceptoribus meis morem, qui, cùm pueros in claſſes diſtribuerant or- dinẽ dicendi ſecundũ uires ingenii dabãt, & ita ſuperiore loco quiſq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præbebantur, ea nobis ingẽs palmæ con tentio, ducere uerò claſſem, multò pulcherrimum. Nec de hoc ſemel decretũ erat, triceſimus dies reddebat uicto cer taminis poteſtatem. Ita nec ſuperior ſucceſſu curam remit tebat, & dolor uictũ ad depellendã ignominiam concita- bat. Id nobis acriores ad ſtudia diſcendi faces ſubdidiſſe, quàm exhortationẽ docentium, pædagogorũ cuſtodiam, uota parentum, quantum animi mei coniectura colligere poſſum, contenderim. Sed ſicut firmiores in literis profe- ctus

Ambitio uir- tutis cauſa.

ctus alit æmulatio, ita incipientibus, atque adhuc teneris Aemulatio
condiscipulorũ, quàm præceptorum iucundior, hoc ipso
quod facilior, imitatio est. Vix enim se prima elementa ad
spem tollere effingendæ (quam summã putant) eloquẽtiæ
audebũt, proxima amplectuntur magis, ut uites arboribus
applicitæ, inferiores prius apprehendendo ramos in cacu
mina euadunt. Quod adeò uerum est, ut ipsius etiam ma-
gistri (si tamen ambitiosis utilia præferet) hoc opus sit, cũ
adhuc rudia tractabit ingenia, non statim onerare infirmi
tatem discentiũ, sed temperare uires suas, & ad intellectũ
audientis descendere. Nam ut uascula oris angusti super-
fusam humoris copiam respuũt, sensim autẽ influentibus,
uel etiam instillatis complentur: sic animi puerorũ quan-
tum excipere poßint, uidendũ est. Nam maiora intellectu,
uel ut parũ + aptos ad percipiendũ animos nõ subibunt. apertos
Vtile igitur est habere quos imitari primum, mox uincere
uelis, ita paulatim & superiorũ spes erit. His adijcio, præ
ceptores ipsos nõ idem mentis ac spiritus in dicendo posse
concipere, singulis tantum præsentibus, + quantum illa ce quod
lebritate audientiũ instinctos. Maxima enim pars eloquen
tiæ constat animo, hunc affici, hunc concipere imagines
rerum, & transformari quodammodo ad naturam eorũ,
de quibus loquimur, necesse est. Is porrò, quo generosior,
celsiorq; est, hoc maioribus uelut organis commouetur,
ideoq; & laude crescit, & impetu augetur, et aliquid ma
gnum agere gaudet. Est quædã tacita dedignatio, uim di-
cendi tantis comparatã laboribus, ad unum auditorẽ de-
mittere: pudet supra modum sermones attollere. Et sanè
concipiat quis mente uel declamãtis habitum, uel orantis
uocem, incessum, pronunciationẽ, illum deniq; animi &

corpo

corporis motum, ſudorem, ut alia præteream, & fatigationem, audiente uno. Nonne quiddam pati, furori ſimile uideatur? Non eſſet in rebus humanis eloquentia, ſi tantum cum ſingulis loqueremur.

a Conchylium.) Ex eorum piſcium genere eſt, quos Græci ὀστρακοδέρμους uocant: præcipuè aptos gulæ. Plinius ut purpuram inter conchas ponit. Horatius Epod.

Non me Lucrina iuuerint conchylia.

Græci uidentur conchylia dixiſſe generali appellatione, τὰ ὀστρακόδερμα, ut apud Athenæum ex Epicharmo, ἄγε δὴ παντοδαπὰ κογχύλια.

b Alexandrinis.) Notum eſt de Alexandrina luxuria, quid literis mandatum ſit, cui portentoſæ indulſit Cleopatra. Annotatum etiam eſt à Valerio, ſic fuiſſe delicijs eneruatos Alexandrinos, ut cùm eos Archelaus aduerſus Gabinium urbe eductos, caſtra uallo, ac foſſa cingere iuſsiſſet, uniuerſi ſucclamarint, ut id opus, publica pecunia faciendum locaretur.

Qua ratione puerorum ingenia dignoſcantur, & quomodo tractanda ſint. Cap. III.

Memoria

Imitatio praua, de qua Cicero de Orat.

† peius

Vt rid.) Ridiculæ imitationes, inquit, nō ſunt bonæ indolis indices, & quē ego ingenioſum intelligi uolo, ante omnia probū quoq; uolo. Abſque probitate ſi eſſet

TRadito ſibi puero, docendi peritus ingenium eius, inprimiſq; naturam perſpiciet. Ingenij ſignum in paruis præcipuum, memoria eſt. Eius duplex uirtus, facilè percipere, & fideliter continere. Proximum imitatio, nam id quoq; eſt docilis naturæ, ſic tamen, ut ea quæ diſcit, effingat, nō habitum fortè & inceſſum, & ſi quid in peius notabile eſt. Non dabit mihi ſpem bonæ indolis, qui hoc imitandi ſtudio petet, ut rideatur. Nam probus quoque in primis erit ille uerè ingenioſus, alioqui non † prius duxerim tardi eſſe ingenij quàm mali. Probus autem ab illo ſegni & iacente, plurimum aberit. Hic meus quæ tradentur nō difficulter accipiet, quædam etiam interrogabit, ſequetur tamen magis quàm præcurret. Illud ingeniorū uelut præcox genus, non temerè unquam peruenit ad frugē. Hi ſunt qui parua facilè faciunt, & audacia prouecti, quicquid poſſunt,

poſſunt, ſtatim oſtendunt: poſſunt autē id demum quod in proximo eſt, uerba continuant, hæc uultu interrito, nulla tarditati uerecundia proferunt: Non multum præſtant, ſed citò, nō ſubeſt uera uis, nec penitus immiſsis radicibus innititur, ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effundunt, et imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcunt. Placent hæc annis comparata, deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit. Hæc cùm animaduerterit, perſpiciat deinceps, quonam modo tractaudus ſit diſcentis animus. Sunt quidam, niſi inſtiteris, remiſsi: quidā imperia indignantur, quoſdam continet metus, quoſdam debilitat, alios continuatio + contundit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quē gloria iuuet, qui uictus fleat. Hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc deſidiā nunq̄ uerebor. Dāda eſt tamen omnibus aliqua remiſsio, nō ſolū quia nulla res eſt, quæ perferre poſsit continuū laborē, atq; ea quoq; quæ ſenſu & anima carēt, ut ſeruare uim ſuam poſsint, uelut quiete alterna + retenduntur: ſed quod ſtudiū diſcendi uoluntate, quæ cogi nō poteſt, conſtat. Itaq; & uiriū plus afferunt ad diſcendū renouati ac recentes, & acriorē animum, qui ferè neceſsitatibus repugnat. Nec me offenderit luſus in pueris, eſt & hoc ſignum alacritatis, neq; illū triſtē, ſemperq; demiſſum, ſperare poſſim erectæ circa ſtudia mentis fore, cùm in hoc quoq; maximè naturali ætatibus illis impetu iaceat. Modus tamē ſit remiſsionibus, ne aut odiū ſtudiorū faciāt negatæ, aut ocij conſuetudinē nimiæ. Sunt etiā nonnulli acuendis puerorū ingenijs non inutiles luſus, cum poſitis inuicē cuiuſcunq; generis quæſtiunculis æmulantur. Mores quoque ſe inter

ludendum

ſet laus ingenij, ſanè fuerat ſatius tarditate illud infamari, quàm commendari malitia.

extondit

retinentur, a

ludendum simplicius detegunt, modò nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum, prauumq́; sit discat, tum uel maximè formanda, quum simulandi nescia est, & præcipientibus + facilè credit. Frangas enim citius quàm corrigas, quæ in prauum induruerunt. Protinus ergo nequid cupidè, nequid improbè, nequid impotenter faciat, monendus est puer. Habendumq́; in animo semper illud Vergilianum,

facillimè cedit.

Georg. 2

Adeò in teneris consuescere multum est.

discipulos

In plagosos præceptores inuehitur.

Cædi uerò + discentes, quanquam & receptum sit, & Chrysippus non improbet, minimè uelim. Primum, quia deforme ac seruile est, & certè quod conuenit, si ætatem mutes, iniuria. Deinde, quod si cui est mẽs tam illiberalis, ut obiurgetione non corrigatur, ijs etiam ad plagas (ut pessima quæq; mancipia) durabitur. Postremo, quod ne opus erit quidem hac castigatione, si assiduus studiorum exactor astiterit. Nunc ferè negligentia pædagogorum, sic emendari uidentur, ut pueri non facere quæ recta sunt cogantur, sed quod non fecerint, puniantur. Denique quum paruulum uerberibus coëgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, & maiora discenda sunt? Adde quod multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiæ futura, sæpe dolore uel metu + accidunt, qui pudor refringit animum & abijcit, atque ipsius lucis fugam, & tædium dictat. Iam si minor in eligendis custodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere, in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutantur, quam det alijs quoque nonnunquam occasionem hic miserorum metus. Non morabor in parte hac, nimium est quod intelligitur. Quare hoc dixisse satis est, in ætatem infirmam &

exciderũt,

iniuriæ

iniuriæ obnoxiam, nemini debet nimium licere. Nunc quibus instituendus sit artibus, qui sic formabitur, ut fieri possit Orator, & quæ in quaque ætate inchoanda, dicere ingrediar.

a Retenduntur.) Id est, remittuntur, nam hanc uim re habet: ut recludo, resigno. Similitudine ducta ab arcubus, quibus cum sagittarij non uti cogitent, nec neruos quidem accommodare soleant. Herodotus scribit, Amasidem Ægyptij regem, reprehensum ab amicis, quod uoluptatibus indulgens, comessationibus se dederet: respondisse, qui arcubus præliarentur, cum illis uti uellent, tum intendere: ubi uerò iam essent usi, remittere consueuisse: nam si nunquam retenderentur, fore, ut dirupti nulli essent usui. Ita quoq; humanam conditionē sese habere, nam si homines rebus serijs se perpetuò occupent, neq; aliquam uitæ partē iocis ac lusibus impertiant, improuisum aliquem uel in furorem, uel morbum sonticum delapsuros, id uidentem se utrique rei sua tempora impendere.

De Grammatica. Cap. IIII.

PRimus, in eo qui legendi, scribendiq́; adeptus erit facultatem, Grammaticis est locus, nec refert, de Græco an de Latino loquar, quanquam Græcū esse priorem placet. Vtriq; eadem uia est. Hæc igitur professio, cùm breuissimè in duas partes diuidatur: recte loquendi scientiā, & poëtarum enarrationē, plus habet in recessu, quàm in fronte promittit. Nam & scribendi ratio coniuncta cum loquendo est, & narrationē præcedit emendata lectio, & mixtū his omnibus iudicium est. Quo quidem ita seuerè sunt usi ueteres Grammatici, ut non uersus modò censoria quadā uirgula notare, & libros, qui falsò uiderentur inscripti, tanquam subditítios summouere familia permiserint sibi, sed autores alios in ordinē redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poëtas legisse satis est, excutiendum omne scriptorum genus, non propter historias modò, sed uerba, quæ frequenter ius ab autoribus sumunt. Tum nec citra Musicen Grammaticè potest esse perfecta, cùm ei de

metris, rhythmisq́; dicendum sit. Nec si ratione͂ syderum ignoret, poëtas intelligat, qui (ut alia omittã) toties ortu, occasuq́; signorum in declarandis temporibus utantur. Nec ignara Philosophiæ, cum propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos, ex intima questionum naturalium subtilitate repetitos, tum uel propter Empedocle͂ in Græcis, Varronem, ac Lucretium in Latinis, qui præcepta sapientiæ uersibus tradiderunt. Eloquentia quoq; non mediocri est opus, ut de unaquaq; earum quas demonstrauimus rerum, dicat propriè, & copiosè. Quo minus sunt ferendi, qui hanc artem, ut tenuem ac ieiunam cauillantur: quæ nisi Oratori futuro fideliter fundamenta iecerit, quicquid superstruxeris, corruet, necessaria pueris, iucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ uel sola omni studiorum genere, plus habeat operis, quàm ostentationis.

De literis, & earum potestate. Cap. V.

NE quis igitur tanquam parua fastidiat Grammatices elementa, non quia magnæ sit operæ co͂sonantes à uocalibus discernere, ipsasq́; eas in semiuocalium numerum, mutarumq́; partiri, sed quia interiora uelut sacri huius adeuntibus, apparebit multarum rerum subtilitas, quæ no͂ modò acuere ingenia puerilia, sed exercere altißimam quoq; eruditionem ac scientiam poßit. An cuiuslibet auris est exigere literarũ sonos? non hercle magis quàm neruorum. At Grãmatici saltem omnnes in hanc descendent rerum tenuitatem, desint'ne aliquæ nobis necessariæ literæ, non cùm Græca scribimus, tum enim ab his duas mutuamur, sed propriè in Latinis, ut in his, seruus & uulgus, Aeolicum digammon desyderatur, & medius est quidam

d Medius est.) Id

V & I

V & I literæ sonus. Non enim sic optimum dicimus, ut opimum, & in heri, neque E planè neque I auditur. An rursus aliæ redundent, præter illam aspirationis, quæ si necessaria est, etiam contrariā sibi poscit. Et K, quæ & ipsa quorundam nominum nota est, & Q, cuius similis effectus, speciesq́;, nisi quod paulum à nostris obliquatur, cappa apud Græcos, nunc tantum in numero manet, & nostrarum ultima X, qua tamen carere potuimus, si non quæsissemus. Atque etiam in ipsis uocalibus Grammatici est uidere, an aliquas pro consonantibus usus acceperit, quia iam sicut tam scribitur, & uos ut cos. Atque ut uocales iunguntur, aut unam longam faciunt, ut ueteres scripsére, qui geminatione earum, uelut apice utebantur: aut duas, nisi quis putat etiam ex tribus uocalibus syllabam, quod nequit fieri, si non aliquæ officio consonantium fungantur. Quæret hoc etiam, quomodo duabus demum uocalibus in seipsas coëundi natura sit, cùm consonantium nulla, nisi alteram frangat. Atqui litera I sibi insidit, conijcit enim est, ab illo iacit. Et V quomodo nunc scribitur uulgus, & seruus. Sciat etiam Ciceroni placuisse † aijo aij aijamq́; geminata ij scribere: quod si est, etiam iungetur ut consonans. Quare discat puer, quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur, cur ex scamno fiat scabellum, aut à pinna (quod est acutum) securis, utrinque habens aciem, bipennis, ne illorum sequatur errorem, qui, quia à pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas auium dici uolunt. Neque has modò nouerint mutationes, quas afferunt declinatio, † aut præpositio, ut secat secuit, cădit excĭdit, cædit excīdit, calcat

Id est, sonus quidam etiam alicubi audit., neq; literæ I, b neq; V proprius, sed quasi alterius literæ, inter utramque mediæ.

c

Maijam, Aijacemq́;

d

Scăbellum.

Bipennis.

ac

exculcat, & sic à lauando lotus, & inde rursus illotus, & mille alia, sed & quæ à rectis quoq; casibus ætate transierunt. ~~Nam ut Valesij, & Fusij in Valerios, Furiosq; ue~~nerunt: ita arbos, labos, uapos, etiam & clamos ac passes ætatis fuerunt. Atq; hæc ipsa S litera ab his nominibus exclusa, in quibusdam ipsa alteri successit. Nam mertare atq; pultare dicebant, quo modo fordeum fœdusq; pro aspiratione, uel simili litera utentes: nam contrà Græci ita aspirare hæc solent, ut pro fundanio Cicero, testem, qui primã eius literam dicere non posset, irridet. Sed B quoq; in locũ aliarum dedimus aliquãdo, unde Byrrhus & bruges, & belena, nec non eadem fecit ex duello bellum, unde duellios quidã dicere bellios ausi. Quid stlotũ, stlitesq;? Quid D literæ cum T quædam cognatio? Quare minus mirum, si uetustis operibus urbis nostræ, & celebribus templis leguntur Alexanter, & Cassantra. Quid O atq; V permutatæ inuicẽ? ut Hecoba et notrix, Culchides & Pulyxena scriberẽtur. Ac ne in Græcis id tantum notetur, dederont, ac probaueront, sic ὀδυσσεὺς, quem ὐδυσσέα fecerunt Aeoles, ad Vlyssem deductus est. Quid? Non E quoq; I loco fuit? ut Menerua, & leber, & magester, & de Ioue uictore, non, de Ioui uictori. Sed mihi locũ signare satis est. Non enim doceo, sed admoneo docturos. Inde in syllabas cura transibit, de quibus in orthographia pauca annotabo, tum uidebit, ad quem hoc pertinet, quot, et quæ partes orationis, quanquam de numero parum conuenit.

e Plerique cùm non uiderint, quid nam sibi uellet hæc dictio, ne remoraret clarã lectionẽ, expungendam duxerũt. Ioachim. Camer. lases restituit, quod laser dixêre, succus scilicet silphij, id est, laserpitij Cyrenaici germinis.

f Pulyxe.) Ita nos quoq; epistolam semper in ueteri Plautino codice scriptam nouimus.

a Æolic. dig.) Quod usi Æolenses sunt pro aspiratione, atq; etiam in medio dictionum, ut uocales separarentur. E ius, ut nomine etiam indicatur, figura, gemini c traditur, cum potestas literæ scilicet fuisse uideatur. Itaq; illi pro ἑλένη Fελένη dixere, & ῥίδον Fρίδον, & δάος δάFος.

b Aspi-

b Aspirationis.) Veteres Latini, ita ut Græci, supra uocales aspirationis notam tantum posuêre, quod & ipsi in antiquis codicibus animaduertimus, ǽuium legentes, ódie. Quod etiā ex hoc Quintil. loco manifestum est. Nam si aspirationis, inquit, signatio necessaria est, erit etiam attenuationis, id est, quam ψιλὴν uocant. Etsi Athenæus diuersum sentit. Nam & ueteres, ait, non supra, sed ante uocales aspirationem posuisse, arbitrari etiam se, ijs uocalibus quibus aspirari uellent, H literam præscripsisse, quod Romani adhuc obseruāt. Locum subscripsi ex libro 9. τεκμαιρόμενοι οὖν ἀθηναῖοι, καὶ διὰ τῆς τάξεως τὴν ἔνστασιν τῇ προσῳδίᾳ φύσιν, οὐκ ἐπὶ φωνηέντων τιθέασι, ὥσπερ τὰς ἄλλας, πρὸ γὰρ τούτων τάσσουσιν, οἶμαι δὲ καὶ διὰ τοῦ η στοιχείου τυπώσασθαι τοὺς παλαιοὺς τὴν δασεῖαν, διόπερ καὶ ῥωμαῖοι πρὸ πάντων τῶν δασυνομένων ὀνομάτων τὸ η προγράφουσι, τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῆς διασημαίνοντες.

c Atq; ut uocales.) Videre etiam Grammaticū oportet, quomodo uocales suam uidelicet retinentes uim seu potestatem, coniungant. Aut enim eædem pro longa geminantur, qua geminatione, ueteres longam uoluerunt intelligi, ita ut Græci, cum apicem supraducunt, hoc est, ut ipsi loquuntur, τὴν μακρὰν, ut Dij, Feelix, Vijrtus. Aut coëunt in diphthongum, quæ est uocis commistio, ut præimus, cœlum. Tribus accidere neutrum potest. Coitus autem uocalium, complexio est accipienda, quæ à Græcis nominatur σύλληψις, ut in ὀφθαλμός. φ θ sunt in complexione, & conspuo, sp. Nunquam autem easdem consonantes complectimur pronunciatione, ut efficio, addico, id quod duabus istis uocalibus I & V, cum pro consonātib. sunt, usu uenit à natura consonantiū alienum. Porro I litera, ut consonans tamen etiam iungitur. Sicut enim in afficio & addico, ff, & dd, iunctas nō complectimur, id est, diuidimus pronunciatione, ita in aijo, & Pompeijus, ij, ut sit ai una, & io altera syllaba, pei, & ius.

d Scam. Scabel.) Habet ēm M & B cognationē, quod in Græcis est manifestum, ut cū in præterito passiuo primi ordinis, acuti sonorū uerborum, primę syzygiæ, mutæ in M transeunt. Est autē magna cura hęc res animaduertenda & tradenda pueris, qua expedita multum difficultatis exclusum fuerit.

e Quomodo fœdum.) Hunc locum ita descriptum ex antiquis duobus consentientibus codicibus confido me explanaturū, ut appareat, audacter à quibusdam mutatum fuisse, qui supposuere fordeum fœdusq;, quomodo & apud Priscianū lib. 1. mendose legit̄. Nam hoc loco nulla fit de mutatione aspirationis mētio, & contextus orationis istam inculcationem nullo modo patitur. Legendum igitur fœdum, fœdusq;, quorum utrumq; quid significet, nemo ignorat. Docet autē Quintil. diligenter obseruandum, quæ literæ suos locos naturaliter obtineant, quæ'ue in aliorum quasi subierint. Nam & R in locum S & in huius Talicubi, successit, & F litera utimur pro aspirato, quæ

enim Græci per φ enuntiarunt, Latini per F maluerunt, ut fama, fagus, fur, Afer. Quæ igitur Græci inquit, aſpiratè pronunciarunt, nos quidē non aſpiratè dicimus, ſed tamen conſimiliter. Docuit enim & Priſc. inter F & φ proferendum differentiam eſſe. Poſſet autē quis cupiens fundanium aliter ne quàm φουνδάνιον ſcribere? Hoc manifeſtum, ut confido expoſitione noſtra ſequentibus etiam declarat, ubi aliarum quoq; literarum permutationē oſtendit, ut Burrhus, pro Pirrho. Burges pro Phrigibus; balæna, pro phalena. Quod non animaduertentes iſti correctores, etiam hunc locum deprauarunt, ſupponentes belenam. Cæterum quod ſequitur ſtlocum, ſtlitemq́, etiā̄ſi in præſentia hoc ſcriptionis genus tueri non queam, tamen ſecutus, cū̄ uerum iudicaſſem, aliquorum codicum expreſſam ſcripturam, aliquorum euidentia ueſtigia, ſic relinquendum putaui.

f Sic ὀδυσσ.) Conſueuere Æoleſes pro ο. ῦ ponere ipſumq; υ, ut plenius ſonarent ο μικρῶ quaſi explere, ut θουρατὴρ, non quidem lōga prima, ſicut diphthongus eſſet ου oporteret eſſe, quod uerſu Callimachi probauit Priſcianus lib. 1. ſed à ſcriptione τοῦ ο ſono Æolico expreſſo. Ita οὐδυσσεία Æolenſes dicere, ſcriptum à Quintiliano accipio, quos Latini imitati, ut in alijs pleriſq;, Vliſſem fecerunt.

De partibus orationis. Cap. VI.

Veteres enim, quorum fuerunt Ariſtoteles, atque Theodectes, uerba modò, & nomina, & coniunctiones tradiderunt, uidelicet quod in uerbis uim ſermonis, in nominibus materiam: quia alterum eſt quod loquimur, alterū, de quo loquimur. In coniunctionibus autem eorum complexum eſſe iudicauerunt, quas coniūctiones à pleriſq; dici ſcio, ſed hæc uidetur ex ſyndeſmo magis propria tranſlatio. Paulatim à Philoſophis, ac maximè Stoicis auctus eſt numerus, ac primum conuinctionibus articuli adiecti, poſt præpoſitiones, nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde mixtum uerbo participium, ipſis uerbis aduerbia. Noſter ſermo articulos non deſiderat, ideoq́; in alias partes orationum ſparguntur. Sed accedit ſuperioribus interiectio. Alij tamen ex idoneis autoribus, octo duntaxat partes ſecuti ſunt, ut Ariſtarchus, & ætate noſtra Palæmon, qui uocabulum, ſiue appellationem, nomini ſubiecerunt

tanquam

tanquam species eius. At ij, qui aliud nomen, aliud uocabulum faciunt, nouem. Nihilominus fuerunt, qui ipsum adhuc uocabulum ab appellatione + deducerent, ut esset uocabulū corpus, uisu, tactuq; manifestum, domus, lectus: Appellatio, cui uel alterum deest, uel utrunq;, uentus, cœlum, deus, uirtus. Adijciebant & asseuerationem, ut heu, & tractationem, ut fasceatim, quæ mihi non +approbantur. Vocabulum, an appellatio dicenda sit προσηγορία, & subijcienda nomini nec ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo.

diducerēt,

admodum probātur.

Declinare in primis nomina, & uerba scire oportere pueros, & genera nosse. Cap. VII.

NOmina declinare & uerba in primis pueri sciant, neq; enim aliter peruenire ad intellectum sequentium possunt, quod admonere superuacuum erat, nisi ambitiosa festinatione plerique à posterioribus inciperent: & dum ostentare discipulos circa speciosiora malunt, compendio morarentur. Atqui si quis & didicerit satis, & quod non minus deesse interim solet, & uoluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea, quæ sunt duobus, omnibusque communia. Nec statim diligentem putabo, qui promiscua, quæ epicœna dicuntur, ostenderit, in quibus sexus uterq; per alterum apparet, aut quæ fœminina, positione mares, aut neutrali fœminas significant, qualia sunt murena & Glycerium. Scrutabitur mille præceptor acer atque subtilis origines nominum, + quæ ex habitu corporis, ut rufos, longosq; fecerunt. Vbi erit aliud secretius, Syllæ, Burrhi, Galbæ, Plauti, Pansæ, Scauri, aliaq; ex casu nascentium, hinc Agrippa, & Opiter, & Cordus, & Post/

ut Allobrox. In hunc locū consulite Camerarium.

humus erunt, & ijs quæ post natos eueniunt, unde Vopiscus. Iam Cottæ, Scipiones, Lenates, Serani sunt, & ex uarijs causis gentes quoq;, ac loca, et alia multa reperias inter nominũ causas. In seruis iam intercidit illud genus, quod ducebatur à domino, unde marcipores, publipores. Quærat etiã, sit ne apud Græcos uis quædam sexti casus, & apud nos quoq; septimi. Nã cũ dico, hasta percußi, nõ utor ablatiui natura, nec si idẽ græcè dicã datiui τῷ δορί.

Sexti casus uis.

De uerbis & uerbalibus. Cap. VIII.

SEd in uerbis quoq; quis est adeò imperitus, ut ignoret genera, & qualitates, & personas, & numeros? Literarij penè ista sunt ludi, & triuialis scientiæ. Iam quosdam illa turbabunt, quæ declinationibus nõ tenentur. Nam & quædã participia an uerbi appellationes sint, dubitari potest, quia aliud alio loco ualẽt, ut lectus & sapiens. Quædam appellationibus similia, ut fraudator, nutritor. Iam, itur in antiquam syluam, nonne propriæ cuiusdam rationis est? Nam quod initium eius inuenias? cui simile fletur, accipimus: aliter, ut,

Participia.

Nam quod.) Eor & fleor non dicitur: illud aũt, panditur domus, nõ admodũ dissimile est tertij modi exẽplis, nisi fortassis hoc generaliꝰ dictũ accipiatur. Turbatur uerò, per se dictum impersonaliter uides, ut, itidem bellatur cominus armis.

Panditur interea domus omnipotentis olympi.

Aliter: ut,

– Totis

Vsqueadeò turbatur agris –

Est etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur, unde & campus curritur, mare nauigatur. Pransus quoque, atque potus, diuersum ualent quàm indicant. Quid? quod multa uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quædam etiam mutantur, ut fero in præterito. Quædam tertiæ demũ personæ figura dicuntur, ut licet, piget. Quædam simile quiddam patiuntur, uocabulis in aduerbium

Pransus.) signi-

bium transeuntibus. Nam ut noctu & diu, ita & dictu & factu. Sunt enim hæc quoque uerba participialia quidem, non tamen qualia dicto factoq;.

gnificat enim alterum eum, qui prãdit, alterum qui potauit.

De uirtutibus & uitijs orationis. Cap. IX.

IAm cùm omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emẽdata, ut dilucida, ut ornata sit, quia dicere aptè, quod est præcipuum, pleriq; ornatui subijciunt, et totidẽ uitia, quæ sunt supradictis contraria, emendatè loquẽdi regula, quæ Grãmatices prior est pars, examinet. Hæc igitur uerbis aut singulis, aut pluribus. Verba nũc generaliter accipi uolo, nam duplex eorũ intellectus est: Alter, qui omnia per quæ sermo nectitur, significat, ut apud Horatium,

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur. Horat. in arte.

Alter, in quo est una pars orationis, lego, scribo. Quã uitantes ambiguitatem, quidam dicere maluerunt uoces, dictiones, locutiones, singula sunt aut nostra, aut peregrina, aut simplicia, aut composita, aut propria, aut translata, aut usitata, aut ficta. Vni uerbo uitium sæpius quàm uirtus inest. Licet enim dicamus aliquid propriũ, speciosum, sublime, nihil tamen horum, nĭsi in complexu loquendi, serieq; contingit. Laudamus enim uerba rebus bene accommodata. Sola est, quæ notari poßit, uelut uocalitas, quæ εὐφωνία dicitur, cuius in eo delectus est, ut inter duo, quæ idẽ significant, ac tantundem ualẽt, quod melius sonet, malis. Prima barbarismi ac solœcismi fœditas absit. Sed quia interim excusantur hæc uitia, aut consuetudine, aut autoritate, aut uetustate, aut deniq; uicinitate uirtutum: Nam sæpe à figuris ea separare difficilè est, ne quem tam lubrica obseruatio fallat, acriter se in illud tenue discrimen Grammaticus intendat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de fi

guris orationis tractandū erit. Interim uitium, quod fit singulis uerbis, sit barbarismus. Occurrat mihi forsan aliq̄s, quid hic + promisso tanti operis dignum? aut quis hoc nescit, alios barbarismos scribendo fieri, alios loquēdo? quia quod male scribitur, male etiā dici necesse est: qui uitiosè dixerit, non utiq; & scripto peccat. Illud prius + adiectione, detractatione, immutatione, transmutatione: hoc secundum, diuisione, complexione, aspiratione, sono contineri. Sed ut parua sint, hæc pueri docentur adhuc, & Grammaticos officij sui cōmonemus. Ex quibus si quis erit planè impolitus, & uestibulum modò artis huius ingressus, intra hæc quæ profitentium cōmentariolis uulgata sunt, consistet: doctiores multa adijcient, uel hoc primum, quod barbarismum pluribus modis accipimus. Vnum in gente, quale sit, si quis Afrum, uel Hispanum latinæ orationi nomen inserat, ut ferrum, quo rotæ uinciuntur, dici solet cantus, quanquā eo tanquam recepto utitur Persius, sicut Catullus ploxenum circa Padum inuenit, & in oratione Labieni, siue illa Cornelij Galli est, in Pollionem, casnar assectator è Gallia ductum est, nam mastrugam, quod Sardū est, illudens Cicero ex industria dixit. Alterum genus barbarismi accipimus, quod fit animi natura, ut is, à quo insolenter, quid aut minaciter, aut crudeliter dictum sit, barbarè locutus existimatur. Tertium est illud uitium barbarismi, cuius exempla uulgò sunt plurima, sibi etiam quisq; fingere potest, ut uerbo cui libebit, adijciat literam, syllabam ue, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandem alio, quàm rectum est, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationē eruditionis sumere illa ex poëtis solent, & autores quos prælegunt, criminantur. Scire autē debet puer, hæc apud

scripto-

Barbarismus.

promissor

additione,

Illud prius.) Hoc est uitiū scriptionis, ut si quis scribat leggo, beibo, gdepol, michi, cùm sit lego, bibo, edepol, mihi. Itē muse, conia pro musæ, ciconia. Itē corrapio, cecurri, adsū, cùm sit corripio, cucurri, assum. Itē Burtus pro Bruto. Lectionis uitia sunt, ut prehæstat, cerecomminuit brum, cùm sit uerū præstat, cerebrū. Item Chomoda, chorıuus pro tenuibus.

Mastrug) Ex oratione pro Scauro, quæ nunc non extat hunc locū citant. & de prouincijs cō sularibus, mastrucatos latrūculos dicit.

ſcriptores carminũ, aut uenia digna, aut etiã laude duci, potiusq; illa docendi erunt minus uulgata. Nam duos in uno nomine faciebat barbariſmos Tinca Placentinus, ſi reprehendenti Hortẽſio credimus, preculam, pro pergula dicens, & immutatione, cum C pro G uteretur, & tranſmutatione, cum R præponeret E antecedenti. At in eadem uitij geminatione, & Metieo Suffecieo dicens Ennius, poëtico iure defenditur. Sed in proſa quoque eſt quædam iam recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipſi canobon uocant, & tharſumenũ pro thraſumeno multi autores, etiamſi eſt in eo tranſmutatio: uendicauerunt, ſimiliter alia, nam ſiue eſt falſum aſſentior, Siſenna dixit, aſſentio, multiq; & hunc, & analogiam ſecuti, ſiue illud uerum eſt, hæc quoque pars conſenſu defenditur. At ille pexus, pinguiſq; doctor, aut illic detractationem, aut hic adiectionem putabit. Quid? quod quædam quæ ſingula proculdubio uitioſa ſunt, iuncta ſine reprehenſione dicuntur? Nam dua, & tre, & pondo, diuerſorum generum ſunt barbariſmi. At Duapondo, & trepondo, uſq; ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt, & rectè dici Meſſala confirmat. Abſurdum forſan uideatur dicere barbariſmum, quod eſt unius uerbi uitium, fieri per numeros, aut genera ſicut ſolœciſmum: ſcala tamen & ſcopa, contraq; hordea, & muſta, licet literarum mutationem, detractionem, adiectionem non habeant, non alio uitioſa ſunt, quàm quod pluralia ſingulariter, & ſingularia pluraliter efferuntur, & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoq; notare contentus ſum, ne arti, culpa quorundam peruicacium, perplexe uidear, & ipſe quæſtionem addidiſſe. Plus exigant ſubtilitatis, quæ

Quidã mutauerunt in muſta, offenſi credo quod Ouidius dixerit, Noua muſta. & Martialis in Vaticanis, Cõdita muſta cadis. & ipſe Fab. lib. 1. muſta auſtera.

quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorum tradi scripto non possunt, nisi cum in uersus inciderunt, ut diuisio Διαίρεσις Europi, & ei contrarium uitium, quod συναίρεσιν & συναλοιφὴν Græci uocant, nos complexionem dicimus, qualis est apud P. Varronem,

Cum te flagranti deiectum fulmine Phaeton.

enumerare

Nam si esset prosa oratio, easdē literas + enunciare ueris syllabis licebat. Præterea quæ fiunt spacio, siue cum syllaba correpta producitur: ut,

Æneid. 1.

Italiam fato profugus—

Seu longa corripitur: ut,

Vnius ob noxam & furias—

Extra carmen non deprehendas, sed nec in carmine uitia ducenda sunt. Illa uero non nisi aure exiguntur, quæ fiunt per sonos, quanquam per aspirationē, siue adijcitur uitiosè, siue detrahitur, apud nos potest quæri, an in scripto sit uitium, si H litera est, non nota, cuius quidem ratio mutua cum temporibus est sæpius. Parcißimè ea ueteres usi etiam in uocalibus, cum œdos, ircosq; dicebant. Diu deinde reseruatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Graccis, & triumpis. Erupit breui tempore nimius usus, ut chorone, chenturiones, præchones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile Epigramma est. Inde durat ad nos usque + uehementer, & comprehendere, & mihi: nam mehe quoq; pro me, apud antiquos, Tragœdiarum præcipue scriptores in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obseruatio est per tenoros, quos quidem ab antiquis dictos + tenores comperi, ut uidelicet declinato à Græcis uerbo, qui τόνους dicunt, uel accentus, quas Græci προσῳδίας uocant, cum acuta, & gra

H aspiratio.

frequenter Consule, Ioach. Camer. annot.

tonores

& grauis alia pro alia ponitur, ut in hoc + Cámillus, si acuitur prima, aut grauis pro flexa, ut + Céthegus, & hic prima acuta. Nam si media mutatur aut flexa pro graui, + aut grauis pro apice circumducta sequetur, quam ex duabus syllabis in unam cogentes, & deinde flectentes, dupliciter peccant. Sed id sæpius in Græcis nominibus accidit, ut Átreus, quem nobis iuuenibus doctißimi senes acuta prima dicere solebant, ut necessario secunda grauis esset. Item Térei, Néreiq;. Hæc de accentibus tradita. Cæterum iam scio quosdam eruditos, nonnullos etiam Grammaticos sic docere ac loqui, ut propter quædam uocum ac uerborum discrimina, uerbum interim acuto sono finiant, ut in illis,

Camillus,
Categus,
aut apice circumducta sequētis

—Quæ circum littora, circúm
Piscosos scopulos—

Ne si grauem posuerint secundā, circus dici uideatur, non circuitus. Item quántum, quále, interrogantes, graui comparantes, acuto tenore concludūt, quod tamen in aduerbijs ferè solis ac pronominibus uendicāt, in cæteris ueterem legem sequuntur. Mihi uidetur conditionē mutare, quod his locis uerba cōiungimus. Nam cum dico circum littora, tanquam unum enuncio, dißimulata distinctione: itaq; tanquam in una uoce, una est acuta, quod idem accidit in illo,

Tanquā unū.) Sicut, semper lenitas. semper deus.

—Troiæ qui primus ab oris.

primus ab, nā per se positum ab acueretur.

Euenit ut metri quoque conditio mutet accentum, ut:

—Pecudes, pictæq; uolúcres.

Nam uolúcres media acuta legam, quia, etsi natura breuis, tamen positione longa est, ne faciat iambum, quem nō recipit

recipit uersus herous. Separata uerò hæc à præcepto non recedent, aut si consuetudo uicerit, uetus lex sermonis abolebitur, cuius difficilior apud Græcos obseruatio est, quia plura illis loquendi genera, quas διαλέκτους uocant, & quod aliâs uitiosum, interim aliâs rectum est, apud nos uerò breuißima ratio. ✢ Nanq; in omni uoce acuta intra numerum trium syllabarum continetur, siue eæ sint uerbo solæ, siue ultimæ, & in his, aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porrò, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit, eodem loco breuis utiq; grauē habebit sonum, ideoq́; positam ante se, id est, ab ultima tertiā acuet. Est autem in omne uoce utiq; acuta, sed nunquam plus una, nec ultima unquam, ideoq; in dißyllabis prior. Præterea nunquam eadē flexa, & acuta, quia est eadē flexa, ex acuta. Itaq; neutra claudet uocem Latinā. Ea uerò quæ sunt syllabæ unius, erūt acuta, aut flexa, ne sit aliqua uox sine acuta. Et illa per sonos accidunt, quæ demōstrari scripto nonpoßunt, uitia oris, & linguæ ἰωτακισμούς & λαβδακισμούς, & ἰσχνότητας, & πλατειασμούς, feliciores fingendis nominibus Græci uocāt, sicut χειλοστομίαν, cum uox quasi in recessu oris auditur. Sunt etiam proprij quidam & innumerabiles soni, quibus nonnunquā nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de quibus suprà diximus uitijs, erit illa, quæ uocatur ὀρθοέπεια, id est, emendata cum suauitate uocū explanatio. Nam sic accipi potest recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus sunt, quorū est solœcismus, quanquā circa hoc quoq; disputatū est: nam etiam qui contextu orationis accidere cùm confitētur, quia tamen unius emendatione uerbi corrigi poßit, in uerbo esse uitium, non in sermone contendunt,

Nam quod

Et illa per.) Cū quid plus æquo, aut minus sonat, collisiones & hiatus.

ἰσχνότητας, et πλατειασμούς dixit.

Nationes.) Vt nos sibilationē illā Gallicam cū Schu rolum dicunt, & Scampaniām, quæ scripto tamen exprimi non potest.

Græcū ex Aldo restituim⁹.

huc

dunt, cùm ſiue amaræ corticis, ſeu medio cortice, per genus facit ſolœciſmũ, quorum neutrũ quidem reprehendo, cùm ſit utriuſq; Vergilius autor. Sed fingamus utrumlibet non recte dictum mutatio uocis alterius, in qua uitium erat, rectam loquendi rationem ſic reddit, ut amari corticis fiat, uel media cortice, quod manifeſtæ calumniæ eſt. Neutrũ enim uitioſum ſeparatũ eſt, ſed compoſitione peccatur, quæ iam ſermonis eſt. Illud eruditius quæritur, an in ſingulis quoq; uerbis poßit fieri ſolœciſmus, uti ſi unũ quis ad ſe uocans dicat, uenite, aut ſi plures à ſe dimittẽs, ita loquatur, abi, aut diſcede. Necnon cùm reſponſum ab interrogante diſſentit, ut ſi dicenti, quem uideo, ita occurras, ego. In geſtu etiã nõnulli putant idẽ uitiũ ineſſe, cùm aliud uoce, aliud †uultu, uel manu demõſtratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neque planè diſſentio: nam id fateor poſſe accidere uoce una, non tamen aliter, quàm ſi ſit aliquid, quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur, ut ſolœciſmus ex complexu fiat eorũ, quibus res ſignificãtur, & uolũtas oſtẽditur. Atq; ut omnem effugiam cauillationẽ, fit aliquãdo in uno uerbo, nunquã in ſolo uerbo. Per quot aũt, & quas accidat ſpecies, nõ ſatis conuenit, qui planißimè, quadripartitã uolunt eſſe rationẽ: nec aliam, quàm barbariſmi, ut fiat adiectione: ut, Veni de Suſis in Alexandriã: Detractione, ambulo uiam, Aegypto uenio, nec hoc fecit. Transmutatione, qua ordo turbatur, quoq; ego enĩ hoc uolui, aũt nõ habui. Ex quo genere, an ſit igitur †in uitio ſermonis, dubitari poteſt, q͂a maximos autores in diuerſa fuiſſe opiniõe uideo, cũ apud alios ſit etiã frequens, apud alios nunquã reperiatur. Hæc tria genera quidã †deducunt à ſolœciſmo, & adiectionis

uitium

huc enĩ ἰσχυουτουτας legebatur. Præterea χειλοστομίαν maluimus iuxta eundem quã κοιλοστομίαν.

Manifeſtæ calumniæ.) Videre licet in uerbo Solœciſmum, nõ in ſermone: nam neque per ſe amare, nec amaro, neque corticis, neq; cortice reprehendi poteſt, ſed cõſtructio fuerit uitioſa, cùm ſit peccatũ in genere.

Cum aliud uoce.) Vt ſi illud Terentianum, ô coelũ, ô terra, ita pronunciandũ ſit, ut manus in priore deijceretur, in altero ſuſtolleretur.

in uitio ſermonis poſitum,

diducunt

uitium πλεονασμὸν, detractionis ἔλλειψιν, inuersionis ἀναστροφὴν uocant: quæ si in speciem solœcismi cadant, ὑπερβατὸν quoque appellari eodem modo posse. Immutatio sine controuersia est, cùm aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehendimus, frequentißimè in uerbo, quia plurima huic accidunt, ideoq; in eo fiunt solœcismi
cui per genera, tempora, personas, modos, siue † quia status
dicunt, eos dici, seu qualitates placet uel sex, uel ut alij † uolunt, octo: nam totidẽ uitiorum erunt formæ, in quot species eorum quodq; de quibus suprà dictũ est, diuiseris. Præterea numeros, in quibus nos singularẽ, ac pluralem habemus, Græci & δυϊκόν. Quanquam fuerunt, qui nobis quoque adijcerent dualem, scripsêre, legêre, quod deuitandæ asperitatis gratia mollitum est, ut apud ueteres, pro male mereris, male merere, ideoq; quod uocant duale, in illo solo genere consistit, cùm apud Græcos, & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehendatur. Et sic quoq; rarissimus eius sit úsus, apud nostrorum uero neminẽ hæc obseruatio reperiatur, quin è contrario,

Aeneid.1. Deuenêre locos: &,
Aeneid.2. Conticuêre omnes: &,
Metamr.13. Consedêre duces.

Apertè nos doceant nil horum ad duos pertinere. Dixere quoque, quanquam id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronunciet. Quid? non Titus Liuius circa initia statim primi libri, Tenuere, inquit, arcem Sabini. Et mox, In aduersum Romani subiere? Sed quem potius ego, quàm M. Tulliũ sequar? qui in Oratore, Non reprehendo, inquit, scripsere, scripserũt
etiam † esse uerius sentio. Similiter ne in uocabulis, & nominibus fit

bus fit ſolœciſmus genere, numero. Proprie autem caſi/
bus,quicquid eorum alteri ✝ ſuccedet,huic parti ſubiũga/ accedet,
tur,licet per comparationes, & ſuperlationes,itẽq; in qui
bus patrium pro poſſeßiuo dicitur,uel contrà.Nam uitiũ, Patriũ nomẽ
quod fit per quantitatem, ut magnum peculiolum, erunt Grãmatici uo
qui ſolœciſmum putent,quia pro nomine integro poſitum cãt, in quo pa
ſit diminutum. At ego dubito an id improprium potius triæ ſignifica-
appellem,ſignificatione enim deerat. Solœciſmi porrò ui/ tio ineſt, ſicut
tium non eſt in ſenſu, ſed in complexu. In participio per gentile,in quo
genus, & caſum,ut in uocabulo: per tempora, ut in uer/ gentis,ut Ro-
bo:per numerũ, ut in utroque, peccatur. Pronomẽ quoq; manus, Athe-
genus, numerum,caſus habet,quæ omnia recipiũt huiuſ/ nienſis.
modi errorem. Fiunt ſolœciſmi,et quidem plurimi per par
tes orationis, ſed id tradere ſatis non eſt, ne ita demum ui
tium credat eſſe puer, ſi pro alia ponatur alia: ut uerbum
ubi nomen eſſe debuerit: uel aduerbium, ubi pronomen,
& ſimilia. Nam ſunt quædam cognata, ut dicunt, id eſt
eiuſdem generis, in quibus, qui alia ſpecie quàm oportet
✝utetur,nõ minus, quàm ipſo genere, permutato delique utentur,
rit. Nã & an,& aut coniunctiones ſunt, male tamen in/
terroges,hic aut ille ſit.Et ne,ac non,aduerbia,qui tamen An.
dicat pro illo ne feceris, non feceris,in idem incidat uitiũ, Aut. Ne.
quia alterum negandi eſt, alterum uetandi. Hoc amplius, Non.
intrò, & intus,loci aduerbia, eo tamẽ intus,et intrò ſum, Intro. Intus.
ſolœciſmi ſunt. Eadem in diuerſitate pronominum, inter/
iectionũ,præpoſitionum accident. Eſt etiam ſolœciſmus in
oratione, compræhenſionis unius ſequentium, ac priorũ
inter ſe inconueniens ✝ poſitio. Quædã tamen & faciẽ ſo/ diſpoſitio
lœciſmi habent, & dici uitioſa non poſſunt,ut tragœdia,
Thyeſtes, & ludi Floralia, ac Megaleſia,quanquam hæc

sequenti tempore interciderunt, nunquam aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequẽtiora quidem apud Poëtas, sed Oratoribus quoque permissa. Verum schema ferè habebit aliquam rationem, ut docebimus hoc eo, quem paulò ante promisimus, loco. Sed + hic quoque quod schema + uocatur, si ab aliquo per imprudentiã factum erit soloecismi uitio non carebit. In eadẽ specie sunt, sed schemate carent, ut suprà dixi, nomina foeminina, quibus mares utuntur: & neutralia, quibus foeminæ. Hactenus de soloecismo: neque enim artem Grãmaticam + componere aggressi sumus, sed cùm in ordinẽ incurreret, inhonoratam transire noluimus. Hoc amplius, ut institutũ ordinem sequar, uerba aut latina, aut peregrina sunt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa uenerunt. Taceo de Thuscis, & Sabinis, & Prænestinis quoq;: nam ut eorum sermone utentem Vectium Lucillius insectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Liuio patauinitatem, licet omnia Italica pro Romanis habeam: plurima Gallicè ualuerunt, ut rheda, & petoritum quoq;, quorum altero Cicero tamen, altero Horatius utitur, & mappam quoq; usitatum circo nomen, Poeni sibi uindicant, & gurdos quos pro stolidis accipit uulgus, ex Hispania duxisse originem audiui. Sed hæc diuisio mea, ad Græcũ sermonem præcipuè pertinet, nam et maxima ex parte Romanus inde conuersus est. Et confeßis quoq; Græcis utimur uerbis, ubi nostra desunt, sicut illi à nobis nonnunquã mutuantur. Inde illa quæstio exoritur, an eadẽ ratione per casus duci externa qua nostra, conueniat. At si reperias Grammaticum ueterũ amatorem, neget quicquam ex latina ratione mutandum: quia cum sit

[Margin notes:]
hoc
uocetur
ut compo/neremus.
Peregrina uerba.
Vectius
Vectianus è Marsis inter externos oratores à Cicerone nominatur in Bruto.
a
Cicero pro Milone,
Horatius lib. 1 Sat. 6.

cum sit apud nos casus ablatiuus, quem illi non habēt, parum conueniat cum uno casu nostro, quinque Græcis uti. Quinetiam laudet uirtutem eorū, qui potentiorē facere linguam latinā studebant, nec alienis egere institutis fatebantur. Inde Castōrem media syllaba producta pronūciarunt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quorum prima positio in easdem, quas Castor literas exit. Et ut Palæmon, ac Thelamo, & Plato (nam sic eū Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerunt, quia latinū, quod O & N literis finiretur, non reperiebant. Nec in A quidē atq; S literas exire temerè masculina Græca nomina recto casu patiebātur. Ideoq́;, & apud Cælium legimus, Pelia Cincinnatus, & apud Messalam, bene fecit Euthia, & apud Ciceronem Hermagora. Ne miremur, quod ab antiquorū plerisq;, Aenea & Anchisa sit dictus. Nā si ut Mecœnas, Suffenas, Asprenas dicerentur, genituo casu nō æ litera, sed tis syllaba terminarētur. Inde olympo & tyranno acutam mediam syllabam dederūt, quia duabus lōgis sequentibus, primā breuē acui noster sermo nō patitur. Sic genitiuus Achilli et Vlyßi fecit, sic alia plurima. Nūc recētiores instituerūt, Græcis nominibus Græcas declinationes potius dare, quod tamen ipsum non semper fieri potest. Mihi autem placet latinā rationē sequi quousq; patitur decor. +Neq; enī tam Calypsonē dixerim, ut Iunonem, quanquā secutus antiquos. C. Cæsar utitur hac ratione declinandi. Sed autoritatem consuetudo superauit. In cæteris, quæ poterunt utroque modo non indecenter efferri, qui Græcam figuram sequi mallet, non latinè quidem, sed citra reprehensionem loquetur. Simplices uoces prima positione, id est, natura sua, constant, compositæ, + aut præpositi

Aldus reijcit præpositionē cum

Quia hoc.) Hoc est, omīa latina declinabantur per o longum; quæ quidē desinerent in or.

In as

b

Neque iam

autem

dum ne pu/gnantibus.
Repugnant.) Quæ integræ iũgi nequeãt.
subaduersũ.
in Orator.
in Odiss. u.

positionibus subiunguntur, ut innocens, +interdum repugnantibus inter se duabus, quale est imperterritus, alioqui possunt aliquando continuari duæ, ut incompositus, recõditus, & quo Cicero utitur, +subabsurdũ. Aut è duobus quasi corporibus coalescunt, ut maleficus. Nã ex tribus nostræ utique linguæ non concesserim, quamuis capsis, Cicero dicat compositum esse, ex cape & si uis. Et inueniantur, qui Lupercalia æquè tres partes orationis esse contendant, quasi luere per caprum: nam Solitauralia iam persuasum est esse ex sue, oue, & tauro. Et sanè ita se habet, sacrum, quale apud Homerum quoq; est. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coëunt. Cæterum etiam ex præpositione, & duobus uocabulis durè uidetur struxisse Pacuuius:

Nerei repandi rostrum incuruiceruicum pecus.

Ab.) Cum tamen dicatur a & abs. Sed uideri uult Quintilianus, hæc cõposita à prępositione ab. Sola igiť hoc est,

Iunguntur, autẽ aut ex duobus latinis integris, ut superfui, et subterfui, quanq̃ ex integris an cõposita sint, quæritur. Aut ex integro, et corrupto, ut maleuolus: Aut ex corrupto & integro, ut noctiuagus: Aut duobus corruptis, ut pedisequus. Aut ex nostro, & peregrino, ut bicliniũ: Aut cõtrà, ut epitogiũ, & Anticato: Aut ex duobus peregrinis, ut Epirhediũ. Nam cũ sit præpositio ἐπὶ Græca, Rheda Gallicũ, nec Græcus tamen, nec Gallus utitur composito, Romani suum ex utroq; alieno fecerunt. Frequenter autem præpositiones quoque copulatio ista corrumpit, inde abstulit, aufugit, amisit, cum præpositio sit ab sola, & coit, cum sit præpositio con, sic ignaui & e re p & similia: sed res, tota magis Græcos decet, nobis minus succedet nec id fieri natura puto, sed alienis fauemus, ideoq; cũ κυρταύχενα mirati sumus, incuruiceruicum uix à risu defendimus

fendimus. Propria sunt uerba, cum id significant in quod primum denominata sunt. Translata, cùm aliũ natura intellectum, alium loco præbent. Vsitatis tutius utimur. Noua non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt Oratori, repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen, nanque ut Cicero ait, etiã quæ primo dura uisa sunt, usu molliũtur. Sed minimè nobis cõcessa est ὀνοματοποιία quis enĩ ferat? si quid simile illis meritò laudatis λίγξε βιός, & σίζει ὀφθαλμὸς fingere audeamus? Iam ne balare quidem, aut hinnire fortiter diceremus, nisi iudicio uetustatis niterentur. Est etiã sua loquentibus obseruatio, sua scribentibus. Sermo constat ratione, uetustate, autoritate, et consuetudine. Rationẽ præstat præcipue analogia, nonnunquam & etymologia. Vetera maiestas quædam: &, ut sic dixerim, religio cõmendat. Autoritas ab Oratoribus uel Historicis peti solet. Nam Poëtas metri necessitas excusat, nisi si quando nihil impediente in utroq; modulatione pedum, alterum malunt, qualia sunt,

est, extra compositionem. Nam ab præpositio, quasi primitiua & a & abs fit.

—Imo de stirpe recisum: &,

—Aëriæ quo congessere palumbes: &,

Silice in nuda—

Aeneid. 11.

Et similia, cum summorum in eloquentia uirorum iudicium pro ratione, & uel error honestus est, magnos duces sequentibus. Consuetudo uerò certissima loquendi magistra, utẽdumq; planè sermone, ut numo, cui publica forma est. Omnia tamen hæc exigunt ✝ acre ✝ iudicium, in analogia præcipuè, quam proximè ex Græco transferentes in latinũ, proportionẽ uocauerunt. Eius hæc uis est, ut id quod dubium est ad aliquid simile, de quo nõ quæritur, referat, ut incerta certis probet. Quod efficitur duplici uia, cõparatione

graue Aldus sic: iudiciũ. analogia &c.

ratione similiũ in extremis maximè syllabis, propter quod ea, quæ sunt è singulis, negantur debere rationẽ, & dimi nutione. Comparatio in nominibus, aut genus deprehẽdit, aut declinationẽ: Genus, ut si quæratur, funis masculinũ sit, an fœminiumn, simile illi sit panis. Declinatione, ut si ueniat in dubium hac'ne domu dicendũ sit, an hac domo: & domum an domorũ: similia sunt domus, anus, manus. Diminutio genus modò detegit. Et ne ab eodẽ exemplo re cedam, funem masculinũ esse funiculus ostendit. Eadẽ in uerbis quoq; ratio cõparationis, ut si quis antiquos secu/ tus, feruere breui media syllaba dicat, deprehẽdatur uiti/ ose loqui, quòd omnia, quæ E & O literis fatẽdi modo ter minantur eadẽ si in infinitis E literã media syllaba accepe runt, utiq; productam habent, prandeo, pendeo, spondeo, prandere, pendere, spondere. At quæ O solã habent, dum modo per eandem literam in infinito exeant, breuia fiunt, lego, dico, curro, legere, dicere, currere. Etiamsi est apud Lucilium,

Feruit aqua & feruet, feruit nũc, feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditißimi liceat, si feruit pu/ tat illi simile currit, & legit, feruo dicetur, ut curro & lego, quod nobis inauditum est. Sed non est hæc uera comparatio. nam feruit illi est simile seruit, quam propor/ tionem sequenti dicere necesse est, feruire, ut seruire. Pri/ ma quoq; aliquando positio ex obliquis inuenitur, ut me/ moria repeto conuictos à me qui reprehenderant, quòd hoc uerbo usus essem, pepegi. Nam id quidem dixisse summos autores confitebantur, rationem + tamen nega/ bant permittere, quia prima positio paciscor, cùm habe/ ret naturam patiendi, faceret tempore præterito, pactus sum.

tuam

sum. Nos præter autoritatē Oratorū atq; Historicorum, analogia quoq; dictum tuebamur. Nam cum in XII. tabulis legeremus, ni ita pagunt, inueniebamus simile huic cadunt. Inde prima positio, etiam si uetustate exoleuerat, apparebat pago ut cado, unde non erat dubium, sic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus nō per omnia duci analogiæ posse rationem, cùm sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Quædam sine dubio conantur eruditi defendere, ut cùm deprehensum est lepus, & lupus simili positione, quantū casibus numerisq; dissentiant, ita respondent, nō esse paria, quia lepus epicœnum sit, lupus masculinum. Quanquam Varro in eo libro, quo initia Romanæ urbis enarrat, lupū fœminam dicit, Ennium, Pictoremq; Fabium secutus. Illi autem ijdem cùm interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat, illud nomen positū hoc ad aliquid esse contendunt. Præterea, quoniam utrunq; à Græcis ductū est, ad eam rationem recurrūt, ut πατρὸς patris, κάπρου apri faciat. Illi tamen quomodo effugient? ut nomina quamuis fœminina, singulari nominatiuo us finita, nunquā genitiuo casu in ris syllabā terminantur, faciat tamen Venus Veneris. Itē, cùm e s literis finita per uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadem ris syllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris. Quid uerò? quæ tota positionis eiusdem in diuersos flexus exeunt, cùm Alba faciat Albanus & Albensis, uolo, uolui & uolaui. Nam præterito quidem tempore, uariè formari uerba prima persona o litera terminata, ipsa analogia confitetur. Siquidem facit cado cecidi, spondeo spopondi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudaui. Nō enim cū primum fingerentur homines, analogia demissa cœlo, for

quomodo

frui

Caiũ & Lucium nepotes ex Iulia & Agrippina Auguſtus habuit, quorum C. in Lycia, Lucius Maſſiliç defunctus eſt, unius epiſtolæ. Auguſti exemplum ad C. extat apud Gellium lib. 13. ca. 7.

mam loquendi dedit, ſed inuenta eſt poſtquam loquebantur, & notatum in ſermone, quid † quoq; modo caderet: itaq; non ratione nititur, ſed exemplo: nec lex eſt loquẽdi, ſed obſeruatio, ut ipſam analogiam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo. Inhærent tamen quidam moleſtiſsimæ diligentiæ peruerſitate, ut audaciter potius dicant, quàm audacter, licet omnes Oratores aliud ſequantur, & emicauit, non emicuit: & conire, non coire. His permittamus & audiuiſſe, & ſciuiſſe, & tribunale, & faciliter dicere, frugalis quoq; ſit apud illos non † frugi, nam quo alio modo fiat frugalitas? Iidem centum milia nummûm, & fidem Deûm, oſtendant duplices quoq; ſolœciſmos eſſe, quando & caſum mutant, & numerũ. Neſciebamus enim, ac non conſuetudini & decori ſeruiebamus, ſicut in plurimis, quæ Tullius in Orat. diuinè, ut omnia, exequitur. Sed Auguſtus quoque in epiſtolis ad C. Cæſarẽ ſcriptis emendatur, quod is calidũ dicere, quàm caldum malit: non quia illud nõ ſit latinũ, ſed quia ſit odioſum, & ut ipſe Græco uerbo ſignificauit περίεργον. Atqui hanc quidam ὀρθοέπειαν ſolam putant, quam ego minimè excludo. Quid enim tam neceſſarium, quàm certa locutio? imò inhærendũ ei iudico, quoad licet, diu etiã mutantibus repugnandũ, ſed abolita, atq; abrogata retinere, inſolẽtiæ cuiuſdã eſt, & friuolæ in paruis iactantiæ. Multum enim eſt literatus, qui ſine aſpiratione, et producta ſecũda ſyllaba ſalutauit, auete (eſt enim) & calefacé dixerit potius, quàm quod dicimus, & conſeruauiſſe: his adijciat face & dice, & ſimilia. Recta eſt hæc uia, quis negat? ſed adiacet & mollior, et magis trita. Ego tamen nõ alio magis angor, quàm quod obliquis caſibus ducti etiã primas ſibi poſitiones nõ inuenire, ſed mu

tare

tare permittunt, ut cum ebur & robur ita dicta ac scripta in summis autoribus, in O literā secundæ syllabæ transferunt, quia sit roboris & eboris. Sulphur autē & guttur, V literam in genitiuo seruent, ideoq; etiam iecur & femur controuersiam fecerunt, quod non minus est licentiosum, quàm si sulphuri & gutturi subijcerēt in genitiuo literam O mediam, quia esset eboris & roboris, sicut Antonius Gnipho, qui robur quidem & ebur, atq; etiam marmur fatetur esse, uerum fieri uult ex his robura, ebura, marmura. Quod si animaduerterēt literarū affinitatē, scirent sic ab eo, quod est robur, roboris fieri, quomodo ab eo quod est miles, limes, militis, limitis; iudex, uindex, iudicis, uindicis: & quæ suprà iam attigi. Quid? non similes quoq;, ut dicebam, positiones, in longè diuersas figuras per obliquos casus exeunt, ut uirgo, Iuno, fusus, lusus, cuspis, puppis, & mille alia, cùm illud etiam accidat, ut quædā pluraliter nō dicantur, quædam contrà singulari numero, quædam casibus careant, quædā à primis statim positionibus tota mutentur, ut Iupiter. Quod uerbis etiā accidit, ut fero tuli, cuius præteritū perfectū, & ulterius non inuenitur. Nec plurimū refert, nulla hæc an prædura sint. Nam quid progenies genitiuo singulari, quid spes plurali faciet? Quomodo autē quire & ruere, uel in præterita † faciendi modo, uel in participia transibunt? Quid de alijs dicā, cùm senatus, senatuis, senatui, an senatus senati, senato faciat, incertum sit? Quare mihi nō inuenustè dici uidetur, aliud esse latinè, aliud grammaitcè loqui. Hæc de analogia nimium.

Gnipho.) Grammaticus Ciceronis seculo, quem & audiuisse ille in pretura quoque traditur à Tranquillo.

patiendi

Etymologia, quæ uerborū originē inquirit, à Cicerone dicta est notatio, quia nomen eius apud Aristotelem inuenitur σύμβολον, quod est nota: nam uerbū ex uerbo dictum,

Cicero in Topicis.

Cicero Tusculan. 3.

id est ueriloquium, ipse Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui uim potius intuiti, originationē uocent. Hæc habet aliquando usum necessarium, quoties interpretatione res, de qua quæritur, eget, ut cùm M. Cælius se esse hominē frugi uult probare, non quia abstinens sit (nam id ne mentiri quidem poterat) sed quia utilis multis, id est, fructuosus, unde sit dicta frugalitas. Ideoq; in definitionibus aßignatur etymologiæ locus. Nonnunquā etiam barbara ab emendatis conatur discernere, ut cùm triquetram dici Siciliam, an triquedram: meridiem, an medidiem oporteat, quæritur, aliaq; quæ consuetudini seruiunt. Continet in se multā eruditionem, siue illa ex Græcis orta tractemus, quæ sunt plurima, præcipuè Aeolica ratione, cui est sermo noster similimus, declinata, siue ex historiarū ueterū notitia, nomina hominū, locorū, gentium, urbiū requiramus, unde Bruti, Publicolæ, Pithici: cur Latium, Italia, Beneuentum, quæ Capitolium, & collem Quirinalem, & Argiletum appellandi ratio. Iam illa minora in quibus maximè studiosi eius rei fatigantur, qui uerba paulum declinata, uariè & multipliciter ad ueritatē reducunt, aut correptis, aut+porrectis, aut adiectis, aut detractis, aut permutatis literis, syllabis ue. Inde prauis ingenijs ad fœdißima usq; ludibria+dilabuntur. Sit'ne consul à consulendo, uel à iudicando: nam & hoc consulere+uocauerūt. Vnde adhuc remanet illud, rogat boni consulas, id est bonum iudices. Senatui nomen dederit ætas, nam ijdem patres sunt,+ut Rex, & Rector, & alia plurima indubitata. Nec abnuerim tegulæ, regulæq;, & similium his rationem. Iam sit & claßis à calando, & lepus leuipes, & uulpes uolipes, & etiā interpretationem rectam sequendam, improbandam contrariam.

Nonnunquā etiam.) Hoc est, etymologia ostendere uult, quæ dictionū naturalis facies sit, si quando illam usus quasi fucauit.

Æolica, ut mutatio ου in breui u, & interposito u,p consonāte, ut ouum, Dauus.

Bruti.) Vide Liuium li. 1. De Publicola libro 11.

productis, labuntur.

ueteres uocauerunt.

&

à con

à cõtrarijs aliqua ſinamus trahi, ut lucus, quia umbra opacus parum luceat, & ludus, quia ſit longiſsimè ab luſu, & Dis, quia minimè diues, etiam ne hominẽ appellari, quia ſit humo natus, quaſi uero nõ omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales antè nomen impoſuerint terræ, quàm ſibi: & uerba, ab aëre uerberato. Pergamus, ſic perueniemus eouſq; ut ſtella, luminis ſtilla credatur, cuius etymologiæ autorem clarum ſanè in literis nominari in ea parte, qua à me reprehenditur, inhumanum eſt: qui uerò talia libris complexi ſunt, nomina ſua ipſi inſcripſerunt, ingenioſeq; ſibi uiſus eſt ✝ Caius cœlebes dicere, ueluti cœlites, quod onere grauiſsimo uacẽt, idq; Græco argumẽto iuuit ἠϊθέους enim eadem de cauſa dici affirmant. Nec ei cedit Modeſtus in inuentione. Nã quia Cœlo Saturnus genitalia abſciderit, hoc nomine appellatos, qui uxore careant. ✝ At Lælius pituitam, quia petit uitam. Sed cui non poſt Varronem ſit uenia? qui agrum, quod in eo agatur aliquid, & graculos, quia gregatim uolent, dictos Ciceroni perſuadere uoluit, ad eum enim ſcribit, cùm alterum ex Græco ſit manifeſtum duci, alterum ex uocibus auium: ſed hoc tanti fuit uertere, ut merula, quia ſola uolat, quaſi mera uolans, nominaretur. Quidam nõ dubitauerunt etymologiæ ſubijcere omnem nominis cauſam, ut ex habitu, quemadmodum dixi, longos & rufos, ex ſono ſtrepere, murmurare, etiam deriuata, ut à uelocitate dicitur uelox, & compoſita pleraq; his ſimilia, quæ ſine dubio aliunde originem ducunt, ſed arte non egent, cuius in hoc opere non eſt uſus niſi in dubijs.

Gabinius

Ait L. Aelius

a Mappam.) Mappas lintea dicebant, quæ cœnantibus in menſam dabantur, aut quæ afferebant ipſi. Martial. 12.

Attulerat mappam nemo dum furta timentur.

Ὀθόνην Græci uocant, iaci autẽ à Prætore mappam consueuisse ludis Circensib. uel ex Suetonio manifestum est. Et Martialis in eo quod modò citauimus epigrammate,

Cretatam prætor cùm uellet mittere mappam.

Id autem fuisse signum magis quàm præmium crediderim.

b Inde Olympo.) Vide annotationes Camerarij.

c Sed minimè.) Lege Ioachimum Camerarium.

Cuiusmodi uerbis sit utendum. Cap. X.

Verba & à uetustate repetita, non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatẽ aliquam, non sine delectatione: nam & autoritatem antiquitatis habent, & quia intermissa sunt, gratiam nouitati similem parant. Sed opus est modo, ut neq; crebra sint hæc, nec manifesta, quia nihil est odiosius affectatione, nec utiq; ab ultimis & iam obliteratis repetita temporibus, qualia sunt toper, & antigerio, & exanclare, & prosapia, & Saliorũ carmina, uix sacerdotibus suis satis intellecta: sed illa mutari uetat religio, & consecratis utendum est. Oratio uero, cuius summa uirtus est perspicuitas, quàm sit uitiosa si egeat interprete. Ergo ut nouorũ optima erũt maximè uetera, ita ueterũ maximè noua. Similis circa autoritatẽ ratio. Nam etiamsi potest uideri nihil peccare, qui utitur his uerbis, quæ summi autores tradiderunt, multum tamen refert, nõ solũ quid dixerint, sed etiam quid persuaserint. Neq; Tuburchianbundum, & Lurchianbundum iam in nobis quisquam ferat, licet Cato sit autor. Nec hos licet Cato sit autor. Nec hos lodices, quanquam id Pollioni placeat, nec gladiola, atqui Messala dixit, nec parricidatum, quod in Cælio uix tolerabile uidetur, nec colos mihi Caluus persuaserit, quæ nec ipsi iam dicerent.

Tuburcinari de suo. Lurcinari, helluari.

De consue

De Consuetudine. Cap. XI.

SVperest igitur consuetudo, nam fuerit penè ridiculum, malle sermonem quo locuti sint homines, quàm quo loquantur. Et sanè quid est aliud uetus sermo, quàm uetus loquendi consuetudo? Sed huic ipsi necessariū est iudicium, constituendumq; in primis id ipsum, quid sit quod consuetudinē uocemus: quæ si ex eo quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimū dabit præceptū, non orationi modò, sed (quod maius est) uitæ. Vnde enim tantū boni, ut pluribus quæ recta sunt placeant? Igitur ut uelli, et comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaserint ciuitatē, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione: at lauamur, & tondemur, & conuiuimus ex consuetudine. Sic in loquendo, nō si quid uitiosè multis insederit, pro regula sermonis accipiendū erit. Nā ut transeam, quemadmodū uulgò imperiti loquūtur, tota sæpe theatra, & omnem circi turbam exclamasse barbarè scimus. Ergo consuetudinem sermonis uocabo consensum eruditorum, sicut uiuendi, consensum bonorum.

De Orthographia. Cap. XII.

NVnc quoniam diximus quæ sit loquendi regula, dicendum quæ scribentibus custodienda, quod Græci ὀρθογραφίαν uocant, nos rectè scribendi scientiā nominemus. Cuius ars nō in hoc posita est, ut nouerimus, quibus quæq; syllaba literis constet. Nam id quidem infra Grammatici officiū est, sed totam (ut mea fert opinio) subtilitatē, in dubijs habet, ut longis syllabis omnibus apponere apicem, ineptissimū est, quia plurimæ natura ipsa uerbi, quod scribitur, patent: sed interim necessarium, cùm eadem litera alium atq; alium intellectum (prout correpta uel producta

est) facit, ut malus, utrum arborem significet, an hominem non bonum, apice distinguitur. Palus, aliud priore syllaba longa, aliud sequenti significat. Et cùm eadem litera nominatiuo casu breuis, ablatiuo longa est, utrum sequamur plerunq;, hac nota monendi sumus. Similiter putauerunt illa quoq; seruanda discrimina, ut Ex præpositionẽ, si uerbum sequeretur specto, adiecta secundæ syllabæ S litera, exspecto: sed si pecto, remota S scriberemus. Illa quoq; seruata est à multis differentia, ut Ad, cùm esset præpositio, D literam: cùm autẽ coniunctio, T acciperet. Item Cum si tempus significaret, per Q, si comitẽ, per C: si uerò per Q, ac duas sequentes V V scriberetur. Frigidiora his alia, ut quicquid, C quartam haberet, ne interrogare bis uideremur. Et quotidie non cotidie, ut sit quot diebus. Verũ hæc iam etiam inter ipsas ineptias euanuerunt. Quæri solet in scribẽdo, præpositiones, sonum quem iunctæ efficiunt, an quem separatæ, obseruare conueniat, ut cũ dico obtinuit, secundã enim B literã ratio poscit, aures magis audiũt P. Et immunis, illud N quod ueritas exigit, sequentis syllabæ

in *sono uictum, * M gemina cõmutatur. Est etiã in diuidẽdis uerbis obseruatio, mediam literam consonantem priori, an sequenti syllabæ adiungas. Aruspex enim, quia pars eius posterior à spectando est, S literam tertiæ dabimus. Abstemius, quia ex abstinentia temeti composita uox est, primæ relinquetur. Nam K quidem in nullis uerbis utendũ puto,*

Hoc & nõ omiserim, *nisi quæ significat etiã ut sola ponatur. †Hoc eo nõ omisi, quod quidam eam quoties A sequatur necessariam credunt, cùm sit C litera, quæ ad omnes uocales uim suam perferat. Verum orthographia quoq; consuetudini seruit, ideoq; sæpe mutata est. Nam illa uetustißima transeo tempora,*

pora, quibus & pauciores literæ, nec similes his nostris earum formæ fuerũt, & uis quoq; diuersa, sicut apud Græcos O literæ, quæ interim longa ac breuis, ut apud nos: interim pro syllaba, quam nomine suo exprimit, posita est, ut latinis ueteribus D plurimis in uerbis ultimam adiectam, quod manifestum est etiam ex columna rostrata, quæ est Iulio in foro posita. Interim G quoq;, ut in puluinari Solis, qui colitur iuxta ædem Quirini, uesprug, quod uesperuginem accipimus. De mutatione etiam literarũ, de qua suprà dixi, nihil repetere hic necesse est. Fortasse enim sicut scribebant, etiam ita loquebantur. Semiuocales geminare, diu non fuit usitatißimi moris, atq; econtrario usque ad Accium, & ultrà, porrectas syllabas geminis, ut dixi, uocalibus scripserunt. Diutius durauit, ut E I iungendis eadem ratione, qua Græci ει uterentur, ea casibus numerisq; discreta est, ut Lucilius præcipit,

Iam puerei uenêre. E postremum facit O atq; I.
Vt puerei plures fiant, ac deinceps. Idem,
Mendacei, fureiq;, addes E, cum dare furei Iusseris.

Quod quidem cùm superuacuum est, quia I tam longæ quàm breuis naturam habet, tum incõmodum aliquando. Nam in his, quæ proximã ab ultima literã E habebũt, & I longa terminabuntur, illam rationẽ sequentes utemur E gemina, qualia sunt hæc, auree, argentee, & similia, idq; ijs præcipuè, qui ad lectionem instituentur, etiam impedimẽto erit, sicut in Græcis accidit adiectione I literæ, quam non solũ datiuis casibus in parte ultima ascribunt, sed quibusdã etiã interponũt, ut in ληϊστή, quia etymologia ex diuisione in trisyllabis facta desideret eã literã † ac syllabã, cuius secundã nũc E literã ponimus, uariè per A & I efferebant,

Apud Græcos O lit.) Apud Græcos cum ι & κ tẽpore solũmodo differant, sicut ο & ω, neque η neque ω literę figura priscis cognita fuit. Plin. annotauit Simonidẽ inuenisse. Porrò syllabam quã suo nomine exprimat, accipio ου: nã ita hãc breuẽ, & alterã ει dixerunt. Vno exemplo satis planum fieri posse arbitror pronunciasse ueteres, compositas cũ alia dictione præpositiones, nõ integrę, sed eo quasque sono quem sequens litera desideraret. Sic enim apud Plautũ uocãti seruus respõdet, Adsum. Tũ ille, At ego elixus sic uolo, inqt. Has mutationes Grammatici uocant.

† forte A I

rebant, quidam ſemper, ut Græci, quidã ſingulariter tantum, cum in datiuum, uel genitiuum caſum incidiſſet. Vnde, Pictai ueſtis, & aulai Vergilius amantiſsimus uetuſtatis carminibus inſeruit. In iiſdem plurali numero E utebãtur, hi Sylle, Galbe. Eſt in hac quoq; parte Lucilij præceptũ, quod quia pluribus explicatur uerſibus, ſi quis parũ credat, apud ipſum in nono requirat. Quid? quod Ciceronis temporibus paulumq; infrà, ferè quoties S litera media uocalium longarũ, uel ſubiecta longis eſſet, geminabatur? ut cauſſæ, caſſus, diuiſsiones: quomodo et ipſum, et Vergilium quoq; ſcripſiſſe manus eorũ docent. Atqui paululũ ſuperiores etiã illud quod nos gemina dicimus, iuſsi una dixerũt. Etiam optimus, maximus, ut mediam I literã quæ ueteribus V fuerat, acciperent. C. primum Cæſaris inſcriptione traditur factum. Here nunc E litera terminamus, at ueterũ Comicorũ adhuc libris inuenio, heri ad me uenit, quod idẽ in epiſtolis Auguſti, quas ſua manu ſcripſit, aut emendauit, deprehenditur. Quid, non Cato cenſorius dicam & faciam, dicem & facem ſcripſit, eundemq; in cæteris, quæ ſimiliter cadunt, modum tenuit? quod ex ueteribus eius libris manifeſtum eſt. Et à Meſſala in libro de S litera poſitum ſibe, & quaſe ſcriptum in multorum libris eſt. Sed an hoc uoluerint autores, neſcio. T. Liuium ita his uſum ex Pædiano comperi, qui & ipſe eum ſequebatur. hæc nos I litera finimus. Quid dicã uortices, & uorſus, cæteraq; ad eundem modũ, quæ primo Scipio Africanus in E literam ſecundam uertiſſe dicitur? Noſtri præceptores ceruom, ſeruomq; V et O literis ſcripſerunt, quia ſubiecta ſibi uocalis in unum ſonũ coaleſcere, & cõfundi nequiret, nũc V gemina ſcribuntur ea ratione, quã reddidi.

Ea ratione.) I enim

neutro ſanè modo uox quam ſentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius Aeolicam illam ad hos uſus literam F adiecerat. Illud nunc melius, quod cui tribus quas propoſui literis enotamus, in quo pueris nobis ad pinguem ſanè ſonum, quoi utebantur, tantum ut ab illo qui diſtingueretur. Quid? quæ ſcribuntur aliter quàm enunciantur? Nam & Caius C. litera notatur, quæ inuerſa, mulierem declarat, quia tam Caias eſſe uocitatas, quàm Caios, etiã ex nuptialibus ſacris apparet. Nec Cneus eam literã in prænominis nota accepit, quã ſonat, & columã, exempta N, & Conſules geminata eadem litera SS legimus: & ſuburra, cum tribus literis notatur C tertiam oſtendit. Multa ſunt generis huius. Sed hoc quoq; uereor, ne modũ tam paruæ quæſtionis exceſſerint. Iudiciũ autẽ ſuum Grammaticus interponat his omnibus. Nam hoc ualere plurimũ debet. Ego uerò quod conſuetudo obtinuerit, ſic ſcribendum quicque iudico, quomodo ſonat. Hic enim eſt uſus literarũ, ut cuſtodiant uoces, & uelut depoſitum reddant legentibus. Itaq; id exprimere debẽt, quod dicturi ſumus. Hæ ferè ſunt emendatè loquendi, ſcribendiq; partes, duas reliquas, ſignificanter, ornateq; dicendi, non equidem Grammaticis aufero: ſed cùm mihi officia Rhetoris ſuperſint, maiori operi reſeruo. Redit autem illa cogitatio, quoſdam fore, qui hæc quæ diximus parua nimium, & impedimenta quoq; maius aliquid agendi putent. Nec ipſe uſq; ad extremã quoq; anxietatem, & ineptas cauillationes deſcendendum, atq; his ingenia concidi, & comminui credo. Sed nihil ex Grammatica nocuerit, niſi quod ſuperuacuũ eſt. An ideo minor eſt M. Tullius Orator, quod idem artis huius diligentiſsimus fuit? & in filio, ut in Epiſtolis apparet, rectè lo

I enim & V inſidere ſibi ſuprà docuit, in conijcit & uulgus.

Claud.) Suetonius tradit triũ literarum figuras excogitaſſe Claudium, ex quibus Æolici digamma una ι & ψ duplicis altera fuit. τὴν τρίτην ζητῶμεν.

Caias.) Ingrediẽs mariti domum noua nupta, iubebatũ ita dicere, Vbi tu Gaius, ego Gaia. Annotauit Plutarchus ratione addita, quod tum mulier cõmunem adminiſtrationem rei domeſticæ tanquã mater familias uendicaret ſibi.

Suburram.) Suc. Vnde à ſuccurrendo Grammatici deduxerũt.

Cęsarē Dictatorem dicit.) Hos libros accipio fuisse, quorum mentio fit in Bruto à Cicerone, ad ipsum scriptorem de lingua latina.

quendi usquequaq; asper quoq; exactor? Aut uim C. Cæsaris fregerūt editi de Analogia libri? Aut ideo minus Messala nitidus, quia quosdam totos libellos, non de uerbis modo singulis, sed etiam literis dedit? Nō obstant hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus.

De lectione pueri. Cap. XIII.

SVperest lectio, in qua puer ut sciat ubi suspēdere spiritū debeat, quo loco uersum distinguere, ubi claudatur sensus, unde incipiat, quando attollenda uel submittenda sit uox: quid quoq; flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonstrari nisi in opere ipso nō potest. Vnū est igitur, quod in hac parte præcipiam, ut omnia ista facere poßit intelligat. † Sit autem in primis lectio uirilis, & cum suauitate quadam grauis, & non quidem prosæ similis, quia carmen est, & se Poëtæ canere testantur, non tamen in canticū dissoluta, nec + psalmate, ut nunc à plerisq; fit effœminata. De quo genere optimè C. Cæsarē prætextatum adhuc accipimus dixisse, Si cantas, male cantas: si legis, cantas. Nec prosopopœias, ut quibusdam placet, ad +Comicum morem pronunciari uelim. Esse tamen flexum quendam, quo distinguantur ab ijs, in quibus Poëta persona sua utetur. Cætera admonitione magna egent, in primis, ut teneræ mentes, tracturæq; altius quicquid rudibus & omnium ignaris insederit, non modò quæ diserta, sed uel magis quæ honesta sunt, discant: ideoq; optime institutum est, ut ab Homero, atq; Vergilio lectio inciperet: quanquā ad intelligendas eorum uirtutes, firmiore iudicio opus esset. Sed huic rei superest tempus, neq; enim semel legentur. Interim & sublimitate heroici carminis animus assurgat, & ex magnitudine rerum spiritū ducat, & optimis

Sit autem
Poëtarū
plasmate
Scenicum
Homerus.
Vergilius.

mis

mis imbuatur. Utiles Tragœdiæ, alunt et Lyrici, si tamen in ijs nõ autores modò, sed etiã partes operis elegeris. Nã & Græci licenter multa, & Horatium in quibusdã nolim interpretari. Elegia uero utiq; quæ amat, & hendecasyllabica, quibus sunt cõmata Sotadeorum (nam de Sotadeis ne præcipiendũ quidem est) amoueantur, si fieri potest: sin minus, certè ad firmius ætatis robur reseruentur. Comœdiæ, quæ plurimũ ad eloquentiam conferre potest, cùm per omnes & personas & affectus eat, quem usum in pueris putem, paulò post suo loco dicã. Nam cùm mores in tuto fuerint, inter præcipua legẽda erit, de Mænandro loquor, nec tamen excluserim alios. Nam latini quoq; autores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maxime ingenium alant, atq; animũ augeant, prælegenda: cæteris quæ ad eruditionẽ modo pertinent, longa ætas spaciũ dabit. Multum autẽ ueteres etiam Latini conferunt, quanquã pleriq; plus ingenio, quàm arte ualuerunt, in primis copiam uerborũ, quorũ in Tragœdijs grauitas, in Comœdijs elegantia, & quidã uelut ἀττικισμὸς inueniri potest. Oeconomia quoq; in his diligentior quàm in plerisq; nouorũ erit, qui omniũ operum solam uirtutem sententias putauerunt. Sanctitas certè, ut sic dicam, uirilitas ab his petenda, quando nos in omnia deliciarum uitia, dicendi quoq; ratione deflexim us. Deniq; credamus summis Oratoribus, qui ueterum poëmata, uel ad fidem causarũ, uel ad ornamentũ eloquentiæ assumunt. Nam præcipue quidem apud Ciceronẽ, frequenter tamen apud Asinium etiam, & cæteros, qui sunt proximi, uidimus Ennij, Accij, Pacuuij, Lucilij, Terentij, Cæcilij, & aliorũ inseri uersus, summa non eruditionis modo gratia, sed etiam iucunditatis, cùm poeticis uoluptatibus

Horatius.

Vide Ioach. Camerariũ.

Comœdia.

Oeconomia, id est ordo, & dispositio quædam argumenti. Ita etiã Cicero li. 5. scribens Attico. Nec οἰκονομίαν meã instituam, sed ordinem conseruabo tuam.

aures à forensi asperitate respirant, quibus accedit non mediocris utilitas, cùm sententijs eorum uelut quibusdã testimonijs, quæ proposuere, cõfirment. Verum priora illa ad pueros magis, hæc sequentia ad robustiores pertinebunt. Cum Grãmatices amor, & usus lectionis, non scholarum temporibus, sed uitæ spacio terminentur. In prælegendo, Grammaticus & illa quidem minora præstare debebit, ut partes orationis reddi sibi soluto uersu desyderet, & pedum proprietates, quæ adeò debent esse notæ in carminibus, ut etiã in oratoria cõpositione desiderentur, deprehendantq;, quæ barbara, quæ impropria, quæ cõtra legẽ +loquendi sunt +posita: non ut ex his utiq; improbentur Poëtæ, quibus, quia plerunque seruire metro coguntur, adeò ignoscitur, ut uitia ipsa alijs in carmine appellationibus nominẽtur. Metaplasmos enim, & schematismos, & schemata, ut dixi, uocamus, et laudẽ uirtutis neceßitati damus. Sed ut cõmoneat artificaliũ, & memoriã agitet. Id quoq; inter prima rudimẽta nõ inutile, +demonstrare quot quæq; uerba modis intelligenda sint. Circa glossemata etiam, id est, uoces minus usitatas, nõ ultima eius +possessionis diligẽtia est. Enimuero iã maiore cura doceat tropos omnes, quibus præcipuè non poëma modò, sed etiam oratio ornatur, schemata utraq;, id est, figuras, quæq; λέξεως, quæq; διανοίας uocãtur, quorum ego sicut troporũ tractatum in eum locũ differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipuè uero illa infigat animis, quæ in œconomia uirtus, quæ in decore rerũ quid personæ cuiq; conuenerit, quid in sensibus laudandum, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. His accedet enarratio historiarum, diligens quidem illa, non tamen usq; ad superuacuũ laborem occu

loquentium composita:

demonstraret quo professionis

occupata. Nam receptas, aut certè claris +oratoribus memoratas exposuisse satis est. Persequi quidẽ quod quisque unquã uel contemptißimorũ hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis iactantiæ est, & detinet, atq; obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiã indignas lectione schedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest. Atqui pleni sunt eiusmodi impedimentis Grammaticorum commentarij, uix ipsis qui composuerũt satis noti. Nam +Didymo, quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, ut cùm historiæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit, præcipue in fabulosis usque ad deridicula, quædam etiam pudenda, unde improbißimo cuique pleraq; +fingendi licentia est, adeò ut de libris totis, & autoribus, ut succurrit, mentiatur tutò, quia inueniri qui nunquam fuere, nõ possunt. Nam in notioribus frequentißimè deprehenduntur à curiosis. Ex quo mihi inter uirtutes Grammatici habebitur, aliqua nescire.

Aldus: autoribus

Didymo quoq;

fingere licitum est.

Nescire aliqua, uirtutis loco est.

De officio Grammatici, & quæ primordia sint dicendi. Cap. XIIII.

ET finitæ quidẽ sunt partes duæ, quas hæc professio pollicetur, id est, ratio loquendi, & enarratio autorũ, quarum illã methodicen, hanc historicen uocant. Adijciamus tamen eorũ curæ quædam dicendi primordia, quibus ætates nondũ Rhetorem capienteis instituant. Igitur Aesopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proximè succedũt, narrare sermone puro, & nihil se supra modum extollente, deinde eandẽ gracilitatẽ stylo exigere condiscant. Versus primo soluere, mox mutatis uerbis interpretari, tum +periphrasi audacius uertere, quia & breuiare quædam, &

paraphrasi

exornare, ſaluo modò Poëtæ ſenſu, permittitur. Quod opus, etiam conſummatis profeſſoribus difficile, qui commodè tractauerit, cuicunq; †diſcendo ſufficiet. Sententiæ quoq; & chriæ, et ætholgiæ, ſubiectis dictorũ rationibus apud Grammaticos ſcribantur, quia initiũ ex lectione ducunt: quorum omniũ ſimilis eſt ratio forma diuerſa, quia ſententia uniuerſalis eſt uox, æthologia perſonis continetur. Chriarũ plura genera traduntur. Vnum ſimile ſententiæ, quod eſt poſitum in uoce ſimplici, dixit ille, aut, dicere ſolebat: Alterũ, quod eſt in reſpondẽdo, interrogatus ille, uel cùm hoc ei dictũ eſſet, reſpondit: Tertium huic nõ diſſimile, †cùm quis dixiſſet aliquid uel feciſſet, etiam in ipſorum factis eſſe chriam putant: ut Crates cùm indoctũ puerum uidiſſet, pædagogum eius percuſsit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodẽ nomine appellare non audent, ſed dicunt χρειώδεις, ut Milo, quem uitulũ aſſueuerat ferre, taurũ ferebat. In his omnibus & declinatio per omnes ducitur caſus, & tam factorũ quàm dictorum ratio eſt. Narratiunculas à Poëtis celebratas, notitiæ cauſa, nõ eloquentiæ tractandas puto. Cætera maioris operis, ac ſpiritus latini Rhetores relinquendo, neceſſaria Grãmaticis fecerunt. Græci magis operum ſuorũ & onera, & modũ norunt.

dicendo

Vide Ioach. Camerarium Chriæ,

cũ quis nõ dixiſſet, ſed aliquid,

Chriæ ſimile.

An Oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia. Cap. XV.

HAec de Grammatica quàm breuiſsimè potui, non ut omnia dicerem ſectatus, quod infinitum erat: ſed ut maximè neceſſaria. Nunc de cæteris artibus, quibus inſtituendos priuſquam Rhetori tradantur pueros exiſtimo †ſtrictim ſubiungã, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quẽ Græci ἐγκυκλοπαιδείαν uocant. Nam iiſdem ferè annis aliarum

ſtrictum

quoq;

quoq; disciplinarũ studia ingredienda sunt, quæ, quia &
ipsæ artes sunt, & esse perfectæ sine his orandi scientia nõ
possunt, nec rursus ad efficiendum Oratorem satis ualent
solæ, an sint huic operi necessariæ, quæritur. Nam quid,
inquiunt, ad agendam causam, dicendámue sententiã per
tinet scire, quemadmodũ † inducta linea cõstitui triangula in datâ
æquis lateribus poßint? Aut quo melius, uel defendet reũ, linea
uel reget cõsilia, qui citharæ sonos nominibus, & spacijs
distinxerit. Enumerent etiam fortasse multos, quamlibet
utiles foro, qui nec Geometrem audiuerunt, nec Musicos:
nisi hac communi uoluptate aurium intelligant. Quibus
ego primum hoc respondeo, quod & M. Cicero scripto ad
Brutum libro frequentius testatur, nõ eum à nobis institui
Oratorem, qui sit, aut fuerit: sed imaginem quandam con
cepisse nos animo, perfecti illius ex nulla parte cessantis.
Nam & sapientem formantes eum, qui sit futurus consum
matus undiq;: &, ut dicunt, mortalis quidam Deus, non
modò cognitione cœlestium uel mortalium putant † insti/ instruen
tuendum, sed per quædam parua sanè, si ipsa demum æsti dum.
mes, ducunt: sicut exquisitas interim ambiguitates, non
quia ceratinæ, aut crocodilinæ poßint facere sapientẽ, sed
quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter
Oratorem, qui debet esse sapiens, non Geometres faciet,
aut Musicus, quæq; his alia subiungam: sed hæ quoq; ar/
tes, ut sit consummatus, iuuabunt. Nisi fortè antidotũ qui/
dem, atque alia, quæ † morbis, aut uulneribus medentur oculis,
ex multis, atq; interim cõtrarijs quoq; inter se * effectibus affectibus
componi uidemus: quorũ ex diuerso fit illa mixtura una,
quæ nulli earum similis est, quibus constat, sed proprias
uires ex omnibus sumit, & muta animalia mellis illum

inimitabilem humanæ ratione ſaporem uario florum, ac ſuccorum genere perficiunt: nos mirabimur, ſi oratio, qua nihil præſtantius homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget? quæ etiam cùm ſe non oſtendunt in dicendo, nec proferunt, uim tamen occultam ſuggerũt, & tacitæ quoq; ſentiuntur. Fuit aliquis ſine his diſertus? at ego Oratorem uolo. Non multum adijciunt? Sed æquè non erit totum, cui uel parua deerunt, & optimum hoc eſſe conueniet, cuius etiamſi in arduo ſpes eſt, nos tamen præcipiamus omnia, ut ſaltẽ plura fiant. Sed cur deficiat animus? natura enim perfectum Oratorem eſſe non prohibet. Turpiterq́; deſperatur, quicquid fieri poteſt.

De Muſica & eius laudibus. Cap. XVI.

ATq; ego uel iudicio ueterum poteram eſſe contentus. Nam quis ignorat, Muſicen (ut de hac primũ loquar) tantum illis iam antiquis temporibus, non ſtudij modò, uerumetiam uenerationis habuiſſe, ut ijdẽ Muſici, & uates, & ſapientes iudicarentur? Mittam alios, Orpheus & Linus, quorum utrunq; dijs genitum, alterum uerò, quia rudes quoq;, atq; agreſtes animos admiratione mulceret, nõ feras modò, ſed ſaxa etiam, ſyluaſq́; duxiſſe, poſteritatis memoriæ traditum eſt. Et Timagenes autor eſt, omnium in literis ſtudiorũ antiquiſſimam, Muſicen extitiſſe. Et teſtimonio ſunt clariſſimi Poëtæ, apud quos inter regalia conuiuia laudes Heroum, atq; Deorum ad cítharã canebantur. Iopas uerò ille Vergilij, nónne canit,

–Errantem lunam, ſoliſq́; labores? & cætera.

Quibus certè palàm confirmat autor eminentiſſimus, Muſicen cum diuinarũ etiam rerum cognitione eſſe coniunctam, quod ſi datur, erit etiam Oratori neceſſaria: ſiquidem

Orpheus.) Negat Cicero ex Ariſtotele libro 1. de Diuinat.

Timagenes.

Apud Homerum Achilles & Phemius ὀδυσ. α.

Æneid. 1

dem, ut diximus, hæc quoq; pars, quæ ab Oratoribus reli/
cta, à Philosophis est occupata, nostri operis fuit, ac sine
omnium taliũ scientia non potest esse perfecta eloquentia.
Atqui claros nomine sapientiæ uiros, nemo dubitauerit stu
diosos Musicæ fuisse, cùm Pythagoras, atque eum secuti,
acceptam sine dubio antiquitus opinionem uulgauerint,
mundum ipsum eius ratione esse compositũ, quam postea
sit lyra imitata. Nec illa modò contenti dißimilium con/
cordia, quam uocant ἁρμονίαν, sonũ quoq; his motibus de/
derunt. Nam Plato cùm in alijs quibusdam, tum præcipuè
in Timæo, ne intelligi quidẽ nisi ab ijs, qui hãc quoq; par/
tem disciplinæ diligenter perceperint, potest. Quid de Phi
losophis loquor? quorũ fons ipse Socrates iam senex, insti
tui lyra non erubescebat. Duces maximos & fidibus, & tibijs cecinisse traditum: Exercitus Lacedæmoniorum mu Plato in Euthydemo.
sicis accensos modis. Quid autem aliud in nostris legioni
bus cornua ac tubæ faciunt? quorum concẽtus, quanto est
uehementior, tantum Romana in bellis gloria cæteris præ
stat. Nõ igitur frustra Plato ciuili uiro, quem πολιτικὸν uo
cant, necessariam Musicen credidit. Et eius sectæ, quæ alijs
seuerißima, alijs asperrima uidetur, principes, in hac fue/
re sententia, ut existimarent, sapientum aliquos nonnullam
operam his studijs accommodaturos. Lycurgus durißi/
marum Lacedæmonijs legum autor, Musices disciplinam
probauit. Atq; eam natura ipsa uidetur ad tolerandos fa/ Lycurgus Lacedæmoniorũ legis lator.
cilius labores, uelut muneri nobis dedisse. Siquidem & re
miges cantus hortatur: nec solũ in ijs operibus, in quibus
plurium conatus præeunte aliqua iucunda uoce conspi/
rat, sed etiam singulorũ fatigatio, quamlibet se rudi modu
latione solatur. Laudẽ adhuc dicere artis pulcherrimæ ui/

deor, nondum tamen eam Oratori coniungere. Transeamus igitur id quoq;, quod Grãmaticæ quõndam, ac Musicæ iunctæ fuerunt. Siquidem Architas, atq; Aristoxenus, etiam subiectam Grãmaticen Musicæ putauerunt, & eosdem utriusq; rei præceptores fuisse, cùm Sophron ostẽdit, Mimorum quidem scriptor, sed quẽ Plato adeò probauit, ut suppositos capiti libros eius, cũ moreretur, habuisse tradatur, tum Eupolis, apud quem † Prodanus & Musicen, & literas docet. Et Maricas, qui est Hyperbolus, nihil se ex Musicis scire, nisi literas cõfitetur. Aristophanes quoq;, non uno libro sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menandrũ in Hypobolimæo senex, qui reposcenti filium patri, uelut rationem impendiorum, quæ in educationem contulerat, exponẽs, psaltrijs se & Geometris multa dicit dedisse. Vnde etiã ille mos, ut in conuiuijs post cœnam circumferretur lyra, cuius cùm se imperitũ Themistocles confessus esset (ut uerbis Ciceronis utar) habitus est indoctior. Sed ueterum quoq; Romanorũ epulis fides, ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoq; saliorum habent carmẽ. Quæ cùm omnia sint à Numa rege instituta, faciunt manifestum, ne illis quidem, qui rudes ac bellicosi uidentur, curam Musices, quantã illa recipiebat ætas, defuisse. Deniq; in prouerbium usq; Græcorum celebratum est, indoctos à Musis atq; Gratijs abesse. Verum quid ex ea propriè petat futurus Orator, disseramus. Numeros Musice habet duplices, in uocibus, & in corpore: utriusq; enim rei aptus quidam modus desideratur. Vocis rationem Aristoxenus Musicus diuidit in ῥυθμόν, & † μέλος ἔμμετρον, quorum alterum modulatione, canore alterum ac sonis constat. Non igitur hæc omnia Oratori necessaria? quo

Sophronis scripta mirè placuisse Platoni.

Pordamus

Maric.) Hoc nomine exagitauit Hyperbolũ Eupolis, ut ex Nebula Aristopha. apparet. Significat autẽ mollẽ & effœminatũ uel ὑποκόρισμα βαρβαρικόν ἐστι, φασίν.

Cicero Thuscul. prima.

ἄμουσοι ϗ χαρίτων δίχα, οὐκ οἶδ' ὅτι.

ἐμμελὲς

ria? quorum unum ad gestum, alterum ad collocationem
uerborum, tertiũ ad flexus uocis, qui sunt in agẽdo quoq;
plurimi, pertinet. Nisi fortè in carminibus tantũ, & in can
ticis exigitur structura quædã, & inoffensa copula uo-
cum, in agendo superuacua est, aut nõ cõpositio, & sonus
in oratione quoq; uariè pro rerum modo adhibetur, sicut
in Musice. Nanq; & uoce & modulatione, grãdia elatè,
iucunda dulciter moderata +leniter canit, totáq; arte con leuiter
sentit cum eorum quæ dicuntur, affectibus. Atqui in orãdo
quoq; intensio uocis, remissio, flexus, pertinet ad mouen-
dos audientiũ affectus. Alia quoq; et collocationis, et uo
cis (ut eodem utar uerbo) modulatione concitationẽ iudi-
cum, alia misericordiã petimus, cùm etiã organis, quibus
sermo exprimi nõ potest, affici animos in diuersum habitũ
sentiamus. Corporis quoq; decens & aptus motus, qui di
citur εὐρυθμία, & est necessarius: nec aliunde peti potest,
in quo pars actionis non minima consistit: qua de re sepo
situs nobis est locus. Age, si habebit in primis curam uo
cis, Orator, quid tam Musices proprium? sed ne hæc qui
dem præsumenda pars est, ut uno interim contenti simus
exemplo C. Gracchi, præcipui suorum temporum Orato Hystoria nota ex Cicerone,
ris, cui concionanti consistens post eum Musicus fistula, & Gellio. 3.
quam tonarion uocant, modos, quibus deberet intendi, lib. de Ora-
ministrabat. Hæc etiã ei cura inter turbidissimas actiones, tore.
uel terrenti optimates, uel iam timenti fuit. Libet propter
quosdã imperitiores, etiam crassiore (ut uocant) musa, du
bitationẽ huius utilitatis eximere. Nã Poëtas certè legen-
dos Oratori futuro cõcesserint, nũ igitur hi sine Musice?
At si quis tam cæcus animi est, ut de alijs dubitet, illos cer
tè, qui carmina ad lyrã composuerũt. Hæc diutius + forẽt fuissent

dicenda

dicenda, si hoc studium uelut nouum præciperē. Cùm ue-
rò antiquitus à Chirone, atq; Achille, usq; ad nostra tem-
pora apud omnes, qui modò legitimā disciplinā non sint
perosi, durauerit, non est committendū, ut illa dubia fa-
ciam defensionis solicitudine. Quamuis autē satis iam ex
ipsis, quibus sum modò usus exemplis, credā esse manife-
quatinus stum, quæ mihi, & † quatenus Musice placeat, apertius
proferēdum tamen † profitendum puto, non hanc à me præcipi, quæ
nunc in scenis effœminata, & impudicis modis fracta, nō
eminebat, ex parte minima, si quid in nobis uirilis roboris † mane-
bat, excidit: sed qua laudes fortium canebantur, quaq; &
sambuca ipsi fortes canebant. Nam psalteria, & + spadices, etiam
uirginibus probis recusanda, sed cognitio rationis, quæ
σπάδιξ, itéq; φοῖνιξ, est apud Pollucē inter organa Musica. Aldus, spadicæ legit. ad mouendos, leniendosq; affectus plurimum ualet. Nam
& Pythagorā accepimus, concitatos ad uim pudicæ do-
mui afferendam iuuenes, iussa mutare in spondeum modos
tibicina, composuisse. Et Chrysippus etiam nutricum, quæ
adhibentur infantibus allectationi, suum quoddā carmen
aßignat. Est etiam nō inerudite ad declamandū ficta mate
tibicen ria, in qua ponitur † tibicinem, qui sacrificanti Phrygium
De Harmoniis multa Athenæus lib. 14. cecinerat, acto illo in insaniam, & per præcipitia delato,
accusari, quod causa mortis extiterit. Quæ si dici debēt ab
Oratore, nec dici citra scientiā Musices possunt, quomo-
usui do non hanc quoq; artem necessariam esse + operi nostro,
uel iniqui consentient?

Commodam Geometriam Oratori. Cap. XVII.

IN Geometria partem fatentur esse utilem teneris æta-
tibus, agitari namq; animos & acui, & ingenia ad ce-
leritatem percipiendi uenire inde concedunt, sed prodesse
eam, non ut cæteras artes, cùm perceptæ sint, sed cum di-
scatur,

ſcatur, exiſtimant. Id uulgaris opinio eſt, nec ſine cauſa ſummi uiri etiam impenſam huic ſcientiæ operā dederunt. Nam cùm ſit Geometria diuiſa in numeros atq; formas, numerorum quidem notitia, non Oratori modò, ſed cuicunq;, primis ſaltē literis erudito, neceſſaria eſt. In cauſis uerò uel frequentiſsimè uerſari ſolet, in quibus actor, non dico ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorū ſaltem incerto aut indecoro geſtu à computatione diſſentit, iudicatur indoctus. Illa uerò linearis ratio, & ipſa quidem cadit frequenter in cauſas, nam de terminis, menſuriſq; ſunt lites, ſed habet quandam aliam cū arte Oratoria cognationē. Iam primum ordo eſt Geometriæ neceſſarius, nōne & eloquentiæ? Ex prioribus Geometria probat inſequentia, & certis incerta, non'ne id in dicēdo facimus? Quid illa propoſitarum quæſtionum concluſio, non tota ferè conſtat ſyllogiſmis? Propter quod plures inuenias qui Dialecticæ ſimilem, quàm qui Rhetoricæ fateantur, hanc artem. Verum et Orator, etiam ſi rarò, non tamen nunquam probabit Dialecticè. Nam & ſyllogiſmis, ſi res poſcet, utetur, et certè enthymemate, qui Rhetoricus eſt ſyllogiſmus. Deniq; probationum quæ ſunt potentiſsimæ Grāmaticæ, ἀποδείξεις uulgò dicuntur. Quid aūt magis oratio, quàm probationem petit? Falſa quoq; ueriſimilia, Geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quaſdam, quas ψευδογραφίας uocant, quibus pueri ludere ſolebamus. Sed alia maiora ſunt. Nā quis non ita proponēti credat: Quorum locorum extremæ lineæ eandem menſuram colligunt, eorum ſpacium quoque, quod his lineis continetur, par ſit neceſſe eſt: at id falſum eſt. Nam† plurimū refert, cuius ſit formæ ille circuitus, reprehenſiq; à Geometris ſunt Hiſtorici,

Vide Annotationes Ioachimi Cam.

primum

storici, qui magnitudinem insularum satis significari nauigationis ambitu crediderũt. Nã ut quæq; forma perfectißima, ita capacißima est. Ideoq; illa circumcurrens linea, si efficiet orbẽ, quæ forma est in planis maximè perfecta, amplius spaciũ complectetur, quàm si quadratũ paribus oris efficiat. Rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus æquis lateribus, quàm inæqualibus. Sed alia forsitã obscuriora, nos facillimum etiã imperitis sequamur experimentum.

Iugerum.

Iugeri mensuram ducentos et quadraginta longitudinis pedes esse, dimidioq; in latitudine patere, nõ ferè quisquam est qui ignoret: et qui sit circuitus, & quantum cãpi claudat, colligere expeditum. At centeni, & octogeni, in quanque partem pedes idẽ spatiũ extremitatis, sed multò amplius + diuisæ quatuor lineis areæ faciunt.

clausi quatuor lineis faciunt.

Id si computare quem piget, breuioribus numeris idem discat: nam deni in quadram pedes, quadraginta per orã, intra centum erunt. At si quindeni per latera, quini in frõte sint, ex illo, quod amplectuntur, quartam deducẽt eodẽ circumductu. Si uerò porrecti utrinq; undeuiceni singulis distẽt, nõ plures intus quadratos habebũt, quàm per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autẽ linea, eiusdẽ spacij erit, cuius ea, quæ centum continet. + Itaq; quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoq; peribit.

Ita

Ergo & id fieri potest, ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis: nam in collibus, uallibusq;, etiam imperito patet, plus soli esse quàm cœli. Quid? quod se eadem Geometria tollit ad rationem usque mundi? in qua cum siderum certos, constitutosq; cursus numeris docet, discimus nihil esse inordinatum, atq; fortuitum: quod ipsum nonnunquam pertinere ad Oratorẽ potest. An uerò cum

Pericles

Pericles Athenienses Solis obscuratione territos, redditis eius rei causis, metu liberauit. Aut cũ Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectione disseruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militũ animi terrerẽtur, non uidetur esse usus Oratoris officio? Quòd si Nicias in Sicilia scisset, non eodem confusus metu, pulcherrimũ Atheniensium exercitũ perdidisset. Sicut Dion, cùm ad struẽdã Dionysij tyrannidem uenit, non est tali casu deterritus. Sint exempla licet usus bellici, transeamusq; quod Archimedes unus obsidionem Syracusarũ in longius traxit: illud utiq; iam proprium ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæstiones, † quarũ difficilior alia ratione explicatio est, ut de ratione† diuidendi, de sectione in infinitum, de celeritate augendi linearibus illis probationibus solui solere: ut si est Oratori (quod † proximus demonstrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo sine Geometria esse poßit Orator.

De Pericle, Galloq; Sulpitio, exempla sunt apud Valeriũ lib. 8. cap. 11. De Nicia, Thucidides li. 7. De Dione, Plutarchus.

quibus uidendi protinus

De prima pronunciatione et gestus institutione. Cap. XVIII.

Dandũ aliquid Comœdo quoq;, dum eatenus qua pronunciandi scientiam futurus Orator desiderat. Non enim puerum, quem in hoc instituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frãgi uolo, aut seniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec seruili uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus, discat affectum, quæ neq; Oratori sunt necessaria, & mentem præcipuè in ætate prima, teneram adhuc & rudem inficiunt. Nam frequens imitatio, transit in mores. Nec gestus quidẽ omnis, ac motus à Comœdis petendus est, quanquã enim utrunq; eorũ ad quendam modũ præstare debet Orator, plurimũ tamen aberit à sceni

Quæ Oratori futuro cauẽda sunt.

à scenico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimius. Nam si qua in his ars est dicentiū, ea prima est, ne ars esse uideatur. Quod est igitur + in his doctoris officiū? In primis uitia, si qua sunt oris, emendet, ut expressa sint uerba, ut suis quæque literæ sonis enuncientur. Quarundā enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus. Quasdā uelut acriores, parum + efferimus, & alijs non dissimilibus, sed quasi hebetioribus permutamus. Quippe ρ literæ, qua Demosthenes quoq; laborauit, λ succedit, quarū uis est apud nos quoq;: & cum C ac similiter T nō ualuerūt, in G ac D molliuntur. Ne puero quidē illa circa S literam delicias hic Magister feret, nec uerba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitatē resonare, nec quod minimè sermoni puro conueniat, simplicē uocis naturā, pleniore quodam sono circumlinire, quod Græci κατὰ πεπλασμένον dicunt. Sic appellatur cantus tibiarū, quæ præclusis, quibus clarescūt, foraminibus, recto modo exitu grauiorē spiritū reddunt. +Curabit etiā, ne extremæ syllabæ, intercidant, ut par sibi sermo sit, ut quoties exclamandū erit, laterum conatus sit ille, non capitis, & gestus ad uocem, uultus ad gestum accōmodetur. Obseruandum erit etiā, ut recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus uultus, ne deiecti in terrā oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorū supercilia ad singulos uocis conatus alleuarentur, aliorū constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in uerticem tenderent, altero penè oculo ipse premeretur. Infinitū aūt, ut mox dicemus, in his quoq; rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet. Debet etiam docere Comœdus, quomodo narran

huius

Futuro oratori necesse esse, ut oris uitia in primis emēdet.

efficimus

Curabunt

Quis sit gestus uocem emittentium.

In frōte indecores sumus. In supercilijs uitia.

Quid conferant

narrandum, qua sit autoritate suadendũ, qua concitatione consurgat ira, quis flexus deceat miserationem. Quod ita optime faciet, si certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maximè idoneos, id est, actionibus similes. Idẽ autem non ad pronunciandũ modò utilißimi, uerũ ad augẽdam quoq; eloquentiã maximè accõmodati erunt. Et hæc, dum infirma ætas maiora nõ capiet. Cæterũ, cùm legère orationes oportebit, cùm uirtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis, ac peritus aßistat, neq; solum lectione formet, uerùm ediscere etiã electa ex his cogat, & ea dicere stantem claré, & quemadmodũ agere oportebit, ut protinus pronunciatione uocem & memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos puto, qui paulum etiam palæstricis uacauerunt. Non de ijs loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino consumitur, qui corporis cura mentem obruerunt: Hos enim abesse ab eo, quem instituimus, quàm longißimè uelim. Sed nomen est idem ijs à quibus gestus, motusq; formantur, ut recta sint brachia, ne indoctæ, rusticæ ue manus, ne status indecorus, ne qua in proferẽdis pedibus inscitia, ne caput oculiq; ab alia corporis inclinatione dißideãt. Nam neq; hoc esse in parte pronunciationis negauerit quisquam, nec ipsam pronunciationẽ ab Oratore secernet. Et certè quod facere oporteat, nõ indignandum est discere, cùm præsertim hæc χειρονομία, quæ est (ut nomine ipso declaratur) lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & à summis Græciæ uiris, et ab ipso etiam Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuilium posita uirtutum, & à Chrysippo in præceptis de Liberorum educatione compositis non omissa. *Nam Lacedæmonios quidem etiam saltationẽ quandam, tanquã ad

rant Comœdiæ Oratori.

Epicureos in Oratorũ cœtum non quadrare.

Qui gestus membrorũ decori.

Socratem etiã studiosè σωμασκῆσαι tradit Xenophon ἀπομνημονευμάτων primo, τοῦ τε σώματος αὐτὸς οὐκ ἠμέλει τούς τε ἀμελοῦντας οὐκ ἐπήνει. De Gymnastica, Plato de repu. 3. de legib. 7

Lacedæmoniorum ſaltationem

bella quoq; utilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit. Argumentum eſt ſacerdotum nomine, ac religione durans ad hoc tempus ſaltatio. Et illa in III. Ciceronis de Oratore libro uerba Craßi, quibus præcepit, ut Orator utatur laterum inclinatione forti ac uirili, nõ à ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam palæſtra, cuius diſciplinæ uſus, in noſtram uſq; ætatem ſine reprehenſione deſcendit. A me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in ipſis diu: neq; enim geſtum Oratoris componi ad ſimilitudinem ſaltationis uolo, ſed ſubeſſe aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes, furtim decor ille diſcentibus traditus, proſequatur.

An plura eodem tempore doceri prima ætas poßit. Caput XIX.

QVæri ſolet, an etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodẽ tempore tamen tradi omnia, & percipi poßint. Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies †ipſe ſufficiat. Etſi maximè hoc patiatur ætas robuſtior, tamen pueriles annos onerari nõ oporteat. Sed non ſatis perſpiciunt, quantum natura humani ingenij ualeat, quæ ita eſt agilis, & uelox, ſic in omnem partẽ (ut ita dixerim) ſpectat, ut ne poßit quidem aliquid agere tantum unum, in plura uerò non eodem die modò, ſed eodem temporis momento uim ſuam impendat. An uerò citharœdi, non ſimul & memoriæ, & ſono uocis, & pluribus flexibus ſeruiunt? cùm interim alios neruos dextera † percurrunt, alios læua trahunt, continent, †probant, ne pes quidem otioſus, certam legem temporum ſeruat. Et hæc pariter

ipſo tempore

percutiunt, præbent,

ter

ter omnia. Quid nos agendi subita necessitate deprehẽsi, nonne alia dicimus, alia prouidemus? cùm pariter inuentio rerum, electio uerborum, compositio, gestus, pronunciatio, uultus, motusq; desideretur. Quæ si uelut sub uno conatu tam diuersa + parent simul, cur non pluribus curis horas partiamur? cùm præsertim reficiat animos, & reparet uarietas ipsa, contráq; sit aliquãdo difficilius in labore uno perseuerare? Ideoq; & stylus lectione requiescit, & ipsius lectionis tædium uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodã tamen modo recentes sumus ad id quod incipimus. Quis non obtundi possit, si per totum diem cuiuscunq; artis unum magistrum ferat? mutatione recreabitur, sicut in cibis, quorum diuersitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Aut dicant isti mihi, quæ sit alia ratio discendi, si Grammatico soli deseruiamus, deinde Geometri tantum. Omittamus interim quod +didicimus, mox transeamus ad Musicum, excidant priora, & cum Latinis studebimus literis, nõ respiciamus ad Græcas: &, ut semel finiã, nihil faciamus nisi nouissimũ. Cur non idem suadeamus agricolis, ne arua, simul & uineta, & oleas, & arbustũ colant? ne aut pratis, & pecoribus, & hortis, et aluearibus + auibusq; accõmodent curã? Cur ipsi aliquid forensibus negotijs, aliquid desiderijs amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliquid curæ corporis, nonnihil uoluptatibus quotidie damus? quarũ nos una res quælibet nihil intermittentes fatigaret. Adeò facilius est multa facere, quàm diu. Illud quidẽ minimè uerendum est, ne laborem studiorum pueri difficilius tolerent, neque enim ulla ætas minus fatigatur. Mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nam & dociliora sunt ingenia

patens

dicimus,

Addita uidet̃ à quodã hæc dictio, nusquã enim in ueris codicibus reperitur, licet uox ipsa à sensu minimè abhorreat.

prius quàm obduruerunt. id uel hoc argumēto patet, quod intra bienniū, quàm uerba rectè formare potuerūt, quamuis nullo instante, omnia ferè loquuntur. At nouicijs nostris, per quot annos sermo latinus repugnat? Magis scias, si quem iam robustum instituere literis cœperis, non sine causa dici παιδομαθεῖς eos, qui in sua quidq; arte optimè faciant. Et patientior est laboris natura pueris quàm iuuenibus, uidelicet ut corpora infantiū, nec casus, quo in terrā toties deferuntur, tam grauiter affligit, nec illa per manus & genua reptatio, nec post breue tempus continui lusus, & totius diei discursus, quia pondus illis abest: nec se ipsi grauant, sic animi quoq;, quia minore cantu mouētur, nec suo nisu studijs insistūt, sed formandos se tantūmodo præstant, non similiter fatigantur. Præterea secundum aliam ætatis illius facilitatē, uelut simplicius docenteis sequūtur, nec quæ iam egerint, metiuntur. Abest illis adhuc laboris iudiciū. Porrò, ut frequenter experti sumus, minus afficit sensus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidem unquā plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profectus est. Cùm ad stylū secedet, cùm generabit ipse aliquid atq; componet, tum inchoare hæc studia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cùm Grāmaticus totū diem occupare non poßit, nec debeat, ne discentis animū tædio auertat, quibus potius studijs hæc temporū uelut succisiua donabimus? Nam nec ego consumi studentem in his artibus uolo, nec moduletur, aut musicis notis cātica excipiat: nec ad utiq; minutißima Geometriæ opera descendat, non Comœdum in pronunciando, nec saltatorem in gestu facio: quæ si omnia exigerē, suppeditabat tamē tēpus. longa est enim quæ discit ætas, et ego nō de tardis ingenijs loquor.

Deniq;

Denique cur in ijs omnibus, quæ discenda Oratori futuro puto, eminuit Plato? qui non contentus disciplinis, quas præstare poterant Athenæ, non Pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat. Aegypti quoq; sacerdotes adijt, atque eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus segnitie. Neq; enim nobis operis amor est, nec quia sit honesta, atque rerum pulcherrima eloquentia, petitur ipsa, sed ad uilem usum, & sordidum lucrum accingimur. Dicant sine his in foro multi: & acquirant, dum sit locupletior aliquis sordidæ mercis negociator, & plus uoci suæ debeat præco, ne uelim quidem lectorem dari mihi, quid studia referant computaturum. Qui uerò imaginem ipsam eloquentiæ diuina quadam mente conceperit, quiq; illã (ut ait Sophocles non ignobilis Tragicus) reginam rerum orationem ponet ante oculos, fructumq; non ex stipite aduocationũ, sed ex animo suo, & contemplatione, ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subiectum facilè persuadebit sibi ut tempora quæ spectaculis, campo, tesseris, ociosis deniq; sermonibus, ne dicã somno, & conuiuiorũ mora conterũt, Geometræ potius, ac Musico impẽdat, quanto plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis uoluptatibus? Dedit enĩ hoc prouidentia hominibus munus, ut honesta magis iuuarent. Sed nos hæc ipsa dulcedo lõgius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus antequã maiora capiat puer, instituendus est: proximus liber uelut nouum sumet exordium, & ad Rhetoris officia transibit.

Oratio regina rerum.

M. FAB. QVINTIL.

Libri primi finis.

M. FABII QVINTI LIANI, DE INSTITVTIONE Oratoria, Liber ſecundus.

Quando Rhetori ſit tradendus puer. Cap. I.

ENVIT cõſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, ut præceptoribus eloquentiæ, Latinis quidẽ ſemper, ſed etiam Græcis interim diſcipuli ſerius, quàm ratio poſtulat, traderentur. Eius rei duplex eſt cauſa, quod & Rhetores utiq; noſtri ſuas partes omiſerunt, & Grammatici alienas occupauerunt. Nam & illi declamare modò, & ſcientiam declamandi, ac facultatem tradere, officij ſui ducunt, idq́; intra deliberatiuas, iudicialesq́; materias: nam cætera, ut pro feßione ſua minora, deſpiciunt. Et hi non ſatis credunt excepiſſe, quæ derelicta erant, quo nomine gratia quoq; his habenda eſt, ſed ad proſopopœias uſq;, & ad ſuaſorias, in quibus onus dicendi uel maximũ eſt, irrumpũt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta ſint alterius nouißima, & ætas altioribus iam diſciplinis debita, in ſchola minore ſubſidat, ac Rhetoricen apud Grammaticos exerceat. Itaq;, quod eſt maximè ridiculũ, nõ antè ad declamandi magiſtrum mittendus uidetur puer, quàm declamare iam ſciat. Nos ſuum cuiq; profeßioni modũ de-

Grammatica.

mus, & Grammaticæ (quam in Latinum transferentes, literaturam uocauerunt) fines ſuos norit: præſertim tantum ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quam primi illi conſti

constitêre, prouecta. Nā tenuis à † fonte, assumptis Poëtarum, Historicorumq́; uiribus, pleno iam satis alueo fluit, cùm præter rationē rectè loquendi, non parum alioqui cōpiosam, propè omnium maximarum artium scientiam amplexa sit. Et Rhetorice, cui nomen uis eloquendi dedit, officia sua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad se laborem, quæ dum operæ cedit, iam penè possessione depulsa est. Nec inficiabor, aliquē ex his qui Grāmaticen profiteantur, eousque scientiæ progrodi posse, ut ad hæc quoq; tradēda sufficiat. Sed cùm id aget, Rhetoris officio fungetur, non suo. Nos porrò quærimus, quando his, quæ Rhetorice præcipit, percipiendis, puer maturus esse uideatur. In quo quidem non id est æstimandum, cuius quisq; sit ætatis, sed quantum in studijs iam effecerit. Et ne diutius disseram, quando sit Rhetori tradendus, sic optimè finiri credo, cùm poterit. Sed hoc ipsum ex superiore pendet quæstione. Nam si Grammatices munus usq; ad suasorias, quæ sunt apud Rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi, prorogatur, tardius Rhetore opus est. At si Rhetor prima officia operis sui non recusat, à narrationibus statim, & laudandi, uituperandiq́; opusculis cura eius desideratur. An ignoramus, antiquis hoc fuisse ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut θέσεις dicerent, & communes locos, & cætera citra complexum rerum, personarumq́ue, quibus ueræ, fictæq; controuersiæ continentur? Ex quo palàm est, quàm turpiter deserat eam partem Rhetorices institutio, quam & primam habuit, & diu solam. Quid autem est ex his, de quibus suprà dixi, quod non cùm alia quæ sunt Rhetorum propria, tum certè in illud iudiciale causæ genus incidat?

fronte

Rhetorica.

Quando puer Rhetori sit cōmittendus.

An non in foro narrandum est? qua in parte nescio an sit uel plurimum, non'ne laus ac uituperatio certaminibus illis frequẽter inseritur? Non cõmunes loci? siue qui sunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone compositos: seu quibus quæstiones generaliter tractantur? quales sunt editi à Quinto quoq; Hortensio, ut, sit'ne paruis argumẽtis credendum, & pro testibus, & in testes in medijs litiũ medullis uersantur? arma sunt hæc quodãmodo præparanda semper, ut his, cùm res poscat, utaris. Quæ qui pertinere ad†Oratorem non putabit, is ne statuam quidem inchoari credit, cùm eius membra fundentur. Neq; hanc (ut aliqui putabunt) festinationem meam sic quisquam calumnietur, tanquam eum, qui sit Rhetori†tradendus, abducendum protinus à Grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora sua, neque erit uerendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim crescet, sed diuidetur, qui sub uno miscebatur labor, & erit sui quisquis operis magister utilior, quod adhuc obtinent Græci, à Latinis omissum est, & fieri uidetur excusatè, quia sunt, qui labori isti successerint.

orationem

traditus

De moribus & officijs præceptorum.

Caput II.

Ergo cùm ad eas in studijs uires peruenerit puer, ut quæ prima esse præcepta Rhetorũ diximus, mente consequi poßit, tradendus eius artis magistris erit. Quorum in primis inspici mores oportebit, quod ego non idcirco potißimum in hac parte tractare sum aggreßus, quia non in cæteris quoq; doctoribus, idẽ hoc examinandũ quàm diligentißimè putem, sicut testatus sum libro superiore: sed quod magis eius rei necessariam mentionẽ facit ætas ipsa discentium

tium

tium. Nam et & adulti ferè pueri ad hos præceptores trãs feruntur, & apud eos iuuenes etiã facti perseuerãt. Ideoq; maior adhibẽda tum cura est, ut et teneriores †animos ab iniuria sanctitas docẽtis custodiat, & ferociores à licẽtia grauitas deterreat. Neq; uerò satis est, summã præstare abstinentiã, nisi disciplinæ seueritate conuenientiũ quoq; ad se mores astrinxerit. Sumat igitur ante omnia parẽtis erga discipulos suos animum, ac succedere se in eorũ locum, à quibus sibi liberi tradantur, existimet. Ipse nec habeat uitia, nec ferat. Non austeritas eius tristis, nõ dissoluta sit comitas, ne inde odiũ, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honesto, ac bono sermo sit. Nã quò sæpius monuerit, hoc rarius castigabit. Minimè iracundus, nec tamẽ eorum quæ emendanda erunt, dissimulator, simplex in docendo, patiens laboris, assiduus potius quàm immodicus. Interrogantibus libenter respondeat, non interrogantes percontetur ultrò. In laudandis discipulorũ dictionibus nec malignus, nec effusus: quia res altera tædiũ laboris, altera securitatem parit. In emendando quæ corrigẽda erunt, non acerbus, minimeq; contumeliosus. Nam id quidẽ multos à proposito studendi fugat, quod quidam sic obiurgant, quasi oderint. Ipse aliquid, imò multa quotidie dicat, quæ secum audita referant. Licet enim satis exemplorũ ad imitandum ex lectione suppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipueq; eius præceptoris, quem discipuli (si modò rectè sunt instituti) & amant, & uerentur. Vix autem dici potest, quanto libentius imitemur eos, quibus fauemus. Minimè uerò permittẽda pueris (ut fit apud plero que) assurgendi, exultandi que in laudando licentia. Quinetiam iuuenum modicum esse cùm audient, te-

annos

Suppeditet. Sicut illud: Vt amori tuo suppeditari possit. Et de Oratore 3. Facilè suppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicendi.

Tamen uiua.)

suois

ζώσης φωνῆς μείζων ἐνέργεια aiũt Gręci. Estq; apud Ciceronẽ 2. Epis. ad Atticum.

stimonium debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris disci-pulus pendeat, atq; id se dixisse rectè, quod ab eo proba-bitur, credat. Illa uerò uiciosißima, quæ etiam iam huma nitas uocatur, inuicē qualiacunq; laudandi, cùm est inde cora, & theatralis, & seuerè institutis in scholis aliena, tum studiorum perniciosißima hostis. Superuacua enim uidentur, cura, ac labor, parata quicquid effuderint lau-de.

Vultus præceptoris.

Vultum igitur præceptoris intueri tam qui audiunt de bent, quàm ipse qui dicit. Ita enim probanda atq; impro-banda discernent, sic stylo facultas continget, auditioni iu dicium. At nunc proni atque succincti, ad omnem clausu-lam non exsurgent modò, uerumetiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant. Id mutuũ est, & ibi de clamationis fortuna, hinc tumor, & uana de se persuasio, usq; adeò, ut illo condiscipulorum tumultu inflati, si parũ à præceptore laudentur, ipsi de illo malè sentiant. Sed se quoq; præceptores intentè, ac modestè audiri uelint. Non enim iudicio discipulorũ dicere debet magister, sed discipu li magistri. Quin, si fieri potest, intēdendus animus in hoc quoq; ut perspiciat, quæ quisq;, et quomodo laudet, ut pla cere quæ benè dicet, non suo magis, quàm eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt. Pueros, adolescentibus sedere permixtos, non placet mihi. Nam etiamsi uir talis, qualem esse oportet studijs, moribusq; præpositum, mo-destam habere potest etiam iuuentutem, tamen uel infir-mitas à robustioribus separanda est: & † cauendum nō so lum crimine turpitudinis, uerumetiã suspicione.

carendum

Hæc notanda breuiter existimaui, nam ut absit ab ultimis uicijs ipse præceptor, ac schola, ne præcipien-dum quidem credo. At si quis est, qui flagitia manifesta

in † do

in † deligendo filij præceptore non uitet, iam hinc sciat cætera quoque, quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur, esse sibi hac parte omissa, superuacua. diligendo

An protinus præceptore optimo sit utendum Caput III.

NE illorũ quidẽ persuasio silentio transeũda est, qui etiam cùm idoneos Rhetori pueros putauerunt, non tamen continuò tradendos eminentißimo credũt. Sed apud minores aliquandiu detinent, tanquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas præceptoris, cùm ad intellectum atque imitationem facilior, tum ad suscipiendas elementorũ molestias minus superba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut ostendam quanto sit melius optimis imbui, quanta in eluendis quæ semel insederint uitijs difficultas consequatur, quum geminatum onus succedentes premat. Et quidem dedocendi grauius, ac prius quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum, ferunt † maiores ab his quos alius instituisset, solitum exigere mercedes, quàm si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex: Vnus, quòd interim sufficere illos minores existimant, & bono † sane stomacho contenti sunt. Quæ quanquam & ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset utcunque tolerabilis, si eiusmodi præceptores minus docerent, non peius. Alter error ille etiam frequentior, quod eos qui ampliorem dicendi facultatem sint consecuti, non putant ad minora descendere. Id'que interim fieri, quia fastidiant præstare hanc inferioribus curam: interim, quia omnino non poßint.

duplices

satis alibi sani

Ego porrò

Ego porrò eum qui nolit, in numero præcipientiū non habeo, posse autem, maximè si uelit, optimū quenq; contēdo. Primùm, quòd eū qui eloquētia cæteris præstet, illa quoq;, per quæ ad eloquentiā peruenitur, diligentißimè percepisse credibile est. Deinde, quia plurimùm in præcipiendo ualet ratio, quæ doctißimo cuique planißima est. Postremò quia nemo sic in maioribus eminet, ut eū minora deficiāt, nisi fortè Iouem quidam Phidias optimè fecit. Illa autē quæ in ornamentum eius operis accedunt, alius melius elaborasset, aut Orator loqui nesciet, aut leuiores morbos curare non poterit præstātißimus Medicus. Quid ergo? nō est quædam eloquentia maior, quàm ut eam intellectu cōsequi puerilis infirmitas poßit? Ego uerò confiteor, sed hunc disertum præceptorem, prudentem quoq;, & non ignarum docendi esse oportebit, submittentē se ad mensurā discētis, ut uelocißimus quisq;, si fortè iter cum paruulo faciat, det manum, et gradum suū minuat, nec procedat ultrà, quàm comes poßit. Quid? si plerunque accidit, ut faciliora sint ad intelligendum, & lucidiora multò, quæ à doctißimo quoq; dicuntur? Nam & prima est eloquentiæ uirtus perspicuitas, & quo quisq; ingenio minus ualet, hoc se magis attollere, & dilatare conatur: ut statura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minātur. Nam tumidos, & corruptos, & + tinnulos, & quocūq; alio cacozeliæ genere peccantes, certum habeo, non uirium, sed infirmitatis uitio laborare, ut corpora non robore, sed ualetudine inflantur, & recto itinere lapsi, plerūq; diuertūt. Erit ergo etiā obscurior, quo quisq; deterior. Non excidit mihi scripsisse me in libro priore, cùm potiorem in scholis eruditionem esse quàm domi dicerem, libentius se prima studia, tenerosq; pro

Vide quæ traduxerit ex Pausania de Ioue Phidiaco Ioachi. Camerar.

tremulos

Cacozeliæ) Hoc est, prauæ imitationis, ut si quis in oratione horrorem Salustianæ, in carmine similiter asperitatē Catulianam, aut Propertij incom

rosq; profectus ad imitationē condiscipulorū, quæ facilior esset, erigere. Quod à quibusdā sic accipi potest, tanquā hæc, quā nunc tueor sententia, priori diuersa sit. Id à me procul aberit, nanq; ea causa uel maxima est, cur optimo cuiq; præceptori sit tradendus puer, quod apud eum, disci puli quoq; melius instituti, aut dicent quod inutile non sit imitari, aut si quid errauerint, statī corrigētur. At indoctus ille, etiam probabit fortaßè uitiosa, & placere audiētibus iudicio suo coget. Sit ergo tam eloquentia, quàm moribus præstantißimus, * qui ad Phœnicis Homerici exemplum dicere ac facere doceat.

De primis apud Rhetorem exercitationibus. Cap. IIII.

HInc iam quas primas in docendo partes Rhetorū putem, tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ sola uulgò uocatur, arte Rhetorica. At mihi opportunus maximè uidetur ingressus ab eo, cuius aliquid simile apud Grāmaticos puer didicerit. Et quia narrationū (excepta qua in causis utimur) tres accepimus species: Fabulā, quæ uersatur in Tragœdijs atq; carminibus, non à ueritate modò + sed etiam à forma ueritatis remotam. Argumentū quod falsum, sed uerisimile Comœdiæ fingunt. Historiā, in qua est gestæ rei expositio. Grāmaticis autē poëticas dedimus: apud Rhetorem initium sit historia, tanto robustior, quāto uerior. Sed narrandi quidē, quæ nobis optima ratio uideatur, tum demonstrabimus, cùm de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud sat est, ut sit ea neq; arida prorsus, neq; ieiuna. Nam quid opus erat tantum studijs laboris impendere, si res nudas, atque inornatas indicare satis uideretur? Neq; rursus sinuosa, & accersitis de-

scriptio

incompositos uersus dicat se imitari. Hoc enim & uiriū imbecillitate existere solet, sicut cōtraria huic facilitas quoq;, ut quibus noua ista orationis leuitas placet, qualis eorū est in latini sermonis cōpositione. Græcorū quorundā, maximeq; recentium sunt simillimi. Quod in ỹ suū etiā mollitudine reprehēdi posit, et datum uitio Ouidio fuit. Hoc ita Cic. de Orat. 3.

*
Est ille apud Homerū Phęnix, qui se à Peleo, patre Achilli iuueni comitē esse datū dicit ad bellum, ut illū efficeret Oratorē uerborū, actorēq; rerū. Est apud Homerum. Iliad. æ

+
Sed etiā à forma.) Vt fabula Atrei &

Thy

Thyestis, Medeæ, Adrestidis, & Iphigeniæ, & totæ narrationes μεταμωρφόσεων.

scriptionibus, in quas pleriq; imitatione poëticæ licentiæ ducuntur, lasciuiat. Viciũ utrunq; , peius tamẽ illud quod ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi, nec sperari potest: melior autem est indoles læta, generosiq; conatus, & uel plus iusto concipiens interim spiritus. Nec unquam me in his discentis annis offendat, si quid superfuerit, quin ipsis doctoribus hoc esse curæ uelim, ut teneras adhuc mentes, more nutricum, mollius alant, & satiari ueluti quodam iucundioris disciplinæ cibo, lacteq; patiãtur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas astringat. Hinc spes roboris, maciem namq; & infirmitatem in posterum minari solet, protinus omnibus membris expressus infans. Audiet hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, sint licet illa non satis sicca interim ac seuera. Facile remedium est ubertatis, sterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum spei dederit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primũ uolo uel abundantiorẽ, atq; ultrà quàm oporteat fusam. Multum inde decoquent anni, multũ ratio limabit, aliquid uelut usu ipso deteretur. Sit modò unde excidi poßit, et quod excalpi: erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat, quod me de his ætatibus sentire minus mirabitur, qui apud Ciceronem legerit: Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipuè, magister aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis siccum & sine humore ullo solum. Inde fiunt humiles statim, & uelut terram spectantes, qui nihil supra quotidianum sermonem attollere audeant. Macies illis pro sanitate, & iudicij

Iudicio præsumitur.) Hoc est, ubi ingenium iudicio constat seu cõcipitur, ingenij etiam naturalis est uis. Iudicium studio paratur.

Cicero de Oratore 2.

iudicij loco infirmitas est: & dum satis putant uicio carere, in id ipsum incidunt uicium, quod uirtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipsa festinet, nec musta in lacu statim austera sint: sic & annos ferent, & uetustate proficient. Ne illud quidem quod admoneamus indignum est, ingenia puerorum nimia interim emendationis seueritate deficere: nam & desperant, & dolent, & nouissimè oderunt, & quod maximè nocet, dum omnia timent, nihil conantur, quod etiam rusticis notum est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem, quia reformidare ferrum uidentur, & nondum cicatricem pati posse. Iucundus ergo tum maximè debet esse præceptor, ut remedia, quæ alioqui natura sunt aspera, molli manu, & leui leniantur, laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ratione, illuminare, interponendo aliquid sui. Nonnunquam hoc quoque erit utile, totas ipsum dictare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam suas amet. At si tam negligens ei stylus fuerit, ut emendationem non recipiat, expertus sum prodesse, quoties eandem materiam, rursus à me retractatam, scribere de integro iuberem: posse enim eum adhuc melius, quatenus nullo + magis studio, quàm spe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda est, & pro modo uirium, & exigendum, & corrigendum opus. Solebam ego dicere pueris aliquid ausis licentius aut lætius, laudare illud me adhuc, uenturum tempus, quo idem non permitterem, ita & ingenio gaudebant, & iudicio non fallebantur. Sed ut eò reuertar unde egressus sum. narrationes stylo componi, quanta maxima possit adhibita

adhuc

adhibita diligentia, uolo. Nam ut primò cum ſermo inſtituitur, dicere quæ audierint, utile eſt pueris ad loquendi facultatem: ideoq; & retrò agere expoſitionē, & à media in utranq; partē diſcurrere ſanè meritò cogantur, ſed ad gremium præceptoris, & dum aliud nō poſſunt, & dum res ac uerba connectere incipiūt, ut protinus memoriā firment. ita cùm iam formā rectæ atq; emēdatæ orationis accipiēt, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, et uix ſurgendi mora, circulatoriæ uerè iactationis eſt. Hinc parentū imperitorū inane gaudiū, ipſis uerò contemptus operis, & inuerecūda frons, & conſuetudo peſſimè dicendi, & malorum exercitatio, & quæ magnos quoq; profectus frequenter perdidit, arrogans de ſe perſuaſio innaſcitur. Erit ſuum parandæ facilitatis tēpus, neq; à nobis negligenter locus iſte tranſibitur. Interim ſatis eſt, ſi puer omni cura, & ſummo (quantū illa ætas capit) labore aliquid probabile ſcripſerit, in hoc aſſueſcat, huius rei ſibi naturā faciat. Ille demū in id quod quærimus, aut ei proximum poterit euadere, qui ante diſcet rectè dicere, quàm cito. Narrationibus non inutiliter ſubiūgitur opus deſtruendi, confirmandiq; eas, quod ἀνασκευὴ, καὶ κατασκευὴ uocatur. Id porrò non tantū in fabuloſis, & carmine traditis fieri poteſt, uerumetiā in ipſis annaliū monimētis, ut ſi queratur, an ſit credibile ſuper caput Valerij pugnātis ſediſſe coruum, qui os oculoſq; hoſtis Galli, roſtro atq; alis euerberaret. Sit in utrāq; partē ingens ad dicendū materia, ut de ſerpente, quo Scipio traditur genitus, et Lupa Romuli, et Aegeria Numæ. Nam Græcis Hiſtoricis plerūq; poëticæ ſimilis eſt licentia. Sæpè etiā quæri ſolet de tēpore, de loco, quo geſta res dicitur: nonnunquā de perſona quoq;, ſicut

De Valerio Corui. Liui. lib. 7. Apud Gel. lib. 11. ca. 11. Idē de Scipionis angue memorat li. 7. cap. 1. De Lupa Romuli, lib. 1. Liuius. Itemq; de Aegerea.

Liuius

Liuius frequentiſsimè dubitat, & alij ab alijs Hiſtoricis diſſentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, et uituperare improbos, quod non ſimplicis utilitatis opus eſt. Nanq; & ingeniũ exercetur multiplici, uariaq; materia, & animus contemplatione recti, prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerũ uenit, exemplisq;, quæ ſunt in omni genere cauſarũ potentiſsima, iam tum inſtruitur, cùm res poſcet uſurus. Hinc illa quoque exercitatio ſubit comparationis, uter melior, uter'ue deterior: quæ quanquã uerſatur in ratione ſimili, tamẽ & duplicat materiam, & uirtutum uitiorũq;, non tantũ naturã, ſed etiam modũ tractat. Verùm de ordine laudis, cõtraq;, quoniam hæc tertia Rhetorices pars eſt, præcipiemus ſuo tempore. Et cõmunes loci (de ijs loquor, quibus citra perſonas in ipſa uitia moris eſt perorare, ut in adulterum, aleatorem, † petulantẽ) ex medijs ſunt iudicijs: & ſi reum abijcias, accuſationes, quanquã hi quoq; ab illo generali tractatu ad quaſdam deduci ſpecies ſolent, ut ſi ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans ſenex. Habẽt autem nonnunquã etiam & defenſionẽ, nam et pro luxuria, et pro amore dicimus, & Leno interim, Paraſitusq; defenditur, ſic ut non homini patrocinemur, ſed crimini. Θέσεις autem, quæ ſumuntur ex rerũ comparatione, ut ruſticana uita, an urbana potior: Iuriſperiti, an militaris uiri laus maior, mirè ſunt ad exercitationẽ dicendi † ſpacioſæ atq; uberes, quæ uel ad ſuadendi officiũ, uel etiam ad † iudiciorum diſceptationem iuuant plurimùm. Nam poſterior ex prædictis locus, in cauſa Murenæ copioſiſsimè à Cicerone tractatur. Sunt & illæ penè totæ ad deliberatiuũ pertinentes genus, ducendáne uxor, petendíne ſint magiſtratus. Nãq;

[Marginal notes: peculatorẽ — ſpecioſæ — iudiciũ diſceptationemq;]

hæ personis modò adiectis suasoriæ erunt. Solebant præceptores mei, nec inutili, & nobis etiam iucundo genere exercitationis, præparare nos coniecturalibus causis, cùm quærere atq; exequi iuberent: Cur armata apud Lacædemonios Venus? et quid ita crederetur Cupido puer, ac uolucer, et sagittis ac face armatus? & similia. in quibus scrutabamur uoluntatem, cuius in controuersijs frequēs quæstio est, quod genus chriæ uideri potest. Nā locos quidem quales sunt de testibus, semper'ne his credendum & de argumentis, an habenda etiam paruis fides, adeò manifestum est ad forenses actiones pertinere, ut quidā nec ignobiles in officijs ciuilibus, scriptos eos memoriæq; diligentißimè mādatos, in prōptu habuerint, ut quoties esset occasio, extemporales eorū dictiones, his uelut emblematis exornarentur. Quo quidē (nec enim huius rei iudiciū differre sustineo) summā uidebantur mihi infirmitatē de se confiteri. Nam quid hi poßint in causis (quarū uaria & noua semper est facies) propriū inuenire? quomodo propositis ex parte diuersa respōdere? altercationib. uelociter occurrere? testē rogare? qui etiā in his, quæ sunt cōmunia, et in pluribus causis tractantur, uulgatißimos sensus uerbis, nisi tanto antè præparatis, prosequi nequeant? +Necesse est his, cùm eadem iudicijs pluribus dicūt, aut fastidiū moueant, ueluti frigidi et repositi cibi, aut pudorē, deprehēsa toties audientiū memoria, infelix supellex, quæ sicut apud pauperes ambitiosos, plurib. et diuersis officijs cōteratur. cum eo quidē, quod uix ullus est tam+cōmunis locus, qui poßit cohærere cum causa, nisi aliquo propriæ quæstionis uinculoq; copulatus, appareatque eum non tam insertum quàm applicitum, uel quod dißimilis est cæteris, uel quod

De Venere Ausonij extat epigrāma. Picturę aūt Cupidinis, reddit causas Propertius lib. 2.

Nec uerò

continens

pleruncq;

plerunq; assumi etiam parum aptè solet: non quia deside ratur, sed quia paratus est, ut quidam sententiarum gratia uerbosißimos locos arcessunt, cùm ex locis debeat nasci sententia: ita sunt autem speciosa hæc & utilia, si oriuntur ex causa. Cæterum quamlibet pulchra locutio, nisi ad uictoriam tendit, utique superuacua, sed interim etiam contraria est. Verùm hactenus euagari satis fuerit. Legum laus & uituperatio iam maiores, ac prope summis operibus suffecturas uires desiderãt, quæ quidẽ suasorijs, an controuersijs magis accommodata sit exercitatio, con suetudine, & iure ciuitatum differt. Apud Græcos enim lator earum ad Iudicem uocabatur, Romanis pro concione suadere, ac dissuadere moris fuit. Vtroq; autẽ modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam & genera sunt tria, sacri, publici, priuati iuris. Quæ diuisio ad laudem magis spectat, si quis eam per gradus augeat, quòd lex, quòd publica, quod ad religionem Deûm comparata sit. Ea quidem de quibus quæri solet, cõmunia omnibus. Aut enim de iure dubitari potest eius qui rogat, ut de P. Clodij qui non ritè creatus Tribunus arguebatur, aut de ipsius rogationis, quod est uarium, siue non trino fortè nundino promulgata, siue nõ idoneo die, siue contra intercesiones, uel auspicia, aliudúe quid quod legitimis obstet, dicitur lata esse, uel ferri, siue alicui manentiũ legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinẽt: nam sunt hæ citra complexũ personarũ, temporum, causarum. Reliqua eadem ferè uero, fictoq; certamini huiusmodi tractantur. Nam uitium, aut in uerbis, aut in rebus est. In uerbis quæritur, an satis significẽt, an sit in his aliquid ambiguum: In rebus, an lex sibi ipsa cõsentiat, an in populum

Excẽpla possint esse Demosthenis orationes πρὸς λεπτίνην, et κατὰ τιμοκράτους.

P. Clodij.) Suetonius in Cesare scribit, Traduxisse Cesarẽ P. Clodiũ cũ Ciceronis in senatu querela fuisset offensus Hic aũt locus explicatur Ciceronis inuectioue in Clodiũ, pro domo sua.

Siue non trino.) Nũdinis Macrobius ait, solitas rusticas tribus in ur

in urbem uenire mercium causa. Itaq; leges & cõsulta tertijs nũdinis ꝓmulgabant, quas dixêre trinũdinũ & triũ nundinũ. Video accepisse quosdã ꝓ loco, quòd trib. in locis ꝓmulgationes fieri solerẽt, ꝓ quibus Fabius facere uideri possit.

referri debeat, an in singulos homines. Maximè uerò commune est quærere, an sit honesta, an utilis. Nec ignoro plures fieri à plerisq; partes, sed nos iustũ, pium, religiosum, cæteraq; his similia, honesto complectimur. Iusti tamen species non simpliciter excuti solet: Aut enim de re ipsa quæritur, ut digna ne pœna, uel præmio sit: Aut de modo præmij, pœnæ ue, qui tam maior quàm minor culpari potest. Vtilitas quoq; interim natura discernitur, interim tempore. Quædam an obtineri poßint, ambigi solet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehẽdi solere, cùm exemplũ rei utriusq; nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit, eas quoq; leges esse, quæ non in perpetuum rogentur, sed de honoribus, aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio est. Sed de his nihil hoc loco præcipi potest, constat enim propria rerum, de quibus agitur, non communi qualitate. His ferè ueteres facultatem dicendi exercuerunt, assumpta † tamen à Dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationem fori, consiliorumq; materias, apud Græcos dicere, circa Demetrium Phaleria institutum ferè constat: An ab ipso id genus exercitationis sit inuentum (ut alio quoq; libro sum confessus) parum comperi. Sed ne hi quidem, qui hoc fortißimè affirmant, ullo satis idoneo autore nitũtur. Latinos uerò dicendi præceptores, extremis L. Craßi tẽporibus cœpisse Cicero autor est, quorum insignis maximè Plotius fuit.

tantum

Ciceronẽ ait hoc scribere Suetonius, in epistola ad Ticeniũ. Seneca declamatione 2. Primus omnium Latinus Romæ Plotius fuit, puero Cicerone.

De lectione Oratorum, & Historicorum apud Rhetorem. Cap. V.

SEd de ratione declamandi post paulò, interim quia prima Rhetorices rudimenta tractamus, non omittẽdum

uidetur

uidetur id quoq; ut moneam, quantum ſit collaturus ad
profectum diſcentium Rhetor, ſi quemadmodũ à Grãma/
ticis exigitur Poëtarum enarratio: ita ipſe quoq; hiſtoriæ,
atq; etiam magis orationum lectione, ſuſceptos à ſe diſci/
pulos inſtruxerit, quod nos in paucis, quorum id ætas exi
gebat, & parentes utile eſſe crediderant, ſeruauimus. Cæte
rum, ſentientibus iam + tum optima, duæ res impedimẽto tamen
fuerunt, quòd & longa conſuetudo aliter docẽdi fecerat
legem, & robuſti ferè iuuenes, nec hunc laborem deſide/
rantes, exemplum noſtrum ſequebantur. Nec tamẽ etiãſi
quid noui uel ſerò inueniſſem, præcipere in poſterum pu/
deret. Nunc uerò ſcio id fieri apud Græcos, ſed magis per
adiutores, quia non uidentur tempora ſuffectura, ſi legen
tibus ſingulis præire, ſemper ipſi uelint. Et hercle præle/
ctio, quæ in hoc adhibetur, ut facilè atq; diſtinctè pueri
ſcripta oculis ſequantur, etiam illa quæ uim cuiuſq; uerbi,
ſi + quid minus uſitatum incidat, docet, multũ infra Rheto quod
ris officium exiſtimanda eſt. At demonſtrare uirtutes, uel
ſi quãdo ita incidat, uitia, id profeßionis eius atq; promißi,
+ quo ſe magiſtrũ eloquentiæ pollicetur, maximè propriũ qui
eſt, eò quidem ualidius, quod non utiq; hunc laborem do/
centium poſtulo, ut ad gremiũ reuocatis cuius quiſq; eorũ
uelit libri lectioni deſeruiant. Nam mihi cùm facilius, tum
etiam multò uidetur magis utile, facto ſilentio unũ aliquẽ
(quod ipſum imperari per uices optimũ eſt) conſtituere
lectorẽ, ut protinus pronunciationi quoq; aſſueſcãt, tũ ex
poſita cauſa, in quam ſcripta legetur oratio (nam ſi clarius
quæ dicentur, intelligi poterũt) nihil ocioſum pati, quodq́;
in inuẽtione, quodq́; in elocutione annotandũ erit, quæ in
procemio conciliandi Iudicis ratio, quæ narrandi lux, bre

Reuocatis.) Id eſt, non iubeo, ut magiſter prælegat ſingulis eos libros quos attulerint, ut aſtruas reuocatis, ad deſeruiat.

uitas, fides, quod aliquando conſilium, & quàm occul-
ta calliditas. Nanq; ea ſola in hoc ars eſt, quæ intelligi, niſi
ab artifice non poßit. Quanta deinceps in diuidendo pru
dentia, quàm ſubtilis & crebra argumentatio, quibus ui
ribus inſpiret, qua iucunditate permulceat, quanta in ma-
ledictis aſperitas, in iocis urbanitas, ut deniq; dominetur
in affectibus, atq; in pectora irrumpat, animūq; Iudicum
ſimilem ijs, quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquendi,
quod uerbum proprium, ornatum, ſublime, ubi amplifica
quod tio laudanda, quæ uirtutes ei contraria, + quid ſpecioſè
translatum, quæ figura uerborū, quæ lenis et quadrata, ſed
uirilis tamē compoſitio. Ne id quidē inutile etiā corruptas
aliquando & uitioſas orationes, quas tamē pleriq; iudici
orum prauitate mirātur, legi palàm pueris, oſtēdiq; in his
quàm multa impropria, obſcura, tumida, humilia, ſordida,
laſciua, effœminata ſint, quæ non laudantur modò à ple-
riſq;: ſed quod peius eſt, propter hoc ipſum quòd ſunt pra
ua, laudātur. Nam ſermo rectus, & ſecundū naturā enun
ciatus, nihil habere ex ingenio uidetur. Illa uerò, quæ ut-
cunq; deflexa ſunt, tanquā exquiſitiora miramur, nō aliter
quàm diſtortis, et quocūq; modo prodigioſis corporibus
apud quoſdā maius eſt preciū, quàm his, quæ nihil ex com
munis habitus bonis perdiderūt. Atq; etiā qui ſpecie capi-
untur, uulſis, leuatiſq;, & inuſtas comas acu comantibus,
et nō ſuo colore nitidis plus eſſe formæ putāt, quàm poßit
tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corporis, ueni
re uideatur ex malis moribus. Neq; ſolùm hæc ipſe debe-
bit docere præceptor, ſed frequēter interrogare, et iudiciū
diſcipulorū experiri. Sic audientibus ſecuritas aberit, nec
præterfluēt quæ dicētur + perfluēt aures, ſimulq; ad id perducentur,
quod ex

quod ex hoc quæritur, ut inueniāt ipsi & intelligāt. Nam
quid aliud agimus docendo eos, quàm ne semper docēdi
sint? Hoc diligentiæ genus ausim dicere plus collaturum
discentibus, quàm omnes omniū artes, quæ iuuant sine du
bio multùm, sed latiore quadā comprehēsione per omnes
quidem species rerū quotidie penè nascentiū ire qui pos/
sunt? Sicut de re militari, quanquā sint tradita quædam
præcepta cōmunia, magis tamen proderit scire, qua ducū
quisque ratione, in quali loco, tempore, sit usus sapienter,
aut contrà: nam in omnibus ferè minus ualent præcepta,
quàm experimenta. An uerò declamabit quidem præce/
ptor, ut sit exemplo suis auditoribus? non plus contule/
rint lecti, Cicero aut Demosthenes? Corrigetur palàm,
si quid in declamando discipulus errauerit. Non poten/
tius erit, emendare orationem? quin imò etiam iucundi/
us: aliena enim uitia quisque reprehendi mauult, quàm
sua. Nec deerant plura quæ dicerem, + sed neminem hæc nec
utilitas fugit, atque utinam tam non pigeat facere istud
quàm non displicebit.

Qui primi legendi. Caput VI.

Quòd si potuerit obtineri, nō ita difficilis supererit quæ/
stio, qui legendi sint incipientibus. Nam quidam illos
minores, quia facilior eorum intellectus uidebatur, pro/
bauerunt, alij floridius genus, ut ad alenda primarum
ætatum ingenia magis accommodatum. Ego optimos qui
dem, & statim, & semper, sed tamen eorum candidissi/
mum quenq;, & maximè + expositum uelim, ut Liuium cōpositū ali
à pueris magis quàm Sallustium, & hic historiæ + ma/ bi, expolitū
ioris est autor, ad quem tamen intelligendum, iam pro/ + maior
fectu opus sit. Cicero, ut mihi quidem uidetur, & iucundus

incipientibus quoq;, & apertus est satis: nec prodesse tan
Plinius *tum, sed etiam amari potest: tum quemadmodum + Liuius*
præcepit, ut quisque erit Ciceroni simillimus. Duo autem
eos *genera maxime cauenda pueris puto: Vnum, ne quis + eo-*
Gracchū & Catonem, reliquosq; eiusdē farinæ authores legere parum prodest.
rum antiquitatis nimius admirator, in Gracchorum, Ca-
tonisq;, & aliorum similium lectione durescere uelit, fient
enim horridi atque ieiuni. Nam neque uim eorum adhuc
intellectu consequentur, & elocutione quæ tum sine du-
bio erat optima, sed nostris temporibus aliena contenti
(quod est peßimum) similes sibi magnis uiris uidebuntur:
Alterum, quod huic diuersum est, ne recentis huius lasci-
uiæ flosculis capti, uoluptate quadam praua deliniantur,
ut prædulce illud genus, & puerilibus ingenijs hoc gra-
tius, quo propius est, adament. Firmis autē iudicijs, iamq;
extra periculum positis, suaserim & antiquos legere, ex
quibus si assumatur solida ac uirilis ingenij uis, derterso ru
dis seculi squalore, tum noster hic cultus clarius enitescet,
& nouos, quibus & ipsis multa uirtus adest: nec enim
nos tarditatis natura damnauit, sed dicendi mutauimus ge
item *nus, & ultra nobis quàm oportebat indulsimus: + ita non*
tam ingenio illi nos superauerunt, quàm proposito. Mul-
ta ergo licebit eligere: sed curandum erit, ne ijs quibus
permixta sunt, inquinentur. Quosdam uero etiam, quos
quidni *totos imitari oporteat, & fuisse nuper, & nunc esse + qui-*
dem, libenter non concesserim modò, uerumetiam conten
derim. Sed hi qui sint, non cuiusque est pronunciare. Tu-
tius circa priores imitatio est, uel erratur. Ideoq; hāc
nouorum distuli lectionem, ne imitatio
iudicium antecederet.

De diui-

De Diuisione. Caput VII.

FVit etiam in hoc diuersum præcipientium propositum, quod eorum quidam materias, quas discipulis ad dicendum dabant, non contenti diuisione dirigere, latius dicendo prosequebantur: nec solum probationibus implebant, sed etiam affectibus. Alij, cùm primas modò lineas duxissent, post declamationes, +quid omisisset quisq;, tractabāt: quosdam uerò locos nō minore cura, quàm cùm ad dicendum ipsi surgerent, excolebant. Vtile utrūq;, & ideo neutrum ab altero separo. Sed si facere tantum alterū necesse sit, plus proderit demonstrasse rectā protinus uiam, quàm reuocare ab errore iam lapsos. Primū, quia emendationem auribus modò accipiunt, diuisionem uerò ad cogitationē etiam & stylum perferunt. Deinde +etiam, quod libentius præcipientem audiunt, quàm reprehendentem. Si qui uerò paulò sunt uiuaciores, in his præsertim moribus, etiam irascuntur admonitioni, & taciti repugnant. Neque ideo tamen minus uicia apertè coarguenda sunt. Habenda enim ratio cæterorū, qui recta eße, quæ præceptor non emēdauerit, credent. Vtraq; autem ratio miscenda est, & ita tractanda, ut res ipsæ postulabūt. Nanq; incipientibus danda erit uelut præformata materia, secundum cuiusq; uires. Vt cum satis composuisse se ad exemplum uidebuntur, breuia quædam demonstrāda uestigia, quæ persecuti, iam suis uiribus sine adminiculo progredi poßint. Nonnunquam credi sibi eos oportebit, ne mala cōsuetudine semper alienum laborem sequendi, nihil per se conari & quærere sciant. Quòd si satis prudenter dicenda uiderint, iam propè consumata fuerit præcipientis opera. Si quid errauerint, adhuc erunt ad ducem reducendi. Cui rei simile quiddam facien-

quod

In multis desideratur.

tes aues cernimus, quæ teneris, infirmisq; fœtibus, cibos ore suo collatos, partiuntur. At cùm uisi sunt adulti, paulu lum egredi nidis, & circumuolare, sedem illam præceden tes ipsæ docent, tum expertas uires libero cœlo, suæq; ipso rum fiduciæ permittunt.

De ediscendo. Caput VIII.

ILlud ex consuetudine mutandũ prorsus existimo in his, de quibus nunc disserimus ætatibus, ne omnia quæ scri/ pserint ediscant, & certa, ut moris est, die dicant. Quod quidem maximè + patres exigunt, atq; ita demum studere liberos suos, si quàm frequentißimè declamauerint, cre/ dunt, cùm profectus præcipuè diligentia constet. Nam ut scribere pueros, plurimumq; esse in hoc opere planè ue/ lim, sic ediscere electos ex orationibus, uel historijs, alióue quo genere dignorum ea cura uoluminum locos, multò magis suadeam. Nam etiam exercebitur acrius memoria, aliena complectendo quàm sua: & qui erunt in difficili/ ore huius generis labore uersati, sine molestia quæ ipsi composuerunt, iam familiarius animo suo affigent, & as/ suescent optimis, semperq; habebunt intra se quod imiten tur. Etiam non sentientes formam orationis illam, quam mente penitus acceperint, exprimient. Abundabunt autem copia uerborum optimorum, & compositione, ac figuris iam nõ quæsitis, sed sponte, & ex reposito uelut thesauro se offerentibus. Accedit his & iucunda in sermone, +bene á quoq; dictorum relatio, & in causis utilis. Nam & plus +autoritatis afferunt ea, quæ nõ præsentis gratia litis sunt comparata, & laudem sæpe maiorem, quàm si nostra sint, conciliant. Aliquando tamen permittendum quæ ipsi scri pserint, dicere, ut laboris sui fructum, etiã ex illa, quæ ma/

partes

Profectus dili gentia cõstat.

idonea quo que utilitatis

ximè petitur, laude plurimum capiant. Verum id quoque tum fieri oportebit, cùm aliquid commodius elimauerint, ut eo uelut præmio studij sui donentur, ac se meruisse, ut dicerent, gaudeant.

An secundum sui quisq; ingenij docendus sit naturam. Cap. IX.

VIrtus præceptoris haberi solet, nec immeritò, diligenter in ijs quos erudiendos susceperit, notare discrimina ingeniorum, & quo quenq; natura maximè ferat† scire: Nam est in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorum penè, quàm corporum formæ. Quòd intelligi etiam ex ipsis Oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicendi, ut nemo sit alteri similis, quamuis plurimi se ad eorum imitationem composuerint. Vtile deinde plerisque uisum est, ita quemq; instituere, ut propria naturæ bona doctrina fouerent, & in id potißimum ingenia quò tenderent, adiuuarentur. Vt si quis palæstræ peritus, cùm in aliquod plenũ pueris gymnasium uenerit, expertus eorum omni modo corpus, animum quoq; discernat, cui quisq; certamini præparandus sit. Ita† præceptorẽ eloquentiæ cùm sagaciter fuerit intuitus, cuius ingenium presso, limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aspero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita se cõmodaturũ singulis, ut in eo quo quisq; eminet, prouehatur, quod & adiuta cura natura magis eualescat, & † si in diuersa ducatur, nec in his quibus minus aptus est, satis poßit efficere, & ea in quæ natus uidetur, deserendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim uel cõtra receptas persuasiones rationẽ sequẽti sentẽtia est) in parte uerũ uidetur. Nã proprietates ingeniorũ dispicere prorsus necessarium est.

In quibusdã deest.

præceptorum

qui

In his

In his quoq; certum studiorum facere delectum, nemo dis/
suaserit. Nāq; erit alius historiæ magis idoneus, alius com/
positus ad carmen, alius utilis studio iuris, ut nonnulli rus
fortasse mittendi. Sic discernet hæc dicendi magister, quo
a modo Palæstricus ille cursorem faciet, aut pugilem, aut lu
ctatorē, aliud'ue quid ex ijs, quæ sunt sacrorū certaminū.
Verum ei, qui foro destinabitur, non in unam partem ali/
quam, sed in omnia quæ sunt eius operis, etiam si qua diffi
ciliora discenti uidebuntur, elaborandū est. Nam & omni
no superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An si
timidus quis ingenio corruptus, ac †tumidus (ut pleriq; sunt) inci/
derit in hoc, eum ire patiemur? Aridum atq; ieiunum non
alemus? & quasi uestiemus? Nam si quædam detrahere ne
cessarium est, cur nō sit adijcere concessum? Neq; ego con
tra naturā pugno: nō enim deserendum id bonum, si quod
ingenitum est, existimo, sed augendam, addendumq; quod
non cessat. An †uerò clarissimus ille præceptor Isocrates, quē
b non magis libri bene dixisse, quàm discipuli bene docuisse
Isocrates. testantur, cùm de Ephoro atq; Theopompo sic iudicaret,
ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret, aut in
illo illo lentiore tarditatem, aut in †hoc penè præcipiti, conci/
tationem adiuuandam docendo existimauit? cùm alterum
alterius natura miscendum arbitraretur. Imbecillis tamen
ingenijs sanè sic obsequendum sit, ut tantum in id quò uo
cat natura, ducantur. Ita enim quod solum possunt, me/
materia lius efficient. Si uerò liberalior †natura contigerit, & in
qua meritò ad spem Oratoris simus aggreßi, nulla dicēdi
uirtus omittenda est. Nam licet sit aliquam in partem pro
nior, ut necesse est, cæteris tamen non repugnabit: atq; ea
cura paria faciet ijs, in quibus eminebit. Sicut ille (ne ab eo

dem

dem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non si docendum pancratiasten susceperit, pugno ferire, uel calce tantum, aut nexus modò, atq; in his +certos aliquos cæteros docebit, sed omnia quæ sunt eius certaminis. Erit qui ex his aliqua nō possit, in id maximè quod poterit incumbet. Nam sunt hæc duo uitanda prorsus: unum, ne tentes quod effici nō possit: alterum, ne ab eo quod quis optimè facit, in aliud, cui minus est idoneus, transferas. At si fuerit qui c Nicostratus. docebitur, ille, quem adolescētes senem uidimus, Nicostratus, omnibus in eo docendi partibus similiter utetur, effi- cietq; illum, qualis hic fuit, luctando, pugnandoq;, quorū utroq; certamine, iisdem diebus coronabatur inuictum. Et quanto id magis Oratoris futuri, magistro prouidendum erit? Nō enim satis est dicere preßè tantum, aut subtiliter, aut asperè, non magis quàm phonasco, acutis tantum, aut medijs, aut grauibus sonis, aut horū etiā particulis excel- lere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta neruis consentiat.

a Palæstricus.) Id est, gymnastes. Nam palæstram gymnasium di- xêre. Sunt autem gymnica agonismata stadium, πένταθλον, δίαυλος, δολιχὸς, ὁπλίτης. Suntq; hæc cursuum nomina πυγμὴ, hoc est, cestus. πάλη, hoc est, lucta. παγκράτιον, cum totis uiribus de- certabant, pugnando luctandoq; ἅλμα, saltus.

b Hoc apud Ciceronem de claris Oratoribus copiosius. apud Sui- dam quoq; sic legitur, ἔφορος κυμαῖος καὶ θεόπομπος δαμασιστράτου χῖος. ἄμφω ἰσοκράτους μαθηταὶ ἀπ' ἐναντίων εἰς τοὺς λόγους ὁρμώμενοι. ὁ μὲν γὰρ ἔφορος ἦν τὸ ἦθος ἁπλοῦς, τὴν δὲ ἑρμηνείαν τῆς ἱστορίας ὕπτιος καὶ νωθρὸς, καὶ μηδεμίαν ἔχων ἐπίτασιν ὁ δὲ θεόπομπος τὸ ἦθος πονηρὸς καὶ κακοήθης, τῇ δὲ φράσει πολὺς καὶ συνεχὴς, καὶ φορᾶς μεστὸς φιλαλήθης ἐν οἷς ἔγραψεν. ὁ γοῦν ἰσοκράτης, τὸν μὲν ἔφη χαλινοῦ δεῖσθαι τὸν δὲ ἔφορον κέντρου.

c Nicostratus ἐκ πρυμνήσου τῆς φρυγίας. Isodori filius, quem septimum ponit. Pausanias in eorum numero, qui iisdem diebus ui- cerint, παγκράτιον, καὶ πάλην, Heliacωn primo. Hoc loco obser uabis, interpretatum esse Fabium παγκράτιον, pugnam. Quod cer

tamen,

tamen, quale fuerit, paulò antè deſcripſit, omnibus enim uiribus in ea utebantur, & quomodocunq; poterant, aduerſarium impetebant. Ne igitur dixeris pugiles τοὺς ϖαγκρατιαςάς, qui ſunt ϖυκταί. Phonaſcum autem, uocat magiſtrum uocalitatis, in qua mirum in modum elaboraſſe Græcos, intelligi etiam ex Ciceronis libro poteſt de Oratore 1.

De diſcipulorum officio. Cap. X.

PLura de officijs docentium locutus, diſcipulos id unum interim moneo, ut præceptores ſuos non minus, quàm ipſa ſtudia ament: & parentes eſſe, non quidem corporũ, ſed mentium credant. Multum hæc pietas confert ſtudio. Nam ita & libenter audient, & dictis credent, & eſſe ſimiles concupiſcent. In ipſos denique cœtus ſcholarum læti & alacres conuenient, emendati non iraſcentur, laudati gaudebunt, ut ſint chariſsimi, ſtudio merebuntur. Nam ut illorum officium eſt docere, ſic horum præbere ſe dociles. Alioqui†neutrum ſine altero ſufficit. Et ſicut hominis ortus ex utroque gignentium confertur, & fruſtra ſparſeris ſemina, niſi illa præmollitus fouerit ſulcus: ita eloquentia coaleſcere nequit, niſi ſociata tradentis, accipientisq; concordia.

alterum

De utilitate & ratione declamandi. Cap. XI.

IN his primis operibus, quæ non ipſa parua ſunt, ſed maiorum quaſi membra atq; partes, bene inſtituto, ac ſatis exercitato, iam ferè tempus †appetet aggrediendi ſuaſorias, iudicialesq; materias: quarum antequam uiam ingrediar, pauca de ipſa mihi declamandi ratione dicenda ſunt, quæ quidẽ ut ex omnibus nouiſsimè inuenta, ita & multò eſt utiliſsima. Nam & cuncta illa de quibus diximus in ſe ferè continet, & ueritati proximã imaginẽ reddit. Ideoq; ita eſt celebrata, ut pleriſq; uideretur ad formandam eloquentiam uel ſola ſufficere. Neq; enim uirtus ulla, perpetuæ

apparet

Declamandi utilitas.

tuæ duntaxat orationis, reperiri potest, quæ non sit cũ hac dicendi meditatione cõmunis. Eò quidem res istam in culpam docentium recidit, ut inter præcipuas quæ corrumperent eloquentiam causas, licentia, atq; inscitia declamantium fuerit. Sed eo quod natura bonum est, bene uti licet. Sint ergo & ipsæ materiæ, quæ fingentur, quàm simillimæ ueritati. Et declamatio in quantum maxime potest, imitetur eas actiones, in quarũ exercitationẽ reperta est. Nam magos, & pestilentiam, & responsa, & sæuiores Tragicis nouercas, aliaq; magis adhuc fabulosa, frustra inter sponsiones, & interdicta quæremus. Quid ergo? Nunquã hæc supra fidem, & poëtica (ut uerè dixerim) themata iuuenibus pertractare permittemus? ut expatientur, & gaudeant materia, & quasi in corpus eant? erit optimum. Sed certè sint grandia, & tumida, non stulta etiam, & acrioribus oculis intuenti ridicula, hac si iam cedendum est, impleat se declamator aliquando, dum sciat, ut quadrupedes cum uiridi pabulo distentæ sunt, sanguinis detractione curantur, & sic ad cibos uiribus conseruandis idoneos redeunt: ita sibi quoq; tenuandos adipes, & quicquid humoris corupti contraxerit, emittendum, si esse sanus, ac robustus uolet. Alioquin tumor ille inanis, primo cuiuscunque ueri operis conatu deprehendetur. Totum autem declamandi opus, qui diuersum omnino à forensibus causis existimant, hi profectò ne rationem quidem, qua ista exercitatio inuenta sit, peruident. Nam si foro non præparat, aut scenicæ ostentationi, aut furiosæ uociferationi simillimum est. Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus est? narrare quod omnes sciant falsum? probationes adhibere causæ, de qua nemo sit pronunciaturus?

Et hæc

Et hæc quidem ociosa tantum. Affici uero & ira, uel luctu permouere, cuius est ludibrij? nisi +quibusdam pugnæ simu lachris ad uerũ discrimen, aciemq; iustam consuescimus. Nihil ergo inter forense genus dicendi, atq; hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinamq; adijci ad consuetudinem posset, ut nominibus uteremur & perplexè magis, & longioris aliquando actus controuersiæ fingerentur, & uerba in usu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inserere moris esset, +quæ nos quamlibet +per alia in scholis exercitati simus, tyrones in foro inueniũt. Si uerò in ostentationem comparetur declamatio, sanè paululũ aliquid inclamare ad +uoluptatem audientium debemus. Nam & in ijs actionibus, quæ in aliqua sine dubio ueritate uersantur, sed sunt ad popularem aptatæ delectationẽ, quales legimus Panegyricos, totumq; hoc +demonstrationum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemq; artem, quæ latere plerunque in iudicijs debet, non confiteri modò, sed ostentare etiam hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniam est iudiciorum, consiliorumq; imago, similis esse debet ueritati, quoniam autẽ aliquid in se habet ἐπιδεικτικὸν, nonnihil sibi nitoris assumere, quod faciunt actores comici, qui nec ita prorsus, ut nos uulgò loquimur, pronũciant, quod esset sine arte, nec tamen procul à natura recedunt, quo uitio periret imitatio, sed morem communis huius sermonis decore quodã scenico exornant. Sic quoq; aliqua nos incommoda ex ijs quas finxerimus materijs, consequẽtur: in eo præcipue, quod multa in his relinquuntur incerta, quæ sumimus, ut uidentur ætates, facultates, liberi, parentes, urbium ipsarũ uires, iura, mores, alia his similia. Quin aliquando

[Marginal notes: pũgnæ cuiusdam; ob quæ propter; uoluntatẽ; Panegyrici. demonstratiuum; Sumimus.) Id est, quæ pro nostro arbitrio ponimus.]

aliquando etiam argumenta ex ipſis poſitionū uicijs duci mus. Sed hæc ſuo quæq; loco. Quamuis enim omne pro⸗ poſitū operis à nobis deſtinati eò ſpectet, ut Orator inſtitu atur, tamen ne quid ſtudioſi requirāt, etiā ſi quid erit, quod ad ſcholas pertineat propriè, in tranſito nō omittemus.

a Nam Magos, &c̄.) Exemplum Magi declamatio. X. earum quę Quintiliano adſcribuntur. Nouercæ prima. Reſponſ. quarta. Peſtilentiæ uidetur poſſe tale dari. Peſtilentia graſſante, miſsi ſunt qui oraculum conſulerēt. Reſpondit Deus, Si immolata fuiſſet, quæ nondum eſſet mater, ceſſaturum malum. Prius quàm uates de reſponſo cognouiſſet, priuatus filiam ſuam mactauit. Vates ſtatuere iuuencam, id eſt, βοῦν ἀδμῆτιν, immolandam. Ceſſauit peſtilentia, qui filiam occiderat, poſtulatur homicidij.

An artis neceſſaria cognitio ſit. Cap. XII.

IAm hinc ergo nobis inchoanda eſt, ea pars artis, ex qua capere initium ſolent, qui priora omiſerunt, quanquam uideo quoſdam in ipſo ſtatim limine obſtaturos mihi, qui nihil egere eiuſmodi præceptis eloquentiā putent, ſed na⸗ tura ſua, & uulgari modo, & ſcholarū exercitatione con tenti, rideant etiam diligentiam noſtram, exemplo magni quoq; nominis profeſſorū, quorum aliquis (ut opinor) in⸗ torrogatus, quid eſſet Schema et Noëma, neſcire ſe quidē, ſed ſi ad rem pertineret, eſſe in ſua declamatione reſpōdit. Alius percōtāti, Theodoreus an Apollodoreus eſſet, Ego inquit, † parmularius ſum. Nec ſanè potuit urbanius ex paruula⸗ confeßione inſcitiæ ſuæ elabi. Porrò hi, quia & beneficio rius ingenij præſtantes ſunt habiti, & multa etiā memoria di⸗ gna exclamauerunt, plurimos habent ſimiles negligentiæ ſuæ, pauciſsimos naturæ. Igitur & impetu dicere ſe, & ui⸗ ribus uti gloriantur. Nec enim opus eſſe probatione, aut diſpoſitione in rebus fictis quoq;, ſed cuius rei gratia ple⸗ num ſit auditorium, ſententijs grandibus, quarum optima

quæq; à periculo petatur. Quinetiam in cogitando, nllua
ratione adhibita, aut tectũ intuentes, magnũ aliquid quòd
ultrò se offerat, pluribus sæpe diebus expectãt, aut murmu
re incerto, uelut classico instincti, concitatißimũ corporis
motum non enũtiandis, sed quærendis uerbis accõmodãt.
Nonnulli certa sibi initia, priusquã sensum inuenerint, de
stinant, quibus aliquid diserti subiungendũ sit, eaq; diu se
cum ipsi, clareq; meditati, desperata connectendi facultate
deserunt, & ad alia deinceps, atq; inde alia, non minus
cõmunia atq; nota, diuertunt. Qui plurimũ uidentur habe
re rationis, non in causas tantũ laborẽ suum, sed in locos
intendunt, atq; in ijs non corpori prospiciũt, sed abrupta
quædam, ut fortè ad manũ uenere, iaculantur. Vnde fit, ut
dissoluta, & ex diuersis cõgesta oratio, cohærere nõ pos/
sit, similisq; sit cõmentarijs puerorũ, in quos ea quæ alijs
redigũt. alij declamantibus laudata sunt, † regerũt. Magnas tamẽ sen
congerunt tentias, & res bonas (ita enim gloriari solent) elidũt, nam
barbari & & † barbari etsi hoc sat est, nulla est ratio dicendi.
serui &c.

Quare inerudit ingeniosiores uulgo habeantur. Cap. XIII.

NE hoc quidẽ negauerim, sequi plerũq; hãc opinionẽ,
ut fortius dicere uideãtur indocti. Primũ, uitio malè iu
dicantiũ, qui maiorẽ habere uim credũt ea, quæ nõ habẽt
artem, ut effringere quàm aperire, rumpere q̃ soluere, tra
here q̃ ducere putant robustius. Nam & gladiator, qui ar
morum inscius in rixam ruit, & luctator, qui totius corpo
nissu ris + nixu in id quod semel inuasit incũbit, fortior ab his
sic uocatur, cũ interim & + hic freq̃ẽter suis uiribus ipse pro
sternitur, & illum uehementis impetus, excipit aduersarij
mollis articulus. Sed sunt in hac parte, quæ imperitos eti/
am na

am naturaliter fallant: nam & diuisio cùm plurimum ua
leat in causis, speciē uiriū minuit, & rudia politis maiora,
& sparsa compositis numerosiora credũtur. Est præterea
quædam uirtutum, uitiorumq; uicinia, qua maledicus pro
libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur.
+ Maledicit autem ineruditus apertius, et sæpius uel cum Maledicus
periculo suscepti litigatoris, frequenter etiam suo. Affert
et ista res opinionē, quia libentißimè homines audiunt ea,
quæ ipsi dicere + noluissent. Illud quoq; alterū, quod est in uoluissent
elocutione ipsa periculum, minus uitat, conaturq; perditè.
Inde euenit nonnunquam, ut aliquid grande inueniat, qui
semper quærit quod nimium est, uerùm & raro euenit, et
+ cætera uitia non pensat. Propter hoc quoq; interdũ ui- certa
dentur indocti copiam habere maiorē, quòd dicũt omnia,
doctis est electio & modus. His accidit, quod à cura + do- dicendi
cendi quòd intenderint, recedunt. Itaq; illud quæstionum
& argumentorũ apud corrupta iudicia frigus euitant, ni-
hilq; aliud, quàm, quo uel prauis uoluptatibus aures aßi-
stentium permulceant, quærunt. Sentētiæ quoq; ipsæ, quas
solas petunt, magis eminent, cum omnia circa illas sordi-
da, & abiecta sint, ut lumina, non inter umbras, quem-
admodum Cicero dicit, sed planè in tenebris clariora sint.
Itaq; ingeniosi uocentur, ut libet, dũ tamen constet, con
tumeliosè sic laudari disertum. Nihilominus confitendum
est etiam detrahere doctrinā aliquid, ut limam rudibus, &
cotes hebetibus, et uino uetustatem, sed uitia detrahit, atq;
eo solo minus est, quòd literæ perpolierũt, quo melius. Ve
rùm hi pronũciatione quoq; famā dicendi fortius quærũt:
nā et clamāt ubiq;, et omnia leuata, ut ipsi uocāt, manu e-
mugiunt, multo discursu, anhelitu, iactatione, gestu, motu

capitis furentes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, fœmur, pectus, frontem cædere, mire ad pullatum circu'um facit, cùm ille eruditus, ut in oratione multa submittere, uariare, disponere: ita etiam in pronunciando suum cuiq; corũ, quæ dicet, colori accõmodare actum sciat, et si quid sit perpetua obseruatione dignum, modestus et esse, & uideri malit. At illi hanc uim appellant, quæ est potius
Violentia uiolẽtia. Cùm interim nõ actores modò aliquos inuenias, sed quòd est turpius, præceptores etiam, qui breuẽ dicendi exercitationẽ cõsecuti, omissa ratiõe, ut tulit impetus, passim tumultuentur, eosq; qui plus honoris literis tribuerũt, ineptos, & ieiunos, & trepidos, & infirmos, ut quodq; uerbum contumeliosissimum occurrit, appellent. Verùm illis quidẽ gratulemur, sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis. Nos, quando & præcipiendi munus, et iam pridem deprecati sumus, & in foro quoque dicendi, quia honestissimum finem putabamus, desinere dum desideraremur, inquirendo scribendóq; talia, consolemur ocium nostrum, quæ futura usui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certè sunt uoluptati.

Quis modus sit in arte. Cap. XIIII.

NEmo autem à me exigat id præceptorum genus, quod est à plerisq; scriptoribus artiũ traditũ, ut quasi quas-
cõstrictas dam leges immutabili necessitate † cõscriptas studiosis dicendi feram. Vtiq; prooemium, & id quale, proxima huic narratio, quæ lex deinde narrandi, propositio post hanc, uel ut quibusdã placuit, excursio, tum certis ordo quæstionum, cæteráq;, quæ uelut si aliter facere fas non sit, quidã tanq̃ iussi sequuntur. Erat enim Rhetorice res prorsus facilis ac parua, si uno & breui præscripto cõtineretur. Sed
mutan

mutãtur pleraq; causis, tẽporibus, necessitate, occasione. Atq; ideo res in Oratore præcipua consilium est, quia ua/riè, & ad rerum momenta conuertitur. Quid enim, si præ cipias Imperatori, quoties aciẽ instruit, ut dirigat frõtem, cornua utrinq; promoueat, equites pro cornibus locet? Erit hæc quidem rectissima fortassè ratio, quoties licebit, sed mutabiaur natura loci, si mons occurret, si flumen ob stabit, collibus, siluis, alia'ue asperitate aliqua prohibebi/tur. Mutabit hostiũ genus, mutabit præsentis conditio di/scriminis, nunc acie directa, nũc cuneis, nũc auxilijs, nũc legione pugnabitur, nonũquã terga etiã dedisse simulata fuga proderit. Ita prooemiũ, necessariũ an superuacuum, breue an longius ad Iudicẽ omni sermone directo, an ali/quando auerso per aliam figuram dicendum sit, constri/cta an latius fusa narratio, continua an diuisa, recta an or dine permutato, causæ docebunt. Itẽq; de quæstionũ ordi ne, cùm in eadẽ controuersia aliud alij parti + prius quæri frequenter expediat. propius *Neq; enim rogationibus, plebisue sci tis sancta sunt ista præcepta, sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Non negabo autẽ sic utile esse plerunq;, alio/qui nec scriberẽ: uerùm si eadẽ illa nobis aliud suadebit utilitas, hanc relictis magistrorũ autoritatibus sequemur. Equidem id maximè præcipiã, ac repetens iterũ itermq́; monebo. Res duas in omni actu spectet Orator, quid dece at, quid expediat.*

Quid deceat et quid expe/diat spectabit Orator.

Expedit autem sæpe mutare ex illo cõsti tuto, traditoq; ordine aliqua, et interim decet, ut in statu is atq; picturis uidemus, uariari habitus, uultus, status. Nã recti quidem corporis uel minima gratia est. +Nẽpe enim Neq; *aduersa sit facies, & demissa brachia, et iuncti pedes, & à summis ad ima +rigens opus,* regens *flexus ille, & ut sic dixe/*

fictis rim, motus dat actum quendam & +factum. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, & in uultu mille ſpecies. Curſum habent quædam & impetũ, ſedẽt alia, uel incumbunt, nuda hæc, illa uelata ſunt, quædam mixta ex utroq;. Quid tam diſtortũ & elaboratũ, quàm eſt ille Diſcobolos Myronis? Si quis tamen, ut parum rectum improbet opus, nónne ab intellectu artis abfuerit? in qua uel præcipuè laudabilis eſt illa ipſa nouitas ac difficultas. Quam quidam gratiã & delectationẽ afferunt figuræ, quæq; in ſenſibus, quæq; in uerbis ſunt. Mutant etiã aliquid à recto, atq; hãc præ ſe uirtutẽ ferunt, quod à conſuetudine uulgari receſſerunt. Habet in pictura ſpeciem tota facies. Apelles tamen

omißi imaginẽ Antigoni latere tantũ altero oſtendit, ut + amißi oculi deformitas lateret. Quid? non in oratione operienda ſunt quædam, ſiue oſtendi non debent, ſiue exprimi pro dignitate non poſſunt? ut fecit Timantes, ut opinor Cithnius,

Coloteium in ea tabula, qua + Coloten Teium uicit. Nam cùm in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtem Calchantẽ, triſtiorem Vlyſſem addidiſſet, Menelao quem ſummũ poterat ars efficere mœrorem, conſumptis affectibus nõ reperiens, quo

digno +dignè modò patris uultũ poßit exprimere, uelauit eius caput, & ſuo cuiq; animo dedit æſtimandũ. Nónne huic eſt illud ſimile Salluſtianũ? Nam de Carthagine tacere ſatius puto, quàm parum dicere. Propter quæ mihi ſemper moris

minimum fuit + quàminimè alligare me ad præcepta, quæ καθολικὰ uocant, id eſt, (ut dicamus quomodo poſſumus) uniuerſalia, uel perpetualia. Rarò enim reperitur hoc genus, ut non labefactari parte aliqua, & ſubrui poßit. Sed de his plenius ſuo quicq; loco tractabimus. Interim nolo ſe iuuenes ſatis inſtructos, ſi quem ex his qui breues plerunq; circunſe

cunſe

cunferuntur, artis libellũ edidicerint, & uelut decretis technicorum tutos putent. Multo labore, aßiduo studio, uaria exercitatione, pluribus experimentis, altißima prudentia, + præsentißimo consilio constat ars dicendi. Sed adiuuatur his quoq;, si tamen rectam uiã, nõ unam orbitã monstrent, à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur necesse est illam per funes ingredientiũ tarditatem. Itaq; & stratũ militari labore iter sæpe deserimus compendio ducti, & si rectũ limitem rupti torrẽtibus pontes inciderint, circuire cogemur, & si ianua tenebitur incendio, per parietẽ exibimus. Latè fusum opus est, & multiplex, & propè quotidie nouũ, & de quo nunquam dicta erũt omnia. Quæ sunt tamen tradita, quid ex ijs optimum, & si qua mutari, adijci, detrahi melius uidebitur, dicere experiar. præstantissimo

Diuisio totius operis. Cap. XV.

Rhetoricen in latinum transferentes, tum Oratoriam, tum Oratricem nominauerunt. Quos equidem non fraudauerim debita laude, quod copiam Romani sermonis augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex Græco sequuntur, sicut ne illos quidem, quoties suis utiq; uerbis signare nostra uoluerunt, & hæc interpretatio non minus dura est, quàm illa + Plauti, essentia atq; entia. Sed Flauij ne propria quidẽ: nã Oratoria sic efferetur, ut elocutoria, oratrix, uel elocutrix. Illa aũt de qua loquimur Rhetorice, talis est, qualis eloquẽtia. Nec dubiè, apud Græcos quoq; duplicem intellectũ habet. Namq; uno modo fit appositũ ars Rhetorica, ut nauis piratica: altero, nomen rei, qualis est Philosophia, amicitia. Nos ipsam nũc uolumus significare substantiã, ut Grãmatice literatura est, nõ literatrix, quemadmodũ oratrix, nec literatoria, quẽadmodũ orato-

ria, uerum in Rhetorice non fit. Nō pugnemus igitur, cùm præsertim plurimis alioqui Græcis sit utendū. Nam certè & †Physicos, Musicos, & Geometras dicam, * ne uim afferam nominibus his indecora in latinum sermonē mutatione. Deniq; cùm M. Tullius etiam ipsis librorū, quos hac de re primū scripserat, titulis Græco nomine utatur, profectò non est uerendum, ne temerè uideamur Oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur Rhetorice, (iā enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sicut opinor optimè diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ disciplina †percipi debet, ea est bene dicēdi scientia. Artifex est, qui †præcipit hāc artē, id est, Orator, cuius est summa, bene dicere. Opus quod efficitur ab artifice, id est, bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequētia suo loco: nunc quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

†sicut Philosophus, *nec

Ars quid sit. præcipi

Artifex quid. percipit

Quid sit Rhetorice, & quis eius finis. Cap. XVI.

ANte omnia quid sit Rhetorice, quæ finitur quidem uariè: sed quæstionem habet duplicem: aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborum dissentio est. Prima ac præcipua opinionum circa hæc differentia, quod alij malos quoq; uiros posse Oratores dici putant. Alij (quorū nos sententiæ accedimus) nomen hoc, artemq; de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum aūt, qui dicendi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude secernunt. Quidam Rhetoricen uim tantum, quidā scientiam, sed non uirtutem, quidam usum, quidam artem quidem, sed à scientia & uirtute †disiunctam: quidā etiam prauitatem quandam artis, id est, κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi ferè aut in persuadēdo, aut in dicendo appositè ad persua

Rhetorices uaria nomina.

seiunctam:

persuadendum, positum orandi munus sunt arbitrati, id enim fieri potest ab eo quoq;, qui uir bonus nõ sit. Est igitur frequentißimus finis Rhetoricen esse uim persuadẽdi. Quod ego uim appello, pleriq; potestatem, nonnulli facultatem uocant, quæ res, ne quid afferat ambiguitatis, + uim dico, τὴν δύναμιν. Hæc opinio Originem ab Isocrate (si tamen re uera ars quæ circunfertur, eius est) duxit. Qui cùm longè sit à uoluntate infamantium Oratoris officia, finem artis temerè comprehendit, dicens esse Rhetoricen persuadendi opificem, id est, πειθοῦς δημιουργόν. Neque enim mihi permiserim eadem uti declaratione, qua Ennius M. Cethegum Suadæ medullam uocat. Apud Platonem quoq; Gorgias in libro, qui nomine eius inscriptus est, idem ferè dicit, sed hanc Plato illius opinionem uult accipi, non suam. Cicero pluribus locis scripsit Oratoris officiũ esse, dicere appositè ad persuadendum. In Rhetoricis etiam quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere. Verum & pecunia persuadet, & gratia, & autoritas dicentis, & dignitas, postremo aspectus etiam ipse sine uoce, quo uel recordatio meritorum cuiusq;, uel facies aliqua miserabilis, uel formæ pulchritudo sententiã dictat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, cùm scissa ueste cicatrices, quas is pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi Romani attulit uim, quem illo ipso aspectu maximè motum in hoc, ut absolueret reum, creditum est. + Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua nõ suos modo liberos paruulos in concionem produxerat, sed Galli etiam Sulpitij filium suis ipse manibus circumtulerat, elapsum esse, cùm aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum est. Et Phrynen nõ

Finis Rhetorices.

uim dicere malim.

Oratoris officium.

De Aquilio Cicero de Oratore 2.

Sergium

De Gall. Sulpitio Cic. de Oratore 1.

Phrynem meretricem Thespi-

ſpienſem capitis ream factā, ab Eurhyna, defendit Hyperides. Qui cū ſenſiſſet nō permoueri oratione ſua Iudices, productæ in mediū ueſtē diſcidit, & pectus nudauit. Tum omni oratione ad miſerationem cōuerſa, extorſit Iudicibus abſolutionē. Vnde lege cautū poſtea fuit, ne quis pro reo dicens, miſerationibus, néue reus in iudicio aſpiceret. Athenæus libro 13.

Hyperidis actione, quanquā admirabili, ſed conſpectu corporis, quod illa ſpecioſiſſimū alioqui, diducta nudauerat tunica, putant periculo liberatā. Quæ ſi omnia perſuadēt, nō eſt hic, de quo locuti ſumus, idoneus finis. Ideoq; diligentiores ſunt uiſi ſibi, qui cùm de Rhetorice idē ſentirēt, exiſtimarunt eam uim dicendo perſuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo ſuprà diximus, libro, uelut coactus à Socrate facit. A quo non diſſentit Theodectes, ſiue ipſius id opus eſt, quod de Rhetorice nomine eius inſcribitur, ſiue, ut creditū eſt, Ariſtotelis, in quo eſt, finē eſſe Rhetorices, ducere homines dicendo in id, quod actor uelit. Sed ne hic quidē ſatis eſt comprehenſum. Perſuadēt enim dicendo, uel ducunt in id quod uolunt alij quoq;, ut meretrices, adulatores, corruptores. At contrà, non perſuadet ſemper Orator, ut interim non ſit proprius hic finis eius, interim ſit cōmunis cū iis, qui ab Oratore procul abſunt. Atqui non multum ab hoc fine abeſt Apollodorus, dicēs, iudicialis orationis primum & ſuper omnia eſſe, perſuadere Iudici, & ſententiā eius ducere in id quod uelit. Nam & ipſe Oratorem fortunæ ſubiicit, ut ſi non perſuaſerit, nomen ſuum retinere non poſſit. Quidam receſſerunt ab euētu, ſicut Ariſtoteles, qui dicit, Rhetorice eſt uis inueniendi omnia in oratione perſuaſibilia. Qui finis, & illud uitium, de quo ſuprà diximus, habet, & inſuper quod nihil niſi inuentionem complectitur, quæ ſine elocutione nō eſt oratio. Hermagoræ, qui finem eius eſſe ait perſuaſibiliter dicere, & alijs qui candē ſententiā non iiſdē tantum uerbis explicant, ac finem eſſe demonſtrant, dicere quæ oporteat omnia ad perſuadendū, ſatis reſponſum eſt, cùm perſuadere non tantū Oratoris eſſe conuicimus. Addita

Rhetorice quid ſecundū Ariſtotelē.

ſunt

ſunt his alia uariè. Quidā enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modò uerſari Rhetoricen putauerunt, quorū uerius utrum ſit, in eo loco, qui huius quæſtionis proprius eſt, dicam. Omnia ſubiecisse Oratori uidetur Ariſtoteles, cùm dixit uim eſſe dicendi, quid in quaq; re poßit eſſe perſuaſibile. Et Patrocles, qui non quidè adijcit in quaq; re, ſed nihil excipiendo idem oſtendit, uim enim uocat inueniendi, quod ſit in oratione perſuaſibile, qui fines & ipſi ſolam†complectuntur inuentionē. Quod uitium fugiens Theodorus, uim putat inueniendi & eloquendi cū ornatu credibilia in omni oratione. Sed cùm eodē modo credibilia, quo perſuaſibilia, etiam non Orator inueniat, adijciendo in omni oratione, magis quàm ſuperiores concedit ſcelera quoq; ſuadentibus pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonē ſuadendi ſe artificē in iudicijs, & alijs cœtibus eſſe ait. De iuſtis quoq;, & iniuſtis tractare, cui Socrates perſuadendi, nō docendi concedit facultatē. Qui uerò nō omnia ſubijciebāt oratori, ſolicitius ac uerboſius, ut neceſſe erat, adhibuerunt diſcrimina, quorum fuit Ariſton, Critolai Peripatetici diſcipulus, cuius hic finis eſt: ſcientia uidēdi & agendi in quæſtionibus ciuilibus per †orationē popularis perſuaſiōis. Hic ſcientiā, quia peripateticus eſt, non ut Stoici, uirtutis loco ponit, popularē autem comprehendendo tantū perſuaſionē, etiā contumelioſus eſt aduerſus artē orandi, quam nihil putat doctis perſuaſurā. Illud de omnibus, qui circa ciuiles demū quæſtiones Oratorē iudicāt uerſari, dictū ſit, excludi ab ijs plurima Oratoris officia, illā certè laudatiuā totam, quæ eſt Rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadaræus, ut iā ad eos ueniamus, qui artem quidem eſſe eam, ſed non uirtutem putauerunt:

amplectuntur

operationem

Cautius Theodorus.

Ita

Ita enim dicit(ut ipsis eorū uerbis utar, qui hoc ex Græco transtulerunt) Ars inuentrix, & iudicatrix, & enuncia/
mentionē. trix, decente ornatu secundū + inuentionem eius, quod in
Et alibi, quoq; potest sumi persuasibile in materia ciuili. Itē q; Cor/
mensionē nelius Celsus, qui finem Rhetorices ait, dicere persuasibi/liter in dubia uel ciuili materia. Quibus sunt non dissimi/
uidendi les, qui ab alijs traduntur, qualis est & ille, Vis +dicendi & eloquēdi de rebus ciuilibus subiectis sibi, cum quadam persuasione, & quodā corporis habitu, & eorum quæ dicet pronunciatione. Mille alia: sed aut eadē, aut ex ijsdem composita, quibus item cùm de materia Rhetorices dicendum erit, respondebimus. Quidā eam neq; uim, neq; scientiam, neq; artem putaueruut, sed Critolaus usum dicendi:

In hæc loca quæ de Platone sumpta sunt, lege Annotat. Camе.

nam hoc τριβὴν significat, Athenæus fallendi artem. Pleriq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperitè excerpta, legere contenti, neq; hoc totū, neq; alia eius uolumina euoluunt, in maximū errorem inciderunt, creduntq; eum in hac esse opinione, ut Rhetoricen nō artem, sed peritiam quandā gratiæ ac uoluptatis existimet: et alio loco, ciuilitatis particulæ simulachrum, & quartam partem adulationis, quod duas partes ciuilitatis corpori assignet medicinam, & quam interpretantur exercitatricem: duas ânimo, legalem atq; iustitiam. Adulationem aūt medicinæ, uocet coquorum artificium, & exercitatricis mangonum, qui colorem fuco, & uerum robur inani sagina mentiantur, legalis cauillatricē, iustitiæ Rhetoricen. Quæ omnia sunt quidem scripta in hoc libro, dictaq; à Socrate,

Socratis persona in Platone.

cuius persona uidetur Plato significare quid sentiat. Sed alij sunt eius sermones ad coarguendos, qui contrà disputant compositi, quos ἐλεγκτικοὺς uocant, alij ad præcipiendum,

dum, qui δογματικοὶ appellantur. Socrates aũt, ſeu Plato, eam quidem, quæ tum exercebaur, Rhetoricen talem putat, nam & dicit his uerbis, τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε. Non aũt ueram & honeſtam intelligit. Itaq; diſputatio illa contra Gorgiam ita clauditur, Οὐκ οὖν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράττειν. Ad quod ille quidem conticeſcit, ſed ſermonem ſuſcipit Polus iuuenili calore inconſideratior, cõtra quem illa de ſimulachro & adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc concitatior, qui tamen ad hãc perducitur clauſulã, Τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων. Vt appareat Platoni nõ Rhetoricen uideri malum, ſed eam uerã, niſi iuſto ac bono non contingere. Adhuc autẽ in Phædro manifeſtius facit, hanc artem conſumari citra iuſtitiæ quoq; ſcientiã non poſſe, cui opinioni nos quoq; accedimus. An aliter defenſionẽ Socratis, & eorum qui pro patria ceciderant laudẽ ſcripſiſſet? quæ certè ſunt Oratoris opera. Sed in illud hominum genus, quod facultate dicendi malè utebatur, inuectus eſt. Nã & Socrates inhoneſtã ſibi credidit orationẽ, quam ei Lyſias reo compoſuerat, & tum maxime ſcribere litigatoribus, quæ illi pro ſe ipſi dicerent, erat moris, atq; ita iuri, quo nõ licebat pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoq; eius artis, parũ idonei Platoni uidebantur, qui Rhetoricen à iuſtitia ſepararent, & ueris incredibilia præferrent. Nam id quoq; dicit in Phædro. Conſenſiſſe autẽ illis ſuperioribus uideri poteſt etiã Cornelius Celſus, cuius hæc uerba ſunt, Orator ſimile tantum ueri petit. Deinde paulò poſt, Nõ enim bona conſcientia, ſed uictoria litigantis eſt præmium. Quæ ſi uera eſſent, peſsimorũ hominum foret, hæc

Cicero de Orat. 1

Apud Athenienſes aliquando pro altero agere non licuit.

hæc tam perniciosa nocentißimis moribus dare instrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed illi rationē opinionis suæ uiderint. Nos autē ingreßi formare perfectum Oratorem, quē in primis esse bonum uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius sentiūt, reuertamur. Rhetoricen autē quidam eandem ciuilitatē esse iudicauerunt. Cicero scientiæ ciuilis partem uocat: ciuilis autem scientia, idem quod sapientia est. Quidam etiam Philosophiæ, quorum est Isocrates. Huic substantiæ maximè conuenit finitio, Rhetoricen esse bene dicendi scientiā. Nam & orationis omnes uirtutes+ semel complectitur, & protinus mores etiam Oratoris, cum bene dicere nō poßit, nisi uir bonus. Idem ualet Chrysippi finis ille ductus à Cleante, scientia rectè dicēdi. Sunt plures eiusdē, sed ad alias quæstiones magis pertinent. Idem sentiret finis hoc modo comprehensus, persuadere quod oporteat, nisi quod artē ad exitū alligat. At bene dicere artis, secundū uirtutem orationis. Excludunt à Rhetorice malos, & illi qui scientiā ciuiliū officiorum eam putauerunt, si scientiā uirtutem iudicant, sed angustè intra ciuiles quæstiones coërcent. Albutius, nō obscurus professor atq; autor, scientiā bene dicendi esse consentit, sed exceptionibus peccat, adijciendo circa ciuiles quæstiones, & credibiliter, quarum iam utriq; responsum est. Probabilis & illi uoluntatis, qui rectè sentire et dicere Rhetorices putauerunt. Hi sunt ferè fines maximè illustres, & de quibus præcipuè disputatur. Nam omnes quidem persequi nec attinet, nec possum, cùm prauum quoddam, ut arbitror, studium, circa scriptores artium extiterit, nihil ijsdem uerbis, quæ prior aliquis occupasset finiendo, quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utique

simul

quæ

quæ inuenero, sed quæ placebunt, sicut hoc, Rhetoricen esse bene dicendi scientiam, cum reperto quod est optimũ, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis, simul manifestum est illud quoq;, quem finem, uel quid summum & ultimum habeat Rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est, bene dicere.

Cicero de Finibus, ultimũ esse ait, quod omnium Philosophorũ sententia tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat, ipsum autẽ nusquam.

An utilis sit Rhetorice. Cap. XVII.

SEquitur quæstio, an utilis Rhetorice: nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignißimũ, in accusationem orationis utuntur orandi uiribus: Eloquentiam esse, quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius: nec seditiones modo, turbæq; populares, sed bella etiam †inexpiabilia excitentur, cuius denique tum maximus sit usus, cum pro falsis contra ueritatẽ ualet. Nam & Socrati obijciunt Comici, docere eum, quomodo peiorem causam meliorem faciat, & contra *Tisiam, & Gorgiam similia dicit polliceri Plato. Et his adijciunt exempla Græcorum, Romanorumq́;, & enumerant, qui perniciosa non singulis tantum, sed rebus etiam publicis, usi eloquentia, turbauerunt ciuitatum status, uel euerterunt, eoq́; & Lacedæmoniorum ciuitate expulsam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut recisam orandi potestatem. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec deniq; ipsa sapiẽtia. Nam & dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glauciæ magistratus, & in medicinis uenena, & in ijs qui Philosophorum nomine male utuntur, grauißima nonnunquam flagitia deprehensa sunt. Cibos aspernemur, attulerunt

inexpugnabilia Aldus, inextinguibilia

Lysiam a

De Flaminio contra prodigia confligente cum Hannibale & interfecto. Liuius libro 22.

sæpe

De

De C. & T. Gracchorum fratrum seditiombus. Itēq; de Saturnini et Glauciæ notū, uel ex Bruto Ciceronis.

Cæcus ille.) Historiā annotauit Florus ex 13. libro Liuij.

sæpe ualetudinis causas, nunquā tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt. Nō fabricetur militi gladius, potest uti eodē ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita: & (ne terrenis immorer) solem, lunamq;, præcipua siderū, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacem Cæcus ille Appius dicendi uiribus diremisse? Aut non diuina M. Tullij eloquentia, & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciā? & supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Nónne perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula inuentibus laudem uita potiorem esse persuadet? Nec uerò me Lacedæmonij, aut Athenienses magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quem summa semper Oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce cōmota: nec legum repertores sine summa ui orandi consecutos, ut se ipsi homines ad seruitutē iuris astringerēt. Quin ipsa uitæ præcepta, etiamsi natura sunt honesta, plus tamē ad formandas mentes ualent, quoties pulchritudinē rerū, claritas orationis illuminat. Quare, etiamsi in utramque partem ualent arma facundiæ, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forsitan quærantur, qui summam Rhetorices ad persuadendi uim retulerunt. Si uerò est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, ut sit orator in primis uir bonus, utilem certè esse eam confitendū est. Et hercle Deus ille Princeps parens rerum, fabricatorq; mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris, quæ quidē mortalia eßēt, animalibus, quàm

Orator?

Dicendi facultate à brutis maximè differimus.

quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præstantiora in illis mutis uidemus, eadē minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas, citra docentem, natura ipsa sciunt. Et pleraq; contra frigus ex suo corpore uestiuntur, & arma ijs ingenita quædam, & ex obuio ferè uictus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq́; nos socios esse cū Dijs immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neq; nos tam iuuaret, neq; tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus, quòd magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, et excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarum, ac mellis efficere, nonnullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atq; irrationabilia uocantur. Deniq; homines, quibus negata uox est, quantulum adiuuat animus ille cœlestis? Quare, si nihil à Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignū cultu ac labore ducamus? aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstent? Eo quidē magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifestum erit, si cogitauerimus, unde, & quousque iam prouecta sit orandi facultas, & adhuc augeri potest. Nam ut omittam defendere amicos, regere consilijs Senatum, populum, exercitum in quæ uult ducere, quàm sit utile, conueniatq; bono uiro, nonne pulchrum uel hoc ipsum est, ex communi intellectu, uerbisq;

Dicendi facultate à Brutis maximè differimus.

Hominum nuditas.

quibus utantur omnes, tantum assequi laudis & gloriæ,
b ut non loqui & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare uidearis?

a Vbi actor mouere.) Athenæus XIII. Καὶ ἐκφυγείσης ἐγράφη μετὰ ταῦτα ψήφισμα, μηδένα οἰκτίζεσθαι τῶν λεγόντων ὑπέρ τινος, μηδὲ βλεπόμενον τὸν κατηγορούμενον, ἢ τὴν κατηγορουμένην κρίνεσθαι. Hoc est, Absoluta Phryna, scitum factum est, ne cui dicendi pro altero miseratione uti liceret, néue reum aut ream in iudicio aspici fas esset.

b Pericli contigit.) Aristophanes, Ἀχαρνεῦσι ἐντεῦθεν ὀργῇ περικλέης Οὐλύμπιος, ἤστραπτεν ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα. Id est, Ibi tum furens Pericles ille Olympius, fulmine, tonitruq; conturbabat Græciam.

An Rhetorice sit ars. Cap. XVIII.

Finis non erit, si expatiori parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Transeamus igitur ad eam quæstionem quæ sequitur, an Rhetorice ars sit. Quod quidem adeò ex his qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipsis librorū titulis testatum sit, scriptos eos de arte Rhetorica. Cicero uerò, etiā eam quæ Rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiam dicat. Quod non Oratores tantum + indicauerunt, ut studijs aliquid suis præstitisse uideantur, sed cum ijs Philosophi, & Stoici, et Peripatetici pleriq; consentiunt. Ac me dubitasse confiteor, an hanc partem quæstionis tractandam putarem. Nā quis est adeò non ab eruditione modò, sed à sensu remotus hominis, ut fabricandi quidem & texendi, & è luto uasa + ducendi artem putet? Rhetoricē autem maximum ac pulcherrimū, ut suprà diximus, opus in tam sublime fastigium existimet sine arte uenisse? Equidem illos, qui contrà disputarunt, non tam id sensisse quod dicerent, quàm exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluisse, sicut Polycratē cū Busirim laudaret, & Clytemnestrā: quanquā is, quod his dissimile

iudicauerūt

diducendi

mile nō esset, cōposuisse orationē, quæ est habita cōtra Socratē, dicitur. Quidā naturalē esse Rhetoricen uolunt, & tamen adiuuari exercitatione nō diffitentur, ut in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius, obseruationē quandā esse, nō artem. Quod nō ideo, ut pro uero accipiamus, est positum, sed ut Antonij persona seruetur, qui dißimulator artis fuit. Hanc autē opinionē habuisse Lysias uidetur, cuius sententiæ talis defensio est, quod indocti & barbari, & serui, pro se cùm loquuntur, aliquid dicant simile principio, narrent, probent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adijciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse, atq; dixisse homines pro se, & in alios semper, doctores artis serò iam, & circa Thisiā & Coraca primū repertos: orationē igitur ante artē fuisse, eoq; artē nō esse. Nos porrò, quando cœperit huius rei doctrina, non laboramus exquirere, quanquā apud Homerum etiam præceptorē Phœnicem, tum agendi, tum etiā loquendi, & Oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoq; proposita eloquētiæ inter iuuenes inuenimus. Quin in cælatura clypei Achillis, & lites sunt, & actores. Illud enim admonere satis est, omnia quæ ars consumarit, à natura initia duxisse, aut tollatur medicina, quæ ex obseruatione salubriū, atq; his contrariorū reperta est: & ut quibusdam placet, tota constat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis, antequam hæc ars esset, & febrē quiete & abstinentia, nō quia rationē uidebat, sed quia id ualitudo ipsa coēgerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars, casas enī primi illi sine arte fecerūt. Nec Musica, cātatur ac saltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita si Rhetoricè uocari

Antonius dißimulator artis

De Orator. Lib. 1.

De cælatura, Iliados 6.

debet sermo quicunq; fuisse eam antequam esset ars confitebor. Si uerò nō quisquis loquitur Orator est, et tum non tanquam Oratores loquebantur, necesse est Oratorē factū arte, nec ante artem fuisse fateantur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicūt, non esse artis id quod faciāt, qui non didicerint: dicere autē homines, et qui non didicerint. Ad cuius rei confirmationē afferunt Demadem remigem, & Aeschinem hypocritē Oratores fuisse, falsò. Nā neq; Orator esse qui non didicit, potest, & hos serò potius, quàm nunquā didicisse quis dixerit: quanquā Aeschines ab ini-

a

tio sit uersatus in literis, quas pater eius etiā docebat. Demadem neq; non didicisse certū sit, et continua dicēdi exercitatio potuerit tantum, quantuscūq; postea fuit, fecisse.

dicendi

Nam id potentissimū + discendi genus est. Sed adhuc præstantiorem, si didicisset, futurum fuisse dicere licebit. Neq; enim orationes scribere est ausus, ut cum multùm ualuisse in dicendo sciamus. Aristoteles, ut solet, quærendi gratia quædam subtilitatis suæ argumenta excogitauit in Gryllo, sed idem & de arte Rhetorica tres Libros scripsit, & in eorum primo non artem solùm eam fatetur, sed ei particulam ciuilitatis, sicut Dialecticis, assignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua Rhetorices accusationem professus est. Nam de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil miror.

Epicurus disciplinas fugit.

Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaque potentissimis eorum breuiter occurā, ne in infinitum quæstio euadat. Prima his argumentatio ex materia est: Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod est uerum, Rhetorices nullam esse propriam, quod esse falsum, in sequentibus probabo. Altera

tera est calumnia, nullam artem falsis assentire opinionibus, quia constitui sine + præceptione non possit, quæ semper uera sit, Rhetoricen assentiri falsis, non esse igitur artem. Ego Rhetoricen nonnunquam dicere falsa pro ueris confitebor, sed non ideo in falsa quoq; esse opinione concedam, quia longè diuersum est, sibi ipsi quid uideri, & ut alij uideatur efficere. Nam & imperator falsis utitur sæpe: ut Hannibal, cùm inclusus à Fabio sarmẽtis circum cornua boum deligatis, incensisq;, per noctem in aduersos montes agens armenta, speciem hosti abeuntis exercitus dedit, sed illum fefellit, ipse quid uerũ esset, non ignorauit. Nec uerò Theopompus Lacedæmonius, cùm permutato cum uxore habitu, è custodia ut mulier euasit, falsam de se opinionem habuit, sed custodibus præbuit. Itẽ Orator, cùm falso utitur pro uero, scit esse falsum, eoq; se pro uero uti: non ergo falsam ipse habet opinionem, sed fallit alium. Nec Cicero, cùm se tenebras offudisse Iudicibus in causa Cluentij gloriatus est, nihil ipse uidit. Et pictor cùm ui artis suæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædã recessisse credamus, ipse ea plana esse non nescit. Aiunt etiam omnes artes habere finem aliquem propositum, ad quem tendant, hunc modò nullum esse in Rhetorice, modò nõ præstari eum qui promittatur, mentiũtur. Nos enim esse finẽ, iam ostendimus, & quis esset diximus: præstabit hũc semper Orator, semper enim benè dicet. Firmũ aũt hoc quod opponitur, aduersus eos fortasse sit, qui persuadere finem putauerunt. Noster Orator, arsq; à nobis finita, non sunt posita in euentu. Tendit quidem ad uictoriã qui dicit, sed cùm benè dixit, etiamsi nõ uincat, id quod arte cõtinetur, efficit. Nam & gubernator uult salua naue in portum

cõceptione

Hannibalis astutiæ.

Theopõpus.) De Minyis hoc scribit Herodotus. μετὰ πομπῆς? Est exẽplũ apud Val. li. 4 cap. 6.

peruenire, si tamen tempestate fuerit abreptus, nõ ideo mi-nus erit gubernator, dicetq; notum illud, dum clauum re-ctum teneam. Et Medicus sanitatẽ ægri petit, si tamen aut ualetudinis ui, aut intemperantia ægri, alióue quo casu summa non contigit, dum ipse omnia secundum rationem fecerit, medicinæ fine nõ excidit. ita Oratori, bene dixisse, finis est. Nam est ars ea, ut post paulũ clarius ostendemus, in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud quoque quod dicitur, artes scire quando sint finẽ consecutæ, Rhe-toricen nescire: nam se quisque bene dicere intelligit. Vti etiam uitijs Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminan-tur, quia & falsum dicat, & affectus moueat. Quorum neutrũ est turpe, cùm ex bona ratione proficiscitur, ideóq; nec uitium. Nam & mendacium dicere, etiam sapienti ali-quando concessum est, & affectus, si aliter ad æquitatem perduci Iudex non poterit, necessariò mouebit Orator. Im-periti enim iudicant, & qui frequenter in hoc ipsum fallen-di sunt, ne errent. Nam si mihi sapientes iudices dentur, sa-pientum conciones, atq; omne concilium, nihil inuidia ua-leat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta, falsiq; testes, perquàm sit exiguus eloquentiæ locus, & propè in sola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas, arte pugnandum est, & ad-hibenda quæ prosunt: neque enim qui recta uia depulsus est, reduci ad eam, nisi alio flexu potest. Plurima uerò ex eo contra Rhetoricen cauillatio est, quod ex utraque cau-sæ parte dicatur. Inde hoc, nullam esse artem sibi contra-riam, Rhetoricam esse contrariam sibi. Nullam artem de-struere quod effecerit, accidere hoc Rhetorices operi. Itẽ, aut dicenda eam docere, aut non dicenda, ita uel per hoc

Dum clauum rectũ teneã.

Mentiri, interim sapiẽti cõcessum est.

non

non esse artem, quod non dicenda præcipiat, uel per hoc, quod cùm dicẽda præceperit, etiam contraria his doceat. Quæ omnia apparent de ipsa Rhetorice dici, quæ sit à bono uiro, atq; ab ipsa uirtute seiũcta, alioqui ubi iniusta causa est, ibi Rhetorice non est, adeò ut uix ex admirabili quodam casu poßit accidere, ut ex utraq; parte Orator, id est, uir bonus, dicat. Tamen, quoniã hoc quoque in rerum naturam cadit, ut duos sapientes aliquãdo iustæ causæ in diuersum trahant, quandoq; etiam pugnaturos inter se eos, si ratio ita duxerit, credunt, respondebo propositis, atq; ita quidem, ut appareat, hæc aduersus eos quoque frustra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent. Nam Rhetorice non est contraria sibi, causa enim cum causa, non illa secum ipsa componitur. Nec si pugnent inter se qui idem didicerint, idcirco ars, quæ utrique tradita est, non erit: alioqui nec armorum, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi inter se componuntur, nec gubrnandi, quia naualibus prælijs gubernator est gubernatori aduersus, nec imperatoria, quia Imperator cum imperatore contendit. Item, non euertit opus Rhetorice quod efficit, neq; enim positum à se argumentum soluit Orator, sed nec Rhetorice quidem. † Quia apud eos, qui in persuadendo finem putant, aut si quis, ut dixi casus duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quærentur. Non autem si quid est altero credibilius, id ei contrarium est, quod fuit credibile. Nam ut candido candidius, et dulci dulcius, nõ est aduersum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquã nõ dicenda, nec dicendis contraria, sed quæ in quaq; causa dicenda sunt. Non semper autem, etiamsi frequentißimè ueritas tuenda erit, Preterquã

ſed aliquando exigit cõmunis utilitas, ut etiam falſa defen dantur. Ponuntur hæ quoq; in ſecundo Ciceronis de Orat. lib. contradictiones, artem earũ rerum eſſe, quæ ſciantur: Oratoris omnem actionẽ, opinione, nõ ſcientia contineri, quia & apud eos dicat, qui neſciant, & ipſe dicat aliquan do quæ neſciat. Ex his alterũ, id eſt, an ſciat Iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artem, alteri reſpondendũ. Ars

Rhetorice quid.

earum rerũ eſt, quæ ſciũtur: Rhetorice eſt ars bene dicẽdi, bene autẽ dicere ſcit Orator, ſed neſcit an uerum ſit quod dicit. Ne hi quidẽ, qui ignem, aut aquam, aut quatuor ele menta,

ἀτόμους.

aut corpora inſecabilia eſſe, ex quibus res omnes initiũ duxerunt, tradunt: nec qui interualla ſiderũ, & men

rerum

ſuras + ſolis, ac terræ colligunt, diſciplinã tamen ſuam artẽ uocant. Quod ſi ratio efficit, ut hæc non opinari, ſed pro pter uim probationũ ſcire uideantur, eadem ratio idẽ præ ſtari Oratori poteſt. Sed an cauſa uera ſit, neſcit. Ne Medi cus quidem, an dolorem capitis habeat, qui hoc ſe pati di cet, curabit tamen tanquam id uerum ſit, & erit ars medi cina. Quid? quod Rhetorice non utiq; propoſitum habet ſemper uera dicendi, ſed ſemper ueri ſimilia? ſcit autẽ eſſe ueriſimilia quæ dicit. Adijciunt hi qui cõtra ſentiũt, quod

Probatus.) Quod Græce ita dicitur, τέχνη ἐστι σύστημα ἐγκαταλήψεων ἐγγεγυμνασμένων πρός τι τέλος εὔχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ.

ſæpe quæ in alijs litibus impugnarunt, actores cauſarum, eadem in alijs defendant, quod non artis, ſed hominis eſt uitiũ. Hæc ſunt præcipua, quæ cõtra Rhetoricen dicãtur, alia & minora, & tamen ex his fontibus deriuata. Confir matur autẽ eam eſſe artẽ breuiter. Nam ſiue, ut Cleanthes uoluit, Ars eſt poteſtas, uia, id eſt ordine efficiens eſſe cer tam uiã atq; ordinẽ in bene dicẽdo, nemo dubitauerit, ſiue ille ab omnibus ferè probatus finis obſeruatur, artẽ cõſta re ex præceptionibus conſentientibus, & coëxercitatis ad

finem utilem uitæ, iam ostendimus nihil nō horum in Rhetorice inesse. Quid? quod & inspectione, et exercitatione, ut artes cæteræ, constat? Nec potest ars non esse, si est ars Dialectice, quod ferè constat, cū ab ea specie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittēda sunt, quia in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea esse artem, & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quàm qui nō didicerit esse artē. Atqui non solū doctus indoctum, sed etiā doctior doctū in Rhetorices opere superabit, nec eßēt eius aliter tam multa præcepta, tamq; magni qui docerent id, quod cum omnibus confitendum est, tum nobis præcipuè, qui rationem dicendi à bono uiro nō separamus.

a Pater eius.) Atrometes, hoc exprobrat Æschini Demosthenes περὶ στεφάνου, ἅμα τῷ πατρὶ πρὸς τῷ διδασκαλείῳ προσεδρεύων, τὸ μέλαν τρίβων καὶ τὰ βάθρα σπογγίζων, καὶ τὸ παιδαγωγεῖον κορῶν, οἰκέτου τάξιν οὐκ ἐλευθέρου παιδὸς ἔχων. Demades autem nautæ filius fuit, & ipse nauta primum, mox rhetor, quem negant orationem ullam scriptam emittere uoluisse.

Generalis diuisio artium, & ex quibus sit Rhetorica. Caput XIX.

CVm sint autē artium aliæ positæ in inspectione, id est, cognitione, & æstimatione rerum, qualis est Astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei, cuius studium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ uocatur. Aliæ in agendo, quarū in hoc finis est, & ipso actu perficiuntur, nihilq; post actū operis relinquunt, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis est saltatio. Aliæ in effectu, quæ operis (quod oculis subijcitur) consumatione finē accipiūt, quam ποιητικὴν appellamus, qualis est pictura, ferè iudicandum est, Rhetoricen in actu consistere. Hoc enim quod est officij sui, perficit, atq; ita ab omnibus dictum est. Mihi autem uide- *Inspectione θεωρήσει καὶ πράξει.*

tur etiam ex illis cæteris artibus multum assumere. Nam & potest aliquando ipsa res per se † in spectione contenta. Erit enim Rhetorice in Oratore etiam tacente, etsi desierit agere, uel proposito, uel aliquo casu impeditus, non magis desinet esse Orator, quàm Medicus, qui † curandi fecerit finem. Nam est aliquis, ac nescio an maximus, etiam ex secretis studijs fructus, ac tum pura uoluptas, literarum, cum ab ictu, id est opere recesserunt, & contemplatione sui fruuntur. Sed effectiuè quoq; † aliquid simile scriptis orationibus uel historijs, quod ipsum opus in parte oratoria meritò ponimus, consequetur. Si tamē una ex tribus artibus habēda sit, quia maximus eius usus actu continetur, atque est in eo frequentißime, dicatur actiua, uel administratiua. Nam & hoc eiusdem rei nomen est.

in conspe- ctione

medendi

aliud

Vtrū plus cōferat eloquētiæ ars, an natura. Cap. XX.

SCio quæri etiam, naturàne plus ad eloquentiam conferat, an doctrina. Quod ad propositum quidem nostri operis nihil pertinet: neq; enim cōsummatus Orator, nisi ex utroq; fieri potest, plurimùm tamē referre arbitror, quā esse quæstionem in hoc loco uelimus. Nam si parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam sine doctrina multùm ualebit, doctrina nulla esse sine natura poterit. Sin ex pari coëant, in mediocribus quidem utrisq; maius adhuc naturæ credam esse momentum, consumatos autem plus doctrinæ debere, quàm naturæ putabo. Sicut terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit, è terra uberi, utile aliquid, etiam nullo colente nascetur. At in solo fœcundo, plus cultor, quàm ipsa per se bonitas soli efficiet. Etsi Praxiteles signum aliquod ex molari lapide conatus esset exculpere, Pariū marmor mallē

Praxiteles

rude

rude. At si illud idē artifex expolisset, plus in manib. fuisset quā in marmore. Deniq; natura materiæ, ars doctrinæ est. Hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia. Materiæ etiam sine arte preciū est. Ars summa materia optiā melior.

An uirtus sit Rhetorica. Cap. XXI.

ILla quæstio est maior, an ex medijs artibus, quæ neq; laudari per se, neq; uituperari possunt, sed utiles, aut secus secundū mores utentiū fiūt, habēda sit Rhetorice, an sit, ut cōpluribus etiā Philosophorū placet, uirtus. Equidē illud quod in studijs dicendi pleriq; exercuerūt et exercēt, aut nullā artē, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim uideo sine + ratione, sine literis, + qua uel impudētia, uel fa- oratione
mes duxit, ruētes) aut malā quasi artē, quā κακοτεχνίαν di quo
cimus. Nā et fuisse multos, et esse nōnullos existimo, qui facultatem dicendi ad hominū perniciē conuerterūt. Ματαιοτεχνία quoq; est quædam, id est, superuacua artis imitatio, quæ nihil sanè nec boni, nec mali habeat, sed uanum laborem, qualis illius fuit, qui grana ciceris ex spacio distante missa, in acum continuò, & sine frustratione inserebat. Quem cùm spectasset Alexander, donasse dicitur eiusdem leguminis modio. Quod quidem præmium fuit illo opere dignissimum. His ego comparandos existimo, qui in declamationibus, quas esse ueritati dissimilimas uolunt, ætatem multo studio ac labore consumunt. Verùm hæc, quam instituere conamur, & cuius imaginē animo concepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; est uera Rhetorice, uirtus erit. Quod Philosophi quidē multis et acutis cōclusionibus colligūt, mihi uerò etiā planiore hac, proprieq; nostra probatione uidetur esse perspicuū. Ab his hæc dicuntur: Si consonare sibi in faciendis ac non faciendis uirtutis est,

quæ pars eius prudentia uocatur, eadem in dicendis ac nõ dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis etiam anteq̃ doceremur, initia quędã, ac semina sunt concessa natura, ut ad iustitiã, cuius rusticis quoq;, ac barbaris apparet aliqua imago, nos certè sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiamsi nõ perfectè, tamen ut inessent quædam, ut dixi, semina eius facultatis, manifestum est. Nõ eadem autem his natura artibus est, quæ à uirtute sunt remotæ.

Orationis duo sunt genera.

Itaq; cum duo sint genera orationis: Altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: Altera cõcisa, quæ Dialectice:

Comparatio Rhetorices et Dialecticæ Zenonis.

quas quidem Zenon adeò coniunxit, ut hanc compressæ in pugnum manus, illam explicitæ diceret similem, etiam disputatrix uirtus erit, adeò de hac quæ speciosior, atque apertior tanto est, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nam quid Orator in laudando faciet, nisi honestorum ac turpium peritus? Aut in suadendo, nisi utilitate perspecta? aut in iudicijs, si iustitiæ sit ignarus? Quid? non fortitudinem postulat res eadem, cùm sæpe contra turbulentas populi minas, sæpe cùm periculosa potentium offensa, nonnunquam, ut in iudicio Miloniano, inter †circunfusa militum arma dicendum sit? ut si uirtus non est, nec perfecta quidem esse poßit oratio. Quòd si ea in quoque animalium est †uirtus, qua præstat cætera, uel pleraque, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominem porrò ratione atq; oratione excellere cæteras certum est. Cur nõ tam in eloquentia, quàm in oratione uirtutẽ eius esse credamus? Rectèq; hoc apud Cicer. disserit Crassus, Est enim eloquẽtia una quædam de summis uirtutibus. Et ipse Cicero sua persona, cùm ad Brutum in Epistolis, tum etiam alijs in locis, uirtutẽ eam appellat.

circum co rusca ratio, uirtus,

At

At procemium aliquando, & narrationem dicit malus homo, & argumenta, sic ut nihil sit in his requirendũ. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo, & tormenta sine gemitu feret malus seruus, tolerantia tamen doloris, laude sua nõ carebit. Multa fiunt eadẽ, sed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de utilitate suprà tractauimus.

Quæ sit materia Rhetorices. Cap. XXII.

MAteriam Rhetorices quidam dixerũt esse orationem, quam sententiam ponit apud Platonẽ Gorgias. Quæ, si ita accipitur, ut sermo quacũq; de re compositus dicatur oratio, non materia, sed opus est, ut statuarij, statua: nam & oratio efficitur arte sicut statua. Si uerò hac appellatione uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciunt. Quidam argumenta persuasibilia, quæ & ipsa in parte sunt operis, & arte fiũt, & materia egẽt. Quidam ciuiles quæstiones, quorũ opinio non qualitate, sed modo errauit. Est enim hæc materia Rhetorices, sed non sola. Quidam, quia uirtus sit Rhetorice, materiã eius totam uitam uocant: Alij, quia non omnium uirtutum materia sit tota uita, sed pleræq; earum uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia, proprijs officijs, & suo fine intelliguntur. Rhetoricen quoq; dicunt in una aliqua parte ponendam, eiq; locum in ethice negocialẽ aßignant, id est πραγματικόν. Ego, neq; id sine autoribus, materiam esse Rhetorices iudico omnes res, quæcuuq; ei ad dicendum subiectæ erunt. Nam Socrates apud Platonem dicere Gorgiæ uidetur, non in uerbis esse materiam, sed in rebus. Et in Phædro, palàm non in iudicijs modò & concionibus, sed in rebus etiam priuatis, ac domesticis Rhetoricen esse demonstrat. Quo manifestum est, hanc opinionẽ ipsius

De Orat. 1. ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodā loco materiā Rhetorices uocat res, quæ subiectæ sunt ei, sed certas demū putat esse subiectas: alio uerò de omnibus rebus Oratori dicēdū
In eodem. arbitratur, his quidē uerbis: Quāquā uis Oratoris, professioq; ipsa bene dicēdi hoc suscipere ac polliceri uideatur,
De Orat. 3. ut omni de re, quæcūq; sit proposita, ornatè ab eo, copio-
Enimuero seq; dicatur. Atq; adhuc alibi. + Verùm enim Oratori, quæ sunt in hominū uita (quādoquidē in ea uersatur Orator, atq; ea est ei subiectà materia) omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debēt. Hāc autē, quā nos materiam uocamus, id est, res subiectas, quidā modo infinitas, modò non proprias Rhetorices esse dixerūt, eamq; artem circūcurrentē uocauerunt, quòd in omniū materia diceret, cum quibus mihi minima pugna est. Nam de omni materia dicere eam fatentur, propriā habere materiā, quia multiplicem habeat, negant. Sed neq; infinita est, etiamsi est multiplex, & aliæ quoq; artes minores habent multiplicem materiam, uelut architectonicæ. Nāq; in omnibus quæ sunt in ædificio utilia uersatur: Et cælatura, quæ in au-
scalptura ro, argento, ære, ferro, operaue efficit. Nam + sculptura, etiam lignum, ebur, marmor, uitrū, gēmas, præter ea quæ suprà dixi, complectitur. Nec protinus non est materia Rhetorices, si in eadē uersatur & alius. Nam si quæram,
scalptoris quæ sit materia statuarij, dicetur æs: si quærā quæ sit + excusoris, id est, eius fabricæ, quā Græci uocāt χαλκευτικὴν, similiter æs esse respondeant. Atqui plurimū à statuis differunt uasa. Nec medicina ideo non erit ars, quia unctio, & exercitatio, cū palestrica, ciborū uerò qualitas, etiam cū coquorū ei sit arte cōmunis. Quod uerò de bono, utili, iusto disserere, Philosophiæ officiū esse dicūt, nō obstat: nā

cùm Philosophum dicũt, hoc accipi uolunt, uirũ bonum. Cur igitur Oratorẽ, quem à bono uiro non separo, in eadem materia uersari mirer? Cùm præsertim primo libro iam ostẽderim, Philosophos omissam hanc ab Oratoribus partẽ occupasse, quæ Rhetorices propria semper fuisset, ut illi potius in nostra materia uersentur. Deniq;, cùm sit Dialectices materia, de rebus subiectis disputare, sit autẽ Dialectices oratio concisa, cur non eadẽ perpetuæ quoq; materia uideatur? Solet à quibusdam et illud poni. Omnium igitur artium peritus erit Orator, si de omnibus ei dicendum est. Possem hic Ciceronis respondere uerbis, apud quem hæc inuenio: Mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus Orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam consecutus. Sed mihi satis est, eius esse Oratorem rei, de qua dicit, non inscium. Neq; enim omnes causas nouit, & debet posse de omnibus dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq;, de quibus dicendum erit interim discet, & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo, non faber aut de fabrica melius, aut de Musice Musicus? Si nesciat Orator quid sit de quo quæratur, planè melius. Nam et litigator rusticus, illiteratusq;, de causa sua melius quàm Orator, qui nesciet quid in lite sit. Sed accepta à Musico, à fabro, sicut à litigatore, melius Orator, quàm ipse qui docuerit. Verũ et faber, cũ de fabrica, et Musicus cùm de Musica, si quid cõfirmationẽ desiderauerit, dicet, nõ erit quidẽ Orator, +sed faciet illud quasi Orator. Sicut cũ uulnus imperitus deligabit, non erit Medicus, sed faciet ut Medicus. An huiusmodi res nec in laudẽ, nec in deliberationẽ, nec in iudiciũ ueniũt? Ergo cũ de faciẽdo portu

Dialectices materia et proprium.

De Orat. 3.

Hæc clausula non erat in ueteri exẽplari

Hostiensi deliberatū est, non debuit dicere sententiam Oratori? atqui opus erat ratione architectorū. Liuores, & tumores in corpore, cruditatis, an ueneni signa sint, nō tractat Orator? At est id ex ratione medicinæ. Circa mensuras & numeros nō uersabitur? Dicamus has Geometriæ esse partes. Equidē omnia credo posse ferè casu aliquo uenire in officium Oratoris: quod si non accidet, nō erunt ei subiecta. Ita sic quoq; rectè diximus materiā Rhetorices, esse omnes res ad dicendū ei subiectas. Quod quidem probat etiam sermo cōmunis. Nam cùm aliquid, de quo dicamus accepimus, positam nobis esse materiam, frequenter etiam præfatione testamur. Gorgias quidem adeò Rhetori de omnibus putauit esse dicendum, ut se in auditorijs interrogari pateretur, qua quisq; de re uellet. Hermagoras quoq; dicendo materiā esse in causa, & in quæstionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quæstiones si neget ad Rhetoricen pertinere, dissentit à nobis. Si autem ad Rhetoricen pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil est enim, quod non in causam, aut in quæstionem cadat. Aristoteles tres faciēdo partes orationis, Iudicialem, Deliberatiuam, Demonstratiuam, penè & ipse Oratori subiecit omnia, nihil enim non in hæc cadit. Quæsitum à paucißimis etiam de instrumento est. Instrumentum uoco, sine quo formari materia, & in quod uelimus effici opus nō poßit. Verum hoc ego artem non credo egere, sed artificem. Neq; enim scientia desiderat instrumentum, quæ potest esse consummata, etiamsi nihil faciat, sed ille opifex, ut cælator cælum, & pictor penicilla. Itaq; hæc in eum locum, quo de Oratore dicturi sumus, differamus.

Gorgias de Rhetore.

Tres partes orationis secundum Aristot.

SECVNDI LIBRI FINIS.

M. FAB

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE Oratoria, Liber Tertius.

De Scriptoribus artis Rhetoricæ Caput I.

Voniam in secundo libro quæsitũ est, quid esset Rhetorice, & quis finis eius, artem quoq; esse eam, et utilem, & uirtutẽ, ut uires nostræ tulerunt, ostendimus, materiamq; ei, res omnes de quib. dicere oporteret, subiecimus: iam hinc, unde cœperit, quibus constet, quo quæq; in ea modo inuenienda, atq; tractanda sint, exequar. Intra quem modũ pleriq; scriptores artium constiterunt, adeò ut Apollodorus contentus solis iudicialibus fuerit. Nec sum ignarus, hoc à me præcipuè quod hic liber inchoat, opus studiosos eius desiderasse, ut inquisitione opinionum, quæ diuersissimæ fuerunt, longè difficilimũ: ita nescio, an minimè legentibus futurum uoluptati, quippe quòd propè nudam præceptorum traditionem desideret. In cæteris enim admiscere tentauimus aliquid nitoris, nõ iactandi ingenij gratia (nanq; in id eligi materia poterat uberior) sed ut hoc ipso alliceremus magis iuuentutem ad cognitionẽ eorum, quæ necessaria studijs arbitrabamur, si ducti iucunditate aliqua lectionis, libentius discerent ea quorũ ne ieiuna, atq; arida traditio auerteret animos, & aures (præsertim tam delicatas) raderet, uerebamur. Qua ratione se Lucretius dicit præcepta Philosophiæ carmine esse complexũ. Nanq; hac, ut est notum, similitudine utitur:

Per transitionem, ut solet, hũc librũ etiã auspicatur.

Apodioxis, inutile esse opiniones recensere.

Occupatio.

Raderet, ut Cicero stringeret. uenusta metaphora.

Lucil. lib. 1.

Ac ueluti pueris absinthia tetra medentes
Cùm dare conantur, prius oras pocula circum
Aspirant mellis dulci flauoq; liquore.

Et quæ sequuntur. Sed nos uereamur, ne parũ hic liber mellis, & absinthij multũ habere uideatur, sitq; salubrior

Quid libro suo uereatur

studijs, quàm dulcior. Quinetiam hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quòd pleraq; non inuẽta per me, sed ab alijs tradita cõtinebit, habeat etiam quosdã qui contrà sentiant, et aduersentur, propterea, quòd plurimi autores,

inuenerunt,

quamuis eodem tenderent, diuersas tamen uias † munierũt, atq; in suam quisq; induxit sequentes. Illi autem probant

aggreßi

qualecũq; † ingreßi sunt iter, nec facilè inculcatas pueris persuasiones mutaueris, quia nemo non didicisse mauult, quàm discere. Est autem, ut procedente libro patebit, infi-

Ab autorũ uarijs opinionibus.

nita dissentio autorum primo ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erant, adijcientibus quod inuenißent scriptoribus: mox, ut aliquid sui uiderentur afferre, etiam recta mutantibus. Nã primus post eos quos Poëtæ tradiderunt, mouisse aliqua circa Rhetoricen Empedocles dicitur. Artium autem scriptores antiquißimi, Corax, & Thysias Siculi, quos insecutus est uir eiusdẽ insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis, ut traditur discipulus. Is beneficio lon-

Cicero in Catone, et Lucianus de longęuis.

gißimæ ætatis (nam centum & nouem uixit annos) cùm multis simul floruit. Ideoq; & illorum, de quibus suprà dixi, fuit æmulus, et ultra Socratem usq; durauit. Thrasimachus Calcedoneus cum hoc, & Prodicus Chius, et Ab-

De Protagora Gel. et Laertius.

derites Protagoras, à quo decem milibus denariorũ didicisse artẽ quã ædidit, † Euathlus dicitur, et Hippias Elæus,

Euathius

et quẽ Palameda Plato appellat, Alcidamus Eleates. Antiphõ quoq;, et primus omniũ orationẽ scripsit, & nihilominus

minus artem & ipse cōposuit, & pro se dixisse optimè est creditus. Etiam Policrates, à quo scriptā in Socratē diximus orationē, et Thedorus Byzantius, ex his et ipse, quos Plato apppellat ✝ λογοδαιδάλους. Horum primi communes locos tractasse dicūtur, Protagoras, Gorgias, Prodichus, et Thrasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclē scriptum quicquā, quod ornatū Oratoriū habeat, eius aliqua ferri. Equidē nō reperio quicquā tantæ eloquētiæ fama dignū. Ideoq; minus miror esse, qui nihil ab eo scriptū putēt, hæc autē quæ feruntur, ab alijs esse cōposita. His successere multi, sed clarißimus Gorgiæ auditor Isocrates, quā-q de præceptore eius inter autores non cōuenit, nos autem Aristototeli credimus. Hinc uelut diuersæ secari cœperūt uiæ. Nam & Isocratis præstantißimi discipuli fuerunt in omni studiorū genere, eoq; iam seniore (octauū enim & nonagesimū impleuit annū) pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artē oratoriā cœpit, noto quidē illo ut traditur, uersu ex Philocteta frequenter usus.

λογοδαιδάλοι, structores et ędificatores ingeniosi orationis & sermonis, asserit id ex Platonis Phędro.

Isocrates.

Pręcipere pro docere.

Αἰσχρὸν σιωπᾷν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾷν λέγειν.

✝ Turpe esse tacere, & Isocratem pati dicere.

In uetustis desideratur hæc interpretatio.

Ars est utriusq;, sed pluribus eam Libris Aristoteles cōplexus est. Eodē tēpore Theodectes fuit, de cuius opere suprà dictum est. Theophrastus quoq; Aristotelis discipulus, de Rhetorice scripsit, atq; hinc uel studiosius Philosophi quàm Rhetores, præcipueq; Stoicorū, atq; Peripateticorum principes. Fecit deinde uelut propriā Hermagoras uiam, quam plurimi sunt secuti, cui maximè par, atq; æmulus uidetur Athenæus fuisse. Multa post Apollonius Molō, multa Areus, multa Cæcilius, et Halicarnasseus Dionysius. Præcipuè tamē in se cōuerterūt studia Apollodorus

Theophrastus Rhetor.

Areus quem Cic. audiuit.

Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit, & Theodorus Gadaræus, qui se dici maluit Rhodiũ, quem studiosè audisse, cùm in eam insulam secessisset, dicitur Tyberius Cæsar. Hi diuersas opiniones tradiderũt, appellatiq; inde Apollodorei, & Theodorei, ad morẽ certas in Philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex discipulis cognoscas, quorum diligentissimus in

Eualgius

tradendo Latinè fuit † C. Valdius, Græcè Atticus. Nam ipsius sola uidetur ars ædita ad Matiũ, quia cæteras, missa ad Domitium Epistola non agnoscit. Plura scripsit Teodorus, cuius auditorem Hermagorã sunt qui uiderunt. Romanorum primus, quantum ego quidẽ sciam, condidit ali-

M. Cato, post M. Antonius ille censorius, &c sed uetustus codex cũ nostro conuenit.

qua in hanc materiã + M. Cato ille Censorius, post M. Antonius inchoauit. Nam hoc solum opus eius, atq; idipsum imperfectũ manet. Secuti minus celebres, quorũ memoriã, si quo loco res poscet, non omittam. Præcipuum uerò lumen, sicut eloquentiæ, ita præceptis quoq; eius dedit unicum apud nos specimen orandi, docẽdiq; oratorias artes

Lib. 1. de Or.

M. Tullius, post quem tacere modestissimũ foret, nisi & Rhetoricos suos ipse adolescẽti sibi elapsos diceret, & in Oratorijs hæc minora, quæ plerique desiderant, sciens omisisset. Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, ali-

Huius Gallionis putãt esse libros ad Herenniũ, plerique uerò Galli.

qua Stertinius, nonnihil pater Gallio, accuratius uerò priores Gallione Celsus & Lenas, & ætatis nostræ Verginius, Plinius + Rutilius. Sunt & hodie clari eiusdem operis

+ Tutilius

A suo iudicio & ratione docendi.

autores, qui si omnia complexi forent, cõsuluissent labori meo, sed parco nominibus uiuentium. Veniet eorum laudi suum tempus, ad posteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen post tot ac tantos scriptores, pigebit meam quibusdã locis posuisse sententiã. Neq; enim me cuius-

cuiusquam sectæ uelut quadam superstitione imbutus, addixi, & electuris quæ uolent faciēda copia fuit. Sicut ipse plurium in unum confero inuenta, ubicunq; ingenio non erat locus, curæ testimonium meruisse contentus.

Quod initium Rhetorices. Cap. II.

NEc diu nos moretur quæstio, quæ Rhetorices origo sit. Nam cui dubium est, quin sermonē ab ipsa rerum natura geniti protinus homines acceperint? quod certè principium est eius rei. Huic studium & incrementum dederit utilitas: +summam, ratio & exercitatio? Nec uideo, quare curam dicendi putant quidam inde cœpisse, quod hi, qui in discrimen aliquod uocabantur, accuratius loqui defendendi sui gratia instituerint. Hæc enim, ut honestior causa, ita non utiq; prior est, cùm præsertim accusatio præcedat defensionē, nisi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius, qui ferrum in tutelam sui, quàm qui in perniciem alterius compararit. Initium ergo dicendi, dedit natura: initium artis, obseruatio. Homines enim, sicut in medicina, cùm uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorum effecerunt artem: ita cùm in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum, uitandumq́;, & quædam secundum rationem eorum adiecerunt ipsi quoq;, hæc confirmata sunt +usu, tum quæ sciebat quisq;, docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus urbium, ac legumlatoribus dedit, in quibus fuisse uim dicendi necesse est, cur tamen hanc primam originem putet, nō uideo, cùm sint adhuc quædam uagæ, & sine urbibus, ac sine legibus gentes, & tamen qui sunt in his nati, & legationibus fungantur, & accusent aliqua, ac defendant, & deniq; aliū alio melius loqui credant.

summa ratio, Confutatio.

Probat à simili.

cura et usu,

In procemio inuentionis.

Quinq; esse partes Rhetorice. Cap. III.

Oratores — OMnis autem orandi ratio, ut plurimi, maximiq́;+ auto
Orandi ratio quinq; partibus absoluit. — res tradiderunt, quinq; partibus constat, inuentione,
dispositione, elocutione, memoria, pronūciatione, siue acti
one, utroq; enim modo dicitur. Omnis uerò sermo, quo
quidem uoluntas aliqua enunciatur, habeat necesse est et
rem, & uerbum. Ac si est breuis & una conclusione fini
tus, nihil fortasse ultra desideret. At oratio longior, plura
exigit. Non enim tantū refert, quid, et quomodo dicamus,
sed etiā quo loco. Opus ergo est & dispositione. Sed neq;
omnia quæ res postulat, dicere, neq; suo quæq; loco pote-
rimus, nisi adiuuāte memoria. Quapropter ea quoq; pars
quarta erit. Verùm hæc cūcta corrūpit, ac propemodū per
Constatio — dit indecora uel uoce, uel gestu pronūciatio, huic quoq;
igitur necessario tribuendus est quintus locus. Nec audi-
endi quidam, quorum est Albutius, qui treis modò primas
esse partes uolunt, quia memoria atq; actio, natura, non
arte contingant, quarū nos præcepta suo loco dabimus.
tradiderit — licet, Trasimachus quoq; idem de actione+crediderit. His
adiecerunt quidam sextam partem, ita ut inuentioni iudi-
cium subnecterent, quia primùm esset inuenire, deinde iu-
dicare. Ego porrò ne inuenisse quidem credo eum, quì
non iudicauit, nec enim contraria, cōmunia, stulta inue-
iudicasse — nisse dicitur quisquā, sed non + uitasse. Et Cicero quidem
Rhetoricis — in+Topicis, iudicium subiecit inuentioni. Mihi autē adeò
primis tribus partibus uidetur esse permixtum, nam neq;
dispositio sine eo, neq; elocutio fuerit, ut pronūciationem
quoq; uel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc au
dacius dixerim, quod in Partitionibus oratorijs ad easdē,
de quibus suprà dictum est, quinq; peruenit partes. Nam
cùm

cùm dupliciter primum diuisisset + in inuentionem, atq; inuētionē elocutionem: res, ac dispositionem, inuentioni: uerba, & pronunciationem, elocutioni dedit: quintam quoq; consti tuit cōmunem, ac uelut custodem omniū, memoriā. Idem in Oratore, quinque rebus constare eloquentiam dicit, in quibus postea scriptis certior eius sentētia est. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuisse, qui adiece runt ordinem, cùm Dispositionem dixissent, quasi aliud sit Dispositio, quàm rerū in ordinem optima collatio. Dion inuentionem modò & dispositionē tradidit, sed utrāq; du plicem, rerum ac uerborū, ut sit Elocutio inuentionis, Pro nūciatio dispositionis: his quinta pars Memoria accedat. Theodorei ferè inuentionē duplicē, rerū atq; elocutionis, deinde treis partes cæteras. Hermagoras iudicium, parti tionem, ordinem, quæq; elocutionis sunt, subiecit Oecono miæ, quæ Græcè appellata ex cura rerum domesticarum, & hic per abusionem posita, nomine Latino caret. Est et circa hoc quæstio, quod memoriam in ordine partium, quidam inuentioni, quidā dispositioni subiunxerūt, nobis quartus eius locus maximè placet. Non enim tantū inuen ta tenere, ut disponamus, nec disposita, ut eloquamur, sed etiam uerbis formata memoriæ mandare debemus. Hac enim omnia, quæcunq; in oratinem collata sunt, continen tur. Fuerunt etiam in hac opinione no pauci, ut has non Rhetorices partes esse existimarent, sed opera Oratoris. Eius enim esse, inuenire, disponere, eloqui, & cætera. Quod si accipiamus, nihil arti relinquemus. Nā bene dice re, est Oratoris: Rhetorice tamē erit, bene dicendi sciētia: Vel ut alij putant, artificis est persuadere, uis autē persua dēdi, artis. Ita inuenire quidē, et disponere, Oratoris: inuen

Confutatio

Dispositionis definitio.

Oeconomia.

Confutatio p contrariā illa tionem.

tio autem, & dispositio, Rhetorices propria uideri potest. In eo plures dissenserunt, utrumne hæ partes essent Rhetorices, an eiusdẽ opera, an (ut Athenæus credit) elemẽta, quæ uocantur στοιχεῖα. Sed neq; elementa recte quis dixerit, alioqui tantum initia erunt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora insecabilia, nec operum recte nomen accipient, quæ non ab alijs perficiuntur, sed & aliud ipsa perficiunt. Partes igitur. Nam cùm sit ex his Rhetorice, fieri non potest, ut totum ex partibus constet, quæ nõ sint partes totius, ex quibus constat. Videntur autẽ mihi, qui hæc opera dixerunt, eo quoque moti, quod in alia rursus diuisione nollent in idem nomen incidere: partes enim Rhetorices esse dicebant laudatiuam, deliberatiuam, iudicialem. Quæ si partes sunt, materiæ sunt potius quàm artis. Nanque in his singulis Rhetorice tota est, quia & inuentionem, & dispositionem, & elocutionem, & memoriam, & pronunciationem quæcunque earum desiderat. Itaque quidam genera ea tria Rhetorices dicere maluerunt, optimè autẽ ij, quos secutus est Cicero, qui genera causarum.

notæ

Quod Aristoteles ἄτομον uocat, hic corpus insecabile uertit.

Tria esse genera causarum. Cap. IIII.

SED tria, an plura sint, ambigitur; nec dubiè propè oẽs utiq; summæ apud antiquos autoritatis scriptores, Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio concionalem pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerũt. Verũ & tunc leuiter est tentatũ, tum apud Græcos quosdã, tum apud Ciceronẽ in libris de Orat. & nũc maximè tempore nostrorũ autorũ propè impulsum, ut nõ modo plura hæc genera, sed penè innumerabilia uideantur. Nã si laudandi ac uituperandi officiũ in parte tertia ponamus, in quo genere

De Orat. 2.

persuasum

nere uersari uidebimur, si quærimur, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obscurè dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renũciamus, optamus, opinamur, & plurima alia, ut mihi in illa uetere persuasione permanẽti, uelut petenda sit uenia, quærendũq́; quo moti priores, rem tã latè fusam, tam breuiter astrinxerint. Quos qui errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quod in his ferè uersari tum Oratores uidebãt. Nam & laudes, & uituperationes scribebãtur, & ἐπιταφίους dicere erat moris, & plurimũ in consilijs ac iudicijs insumebatur operæ, ut scriptores artiũ pro solis comprehẽderint frequentißima. Qui uerò defendũt, tria faciunt genera auditorum: Vnum, quod ad delectationẽ conueniat: Alterum, quod consilium accipiat: Tertium, quod de causis iudicet. Mihi cuncta rimanti, quidem talis quædam ratio succurrit, quod omne Oratoris officium, aut in iudicijs est, aut extra iudicia. Eorum de quibus iudicio quæritur, manifestum genus est: ea quæ ad Iudicem non ueniunt, aut præteritum habent tempus, aut futurum: Præterita laudamus, aut uituperamus, de futuris deliberamus. Item omnia de quibus dicendum est, aut certa sint necesse est, aut dubia. Certa, ut cuique est animus, laudat, aut culpat, ex dubijs partim nobisipsis ad delectationem sunt libera, de his deliberatur: partim aliorum sententiæ cõmissa, de his lite contenditur. Anaximenes iudicialem & concionalẽ, generales partes esse uoluit. Septẽ autem species hortandi, dehortandi, laudãdi, uituperãdi, accusandi, defendendi, exquirẽdi, quod etiã ἐξεταστικὸν dicitur, quarũ duæ primæ deliberatiui, duæ sequẽtes demon

Venusta distributione colligit tria præcipua causarũ genera.

ſtratiui, tres ultimæ iudicialis generis ſunt partes. Protagorã tranſeo, qui interrogãdi, reſpondẽdi, mandãdi, † precandi, quod εὐχωλὴν dixit, partes ſolas putat. Plato in Sophiſte iudiciali, et cõcionali tertiã adiecit προσομιλητικὴν, quam ſanè permittamus nobis dicere ſermocinatricem, quæ à forenſi ratione diſiungitur, & eſt accõmodata priuatis diſputationibus, cuius uis eadẽ profecto eſt, quæ Dialecticæ. Iſócrates in omni genere ineſſe laudem ac uituperationem exiſtimauit. Nobis aũt & tutiſsimum eſt autores plures ſequi, et ita uidetur ratio dictare. Eſt igitur, ut dixi, unum genus, quo laus ac uituperatio continetur, ſed eſt appellatum à parte meliore laudatiuum, idem alij demonſtratiuum uocant, utrunq; nomen ex Græco creditur fluxiſſe. Nam & ἐγκωμιαστικὸν, & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demonſtrationis uim habere, quàm oſtentationis uidetur, & multum ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre: nam ut continet laudatiuum in ſe genus, ita nõ intra hoc ſolum conſiſtit. An quiſquam negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadendi habent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur, ut cauſarum quidem genera tria ſint, ſed ea tum in negotijs, tum in oſtentatione poſita. Niſi fortè non ex Græco mutuantes demonſtratiuum uocant, uerum id ſequuntur, quod laus ac uituperatio quale ſit, quidq; demonſtrat: Alterum eſt deliberatiuum: Tertium iudiciale. Cæteræ ſpecies in hæc tria incidunt genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non laudare, ac uituperare, ſuadere, aut diſſuadere, intendere, quid uel depellere debeamus. Illa quoque ſunt communia, conciliare, narrare, docere, augere, diminuere, concitandis, componendis'ue affectibus animos audientiũ fingere.

prædicandi

A ſuo conſilio.

Panegyric.) Quamuis hoc nomen cum ipſa re, poſtea tantũmodo ad effictas ſubinde Principum laudes amplificandas uſurpatum ſit.

Ne his

Ne his quidem accesserim, qui laudatiuam materiam honestorum, deliberatiuam utilium, iudicialem iustorum, quæstione contineri putant, celeri magis, ac rotunda usi distributione, quàm uera. Stant enim quodammodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iustitia, utilitasq; tractantur, & in consilijs honestas, & rarò iudicialem inueneris causam, in cuius nõ parte aliquid eorum quæ supra diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi. Cap. V.

OMnis autem oratio, constat aut ex his quæ significantur, aut ex his quæ significant, id est, rebus & uerbis. Facultas orãdi, consummatur natura, arte, exercitatione, cui quartam partem adijciunt quidam imitationis, quam nos arti subijcimus. Tria sunt autem quæ præstare debeat Orator, ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuisio, quàm eorum, qui totum opus in res, & in affectus partiuntur. Non semper autem omnia, in eam quam tractabitur materiam cadent. Erunt enim quædam remotæ ab effectibus, qui, ut non ubique habent locum, ita quocunque irruperint, plurimum ualent. Præstantißimis autoribus placet, alia in Rhetorica esse, quæ probationem desiderent, alia quæ non desiderent, cum quibus ipse consentio. Quidam uerò (ut Celsus) de nulla re dicturum Oratorem, nisi de qua quæritur, existimant: cui, cùm maxima pars scriptorum repugnet, tum etiam ipsa partitio, nisi fortè laudare, quæ constet esse honesta, & uituperare, quæ ex confesso sunt turpia, non est Oratoris officium. Illud iam omnes fatentur, esse quæstiones aut in scripto, aut in non scripto. In scripto, sunt de iure: In non scripto, de re: Illud legale, hoc rationale genus Hermagoras, Imitatio arti subiecta.

atq;

atque eum secuti, uocant νομικὸν & λογικόν. Idem sentiunt, qui omnem quæstionē ponunt in rebus, & in uerbis. Item conuenit quæstiones esse aut infinitas, aut finitas. Infinitæ sunt, quæ remotis personis, & temporibus, & locis, cæterisq; similibus in utranq; partē tractātur, quod Græci τὴν θέσιν dicunt, Cicero propositum, alij quæstiones uniuersales ciuiles, alij quæstiones Philosopho conuenietes. Athenæus partem causæ appellat. Hoc genus Cicero, scientia & actione distinguit, ut sit scientiæ, an prouidentia mundus regatur. Actionis, an accedendum ad rempub. ad ministrandam. Prius trium generum, an sit, quid sit, quale sit, omnia enim hæc ignorari possunt. Sequens duorū, quo modo adipiscamur, quomodo utamur. Finitæ autē sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, cæterorūq;, hæ ὑποθέσεις à Græcis dicuntur, causæ à nostris. In his omnis quæstio uidetur circa res, personasq; consistere. Amplior est semper infinita, inde enim finita descēdit. Quod ut exēplo pateat, infinita est, an uxor ducenda: finita, an Catoni ducenda. Ideoq; esse suasoria potest. Sed etiā remotæ à personis proprijs, ad aliquid referri solent. Est enim simplex, an Respublica administranda. Refertur ad aliquid, an in tyrannide administranda. Sed hic quoq; subest, uelut latēs persona, tyrannus enim geminat quæstionē, subestq; & temporis, et qualitatis tacita uis, nondū tamē hoc propriè dixeris causam. Hæ autē, quas infinitas uoco, & generales appellantur, quòd si est uerū, finitæ speciales erūt. In omni autē speciali utiq; inest generalis, ut quæ sit prior. Ac nescio, an in causis quoq; quicquid in quæstionē uenit qualitatis, generale sit. Milo Clodium occidit, iure occiderit insidiatorem. Nónne hoc quæritur, an sit ius insidiatorem occi

Quæstionum diuisio.

θέσεις

Nēpe cū simpliciter quęrit ut res cognoscatur. Actione uero an pręter sciētiā, idipsum etiā aggrediundū, & agendū sit.

occidendi? Quid in coniecturis? nō illa generalia, an causa sceleris odium, an cupiditas, an tormentis credendum, testibus an argumentis maior fides habenda? Nam finitione quidem comprehendi, nihil non in uniuersum certum erit. Quidam putant etiam eas posse theseis aliquando nominari, quæ personis, causisq́; contineantur, aliter tantum modo positas, ut causa sit, cum Orestes accusatur. Thesis, an Orestes rectè sit absolutus: cuius generis est, an Cato rectè Martiam Hortensio tradiderit. Hi thesim à causa sic distingunt, ut illa sit spectatiuæ partis, hæc actiuæ: Illic enim ueritatis gratia tantum disputari, hic negotium agi.

Thesis et causæ discrimen.

Quanquam inutiles quidam Oratori putant uniuersales quæstiones, quia nihil prosit quòd constet ducendam esse uxorem, uel administrandam Rempublicam, si quis uel ætate, uel ualetudine impediatur. Sed non in omnibus eiusmodi quæstionibus sic occurri potest, ut illis: Sit'ne uirtus finis, Regatur'ne mundus prouidentia. Quinetiā in his, quæ ad personam referuntur, ut, non est satis generalem tractasse quæstionem, ita perueniri ad speciem, nisi illa prius excussa, non potest. Nam, quomodo an sibi uxor ducenda sit deliberabit Cato, nisi constiterit uxores esse ducendas? Et quomodo an ducere debeat Martiam quæretur, nisi Catoni ducenda uxor est? Sunt tamen inscripti nomine Hermagoræ Libri, qui confirment illam opinionem, siue falsus est titulus, siue alius hic Hermagoras fuit. Nam eiusdem esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa composuit? Cum, sicut ex Ciceronis quoque Rhetorico primo manifestum est, materiam Rhetorices in theseis & causas diuiserit. Quod reprehendit Cicero, ac thesim nihil ad Oratorem pertinere contendit, totumq́;

De inuētione.

totumq; hoc genus quæstionis ad Philosophos uocat ac refert. Sed me liberauit reprehendendi uerecundia, & quod ipse hos libros improbat, & quod in Oratore, atq; ijs quos de Oratore scripsit libris, & Topicis præcipit, ut à proprijs personis atq; temporibus auocemus controuersiam, quia latius liceat dicere de genere, quàm de specie, & quod in uniuerso probatum est, id in parte probatum esse necesse sit. Status autem in hoc omne genus materiæ ijdem, qui in causam cadunt. Adhuc adijcitur, alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliquid referantur. Illud, An uxor ducenda. Hoc, An seni ducenda: illud, an fortis: hoc, an fortior, & similia. Causam finit Appollodorus, ut interpretatione Valgij discipuli eius utar, ita, Causa est negotium * omnibus suis partibus spectans ad quæstionem: aut causa est negotium, *cuius finis est controuersia. Ipsum deinde negotium sic finit: Negotium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum, scriptorum, & non scriptorum. Causam nunc intelligimus ὑπόθεσιν, negotium περίστασιν. Sed ipsam causam quidam similiter finierunt, ut Apollodorus negotiū. Isocrates causam esse ait quæstionē finitam, ciuilē, aut rerum controuersiam in personarū finitarum complexu. Cicero his uerbis, Causa, certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorum.

Hęc asteriscis inclusa nō habentur in ueteri exēplari.

In Topicis.

Quid sit Status. Caput VI.

Ergo cùm omnis causa contineatur aliquo statu, priusquam dicere aggrediar, quomodo genus quodq; causæ sit tractandum, id quod commune est omnibus, quid sit Status, & unde dicatur, & quot, & qui sint, intuendum

puto,

puto, quanquam id nonnulli ad iudiciales tantū pertinere
materias putauerunt. Quorum inscitiam, cùm omnia tria
genera fuero executus, res ipsa deprehendet. Quod nos
Statum, id quidam Constitutionē uocant, alij Quæstionē,
alij quod ex quæstione appareat. Theodorus generale ca
put, id est, κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referuntur omnia,
quorum diuersa appellatio, uis eadem est. Nec interest di/
scentium quibus quidq; nominibus appelletur, dum res
ipsa manifesta sit. Statum Græci στάσιν uocant, quod no/
men primum ab Hermagora traditum putant, sed alij
ab †Naucrate, Isocratis discipulo, alij à Zopyro Clazo/ Heucrate,
menio. Quanquam uidetur Aeschines quoque in oratione
contra Ctesiphontem uti hoc uerbo, cùm à Iudicibus pe/
tit, ne Demosthenem permittant euagari, sed eum dicere
de ipso causæ statu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta
uel ex eo, quod ibi sit primus causæ congressus: uel, quod
in hoc causa consistat. Et nominis quidem hæc origo. Nūc
quid sit: Statum quidam dixerunt primam causarum con/
flictionem, quos rectè sensisse, parum elocutos puto. Non
enim est status prima conflictio, fecisti, non feci, sed quod
ex prima conflictione nascitur, id est, genus quæstionis,
fecisti, non feci, an fecerit. Hoc fecisti, non hoc feci, †quid quis quid
fecerit, quia ex his apparet: illud coniectura, hoc finitione
quærendum, atque in quo pars utraq; insistit, erit quæstio
coniecturalis, uel finitiui status. Quid enim, si dicat quis,
sonus est duorum inter se corporum conflictio, erret, ut
opinor: non enim sonus est conflictio, sed ex conflictione.
Et hoc leuius, intelligitur enim utcunque dictum, inde ue
rò ingens malè interpretantibus innatus est error: qui,
quia primam conflictionem legerant, crediderunt statum
semper

semper ex prima quæstiōe ducendū, quod est uitiosissimū: nam quæstio nulla non habet utiq; statum, constat enim ex intentione & depulsione, sed aliæ sunt propriæ causarum, de quibus ferenda sententia est, aliæ adductæ extrinsecus, aliquid tamen ad summam causæ † conferentes, uelut auxilia quædam, quo fit, ut in controuersia una, plures quæstiones esse dicantur. Harum porrò plerūq; leuissima quæq; primo loco fungitur. Nanq; & illud frequens est, ut ea quibus minus cōfidimus, cùm tractata sint, omittamus, interim sponte nostra uelut donātes, interim ad ea quæ sunt potentiora gradum ex his fecisse contenti. Simplex aūt causa, etiamsi uariè defenditur, nō potest habere plus uno de quo pronuncietur, atque inde erit status causæ, quod & Orator præcipuè sibi obtinendum, & Iudex spectandum maximè intelligit. In hoc enim causa consistet. Cæterum, quæstionum possunt esse diuersi. Quod, ut breuissimo pateat exemplo, cùm dicit reus, etiamsi feci, rectè feci, qualitatis utitur statu: cum adijcit, sed non feci, coniecturam mouet. Semper autem firmius est non fecisse. Ideoq; statum esse in eo iudicabo, quod dicerem, si mihi plus quàm unum dicere non liceret. Rectè igitur est appellata causarum prima conflictio, non quæstionū. Nam & pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte Orationis † in hoc intendit, ut actionē competere in equitem Romanum neget: Secunda, nullam ad eum pecuniam peruenisse confirmat. Statum tamen dicam in eo fuisse, quod est potentius: Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ sunt † post Procemiū positæ, iudicabo conflixisse causam, sed ubi totis uiribus insidiatur Clodius, ideoq; iure interfectus ostenditur. Et hoc est, quod ante omnia cōstituere in ani

[Margin notes: deserentes; Aldus in re ijcit.; ante]

in animo suo debeat Orator, etiãsi pro causa plura dicturus est, quid maximè liquere Iudici uelit. Quod tamen, ut primum cogitandũ, ita non utiq; primũ dicendum erit.

Vnde ducatur status, & reus an actor statum faciat. Cap. VII.

ALij statum crediderunt primam eius, cum quo agetur, deprecationem †. Quam sententiam his uerbis Cicero complectitur: In quo primùm consistit, quasi ad repugnandum cõgressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an cum semper is faciat, qui respõdet. Cui rei præcipuè repugnat Cornelius Celsus, dicens: Non à depulsione sumi, sed ab eo qui propositionẽ suam cõfirmet, ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare, si iure occisum reus dicit, translata probationis necessitate, idem à reo fiat, et sit eius intentio. Cui non accedo equidem, nam est uero proprius quod contrà dicitur, nullã esse litem, si is cum quo agitur nihil respõdeat, ideoq; fieri statũ à respondente. Mea tamen sententia uarium id est, & accidit pro conditione causarũ, quia uideri potest propositio aliquando statũ facere, ut in coniecturalibus causis, utitur enim cõiectura magis qui agit. Quo moti quidam, eundem à reo inficialem esse dixerunt, & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit. Sed quia uidetur illis quoq; necessitatem hos status exequendi facere qui negat, is enim si dicat non feci, coget aduersarium coniectura uti, & si dicat, non habet legem syllogismo. Cõcedamus ex depulsione nasci statum, nihilominus enim res eò reuertetur, ut modò is qui agit, modò is cum quo agitur, statum faciat. Sit enim accusatoris intentio: Hominem occidisti, si neget reus, faciet statum qui negat.

In recẽtioribus codicibus additur, uel depulsionem quod tamẽ nõ puto in antiquis reperiri.

Quod si cõfitetur, sed iure à se adulterum dicit occisum: nempe legem esse certum est, quæ permittat, nisi aliquid accusator ei respõdeat nulla lis est: Non fuit, inquit, adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris, ille statum faciet. Ita erit quidẽ status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, nõ à reo. Quid? quòd eadẽ quæstio potest eundem uel accusatorem facere, uel reum. Qui artem ludicrã exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne sedeat, qui se Prætori in hortis ostenderat, neq; erat productus, sedit in quatuordecim ordinibus. Nempe intentio est, artem ludicrã exercuisti: Depulsio, non exercui artem ludicrã: Quæstio, quid sit artem ludicrã exercere. Si accusabitur theatrali lege, depulsio erit rei: si excitatus fuerit de spectaculis, & aget iniuriarum, depulsio erit accusatoris. Frequentius tamen illud accidet, quod est à pluribus traditũ. Effugerunt has quæstiones, qui dixerunt statũ esse id, quod appareat ex intentione & depulsione, ut fecisti, non feci, aut rectè feci. Viderimus tamen, utrum id sit status, an in eo status. Hermagoras statum uocat, per quem subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Nostra opinio semper hæc fuit, ut cùm essent frequenter in causa diuersi quæstionũ status, in eo crederem statum causæ, quod esset in eo potentissimũ, & in quo maximè res uerteretur. Id si quis generalem quæstionẽ + uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi nõ erit pugna, non magis, quàm si aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomẽ inuenerit: quanquã tota uolumina in hanc disputationem impendisse multos sciam, nobis statum dici placet. Sed cùm in alijs omnibus inter scriptores summa dissensio est, tum in hoc uidetur mihi præcipuum studium

causam generalem

dium quoque diuerſa tradendi fuiſſe, adeò nec qui ſit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales, qui ue ſpeciales ſint ſtatus conuenit. Ac primum Ariſtoteles elementa decem conſtituit, circa quæ uerſari uideatur omnis quæſtio, οὐσίαν, quam Plautus eſſentiam uocat. Nec ſanè aliud eſt eius nomen latinum. Sed ea quæritur, an ſit. Qualitatem, cuius apertus intellectus eſt. Quantitatẽ, quæ dupliciter à poſterioribus diuiſa eſt, quàm magnum & quàm multum ſit. Ad aliquid, unde ductæ translatio & comparatio. Poſt hæc, Vbi, & Quando: deinde Facere, Pati, Habere, quod eſt quaſi armatum eſſe, & ueſtitum eſſe, nouiſſimè συγκεῖσθαι, quod eſt compoſitũ eſſe quodãmodo, ut ſedere, ſtare, iacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad ſtatus pertinere, cætera ad quoſdam locos argumentorum uidentur. Alij nouem elementa poſuerunt: Perſonam, in qua de animo, corpore, extra poſitis quæratur, quod pertinere ad coniecturæ & qualitatis inſtrumenta uideo: Tempus, quod χρόνον uocant, ex quo quæſtio, an is, quem dum addicta eſt mater peperit, ſeruus ſit natus: Locus, unde controuerſia uidetur, an fas fuerit tyrannum in templo occidere: an exulauerit, qui domi latuit: Tempus iterum, quod + καιρὸν appellant, hanc autẽ uideri uolũt ſpeciem illius temporis, ut æſtatem, uel hyemem. Huic ſubijcitur ille in peſtilentia comeſſator: Actum, id eſt + πρᾶξιν quod eò referunt, ſciens commiſerit, an inſciens: neceſſitate, an caſu, & talia. Numerum, qui cadit in ſpeciem quantitatis, an + Traſybulo triginta præmia debeantur, qui tot tyrannos ſuſtulerit. Cauſam, cui plurimæ ſubiacent lites, quoties factum non negatur, ſed quia iuſta ratione ſit factum, defenditur. τρόπον, cùm id quod

Decẽ elementa Ariſtotelis

Plautus hoc uerbo primus uſus eſt, quare rectius qui ꝓ Flauius Plautus ſubſtituũt, uſq; huc enim corrupte ſane ita lectum eſt.

Calefacere, ſtare, iraſci

πρᾶξιν

καιρὸν

Thraſymacho

alio modo fieri licet, alio dicitur factum, hinc est, adulter loris cæsus, uel fame necatus. Occasionem factorũ, quod est apertius, quàm ut uel interpretandum, uel exemplo sit demonstrandum, tamen ἀφορμὰς ἔργων uocant. Hi quoq; nullam quæstionem extra hæc putãt. Quidam detrahunt duas partes, numerum, & occasionem, & pro illo quem
actum dixi † actu, subijciunt res, id est, πράγματα. Quæ, ne præterijsse uiderer, satis habui attingere. Cæterum, his nec status satis ostendi, nec omnes contineri locos credo, quod apparebit diligentius legentibus, quæ de utraque re dicam. Erunt enim plura multò, quàm quæ his elementis comprehendũtur. Apud plures autores legi placuisse quibusdam, unum omnino statum esse cõiecturalem. Sed quibus placuerit, neq; illi tradiderunt, neq; ego usquam reperire potui. Rationem tamen hanc secuti dicuntur, quòd res omnis signis colligeretur quomodo libet. Sunt qui qualitatis quoq; solum statum faciant, quia ubique, qualis sit cuiusq; rei natura, quæri potest: sed utrocunque modo, sequetur summa confusio. Neq; interest, unum quis statum faciat, an nullum, si omnes causæ sint cõditionis eiusdem. Coniectura est à coniectu, id est, directione quadam ratio
iuxta nis † ad ueritatem, unde etiam somniorum, atq; ominum
Coniectura unde interpretes, coniectores uocamus. Appellatum tamen est hoc genus uariè, sicut in sequentibus apparebit.

Quot, & qui Status. Cap. VIII.

FVerunt qui duos Status facerent. Archidemus Coniecturalem & Finitiuum, exclusa qualitate, quia sic de ea quæri existimabat, quid esset iniquum, quid iniustum, quid dicto non audientem esse, quod uocat de eodem, & alio. Huic diuersa sententia eorum fuit, qui duos quidem

statu

ſtatus eſſe uoluerunt, ſed unum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis, quem nos dicimus coniecturalem, cui ab inficiendo nomen, alij in totum dederũt, alij in partem, quia accuſatorem coniectura, reum inficiatione uti putauerunt. Iuridicialis eſt, qui δικαιολογικὸς Græcè dicitur. Sed quemadmodum ab Archidemo Qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata Finitio. Nam ſubijciunt eam iuridiciali, quærendumq́; arbitrantur, iuſtum' ne ſit ſacrilegium appellari, quod obijciatur, uel furtũ, uel amentiam. Qua in opinione + Pamphilus fuit, ſed Qualitatem in plura partitus eſt. Plurimi deinceps, mutatis tantum nominibus, in rem, de qua non conſtet, & in rem, de qua conſtet. Nam eſt uerum, nec aliter fieri poteſt, quàm ut aut certum ſit factum eſſe quid, aut non ſit: ſi non eſt certum, coniectura ſit: ſi certum eſt, reliqui Status. Nam idem dicit Apollodorus, cum Quæſtionem aut in rebus extrà poſitis, quibus coniectura explicatur, aut in noſtris opinionibus exiſtimet poſitam, quorum illud πραγματικὸν, hoc περὶ ἐννοίας uocat: idemq́; ἄπορον, καὶ προληπτικὸν dicũt, quibus dubium, & præſumptum ſignificatur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de eo an ſit, & de accidentibus ei, quod eſſe conſtat, id eſt, περὶ οὐσίας, καὶ συμβεβηκότων exiſtimat quæri. Nam in his omnibus prius genus Coniecturã habet, ſequens reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult eſſe, Qualitatem, & de nomine, id eſt, Finitiuam. Theodorus, Quid, Quale, Quantum, Ad aliquid. Sunt & qui de eodem, & de alio, modò Qualitatem eſſe, modò Finitionem uelint. In duo & Poſidonius diuidit, uocem & res. In uoce quæri putat, An ſignificet quicquam multa, quomodo rebus coniecturam, quod

Pãphidius πάμφιλιδος ἀπολλονιάτης ῥάτορ δι- δ[illegible]ος. ut in fragmẽto Herodiani de nominibus proprijs.

κατάστασιν uocat, & Qualitatem, & Finitionem, cui no-
illa men dat κατ' ἔννοιαν, & Ad aliquid. Vnde & + alia diui-
ſio eſt, alia eſſe ſcripta, alia inſcripta. Celſus Cornelius
duos & ipſe fecit Status generales, An ſit, Quale ſit. Prio-
ri ſubiecit Finitionem, quia æquè quæratur, An ſit ſacrile-
gus, qui nihil ſe ſuſtuliſſe de templo dicit, & qui priuatam
pecuniam confitetur ſe ſuſtuliſſe. Qualitatem, in rem &
ſcriptum diuidit. Scripto quatuor partes Legales, excluſa
Translatione: Quantitatẽ, & mentis Quæſtionem, Con-
iecturæ ſubiecit. Eſt etiam alia in duos diuidendi Status
ratio, quæ docet, aut de Subſtantia cõtrouerſiam eſſe, aut
de Qualitate. Ipſam porrò Qualitatem, aut in ſummo ge-
nere conſiſtere, aut in ſuccedentibus. De Subſtantia eſt
coniectura. Quæſtio enim tractatur rei, An facta ſit, An
intentionis fiat, An futura ſit. Interdum etiam + mentis, idq́; melius,
quàm quod his placuit, qui Statum eundem facti nomina-
uerunt, tanquam de præterito tantum, et tantum de facto
quæreretur. Pars Qualitatis, quæ eſt de ſummo genere, ra-
rò in iudiciũ uenit, quale eſt, Id'ne ſit honeſtũ, quod uulgò
laudatur. Succedentium autem, aliæ de communi appella-
tione, ut, ſit'ne ſacrilegus, qui pecuniam priuatam ex tem-
plo furatus eſt, aut de re denominata, ubi & factũ eſſe cer-
tum eſt, nec dubitatur, quid ſit quod factũ eſt. Cui ſubiacẽt
omnes de honeſtis, iuſtis, utilibus quæſtiones. His etiam cæ-
teri Status contineri dicuntur: quia & Quantitas, modò
ad Coniecturã referatur, ut, maior'ne ſol quàm terra: mo-
dò ad Qualitatẽ, quanta pœna quempiã, quantó ue præ-
mio ſit affici iuſtũ. Et Translatio uerſetur circa Qualita-
tem, & Definitio pars ſit Translationis. Quin & contra-
riæ leges, & ratiocinatiuus Status, id eſt, Syllogiſmus, &

plerunq;

plerunq; ſcripti & uoluntatis, æquo nitãtur, niſi quod hic tertius aliquando Coniecturã accipit, quid ſenſerit legis conſtitutor. Ambiguitatẽ uerò ſemper Cõiectura explicari neceſſe ſit, quia cum ſit manifeſtũ, uerborum duplicem eſſe intellectũ, de ſola quæritur uoluntate. A plurimis tres ſunt facti generales Status, quibus & Cicero in Oratore utitur. Et omnia, quæ aut in controuerſiam, aut in cõtentionem ueniant, cõtineri putat, Sit ne, Quid ſit, Quale ſit, quorum nomina apertiora ſunt, quàm ut docenda ſint. Idem Patrocles ſentit. Tres fecit & M. Antonius his quidem uerbis. Paucæ res ſunt, quibus ex rebus omnes orationes naſcuntur, Factum, Non factum, Ius, Iniuria, Bonum, Malum. Sed quoniam quod iure dicimur feciſſe, nõ hunc ſolum intellectũ habet, ut lege, ſed illum quoq;, ut iuſtè feciſſe uideamur, ſecuti Antoniũ, apertius uoluerũt eoſdem ſtatus diſtinguere. Itaq; dixerũt Coniecturalem, Legalem, Iuridicialem. Qui & Virginio placent. Horũ deinde fecerunt ſpecies, ita ut Legali ſubijcerent Finitionem, et alios qui ex ſcripto dicuntur legum contrariarũ, quæ ἀντινομία dicitur: & ſcripti, & ſententiæ, uel uoluntatis, id eſt, κατὰ ῥητὸν, καὶ διάνοιαν: & Μετάληψιν, quã nos uariè, trãslatiuam, tranſumptiuã, tranſpoſitã uocamus: Συλλογισμὸν, quem accipimus ratiocinatiuum, uel collectiuũ: ambiguitatis, quæ Ἀμφιβολία nominatur. Quos poſui, quia & ipſi à pleriſq; ſtatus appellantur, quibuſdã legales potius quæſtiones eas dici placuit. Quatuor + fecit Athenæus, Προτρεπτικὴν στάσιν, uel Παραινετικὴν, id eſt, exhortatiuũ, qui ſuaſoriæ eſt proprius, Συντελικὴν, qua coniecturã ſignificari, magis ex his quæ ſequuntur, q̃ ex ipſo nomine apparet. Ὑπαλλακτικὴν ea finitio eſt, mutatione enim nominis con-

Cicero 2. de Orat

dicit

stat, iuridicialem, eadem appellatione Græca qua cæteri
usi +usus. Nã est, ut dixi, multa in nominibus differẽtia. Sunt
qui Υπαλλακτικὴν translationẽ esse existimẽt, secuti hanc
mutationis significationem. Fecerunt alij totidem status,
sed alios, An sit, Quid sit, Quale sit, Quantum sit, ut Cæci
lius, & Theon. Aristoteles in Rhetoricis etiam sic omne
opus diuidit in ueritatẽ, & petenda, ac fugienda, quod est
suasoriæ, & de eodem, atq; alio partiendo tandẽ ad hoc
peruenit, ut An sit, Quid, Quale, Quantũ, et, Quàm mul
tum sit, quærendũ putet. Quodam tamen loco Finitionis
quoq; uim intelligit, quo dicit, quædã sic defendi: sustuli,
sed non furtũ feci: percußi, sed non iniuriã feci. Posuerat
Libri Rhetorices, in partitionibus. et Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actio
nis, ut in facto Coniectura, in nomine Finitio, in genere
Qualitas, in actiõe Ius intelligeretur, Iuri subiecerat Trãs
lationẽ. Verùm hic legales quoq; quæstiones alio loco tra
ctat, ut species actionis. Fuerũt qui facerent quinq;, Cõie
cturam, Finitionẽ, Qualitatem, Quantitatẽ, Ad aliquid.
Theodorus quoq;, ut dixi, ijsdẽ generalibus capitibus uti
tur, An sit, Quid sit, Quale sit, Quantum sit, Ad aliquid.
Hoc ultimũ maximè in Cõparatiuo genere uersari putat,
quoniam melius ac peius, maius ac minus, nisi aliò relata,
non intelligũtur. Sed in illas quoq; trãslatiuas, ut suprà si
uis gnificaui, quæstiones incidunt, an huic+ius agendi sit, uel
facere aliquid cõueniat, An cõtra hunc, An hoc tempore,
An sic. Omnia enim ista referri, ad aliquid necesse est. Alij
sex status putant scilicet Coniecturã, quam Γένεσιν uocãt,
& Qualitatem, & Proprietatẽ, id est, Ιδιότητα, quo uer
bo Finitio ostenditur: & Quantitatẽ, quam Αξίαν dicũt,
ab hoc & Comparationem, & Translationem, cuius+adhuc no

uum nomen inuentũ est Μετάστασις, nouum + tanquam inquam in Statu, alioqui ab Hermagora inter species iuridiciales usitatum. Alijs septem esse placuit, à quibus nec Translatio, nec Quantitas, nec Comparatio recepta est, sed in horum trium locũ subditæ quatuor Legales, adiectæq; illis tribus Rationalibus. Alij peruenerũt usq; ad octo, Translatione ad septem superiores adiecta. À quibusdam deinde diuisa Ratio est, ut Status rationales appellarent quæstiones, quemadmodũ suprà dixi, Legales in illis de re, in his de scripto quærerectur. Quidam in diuersum, hos Status esse, illas quæstiones maluerũt. Sed alij rationales tres putauerũt: An sit, Quid sit, Quale sit. Hermagoras solùm quatuor, Coniecturã, Proprietatem, Translationẽ, Qualitatem, quam per accidentia, id est, κατὰ συμβεβηκὸς uocat, hac interpretatione, An illi accidat uiro bono esse, uel malo. Hanc ita diuidit, de appetẽdis, & fugiendis, quæ est pars Deliberatiua, de persona, ea ostenditur Laudatiua. Negotialem, quam πραγματικὴν uocat, in qua de rebus ipsis quæritur, remoto personarum complexu, ut, sit'ne liber, qui est in assertione: An diuitiæ superbiam pariãt, an iustum quid, an bonum sit. Iuridicialẽ, in qua ferè eadem, sed certis destinatisq; personis quæratur, an ille iustè hoc fecerit, uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis Rhetorico, aliam esse loci negotialis + interpretationem, quam explicationem ita scriptũ sit: Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit, cõsideratur, cui diligentiæ præesse apud nos Iureconsulti existimantur. Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit, suprà dixi. Sunt enim uelut res regestæ in hos cõmentarios, quos adolescens deduxerat scholæ: et si qua est in his culpa, tradentis est. Siue eum mouit,

quòd Hermagoras prima in hoc loco posuit exempla ex quæstionibus iuris: siue quod Græci πραγματικὰς uocãt iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit, ideoq; culpari, tanquã falsa præcipiat, non potest. Nos ad Hermagoram. Translationem hic primus omnium tradidit, quanquam semina eius quædam citra nomen ipsum apud Aristotelem reperiuntur. Legales autem quæstiones has fecit, scripti & uoluntatis, quam ipse uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, id est, dictũ, & exceptionem, quorum prius ei cum omnibus commune est: epceptionis nomen minus usitatum, ratiocinatiuum ambiguitatis legum contrariarum. Albutius eadem diuisione usus, detrahit Translationem, subijciens eam iuridiciali. In legalibus quoq; quæstionibus nullum putat esse qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuenturos adhuc, qui legere antiquos studiosius uolẽt. Sed ne hæc quoque excesserint modum uereor. Ipse me paulum in alia quam prius habuerim opinione, nunc esse confiteor. Et fortasse tutißimũ erat, modò famæ studenti, nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modò, uerumetiam approbassem. Sed non sustineo esse conscius mihi dißimulanti, in eo præsertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem cõponimus, in ulla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates clarus arte medicinæ, uidetur honestißimè fecisse, quòd quosdam errores suos, ne posteri errarent, confessus est. Et M. Tullius non dubitauit aliquos iam editos libros, alijs postea scriptis ipse damnare. Sicut + Catulum atq; Lucullum, & hos ipsos de quibus modò sum locutus, artis Rhetorices. Etenim superuacuus + foret in studijs lõgior labor, si nihil liceret melius inuenire præteritis.

Lib. Rhetor. ad Theodecten 3.

Hippocrates

De Orat. 1.

Catullum

fuerit

teritis. Neq; tamen ex his quicquam quæ tum præcepi, superuacuum fuit. Ad easdem enim particulas hæc quoque quæ nunc præcipiam, reuertentur. Ita neminem didicisse pœniteat. Colligere tantum eadem, ac disponere paulò significantius conor. Omnibus autem satis factũ uolo, non me hæc serius demonstrare alijs, quàm mihi ipsi demonstrauerim ac persuaserim. Secundũ plurimos autores seruabam treis rationales status, Coniecturam, Finitionem, Qualitatẽ, unum Legalem. Hi mihi status generales erãt. Legalem in quinq; species partiebar, Scripti & Voluntatis, Legum contrariarũ Collectiuũ, Ambiguitatis, Translationis: nunc quartum ex generalibus intelligo posse remoueri. Sufficit enim prima diuisio, qua diximus alios Legales, alios Rationales esse: ita non erit status, sed quæstionum genus, alioquin & Rationalis status esset. Ex ijs etiam quos speciales uocabam, remoui Translationẽ, frequenter quidẽ (sicut omnes qui me secuti sunt, meminisse possunt) testatus, & in ipsis etiam illis sermonibus, me nolente uulgatis, hoc tamen cõplexus, uix in ulla controuersia Translationis statum posse reperiri, ut non & alius in eadem re rectè dici uideretur, ideoq; à quibusdam eum exclusum. Neq; ignoro multa transferri, cùm in omnibus ferè causis in quibus cecidisse quis formula dicitur, hæ sint Quæstiones, An huic, An cum hoc, An hac lege, An apud hunc, An hoc tempore liceat agere, & si qua sunt talia. Sed personæ, tempora, actiones, cæteraq; propter aliquam causam trãsferuntur. Ita nõ est in trãslatione quæstio, sed in eo, propter quod trãferuntur. Non debes apud Prætorẽ petere fidei cõmissum, sed apud Consules, maior enim prætoria cognitione summa est. Quæritur, an maior summa

sit, fa

ſit, facti controuerſia eſt. Non licet tibi agere mecū, cognitor enim fieri non potuiſti: iudicatio eſt, an potuerit. Nō debuiſti interdicere, ſed petere, an rectè interdictū ſit, ambigitur. Quæ omnia ſuccedūt legitimis quæſtionibus. An nō præſcriptiones etiā, in quibus maximè uidetur manifeſta trāslatio, eaſdem omnes ſpecies habent, quas eæ leges quibus agitur, ut aut de nomine, aut de ſcripto, & ſententia, uel ratiocinatione quæratur? deinde ſtatus ex quæſtione oriatur. Translatio non habet quæſtionem, de qua contendit orator, ſed + per quam cōtendit. Hoc apertius, Occidiſti hominem, Non occidi. Quæſtio, An occiderit. Status, coniectura non eſt, Tale: Habeo Ius actionis, non habes, ut ſit quæſtio, an habeat, et inde ſtatus. Accipiat enim actionem nec ne, ad euentum pertinet, non ad cauſam, & ad id quod pronunciat Iudex, non id propter quod pronunciat. Hoc illi ſimile eſt: Puniendus es, non ſum, uidebit Iudex an puniendus ſit. Sed non hic erit quæſtio, nec hic ſtatus. Vbi ergo? Puniendus es, hominem occidiſti, non occidi, an occiderit. Honorandus ſum, non es, num ſtatū habet? non, ut puto. Honorandus ſum, quia Tyrannum occidi, non occidiſti, quæſtio, & ſtatus. Similiter, Non rectè agis, rectè ago, non habet ſtatum. Vbi eſt ergo? Non rectè agis, ignominioſus, quæritur an ignominioſus ſit, aut, an agere ignominioſo liceat, & quæſtio eſt, & ſtatus. Ergo Translatiuum genus + cauſæ eſſe, ut comparatiuum, & mutuæ accuſationis. At enim ſimile eſt illi, Ius habeo, non habes: occidiſti, rectè occidi, non nego. Sed ne hæc res ſtatum facit. Non enim ſunt hæ propoſitiones, alioqui cauſa nō explicabitur, ſed cum ſuis rationibus. Scelus commiſit Horatius, ſororem enim occidit, non cōmiſit, debuit enim occidere

[Handwritten marginal notes: "propter" beside "ſed + per quam"; "cauſæ nō eſt" beside "Translatiuum genus + cauſæ"]

occidere eam, quæ hostis morte mœrebat: quæstio, an hæc iusta causa. Ita qualitas. Ac similiter in Translatione, non habes ius abdicādi, quia ignominioso nō est actio: Habeo ius, quia abdicatio actio non est. Quæritur quid sit actio, finiemus, nō licet abdicare filios, Syllogismus. Item cætera per omnes, & Rationales, & Legales status. Nec ignoro fuisse quosdā qui Translationem in rationali quoq; genere ponerent, hoc modo: Hominē occidi, iussus ab Imperatore, dona templi cogente Tyrāno dedi, deserui tempestatibus, fluminibus, ualetudine impeditus, id est, non per me stetit, sed per illa. A quibus etiam liberius dissentio. Non enim actio trāsfertur, sed causa facti, quod accidit penè in omni defensione. Deinde is qui tali utitur patrocinio, non recedit à forma Qualitatis, dicit enim se culpa uacare, ut magis Qualitatis duplex ratio facienda sit: Altera qua & factum defenditur: Altera qua tantum reus. Credendū est igitur his quorum autoritatem secutus est Cicero, tria esse quæ in omni disputatione quærantur, An sit, Quid sit, Quale sit. Quod ipsa etiam nobis natura præscribit. Nam primùm oportet subesse aliquid, de quo ambigitur, quod, quid sit, & quale sit, certè non potest æstimari, nisi prius esse cōstiterit. Ideoq; ea prima quæstio, sed nō statim quod esse manifestū, etiam quid sit, apparet. Hoc quoq; constituto, nouißima Qualitas superest, nec ijs exploratis aliud est ultrà. His infinitæ quæstiones, his finitæ continentur. Horum aliqua in Demōstratiua, Deliberatiua, Iudiciali materia utiq; tractantur. Hæc rursus iudiciales causas, & Rationali parte, & Legali continet. Nec enim ulla iuris disceptatio, nisi Finitione, Qualitate, Cōiectura potest explicari. Sed instituentibus rudes, nō erit inutilis latius primo

Tria esse quæ in omni disputatione quærātur, ab Isocrate primum dictum. Aristoteles addit causam, nēpe quare sit.

fuſa ratio: etſi non ſtatim rectiſsima linea tenſa, facilior tămen & apertior uia. Diſcant igitur ante omnia, quadripartitam in omnib. cauſis eſſe rationĕ, quam primă intueri debeat, qui acturus eſt. Nam ut à defenſore potiſsimŭ incipiam, longè fortiſsima tuendi ſe ratio eſt, ſi quod obijcitur, negari poteſt. Proxima, ſi non id quod obijcitur, factŭ eſſe dicitur. Tertia honeſtiſsima eſt, qua rectè factŭ defenditur. Quibus ſi deficiamus, ultima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod neq; negari, nec defendi poteſt, ut non uideatur iurè actio intendi. Hinc illæ quæſtiones, ſiue actionis, ſiue trăslationis. Sunt enim quædă non laudabilia natura, ſed iurè cŏceſſa, ut in XII. tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit, quam legĕ mos publicus repudiauit: eſt etiam aliquid æquŭ, ſed prohibitŭ iure, ut libertas teſtamentorum. Accuſatori nihilo plura intuenda ſunt, quàm ut probet factum eſſe, hoc eſſe factŭ, non rectè factŭ, iure ſe intĕdere. Ita circa ſpecies eaſdem lis omnis uerſabitur, translatis tantum aliquando partibus, ut in cauſis quibus de præmio agetur, rectè factum petitor probat. Hæc quatuor uelut propoſita, formæq; actionis quæ tum generales ſtatus uocabam, in duo ut oſtendi, genera deſcendunt, Rationale et Legale. Rationale ſimplicius eſt, quia ipſius tantum naturæ contemplatione conſtat. Itaque in eo ſatis eſt oſtendiſſe Coniectură, Finitionem, Qualitatĕ. Legalium plures ſint ſpecies neceſſe eſt, propterea quòd multæ ſunt leges, & uarias habent formas. Alia eſt, cuius uerbis nitimur: Alia cuius uoluntate: Alias nobis, cum ipſi nullă habemus, adiungimus: Alias inter ſe cŏparamus: Alias in diuerſum interpretamur. Sed naſcuntur hæc ueluti ſimula-

chra

chra ex illis tribus, interim simplicia, interim & mixta, propriã tamen faciem ostendentia, ut scripti, & uoluntatis, quæ sine dubio, aut Qualitate, aut Cõiectura continentur, & Syllogismus qui est maximè Qualitatis, & legis cõtrariæ, quæ iisdem quibus scriptũ, & uoluntas constat, & ἀμφιβολία, quæ semper cõiectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi, quodq; uerũ, quodq; scripti cõtemplatione cõstat, cõmunis est. Hæc omnia, etiãsi in illos tres status ueniunt, tamen quia, ut dixi, habent aliquid uelut proprium, uidentur demõstranda discentibus, & permittendum ea dicere uel status legales, uel quæstiones, uel capita quædã minora, dum sciant, nihil ne in his quidem præter tria quæ prædiximus, quæri. Ad Quantũ, & Quàm multum, et Ad aliquid, & ut nõnulli putauerũt, cõparatiuos, nõ eandem rationẽ habent: sunt enim hæc nõ ad + uarietatem iuris, sed ad solã rationem referenda. Ideoq; semper in parte, aut Coniecturæ, aut Qualitatis ponenda sunt, ut qua mente, & quo tẽpore, & quo loco. Sed de singulis dicemus quæstionibus, cũ tractare præcepta diuisionis cœperimus. Hoc inter oẽs cõuenit, in causis simplicib. singulos Status esse causarũ, quæstionũ aũt quæ uelut subiacentes, ad illud quo iudicium continetur, referuntur, sæpe in unã cadere plures posse. Etiam credo aliquando dubitari quo Statu sit utendũ, cùm aduersus unã intentionem plura opponũtur, & sicut in colore dicitur narrationis, eum esse optimũ, quẽ actor optimè tueatur: ita hic quoq; posse dici, eum Statũ esse faciendũ, in quo tuendo plurimũ adhibere uiriũ poßit Orator, ideoq; pro Milone aliud Ciceroni agenti placuit, aliud Bruto, cũ exercitationis gratia cõponeret orationẽ, cũ ille iure tanq̃ insidiatorẽ occisum,

& ta

Amphibolia, dubia sententia, quæ utrinque bonis autoritatibus defendi potest.

+ proprietatẽ

Bruti oratio pro Milone.

et tamē nō Milonis cōſilio dixerit, hic etiā gloriatus ſit, occiſo malo ciue. In cōiunctis uerò poſſe duos uel tres inueniri, uel diuerſos, ut ſi quis aliud ſe nō feciſſe, aliud rectè feciſſe defendat: uel generis eiuſdē, ut ſi quis duo crimina, uel omnia neget. Quod accidit etiam, ſi de una re quæratur aliqua, ſed eam plures petāt, uel eodē iure, ut proximitatis, uel diuerſo, ut cùm hic teſtamēto, ille proximitate nitatur. Quoties autē aliud alij petitori opponitur, diſsimiles eſſe Status neceſſe eſt, ut in illa controuerſia teſtamenta legibus facta, rata ſint. Inteſtatorū parentum liberi hæredes ſint. Abdicatus, ne quid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimū natus, legitimus filius ſit, poſt legitimū natus tātum ciuis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato, redire in familiam liceat, ſi pater naturalis ſine liberis deceſſerit. Qui ex duobus legitimis alterū in adoptionem dederat, alterum abdicauerat, ſuſtulit nothum, inſtituto hærede abdicato, deceſsit. Tres omnes de bonis cōtendunt, νόθον qui non ſit legitimus, Græci uocant, Latinum rei nomen: ut Cato quoq; in oratione quadam teſtatus eſt, non habemus, ideoq; utimur peregrino. Sed ad propoſitum. Hæredi ſcripto opponitur lex, abdicatus ne quid de bonis patris capiat, fit Status ſcripti, & uoluntatis, an ullo modo capere poſsit, an ex uoluntate patris, an hæres ſcriptus. Notho duplex fit quæſtio, quòd poſt legitimos natus ſit, & quòd non ſit ante legitimos natus. Prior Syllogiſmum habet, an pro non natis ſint habendi, qui à familia ſunt alienati: Altera ſcripti, & uoluntatis: nō enim eſſe hunc natum ante legitimum conuenit, ſed uoluntate legis ſe tuebitur, quam dicet talem fuiſſe, ut legitimus eſſet nothus, tum natus, quum alius legitimus in domo non eſſet.

Ciuis, hoc eſt ſtatu liber

Nothus.

Cato in oratione pro T. Veturio, & alibi, teſte, Nonio.

eſſet. Scriptum quoq; legis excludet, dicens: non utique ſi poſtea legitimus natus non ſit, notho nocere, uteturq; hoc argumento: finge ſolum natum nothū, cuius conditionis erit? tantùm ciuis? atqui non erit poſt legitimum natus filius, atqui non erit ante legitimos natus. Quare, ſi uerbis legis ſtari non poteſt, uoluntate ſtandū eſt. Nec quenquam turbet, quòd ex una lege duo Status fiant, duplex eſt, ita uim duarum habet. Redire in familiam uolenti dicitur ab altero: Primum, ut tibi redire liceat, hæres ſum, idem ſtatus, qui in peditione abdicati. Quæritur enim, an poßit eſſe hæres abdicatus? adijcitur cōmuniter à duobus, redire tibi in familiam non licet, non enim pater ſine liberis deceßit. Sed in hoc propria quiſq; eorū quæſtione nitetur. Alter enim dicet, abdicatū quoq; inter liberos eſſe, & argumentum ducet ex ipſa, qua repellitur, lege. Superuacuum enim fuiſſe prohiberi patris bonis abdicatū, ſi eſſet numero alienorū, nunc quia filij iure futurus fuerit inteſtati hæres, oppoſitā eſſe legem, quæ tamen id nō efficiat, ne filius ſit, ſed ne hæres. Status finitiuus, quid ſit filius. Rurſus nothus eiſdem colligit argumentis, non ſine liberis patrē deceßiſſe, quibus in petitione uſus eſt, ut probaret eſſe ſe filium, niſi fortè & hic finitionē mouet, an liberi ſint etiam non legitimi. Cadēt ergo in unam controuerſiā, uel ſpecialiter duo legitimi ſtatus, ſcripti, & uoluntatis, & Syllogiſmus, & præterea Finitio, uel tres illi, qui natura ſoli ſunt, Coniectura in ſcripto, & uoluntate, Qualitas in ſyllogiſmo, & quæ per ſe eſt aperta Finitio. Cauſa quoq;, et Iudicatio, & Continēs, eſt in omni genere cauſarū. Nihil enim dicitur, cui non inſit ratio, & quò iudicium referatur, & quod rem maximè contineat. Sed quia magis hæc uarian

m tur

tur in litibus, & ferè tradita sunt ab ijs, qui de iudicialibus causis aliqua composuerūt, in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera causas diuisi ordinē sequar.

De Demonstratiuo, quod constat laude & uituperatione. Cap. IX.

AC potißimùm incipiam ab ea, quæ cōstat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Aristoteles, atq; eū secutus Theophrastus, à parte negociali, hoc est, πραγματικῶς remouisse, totamq; ad solos auditores relegasse, & id eius nominis, quod ab ostentatione ducitur, proprium est. Sed mos Romanus, etiā negocijs hoc munus inseruit. Nā & funebres laudationes pendent freque̅ter ex publico aliquo officio, atq; ex Senatusconsulto, magistratibus sæpe mandātur, & laudare testem, uel contrà, pertinet ad+momentum iudiciorū, & ipsis etiam reis dare laudatores licet, & æditi in Competiores in L. Pysonem, in Clodiū, & Curionem libri, uituperationē cōtinent, & tamen in Senatu loco sunt habiti sententiæ. Neq; inficias eo, esse quasdā ex hoc genere materias, ad solā cōpositas ostentationem, ut laudes Deorum, uirorumq;, quos priora tempora tulerunt. Quo soluitur quæstio suprà tractata, manifestūq; est errare eos, qui nunquā Oratorem dicturum, nisi de re dubia, putauerūt. An laudes Capitolini Iouis, perpetua sacri certaminis materia, uel dubiæ sunt, uel non Oratorio genere tractantur? Vt desiderat autē laus, quæ negocijs adhibet probationem, sic etiam illa quæ ostentationi cōponitur, habet interim aliquā speciem probationis. Vt qui Romulum Martis filium, educatumq; à lupa dicat, in argumentum cœlestis ortus utatur his, quòd abiectus in profluentem, non potuerit extingui, quòd omnia sic egerit, ut

monumētū

Romulus

genitum

genitum præside bellorum Deo, incredibile non sit, quod
ipsum quoq; cœlo receptũ temporis eius homines non du-
bitauerint. Quædã uerò etiam in defensionis speciem ca-
dent, ut si in laude Herculis, permutatũ cum Regina Ly-
diæ habitum, & imperata, ut traditur, pensa Orator excus-
set. Sed propriũ laudis est, res amplificare & ornare, quæ
materia præcipuè quidem in Deos & homines cadit, est
tamen & aliorum animaliũ, etiam carentium anima. Ve-
rùm in Deis, generaliter primùm maiestatẽ ipsius eorum
naturæ uenerabimur, deinde propriam uim cuiusq; & in-
uenta, quæ utile aliquid hominibus attulerunt. Vis ostendi-
tur, ut in Ioue, Regendorũ hominum: in Marte, belli: in [Rege omnium Deorũ]
Neptuno, maris: Inuenta, ut artium in Minerua: Mercu-
rio, literarum: medicinæ, Apolline: Cærere, frugum: Libe- [Deorum quorundã inuẽta.]
ro, uini. Tum si qua ab his acta uetustas tradidit cõmemo-
randa. Addũt etiam Dijs honorem parentes, ut si quis sit
filius Iouis. Addit antiquitas, ut his qui sunt ex chao. Pro-
genies quoq;, ut Apollo, ac Diana Latonæ. Laudandũ in [Ex prima omniũ rerum materia, uide Hesiodum in Theogonia.]
quibusdã, quòd geniti immortales, in quibusdam, quòd im-
mortalitatem uirtute sint cõsecuti, quòd pietas Principis
nostri, præsentium quoq; temporũ decus fecit. Magis est
uaria laus hominum. Nam primùm diuiditur in tempo-
ra, quodq; ante eos fuit, quodq; ipsi uixerũt. In his autem
qui fato sunt functi, etiam quod est insecutum. Ante homi-
nem, patria, ac parentes, maioresq; erunt, quarum duplex
tractatus est. Aut enim respondisse nobilitati pulchrum
erit, aut humilius genus illustrasse factis. Illa quoque inte-
rim ex eo quod ante ipsum fuit, tempore trahentur, quæ
responsis, uel augurijs futuram claritatem promiserunt.
Sicut eum, qui ex Thetide natus esset, maiorem patre

Achilles.) Thetidis & Pelei filius, oraculũ extat apud Catullũ in Argonauticis.

suo futurũ cecinisse dicuntur oracula. Ipsius uerò laus hominis, ex animo, & corpore, & extra positis peti debet. Et corporis quidem, fortuitorũq;, cùm leuior, tum nõ uno modo tractanda est. Nam & pulchritudinem interim, roburq; prosequimur honore uerborũ, ut Homerus in Agamemnone, atq; Achille. Interim confert admirationi multùm etiã infirmitas, ut cùm idem Tydea paruũ, sed bellatorem dicit fuisse. Fortuna uerò, tum dignitatẽ affert, ut in Regibus, Principibusq;: Nãq; est hæc materia ostendendæ uirtutis uberior, tũ quò minores opes fuerunt, eò maiorem benefactis gloriã parit. Sed omnia quæ extra nos bona sunt, quæq; hominibus fortè obtigerũt, nõ ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, sed quòd+ his honestè sit usus. quis Nam diuitiæ, & potentia, & gratia, cũ plurimùm uirium dent in utranq; partem, certißimũ faciunt morum experimentum, aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus. Animi uerò semper uera laus. Sed non una per hoc opus uia ducitur, nãq; aliâs ætatis gradus, gestarumq; rerum ordinem sequi, speciosius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles, tum disciplinæ, post hæc operum, id est, factorum, dictorũq; contextus. Aliâs in species uirtutum diuidere laudem fortitudinis, iustitiæ, continentiæ, cæterarumq;, ac singulis aßignare, quæ secundum quãq; earum gesta erunt. Vtra sit autem harũ uia utilior, cum materia deliberabimus, dũ sciamus gratiora esse audientibus, quæ solus quis, aut primus, aut certè cum paucis fecisse dicetur: si quid præterea supra spem, aut expectationem, præcipuè, quod aliena potius causa, quàm sua. Tempus quod finem hominis insequitur, nõ semper tractare contingit, non solùm quòd uiuentes aliquando laudamus, sed quòd

rara hæc occaſio eſt, ut referri poßint diuini honores & decreta, ut publicæ ſtatuæ cõſtitutæ. Inter quæ enumeraue rim ingeniorũ monimenta, quæ ſeculis probarẽtur. Nam quidam, ſicut Menander, iuſtiora poſterorum, quàm ſuæ ætatis iudicia ſunt conſecuti. Afferũt laudem liberi paren tibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentori bus, nec non inſtituta quoq; autoribus, ut à Numa tradi tum Deos colere, à Publicola faſces populo ſubmittere. Qui omnis etiam in uituperatione ordo cõſtabit, tamen in diuerſum. Nã & turpitudo generis opprobrio multis fuit, et quoſdã claritas ipſa notiores circa uitia, & inuiſos magis fecit: & in quibuſdã, ut in Paride traditũ eſt, prædi cta pernicies & coporis, & fortunæ: quibuſdã mala, con temptum, ut Therſitæ: At uerò quibuſdã bona, uitijs cor rupta, odium attulerunt: ut Nirea imbellem, ✠ Pliſtenem impudicum à Poëtis accepimus. Et animi totidem uitia, quot uirtutes ſunt, nec minus quàm in laudibus, duplici ratione tractãtur. Et poſt mortem adiecta quibuſdã igno minia eſt, ut Melio, cuius domus ſolo æquata: Marcóque Manlio, cuius prænomen è familia in poſterũ exemptum eſt. Et parentes malorum odimus, & eſt conditoribus ur bium ✠ infamiæ, contraxiſſe aliquam pernicioſam cæteris gentẽ, qualis eſt primus Iudaicæ ſuperſtitionis autor, & Gracchorũ leges inuiſæ. Etſi quod eſt exemplum deforme poſteris traditum, quale ✠ libidinis uir Perſes, in muliere Samia inſtituere auſus dicitur primus. Sed in uiuentibus quoq; iudicia hominũ uelut argumenta ſunt morũ, et ho nos aut ignominia, uerã eſſe laudem, uel uituperationem probat. Intereſſe tamẽ Ariſtoteles putat, ubi quiſq; laude tur, aut uituperetur. Nam plurimùm refert, qui ſint au

Cunctáque poſt mortem fingit maiora uetuſtas.

A Pub.) Nã hic ſecures faſcibus dem pſit, eoſq; in populi cõcio ne ſubmiſit.

Iuxta hoc Poëtæ Satyri ci: Omne ani mi uitiũ tanto cõſpecti⁹ in ſe Crimẽ habet, quanto maior qui peccat ha betur.

Cliſtenem

infame

Gracchorum leges Agra riæ.

Vide Cælii Li. 10. Ca. 18.

libidinoſus

dientium mores, quæ publicè recepta persuasio, ut illa maximè, quæ probant esse in eo qui laudabitur credant, aut in eo cōtra quem dicemus ea quæ oderunt, ita nō dubium erit iudicium, quod orationem præcesserit. Ipsorū etiam

in Aldino deest

†iudicum permiscenda laus semper. Nam id beneuolos facit. Quoties autem fieri poterit, cum materiæ utilitatę iungenda. Minus Lacedæmoniæ studia literarum, quàm Athenis honoris merebūtur: plus patientia, fortitudo. Rapto uiuere quibusdam honestum, alijs cura legum. Frugalitas apud Sybaritas forsitan odio foret, ueteribus Romanis summum luxuriæ crimen.

Sybaritæ.

Eadem in singulis differentia. Maximè fauet Iudex, qui sibi dicentem assentari putat. Idē præcipit illud quoq;, quod mox Cornelius Celsus propè supra modum inuasit, quia sit quædam uirtutibus ac uitijs uicinitas, utendū proxima deriuatione uerborum, ut pro temerario fortē, prodigo liberalem, pro auaro parcum uocemus, quæ eadem etiam contrà ualent, quod quidem Orator, id est, uir bonus nunquam faciet, nisi fortè communi utilitate ducatur. Laudantur autem urbes similiter atque homines: Nam pro parente est cōditor, & multum autoritatis affert uetustas, ut his qui terra dicuntur orti, & uirtutes, ac uitia circa res gestas, eademq; in singulis. Illa propria, quæ ex loci positione, aut munitione sunt. Ciues illis, ut hominibus liberi, decori. Est laus + & operū, in quibus honor, utilitas, pulchritudo, autor, + spectari solet.

et magnitudo operum expectari

Honor, ut in templis: Vtilitas, ut in muris: Pulchritudo uel autor, utrobiq;. Est & locorum, qualis Siciliæ apud Ciceronem, in quibus similiter speciem, & utilitatem intuemur, speciem maritimis, planis, amœnis. Vtilitatem, salubribus, fertilibus. Erit etiam dictorum honestorum

In Verrem actione 4.

rum, factorumq; laus generalis, erit & rerum omnis modi. Nam & somni, & mortis scriptæ laudes, & quorundam à Medicis ciborum. Itaq; ut non consensi hoc laudatiuum genus circa solam uersari honesti quæstionem, sic qualitate maximè contineri puto, quanquam omnes tres status cadere in hoc opus poßint, his quoq; usum C. Cæsarem in uituperando Catone notauerit Cicero. Totum autem habet aliquid simile suasorijs, quia plerunq; eadem illic suaderi, hic laudari solent.

De Suasoria seu deliberatiua, & Prosopopœia. Cap. X.

Deliberatiuas quoq; miror à quibusdã sola utilitate definitas. Ac si quid in his unum sequi oporteret, potior fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiæ genus, dignitate maximè contineri putat. Nec dubito quin hi, qui sunt in illa priore sententia, secundũ opinionẽ pulcherrimam, ne utile quidem, nisi quod honestũ esset, existimarint. Et est hæc ratio uerißima, si consilium contingat semper bonorum atq; sapientũ. Verùm apud Imperitos, apud quos frequenter dicenda sententia est, populũq; præcipuè, qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum cõmunes magis intellectus loquendũ. Sunt enim multi, qui etiam quæ credunt honesta, non tamen satis eadẽ utilia quoq; existiment, quæ turpia esse dubitare non possunt, utilitatis specie ducti probẽt, ut fœdus Numantinum, iugumq; Caudinũ. Ne qualitatis quidem statu, in quo & honestorum, & utilium quæstio est, complecti eas satis est. Nam frequenter in ijs etiam coniecturæ locus est. Nonnunquam etiam tractatur aliqua finitio. Aliquando etiam incidere possunt legales tractatus

in priuata maximè consilia, si quãdo ambigitur, an liceat. De cõiectura paulò post pluribus. Interim est finitio apud Demosthenẽ, det Halonesum Philippus an reddat. Apud Ciceronem in Philippicis, quid sit tumultus. Quid? non illa similis iudicialiũ quæstio, de statua Seruij Sulpitij? an his demum ponenda sit, qui in legatione ferro sunt interempti? Ergo pars deliberatiua, quæ eadẽ suasoria dicitur de tempore futuro consultans, quærit etiam de præterito, officijs constat duobus, suadendi & dissuadendi. Procœmio, quale est in iudicialibus, non ubiq; eget, quia conciliatus est ei quisq; quem cõsulit. Initiũ tamen quodcunq; debet habere aliquã Procœmij speciem, nec enim abrupte, nec unde libet incipiendum: quia est aliquid in omni materia naturaliter primũ. In senatu, & utiq; in concionibus, eadem ratio quæ apud Iudices, acquirendæ sibi plerunq; eorum, apud quos dicendũ sit, beneuolentiæ. Nec mirum, cùm etiam in Panegyricis petatur audientium fauor, ubi emolumentum non utilitate aliqua, sed in sola laude consistit. Aristoteles quidem, nec sine causa putat, & à nostra & ab eius qui dissentiet, persona, duci frequenter in consilijs exordium, quasi mutuantibus hæc nobis à iudiciali genere, nonnunquam etiam, ut minor res, maior ue uideatur. In demonstratiuis uerò Procœmia esse maximè libera existimat. Nam & longè à materia duci, ut in Helenes laude Isocrates fecerit, & ex aliqua rei uicinia, ut idem in Panegyrico, cùm quæritur, plus honoris corporum, quàm animorum uirtutibus dari. Et Gorgias in Olympico, laudans eos, qui primi tales instituerunt conuentus. Quos secutos uidelicet + Crispus Sallustius in bello Iugurthino, & Catilinario, nihil ad historiam pertinentibus

[Margin notes: In olynthiacis. Philippi 9. & 8. — Procœmiũ de liberatiuũ & demõstratiuũ — Aristot. 3. Rhet. — Caius]

nentibus

nentibus principij orsus est. Sed nunc ad suasoriã, in qua etiã cùm Procœmio utemur, breuiore tamen, & uelut quodam capite tantum, & initio debebimus esse cõtenti. Narrationem uerò nunquam exiget priuata deliberatio, eius duntaxat rei, de qua dicenda sentẽtia est, quia nemo ignorat id de quo consulit. Extrinsecus possunt pertinentia ad deliberationem multa + narrari. In concionibus sæpe est uariare etiam illa quæ ordinem rei docet, necessaria ad affectus, ut quæq; maximè postulabit. Nam & concitanda, & leniẽda, atq; remittenda frequenter est ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiam mouenda miseratio, siue ut auxiliũ obsessis feratur, suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionem deflebimus. Valet autem in consilijs autoritas plurimum. Nam & prudẽtissimus esse, haberiq; & optimus debet, qui sententiæ suæ de utilibus atque honestis credere omnes uelit. In iudicijs enim uulgò fas habetur indulgere aliquid studio suo, consilia uerò nemo est qui neget secundum mores dari. Græcorum quidem plurimi omne hoc officium concionale esse indicauerunt, & in sola Reipublicæ administratione posuerunt. Quin & Cicero in hac maximè parte uersatur. Ideoq; suasuris de pace, bello, copijs, + opibus, uectigalibus, hæc duo præcipuè nota esse uoluit, uires ciuitatis, & mores, ut ex natura tum ipsarũ rerum, tum audientium ratio suadendi duceretur. Nobis maior in re uidetur uarietas: nam & consultantium, & consiliorum plurima sunt genera. Quare in suadendo, & dissuadendo, tria primùm spectanda erunt: Quid sit de quo deliberetur, Qui sint qui deliberent, Qui sit qui suadeat. Rem de qua deliberatur, aut certum est posse fieri, aut in-

Aristot. 1. Rhet.

Cicero 2. de Oratore.

operibus

In suadendo quæ sint spectanda.

m 5 certum.

certum. Si incertū, hæc erit quæstio sola, aut potentißima: sæpe enim accidet, ut prius dicamus. Ne si poßit quidē fieri, esse faciendum, deinde fieri non posse. Quum autem de hoc quæritur, coniectura est, an Isthmos intercidi, an Sicari palus pōtina, an portus fieri hostiæ poßit, an Alexander terras ultra Oceanum sit inuēturus. Sed in his quoq; quæ constabit posse fieri, coniectura erit aliquando, ut si quæratur: An utiq; futurum sit, ut Carthaginem superent Romani, ut redeat Hannibal, si Scipio exercitum in Africam transtulerit, ut seruent fidem Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædā & fieri posse, & futura esse credibile est, sed aut alio tēpore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi coniecturæ non erit locus, alia sunt intuenda. Et primum, aut propter ipsam rem de qua sententiæ rogantur, cōsultabitur, aut propter alias interuenientes extrinsecus causas. Propter ipsam deliberant P.C. an stipendium militi constituant. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ, aut faciendi, ut deliberant. P. C. an Fabios dedant Gallis bellum minitantibus: aut non faciendi, ut deliberat C. Cæsar, an perseueret in Germaniam ire, quum milites paßim testamenta facerent. Hæ suasoriæ duplices sunt. Nā & illic causa deliberandi est, quòd bellum Galli minitentur, esse tamen quæstio potest, dedendi ne fuerint etiam citra hanc denunciationem, quia contra fas, quum legati mißi essent, prælium inierint, regemq; ad quem mandata acceperant, trucidarint. Et hic nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hanc militum perturbationem, est tamen locus quærendi, an citra hunc quoq; casum penetrandum in Germaniā fuerit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari, etiam detractis sequentibus, posset.

Sumptū id ex commentariorum lib. 1.

set. Partes suadendi quidam putauerunt, honestum, utile, necessarium. Ego non inuenio huic tertiæ locum. Quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere, de faciendo autē deliberatur. Quòd si hanc uocant necessitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, utilitatis erit quæstio. Vt si obsessi, et impares, & aqua ciboq; defecti, de facienda ad hostem deditione deliberent, & dicatur, necesse est, nempe sequitur ut hoc subijciatur, alioqui pereundum est, ita propter idipsum non est necesse, quia perire potius licet. Denique non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina circumuenti. Igitur in his quoq; causis, aut de sola utilitate ambigetur, aut quæstio inter utile atque honestum consistet. At enim si quis liberos procreare uolet, necesse habeat uxorem ducere, quis dubitat? sed ei qui pater uult fieri, liqueat necesse est, uxorem esse ducendam. Itaque mihi ne consilium quidem uidetur, ubi necessitas est, non magis quàm ubi constat, quid fieri omnino non posse. Omnis enim deliberatio de dubijs est. Melius igitur, qui tertiā partem dixerunt δυνατὸν, quod nostri possibile nominant, quæ ut dura uideatur appellatio, tamen sola est. Quas parteis non omnes in omnem cadere suasoriam, manifestius est, quàm ut docendum sit. Tamen apud plerosque earum numerus augetur, à quibus ponuntur ut partes, quæ species sunt partium. Nam fas, iustum, pium, æquum, mansuetum quoque, sic enim sunt interpretati τὸ ἥμερον, & siqua adhuc adijcere quis eiusdem generis uelit, subijci possunt honestati. An sit autem facile, magnum, iucundum, sine periculo, ad quæstionem pertinet utilitatis, qui loci oriuntur ex contradictione eius, quod est inutile, difficile, paruū, iniucundum.

Partes suadendi.

nihil facere non sit necesse.

Possib.) Quā uocē, Ciceronis seculo in usu fuisse non puto, nusquā enim in eius operibus adhuc reperi.

prauum

Vt Ariſtot. in Rhet. ad Alexandrum.

iucundum, periculoſum. Tamen quibuſdam uidetur eſſe nonnunquam de iucunditate ſola conſultatio, ut ſi de ædificando theatro, inſtituendis ludis deliberetur. Sed neminem adeò ſolutum luxu puto, ut nihil in cauſa ſuadendi ſequatur, præter uoluptatem. Præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt, ut in ludis, honor deorum: in theatro, nõ utilis laborum remiſsio, deformis, & incõmoda turbæ: ſi id non ſit conflictatio, & nihilominus eadẽ illa religio, cum theatrum ueluti quoddam illius ſacri templũ uocabimus. Sæpe uero & utilitatem deſpiciendam eſſe dicimus, ut honeſta faciamus, ut cum illis Opiterginis demus cõſilium, ne ſe hoſtibus dedant, quanquã perituri ſint, niſi fecerint: & utilia honeſtis præferimus, ut cum ſuademus, ut bello Punico ſerui armentur. Sed tamen neq; hoc planè concedendum eſt, eſſe id inhoneſtũ. Liberos enim natura omnes, et iiſdem conſtare elementis, & fortaſſe antiquis etiam nobilibus ortos dici poteſt. Et illic ubi manifeſtum periculum eſt, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirmemus, ſi ſe dediderint, + ſiue hoſtis non ſeruauerit fidem, ſiue Cæſar uicerit, quod eſt uero ſimilius. Hæc autẽ quæ tantum inter ſe pugnant, plerunq; nominibus deflecti ſolent.

ſi uero hoſti nõ ſeruauerint fidẽ, ſi Cæſar, &c.

Nam & utilitas ipſa expugnatur ab his qui dicunt, nõ ſolùm potiora eſſe honeſta quàm utilia, ſed ne utilia quidem eſſe quæ non ſunt honeſta: et contrà, quod nos honeſtum, illi uanum, ambitioſum, ſtolidũ, uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tantum inutilibus comparãtur utilia, ſed inter ſe quoq; ipſa, ut ſi ex duob. eligamus, in altero quid ſit magis, in altero quid ſit minus. Creſcit hoc adhuc. Nã interim triplices etiã ſuaſoriæ incidunt, ut cùm Pompeius deliberauit Parthos, an Africam, an Aegyptũ peteret, ita

Vtilia inter ſe.

non

non tãtum utrum melius, sed quid sit optimum quæritur. Vtrum & quid.
Itemq; contrà. Nec unquã incidet in hoc genere materiæ
dubitatio rei, quæ undiq; secundum nos sit. Nam ubi con-
tradictioni locus non est, quæ potest esse causa dubitandi?
Ita ferè omnis suasoria nihil est aliud q̃ comparatio. Vi-
dendumq; quid cõsecuturi simus, & propter quid, ut æsti
mari poßit, plus in eo quod petimus, sit commodi, an uerò
in eo † per quod petimus incõmodi. Est utilitatis et in tem propter
pore quæstio. Expedit, sed non nunc. Et in loco: Non hic.
Et in persona: Non nobis, Non contra hos. Et in genere
agendi: Non sic. Et in modo: Non tantum. Sed personã sæ- Persona decoris causa intuenda.
pius dedecoris causa intuemur, quæ & in nobis, & in his
qui deliberant, spectanda est. Itaq; quamuis exempla plu-
rimum in consilijs poßint, quia facilimè ad consentiendũ
homines ducuntur experimentis, refert tamen, quorũ au-
toritas, & quib. adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberan-
tium animi, duplex conditio. Nam consultant aut plures,
aut singuli, + sed in utrisq; differentia, quia & in pluribus sed non sine
multùm interest, Senatus sit, an populus: Romani, an Fi- utriusq;
denates: Græci, an Barbari: Et in sigulis, Catoni petendos
honores suadeamus, an C. Mario. De ratione belli, Scipio
prior an Fabius deliberet. Proinde intuendus sexus, digni-
tas, ætas. Sed mores præcipuè discrimen dabunt. Et hone-
sta quidẽ honestis suadere facillimũ est. Si uerò apud tur-
pes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare
diuersam uitæ sectam cauendum est. Et animus deliberan
tis, non ipsa honesti natura quam illi non respicit, permo-
uendus, sed laude, uulgi opinione: & si parũ proficiet hæc
uanitas, secutura ex his utilitate: Aliquãto uerò magis ob
ijciendo aliquos, si diuersa fecerit, metus. Nam præter id
quod

quod his leuißimi cuiusq; animus facilimè terretur, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus ualeat malorũ timor, q̃ spes bonorũ, sicut facilior eiusdẽ turpiũ, quàm honestorum intellectus est. Aliquãdo bonis quoq; suadentur parũ decora, dantur parum bonis consilia, in quibus ipsorum qui cõsulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quæ statim cogitatio subire poßit legentem. Hoc ergo præcipis? & + hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita scribit ad Brutum: Propositis plurimis quæ honestè suaderi Cæsari possent, Sim'ne bonus uir, si hoc suadeam? minimè. Suasoris enim est finis, utilitas eius, cui quisque suadet. At recta sunt, quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus. Sed quia est altior quæstio, nec tantum ad suasorias pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter uelim, uerùm interim hæc uel ad scholarũ exercitationes pertinere credantur: nam & iniquorũ ratio noscenda est, ut melius æqua tueamur. Interim si quis bono inhonesta suadebit, meminerit nõ suadre tanq̃ inhonesta, ut quidã declamatores Sex. Pompeium ad piraticam, propter hoc ipsum q̃ turpis ac crudelis sit, impellũt. Sed dandus illis deformib. color, idq; etiam apud malos: nec enim est quisquam tam malus, ut uideri uelit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratißimã, non malitia, sed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud + Varum:

& hoc fas, pietas?

Varium

Iam fero (inquit) infandißima, iam facere cogor.

Quanto magis eis quibus fuit aliqua cura famæ, conseruandus est hic uel ambitus? Quare & quum Ciceronẽ dabimus consilium, ut Antonium roget, uel etiam ut Philippicas (ita uitam pollicente eo) exurat, nõ cupiditatem

lucis

lucis allegabimus. Hoc enim si ualet in animo eius, tacenti
bus quoq; nobis ualet, sed ut se + Reipub. seruet, hortabi- Ro. populo
mur. Hac illi opus est occasione, ne cum talium precũ pu
deat. Et C. Cæsari suadentes regnum, affirmabimus stare
iam Remp. nisi uno regente non posse. Nam qui de re ne-
faria deliberat, id solum quærit, quomodo quàminimum
peccare uideatur. Multũ refert etiam quæ sit persona sua
dentis: quia anteacta uita, si illustris fuit, aut clarius ge-
nus, aut ætas, aut fortuna, affert + expectationẽ. Prouiden existima-
dum est, ne quæ dicuntur, ab eo qui dicit, dissentiãt. At ijs tionem
cõtraria summißiorem quendam modum postulant. Nam
quæ in alijs libertas est, in alijs licẽtia uocatur. Et quibus-
dam sufficit authoritas, quosdam ratio ipsa ægrè tuetur.
Ideoq; longè mihi uidẽtur difficilimæ prosopopoeiæ in qui Prosopopoeiæ
bus ad reliquum suasoriæ laborem + accidit etiam perso- accedit
næ difficultas. Nanque idem illud, aliter Cæsar, aliter Cice
ro, aliter Cato suadere debebit. Vtilißima uerò hæc exerci
tatio, uel quod duplicis est operis, uel quod Poëtis quo-
que, aut historiarum futuris scriptoribus plurimum con-
fert. Verùm & Oratoribus imprimis necessaria. Nam
sunt multæ à Græcis Latinisq; compositæ orationes, qui-
bus alij uterentur, ad quorum cõditionem, uitamq; aptan
da quæ dicebãtur, fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut
eandem personam induit Cicero, quũ scriberet Cn. Pom-
peio, & quum C. Domitio + & Appio, cæteris' ue, ac non Et Appio, in
uniuscuiusq; eorũ fortunam, dignitatẽ, res gestas intuitus, Aldino codi-
omniũ quibus uocem dabat, etiam imaginem expreßit: ut ce nõ legitur.
melius quidẽ, sed tamen ipsi dicere uiderẽtur. Neq; enim
minus uitiosa est oratio, si ab hoĩe, q̃ si à re cui accõmoda-
ri debuit, dißidet. Ideoq; Lysias optimè uidetur in ijs quæ
scribe-

scribebat indoctis, seruasse ueritatis fidē. Enimuero præ-
cipuè declamatoribus considerandum est, quid cuiq; per-
sonæ conueniat, qui paucißimas controuersias ita dicunt,
ut aduocati, plerunque filij, patres, diuites, senes, asperi, le-
auari, aridi nes, + auari deniq; superstitiosi, timidi, derisores fiant, ut
uix Comœdiarū actoribus plures habitus in pronuncian-
do concipiendi sint, q̄ his in dicendo, quæ omnia uideri
possunt prosopopœiæ, quas ego suasorijs subieci, quia nul-
lo alio ab his q̄ persona distant. Quanquam hoc aliquan-
do etiam in cōtrouersias ducitur, quæ ex historijs compo-
certius sitæ, + certis agentiū nominibus continentur. Neq; igno-
ro, plerunq; exercitationis gratia poni & poëticas histo-
rias, ut Priami uerba apud Achillem: aut Syllæ, dictaturā
deponentis in concione. Sed hæc in partem cedent trium
generum, in quæ causas diuisimus. Nam & rogare, indi-
care, rationem reddere, & alia de quibus suprà dictū est,
uariè, atque ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua,
uero demonstratiua subijcere solemus. Frequentißimè + tamen
in his utimur ficta personarū, quas ipsi substituimus, ora-
tione: ut apud Cic. pro Cælio in Clodiā, & Cæcus Appius,
orationem & Clodius frater, ille in castigationē, hic in + rationē mo-
rum cōpositus alloquitur. Solent in scholis fingi materiæ
ad deliberandū similiores controuersijs, et ex utroq; gene
re cōmixtæ, ut quum apud C. Cæsarē consultatio de pœna
Theodoti ponitur. Cōstat enim accusatione & defensione
causæ, quod est iudicialiū proprium. Permixta aūt est &
utilitatis ratio: An pro Cæsare fuerit, occidi Pompeiū: An
timendū à rege bellum, si Theodotus sit occisus: An id mi
nimè opportunū hoc tempore, & periculosum, & certè
longū sit futurū. Quæritur & de honesto: Deceat ne Cæ-

sarem

ſarem ultio Pompeij: An ſit uerendum, ne peiorem faciat
ſuarum partiũ cauſam, ſi Pompeiũ indignum morte fatea-
tur. Quod genus accidere etiã ueritati poteſt. Nõ ſimplex
autẽ circa ſuaſorias error in pleriſq; declamatoribus fuit,
qui dicendi genus in his diuerſum, atq; in totum illi iudi-
ciali contrariũ eſſe exiſtimauerunt. Nam et principia ab-
rupta, & concitatã ſemper orationẽ, & in uerbis effuſio-
rem (ut ipſi uocant) cultum affectauerunt, & earũ bre-
uiores utiq; cõmentarios, quàm + iudicialis materiæ face-
legalis
re elaborarunt. Ego porrò, ut proœmio uideo non utique
opus eſſe ſuaſorijs, propter quas dixi ſuprà cauſas, ita cur
Dicẽdi genus in ſuaſorijs.
initio + furioſo ſit exclamandũ non intelligo, cũ propoſita
furioſe
conſultatione rogatus ſententiã, ſi modò eſt ſanus, nõ quæ-
ritet, ſed quammaximè poteſt, ciuili & humano ingreſſu
mereri aſſenſum deliberantis uelit. Cur autem torrens, &
utiq; æqualiter cõcitata ſit in ea dicentis oratio, cùm uel
præcipue moderationem, rationemq; cõſilia deſiderent?
Neq; ego negauerim ſæpius ſubſidere in cõtrouerſijs im-
petum dicendi proœmio, narratione, argumentis, + quem
quæ
ſi detrahas, id ferè ſupererit, quo ſuaſoriæ cõſtant. Verùm
id quoq; + æqualius erit, non tumultuoſius atq; turbidius.
æqualitatis
Verborum aũt magnificentia non ualidius eſt affectanda
Verborũ magnificẽtia, in ſuaſorijs crebrior duntaxat fictis.
ſuaſorias declamantibus, ſed contingit magis. Nã & per-
ſonæ ferè magnæ fingentibus placent, Regũ, Principum,
populi, ſenatus, & res ampliores, ita cum uerba rebus ap-
tentur, ipſo materiæ nitore clareſcunt. Alia ueris conſilijs
ratio eſt. Ideoq; Theophraſtus quammaximè remotũ ab
Theophraſtus.
omni affectatione, in Deliberatiuo genere uoluit eſſe ſer-
monem, ſecutus in hoc autoritatẽ præceptoris ſui, quan-
quam diſſentire ab eo non timidè ſolet. Nanq; Ariſtoteles
Ariſtoteles

n idoneam

idoneam maximè ad scribendum Demonstratiuã, proximamq; ab ea Iudicialẽ putauit: uidelicet, quoniã prior illa tota esset ostentationis, hæc secunda egeret artis, uel quod ad fallendũ, si ita poposcisset utilitas, consilio, fide, prudentiaq; constarent. Quibus in Demonstratiua cõsentio: nam & omnes alij scriptores idem tradiderunt. In iudicijs autem, cõsilijsq;, secundũ conditionẽ ipsius quæ tractabitur rei, accõmodandam dicendi credo rationẽ. Nam & Philippicas Demosthenis ijsdẽ quibus habitas in iudicijs orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis sententiæ, & cõciones, non minus clarũ quàm est in accusationibus ac defensionibus, eloquẽtiæ lumen ostendũt. Dicit tamen de suasoria idẽ hoc modo: Tota aũt oratio simplex, et grauis, & sententijs debet esse ornatior, quàm uerbis. Vsum exemplorum nulli materiæ magis conuenire, meritò ferè omnes consentiũt, cùm plerunq; uideantur respondere futura præteritis, habeaturq; experimentũ, uelut quoddã rationis testimoniũ. Breuitas quoq;, aut copia, nõ genere materiæ, sed modo constant. Nam ut in consilijs plerunq; simplicior quæstio est, ita sæpe in causis minor. Quæ omnia uera esse sciet, si quis nõ orationes modò, sed historias etiã (nanq; in his conciones ac sententiæ, plerũq; suadendi ac dissuadendi funguntur officio) legere maluerit, quàm in cõmentarijs Rhetorũ consenescere. Inueniet enim nec in cõsilijs abrupta initia, & cõcitatius sæpe in iudicijs dictũ, & uerba aptata rebus in utroq; genere, & breuiores aliquando causarũ orationes quàm sententiarum. Ne illa quidem in ijs uitia deprehendet, quibus quidam declamatores laborãt, quòd & cõtrà sentientibus inhumanè conuitiantur, & ita plerunq; dicunt, tanquã ab his qui deliberant,

orationem

Demosthenis Philippicæ. Ciceronis sententiæ & conciones.

tam causarum

berãt, utiq; dissentiant. Itaq; obiurgãtibus similiores sunt, quàm suadentibus. Hæc adolescentes sibi scripta sciãt, ne aliter q̃ dicturi sint exerceri uelint, & in desuescẽdis moriẽtur. Cæterũ, cũ aduocari cœperint in cõsilia amicorũ, dicere sententiã in senatu, suadere si quid cõsulet Princeps, quod præceptis fortaßè non credunt, usu docebuntur.

De partibus causarum iudicialium. Cap. XI.

NUnc de Iudiciali genere, quod est præcipuè multiplex, sed officijs cõstat duobus, Intentionis ac Depulsionis. Cuius partes, ut plurimis autoribus placuit, quinq; sunt, Procœmiũ, Narratio, Probatio, Refutatio, Peroratio. His adiecerunt quidã Partitionem, Propositionẽ, Excessum. Quarũ priores duæ Probationi succedũt. Nã proponere quidẽ quæ sis probaturus, necesse est, sed & concludere. Cur igitur, si illa pars causæ est, nõ & hæc sit? Partitio uerò, Dispositionis est species, ipsa Dispositio pars Rhetorices, et per omnes materias, totũq; earũ corpus æqualiter fusa, sicut Inuẽtio, & Elocutio. Ideoq; eã non orationis totius partem unã esse credendũ est, sed quæstionũ etiã singularũ. Quæ nãq; est Quæstio, in qua nõ promittere possit Orator, quid primo, quid secũdo, quid tertio sit loco dicturus? quod est propriũ Partitionis. Quàm ergo ridiculũ est, Quæstionẽ quidem speciem esse Probationis: Partitionem aũt, quæ sit species Quæstionis, partẽ orationis uocari? Egreßio uerò, uel, quod usitatius esse cœpit, Excessus, siue est extra causam, nõ potest esse pars causæ, siue est in causa, adiutoriũ, uel ornamentũ partiũ earũ est, ex quibus egreditur. Nã si quicquid in causa est, pars causæ uocabitur, cur nõ argumentũ, similitudo, locus cõmunis, affectus, exempla, partes + causæ uocentur? Tamen neque ijs assentior, habet

Quinq; partes causarum iudicialium.

Partitio. Dispositio.

Egreßio. Excessus.

Aldi non habet

Refutatio. tior, qui detrahunt Refutationem, tanquã probationi subiectam, ut Aristoteles. Hæc enim est quæ cõstituat, illa quæ destruat. Hoc quoq; idem aliquatenus nouat, quod Procemio non Narrationem subiungit, sed Propositionem. Verùm id facit, quia Propositio genus, Narratio species uidetur, & hac nõ semper, illa semper & ubiq; credit opus esse. Verùm ex his, quas constitui partibus, non ut quidq; primum dicendum, ita primum cogitandum est. Sed ante omnia intueri oportet, quod sit genus causæ, quid in ea quæratur quæ prosint, quæ noceant. Deinde, quid confirmandum sit ac refellendũ: tum, quomodo narrandũ. Expositio enim, probationũ est præparatio, nec esse utilis potest, nisi prius cõstituerit quid debeat de probatione promittere. Postremo intuendũ, quemadmodũ Iudex sit conciliandus. Neque enim nisi totis causæ partibus diligenter inspectis, scire possumus, qualem nobis facere animum cognoscentis expediat, seuerum an mitem, concitatũ an remissum, aduersum gratiæ, an obnoxiũ. Nec ideo tamẽ eos probauerim, qui scribendũ quoq; Procemiũ nouißimè putant. Nam ut cõferri materiã omnẽ oportet, & quid quoque loco sit opus cõstare debet, antequã dicere aut scribere ordiamur, ita incipiendũ ab his, quæ prima sunt. Nam nec pingere quisquã, aut fingere cœpit à pedibus. Nec deniq; ars ulla cõsumatur ibi, unde oriendum est. Quid fiet alioquin, si spaciũ cõponendi orationẽ stylo nõ fuerit? nónne nos hæc inuersa cõsuetudo deceperit? Inspiciẽda igitur materia est, quo præcipimus ordine, scribẽda quo dicimus.

Propositio.

Quid potissimũ in quinq; Iudicialiũ causarũ partibus spectandũ sit.

Expositio.

constiterit

De generibus Iudicialiũ controuersiarũ. Cap. XII.

CAeterum, causa omnis, in qua pars altera Agẽtis est, altera Recusantis, aut unius rei controuersia constat, aut

aut plurium. Hæc Simplex dicitur, illa Cõiuncta. Vna controuersia est per se furti, per se adulterij. Plures autẽ eiusdem generis, ut in pecunijs repetundis: Aut diuersi, ut si quis sacrilegij & homicidij simul accusetur, quod nũc in publicis iudicijs non accidit, quoniam Prætor certa lege sortitur. Principum autem & Senatus cognitionibus frequens est, & populi fuit. Priuata quoq; iudicia, sæpe unũ Iudicem habere multis & diuersis formulis solẽt: nec aliæ species erunt, etiamsi unus à duobus duntaxat eandem rem, atq; ex eadem causa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus, quod accidere in hæreditarijs litibus interim scimus, quia quamuis in multis personis, causa tamen una est, nisi conditio personarũ quæstiones uariauerit. Diuersum his tertium genus, quod dicitur Comparatiuũ, cuius rei tractatus in parte causæ frequẽs est, ut cùm apud Centumuiros post alia, quæritur & hoc: Vter dignior hæreditate sit. Rarũ est autẽ, ut in foro iudicia propter id solum constituantur, sicut Diuinationes, quæ fiunt de accusatore cõstituendo, & nonnunquã inter delatores, uter præmium meruerit. Adiecerunt quidã numero mutuam accusationem, quæ ἀντικατηγορία uocatur, alijs uidelicet succedere hanc quoq; cõparatiuo generi existimãtibus, cui similis erit petitionũ inuicem diuersarum, quod accidit uel frequẽtissimè, id si & ipsum uocari debet ἀντικατηγορία, nam proprio caret nomine, duo erunt genera eius. Alterum, quo litigatores idem crimen inuicem intentant: Alterũ, quo aliud atq; aliud, cui & petitionũ conditio par est. Cũ apparuerit genus causæ, tũ intuebimur, negetur ne factũ quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur, unde sunt status.

Comparatiuum.

Diuinatio.

Anticatigoria.

Quid Quæstio, & quæ sit Ratio, Iudicatio, Continens, & quatenus necessaria. Cap. XIII.

Quæstiõis bifarius usus.

His inuentis, intuendũ deinceps Hermagoræ uidetur, quid sit Quæstio, Ratio, Iudicatio, Continens, id est, συνέχον, uel ut alij uocant, firmamentũ. Quæstio latius intelligitur omnis, de qua in utrãq; partem, uel in plures dici credibiliter potest. In iudiciali autẽ materia dupliciter accipienda est: Altero modo, quo dicimus multas quæstiones habere controuersiã, quo etiã minores omnes complectimur: Altero, quo significamus summã illam, in qua causa uertitur. De hac nũc loquor, ex qua nunc nascitur Status, An factũ sit, Quid factũ, An rectè factũ sit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi scriptores, propriè Quæstiones uocãt. Theodorus, ut dixi, capita generalia, sicut illas minores, aut ex illis pendentes, specialia. Nã & Quæstionẽ ex quæstione nasci, & Speciẽ in species diuidi conuenit. Hãc igitur Quæstionẽ ueluti principalem, uocant ζήτημα. Ratio aũt est, qua id quod factum esse constat, defenditur. Et cur non utamur eodẽ, quo sunt usi ferè omnes exẽplo? Orestes matrẽ occidit. Hoc cõstat. Dicit se iustè fecisse, Status erit qualitatis. Quæstio, An iustè fecerit. Ratio, quòd Clytemnestra maritũ suum, patrem Orestis occidit, hoc αἴτιον dicitur. Κρινόμενον autẽ, id est, Iudicatio, An oportuerit uel nocentẽ matrẽ à filio occidi. Quidam diuiserunt αἴτιον & αἰτίαν, ut esset altera propter quam iudicium constitutũ est, ut occisa Clytẽnestra: Altera, qua factũ defenditur, ut occisus Agamẽnon. Sed tanta est circa uerba dissentio, ut alij αἰτίαν, causam iudicij, αἴτιον aũt, facti uocent. Alij eadem in contrariũ uertant. Latinorum quidam hoc initiũ, & rationem uocauerunt, quidam

Rationis diffinitio.

Iudicatio.

Differẽtia inter αἴτιον, et αἰτίαν.

quidam utrunq; eodem nomine appellāt. Causa quoq; ex causa, id est, Αἴτιον ἐξ Αἰτίου nasci uidetur, quale est: Occidit Agamemnonē Clytemnestra, quia ille filiā cōmunem immolauerat, & captiuā pellicem adducebat. Iidem putāt & sub una quæstione plures esse rationes, ut si Orestes & alterā afferat causam matris necatæ, quòd respōsis sit impulsus. Quot aūt causas faciendi, totidem Iudicationes. Nam et hæc erit Iudicatio, An responsis parêre debuerit. Sed & una causa plures habere quæstiones & iudicationes, ut ego arbitror, potest, ut in eo, qui cùm adulterā deprehensam occidisset, adulterū qui iam effugerat, postea in foro occidit. Causa enim est una, adulter fuit. Quæstiones & Iudicationes, An illo tempore, An illo loco licuerit occidere. Sed sicut cùm sint plures Quæstiones, omnesq; suos Status habeāt, causæ tamen Status unus sit, ad quem referuntur omnia, ita Indicatio maximè propria, de qua pronuntiatur. Συνέχον aūt, quod, ut dixi, continens alij, firmamentum alij putāt, Cicero firmissimam argumentationem defensoris, & appositissimā ad Iudicationē, quibusdam id uidetur esse, post quod nihil quæritur: Quibusdā id, quod ad Iudicationem firmissimū affertur. Causa facti non in omnes controuersias cadit. Nam quæ fuerit causa faciendi, ubi factum negatur? † At ubi Causa tractatur, negant eodem loco esse Iudicationem quo Quæstionem, idq; & in Rhetoricis Cicero, & in Partitionibus dicit. Nam & in Coniectura est Quæstio ex illo: Factū, Non factum, An factum sit. Ibi ergo Iudicatio, ubi Quæstio: quia in eadem re prima Quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate, Matrem Orestes occidit, rectè, non recte, an recte occiderit, Quæstio, nec statim Iudicatio, quando ergo?

Firmamentū. In Rhetoricis lib. 1.

Causa facti.

† aut ubi causa tractetur? Negāt, &c.

Illa patrem meum occiderat. Sed non ideo tu matrem debuisti occidere: An debuerit, hic Iudicatio. Firmamentũ autem uerbis ipsius ponã: Si uelit Orestes dicere eiusmodi animũ matris suæ in patrẽ suum, in seipsum ac sorores, in regnum, in famã generis ac familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potißimũ petere debuerint. Vtuntur alij et talibus exemplis: Qui bona paterna consumpserit ne cõcionetur, in opera publica cõsumpsit. Quæstio, An quisquis cõsumpserit, prohibendus sit. Iudicatio, An qui sic, uelut in causa militis Aruncij, qui Lusium Tribunũ uim sibi inferẽtem interfecit. Quæstio, An iure fecerit: Ratio, Quòd is uim
inferebat ✠ afferebat: Iudicatio, An indemnatũ, an Tribunũ à milite occidi oportuerit. Alterius etiã status Quæstionẽ, alterius Iudicationẽ putant. Quæstio qualitatis, An rectè Clodiũ Milo occiderit, Iudicatio cõiecturalis, An Clodius insidias fecerit. Ponũt & illud, sæpe Causam in aliquã rẽ dimitti, quæ nõ sit propria Quæstionis, & de ea iudicari. A quibus multũ dissentio. Nã et illa Quæstio, An omnes qui paterna bona cõsumpserint, concione sint prohibendi, habeat oportet suam Iudicationem: Ergo nõ ✠ alia Quæstio, ✠ alia Iudicatio erit, sed plures Quæstiones, et plures Iudicatiões. Quid? nõ in causa Milonis ipsa cõiectura refertur ad qualitatẽ? Nam si est insidiatus Clodius, sequitur, ut rectè sit occisus. Cũ uerò in aliquã rem missa causa, est recessum ✠ à Quæstione, quæ erat cõstituta, hic Quæstio, ubi Iudicatio est. Paulùm in his secũ etiã Cicero dissentit. Nã in Rhetoricis (quẽadmodũ suprà dixi) Hermagorã est secutus, in Topicis, ex Statu effectã cõtentionẽ Κρινόμενον existimat, idq; Trebatio, qui Iuris erat cõsultus, alludens, qua de re agitur appellat, quib. id cõtineatur, Cõtinẽtia quasi firma-

Margin notes: inferebat (beside "✠ afferebat"); aliud / aliud (beside "nõ ✠ alia" and "✠ alia Iudicatio"); & à quæstione (beside "✠ à Quæstione"); Trebatius Iuriscõsultus.

firmamēta defensionis, quibus sublatis, defensio nulla sit. At in Partionibus oratorijs, Firmamentum quod opponitur defensioni, quia Continens, quòd primum sit, ab accusatore dicatur. Ratio à reo, ex Rationis & Firmamenti quæstione, disceptatio sit Iudicationum. Verius igitur & breuius, qui Statum, & Continens, & Iudicationem idem esse uoluerunt. Continens autem id esse, quo sublato, lis esse non poßit. Hoc mihi uidetur utrāq; causam complecti, & quòd Orestes matrem, & quòd Clytemnestra Agamemnonem occiderit. Iidem Iudicationē & Statum consentire semper existimarunt. Neq; enim aliud eorum rationi cōueniens fuisset. Verùm hæc affectata subtilitas, circa nomina rerum, ambitioso labore à nobis in hoc assumpta solum, ne parum diligēter inquisisse de opere quod aggreßi sumus, uideremur. Simplicius autem instituenti non est necesse, per tam minutas rerum particulas rationem + dicendi concidere. Quo uitio multi quidem laborarunt, præcipuè tamen Hermagoras, uir alioquin subtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentiæ nimium solicitæ, ut ipsa eius reprehensio laude aliqua non indigna sit. Hæc autem breuior, & uel ideo lucidior multò uia, nec discentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta diducendo consumet. Nā qui uiderit quid sit quod in controuersiā ueniat, quid in eo, & per quæ uelit efficere pars diuersa, quid nostra (quod in primis est intuendū) nihil eorum ignorare de quib. suprà diximus, poterit. Nec est ferè quisquā, modò nō stultus, atq; ab omni prorsus usu dicendi remotus, qui nesciat, et quid litem + faciat, quod ab illis Causa uel Cōtinens dicitur, & quæ sit inter litigantes Quæstio, & de quo iudicari oporteat, quæ omnia idem

Continens.

docendi

conficiat

Causa uel continens.

ſunt. Nam & de eo Quæſtio eſt, quod in controuerſiã uenit, & de eo iudicatur, de quo Quæſtio eſt. Sed non perpetuò intendimus in hæc animũ, & cupiditate laudis utcunq; acquirendæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quan-

uberior do+ liberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia in controuerſia pauca ſunt extra omnia, & hic dicitur de his quæ accipimus, illic de quibus uolumus. Nec tã hoc præcipiendum eſt, ut Quæſtionem, Contines, Iudicationem inueniamus, nam id quidem facile eſt, quàm ut intueamur ſemper, aut certè ſi digreßi fuerimus, ſaltẽ recipiamus, ne plauſum affectãtibus arma excidant. Theodori ſchola, ut dixi, omnia refert ad capita. His plura intelliguntur. Vno modo ſumma Quæſtio, item ut Status: Altero, cæteræ quæ ad ſummum referuntur: Tertio, Propoſitio cum affirma-

Caput. tione, ut diximus. Caput rei eſt apud Mænandrum, Κεφάλαιόν ἐστιν. In uniuerſum autem, quicquid probandũ eſt, erit Caput, ſed id maius aut minus. Et quoniã quæ de his erãt à ſcriptoribus artium tradita, uerboſius etiam quàm neceſſe erat, expoſuimus. Præterea quæ partes eſſent Iudicialium cauſarum, ſuprà dictum eſt. Proximus liber, proœmia, id eſt, exordia,

incipiet + concipiet.

M. FAB. QVINT. Libri Tertij finis.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber Quartus.

PROLOGVS.

PERFECTO Marcelle Victori operis tibi dedicati tertio Libro, & iam quarta ferè laboris parte transacta, nouæ insuper mihi diligentiæ causa, & altior solicitudo, quale iudicium hominum emererer, accessit. Adhuc enim uelut studia inter nos conferebamus, etsi parum nostra institutio probaretur à cæteris, contenti fore domestico usu uidebamur, ut tui meiq; filij disciplinā formare satis putaremus. Cùm uerò mihi DOMITIANVS Augustus, sororis suæ nepotum delegauerit curam, non satis honorem iudiciorum cœlestium intelligam, nisi ex hoc oneris quoque magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut mores excolendi sit modus, ut eos nō immeritò probauerit sanctißimus Censor? aut studia, nec fefellisse in his uidear Principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoq; eminentißimum? Quod si nemo miratur Poëtas maximos sæpe fecisse, ut non solum initijs operum suorum Musas inuocarent, sed prouecti quoque longius, quum ad aliquem grauiorem uenissent locum, repeterent uota, & uelut noua precatione uterentur, mihi quoq; profectò poterit ignosci, si quod initio, quo primùm hanc materiam inchoaui, nō fecerim. Nūc omnes in auxiliū deos, ipsumq; in primis, quo neq; præsentius aliud, neq; studijs magis propitiū numē est, inuocē, ut quantū nobis expectationis adiecit, tātū ingenij aspiret, dexterq; ac uolēs adsit, & me qualē esse credidit, faciat. Cuius mihi religionis nō

Blanditur Domitiano.

Poëtarū mos, in exordijs suorum poëmatum.

hæc

hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alioquin sic procedit ipsum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua sint quæ ingredior. Sequitur enim, ut iudicialiũ causarũ quæ sunt maximè uariæ ac multiplices, ordo explicetur, quod Procœmij sit officium, quæ ratio narrandi, quæ probationum sit fides, seu proposita confirmamus, seu contrà dicta dissoluimus, quanta uis in perorando, seu reficienda breui repetitione rerum, memoria est Iudicis, siue affectus (quod est longè potentissimũ) cõmouendi. De quibus partib. singulis quidam separatim scribere maluerũt, uelut onus totius corporis ueriti, et sic quoq; cõplures de unaquaq; rerum earum libros ediderunt, quas ego omnes ausus contexere, propè infinitũ mihi laborem prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durandum est, quia cœpimus: etsi uirib. deficiemur, animo tamen perseuerandũ.

Obiter et summatim, quid in hoc lib. tractet, aperit.

De exordio. Cap. I.

VOD Principium Latinè, uel Exordiũ dicitur, maiore quadã ratione Græci uidẽtur προοίμιον nominasse, quo à nostris modò initium significatur, illi satis clarè partem hanc esse antè ingressum rei, de qua dicendũ sit, ostendunt. Nam siue propterea, quod οἴμη cantus est, & citharœdi pauca illa quæ anteq̃ legitimum carmen inchoënt, emerendi fauoris gratia canunt, Procœmium cognominauerunt. Oratores quoq; ea quæ prius q̃ causam exordiantur, ad conciliandos sibi Iudicũ animos præloquuntur, eadem appellatione signarũt. Siue quod οἶμον ijdem Græci uiam appellãt, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uo

Procœmium.

care est institutū, certè Proœmium est, quod apud Iudicē, priusq̄ causam cognouerit, prosit. Vitioseq́; in scholis facimus, q, exordio semper sic utimur, quasi causam Iudex iā nouerit. Cuius rei licentia ex hoc est, quod antea declamationem, † illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; cōtingere istud principiorū genus secūdis actionibus potest, primis quidē rarò, uel nunquā, nisi fortè apud eum cui res aliūde iam nota sit, dicimus.

illam

Prooemij causa, siue eius officium.

Causa Principij nulla alia est, q̄ ut auditorem, quo sit nobis in cæteris partibus accōmodatior, præparemus.

Quot rationibus præparetur auditor.

Id fieri tribus maximè rebus inter autores plurimos constat, si beneuolū, attentū, docilem fecerimus: non quia ista per totā actionē nō sint custodienda, sed quia in initijs præcipuè necessaria, per quæ in animū Iudicis, ut procedere ultrà poßimus, admittamur.

Beneuolentia unde trahat.

Beneuolentiā, aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. Sed personarū non est (ut pleriq; crediderūt) triplex tantū ratio, ex litigatore, aduersario, et Iudice. Nā exordiū duci nonnunq̄ etiam ab actore causæ solet.

Beneuolentia à persona agentis.

Quanquam enim pauciora de seipso dicit, & parcius, plurimū tamen ad omnia momenti est in hoc positū, si uir bonus creditur: sic enim cōtinget, ut non studiū aduocati uideatur afferre, sed penè testis fidem. Quare in primis existimetur uenisse ad agendū, ductus officio uel cognationis, uel amicitiæ, maximeq́;, si fieri poterit, Reip. aut alicuius certè nō mediocris exempli. Quod sine dubio multo magis ipsis litigatorib. faciendū est, ut ad agendū magna atq; honesta ratione, aut etiam neceßitate acceßisse uideātur.

Altera ratio, qua autoritatē nobis paramus.

Sed ut præcipua in hoc dicentis autoritas, si omnis in subeundo negotio suspicio sordiū, aut odiorū, aut ambitionis abfuerit, ita quædā in his quoq; cōmendatio tacita, si nos

infirmos,

infirmos,imparatos, & impares agentiũ contra ingenijs dixerimus,qualia sũt pleraq; Messalæ procemia.Est enim naturalis fauor pro laborãtibus, & Iudex religiosus liben tißimè patronũ audit,quem iustitiæ suæ minimè timet. In de illa ueterũ circa occultandã eloquentiã simulatio,mul tum ab hac nostrorũ temporũ iactatione diuersa. Vitan dũ etiã ne contumeliosi,maligni,superbi,maledici in quen quam hominẽ, ordinem ue uideamur, præcipuè eorũ qui lædi nisi + aduersa Iudicũ uoluntate nõ possunt. Nam in Iudicẽ ne quid dicatur,nõ modò palàm,sed quod omnino intelligi poßit,stultũ erat monere,nisi fieret. + Etiam par tis aduersæ patronus dabit, exordio materiã interim cum honore, si eloquentiã eius ac gratiã nos timere fingendo, ut ea suspecta sint Iudici,fecerimus.Interim per contume liam,sed hoc perq̃ rarò, ut Asinius pro Vrbiniæ hæredib. Labienum aduersarij patronũ inter argumenta causæ ma lè posuit.Negat hæc esse Procemia Corn. Celsus,quia sint extra litẽ. Sed ego cũ autoritate summorũ autorũ magis ducor, tũ pertinere ad causam puto, quicquid ad dicentẽ pertinet, quũ sit naturale,ut Iudices his quos libentius au diunt,etiã facilius credant.Ipsius autẽ litigatoris persona tractanda uariè est. Nã tum dignitas eius allegatur, tum cõmendatur infirmitas, nonnunq̃ contingit relatio meri torum,de quib.uerecundius dicendũ erit,sua q̃ aliena lau danti.Multũ agit sexus, ætas,cõditio,ut in fœminis,senib. pupillis,liberos,parentes,cõiuges allegantibus.Nam sola rectũ quoq; Iudicẽ inclinat miseratio.Degustanda tamen hæc Procemio, nõ consumanda. Aduersarij uerò persona propè iisdẽ omnib. sed è cõtrario ductis impugnari solet. Nam & potentes sequitur inuidia,& humiles abiectosq; contem

Messalæ procemia.

Quid cauendum in exordio.

auersa

Etenim

A persona litigatoris, & quomodo ea sit tractanda.

A persona aduersarij.

cõtemptus, & turpes ac nocẽtes odium. Quæ tria sunt ad alienãdos Iudicũ animos potentißima. Neq; hæc dicere satis est, quod datur etiã imperitis, † pleraq; augẽda aut minuenda, ut expediet, hoc enim Oratoris est, illud causæ. Iudicem cõciliabimus nobis nõ tantum laudando eũ, quod & fieri cũ modo debet, & est tamen parti utriq; cõmune, sed si laudẽ eius ad utilitatẽ causæ nostræ coniunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatẽ † illi suam, pro humilibus iustitiã, pro infelicibus misericordiã, pro læsis seueritatem, & similiter cætera. Mores quoq; (si fieri potest) Iudicis uelim nosse. Nã prout asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remißi erunt, aut assumere in causam naturas eorũ, qua cõpetent, aut mitigare, qua repugnabunt, oportebit. Accidit aũt interim hoc quoq;, ut aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus qui iudicat, quæ res utriq; parti tractanda est, ac nescio, an & ei magis, in quam uidetur propẽsior. Est enim nonnunq̃ † prauis Iudicib. hic ambitus, aduersus amicos, aut pro his quibuscũ simultates gerant pronunciãdi faciendiq;, iniuste ne fecisse uideãtur. Fuerũt etiã quidam rerũ suarum Iudices. Nã & in libris Obseruationũ à Septimio æditis, affuisse Ciceronẽ tali causæ inuenio. Et ego pro regina Berenice apud † ipsam causam dixi. Similis hic quoq; superioribus ratio est, aduersarius enim fiduciã partis suæ iactat, patronus timet † cognoscẽtis uerecundiã. Præterea detrahenda, uel cõfirmanda opinio, si quã præcipuè domo uidebitur Iudex attulisse. Metus etiã nonnunq̃ est amouẽdus, ut Cicero pro Milone, ne arma Põpeij disposita cõtra se putarẽt, laborauit. Nõnunq̃ adhibẽdus, ut idẽ in Verrẽ facit. Sed adhibẽdi modus alter ille frequẽs est et fauorabilis, ne mala sentiat † pop. Ro. ne iudicia

Tria esse quæ à nobis maximè alienos faciant Iudicũ animos.

pluraq;

A persona Iudicis, & quomodo ex conciliãda.

illæsam

Bonum esse Iudicis mores nosse.

prauum

eam

rei sui

Prætor

iudicia transferantur: Alter aũt, asper & rarus, quo minatur corruptis accusationẽ, & id quidem in consilio ampliore, utcũq; tutius, nã & mali inhibentur, & boni gaudent. Apud singulos uerò nunq̃ suaserim, nisi defecerint omnia quæ necessitas exigit. Nõ erit iam ex arte oratoria, non magis q̃ appellare, etiamsi id quoq; sæpe utile est, aut antequã pronunciet reum facere. Nã & minari, & deferre, etiã non Orator potest. Si causa cõciliandi nobis Iudicis materiã dabit, ex hac potissimũ aliqua in usum principij, quæ maximè fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex singulis quæstionibus, singuli sensus in Proœmium cõferantur. Nam ille nõ hoc dicit, sed ad potentissimas quæstiones Iudicem præparandum. In quo uitij nihil erat, nisi in uniuersũ id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec omnis causa desiderat. Nã protinus à petitore primo loco, dum ignota Iudici lis est, quomodo ex quæstionibus ducemus sentẽtias? nimirũ res erũt iudicãdæ prius. Demus aliquas, nã id exigit ratio nõnunquã, etiam ne potẽtissimas oẽs, id est, totã causam? sic erit in Proœmio peracta narratio. Quid uerò, si (ut frequenter + accidit) paulò est durior causa, nõ beneuolentia Iudicis petẽda ex alijs partibus erit? sed nõ nisi antè conciliato eius animo, nuda quæstionum cõmittetur asperitas: quæ, si rectè semper initio dicendi tractarẽtur, nihil Proœmio opus esset. Aliqua ergo nõnunquã quæ erunt ad conciliandũ nobis Iudicem potentissima, nõ inutiliter interim ex quæstionib. in exordio locabuntur. Quæ sint porrò in causis fauorabilia, enumerare nõ est necesse, quoniã & manifesta erunt, cognita cuiusq; + cõtrouersiæ cõditione, & omnia colligi in tanta

A causa.

accidit in proœmio

causæ

litium uarietate non possunt. Vt aūt hoc inuenire, et augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere, ex causa est. Miseratio quoq; aliquādo ex eadē uenit, siue quod paßi sumus graue, siue passuri. Neque enim sum in hac opinione qua quidā, ut eo distare Procœmium ab Epilogo credā, quòd in hoc præterita, in illo futura dicātur. Sed quòd in Ingressu parcius & modestius prætentanda est Iudicis misericordia: in Epilogo uerò, liceat totos effundere affectus, & fictā orationem induere personis, & defunctos excitare, & pignora eorū producere, quæ minus Exordijs sunt usitata. Sed hæc quæ suprà dixi, nō+ mouere tantum, uerùm ex diuerso amoliri quoq; Procœmio opus est. Vt autem nostrū miserabilem, si uincamur, exitum: ita aduersariorū superbum, si uicerint, utile est credi. Sed ex ijs quoq;, quæ non sunt personarū, nec causarum, uerùm adiuncta personis et causis, duci Procœmia solent. Personis aplicantur non pignora modò, de quibus suprà dixi, sed propinquitates, amicitiæ interim, regiones etiā, ciuitatesq́;, & si quid aliud eius, quem defendimus, casu lædi potest. Ad causam extra pertinet tempus, unde principium pro Cælio. Locus unde pro Deiotaro. Habitus, unde pro Milone. Opinio, unde in Verrem. Deinceps, ne omnia+enumerentur, fama iudiciorum, expectatio uulgi, nihil enim horum in causa est, ad causam tamen pertinet. Adijcit Theophrastus ab+ actione principiū, quale uidetur esse Demosthenis pro Ctesiphonte, ut sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogātis, quàm eo modo, quem accusator actione præscripserat. Fiducia ipsa solet opinione arrogantiæ laborare. Faciunt fauorem & illa penè communia, non tamen omittenda, uel ideo ne occupetur, optare,

Miseratio unde interim ueniat.

Procœmij & Epilogi discrimē, & quę liceat in Epilogo ostendere, quæ in procemio essent dura.

Aldus legit, mouere animum. Vetustus uero codex ꝑ hac uoce, tentare, substituit.

Ab adiunctis personis.

Ad causam q̄ pertineant.

enumerem

oratione

Fauorem conciliantia.

o abomi

Quæ Iudicẽ attentũ facere consueuerũt.

abominari, rogare, solicitum agere. Quia plerunq; attentum Iudicẽ faciunt, si res agi uidetur noua, magna, atrox, pertinens ad exemplũ, præcipuè tamen, si Iudex aut sua uice, aut Reipublicæ cõmouetur, cuius animus, spe, metu, admonitione, precibus, uanitate deniq;, si id profuturũ credimus, agitandus est. Sunt & illa excitandis ad audiendum nõ inutilia, si nos neq; diu moraturos, neq; extra causam dicturos existiment. Docilem sine dubio & hæc ipsa præstat attentio, sed & illud, si breuiter, & dilucidè summam rei, de qua cognoscere debeat, indicauerimus: quod Homerus atq; Vergilius, operum suorũ principijs faciunt. Nam istius rei modus est, ut propositioni similior sit, quàm expositioni: nec quomodo quicq; sit actũ, sed de quibus sit dicturus, Orator ostẽdat. Nec uideo, quod huius rei apud Oratores possit reperiri melius exemplũ, quàm Ciceronis pro A. Cluentio: Animaduerti Iudices, omnẽ accusatoris orationem in duas diuisam esse partes, quarũ altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur, inuidia iam inueterata Iudicij Iuniani: Altera tantummodo cõsuetudinis causa, timidè & diffidẽter attingere rationẽ ueneficij criminũ, qua de re lege hæc est quæstio cõstituta. Id tamen totum respõdenti facilius est, quàm proponenti, quia hic admonendus Iudex, illic docendus est. Nec me quanquã magni autores in hoc duxerint, ut nõ semper facere attentũ, ac docilem Iudicẽ uelim, nõ quia nesciã id quod ab illis dicitur, esse pro mala causa, qualis ea sit, non intelligi. Verùm, quia istud nõ negligentia Iudicis cõtingit, sed errore, dixit enim aduersarius, & fortaßè persuasit, nobis opus est eius diuersa opinione, quæ mutari non potest, nisi illũ fecerimus ad ea quæ dicemus, docilem et attentũ. Quid ergo? immi-

Alius modus quo attentum reddimus.

Docilitas unde ueniat, & quid eam gignat.

Exordium breuitatem requirit.

Cic. pro A. Cluentio.

Semper attentus & docilis faciendus Iudex.

leuiandã

immminuenda quædã & +leuanda, & quasi contemnenda esse consentio ad remittendã intentionem Iudicis, quã aduersario præstat, ut fecit pro Ligario Cicero.

Ironiæ officiũ in oratione ꝑ Ligario & Cælio.

Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm, ut Cæsar minus se in rẽ tanquam non nouã intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur? Verùm ex ijs quæ proposui, aliud in alio genere causæ desiderari palàm est.

Genera causarum.

Genera porrò Causarũ, plurimi quinq; fecerũt: Honestũ, Humile, Dubium, uel anceps, Admirabile, Obscurũ, id est, Ἔνδοξον, Ἄδοξον, Ἀμφίδοξον, Παράδοξον, Δυσπαρακολούθητον. Sunt quibus rectè uideatur adijci Turpe, quod alij humili, alij admirabili subijciunt.

Admirabile

Admirabile autẽ uocant, quod est præter opinionem hominũ constitutum. In ancipiti maximè beneuolũ Iudicem, in obscuro docilem, in humili attentum parare debemus.

Honestũ conciliat.

Nam honestũ quidẽ ad conciliationẽ satis per se ualet. In admirabili & turpi, remedijs opus est.

Principiũ habebit beneuolentia & attẽtionem.

Et eò quidem Exordiũ in duas diuidũt partes, in Principium, & Insinuationẽ, ut sit in Principijs recta beneuolentiæ, & attentionis postulatio, quæ, quia esse in turpi genere causæ nõ poßit.

Insinuatio-

fors

Insinuatio surrepat animis, maximè ubi+frons causæ nõ satis honesta est, uel quia res sit improba, uel quia hominibus parum probetur: Aut si facie ipsa quoq; præmitur, uel inuidia consistentis ex diuerso patroni, aut patris, uel miserabilis senis, cæci, infantis. Et quidẽ quibus aduersus hæc modis sit medendum, uerbosius tradunt, materiasq; sibijpsi fingũt, & ad morem actionũ prosequuntur. Sed hæc cum oriantur ex causis, quarum species consequi omnes nõ possumus, nisi generaliter cõprehendantur, in infinitum sunt extrahendæ. Quare singulis cõsilium ex propria ratione nascetur. Illud in uniuersum

præceperim, ut ab ijs quæ lædũt, ad ea quæ prosint refugiamus. Si causa laborabimus, persona subueniat: si persona, causa: si nihil quod nos adiuuet erit, quæramus quid aduersariũ lædat. Nam ut optabile est plus fauoris mereri, sic proximũ, odij minus. In his quæ negari non poterũt, elaborãdũ, ut aut minora q̃ dictũ est, aut alia mente facta, aut nihil ad præsentẽ quæstionẽ pertinere, aut emẽdari posse pœnitentia, aut satis iam punita uideantur. Ideoq; agere aduocato q̃ litigatori facilius, quia & laudat sine arrogãtiæ crimine, & aliquando utiliter etiã reprehendere potest. Nam se quoq; moueri interim fingit, ut pro Rabirio Posthumo Cicero, dum aditũ sibi ad aures facit, & autoritatẽ induit uera sentientis, quo magis credatur uel defendenti eadem, uel neganti. Ideoq; primùm hoc intueamur, litigatoris an aduocati persona sit utendũ, quoties utrunque fieri potest. Nã id in schola liberũ est, in foro rarum, ut sit idoneus suæ rei quisq; defensor. Declamaturus autẽ maximè positas in affectibus causas, proprijs personis debet inducere. Hi sunt enim qui mandari non possunt, nec eadẽ ui perferũtur alieni animi, qua sui motus. His etiã de causis insinuatione uidetur opus esse, si aduersarij actio Iudicũ animos occupauerit, uel si dicendũ apud fatigatos est, quorum alterũ promittendo nostras probationes, et aduersas eluendo, uitabimus: Alterũ, & spe breuitatis, & ijs quibus attentũ fieri Iudicem docuimus. Et urbanitas opportuna reficit animos, & undecunq; petita Iudicis uoluptas leuat tædium. Non inutilis etiã est ratio occupãdi, quæ uidẽtur obstare, ut Cicero dicit, scire se mirari quosdã, quòd his qui per tot annos defenderit multos, læserit neminem, ad accusandũ Verrem descenderit. Deinde ostendit hanc ipsam

Quid agendũ si causa mala sit, & si persona.

Remedia, quibus lenienda ea sunt, quæ negari non possunt.

Cum qua persona sit congrediendum considerare debemus.

Quando insinuatione sit opus.

eludendo [marginal correction for "eluendo"]

Occupationis utilitas.

ipsam

ipsam sociorum defensionem, quod schema Prolepsis dicitur. Id cùm sit utile aliquando, nunc à declamatoribus quibusdã penè semper assumitur, qui fas non putãt, nisi à contrario incipere. Negãt Apollodorum secuti, treis esse (de quibus diximus) præparãdi Iudicis partes, sed multas species enumerant, ut ex moribus Iudicis, ex opinionibus ad causam extra pertinẽtibus, ex opinione de ipsa causa, quæ sunt propè infinitæ, tum his, ex quibus omnes constãt controuersiæ, personis, factis, dictis, causis, temporibus, locis, occasionibus cæteris, quas ueras esse fateor, sed in hæc tria genera recidere. Nã si Iudicem beneuolum, attentũ, docilem habeo, quid amplius debeã optare, non reperio, cum metus ipse, qui maximè uidetur esse extra hæc, & attentũ Iudicẽ faciat, & ab aduerso fauore deterreat? Verùm, quoniam nõ est satis demonstrare discentibus, quæ sint in ratione Proœmij, ed dicendũ etiã quomodo perfici facilimè poßint, hoc adijcio, ut dicturus intueatur, quid, apud quem, pro quo, contra quẽ, quo tempore, quo loco, quo rerũ statu, qua uulgi fama dicendũ sit, quid Iudicem sentire credibile sit antequã incipiamus, tum quid aut desideremus, aut deprecemur, ipsa illum natura eò ducet, ut sciat, quid primũ dicendum sit. At nunc omne quod cœperint, Proœmiũ putant, & ut quicquid succurrerit, utiq; si aliqua sententia blandiatur. Exordia aũt multa sine dubio ex alijs partibus sunt, aut alijs partibus causæ cõmunia, nihil tamen in quoquã melius † dicitur, quàm quod æquè bene dici alibi non poßit. Multùm gratiæ Exordio est, quod ab actione aduersæ partis materiam trahit, hoc ipso, quòd non cõpositum domi, sed ibi, atq; ex re natũ, & facilitate famam ingenij auget, & facie simplicis, sumptiq; ex pro-

Prolepsis usus.

Quot sint partes, quibus Iudices præparantur.

De ratione exordij.

Quid debeat intueri is, cui dicendũ sit.

ducitur

De augenda proœmiorũ gratia.

ximo sermonis, fidem quoq; acquirit, adeò, ut etiamsi reliqua scripta, atq; elaborata sint, tamen plerunq; uideatur tota extemporalis oratio, cuius initiũ nihil præparatũ habuisse manifestũ est. Frequentißimè uerò Proœmiũ decebit, & sententiarum, & cõpositionis, & uocis, & uultus modestia, adeò, ut in genere causæ etiam indubitabili, fiducia se ipsam nimiũ exercere non debeat: Odit enim Iudex ferè litigãtis securitatem, cumq; ius suũ intelligat, tacitus reuerentiã postulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus illa parte uitandũ, propter quod minimè ostentari debet in principijs cura, quia uidetur ars omnis dicentis contra Iudicem adhiberi. Sed ipsum istud euitare summæ artis. Nã id sine dubio ab omnibus, & quidẽ optimè præceptũ est, uerùm aliquatenus temporũ cõditione mutatur, quia iam quibusdam in Iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud Centumuiros, ipsi Iudices exigũt solicitas et accuratas actiones, cõtemniq; se, nisi in dicendo etiã diligentia appareat, credunt: nec doceri tantũ, sed etiã delectari uolũt. Et est difficilis huius rei moderatio, quæ tamen ita temperari potest, ut uideamur accuratè, nõ callidè dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne quod insolens uerbũ, ne audacius translatũ, ne aut obsoleta uetustate, aut poëtica licentia sumptũ, in principio deprehẽdatur. Nondũ enim recepti sumus, & custodit nos recens audientiũ intentio, magis cõciliatis animis, & iam calentibus hæc libertas feretur, maximeq; cum in locos fuerimus ingreßi, quorum naturalis ubertas, licentiã uerbi notari circumfuso nitore non patitur. Nec argumentis aũt, nec locis, nec narrationi similis esse in Proœmio debet oratio. Neq; tamen deducta semper atq; circumlata, sed sæpe simplici atque illabo-

Quæ in proœmio uitanda uitia.

ratæ similis,nec uerbis uultuq; nimia promittẽs. Dißimulata enim,& ut Græci dicunt ἀνεπίφατος actio melius sæpe subrepit.Sed hæc,prout formari animũ Iudicum expediet.Turbari memoria,uel continuandi uerba † facultate destituti,nusquã turpius,cum uitiosum Proœmium poßit uideri,ut cicatricosa facies,et peßimus certe gubernator, qui nauem dum portũ egreditur,impegit. Modus autem Principij pro causa.Nã breuius simplices,longius perplexæ suspectæq;,& infames desiderãt. Ridendi uerò,qui uelut leges Proœmijs omnibus dederunt,+ut intra quatuor sensus terminarentur . Nec minus euitanda est immodica eius lõgitudo,ne in caput excreuisse uideatur,& quo præparare debet,† fatiget. Sermonem à persona Iudicis auersum,qui Ἀποστροφὴ dicitur, quidã in totũ à Proœmio submouent, nõnulla quidem in hanc persuasionẽ ratione ducti. Nã prorsus esse hoc magis secundũ naturam confitendũ est,ut eos alloquamur potißimùm, quos conciliare nobis studemus. Interim tamen est & hoc Proœmio necessariũ,sensus aliquis,& is acrior fit,atq; uehementior ad personã directus alterius. Quòd si accidat,quo iure, aut qua tanta superstitione prohibemur + dare per hanc figuram sententiæ uires? Neq; enim istud scriptores artiũ,quia non liceat,sed quia nõ putent utile,uetãt. Ita si uincet utilitas, propter eandẽ causam facere debebimus, propter quam uetamur. Et Demosthenes aũt ad Aeschinem orationem in Proœmio cõuertit. Et M. Tullius cùm pro alijs quibusdam,ad quos ei uisum est, tum pro Ligario, ad Tuberonẽ. Nã erat multò futura languidior, si esset aliter figurata,quod facilius cognoscet,si quis illam totã partem uehementißimam, cuius hæc forma est: Habes igitur Tubero,

Ald. difficultate, uetustus codex facilitate legit.

Proœmij modus.

ut cito terminaretur

fatigetur

Proœmiorũ figuræ.

eloqui

Cicero pro Ligario.

quod est accusatori maximè optandum, & cætera conuertat ad Iudicem. Tum enim uerè auersa uideatur oratio, et languescat uis omnis, dicentibus nobis: Habet igitur Tubero, quod est accusatori maximè optandū: Illo enim modo

Demosthenes
Sallustius.

presit atq; institit, hoc tantū indicasset. Quod idē in Demosthene, si flexū illi mutaueris, accidet. Quid? non Sallustius directo ad Ciceronē, in quem ipsum dicebat, usus est Principio, & quidē protinus? Grauiter & iniquo animo maledicta tua paterer M. Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinā: Quousq; tandē abutere patientia nostra? Ac ne

Cicero pro Scauro.

quis Apostrophen miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ causa est in cōmentarijs (nam cum his eundem defendit) Prosopopœia loquentis pro reo utitur: pro

Pro Rabirio Posthumo.
Pro Cluētio.

Rabirio uerò Posthumo, eodemq; Scauro reo repetundarum, etiā exemplis: pro Cluentio, ut modò ostendi, partitione. Nā tamen hæc, quia possunt bene aliquando fieri, passim facienda sunt, sed quoties præceptum uicerit ratio, quomodo & Similitudine, dū breui, & Trāslatione, atq; alijs Tropis, quæ omnia cauti illi ac diligētes prohibent, si utemur interim, + nisi cui diuina illa pro Ligario Ironia,

Exordiorū uitia.

de qua paulò antè dixerā, displicet. Alia Exordiorū uitia uerius tradiderunt. Quod in plures causas accōmodari

Vulgare.

potest, Vulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquando tamen non inutiliter assumimus, à magnis sæpe Oratoribus

Commune.

non euitatum. Quod & aduersarius uti potest, Cōmune appellatur: Quod aduersarius in suam utilitatē deflectere

Cōmutabile.
Separatum.

potest, Commutabile: Quod causæ nō cohæret, Separatū:

Translatum.
Longum.

Quod aliunde trahitur, Translatū. Præterea quod Longum, quod contra præcepta est. Quorū pleraq; non Principij modò sunt uitia, sed totius orationis. Hæc de Procemio

mio quoties erit eius usus, non semper autẽ est. Nam & su peruacuum aliquãdo est, ut si sit præparatus satis etiã si ne hoc Iudex, aut si res præparatione non egeat. Aristoteles quidem in totum id necessariũ apud bonos Iudices negat, aliquando tamen uti, nec si uelimus, eo licet, cùm Iudex occupatus, cùm angusta sunt tẽpora, cùm maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Cõtraq; est interim Prooemij uis, etiam non in exordio. Nam Iudices & in Narratione nonnunq̃, & in argumentis, ut attendant, & ut faueant, rogamus. Quo Prodicus uelut dormitantes, eos excitari putabat, quale est: Cũ C. Varenus qui à familia + Anchariana occisus est, hoc quæso Iudices diligenter attendite. Vtiq; si multiplex causa est, sua quibusq; partibus danda præfatio est: ut, Audite nũc reliqua: &, Transeo nũc illuc. Sed in ipsis etiam probationibus multa + funguntur Prooemij uice, ut facit Cicero pro Cluentio, dicturus cõtra Censores: pro Murena, cum Seruio se excusat. Verũ id frequentius est, q̃ ut exemplis confirmandũ sit. Quoties autẽ Prooemio fuerimus usi, tum siue ad expositionem transibimus, siue protinus ad probationẽ, id debebit in principio postremũ esse, cui cõmodißimè iungi initium consequentiũ poterit. Illa uerò frigida, & puerilis est in scholis + affectatio, ut ipse transitus efficiat aliquã utiq; sententiam, & huius uelut præstigiæ plausum petat, ut Ouidius lasciuire in Metamorphosi solet, quẽ tamẽ excusare neceßitas potest, res diuersißimas in speciẽ unius corporis colligentem. Oratori uerò quid est necesse surripere hanc transgreßionẽ, & Iudicem fallere? qui, ut ordini rerũ animum intendat, etiam cõmonendus est. Peribit enim prima pars Expositionis, si Iudex nondũ narrari sciet. Quapropter,

Prooemio nõ semper locus.

Anchiram

finguntur

Cicero pro Cluẽtio, pro Murena.

affectio

Metamorph. Ouidij.

ut nō abruptè cadere in Narrationē, ita nō obscurè transcendere est optimū. Si uerò longior sequetur, ac perplexa magis Expositio, ad eā ipsam præparandus Iudex erit: ut Cicero sæpius, sed hoc loco fecit paulò lōgius. Exordiū rei demonstrādæ gratia repetā, quod quæso Iudices, ne molestè patiamini. Principijs enim cognitis, multò facilius extrema intelligetis. Hæc mihi ferè sunt de Exordio cōperta.

De Narratione. Cap. II.

MAximè naturale est, & fieri frequentissimè debet, ut præparato per hæc quæ suprà dicta sunt, Iudice, res de qua pronunciaturus est, indicetur. Ea est Narratio, in qua sciens transcurrā subtiles nimium diuisiones quorundam, plura eius genera facientiū. Non enim solam uolunt esse illam negocij, de quo apud Iudices quæritur, expositionem, sed personæ: ut, † M. Attilius Palicanus humili loco, Picens loquax magis q̃ facundus. Loci, ut, Oppidū est in Hellesponto Lampsacū Iudices. Temporis, ut,

M. Acilius

In Verrem, Act 3

Geor. 3

Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
Liquitur—

Causarū quibus Historici frequentissimè utūtur, cùm exponunt, unde bellū, seditio, pestilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocāt: quod quis ignorat? Adijciunt Expositionē & præteritorum esse temporum, quæ est frequētissima. Et præsentiū, qualis est Ciceronis de discursu amicorū: Chrysogonus postq̃ est nominatus. Et futurorū, quæ solis dari uaticinātibus potest: Nā ὑποτύπωσις nō est habenda narratio. Sed nos potiorib. uacemus. Plerique semper narrandū putauerunt, quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causæ, ut Propositionem potius habeant, q̃ Narrationem.

In oratione pro Roscio.

An semper narrādum.

nem. Id accidit aliquãdo utriq; parti, cùm uel nulla expo-
sitio est, uel de re constat, de iure quæritur: Vt apud Cen-
tumuiros, filius an frater debeat esse intestato hæres. Pu-
bertas annis, an habitu corporis æstimetur. Aut enim est
quidẽ iure narrationi locus, sed aut antè Iudici nota sunt
omnia, aut priore loco rectè exposita. Accidit aliquando
alteri, et sæpius ab actore causæ, uel quia satis est propone-
re, uel quia magis sic expedit, satis est dixisse, certam credi
tam pecuniam peto ex stipulatione, legatum peto ex testa-
mento. Diuersæ partis Expositio est, cur ea non debeãtur,
& satis est actori, & magis expedit sic indicare: Dico ab
Horatio sororem suam interfectam. Nanq; & cum † pro- ex propo-
positione Iudex crimen omne cognoscit, & ordo, & cau- sitione
sa facti pro aduersario magis est. Reus contrà tunc Nar-
rationem subtrahit, cùm id quod obijcitur, neq; negari,
neq; excusari potest, sed in sola iuris quæstione consistit,
ut in eo qui cùm pecuniam priuatam ex æde sacra surri-
puit, sacrilegij reus est, confeßio uerecundior est quàm ex-
positio. Non negamus pecuniam de templo esse sublatã,
calumniatur tamen accusator actione sacrilegij, cùm pri-
uata fuerit, non sacra. Vos autem de hoc cognoscetis, an
sacrilegium sit admissum. Sed ut has aliquando non nar-
randi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse + nar- narratio-
randum existiment, cùm reus, quod obijcitur, tantum ne- nem
gat. In qua est opinione Cor. Celsus, qui conditionis huius Cornelius Celsus.
esse arbitratur, plerasq; cædis causas, et omnes ambitus, ac
repetundarũ. Non enim putat esse Narrationem, nisi quæ
summam criminis, de quo iudicium est, cõtinent: Deinde
fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronẽ: at-
qui ille & negauit peruenisse ad Rabirium pecuniam,

quæ

qua de re erat quæstio cõstituta, & in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego aũt magnos alioquin secutus autores, duas esse in iudicijs Narrationum species existimo, alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinetium expositionem. Non occidi hominẽ, nulla Narratio est, conuenit. Sed erit aliqua, & interim etiam longa + circa argumenta eius criminis de anteacta uita, de causis, propter quas innocens in periculũ deducatur, alijsq; quib. incredibile id quod obijcitur, fiat. Neq; enim accusator hoc tantum dicit, occidisti, sed quibus id probet, narrat. Vt in Tragœdijs, cũ Teucer Vlyssem reum facit Aiacis occisi, dicẽs, inuentũ eum in solitudine, iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento, nõ id modò Vlysses respondet, nõ esse à se id facinus admissum, sed sibi nullas cum Aiace inimicitias fuisse, de laude inter ipsos certatũ. Deinde subiungit, quomodo in eam solitudinẽ uenerit, iacentem + exanimem sit cõspicatus, gladium è uulnere extraxerit: his subtexitur argumẽtatio. Sed ne illud quidem sine narratione est, dicente accusatore, fuisti in eo loco in quo tuus inimicus occisus est, non fui, dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoq; causæ, & repetundarũ, hoc etiam plures eiusmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus ipsa quidem neganda sunt, sed argumẽtis expositione contraria resistendũ, & interdum singulis, interdum uniuersis. An reus ambitus malè narrabit, quos parentes habuerit, quemadmodum ipse uixerit, quibus meritis fretus ad petitionem descenderit? Aut si quis repetundarum crimine + insimulabitur, num & anteactam uitam, & quibus de causis, uel prouinciam uniuersam, uel accusatorẽ, aut testem offenderit, nõ inutiliter exponet?

Narrationum species duæ.

contra

Sophocles de Vlysse et Aiace occiso.

exanguem

accusabitur

exponet? Quæ, si narratio nõ est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluẽtio prima, cuius est initiũ: Aulus Cluentius habitus. Nihil enim hic de + ueneficio, sed de causis quibus ei mater inimica sit, dicit. Illæ quidem quoq; sunt pertinẽtes ad causam, sed nõ ipsius causæ narrationes, uel exẽpli gratia, ut in Verrem de Lucio Domitio, qui pastorem, quòd is aprum quem ipsi muneri obtulerat, exceptum esse à se uenabulo confessus esset, in crucẽ sustulit. Vel excutiendi alicuius extrinsecus criminis, ut pro Rabirio Posthumo. Nã ut uentũ Alexandriã est Iudices, hæc una ratio à rege proposita Posthumo est conseruandæ pecuniæ, si curationem & quasi dispensationẽ regiam suscepisset. Vel augendi, ut describitur iter Verris. Ficta interim Narratio introduci solet, uel ad cõcitãdos Iudices, ut pro Roscio contra Chrysogonum, cuius paulò antè habui mentionem. Vel ad soluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio contra fratres Cepasios. Interdũ per digreßionem decoris gratia, quàlis rursus in Verrem de Proserpina: In his quondã locis mater filiam quæsisse dicitur. Quæ omnia eò pertinent, ut appareat, nõ utiq; nõ narrare eum qui negat, sed illud ipsum quod negat, narrare. Ne hoc quidem simpliciter accipiendum, quod est à me positũ, superuacuam esse Narrationẽ rei, quam Iudex nouerit. Quod sic intelligi uolo, si nõ modò quid sit factum sciet, sed ita factum etiam, ut nobis expediat, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta est, ut tantum cognoscat Iudex, sed aliquanto magis ut consentiat. Quare, etiamsi non erit docendus, sed aliquo modo + afficiendus, narrabimus cum præparatione quadã. Scire quidem eum in summa quid actum sit, tamen rationem quoq; facti cuiusq; cognoscere ne grauetur. Interim pro-

ueneficia

Actione 7.

Cicero pro Rabirio Posthumo.

Quis fictæ Narrationis usus.

Actione 3.

compellandus

pter aliquem in consiliũ adhibitum nos repetere illa simus
lemus, interim ut rei quæ ex aduerso proponatur iniquita-
tem, omnes etiam circũstantes intelligant. In quo genere
plurimis figuris erit uarianda expositio, ad effugiendum
tædiũ, cùm sint nota audienti
+ tædium audientis, sicut meministi: Et fortasse superua-
cuum fuerit hic cõmorari: Sed quid ego diutius? cùm tu
optimè noris. Illud quale sit, tu scias: & his similia. Alio-
Formulæ quibus tædiũ auditorum depellimus.
qui si apud Iudicem cui nota causa est, Narratio semper
uidetur superuacua, potest uideri non semper etiam esse
ipsa actio non necessaria. Alterum est de quo frequentius
An Procemio subijciatur narratio.
quæritur, an sit utique Narratio procemio subijcienda.
Quod qui opinãtur, non possunt uideri nulla ratione du-
Procemij usus triplex.
cti. Nam cùm Procemiũ idcirco comparatũ sit, ut Iudex
ad rem accipiendã fiat conciliatior, docilior, & intẽtior,
& probatio, nisi causa prius cognita, nõ poßit adhiberi,
protinus notitia rerum instruendus uidetur. Sed hoc inte-
Oratio Ciceronis pro Milone.
rim mutat cõditio causarum, nisi fortè Marcus Tullius in
oratione pulcherrima, quam pro Milone scriptã reliquit,
malè distulisse Narrationẽ uidetur, tribus præpositis quæ-
stionibus: Aut profuisset exponere, quomodo insidias Mi-
loni fecisset Clodius, si reum qui à se hominem occisum fa-
per fas non licuisset
teretur, defendi omnino + fas non fuisset: Aut si iam præiu-
dicio Senatus dãnatus esset Milo: Aut si Cneus Pompeius
qui propter aliquam gratiam, iudiciũ etiam militibus ar-
matis cluserat, tanquam aduersus æstimaretur. Ergo hu-
iusmodi quoq; quæstiones uim Procemij obtinebunt, cùm
omnes Iudicem præparauerint. Sed aliter pro Vareno reo
postea quoq; narrauit, cùm obiecta diluit, quod fiet utili-
ter, quoties crimen non repellendum tantum, sed etiam
transferendum erit, ut prius his defensis, uelut initium sit

aliud

aliud culpādi narratio, ut in armorum ratione antiquior cauendi, quàm ictum inferendi cura est. Sunt quędā causę, neq; † id rarò, crimini quidem, de quo cognitum est, fàciles diluendo, sed multis anteactę uitę flagitijs, & grauibus criminib. oneratę, quę prius † amouenda sunt, ut propitius Iudex defensionē ipsius negotij, cuius propria quęstio est, audiat: ut si defendendus est M. Cęlius, non'ne optimè patronus occurrat prius conuitijs luxurię, petulantię, impudicitię, quàm ueneficij? In quibus solis omnis Ciceronis uersatur oratio. Deinde tum narret de bonis, paulatimq; deinde explicet causam, quę est ipsius actione defensa. Sed nos ducit scholarum consuetudo, in quibus certa ponuntur, quę themata dicimus, prӕter quę nihil est diluendum. Ideoq; Narratio procemio semper subiungitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiam secundo partis suę loco narrare uideantur. Nam cùm pro petitore dicunt, et expositione, tanquam prius agnant, uti solent, & contradictione, tanquam respondeant, idq; fit non rectè. Nam cùm sit declamatio forensium actionū meditatio, cur non utrunq; protinus locum exerceat? Cuius rationis ignari, ex more cui assueuerūt, nihil in foro putāt esse mutandū. Sed in Scholasticis quoque nonnunquam euenit, ut pro Narratione sit Propositio. Nam quid exponet, quę zelotypum malę tractationis accusat? aut qui Cynicum apud Censores reum de moribus facit, cùm totum crimen uno uerbo in qualibet actionis parte + posito, satis + indicetur? Sed hęc hactenus. Nunc quę sit narrandi ratio subiungam. Narratio est rei factę, aut non factę, utilis ad persuadendum expositio. Vel, ut Apollodorus finit, oratio docens auditorem, quid in controuersia sit. Eam plerique scripto-

hę raræ

dimouenda

Cicero pro Cælio.

Thema.

Declamationis diffinitio.

propositio

iudicetur

ſcriptores, maximè qui ſunt ab Iſocrate, uolunt eſſe lucidam, breuem, uériſimilem. Nec enim refert, an pro lucida perſpicuã, pro ueriſimili probabilem, credibilem ue dicamus. Eadem nobis placet diuiſio. Quanq́ et Ariſtoteles ab Iſocrate parte in una diſſenſerit, præceptũ breuitatis irridens, tanq́ neceſſe ſit, longã aut breuem eſſe expoſitionẽ, ne liceat ire per mediũ. Theodorei quoq; ſcholæ ſolam relinquunt ultimã partem, quia nec breuiter utiq;, nec dilucidè ſemper ſit utile exponere. Quo diligẽtius diſtinguenda ſunt ſingula, ut quid quoq; loco proſit, oſtendã. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſarijs, aut mixta pro utriſq;. Si erit tota pro nobis, cõtenti ſimus his tribus partibus, per quas efficitur, quo Iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec quiſquã reprehenſione dignũ putet, quod propoſuerim eam quæ ſit tota pro nobis, debere eſſe ueriſimilem, cũ uera ſit. Sunt enim plurima uera quidem, ſed parũ credibilia, ſicut falſa quoq; frequenter ueriſimilia. Quare nõ minus laborandũ eſt, ut Iudex quæ uera dicimus, q́ quæ fingimus, credat. Sunt quidẽ hæ quas ſuprà retuli uirtutes, aliarũ quoq; partiũ. Nam & per totam actionẽ uitanda eſt obſcuritas, & modus ubiq; cuſtodiendus, & credibilia eſſe oportet omnia quæ dicuntur. maximeq́; hæc in ea parte cuſtodienda ſunt, quæ prima Iudicem docent, in qua ſi acciderit ut aut nõ intelligat, aut nõ meminerit, aut non credat, fruſtrà in reliquis laborabimus. Erit aũt Narratio aperta atq; dilucida, ſi fuerit primum expoſita uerbis proprijs, & +ſignificantibus, & nõ ſordidis quidẽ, non tamẽ exquiſitis, & ab uſu remotis: tũ diſtincta rebus, perſonis, temporib. locis, cauſis, ipſa etiam pronunciatione in hoc accõmodata, ut Iudex, quæ dicuntur,

Narratio tota pro nobis, aut tota cõtra nos, aut mixta, de qua re conſule etiam Rodolphum Agricolam.

Quid in actione uitandũ & cauendũ, quid contrà obſeruandum.

Narratio quõ aperta fiat.

& id ſignificantibus

tur, quàm facilimè accipiat. Quæ quidē uirtus negligitur
à plurimis, qui ad clamorem dispositæ, uel etiā forte + cir- confusæ
cumfusæ multitudinis cōpositi, non ferūt illud intentionis
silentium, nec sibi diserti uidentur, nisi omnia tumultu, ac
uociferatione concusserint: rem indicare, sermonis quoti-
diani, & in quencunq; etiā indoctorū cadentis existimāt,
cùm interim, quod tanquā facile contemnunt, nescias præ-
stare uelint minus, an possint. Neq; enim aliud in eloquen-
tia cuncta experti + difficilius reperient, quàm id, quod se facilius re-
dicturos fuisse omnes putant, postquā audierūt, quia non peritur
bona iudicant esse illa, sed nec uera. Tum aūt optimè dicit
Orator, cùm uidetur uera dicere. At nūc uelut campum
nacti expositionis, hic potissimùm & uocem flectunt, &
ceruicem reponunt, & brachiū in latus iactant, totoq; &
rerum, & uerborū, & compositionis genere lasciuiunt.
Deinde, id quod sit monstro simile, placet actio, causa non
intelligitur. Verùm hoc omittamus, ne minus gratiæ præ-
cipiendo recta, quàm offensæ reprehendendo praua me-
reamur. Breuis erit Narratio ante omnia, si inde cœperi- Narratio
mus rem exponere, unde ad Iudicem pertinet. Deinde, si quomodo bre
nihil extra causam dixerimus: tum etiam, si reciderimus uis efficiatur.
omnia, quibus sublatis, nec cognitioni quicquā, nec utilita-
ti detrahatur. Solet enim esse quædā partiū breuitas, quæ conspexi
longam tamen efficit summā. In portum ueni, nauim + pro Alij orā, alij
spexi, quanti ueheret interrogaui, de precio conueni, con- auram ma-
scendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus + ora, prouecti su- lūt, de qu b.
mus. Nihil horū dici celerius potest, sed sufficit dicere è controuer-
portu nauigaui. Et quoties exitus rei satis ostendit priora, sijs, in pri-
debemus hoc esse cōtenti, quo reliqua intelliguntur. Qua- mi Libri ini-
rè cùm dicere liceat, est mihi filius iuuenis, omnia illa su- tio dictū est

peruacua: Cupidus ego liberorũ, uxorem duxi, natũ sustu-li, filium educaui, in adolescentiã perduxi. Ideoq; Græcorum aliqui aliud circũcisam expositionẽ, id est, σύντομον, aliud breuem putauerunt, quod illa superuacuis careret, hæc posset aliquid ex necessarijs desiderare. Nos aũt breuitatem in hoc ponimus, non ut minus, sed ne plus dicatur quàm oporteat. Nam iterationes quidẽ, et ταυτολογίας, & περισσολογίας, quas in Narratione uitandas quidã scriptores artiũ tradiderunt, transeo. Sunt enim hæc uitia, + non tantum breuitatis gratia fugienda. Non minus aũt cauenda erit, quæ nimiũ corripientes omnia sequitur, obscuritas: satiusq; aliquid est narrationi superesse, quàm deesse. Nam superuacua cũ tædio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Sallustiana (quanquã in ipso uirtutis obtinet locũ) breuitas, & abruptum sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, audientem transuolat, nec dum repetatur expectat: cùm præsertim lector non ferè sit, nisi eruditus. Iudicem rura plerunq; in decurias mittant, de eo pronunciaturum, quid intellexerit, ut fortasse ubiq;, in Narratione tamen utiq; præcipuè media hæc tenenda sit uia dicendi, quantum opus est, quantũ sat est. Quantum opus est autem, non ita solùm accipi uolo, quantum ad iudicandum sufficit, quia non inornata debet esse breuitas, alioqui fit indocta. Nam & fallit uoluptas, & quæ delectant, minus longa uidentur: ut amœnum, ac molle iter, etiamsi est spatij amplioris, minus tamen fatigat, quàm durum, + arduumq; compendium. Nec enim mihi unquam tanta fuerit cura breuitatis, ut non ea, quæ credibilem faciunt expositionem, inseri uelim. Simplex enim, et undiq; præcisa, non tam

Marginal notes: Circumcisa expositio, quę grecis σύντομος dicit quo modo differat à breui. — Narrationis uitia. — nec — Sallustiana breuitas uitanda. — Quid tenendum in Narratione. — Breuitas indocta. — aridumq;

tam

tam Narratio uocari potest, quàm confusio. Sunt porrò multæ cõditione ipsa rei longæ Narrationes, quibus extrema (ut præcepi) Procemij parte ad intentionẽ præparandus est Iudex: deinde curandum, ut omni arte, uel ex spacio eius detrahamus aliquid, uel ex tædio, ut minus longa sit efficiamus, quæ poterimus differendo, non tamen sine mentione eorum quæ differemus. Quas occidendi causas habuerit, quos sibi conscios assumpserit, quemadmodum insidias disposuerit, probationis loco dicam. Quædam uerò ex ordine prætermittenda, quale est apud Ciceronem: Moritur Fulcinius. Multa enim quæ sunt in re, quia remota sunt à causa, prætermittam. At partitio tædium leuat. Dicam quæ acta sint ante ipsum rei contractum, dicam quæ in re ipsa, dicam quæ postea. Ita tres potius modicæ uidebuntur Narrationes, quàm una longa. Interim expediet expositiones breui interfatione distinguere. Audistis quæ acta sunt, accipite nunc quæ insequuntur. Reficietur enim Iudex priorum fine, & se uelut ad nouum rursus initium præparabit. Si tamen adhibitis his quoq; artibus, in longum exierit ordo rerum, erit non inutilis in extrema parte commonitio, quod Cicero etiam in breui Narratione facit: Adhuc, Cæsar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo est egressus, non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem belli suspicionem, & cætera. Credibilis autem erit Narratio ante omnia, si prius consuluerimus nostrum animũ, ne quid naturæ dicamus aduersum: Deinde, si causas ac rationes factis præposuerimus, nõ omnibus, sed de quibus quæritur. Si personas conuenientes ijs, quæ facta credi uolemus, constituerimus, ut furti reum, cupidum: adulterij, libidinosum: homici-

Nimia breuitas confundit

Pro Aulo Cæcinna.

Interfatione.) interpellatione, tametsi quasi in desuetudinem abierit.

Docet quomodo possimus auditorum tædium excutere.

Pro Ligario.

Narratio quomodo credibilis fiat.

dij, temerarium. Vel cōtrà, si defendemus. Præterea loca, tempora, & similia. Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in comœdijs, & in Mimis. Aliqua enim naturaliter sequuntur & cohærent, ut si bene priora narraueris, Iudex ipse, quod postea sit narraturus, expectet. Ne illud quidē fuerit inutile, semina quædā probationum spargere, uerùm sic, ut Narrationem esse meminerimus, non probationem. Nonnunquā etiam argumento aliquo confirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici & breui, ut in ueneficijs: Sanus bibit, statim concidit, liuor ac tumor confestim est consecutus. Hoc faciunt & illæ præparationes, cùm reus dicitur robustus, armatus, sollicitus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia denique quæ probatione tractaturi sumus, personā, causam, locum, tempus, instrumentum, occasionem, Narratione + delibabimus. Aliquando si destituti fuerimus ijs, etiā fatebimur uix esse credibile, sed uerū, & hoc maius habendū scelus, nescire nos quomodo factum sit, aut quare mirari, sed probaturos. Optimæ uerò + præparationes erunt, quæ latuerint, ut à Cicerone sunt quidē utilissima omnia prædicta, per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse uideatur: plurimùm tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio. Milo autē, cùm in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domū uenit, calceos & uestimenta mutauit, paulisper dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est: quàm nihil præparatò, nihil festinatò fecisse uidetur Milo? Quod non solùm rebus ipsis uir eloquentissimus, quibus moras, & lentum profectionis ordinem ducit, sed uerbis etiam uulgaribus & quotidianis, & arte occulta consecutus est; quæ, si aliter dicta essent, strepitu ipsum Iudicem,

Signa ueneficij.

declarabimus

probationes

cem, deinde patronum excitassent. Frigida uidentur ista
plerisq;, sed hoc ipsum manifestũ est, quomodo Iudicem fe
fellerint, quod uix à lectore deprehẽditur. + Hæc sunt quæ Hæ
credibilem faciant expositionẽ, nam ne contraria, aut sibi
repugnãtia in Narratione dicamus, si cui præcipiendum
est, is + reliqua frustra docetur, etiamsi quidam scriptores æque
artium, hoc quoq; tandem tanquã occultum, & à se pru
denter erutum, tradunt. His tribus narrandi uirtutibus, An plura tri
adijciũt quidam magnificentiã, quam Μεγαλοπρέπειαν uo bus requiran
cant, quæ neq; in omnes causas cadit (nam quid in plerisq; tur.
iudicijs priuatis, credito, locato, & conducto, interdictis,
habere loci potest supra modũ se tollens oratio?) nec sem
per est utilis, ut uel proximo Miloniano exemplo patet. Et
meminerimus multas esse causas, in quibus confitendum,
excusandum, submittendum sit id, quod exponimus, qui
bus omnibus aliena est illa magnificentiæ uirtus. Quare
non magis proprium Narrationis est magnificè dicere, Narrationis
quàm miserabiliter, inuidiosè, grauiter, dulciter, urbanè. proprium.
Quæ cùm suo quæque loco sint laudabilia, non sunt huic
parti propriè aßignata, & uelut dedita. Illa quoq;, ut Nar
rationi apta, ita cæteris partibus communis est uirtus,
quam Theodectes huic uni propriè dedit: non enim ma
gnificam modò uult esse, uerumetiã iucundam expositio Expositionẽ
nem. Sunt qui adijciant ijs euidentiam, quæ ἐνάργεια uoca qualem esse
tur. Neq; ego quenquam deceperim, ut dißimulem Cice uelit Theode
roni quoq; plures partes placere. Nam præterquam pla ctes.
nam, & breuem, & credibilem, uult esse euidentem, mo Qualem Ci
ratam, cum dignitate ornatã. Sed in oratione morata, de cero uelit.
bent esse omnia cum dignitate quæ poterunt. Euidentia
in narratione, quantum ego intelligo, est quidem magna

uirtus, cùm quid ueri non dicendum, sed quodammodo etiam ostendendū est, sed subijci perspicuitati potest. Quā quidam etiam contrariā interim putauerunt, quia in quibusdam causis obscuranda ueritas est, quod est ridiculum. Nam qui obscurare uult, narrat falsa pro ueris, + & in ijs quæ narrat falsa pro ueris, debet laborare, ut uideantur q̄ euidentißima. Sed quatenus etiam sorte quadam peruenimus ad difficilius narrationum genus, iam de his loquamur, in quibus res contra nos erit: quo loco nonnulli prætereundam Narrationem putauerunt. Et sanè nihil est facilius, nisi prorsus totam causam omnino nō agere. Sed si aliqua iusta ratione huiusmodi susceperis litē, cuius artis est malam esse causam silentio confiteri? nisi fortè tam hebes futurus est Iudex, ut secundū id pronūciet, quod sciet narrare te noluisse. Neq; inficias eo, in Narratione ut aliqua neganda, aliqua adijcienda, aliqua mutanda, sic aliqua etiam tacenda. Sed tacenda quæ tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquam breuitatis quoq; gratia, quale est illud: Respondit quod ei uisum est. Distinguamus igitur genera causarū. Nanq; in quibus non de culpa quæritur, sed de actione, etiamsi erunt cōtra nos themata, confiteri nobis licebit. Pecuniā de templo sustulit, sed priuatam, non ideoq; non sacrilegus est. Virginē rapuit, non tamen optio patri dabitur. Ingenuum stuprauit, & stupratus se suspendit, nō tamen ideo stuprator capite, + ut mortis causa puniatur, sed decem millia, quæ pœna stupratori constituta est, dabit. Verùm in his quoq; confeßionibus est aliquid, quod ex inuidia, quam expositio aduersarij fecit, detrahi potest, cùm etiam serui nostri de peccatis suis mollius loquantur. Quædā enim quasi non narrantes mitiga-

& is qui

Narratio tota cōtra nos.

In narratione nō omnia pro ferēda, nec omnia prætereunda esse.

ut tut

tigabimus. Non quidem (ut aduersarius dicit) consilium furti in templum attulit, nec diu captauit eius rei tempus, sed occasione & absentia custodum corruptus, & pecunia, + quæ nimirum in animis hominũ plurimum potest, uictus est. Sed quid refert? + peccatum & furtum est. Nihil attinet id defendere, cuius pœnã non recusamus. Interdum quasi damnemus ipsi. + Vis te dicã uino impulsum? errore lapsum? nocte deceptum? uera sunt ista fortasse, tu tamen ingenuum stuprasti, solue decem millia. Nonnunquam propositione præmuniri potest causa, et deinde exponi. Contraria sunt omnia tribus filijs, qui in mortem patris coniurarant, sortiti noctem singuli per ordinem, cum ferro cubiculum intrauerunt patre dormiente, cùm occidere eum nemo potuisset, excitato omnia indicauerũt: Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, & reos parricidij defendit, sic agat. Quod cõtra legem sufficit, parricidium obijcitur iuuenibus, quorum pater uiuit, atq; etiam liberis suis adest. Ordinem rei narrare quidem nihil necesse est, cùm ad legem nihil pertineat. Sed si confeßionem culpæ à me exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his administrari poterat, tenax custos. Deinde subijcitur, stimulatos ab his quorum indulgentiores parentes erant, semper tamen eum habuisse animum, qui sit euentu deprehensus, ut occidere patrem non possent. Neq; enim iureiurando opus fuisset, si + aliquando hoc mẽtis habuissent: nec sortè, nisi quod se quisq; eximi uoluerit. Omnia hæc qualiacunq; placidioribus animis accipientur, illa breui primæ propositionis defensione mollita. At cũ quæritur, An factũ sit, uel, Quale factũ sit, licet omnia contra nos sint, quomodo tamẽ euitare expositionem

quæ nimiũ quã in animis hominũ potest, peccauit et fur est Vt si dicã. alioquin

salua causæ ratione possumus? Narrauit accusator, nec ita, ut quæ essent acta tantum indicaret, sed adiecit inuidiam, rem uerbis †exasperauit, accesserunt probationes, peroratione incendit, & plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter Iudex, quid narretur à nobis, si nihil exponimus, illa esse quæ aduersarius dixit, & talia qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo eadem exponemus? Si de qualitate agetur, cuius tum demũ quæstio est, cùm de re constat eadem, sed non eodẽ modo, alias causas, aliam atq; aliam rationem dabo. Verbis eleuare quædã licebit, luxuria hilaritatis, auaritia parsimoniæ, negligentia simplicitatis nomine lenietur. Vultu deniq;, uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miserationis merebor. Solet nonnunquã † mouere lachrymas ipsa cõfeßio. Atq; ego libẽter interrogẽ, sint illa defensuri, quæ nõ narrauerint, nec ne? Nã si nec defenderint, nec narrauerint, tota causa prodetur. At si defensuri sunt, proponere certè plerunq; id, quod confirmaturi sumus, oportet. Cur ergo nõ exponamus, quod & dilui potest? Et ut hoc cõtingat, utiq; †indicandũ est. Aut quid inter Probationẽ, & Narrationẽ interest, nisi quod Narratio est Probationis continua propositio: rursus Probatio, Narrationi est cõgruens cõfirmatio? Videamus ergo †nũ expositio hæc longior demũ esse debeat, & paulò uerbosior præparatione, & quibusdã argumentis dico, non argumentatione, cui tamen plurimũ confert frequens affirmatio) effecturos nos quod dicimus, nõ posse uim rerum ostendi prima expositione, expectent, & opiniones suas differant, & bene sperẽt. Deniq;, utiq; narrandũ est, quicquid aliter quàm aduersarius exposuit, narrari potest, aut eo etiã Proœmia sunt in his causis superuacua, quæ, quid magis

exaggerauit

promere

indicandũ

Discrimen Narratiõis et Probationis.

unde

magis agunt, quàm ut cognitioni rerum accommodatiorem Iudicem faciant? Atqui constat nusquam eorum esse maiorem usum, quàm ubi animus Iudicis ab aliqua cõtra nos insita opinione flectendus est. Coniecturales autẽ causæ in quibus de facto quæritur, non tam sæpe rei, de qua Iudicium est, quàm eorum per quæ res colligenda est, expositionem habent. Quæ cùm accusator suspiciosè narret, reus leuare suspicionem debeat, aliter ab hoc, atq; ab illo ad iudicem perferri oportet. At enim quædam argumenta turba + ualent, diducta leuiora sunt. Id quidẽ non eò pertinet, ut quæratur an narrandum, sed quomodo narrandum sit. Nam & congerere plura expositione quis prohibet, si id utile est causæ? & promittere, sed et diuidere Narrationem, & probationes subiungere partibus, atque ita transire ad sequentia. Nam neque his quidem accedo, qui semper eo putant ordine, quo quid actum sit, esse narrandum, sed eo modo quo expedit. Quod fieri pluribus figuris licet. Nam & aliquãdo excidisse simulamus, cùm quid utiliore loco reducimus: & interim nos reducturos reliquum ordinẽ testamur, quia sic futura sit causa lucidior: interim re exposita, subiũgimus causas quæ antecesserũt. Neq; enim est una lex defensionis, certumq; præscriptũ, pro re, pro tempore intuenda quæ prosint, atq; ut erit uulnus, ita uel curandum protinus, uel si curatio differri potest, interim deligandum. Nec sæpius narrare dixerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: Estq; non concessum modò, sed aliquando etiam necessarium, ut in causis repetundarum, omnibusq; quæ simplices nõ sunt. Amentis est enim, superstitione præceptorũ contra rationẽ causæ trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere est institutum, ne

Coniecturales causæ.

uelut

Narrandi ordo & forma.

Narrandũ interdũ sæpius.

Quare Narratio probationẽ antecedat.

tum, ne Iudex qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda, aut refellenda erunt, non singula etiam narrentur? Me certe, quãtacunq; nostris experimentis habenda est fides, fecisse hoc in foro, quoties ipsa desiderabat utilitas, probantib. & eruditis, & his qui iudicabant, scio, & (quod non arroganter dixerim, quia sunt plurimi, qui buscum egi, qui me refellere poßint, si mẽtiar) ferè ponendæ à me causæ officium exigebatur. Neq; ideo tamen non sæpius facere alia re oportebit, ut rerum ordinem sequamur. Quædam uerò etiam turpiter conuertuntur, ut si periisse narres, deinde cõcepisse: apertum testamentũ, deinde signatum. In quibus, si id quod posterius est, dixeris, de priore tacere optimum est. Sunt quædam & falsæ Expositiones, quarum in foro duplex genus est: Alterũ, quod instrumẽtis adiuuatur, ut P. Clodius fiducia testium, qua nocte incæstum Romæ cõmiserat, Interamnæ se fuisse dicebat: Alterum, quod est tuendum dicentis ingenio. Id interim ad solam uerecundiam pertinet, unde etiam mihi uidetur dici color, interim ad quæstionem. Sed utrunq; erit, prima sit curarum, ut id quod fingimus, fieri poßit: Deinde, ut & personæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem, & ordinem habeat. Sic continget, etiam ueræ alicui rei cohæreat, ut argumẽto, quod in causa confirmetur. Nam quæ tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiam + produnt. Curandũ præcipuè (quod fingentibus frequenter excidit) ne qua inter se pugnent. Quædam partibus blandiuntur, sed in summã non consentiunt. Præterea ne ijs quæ uera esse constabit, aduersa sint. In schola etiam, ne color extra themata quæratur. Vtrobiq; autem Orator meminisse debebit, actione tota quid finxerit, quoniam

Expositio præpostera.

Falsarum Expositionũ duplex genus.

Fingendi & mentiẽdi cautelæ.

probant

niam solent excidere quæ falsa sunt, uerumq; est illud quod uulgò dicitur: Mendacē memorem esse oportere. Sciamus autē, si de nostro facto quæratur, unū nobis aliquod esse dicendum: si de alieno, mittere in plures suspiciones licere. Est tamen in quibusdā scholasticis cōtrouersijs in quibus ponitur aliquē non respondere quæ interrogatur, libertas omnia enumerādi quæ responderi potuissent. Fingēda uerò meminerimus ea quæ nō cadent in testem. Sunt autem quæ nostro dicuntur animo, cuius ipsi tautum conscij sumus. Item quod à defunctis, nec enim, hoc est, qui neget. Itemq; ab eo cui idem expediet, is enim nō negabit. Ab aduersario quoq;, quia nō est habiturus in negādo fidem. Somniorum & superstitionū colores, ipsa iam facilitate autoritatē perdiderunt. Non est autē satis in Narratione uti coloribus, nisi per totā actionē consentiāt, cùm præsertim quorundā probatio sola sit in asseueratiōe & perseuerantia: ut ille parasitus, qui ter abdicatū à diuite iuuenem & absolutū, tanq̃ suum filiū asserit, habebit quidem colorem quo dicat, & paupertatē sibi causam exponendi fuisse, & ideo à se parasiti personā esse susceptā, quia in illa domo filium haberet, & ideo illum innocentē ter abdicatū, quia filius abdicātis nō esset: nisi tamen omnib. uerbis & amorem patrium, atq; hunc quidem ardentißimū ostenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuene, quem periculose mansurū in illa domo, in qua tam inuisus sit, sciat, suspicione subiecti petitoris nō carebit. Euenit aliquādo in scholasticis controuersijs, q̃ in foro an poßit accidere, dubito, ut eodē colore pars utraq; utatur, deinde cū pro se quisq; defendat, ut in illa cōtrouersia: Vxor marito dixit, appellatā se de stupro à priuigno, et sibi constitutū tēpus & locum: eadem

Adagiū in mendaces garrulos.

Videndum, ut quæ in Narratione commemorātur, à reliquis totius actionis partib. nō dissentiāt.

eâ de re + eadem contrà filius detulit de nouerca, ædito tamen alio tempore ac loco, quia pater in eo quem uxor prædixerat, filium inuenit, in eo quem filius uxorē, illam repudiauit, qua tacente filium abdicat. Nihil dici potest pro iuuene, **etiam** quod non idem sit pro nouerca. Ponentur tamen + omnia **indicij** cōmunia, deinde ex personarum cōparatione, & + iudicij ordine, & silentio repudiatæ argumenta ducentur. Ne illud quidem ignorare oportet, quædā esse quæ colorem non recipiant, sed tantum defendenda sint, qualis est ille diues, qui statuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iniuriarum. Nam factum eius modestum esse nemo dixerit fortasse, ut sit tutum, obtinebit. Quòd si pars expositionis pro nobis, pars cōtra nos erit, miscenda sit, an separan- **cognitione** da Narratio, cùm ipsa causæ + conditione deliberandum **Narratio partim pro nobis, partim contra nos.** est. Nam si plura sunt quæ nocent, quæ prosunt, obruētur. Itaq; tunc diuidere + opportunum erit, & his quæ par- **optimum** tem nostram adiuuabunt, expositis & confirmatis, aduersus reliqua uti remedijs, de quib. suprà dictū est. Si plura proderunt, etiam cōiungere licebit, ut quæ obstant, in medio uelut auxilijs nostris posita, minus habeant uirium. Quæ tamen nō erunt nuda ponenda, sed, ut & nostra aliqua argumentatione firmemus, et diuersa, cur credibilia non sint, adijciamus: quia nisi distinxerimus, uerendū est, ne bona nostra permixtis malis inquinentur. Illa quoq; de **Cauenda in Narratione.** Narratione præcipi solent, ne qua ex ea fiat excursio, ne auertatur à Iudice sermo, ne alienæ personæ uocē demus, ne argumentemur. Adijciunt quidā etiam, ne utamur affectibus. Quorū pleraq; sunt frequētißimè custodiēda, imò nunq̄, nisi ratio coēgerit, mutāda, ut sit Expositio perspicua & breuis. Nihil quidē tam rarò poterit habere ratio-

nem,

nem, quàm Excursio, nec unq̃ debebit esse, nisi breuis, & talis, ut ui quadã uideamur affecti, uelut recto itinere depulsi, qualis est Ciceronis circa nuptias ✝ Sosiæ: O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unã in omni uita inauditum. O libidinem effrenatã & indomitam, ô audaciã singularem, nõ timuisse, si minus uim deorum hominũq; famam, at illam ipsam noctem facesq; ipsas nuptiales, non limem cubiculi, nõ cubile filiæ, nõ parietes, deniq; ipsos superiorum testes nuptiarũ? Sermo uerò auersus à Iudice, et breuius indicat interim, et coarguit, qua de re idem quod de Procemio dixeram, sentio. Sicut de prosopopœia quoq;, qua tamẽ nõ Seruius modò Sulpitius utitur pro Aufidia: Somnò ne te languidũ, an graui lethargo putẽ pressum? Et Marcus quoq; Tullius ✝ contra Nouarchos: Nam ea circa quoq; rei expositio est, ut ad eas tãtum dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio, Sthaleni, Bulbiq; colloquium, nõne ad ✝ credulitatem plurimũ, & fidem cõfert? Quæ ne effecisse celeritatem sine obseruãtia quadã uideatur (quanq̃ hoc in illo credibile nõ est) in Partitionibus præcipit, ut habeat Narratio suauitatem, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia personarum, omnes affectus. Argumentabimur, ut dixi, nunq̃, argumẽtum ponemus aliquãdo. Quod facit pro Quinto Ligario Cicero, cùm dicit: sic eum prouinciæ præfuisse, ut illi pacem esse expediret. Inseremus expositioni & breuem, cùm res poscet, defensionẽ, & rationem factorum. Neq; enim narrãdum est tãquam testi, sed tanquã patrono. Rei ordo per se talis est: Q. Ligarius legatus in Africã cũ Cõsule C. Cõsidio profectus est. Quid ergo Marcus Tul. Q. igitur, inquit, Ligarius, cũ esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africã cum C. Cõsidio profectus

Excursio.
Sosiæ
Pro Cluẽtio.
Prosopopœia.
circa
In Verrem Act. 7
celeritatem
Quid Cicero narrationẽ habere uelit.
Argumẽta in narratione.
Cicero pro Ligario.

fectus est. Alibi: Non modò nullū ad bellū, sed ne ad minimam quidem suspicionē belli. Et cùm esset indicāti satis, Q. Ligarius nullo se implicari negocio passus est, adiecit: Domum spectās, & ad suos redire cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit credibile, & affectus quoq; impleuit.

Affectus i narratione non prohibētur.

Quo magis miror eos qui nō putant utendū in Narratione affectibus: qui si hoc dicunt, nō diu, neq; ut in Epilogo, mecū sentiunt. Sunt enim effugiendæ moræ. Cæterū, cur ego Iudicem nolim, cùm eum doceo, etiā moueri? Cur, quod in summa parte sum actionis petiturus, nō in primo statim rerum ingressu, si fieri potest, cōsequar? Cùm præsertim etiam in probationib. faciliore sim animo eius abusurus occupato, uel ira, uel miseratione.

In Verrem Act. 7.

An non M. Tullius circa uerbera ciuis Ro. omnes breuißimè mouet affectus? nō solum cōditione ipsius, loco iniuriæ, genere uerberum, sed animi quoq; cōmendatione. Summū enim uirū ostendit, qui cùm uirgis cæderetur, nō ingemuerit, non rogauerit, sed tantum ciuem se Ro. esse cum inuidia cædentis, & fiducia iuris clamauerit.

Act. 3.

Quid Philodami casum? non ne cùm per totam expositionem incendit inuidiam, tum in supplicio ipso lachrymis impleuit, cū flentes nō tam narraret, q̃ ostenderet, patrem de morte filij, filium de patris? Quid + ulli Epilogi possunt magis habere miserabile? Serum est enim aduocare his rebus affectū in Peroratione, quas securus narrauerit. Assueuit illis Iudex, iamq; eas sine motu mentis accipit, quibus cōmotus nouus non est, et difficile est nobis mutare habitū animi semel constitutum.

illi

Narratio uenustanda decenter.

Ego uerò (neq; enim dißimulabo iudiciū meum, quanquā id quod sum dicturus, exēplis magis q̃ præceptis ullis continetur) Narrationē, ut si ullam partē orationis omni quā

potest

potest gratia & uenere exornādam puto. Sed plurimum refert, quæ sit natura eius rei quam exponimus. In paruis ergo, quales sunt ferè priuatæ, sit ille pressus, & uelut applicitus rei cultus: in uerbis summa diligētia quæ in locis impetu feruntur, & circūiectæ orationis copia latent, hic expressa, &, ut uult Zeno, sensu tincta esse debebunt, compositio dissimulata quidem, sed tamen quāiucundissima, figuræ nō illæ Poëticæ, & contra rationem loquendi autoritate ueterū receptæ: nam debet esse quāpurissimus sermo, & qui + uarietate tædium effugiat, & mutationibus animū leuet, ne in eundem casum similem compositionē, pares elocutionum tractus incidamus. Caret enim cæteris lenocinijs Expositio, & nisi cōmendetur hac uenustate, iaceat necesse est. Nec in ulla parte intētior est Iudex, eoq; nihil rectè dictū perit. Præterea nescio quomodo etiā credit facilius quæ audienti iucunda sunt, & uoluptate ad fidem ducitur. Vbi uerò maior res erit, & atrocia inuidiose, & tristia miserabiliter dicere licebit. Nō ut consumantur affectus, sed tantū uelut primis lineis designentur, ut planè qualis futura sit imago rei, statim appareat. Ne sententia quidem, uelut fatigatū intentione stomachū Iudicis reficere dissuaserim, maximè quidem breui interiectione, qualis est illa: Fecerunt serui Milonis, q; suos quisq; seruos in re tali facere uoluisset. Interim paulò liberiore, qualis est illa: Nubit genero socrus, nullis auspicijs, nullis autoribus, funestis omnibus omniū. Quod cùm sit factū his quoque temporibus, quibus omnis ad utilitatem potius q̄ ad ostentationē cōponebatur oratio, et erāt adhuc seueriora iudicia, quāto nunc faciundū magis, cùm in ipsa capitis, aut fortunarū pericula irrupit uoluptas? Cui hominū desiderio

à uarietate

Pro Milone.

Pro Cluentio.

derio quãtum dari debeat, alio loco dicã. Interim aliquid
indulgendum esse cõfiteor. Multum confert adiecta ueris
credibilis rerum imago, quæ uelut in rem præsentem per/
ducere audientes uidetur, qualis est illa M. Cælij in Anto/
nium descriptio. Nanq; ipsum offendunt temulento sopo/
re profligatũ, totis præcordijs stertẽtem, ructuosos spiritus
geminare, præclarasq; cõtubernales ab omnibus spondis
transuersas incubare, & reliquas circũiacere passim, quæ
tamen exanimatæ terrore, hostium aduentu percepto, ex/
citare Antonium conabãtur, nomen inclamabant, frustrà
ceruicibus tollebãt, blandius alia ad aurem inuocabat, ue/
hementius etiam nõnulla feriebat, quarum cũm omnium
uocem tactumq; noscitaret, proximæ cuiusq; collum am/
plexũ petebat: nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius
poterat, sed semisomno sopore inter manus centurionum,
cõcubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fin/
gi, neq; uehemẽtius exprobrari, neq; manifestius ostẽdi po
test. Ne id quidem præteribo, quãtam afferat fidem exposi
tioni narrãtis autoritas, quam mereri debemus, ante om/
nia quidẽ uita, sed & ipso genere orationis. Quod, quo fue
rit grauius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in affir/
mando quoq; ponderis. Effugiẽda igitur in hac præcipuè
parte omnis calliditatis suspicio. (neq; enim se usquam cu
stodit magis Iudex) nihil uideatur fictum, nihil solicitum,
omnia potius à causa q̃ ab Oratore profecta credantur.
Sed hoc pati nõ possumus, & perire artem putamus, nisi
appareat, cũ desinat ars esse, si apparet. Pendemus ex lau
de, atq; hãc laboris nostri ducimus summã. Ita quæ circũn
stãntibus ostentare uolumus, Iudicibus prodimus. Est &
quædã repetita Narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur, sanè res
decla/

Emerenda dicentis autoritas.

Ars nõ ostendenda.

Repetita narratio.

declamatoria magis quàm forensis. Ideo autē reperta, ut quia Narratio breuis debet esse, fusius & ornatius res posset exponi: quod fit uel inuidiæ gratia, uel miserationis. Idem rarò faciendū iudico, neq; sic unquā, ut totus ordo repetatur, licet enim per partes idem cōsequi. Cæterū, qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rem loco stringat, & contentus indicare quid factū, quo sit modo factū, plenius se loco suo expositurū esse promittat. Initiū Narrationis quidā utiq; faciendū à persona putāt, eamq; si nostra sit, ornandam, si aliena, infamandā statim: hoc sanè frequentissimū est, quia personæ sunt inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cum suis accidentibus ponendæ, cū id profuturum est, ut, A. Cluentius habitus fuit pater huiusce Iudices, inquit, homo nō solùm municipij Larinatis, ex quo erat, sed etiā regionis illius, & uicinitatis, uirtute, æstimatione, nobilitate facilè princeps. Interim sine his, ut Q. Ligarius cùm esset. Frequenter uerò & à re: sicut pro Tullio Cicero: Fundum habet in agro † Turino M. Tullius paternum. Demosthenes pro Ctesiphonte: τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου. De fine Narrationis cū ijs cōtentio est, qui perduci expositionē uolūt eò, unde quæstio oritur. His rebus ita gestis, P. Dolobella Prætor interdixit, ut est consuetudo, de ui hominibus armatis sine ulla exceptione, tantū ut unde deiecisset, restitueret: deinde restituisse dixit, sponsio facta est, hac de sponsione uobis iudicandū est. Id à petitore semper fieri potest, à defensore non semper.

Narrationis initium.

Pro Lig.

Pro Cecinna

Tigurino

Finis.

De Egreßione. Cap. III.

ORdine ipso Narrationem sequitur Confirmatio. Probanda sunt enim quæ propter hoc exposuimus. Sed prius quàm ingrediar hanc partē, pauca mihi de quorun-

dam opinione dicenda ſunt. Pleriſq; moris eſt, prolato rerum ordine, protinus utiq; in aliquem lætũ atq; plauſibilem locum quammaximè poßint fauorabiliter excurrere. Quod quidẽ natũ ab oſtentatione declamatoria, iam in forum uenit, poſtquã agere cauſas non ad utilitatẽ litigatorum, ſed ad patronorũ iactationem repertũ eſt: ne ſi preſſæ illi (qualis ſæpius deſideratur.) Narrationis gracilitati, coniuncta argumentorũ pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus, oratio refrigeſcat. In quo uitiũ illud eſt, quod ſine diſcrimine cauſarum atq; utilitatis, hoc (tanquã ſemper expediat, aut etiã neceſſe ſit) faciunt: eo quod deſumptas ex his partibus, quarũ alius erat locus, ſententias in hanc congerũt, ut plurima aut iterum dicenda ſint, aut quia alieno loco dicta ſunt, dici ſuo nõ poßint. Ego autem confiteor hoc expatiandi genus, non modò Narrationi quidẽ, ſed etiã Quæſtionibus, uel uniuerſis, uel interim ſingulis opportunè poſſe ſubiungi, cùm res poſtulat, aut certè permittit: atq; eo uel maximè illuſtrari, ornariq; orationem, ſed ſi cohæret, & ſequitur, nõ ſi per uim conetur, et quæ natura iuncta erãt, diſtrahit: Nihil enim tam eſt cõſequens, quàm Narrationi probatio, & ſi excurſus ille, uel quaſi finis Narrationis, uel quaſi initiũ probationis eſt. Erit ergo illi nonnunquã locus, ut ſi expoſitio circa finem atrox fuerit, proſequamur eam, uelut ſpiritu erumpente, protinus indignatione.

Excurſionis locus primus.

Quod tamen ita fieri oportebit, ſi res dubitationem nõ habebit, alioqui prius eſt, quod obijcias, uerum efficere, quàm magnũ, quia criminũ inuidia pro reo eſt, priuſquam probatur.

Secundus.

Difficilima eſt enim grauißimi cuiuſq; ſceleris fides. Idẽ fieri nõ inutiliter poteſt, uti ſi merita in aduerſariũ aliqua expoſueris, in ingratum inue-

inueharis; aut si uarietatem criminũ Narratione demon-
strau eris, quantũ ab ea periculũ intentetur, ostendas. Ve- Tertius.
rùm hæc breuiter omnia. Iudex enim ordine audito festi-
nat ad probationem, & quamprimũ certus esse sententiæ
cupit. Præterea cauendum est, ne ipsa Expositio uanescat, Quartus.
auersis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut
non est semper necessaria post Narrationẽ illa procursio,
ita frequenter utilis ante quæstionem præparatio. Vtiq; si
prima specie minus erit fauorabilis, si legem asperã tuebi-
mur, aut pœnarias actiones inferemus. Est hic locus uelut
sequẽtis exordij, ad conciliandũ probationibus nostris Iu-
dicem mitigandum, concitandũ. Quod liberius hic, & ue-
hementius fieri potest, quia Iudici causa iam nota est. His
igitur uelut fomẽtis, si quid erit asperũ, præmoliemus, quo
facilius aures Iudicum, quæ post dicturi erimus, admittãt,
ne ius nostrum oderint. Nihil enim facilè persuadetur inui-
tis. Quo loco tamen Iudicis quoq; natura noscenda est, iu-
ri magis an æquo sit appositus. Proinde enim magis aut Quintus.
minus hoc erit necessarium. Cæterũ res eadẽ, & post quæ-
stionẽ perorationis uice fungitur. Hãc partem παρέκβασιν
uocãt Græci, Latini egressum, uel egreßionẽ. Sed hæ sunt
plures, ut dixi, quæ per totã causam uarios habent excur-
sus, ut laus hominũ, locorumq;: ut descriptio regionũ, ex-
positio quarundã rerum, non solùm gestarũ, sed etiã fabu-
losarũ. Quo ex genere est in orationibus cõtra Verrẽ com-
positis Siciliæ laus, Proserpinæ raptus: pro C. Cornelio po-
pularis illa uirtutũ Cn. Põpeij cõmemoratio. In quam ille diuinus moratur Orator
✝ diuinus Orator, uelut nomine ipso ducis cursus dicendi
teneretur, abrupto, quem inchoauerat sermone, diuertit. Ac totũ, ue-
✝ Ac tamẽ παρέκβασις est (ut mea quidẽ fert opinio) alienæ tustus co-
dex actutũ

 rei,

rei,ſed ad utilitatem cauſæ pertinentis, extra ordinem ex currens tractatio. Quapropter non uideo,cur hunc ei potiſsimum locũ aßignent,qui rerum ordinem ſequitur,non magis quàm illud,cur hoc nomen ita demũ proprium putent,ſi aliquid in digreſſu ſit exponendũ, cùm tot modis à recto itinere declinet oratio. Nã quicquid dicitur præter illas quinq;(quas fecimus) partes,egreßio eſt,indignatio, miſeratio,inuidia,conuiciũ,excuſatio,conciliatio,maledictorum refutatio:ſimilia ijs,quæ nõ ſunt in quæſtione,omnis amplificatio,minutio,omne affectus genus, atque ea maximè iucundã & ornatã faciunt orationẽ,de luxuria, de auaritia,de religione,de officijs, quæ cũ ſint argumẽtis ſubiecta ſimiliũ rerũ,quia cohærent, egredi nõ uidentur. Sed plurima ſunt, quæ rebus nihil ſecũ cohærentibus inſeruntur,quibus Iudex reficitur,admonetur,placatur,rogatur,laudatur. Innumerabilia ſunt hæc,quorum alia ſic ut præparata afferimus, quædã ex occaſione,uel neceßitate dicimus,ſi quid nobis agẽtibus noui accidit,interpellatio, interuentus alicuius,tumultus. Vnde Ciceroni quoque in Procœmio,cùm diceret pro Milone,digredi fuit neceſſe,ut ipſa oratiuncula,qua uſus eſt, patet. Poterit autem paulò longius exire,qui præparat aliquid ante quæſtionẽ, & qui finitæ probationi uelut cõmendationem adijcit, atqui ex media erumpit,citò ad id redire debet,unde diuertit.

De Propoſitione. Cap. IIII.

Lib.3. Cap.11. SVnt qui Narrationi Propoſitionem ſubiungant, tanquàm partem Iudicialis materiæ, cui opinioni reſpondimus. Mihi autem Propoſitio uidetur omnis cõfirmationis initiũ,quod non modò in oſtendenda quæſtione principali,ſed nonnunquã etiam in ſingulis argumẽtis proponi

Propoſitio quid.

ſolet,

solet, maximeq; in ijs, quæ ἐπιχειρήματα uocātur. Sed nunc
de priore loquimur. Ea nō semper uti necesse est. Aliquan-
do enim sine propositione aliqua satis quoq; manifestum — Propositioni
est, quid in quæstione uersetur: utiq; si Narratio ibi finem — non semper locus.
habet, ubi initiū Quæstio, adeò, ut aliquādo subiungatur
Expositioni, quæ solet in argumētis esse summa collectio.
Hæc sicut exposui, ita gesta sunt Iudices, insidiator supera — Pro Milone
tus est, ui uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est. — Vtilis est. Primo.
Sed nonnunquā ualde utilis est, præcipuè ubi res defendi
nō potest, & de +iure quæritur, ut pro eo, qui pecuniā pri — fine
uatam de templo sustulit, sacrilegij agitur. De sacrilegio
cognoscitur, ut Iudex intelligat, id unū esse officij sui, quæ
rere, an id quod obijcitur, sacrilegiū sit. Item in causis ob-
scuris ac multiplicibus. Nec semper propter hoc solùm, — Secundo,
ut sit causa lucidior, sed aliquando etiā ut magis moueat. — Tertio.
Mouet autem si protinus subtexantur aliqua quæ prosint.
Lex aperta scripta est, ut peregrinus qui murum ascende-
rit, morte mulctetur. Peregrinū te esse certum est, + quin — qui si
ascenderis murū non quæritur: quid superest, nisi ut te pu
niri oporteat? Hæc enim propositio + confeßionē aduersa- — conceßionē
rij premit, & quodāmodo iudicandi morā tollit, nec + indi — iudicat
cat quæstionem, sed adiuuat. Sunt aūt propositiones, + & — uel
simplices plerunq;, & duplices, uel multiplices. Quod ac- — Quarto.
cidit non uno modo, nam & plura crimina iunguntur, ut
cùm SOCRATES accusatus est, quod corrumperet iu-
uentutē, & nouas superstitiones induceret. Et singula ex
pluribus colliguntur: ut cum legatio male gesta obijcitur
Aeschini, quòd mentitus sit, quòd nihil ex mandatis fece-
rit, quòd moratus sit, quòd munera acceperit. Recusatio — Quinto.
quoq; plures interim propositiones habet, ut contra peti-

tionem pecuniæ: Male petis, procuratori enim tibi esse nõ licuit: sed nec illi, cuius nomine litigas, habere procuratorẽ: sed neq; es hæres eius, à quo accepisse mutuũ dicor, nec ipsi debui. Multiplicari hæc in quantũ libet possunt, sed rem ostendisse satis est. Hæ si ponãtur singulæ subiectis probationibus, plures erũt propositiones: si cõiungantur,
Sexto. in partitionem cadunt. Est et nuda propositio, qualis ferè
Septimo in cõiecturalibus, cædis ago, furtũ obijcio. Est ratione subiecta, ut maiestatẽ minuit C. Cornelius, nam codicẽ Tribu
Octauo. nus plebis ipse pro cõcione legit. Præter hoc utimur propositione aut nostra, ut adulteriũ obijcio: aut aduersarij, ut adulterij mecũ agitur: aut cõmuni, ut inter me & ad
Nono. uersarium quæstio est, uter sit intestato propior. Nonnunquã diuersas quoq; cõiungimus. Ego quoq; hoc dico, aduersarius hoc. Habet interim uim propositionis, etiamsi per se nõ est propositio, ut cùm exposito rerũ ordine subijcimus: De his cognoscitis ut sit hæc cõmonitio Iudicis,
tactu quo se ad quæstionẽ acrius intẽdat, & uelut quodã + iactu excitatus finem esse Narrationis, & initiũ Probationis intelligat, & nobis Confirmationem ingredientibus, ipse quoq; quodãmodo nouum audiendi sumat exordium.

De Partitione. Cap. V.

Partitione neq; semper, neq; nunquã utendum.

Partitio est nostrarũ, aut aduersarij propositionum, aut utrarũq; ordine collata enumeratio. Hac quidã utendum semper putãt, quod + & ea fiat causa lucidior, & Iu-
de dex intentior ac docilior, si scierit & de quo dicimus, & de quo dicturi postea sumus. Rursus quidã periculosum id Oratori arbitrantur duabus ex causis, quòd nõnunquam excidere soleant quæ promisimus, & si qua in partiendo præterierimus, occurrere. Quod quidem nemini accidit, nisi

nisi, qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendū nihil cogitati, præmeditatiq; detulerit. Alioquin, quæ tā manifesta & lucida † est ratio, quàm rectæ partitionis. Sequitur enim naturā ducem, adeò, ut memoriæ id maximū sit auxiliū, uia dicendi nō decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionē uetāt ultra treis propositiones extendere. Quæ sine dubio si nimiū multiplex, fugiet memoriā Iudicis, & turbabit intentionē. Hoc tamē numero, uelut lege, nō est alliganda, cùm poßit causa plures desiderare. Alia sunt magis, propter quæ partitione nō semper est utendum. Primū, quia pleraq; gratiora sunt, si inuenta subitò, nec domo allata, sed inter dicendū è re ipsa nata uideātur, unde illa nō iniucunda schemata: Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Propositis enim probationibus, omnis in reliquū gratia nouitatis præcerpitur. Interim uerò etiā fallēdus est Iudex, et uarijs artibus subeūdus, ut aliud agi, quàm quod nos petimus, putet. Nā est nōnunquā dura propositio, quā Iudex, si † prouidet, nō aliter præformidat, q̄ qui ferrū Medici, prius quàm curetur, aspexit. At si re nō antè proposita securū, ac nulla denunciatione in se cōuersum intrarit oratio, efficiet quod promittēdi nō crederetur. Interim refugiēda nō modò distinctio quæstionū est, sed omnino tractatio: affectibus perturbādus, et ab intētione auferēdus auditor. Nō enim solū Oratoris est docere, sed plus eloquētia circa mouendū ualet. Cui rei cōtraria est maximè tenuis illa, et scrupulosè in partes sectæ diuisionis diligētia, eo tēpore, quo cognoscēdi iudiciū conamur auferre. Quid? qd' interim, quæ p se leuia sunt et infirma, turba ualēt? Ideoq; cōgerēda sunt potius, & uelut eruptione pugnandū: quod tamen rarū esse de-

lucida sunt q̄ ratio rectæ partitionis.

Prima causa non utendæ partitionis.

præuidet

bet,et ex necessitate demũ,cùm ipsum hoc, quod dissimili

Secunda. ratione est,coëgerit ratio. Præter hæc, in omni partitione est utiq; aliquid potentissimũ,quod cùm audiuit Iudex,cætera tanquã superuacua grauari solet. Itaq; si plura uel obijcienda sunt,uel diluenda,& utilis et iucunda partitio est, ut quod quaq; de re dicturi sumus, ordine appareat.

Quanto partitio necessaria est. At si unum crimen uariè defenderimus, superuacua: ut si †ita partiamur: Dicã non talem esse hunc,quẽ tueor† ut illa in eo credibile uideri possit homicidiũ: dicam occidendi reum causam huic nõ fuisse: dicam hunc eo tempore,quo homo occisus est,trans mare fuisse. Omnia quæ antequã id quod ultimum est,exequaris,inania uideri necesse est. Festinat enim Iudex ad id quod potentissimũ est, & uelut obligatũ promisso patronũ,si est patientior,tacitus appellat: si uel occupatus,uel in aliqua potestate,uel etiam si sit moribus incõpositus,cũ conuicio efflagitat. Itaq; non defuerũt,qui

Cicero notatur. Ciceronis illã pro Cluentio partitionẽ improbarent, qua se dicturũ esse promisit. Primùm,neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus in iudicium uocatũ, quàm Opianicũ: Deinde, præiudicia esse facta ab ijsipsis Iudicibus, à quibus condẽnatus sit. Postremo, iudicium pecunia pro nõ tentatũ† à Cluentio,sed cõtra Cluentiũ. Quia si probari posset,quod est tertiũ,nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo erit tam aut iniustus,aut stultus, quin eũ fateatur optimè pro Murena esse partitũ: Intelligo Iudices tres totius accusationis partes fuisse, et earũ unã in reprehensione uitæ,alterã in cõtentione dignitatis,tertiã in criminibus ambitus esse uersatã. Nam sic et ostẽdit lucidissimè causam,et nihil fecit altero superuacuũ. De illo quoq;

An liceat sic partiri: si occi genere defensionis pleriq; dubitant: Si occidi, rectè feci, sed

ſed non occidi: quò enim prius pertinere, ſi ſequens fir- mum ſit? hæc inuicem obſtare, & utroq; utentibus in neutro haberi fidẽ. Quod ſanè in parte uerum eſt, & + illo ſequenti (ſi modò indubitabile ſit) ſolo utendum: at ſi quid in eo quod eſt fortius, timebimus, utraq; probatione nitemur. Alius enim alio moueri ſolet, et qui factum putauit, iuſtum credere poteſt, qui tanquam iuſto non mouebitur, factum fortaſſe non credet. Vt certa manus uno telo poſſet eſſe contenta, incertæ plura ſpargenda ſunt, ut ſit & fortunæ locus. Egregiè uerò Cicero pro Milone inſidiatorem primò Clodiũ oſtendit, tum addit ex abundanti, etiã ſi id non fuiſſet, talem tamen ciuem cum ſumma uirtute interfectoris & gloria necari potuiſſe. Neq; illũ tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim, quia quædam, etſi ipſa ſunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant, quæ ſequuntur. Nec omnino ſine ratione eſt id, quod uulgò dicitur: Iniquum petendum, ut æquum feras. Quod tamen nemo ſic accipiat, ut omnia credat audẽda. Rectè enim Græci præcipiunt, non tentanda quæ effici omnino non poſſunt. Sed quoties hac de qua loquor, duplici defenſione utemur, id laborandum eſt, ut in illam partem ſequentem fides ex priore ducatur. Poteſt enim uideri qui tutò etiam confeſſurus fuit, mentiendi cauſam in negando non habere. Et illud utiq; faciendum eſt, ut quoties ſuſpicabimur à Iudice aliam probationem deſiderari, quàm de qua loquimur, promittamus nos plenè, & ſtatim de eo ſatis eſſe facturos, præcipueq; ſi de pudore agitur. Frequenter autem accidit, ut cauſa parum uerecunda, iure tuta ſit, de quo ne inuiti Iudices audiant, & aduerſi frequentius ſunt admonendi, ſecuturam defenſionem probitatis ac dignitatis, ex-

di, rectè feci: ſed nõ occidi.

cum illo

pectent paulum, & agi ordine sinant. Quædam interim nos, & inuitis litigatoribus simulādum est dicere. Quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legem. Non

sustinere nunquam quasi interpellemur ab his + subsistere. Sæpe aduertenda ad ipsos oratio. Hortādi ut sinant nos uti nostro consilio. Ita surrepetur animo Iudicis, & dum sperat probationem pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ cùm receperit, etiam uerecundiæ defensioni fa-

modestiæ cilior erit. Sic utraq; res inuicē iuuabit, eritq; Iudex circa

attentior ius nostrū spe + modestior ac attētior, circa modestiā iuris

Partitionis utilitas probatione procliuior. Sed ut nō semper necessaria, ac etiā superuacua partitio est, ita opportunè adhibita, plurimū orationi lucis & gratiæ confert. Neq; enim id solū efficit, ut clariora fiant quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conspectu Iudicum positis, sed reficit quoq; audientem certo singularū partiū fine, non aliter q̃ facientibus iter, multum detrahunt fatigationis notata inscriptis

Nota. lapidibus spacia. Nam & exhaustis laboribus, nosse mensuram, uoluptati est, & hortatur ad reliqua fortius exequenda, scire quantum supersit. Nihil enim longum uide-

Nota. ri necesse est, in quo quid ultimum sit, certum est. Nec im

In Diuinatione. meritò multum ex diligentia partiendi tulit laudis Quintus Hortensius, cuius tamen diuisionem in digitos diductā, nonnunquam Cicero leuiter eludit. Nam est certus sui modus, & uitanda utiq; maximè concisa nimium, & uelut articulosa partitio. Nam & autoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam membra, sed frustrà. Et huius gloriæ cupidi, quo subtilius & copiosius diuisisse uideantur, & superuacua assumunt, & quæ natura singularia sunt, secant, nec tam plura faciunt, quàm minora. Deinde

cùm

cùm fecerunt mille particulas, in eandem incidunt obscuritatem, contrà quã partitio inuenta est. † Diuisio & simplex propositio, quoties utiliter adhiberi potest, primum debet esse aperta atq; lucida. Nam quid sit turpius, quàm id esse obscurum ipsum, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint cætera obscura? Tum breuis, nec ullo superuacuo onerata uerbo. Nõ enim quid dicamus, sed de quo dicturi simus, ostendimus. Obtinendum etiam, ne quid in ea desit, ne quid supersit. Superest autem sic ferè, cùm aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis, aut genere posito subijcitur species: ut si dicam de uirtute, iustitia, continentia, cùm iustitia atq; continentia, uirtutis sint species. ✠ Partitio proponit, quid sit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod conuenit, quid aduersarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi simus, quæ nostræ propositiones, quæ partis aduersæ. Turpißimum uerò, non eodem ordine exequi, quo quicque proposueris.

[Margin: Et diuisa]

[Margin: Partitio superflua.]

[Margin: Partitio prima est quid]

M. FAB. QVINT. LIbri quarti finis.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber Quintus.

De Probationibus inartificialibus. Cap. I.

VERVNT & clari quidam autores, quibus solū uideretur Oratoris officium, docere. Nanq; & affectus duplici ratione excludendos putabant. Prrimùm, quia uitium esset omnis animi perturbatio: Deinde, quia Iudicem à ueritate depelli misericordia, uel ira, similibusq; non oporteret, & uoluptatem audientium petere, cùm uincendi tantum gratia diceretur, non modò agenti superuacuum, sed uix etiam uiro dignum arbitrabātur. Plures uerò qui nec ab illis sine dubio partibus rationem orandi submouerūt, hoc tamen proprium atq; præcipuum crederēt opus, sua confirmare, & quæ ex aduerso proponerentur, refutare. Vtruncunq; est, (neq; enim hoc loco meam interpono sententiam) hic erit liber illorum opinione maximè necessarius, quo toto hæc sola tractātur, quibus sanè & ea quæ de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nam neq; Prooemij, neq; Narrationis est alius usus, quàm ut Iudicē præparent. Et status nosse, atq; ea de quibus suprà scripsimus, intueri superuacuū foret, nisi ad hanc perueniremus. Deniq; ex quinq;, quas iudicialis materiæ fecimus partibus, quæcunq; alia potest aliquādo necessaria causæ non esse, lis nulla est: cui probatione opus non sit. Eius præcepta sic

sic optimè diuisuri uidemur, ut prius quæ in cõmune ad omnes quæstiones pertinent, ostendamus: Deinde, quæ in quoque causæ genere popria sint, exequamur. Ac prima quidem illa partitio ab Aristotele tradita, consensum ferè omnium meruit, alias esse probationes quas extra dicendi rationem acciperet Orator: Alias quas ex causa traheret ipse, & quodãmodo gigneret. Ideoq; illas ἀτέχνους, id est, inartificiales, has ἐντέχνους, id est, artificiales uocauerũt. Ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iusiurandum, testes. In quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Sed ut ipsa per se carent arte, ita summis eloquentiæ uirib. & alleuãda sunt plerunque, & refellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, qui totum hoc genus à præceptis remouerunt. Nec tamen in animo est, omnia quæ aut pro his, aut contrà dici solent, complecti: Non enim cõmunes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti, sed + uim quandam, atque rationem. Quibus demonstratis, non modò in exequendo suas quisq; uires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia, ut quæq; conditio litium poscet. Neque enim de omnibus causis dicere quisquã potest, saltem præteritis, ut taceam de futuris.

Rhet. 1.

uidam

De Præiudicijs. Cap. II.

IAm præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uersatur: rebus quæ aliquando ex paribus causis sunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur, ut de rescissis patrum testamentis, uel cõtra in filios confirmatis: iudicijs ad ipsam causam pertinẽtibus, unde etiam nomen ductum est, qualia in Opianicũ facta dicuntur, & à senatu aduersus Milonem: aut cùm de eadem causa pronunciatũ est, ut in reis deporta-

deportatis, & assertione secunda, et de partibus Centumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Confirmantur præcipuè duobus, autoritate eorum qui pronunciauerunt, & similitudine rerum de quibus quæritur. Refelluntur autem rarò per contumeliam Iudicum, nisi fortè manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentium quisque firmam esse alterius sententiam, & ipse pronunciaturus, exemplum non libenter quod in se fortasse recidat, facit. Confugiendum ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquam dißimilitudinem causæ. Vix autem ulla est per omnia alteri similis. Si id non continget, ac eadem causa erit, aut actorum incusanda negligētia: aut de ✝ infirmitate personarum quærendum, contra quas erit iudicatū: aut de gratia, quæ testes corruperit: aut de inuidia: aut de ignorantia: aut inueniendū quid causæ postea accesserit. Quorum si nihil erit, licet tamen dicere multas iudiciorū causas, ad iniquè pronunciandū ualere. Ideoq; damnatum Rutilium, absolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiam Iudices, ut rem potius intueantur ipsam, quàm iureiurando alieno suum donent. Aduersus consulta autem Senatus, & decreta Principum, uel Magistratuum, remedium nullum est, nisi aut ✝ inuenta quantulacunq; causæ differentia, aut aliqua eorundem, uel eiusdem potestatis hominū posterior cōstitutio, quæ sit priori contraria: quæ si deerunt, lis non erit.

deformitate

inuentæ

De Rumore, & Fama. Cap. III.

Cic. in Topicis.

FAmā atq; rumores, pars altera consensum ciuitatis, & uelut publicum testimonium uocat, altera sermonem sine ullo certo autore dispersum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas, quod nulli non etiam innocentißimo

centißimo

centißimo poſſet accidere, fraude inimicorũ falſa uulgantium. Exempla utrinq; non deerunt.

De Tormentis. Cap. IIII.

Sicut in tormentis quoq;, qui eſt locus frequentißimus, cùm pars altera quæſtionem uera fatendi neceßitatem uocet, altera ſæpe etiã cauſam falſa dicendi, quod alijs patientia facilè mendacium faciat, alijs infirmitas neceſſarium. Quid attinet plura de his? Plenæ ſunt orationes ueterum ac nouorum. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiuſq; litis. Nam ſiue de habenda quæſtione agetur, plurimum intererit, quis, & quem poſtulet, aut offerat, & in quem, & ex qua cauſa: ſiue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis, & quomodo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe conſtantia, perſeuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauerit, prima parte quæſtionis, an procedente cruciatu, quæ + utrinque tam infinita utique ſunt, quàm ipſa rerum uarietas.

De Tabulis. Cap. V.

Contra tabulas quoq; ſæpe dictum, ſæpe dicendum eſt, cùm eas non ſolum refelli, ſed etiam accuſari ſciamus eſſe uſitatum. Cùm ſit aũt in his aut ſcelus + ſignatorum, ſignatum aut ignorantia, tutius ac facilius id quod ſecundo loco diximus, tractatur, quod ſcilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipſum argumenta ex cauſa trahit, ſi fortè aut incredibile eſt, id actum eſſe, quod tabulæ continent, aut (ut frequentius euenit) alijs probationibus æquè inartificialibus ſoluitur, ſi aut is in quem ſignatum eſt, aut aliquis ſignator dicitur abfuiſſe, uel prius eſſe defunctus, ſi tempora non congruunt, ſi uel antecedentia, uel inſequentia Tabulis repugnant. Inſpectio ipſa ſæpe etiam falſum deprehendit.

De Iu-

De Iureiurando. Cap. VI.

Ald. re/spuunt ulla

IVsiurandum litigatores aut offerunt suum, aut + nō recipiunt oblatū, aut ab aduersario exigunt, aut recusant, cùm ab ipsis exigatur. Offerre suum sine + illa conditione, ut uel aduersarius iuret, ferè improbum est. Qui tamē id faciet, aut + uita se tuebitur, ut eum nō sit credibile peieraturum, aut ipsa ui religionis. In qua & plus fidei consequetur, si id egerit, ut non cupidè ad hoc descendere, sed ne hoc quidem recusare uideatur, aut si causa modò patiatur, modò litis, propter quam deuoturus se ipse non fuerit, aut si præter alia causæ instrumenta, adijcit ex abundanti hanc quoq; conscientiæ suæ fiduciam. Qui non recipiet iniquā cōditionem, & à multis contemni iurisiurandi metum dicet. Cùm & philosophi quidam sint reperti, qui deos habere rerum humanarum curaum negarent. Eum uerò qui nullo offerēte iurare sit paratus, et seipsum uelle de causa sua pronunciare, & quàm id quod offert, leuè ac facilè credat, ostendere. At is qui defert, alioquin agere + modestè uidetur, cùm litis aduersarium Iudicem faciat, & eum cuius cognitio est, onere liberet, qui profectò alieno iureiurando stari, quàm suo mauult, quo difficilior recusatio est, nisi fortè res est ea quam credibile sit notam ipsi non esse. Quæ excusatio, etiamsi si decrit, hoc tamen unum relinquetur, ut inuidiā sibi quæri ab aduersario dicat, atque id agi, ut in ea causa in qua uincere non poßit, queri poßit. Itaq; hominē quidem malum occupaturum hanc conditionem fuisse, se autem probare malle quæ affirmet, quàm dubium cuiquam relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescentib. seniores in agendo facti præcipere solebant, ne unquam iusiurandū deferremus, sicut nec

alijs, uitæ suæ cauebit, & in quodam codice erat scriptū aut à uitijs se tuebitur.

molestè

nec optio Iudicis aduersario est permittēda, nec ex aduocatis partis aduersæ Iudex eligendus. Nam si dicere contraria turpe aduocato uideatur, certè turpius habendū, facere quod noceat.

De Testibus. Cap. VII.

MAximus tamen patronis circa testimonia sudor est. Ea dicūtur aut per tabulas, aut à præsentibus. Simplicior contra tabulas pugna. Nam & minus uidetur obstitisse pudor inter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia. Si reprehensionē non capit ipsa persona, infamare signatores licet. Tacita præterea quadā significatione refragatur his omnibus, quòd nemo per tabulas dat testimoniū, nisi sua uoluntate: quo ipso nō esse amicum ei se, cōtra quē dicit, fatetur. Nec tamen protinus cesserit Orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus contra inimicū poßit uerum (si integra sit ei fides) dicere. Sed latè locus uterq; tractatur. Cū præsentibus uerò ingens dimicatio est: ideoq; uelut duplici contra eos, proq; his acie confligitur actionū & interrogationum. In actionibus primū generaliter pro testibus, atq; in testes dici solet. Est hic cōmunis locus, cùm pars altera nullam firmiorem probationem esse cōtendit, quàm quæ sit hominū scientia nixa: altera ad detrahendā illis fidē, omnia per quæ fieri soleant falsa testimonia, enumerat. Sequens ratio est, cùm specialiter quidem, sed tamen multos pariter inuadere patroni solent. Nam & gentiū simul uniuersarum eleuata testimonia ab Oratoribus scimus, & tota genera testimoniorum, ut de auditionibus, nō enim ipsos esse testes, sed iniuratorū afferre uoces: ut in causis repetundarum, qui se reo numerasse pecunias iurant, litigatorum non te-

Maximis
ducuntur
Per tabulas testimonia.
præsentib. testibus
quædam significatio

stium habendos loco. Interim aduersus singulos dirigitur

Actio in singulos

actio. Quod insectationis genus, & permixtũ defensioni legimus in orationibus plurimis & separatim æditũ, sicut in Vatinium Testem. Totũ igitur excutiamus locũ, quando uniuersam institutionem aggreßi sumus. Sufficiebant

Domitij Afri libri.

alioqui libri duo à Domitio Afro in hanc rem compositi, quem adolescentulus senẽ colui: ut non lecta mihi tantum ea, sed pleraq; ex ipso sint cognita. Is uerißime præcipit, primũ esse in hac parte officiũ Oratoris, ut totã causam

Familiariter norit.) id est, probe, perfecte, atq; adeo, ut illi quasi familiaris sit. ꝓprius est dicẽdi modus.

familiter norit: quod sine dubio ad omnia pertinet. Id quo modo cõtingat, tum explicabimus, cùm ad destinatũ huic parti locũ peruenerimus. Ea res materiã suggeret interrogationi, & ueluti tela ad manũ subministrabit. Eadẽ docebit, ad quæ Iudicis animus actione sit præparandus. Debet enim uel fieri, uel detrahi testibus fides oratione perpetua, quia sic quisq; dictis mouetur, ut est ad credendũ uel non

Testium duo genera.

credendum antè formatus. Et quoniã duo genera sunt testium, aut uoluntariorũ, aut eorum quibus Iudex in publicis iudicijs lege denunciare solet, quorum altero utraque pars utitur, alterum accusatoribus tantum cõcessum est,

Voluntarij testis interrogãdi ratio.

separemus officiũ dantis testes, & refellentis. Qui uoluntarium producit, scire quid is dicturus sit, potèst: ideoq; faciliorem uidetur in rogando habere rationem. Sed hæc

Acumen.) quod est solertiæ & industriæ.
Vigilantiæ.) quod est sedu li, diligẽtis, & perspicacis.
impudicus

quoq; pars acumen, et uigilantiã poscit: prouidendumq;, ne timidus, ne inconstãs, ne † imprudens sit testis. Turbantur enim, & à patronis diuersæ partis inducuntur in laqueum. Sed plus deprehensi nocent, quàm firmi & interriti profuissent. Multum igitur domi antè uersandi, ac uarijs percõtationibus, quales haberi ab aduersario possunt, explorandi sunt. Sic fit, ut aut constent sibi, aut si quid ti-

tubaue-

tubauerint, opportuna rursus eius, à quo producti sunt, in terrogatione, uelut in gradū reponantur. In his quoq; adhuc, qui constiterint sibi, uitādæ sunt insidiæ: nam frequenter subijci ab aduersario solent, & omnia profutura polliciti, diuersa respondent, & autoritatem habent illa, nō arguentium, sed confitentium. Explorandū igitur, quas causas lædendi aduersarium afferant: nec id satis est, inimicos fuisse, sed an desierint, an per hoc ipsum reconciliari uelint, ne corrupti sint, ne + pœnitētia propositū mutauerint. pœnitentiæ
Quod cùm in his quoq;, qui ea quæ dicturi uidentur, re uera sciunt, necessariū est præcauere, tum multo magis in his, qui se dicturos quæ falsa sunt, pollicentur. Nā & frequentior eorum pœnitentia est, & promissum suspectius, & si perseuerauerint, + reprehensio facilior. Eorum uerò quibus denunciatur, pars testium est, quæ reum lædere uelit, pars quæ nolit. Idq; interim scit accusator, interim nescit, fingamus in præsentia scire, in utroq; + enim genere summis artibus interrogantis opus est: nā si habet testem cupidum lædendi, cauere debet hoc + ipsum, ne cupiditas eius appareat: nec statim de eo quod in iudiciū uenit, rogare, sed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi, quod maximè dicere uoluit, uideatur expressum. Nec nimiū instare interrogationi ne ad omnia respondendo testis fidē suam minuat, sed in tantū euocare eum, quantū sumere ex uno satis sit. At in eo, qui uerum inuitus dicturus est, prima felicitas interrogātis est, extorquere quod is noluerit. Hoc nō alio modo fieri potest, quàm lōgius interrogatione repetita. Respōdebit enim quæ nocere causæ nō arbitrabitur. Ex pluribus deinde quæ cōfessus erit, eò perducetur, ut quod dicere non uult, negare nō poßit. Nam ut in oratione spar-

responsio

Denunciari interrogandi forma.

tamen

ipse

sa plerunq; colligimus argumenta, quæ per se nihil reum aggrauare uideantur, congregatione deinde eorũ factum conuincimus, ita huiusmodi testis multa de anteactis, mul-

cõsecutis

ta de + insecutis, de loco, tempore, persona, cæterisq́; est interrogandus, ut in aliquod responsum incidat, post quod illi uel fateri quæ uolumus necesse sit, uel his, quæ iam dixerat, repugnare. Id si non cõtingit, iam reliquum erit, ut cum nolle dicere manifestum sit, protrahendusq́; ut in ali-

Tentãdus

quo, uel extra causam deprehendatur. + Tenendus etiam diutius, ut omnia, ac plura quàm res desiderat pro reo dicendo, suspectus Iudici fiat, quo nõ minus nocebit, quàm si uera in reum dixisset. At si (quod secundo loco diximus) nesciet actor, quid propositi testis attulerit, paulatim, & ut dicitur, pedetentim interrogãdi experietur ani-

eijciendũ

mum eius, & ad id responsum quod + eliciendum erit, per gradus ducet. Sed quia nonnunquam sunt hæ quoque te-

partes

stium + artes, ut primo ad uoluntatem respondeant, quo maiore fide diuersa postea dicãt, est Oratoris, suspectũ testem dum prodest, dimittere. Patronorũ in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio est. Difficilior hoc,

Defensoris partes in interrogãdo quod raro aut fere nũquam

+ quod rarò unquã possunt ante iudiciũ scire, quid testis dicturus sit: Expeditior, quòd cũ interrogandus est, sciunt quid dixerit. Itaq; in eo quod incertum est, cura & inquisitione opus est, quis reum premat, quas, & quibus ex causis inimicitias + habeat, eaq; in oratione prædicenda atq; amolienda sunt, siue odio conflatos testes, siue inuidia, si-

alat

ue gratia, siue pecunia uideri uolumus. Et si deficietur

Hæc facit Cicero pro Flacco.

numero pars diuersa, paucitatem: si abundabit, conspirationem: si humiles producet, utilitatem: si potentes, gratiam oportebit incessere. Plus tamen proderit causas, pro-

pter

pter quas reum lædant, exponere, quæ sunt uariæ, & pro conditione cuiusq; litis aut litigatoris. Nã contra illa, quæ suprà diximus, simili ratione responderi locis cõmunibus solet, quia & in paucis atq; humilibus, accusator simplicitate gloriari potest, quòd neminẽ, præter eos + quos putarit scire, quæsierit, & multos atq; honestos cõmendare aliquando est facilius. Verùm interim & singulos, ut exornare, ita destruere contingit, aut recitatis in actione, aut nominatis testibus. Quod ijs temporibus, quibus testis, non nisi post finitas actiones, rogabatur, et facilius, & frequentius fuit. Quid autẽ in quenq; testium dicendum sit, sumi nisi ab ipsorum personis nõ potest. Reliquæ interrogãdæ sunt partes, qua in re primũ est, nosse testem: nam timidus terreri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus inflari, †longus protrahi potest. Prudens uerò, & constans, uel tanquã inimicus & peruicax, dimittendus statim, uel non interrogatione, sed breui interlocutione patroni refutandus est: aut aliquo, si cõtinget, urbanè dicto refrigerandus: aut si quid in eius uitam dici poterit, infamia criminum destruendus. Probos quosdã, et uerecundos nõ asperè incessere profuit: nam sæpe qui aduersus insectantẽ pugnassent, modestia mitigantur. Omnis autẽ Interrogatio, est aut in causa, aut extra causam. In causa, sicut accusatori præcepimus, patronus quoq; altius, & unde nihil suspecti sit, repetita percontatione priora seqũetibus applicando, sæpe eò perducit homines, ut inuitis quod prosit extorqueat. Eius rei, sine dubio, neq; disciplina ulla in scholis, neq; exercitatio traditur: & naturali magis acumine, aut usu cõtingit hæc uirtus. Si quod tamen exemplũ ad imitationem demonstrandũ sit, solũ est quod ex dialogis Socraticorum

[Margin: + quæ poßũt scire]

[Margin: † Hæ duæ uoces in Aldino codice non habentur.]

[Margin: Interrogatio in causa.]

ticorum, maximeq; Platonis duci potest: in quibus adeò scitæ sunt interrogationes, ut cum plerisq; bene responde a tur, res tamen ad id, quod uolunt efficere, perueniat. Illud fortuna interim præstat, ut aliquid, quod inter se parũ consentiat, à teste dicatur: interim, (quod sæpius euenit) ut testis testi diuersa dicat. Acuta autem interrogatio, ad hoc quod casu fieri solet, etiã ratione perducet. Extra causam quoq; multa quæ prosint, rogari solent, de uita testiũ aliorum, de sua quisq;, si turpitudo, si humilitas, si amicitia accusatoris, si inimicitiæ cũ reo, in quibus aut dicãt aliquid, quod prosit, aut in mendacio, uel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet esse circumspecta, quia multa cõtra patronos uenustè testis sæpe respõdet, eiq; præcipuè uulgò fauetur, tum uerbis, quam maximè ex medio sumptis, ut qui rogatur (is autem est sæpius & imperitus) intelligat, aut ne intelligere se neget, quod interrogãtis non leue frigus est. Illæ uerò pessimæ artes, testẽ subornatũ in subsellia aduersarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum cum quo sederit, uel cùm adiuuisse testimonio uidebitur, faciendo ex industria multa immodestè, atq; intemperãter: per quæ non à se tantũ dictis detrahat fidẽ, sed cæteris quoq; qui profuerãt, auferat autoritatem: quorũ mentionem habui, non ut fierent, sed ut uitarẽtur. Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc testes, locus utrinq;. Hæc enim pars se iureiurando, illa consensu signantiũ tuetur. Sæpe inter testes, & argumenta quæsitum est, inde scientiã in testibus, & religionem, ingenia esse in argumentis dicitur: hinc testem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci: in his Iudicem sibi, in illis alijs

Extra causam.

Interrogandi lex.

Frigus.

Collisio inter testationẽ & testes. Inter testem & argumenta.

alij credere. Cōmunia hæc pluribus causis, multumq́; iacta-
ta sunt, semperq́; tamen iactabuntur. Aliquando utrinq;
sunt testes, & quæstio sequitur ex ipsis, utri melioris uiri. Inter testem & testem.
Ex causis, utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus,
utri gratia magis ualuerint. His adijcere si quis uolet ea,
quæ diuina testimonia uocātur, ex responsis, oraculis, omi- Diuina testimonia.
nibus, duplicē sciat eorum esse tractatū: generalem alterū,
in quo inter Stoicos & Epicuri sectā secutos pugna per-
petua est, Regatur ne prouidentia mundus. Specialē alte-
rum, cōtra partem diuinationis, ut quæq; in quæstionē ca-
dit. Aliter enim oraculorū, aliter Haruspicū, Augurum,
Coniectorū, & Mathematicorū fides cōfirmari, aut refel-
li potest, cùm sit rerū earum ratio diuersa. Circa eiusmo-
di quoq; + inuenta firmanda, uel destruenda, multū habet instrumēta
operis oratio, si quæ sint uoces per uinū, somnum demen-
tiam emissæ, uel excepta paruulorū indicia, + quod pars quos
altera nihil fingere, altera nihil iudicare dictura est. + Nec Nec tamen
tantum præstari hoc genus potest, sed etiā ubi nō est, desi- prestare
derari solet. Pecuniā dedisti, quis numerauit? ubi? unde? hoc genus
Venenū arguis, ubi emi? à quo? quāti? per quem dedi? quo potenter te
cōscio? Quæ ferè omnia pro Cluētio Cicero in crimine ue- stimonia de
neficij excutit. Hæc de inartificialib. quā breuissimè potui. siderat.

De Probatione artificiali. Cap. VIII.

PArs altera probationum, quæ est tota in arte, constatq́;
rebus ad faciendā fidem appositis, pleruncq;, aut omni-
no negligitur, aut leuissimè attingitur ab ijs, qui argumen- amœniores
ta uelut horrida & cōfragosa uitantes, + amœnioribus lo- locos desi-
cis desident: neq; aliter quàm hi, qui tradūtur à Poëtis gu- derāt Apud
stu cuiusdā apud Lotophagos graminis, & Syrenū can- Homerum
tu deliniti, uoluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam Odiss. 9 &
imagi- 12.

*imaginem persequũtur, ipsa propter quam dicitur, uicto-
ria cedunt. Atqui cætera, quæ continuo magis orationis
tractu decurrunt, in auxilium atq; ornamentũ argumen-
torum cõparantur, neruisq; illis, quibus causa cõtinetur,
adijciunt inducti super corporis speciem: ut si forte quid*
quàm *factũ ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius + quæ cui-
usq; affectus natura sit, prosequemur. Iisdẽ laudamus, in-
cusamus, augemus, minuimus, describimus, deterremus,
quærimur, cõsolamur, hortamur. Sed horum esse opera in
rebus aut certis, aut de quibus tanquã certis loquimur, po-
test. Nec abnuerim esse aliquid in delectatione, multùm
uerò in cõmouendis affectibus. Sed hæc ipsa plus ualent,
cùm se didicisse Iudex putat, quod cõsequi nisi argumen-
tatione, aliáq; omni fide rerum non possumus. Quorum*
erit *prius quàm partior species, indicandũ + esse reor, quædam
in omni genere probationũ cõmunia. Nam neq; ulla quæ-
stio est, quæ nõ sit aut in re, aut in persona. Nec esse argu-
mentorum loco poßint, nisi in ijs, quæ rebus aut personis
accidunt. Eáq; aut per se inspici solent, aut ad aliud refer-*
Confirmatio. *ri. Neq; ulla cõfirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex
consequentibus, aut ex repugnantibus: & hoc necesse est,
aut ex præterito tempore, aut ex cõiuncto, aut ex sequẽti-
bus petere. Nec ulla res probari nisi ex alia potest. Eáq; sit*
Argumenta. *oportet, aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uerò re-
periuntur, aut in quæstionibus, quæ etiã separatæ à cõple-
xu rerum, personarũq; spectari per se poßint: aut in ipsa
causa, cùm inuenitur aliquid in ea, nõ ex cõmuni ratione
ductum, sed eius iudicij de quo cognoscitur, propriũ. Pro-
bationum præterea omnium, aliæ sunt necessariæ, aliæ
credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc omniũ probatio-*

num

mum quadruplex ratio est, ut uel quia aliquid est, aliud nõ sit, ut dies est, nox non est: Vel quia est aliquid, & aliud sit, ut sol est super terram, dies est: uel quia aliquid non est, aliud sit, ut nox nõ est, dies est: uel quia aliquid nõ est, nec aliud sit, ut non est rationale, nec homo est. His in uniuersum prædictis partes subijciam.

De Signis. Cap. IX.

OMnis igitur probatio artificialis, cõstat aut signis, aut argumentis, aut exemplis. Nec ignoro, signa plerisq; uideri partem argumentorum, quæ mihi separandi ratio hæc fuit: Prima, quòd sunt penè ex illis inartificialibus. Cruenta enim uestis, & clamor, & liuor, & talia, sunt instrumenta, qualia tabulæ, rumores, testes: nec inueniuntur ab Oratore, sed ad eum cum ipsa causa deferuntur. Altera quod signa siue indubitata sunt, non sunt argumenta, quia ubi illa sunt, quæstio non est. Argumento autem, nisi in re controuersa locus esse non potest, siue dubia, nõ sunt argumenta, sed ipsis argumẽtis egent. Diuiduntur autem in has duas species, quod eorum alia sunt, ut dixi, quæ necessaria sunt, quæ Græci uocant τεκμήρια, alia non necessaria, quæ σημεῖα. Priora illa sunt, quæ aliter habere se nõ possunt, quæ mihi uix pertinere, ad præcepta artis uidentur. Nam ubi est signum insolubile, ibi nec lis quidem est. Id autem accidit, cùm quid aut necesse est fieri, factum'ue esse, aut certè omnino non potest fieri, uel esse factum: quo in causis posito, nõ lis est, nisi facti. Hoc genus & per omnia tempora perpendi solet. Nam & coijsse eam cum uiro quæ peperit, quod est præteriti: & fluctus esse, cùm magna uis uenti in mare incubuit, quod coniuncti: & eum mori, cuius cor est uulneratũ, quod futuri necesse est. Nec

Probatio artificialis quibus partibus absoluatur.

Signorum & Argumentorum loci.

Signorum diuisio in duas species.

Signa necessaria.

fieri poteſt ut ibi meßis ſit, ubi ſatum nõ eſt: ut quis Romæ ſit, cùm eſt Athenis: ut ſit ferro uulneratus, qui ſine cicatrice eſt. Sed quædam & retrorſum idem ualent, ut uiuere hominem qui ſpirat, & ſpirare qui uiuit. Quædã in contrarium nõ recurrunt: Nec enim quia mouetur qui ingreditur, etiam ingreditur qui mouetur. Quare poteſt & coiiſſe cum uiro quæ nõ peperit, & nõ eſſe uentus in mari cùm eſſet fluctus, nec utiq; cor eius uulneratũ eſſe qui perit. Ac ſimiliter ſatum fuiſſe poteſt, ubi non fuit meßis, nec fuiſſe Romæ, qui non fuit Athenis, nec fuiſſe ferro uulneratum, qui habet cicatricẽ. Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quæ † εἰκότα Græci uocant, quæ etiamſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen + adiuncta cæteris, plurimũ ualent. Signum uocãt (ut dixi) σημεῖον, quanq̃ id quidam indicium, quidam ueſtigiũ nominauerunt, per quod alia res intelligitur, ut per ſanguinem cædes: At quia ſanguis uel ex hoſtia reſperſiſſe ueſtẽ poteſt, uel è naribus profluxiſſe, non utiq; qui ueſtem cruentã habuerit, homicidiũ fecerit. Sed ut per ſe non ſufficit, ita cæteris adiunctum teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi antè minatus, ſi eodem loco fuit. Quibus ſignũ cùm acceſſit, efficit, ut quæ ſuſpecta erant, certa uideantur. Alioqui ſunt quædam ſigna utriq; parti cõmunia, ut liuores, tumores. Nã uideri poſſunt & ueneficij, & cruditatis: & uulnus in pectore, ſua manu: & aliena periiſſe dicentibus, in quo eſt. Hæc perinde firma habentur, atq; extrinſecus adiuuantur. Eorũ autem quæ ſigna ſunt quidem, ſed non neceſſaria, genus Hermagoras putat: nõ eſſe uirginẽ Atalantam, quia cum iuuenib. per ſyluas uagetur. Quod ſi receperimus, uereor ne omnia quæ ex facto ducuntur, ſigna faciamus.

Signa conuertibilia, & non recurrentia.

Signa non neceſſaria.

εἰκότα adiuta

Signa rem facere credibilem.

ciamus: eadē tamen ratione qua signa tractātur. Nec mihi uidentur Areopagitæ, cum dānauerunt puerū coturnicum oculos cruentē, aliud indicasse quā id signū esse perniciosißimæ mentis, multisq; malo futuræ, si adoleuisset. Areopagitæ.

Vnde Spurij Melij, Marcijq; Manlij popularitas, signū affectati regni fuit existimatū. Spurij Melij, Marciq; Mālij. Sed uereor ne longè nimium nos ducat hæc uia. Nam si est signū adulteræ, lauari cū uiris, erit & cōuiuere cum adolescentib. deinde etiam familiariter alicuius amicitia uti, aut fortasse corpus uulsum, fractū, incessum, uestē muliebrē dixerit mollis, & parū uiri signa, si cui, cùm signū id propriè sit, quod ex eo de quo quæritur natū, sub oculos uenit: ut sanguis ex cæde, ita illa ex impuducitia fluere uideantur. Ea quoq;, quæ quia plerūq; obseruata sunt, uulgò signa credūtur, ut prognostica:

—Vento rubet aurea Phœbæ. Georg. 1.

Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce. Eodem lib.

Si causas ex qualitate cœli trahūt, sanè ita appellentur: nam si uento rubet luna, signum uenti est rubor. Etsi, (ut idem Poëta colligit) densatus et laxatus aër, facit ut sit inde ille auium cōcentus, idem sentiemus. Sunt autem etiam signa parua magnorum, ut hæc ipsa cornix. Nam maiora minorum esse nemo miratur. Rubor cœli quid præmonstret, quid densatus & laxatus aër.

De Argumentis. Cap. X.

NVnc de argumentis, hoc enim nomine complectimur omnia, quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant: quanquam apud illos est aliqua horū nominum differentia, etiamsi uis eodem ferè tendit. Nam Ἐνθύμημα (quod nos cōmentum sanè, aut cōmentationē interpretamur, quia aliter nō possumus, Græco melius usuri) unū intellectū habet, quo omnia mēte cōcepta significat, sed nūc Euthimema.

de eo

de eo non loquimur: Alterum,quo ſententiam cum ratio- ne:Tertium,quo certam quandam argumenti concluſio- nem,uel ex conſequentibus,uel ex repugnantibus: quanq̃ de hoc parum conuenit.Sunt enim qui illud prius Ἐπιχεί- ρημα dicant,pluresq́; inuenias in ea opinione,ut id demũ, quo pugna cõſtat,Enthymema accipi uelint.Et ideo illud Cornificius contrarium appellat. Hunc alij Rhetoricum ſyllogiſmum, alij imperfectum ſyllogiſmum uocauerunt: quia non diſtinctis, nec totidem partibus concluderetur,

Epichirema. quod ſanè non utiq; ab Oratore deſideratur. Ἐπιχείρημα,

Celſus Valgius aggreßionem uocat. ✝ Verrius autem iudicat,nõ noſtram adminiſtrationem,ſed ipſam rem quam aggredi- mur,id eſt argumẽtum,quo aliquid probaturi ſumus,etiã ſi nondum uerbis explanatum, iam tamen mente conce- ptum Ἐπιχείρημα dici. Alijs uidetur non deſtinatã,uel in- choatam,ſed perfectã orationem hoc nomen accipere, & ultimam ſpeciem.Ideoq́; propria eius appellatio,& maxi mè in uſu poſita eſt,qua ſignificatur certa quædam ſenten tiæ comprehenſio,quæ ex tribus partibus cõſtat. Quidam epichirema rationem appellauerunt, Cicero melius ratio- cinationem: quanquam & ille nomen hoc duxiſſe magis à ſyllogiſmo uidetur. Nam & ſtatum ſyllogiſticũ ratioci natiuum appellat, exemplisq́; utitur Philoſophorum. Et quoniam eſt quædam inter ſyllogiſmum & Epichirema

Apodixis. uicinitas,poteſt uideri hoc nomine rectè abuſus. Ἀπόδειξις eſt euidens probatio, ideo'que apud Geometras γραμμι- καὶ ἀποδείξεις dicuntur. Hanc & ab Epichiremate Cæci lius putat differre ſolo genere concluſionis,& eſſe Apodi xin,imperfectũ Epichirema,eademq́; cauſa qua diximus, & Enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nam & Epichire- ma ſyl-

ma syllogismi pars est. Quidam inesse Epichiremati Apodixim putant, & esse partem eius confirmantes. Vtcunq; autem, quanq̃ diuersi autores eodem modo finiunt, ut sit + oratio, per ea quæ certa sunt, + fidẽ dubijs afferens, quæ natura est omnium argumentorum: neq; enim + certa incertis declarantur: hæc omnia generaliter πίστεις appellant: quod, etsi propria interpretatione dicere fidem possumus, apertius tamẽ probationem interpretabimur. Sed Argumentum quoque plura significat. Nam & fabulæ ad actus scenarum compositæ argumenta dicuntur, & orationum Ciceronis uelut thema ipse exponẽs Pædianus, argumentum, inquit, tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit: Veritus fortasse ne nos in Catonem nostrũ transferamus + illinc mali quid est, etsi argumentum simile non erat. Quo apparet, omnem ad scribendum destinatã materiam ita appellari. Nec mirũ, cùm id inter opifices quoque uulgatum sit. Vnde Vergilius:

ratio in certis fidem nõ dubiam afferens in certa

Argumentum uaria deuotare.

illi

Argumentum ingens

Aeneid. 7

Vulgoq; paulo numerosius opus dicitur, argumẽto sunt. Sed nunc de eo dicendum argumento est, quod probationem, indicium, fidem, aggreßionem, eiusdem rei nomina facit, parum distinctè, ut arbitror. Nam probatio, & fides efficitur non tantum per hæc quæ sunt rationis, sed etiam per inartificialia. Signum autem, quod ille indicium uocat, ab Argumẽtis iam separaui. Ergo, cùm sit Argumentum, ratio probationem præstans, qua colligitur aliquid per aliud, & quæ, quod est dubium, per id quod dubium non est, confirmat: necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat. Alioquin nihil erit quo probemus, nisi fuerit quod aut sit uerum, aut uideatur, ex quo dubijs

Argumentum quid sit.

Pro certis habeantur.

Primo.

Secundo.

Tertio.

fides fiat. Pro certis autē habemus, primùm quæ sensibus percipiūtur, ut quæ uidemus, audimus, qualia sunt signa: Deinde ea in quæ communi opinione consensum est, deos esse, præstandam pietatem parentibus. Præterea quæ legibus cauta sunt, quæ persuasione, etiamsi non omnium hominum, eius tamen ciuitatis, aut gentis in qua res agitur, in mores recepta sunt: pleraq; in iure, non legibus, sed moribus constant. Si quid inter utranq; partem conuenit, si quid probatum est, deniq; cuicunq; aduersarius non contradicit. Sic enim fiet argumentū, cùm prouidentia mundus regatur, administranda est Respub. ut administranda Respub. erit, si liquebit mundum prouidentia regi. Debet etiam nota esse rectè argumenta tractaturo, uis & natura omnium rerum, & quid quæq; earum plerunque efficiat. Hinc enim sunt quæ εἰκότα dicuntur. Credibiliū autem genera sunt tria: Vnum firmißimum, quod ferè accidit, ut liberos à parentibus amari: Alterum uelut propensius, eum qui rectè ualeat, in crastinum peruenturū: Tertium tantum non repugnans, in domo furtum factum ab eo qui domi fuit. Ideoq; Aristoteles in secūdo de arte Rhetorica libro diligentißimè est executus, quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini soleat accidere, & quas res, quosq; homines, quibus rebus, aut hominibus uel conciliasset, uel alienasset ipsa natura, ut diuitias quid sequatur, aut ambitum, aut superstitionem, quid boni probent, quid mali petant, quid milites, quid rustici, quo quæque modo res uitari, uel appeti soleat. Verùm hoc exequi mitto. Non enim longum tantum, sed etiam impoßibile, aut potius infinitum est: præterea positum in communi omnium intellectu. Si quis tamen desiderauerit, à quo peteret, ostendi.

Quæ scire debeat is qui argumento uti uolet.

Credibilium tria genera.

1

2

3

Omnia

Omnia autem credibilia, in quibus pars maxima consistit argumentationis, ex huiusmodi fontibus fluunt, an credibile sit à filio patrem occisum, incestum cum filia commissum, & contrà, ueneficium in nouerca, adulteriũ in luxurioso. Illa quoq;, an scelus palàm factum, an falsum dixerit propter exiguam summam, quia suos quisq; horum uelut mores habet, plerunq; tamen, non semper, alioquin indubitata essent, non argumenta. Excutiamus nunc Argumentorum locos, quanquam quibusdam hi quoq; de quibus suprà dixi, uidentur. Locos appello, nõ ut uulgò nunc intelliguntur, ut in luxuriam & adulterium, & similia: sed sedes argumentorum in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam ut in terra non omni generantur omnia, nec auem nec feram reperias, ubi quæq; nasci, aut morari soleat ignarus. Et pisciũ quoq; genera, alia planis gaudent, alia saxosis, regionibus etiã, litoribusq; discreta sunt, nec elopen nostro mari, aut scarum ducas: Ita non omne argumentum undiq; uenit, ideoq; non paßim quærendum est. Multus alioquin error est, & exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, nõ poterimus inuenire nisi casu. At si scierimus ubi quicq; nascatur, cùm ad locum uentum erit, facile quod in eo erit, peruidebimus. In primis igitur argumenta sæpe à persona ducenda sunt, cùm sit, ut dixi, diuisio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atque personas, ut causa, tempus, locus, occasio, instrumẽtum, modus, & cætera rerum sint accidentia. Personis autem nõ quicquid accidit, exequendum mihi est, ut plerique fecerunt, sed unde argumenta sumi possunt. Ea porrò sunt genus, nam similes parentibus ac maioribus suis filij plerunque creduntur, & nõnunquam ad honestè, turpiterq; uiuendum,

Credibilium fontes.

Loci argumẽtorum sedes sunt.

Argumẽta ducuntur à persona.

Personis accidentia.

A genere.

dum,

A natione. dum, inde causæ fluunt. Natio, nam & gentibus proprij mores sunt, nec idem in Barbaro, Romano, Græco proba-
A patria. bile est. Patria, quia similiter etiam ciuitatum leges, institu-
A sexu. ta, opiniones habent differentiam. Sexus, ut latrocinium
Ab ætate. facilius in uiro, ueneficium in fœmina credas. Aetas, quia
Ab educatione. aliud alijs annis magis conuenit. Educatio, & disciplina, quoniam refert à quibus, et quo quisq; modo sit institutus.
Ab habitu. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentũ species libidinis, robur petulantiæ. Iis contraria, in diuer-
A fortuna. sum. Fortuna, neq; tam idem credibile est in diuite ac pau pere, propinquis, amicis, clientibus abundante, & his om
Conditione. nibus destituto. Conditonis etiam distantia est, nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ci- uis an peregrinus, liber an seruus, incestus an castus, mari tus an cælebs, parens liberorum an orbus sit, plurimũ di-
Natura animi. stat. Animi natura, etenim auaritia, iracundia, misericor- dia, crudelitas, seueritas, aliaq; ijs similia, afferunt frequen ter fidem, aut detrahunt: sicut uictus, luxuriosus, an frugi,
Victu. Studijs. an sordidus quæritur. Studia quoq;, nam rusticus, foren- sis, negociator, miles, nauigator, Medicus, aliud atq; aliud
Affectibus. efficiunt. Intuendũ etiam quid affectet quisq;, locuples ui- deri an disertus, iustus an potens. Spectantur anteacta, di
Ab anteactis, dictisq; ctaq;. Ex præteritis enim æstimari solet præsentia. His ad- ijciunt quidam cõmotionem, hanc accipi uolunt tempora rium animi motum, sicut iram, pauorem. Consilia autem, & præsentis, & præteriti, & futuri temporis, quæ mihi, etiamsi personis accidunt, referenda tamen ad illam par- tem argumentorum uidentur, quam ex causis ducimus: si cut habitus quidã animi quo tractatur inimicus, an ami- cus. Ponunt in persona & nomẽ, quod quidem ei accidere

necesse

necesse est, sed in argumentum rarò cadit: nisi cùm aut ex causa datum est, ut sapiens, magnus, plenus, aut & ipsum alicuius cogitationis attulit causam: ut Lentulo coniurationis, quod libris Sibyllinis, Haruspicumq; responsis, do- In Phœnissis.
minatio dari tribus Cornelijs dicebatur, seq; eum tertium esse credebat post Syllam, Cinnamq;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidem, frigidum sanè, quod nomen Polynicis, ut argumentũ frater morum incessit. Iocorum+ enim ex eo frequens materia, qua Cice- tamen
ro in Verrem non semel usus est. Hæc ferè circa personas sunt, aut his similia. Neq; enim cõplecti omnia, uel hac in parte, uel in cæteris possumus, + contenti ratione plura contra
quæsituris ostendere. Nũc ad res transeo, in quibus maxi- Accidentia rebus.
mè sunt personis iuncta quæ agimus, ideoq; prima tractã- Argumentũ à rebus actis.
da. In omnibus porrò quæ fiunt, quæritur aut quare, aut A causis facto-
ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Du- rum, uel futu-
cuntur igitur Argumenta ex causis factorum, uel futuro- rorum.
rum: quorum materiam ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerunt, in duo genera, sed quaternas utriusq; diuidunt species. Nam ferè uersatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementũ, conseruationẽ, usum: aut malorum euitationem, liberationem, imminutionem, cõuersionem, nanq; hæc in deliberando plurimùm ualent. Sed has causas habent recta, praua contrà ex falsis opinionibus ue-
niunt. Nam est his initium ex ijs, quæ creduntur bona aut A prauis.
mala: Inde errores existunt, & pessimi affectus, in quibus sunt, ira, odium, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cætera eiusdem generis. Accedunt aliquando fortuna, ebrietas, ignorantia. Quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminũ. Vt si quis dum alij insi-

Causæ. diatur, alium dicitur intremisse. Causæ porrò, non modò ad conuincendũ quod obijcitur, sed ad defendendũ quoq; excuti solent: cùm quis se rectè fecisse, id est, honesta causa contendit, qua de re latius in tertio Libro dictum est.

A finitione. Finitiones interim ex causis pendent. An tyrannicida, qui Tyrannum, à quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit. An sacrilegus, qui ut hostes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco. Spectatur enim ad fidẽ probationis, montanus an planus, maritimus an mediterraneus, consitus an incultus, frequens an desertus, propinquus an remotus, oportunus consilijs an aduersus. Quam partem uidemus uehementißimè pro Milone tractasse Ciceronem. Et hæc quidem ac similia, ad coniecturã frequentius pertinẽt, sed interim ad ius quoq;: priuatus an publicus, sacer an prophanus, noster an alienus. Vt in persona, magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur. Priuatam pecuniam sustulisti, uerùm quia de templo, non furtũ, sed sacrilegium est. Occidisti adulterum, quod lex permittit: sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriam fecisti, sed quia magistratui, maiestatis actio est: uel contrà, licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiam, argumenta præstant, circa iuris lites, materia quæstionum.

Qualitas. Ad Qualitatem quoque frequenter pertinet locus. Neque enim idem ubiq; aut licet, aut decorũ est. Quin etiam in qua quicq; ciuitate quæratur, interest. Moribus enim & legibus distant. Ad cõmendationem quoq;, et inuidiam ualet. Nam & Aiax apud Ouidium inquit:

Ouid. 13. Metamorphoseos.

> Ante rates agimus causam, & mecũ confertur Vlysses.

Et Miloni inter cætera obiectum est, quòd Clodius in monu-

monumentis ab eo maiorum suorum esset occisus. Ad suadendi momenta idem ualent, sicut tēpus, cuius tractatum subiungā. Eius autem (ut alio loco iam dixi) duplex significatio est. Generaliter enim et specialiter accipitur. Prius illud est + nunc, olim, tunc, sub Alexādro, cum apud Ilion pugnatum est. Deniq; præteritum, instans, futurum. Hoc sequens habet & constituta discrimina, æstate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in pestilentia, in bello, in conuiuio. Latinorū quidam satis significari putauerunt, si illud generale tempus: hoc uerò speciale, tempora uocarent. Quorum utrorumq; ratio, & in consilijs quidem, & in illo demōstratiuo genere uersatur, sed in Iudicijs frequentißima est. Nam & iuris quæstiones facit, & qualitatem distinguit, & ad coniecturam plurimū confert: ut cùm interim probationes inexpugnabiles afferat, quales sunt, si dicatur (ut suprà posui) signator, qui ante diem tabularum deceßit, aut commisisse aliquid, uel cùm infans esset, uel cùm omnino natus non esset. Præter id, quod omnia facilè argumenta, aut ex ijs, quæ ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut consequentibus ducuntur. Ex antecedentibus: Mortem minatus es, noctu existi, proficiscentem anteceßisti. Causæ quoque factorum præteriti sunt temporis. + Sed tempus subtilius quidam quàm necesse erat, diuiserunt, ut esset iuncti, sonus auditus est: adhærentis, clamor sublatus est. Insequentis sunt illa, latuisti, profugisti, liuores, & tumores apparuerunt. Iisdem temporum gradibus defensor utetur ad detrahendum ei, quod obijcitur fidem. In ijs omnis factorum, dictorumque ratio uersatur, sed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud postea futurum est: quædam, quia aliud antè

A tempore. Nam In capite de Tabulis. secundum

factum est: ut cùm obijcitur reo lenocinij speciosæ marito, quod speciosam adulterij damnatã quandam emerit: aut parricidij reo luxurioso, quod dixerit patri, nõ me amplius obiurgabis. Nam & ille, non quia emit, leno est, sed quia leno erat, emit. Nec hic, quia sic erat locutus occidit,
A casu. sed quia erat occisurus, sic locutus est. Casus autem, qui et ipse præstat argumentis locum, sine dubio est ex insequentibus: sed quadã proprietate distinguitur, ut si dicam, melior dux Scipio quàm Annibal, uicit enim Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium. Bonus agricola magnos sustulit fructus. Et contrà, sumptuosus fuit, patrimonium exhausit, turpiter uixit, uel omnibus inuisus est.
A facultate. Intuendæ sunt, præcipueq́; in coniecturis, & facultates. Credibilius est enim occisos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores, à uigilantibus dormientes, à præparatis inopinantes. Quorum contraria in diuersum ualent. Hæc & in deliberãdo intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit. Nã & uoluntatem spes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura: Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio. Ille cum seruis robustis, hic cum mulierum comitatu: Ille equis, hic in rheda: Ille expeditus, hic penula irretitus. Fa-
Ab instrumento. cultati autem licet instrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis & copiæ. Sed ex instrumento aliquando etiam signa nascuntur, ut spiculum in corpore inuen-
A modo. tum. His adijcitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur quemadmodum quid sit factum, id quod ad qualitatem, scriptumq́; pertinet: ut si negemus adulterum ueneno occidisse, cùm ferro licuisset occidere, sed uel oportuisse: tum ad coniecturas quoque, ut si dicam, bona mente

factum,

factum, ideoq; palàm: mala, ideo ex insidijs, noctu, in soli-
tudine. In rebus autem omnibus, de quarum ui aut natu-
ra quæritur, quasq; etiam citra complexum personarum,
cæterorũq; ex quibus fit causa, per se intueri possumus,
tria sine dubio rursus spectanda sunt: an sit, quid sit, qua- An sit, quid sit, quale sit.
le sit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum ijs omni-
bus cõmunes, diuidi hæc in tria genera nõ possunt. Ideo-
que locis potius, ut quousq; incurrent, subijcienda sunt.
Ducuntur ergo argumenta ex finitione, seu fine: nã utro- Ex finitione seu fine.
que modo traditur. Eius duplex ratio est. Aut enim sim-
pliciter quæritur, sit'ne hoc uirtus: aut antecedente fini-
tione, quid sit uirtus, id aut in uniuersum uerbis comple-
ctimur, ut Rhetorice est bene dicendi scientia: aut per
partes, ut Rhetorice est rectè inueniendi, & disponendi,
& eloquendi cum firma memoria, & cũ dignitate actio-
nis scientia. Præterea finimus aut ui, sicut superiora, aut Finimus ui & etymologia.
ἐτυμολογία, ut assiduum ab + ære dando, & locupletem à asse
locorum, pecuniosum à pecorum copia. Finitioni subiecta
maximè uidentur, genus, species, differens, proprium. Ex A genere. A specie.
his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam A differẽtia.
speciem minimùm ualet, plurimùm ad refellendam. Itaq; A proprio.
non quia est arbor, platanus est, at quod non est arbor, uti-
que platanus non est. Nec quod non est uirtus, utique po-
test esse iustitia. Itaq; à genere perueniendum est ad ulti- A genere ad species est descendendũ.
mam speciem: ut homo est animal, nõ est satis (id enim ge
nus est) mortale: etiamsi species est, cum alijs tamen com-
munis finitio. Rationale, nihil supererit ad demonstran-
dum id quod uelis. Contrà, species firmam probationem Species.
habet generis, infirmam refutationem. Nam quod iustitia
est, utiq; uirtus est, quod non est iustitia, potest esse uirtus:

ut si est fortitudo, continentia, constantia. Nunquam itaq; tolletur à specie genus, nisi omnes species quæ sunt generi subiectæ, remoueantur, hoc modo: Quod neq; immortale est, neq; mortale, animal non est. His adijciunt propria & differentia. Proprijs confirmatur finitio, differentibus soluitur. Proprium autem est, aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus: aut quod utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Et sunt eiusdē rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaq; quodcunq; proprium deerit, soluet finitionem, non utiq; quodcunq; erit, confirmabit. Sæpißimè autem quid sit propriū cuiusq; quæritur, ut si per etymologiam dicatur: Tyrannicidæ proprium est tyrannum occidere, negemus. Non enim si traditum sibi eum carnifex occiderit, tyrannicida uocatur, nec si imprudens, uel inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit, ut aliud est seruū esse, aliud seruire, qualis esse in addictis quæstio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus, & plura de quibus alio loco. Illud quoq; differens uocant, cū genere in speciem diducto, species ipsa discernitur. Animal genus, mortale species, terrenum uel bipes, differens. Nondū enim proprium est, sed iam differt à marino, uel quadrupede. Quod non tam ad argumentum pertinet, quàm ad diligentem finitionis comprehensionem. Cicero genus & speciem, quam eandem formam uocat, à finitione diducit, & ijs, quæ ad aliquid sunt, subijcit: ut si is, cui omne argentum legatū est, petat signatum quoq;, utatur genere. At si quis cum legatum sit ei, quæ uiro materfamiliás esset, neget deberi ei, qūæ in manum non conuenerit specie: quoniā duæ formæ sint matrimoniorum. Diuisione aūt adiuuari finitionem docet,

Speciē nunq̄ à genere separari.

Proprium & differentias requiri ad finitionem.

Propriū quid

Addicti.

Differens.

In Topicis.

docet, eamq; differre à partitione: quòd hæc sit totius in
partes, illa generis in formas: Partes incertas esse, ut qui/
bus cõstet Respublica, Formas certas, ut quot sint species
rerum publicarum. Quas tres accipimus, quæ populi, quæ
paucorum, quæ unius potestate regerẽtur. Et ille quidem
non his exemplis utitur, quia scribens ad Trebatium, ex
iure ea ducere maluit: ego apertiora posui. Propria uerò
ad coniecturæ quoq; pertinent partem, ut proprium est
boni rectè facere: iracundi, uerbis excandescere. Ac con/
trà, quædam in quibusdam utiq; non sunt, & rato, quam/
uis ex diuerso, eadem est. Diuisio, & ad probandum simili
uia ualet, & ad refellendum. + Probanti interim satis est
unum habere, hoc modo: Vt sit ciuis quis, aut natus sit
oportet, aut factus. Neganti utrunq; tollendum est, nec na
tus, nec factus est. Fit hoc & multiplex, ideoq; argumento
rum est genus ex remotione, quomodo efficitur totum fal
sum, modò id quod relinquitur, uerum. Totum falsum est,
hoc modo: Pecuniã te credidisse dicis, aut habuisti ipse,
aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti. Si ne/
que domi habuisti, neq; ab alio accepisti, + nec cætera, non &
credidisti. Reliquũ fit uerum sic: Si hic est seruus, quem ti
bi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus,
aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alienus.
Deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculo/
sum, & cum cura intuendum genus, quia si in proponen
do unum quodlibet omiserimus, cum risu quoq; tota res
soluitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cùm inter
rogat, si hæc actio nõ sit, quæ sit. Simul enim remouentur
omnia. Vel cũ duo ponentur inter se cõtraria, quorũ te/
nuisse utrũlibet sufficiat, quale Ciceronis est: Vnũ quidẽ,

Diuisionem etiã adiuuare finitionem, et quid ea à partitione differat.

Democratia, Aristocratia, Monarchia.

Propria ad coniecturæ quoq; partẽ pertinere.

Diuisio & probat, & refellit.

Probationi

Quid cauendũ cum à diuisione refutamus.

Cicero pro Cecinna.

certè nemo erit tam inimicus Cluentio, qui mihi non concedat, si corruptum illud est iudicium, aut ab Habito, aut ab Opianico esse corruptum: Si doceo nō ab Habito, uinco ab Opianico: Si ostendo ab Opianico, purgo Habitū.

necesse est alterum

Fit etiam ex duobus, quorum necessaria est alterutrū eligendi aduersario potestas, efficiturq;, ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio: Vtrū cum Cottam appetisset, aut cum ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est. Et pro Vareno: Optio uobis datur, utrum uelitis casu illo itinere Varenū usum esse, an huius persuasu & inductu. Deinde utraq; facit accusatori contraria. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electum, idem efficiat, quale est: philosophandum est, etiamsi non est philosophandū. Et illud uulgatum: Quò schema, si intelligitur? quò si nō intelligitur? &: Mentietur in tormentis qui dolorem pati potest, mentietur qui non potest.

Cicero pro Oppio.
Pro Vareno.

Vt sunt autem tria tempora, ita ordo rerū tribus momentis consertus est. Habent enim omnia initium, incrementum, summam: ut iurgium, deinde cædes, & strages. Est ergo hic quoq; argumentorū locus inuicem probantium.

Ab initio.

Nam & ex initijs summa colligitur, quale est: Non possum togam prætextam sperare, cùm exordium pullum uideam. Et contrà, non dominationis causa Syllā arma sumpsisse, argumentum est, dictatura deposita.

Ab incremento.

Similiter & ex incremento in utranq; partem ducitur rei ratio, cùm in coniectura, tum etiam in tractatu æquitatis, an ad initium summa referenda, id est, an ei cædes imputanda sit, à quo iurgium cœpit.

A similibus.

Est argumentorum locus ex similibus. Si continentia uirtus, utique & abstinentia. Si fidem debet tutor, & procurator. Hoc est ex eo genere, quod

quod & ἐπαγωγὴν Græci uocãt, Cicero inductionem. Ex In Topicis.
dißimilibus: Non si lætitia bonum, & uoluptas. Nõ quod 'A dissimilibus.
mulieri, idem + pupillo. Ex contrarijs: Frugalitas bonum, Popilio
luxuria enim malum. Si malorum causa bellum est, erit 'A cõtrarijs.
emendatio pax. Si ueniam meretur qui imprudẽs nocuit,
nõ meretur præmiũ qui imprudens profuit. Ex repugnan Ex repugnantibns.
tibus: Qui est stultus, sapiens nõ est. Ex consequentibus, si
ue adiunctis: Si iustitia est bonum, rectè iudicãdum. Si ma Ex cõsequentibus, coniunctis ue.
lum perfidia, nõ est fallendum, idemq́; retrò. Nec sunt illa
his dißimilia, ideoq́; huic loco subijcienda, cùm & ipsa na
turaliter congruãt: Quod quis nõ habuit, non perdidit.
Quem quis amat, sciens non lædit. Quem quis hæredem
suum esse uoluit, charum habuit, habet, habebit. Sed cùm
sint indubitata, uim habent penè signorum immutabiliũ.
Sed hæc cõsequentia dico ἀκόλουθα, est enim consequens,
sapientiæ bonitas: illa sequẽtia ἐπαγόμενα, quæ postea fa
cta sunt, aut futura. Nec sum de nominibus anxius, uocet
enim ut uoluerit quisq;, dum uis rerum ipsa manifesta sit:
appareatq́; hoc temporis, illud esse naturæ. Itaq; non du
bito, hæc quoq; consequentia, quamuis ex prioribus dent
argumentum ad ea quæ sequuntur, quorum quidam duas
species esse uoluerunt. Actionis, ut pro Oppio: Quos edu Cicero pro Oppio.
cere inuitos in prouinciam nõ potuit, eos inuitos retinere
quî potuit? Temporis, in Verrẽ: Si finem prætoris edicto Act. 3.
afferũt calendæ Ianuarij, cur nõ initium quoq; edicti na
scatur à calendis Ianuarij? Quod utrunq; exemplum tale
est, ut idem in diuersum, si retrò agas, ualeat. Consequens
est enim eos, qui inuiti duci nõ potuerunt, inuitos non po
tuisse retineri. Illa quoq; quæ + ex rebus mutuam confir in
mationem præstantibus ducũtur, quæ proprij generis qui

De Inuentione.

dam uideri uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλα. Cicero ex rebus sub eandem ratione uenientibus, ✝ fortiter consequentibus iunxerim. Si portorium Rhodijs locare honestum est, & Hermocreonti conducere, & quod discere honestum, & docere. Vnde illa non hac ratione dicta, sed efficiens idem, Domitij Afri sententia est pulchra: Ego accusaui, uos damnastis. Est inuicem consequens, & quod ex diuersis idem ostendit, ut qui mundum nasci dicit, per hoc ipsum & deficere significat: quia deficit omne quod nascitur. Simillima est ijs argumentatio, quia colligi solent ex ijs quæ faciunt, ea quæ efficiuntur, aut contrà, quod genus à causis uocant. Hæc interim necessariò fiunt, interim plerunque, sed non necessariò. Nam corpus in lumine utique umbram facit, & umbra ubicunq; est, ibi corpus esse ostendit. Alia sunt, ut dixi, non necessaria, uel utrinque, uel ex altera parte: Sol colorat, non utique qui est coloratus, à sole est. Iter puluerulentum facit, sed nec omne iter puluerem mouet: nec quisquis est puluerulentus, ex itinere est. Quæ utrinque fiunt, talia sunt. Si sapientia bonum uirum facit, bonus uir est utique sapiens. Ideoq; boni est, honestè facere: mali, turpiter: & qui honestè faciunt, boni: qui turpiter, mali rectè iudicantur. ✝ At exercitatio plerunque robustum corpus facit, sed non quisquis est robustus, exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est. Nec quia fortitudo præstat ne mortem timeamus, quisquis non mortem timuerit, uir fortis erit existimandus. Nec si capitis dolorem facit, inutilis hominibus sol est. Et hæc ad hortatiuum genus maximè pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igitur: at uoluptas infamiam, fugienda igitur. Re-

forte

Ab efficientibus et effectis, siue à causis.

Ab euentis.

Ad hoc

ctè au-

ctè autem monemur, causas non utique ab ultimo esse re-
petendas, ut Medea:

Vtinam ne in nemore Pelio.

Quasi uerò id eam fecerit miserã, aut nocentem, quòd
illinc ceciderint abiegnæ ad terram trabes. Et Phylocte-
ta Paridi:

Si imperasses tibi, ego nunc non essem miser.

Quomodo peruenire quò libet, retrò causas legenti-
bus licet. His illud adijcere ridiculum putarem, nisi eo Ci-
cero uteretur, quod coniugatum uocant, ut eos qui rem iu- A coniugatis.
stam faciant, iustè facere, quod certè non eget probatione.
Quod compascuum est, compascere licere. Quidam hæc
quæ uel ex causis, uel ex efficientibus diximus, alieno no-
mine uocant ἐκβάσεις, id est, exitus. Nam nec hic aliud ἐκβάσεις
tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat. Apposita uel com Ab appositis, uel comparatiuis.
paratiua dicuntur: quæ maiora ex minoribus, minora ex
maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatur con- Ad coniecturam à maiori.
iectura ex maiore: Si quis sacrilegium facit, faciet & fur A minore.
tum. Ex minore: Qui facilè ac palàm mentitur, peiera- A pari.
bit. Ex pari: Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit,
& ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris con- Ex iure à maiore.
firmatio est huiusmodi. Ex maiore: Si adulterum occide-
re licet, & loris cædere. Ex minore: Si furem nocturnum A minori.
occidere licet, quid latronem? Ex pari: Quæ pœna aduer- A pari.
sus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris.
Quorum omnium tractatus uersatur in syllogismis. Illa Ad finitionẽ à minori.
magis finitionibus, aut qualitatibus prosunt. Si robur cor A pari.
poribus bonũ nõ est, minus sanitas. Si furtum scelus, ma-
gis sacrilegium. Si abstinentia uirtus, & continentia. Si
mundus prouidentia regitur, administranda est Respub.

Si do-

Si domus ædificari sine ratione nõ potest, quid agendum in naualium cura, & armorum? Ac mihi quidem sufficeret hoc genus, sed in species secatur. Nam ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura, unde est, quod semel, et sæpius. Et ex parte ad totũ, ex genere ad speciem, ex eo quod continet, ad id quod continetur, ut ex difficilioribus ad facilio ra, & ex lõgè positis ad + propiora, et ad omnia quæ contra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut certè uim similẽ obtinent, quæ si prosequamur, nullus erit ea concidendi modus. Infinita est enim rerum comparatio, iucundiora, gratiora, magis necessaria, honestiora, utiliora. Sed omittamus plura, ne in eam ipsam quam uito, loquacitatem incidam: Exemplorum quoque ad hæc infinitus est numerus, sed paucissima attingam. Ex maiore, pro Cecinna: + Qui exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorum nõ uidebitur mouisse? Ex faciliore, in Clodiũ & Curionẽ: Ac uide, an facile fieri tu potueris, cùm is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore: Vide quæso Tubero, ut qui de meo facto nõ dubitem, de Ligarij audeã confiteri. Et ibi: An sperandi Ligario causa nõ sit, cũ mihi apud te locus sit etiã pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cecinna: Ita'ne uero scire esse armatos, sat est ut uim factam probes, in manus eorum incidere nõ est satis? Ergo, ut breuiter cõtraham summam, ducuntur argumẽta à personis, causis, locis, tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, cõiunctum, insequens) facultatibus, quib. instrumentum subiecimus modò, id est, ut quicquid sit factũ finitione, genere, specie, differentibus, proprijs, remotione, diuisione) initio, incremẽtis, summa, similibus, dissimilibus, pu

gnantibus,

[Margin notes: propria | Comparationis species. | Exempla. | A maiori. | Quod exercitus arma mouet, id ad uocationem non uidebitur mouisse. | A faciliori. | A difficiliori. | A minore. | Argumentorũ genera.]

gnantibus, cõsequentibus, efficientibus, effectis, euentis, iu-
gatis, comparatione quæ in plures dicucitur species. Illud
adijciendum uidetur, duci argumenta non à cõfeßis tan-
tum, sed etiã à fictione, quam Græci καθ' ὑπόθεσιν uocant. A fictione.
Et quidẽ ex omnibus iisdem locis quibus superiora, quia
totidem species esse possunt fictæ, quot ueræ. Nam finge-
re hoc loco, id est proponere aliquid, quod si uerũ sit, aut
soluat quæstionem, aut adiuuet: Deinde id de quo quæri-
tur, facere illi simile. Id quo facilius accipiant iuuenes, non
dum scholam egreßi, primo familiaribus, magisq; usitatis
exemplis ostendam. Lex est: Qui parentes nõ aluerit, uin-
ciatur. Non alit quis, & uincula nihilominus recusat. Vti-
tur fictione, si miles, si infans sit, si Reipublicæ causa absit.
Et illa contra † optionem fortium, si Tyrannidem petat, opinionem
si templorum euersionem. Plurimumq; ea res uirium ha-
bet cõtra scriptum. Vtitur his Cicero pro Cecinna: Vnde Cicero pro Cecinna.
tu, aut familia, aut procurator tuus. Si me uillicus tuus so-
lus deiecisset, nõ familia deiecisset, ut opinor, sed aliquis de
familia. Si uerò ne habeas quidem seruum, præter eum qui
me deiecerit. Et alia in eodem libro plurima. Verũ eadem
fictio ualet & ad qualitates: Si Catilina cũ suo cõsilio nefa-
riorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset iu-
dicare, cõdemnaret Lucium Murenam. Et ad amplifica- Philip. II.
tionem: Si hoc tibi inter cœnam in illis immanibus pocu-
lis tuis accidisset. Sic et si Respub. uocem haberet. Has fe-
rè cædes accepimus probationem in uniuersum, quas nec
generatim tradere sat est, cùm ex qualibet earũ innume-
rabilis argumentorũ copia oriatur, nec per singulas spe-
cies exequi patitur natura rerum, quod qui sunt facere co-
nati, duo pariter subierunt incommoda, ut & nimium di-
cerent,

cerent, & tamen totum. Vnde plurimi cùm in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiam quem ex ingenio ſuo potuerant habere conatum, uelut aſtricti certis legum uinculis perdiderunt, & magiſtrum reſpicientes, naturam ducem ſequi deſierunt. Nam ut per ſe non ſufficit ſcire, omnes probationes aut à perſonis, aut à rebus peti, quia utrunq; in plura diuiditur, ita ex antecedentibus, & iunctis, & inſequẽtibus trahenda eſſe argumenta, qui acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, ut quid in quaq; cauſa dicendum ſit, ex his ſciat, præſertim cùm plurimæ probationes in ipſo cauſarum complexu reperiãtur, ita ut ſint cum alia lite nulla communes. Eæq; ſint potẽtiſsimæ, & minimè obuiæ, quia cõmunibus ex præceptis propria inuenienda ſunt. Hoc genus argumẽtorum ſanè dicamus ex circumſtantia, quia περίστασιν dicere aliter non poſſumus: uel ex ijs quæ cuiuſq; cauſæ propria ſunt, ut in illo adultero ſacerdote, qui lege qua unius ſeruãdi poteſtatem habebat, ſe ipſe ſeruare uoluit, proprium eſt controuerſiæ dicere: Non unum nocentem ſeruabas, quia te adultero dimiſſo, adulteram occidere nõ licebat. Hoc enim argumentum Lex facit, quæ prohibet adulteram ſine adultero occidi. Et illa in qua lata lex, ut argentarij dimidiũ ex eo quod debebant, ſoluerent, creditum ſuum totum exigerent. Argentarius ab argentario ſolidum petit. Proprium ex materia eſt argumentum creditoris: idcirco adiectum eſſe in lege, ut argentarius totum exigeret. Aduerſus enim alios nõ opus fuiſſe lege, cùm omnes præterquã ab argentarijs totum exigendi ius haberent. Cùm multa autem nouantur in omni genere materiæ, tum præcipuè in ijs quæſtionibus quæ ſcripto conſtant, quia uocum eſt in ſingulis ambiguitas

Periſtaſis græcis appellatur, quicqd ita adhæret rei, ut quaſi è natura trahi poſſe uideat, nõ tamẽ naturalis eſt, quare Theophraſt. περιστάσεις, ut teſtatur Ammonius, ſubinde ἐπιῤῥήσεις appellat, id ſonat qcquid ad rẽ dici poſsit.

biguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipsa plurium legum, aliorum'ue scriptorum uel congruentiũ, uel repugnantium complexu uarientur necesse est, cùm res rei, aut ius iuris quasi signum est: Non debuit tibi pecuniam, nunquam me appellasti, usuram non accepisti, ultrò à me mutuatus es. Lex est: Qui patri proditionis reo non affuerit, exhæres sit. Negat nisi si pater absolutus sit, quid signi? Lex altera, proditionis damnatus, cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio P. Popilium, & Titum Guttam dicit nõ iudicij corrupti, sed ambitus esse damnatos, quid signi? quòd accusatores eorum qui erant & ipsi ambitus damnati, è lege sint post hanc uictoriã restituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendum, q̃ quomodo sit quod proposueris probandum. Hic omnino uis inuentionis, si non maior, certè prior. Nam ut tela superuacua sint nescienti quid petat, sic argumenta, nisi præuideris cui rei adhibenda sint, hoc est, quod comprehendi arte non posit. Ideoq; cùm plures eadem didicerint, generibus argumentorum similibus utentur, alius tamen alio plura quibus utatur, inueniet. Sit, exempli gratia, proposita controuersia, quæ minimè communes cum alijs quæstiones habet: Cùm Thebas euertisset Alexander, inuenit tabulas, quibus centum talenta mutuo Thessalis dedisse Thebanos continebatur. Has, quia erat usus commilitio Thessalorum, donauit his ultrò, postea restituti à Cassandro, Thebani reposcunt Thessalos, apud Amphyctiones agitur, centũ talenta & credidisse eos constat, & non recepisse. Lis omnis ex eo, quòd Alexander ea Thessalis donasse dicitur, pendet: constat quoque illud, non esse his ab Alexandro pecuniam datam. Quæritur ergo

Cicero pro Cluentio.

Et Aristot. in Rhet. ingenij & industriæ, nõ artificij putat esse, rẽ suo loco et tempore proponere, et in hac re naturam esse magistram, quicq; hac dote à natura præditi sũt, hos ab Homero Alphestas singulari uocabulo appellatos.

an perinde ſit quod datum eſt, ac ſi pecuniā dederit. Quid proderunt argumentorum loci, niſi hæc prius uidero, nihil eum egiſſe donando, nō potuiſſe donare, nō donaſſe? Et prima quidem actio facilis ac fauorabilis, repetentium iure, quod ui ſit ablatum. Sed hinc aſpera, & uehemens quæſtio exoritur, de iure belli dicentibus Theſſalis, hoc regna, populos, fines gentium, atq; urbium contineri. Inueniendum cōtrà eſt, quo diſtet hæc cauſa à cæteris quæ in poteſtatem uictoris uenirent, nec circa probationem res hæret, ſed circa propoſitionem. Dicamus in primis in eo quod in iudicium deduci poteſt, nihil ualere ius belli, nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaque ubi illa ualeant, nō eſſe Iudicem ubi Iudex ſit, illa nihil ualere. Hoc inueniendum eſt, ubi adhiberi poßit argumētum. Ideo captiuos ſi in patriam redierint, liberos eſſe, quia bello parta non niſi eadem ui poßideātur. Proprium & illud cauſæ, quod Amphictyones iudicāt, ut alia apud Centumuiros, alia apud Iudicem priuatum in iiſdem quæſtionibus ratio ſit. Tum ſecundo gradu nō potuiſſe donari à uictore ius, quia id demum ſit eius quod teneat, ius quod ſit incorporale, apprehendi manu non potuiſſe. Hoc reperire difficilius, quàm cùm inueneris, argumentis adiuuare, ut alia ſit cōditio hæredis, alia uictoris, quia ad illum ius, ad hūc res tranſeat. Propriū deinde materiæ, ius publici crediti tranſire ad uictorem nō potuiſſe, quia quod populus crediderit, omnibus debeatur: & quandiu quilibet unus ſuperfuerit, eſſe eum totius ſummæ creditorem. Thebanos autem nō omnes in Alexandri manu + fuiſſe. Hoc nō extrinſecus probatur, quæ uis eſt argumenti, ſed ipſum per ſe ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris. Non in tabulis eſſe ius,

Ius belli.) in iudiciū non deducitur, hinc frequens hoc: ſilent leges inter arma, clauſum eſt forum aperto Iano, & ſimiles.

Ius incorporale.) de qua re uide iuriſper. Inſtit. lib. ii. tit. iii.

uenisse

ius, idq; multis argumentis defendi potest. Mens quoque Alexandri duci debet in dubium, honorârit eos, an deceperit. Illud iam rursus materiæ propriũ, & uelut nouæ controuersiæ, quòd restitutione recepisse ius, etiamsi quod amiserint, Thebani uidentur. Hic & quid Cassander uelit quæritur. Sed uel potẽtissima apud Amphictyonis æqui tractatio est. Hæc non idcirco dico, quòd inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducũtur, cognitionem putem, alioqui nec tradidissem, sed ne si qui cognouerint ista, si cætera negligãt, perfectos se protinus atq; consummatos putent, & nisi in cæteris, quæ mox præcipienda sunt, elaborauerint, mutam quandã scientiam se consecutos intelligant. Neq; enim artibus æditis factum est, ut argumenta inueniremus, sed dicta sunt omnia antequã præciperentur, mox ea scriptores obseruata & collecta, ædiderunt. Cuius rei probatio est, quòd exemplis eorum ueteribus utuntur, & ab Oratoribus illa repetũt, ipsi nullum nouum, & quod dictum nõ sit, inueniunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt. Sed habenda his quoque gratia est, per quos labor nobis detractus est. Nam quæ priores beneficio ingenij singula inuenerunt, nobis & nõ sunt requirenda, & nota omnia. Sed non magis hoc sat est, quàm palæstrã didicisse, nisi corpus exercitatione, cõtinentia, cibis, ante omnia natura iuuetur. Sicut cõtrà ne illa quidẽ satis sine arte profuerint. Illud quoq; studiosi eloquentiæ cogitent, neq; omnibus in causis ea quæ demonstrauimus, cuncta posse reperiri, neq; cũ proposita fuerit materia dicendi, scrutanda singula, & uelut ostiatim pulsanda, ut sciãt, an ad probandũ id quod intendimus, fortè respondeant, nisi cum discunt, & adhuc usu carent. Infinitam enim fa-

An decepe-rit.) hoc est, uana aliqua spe donationis illuserit, cum hoc daret, quod sciebat se nõ posse illos autem existimare accepisse, quod alioqui non poterant.

Inuentiones rerũ & argumentorũ ante artem fuisse.

Veluti ostiatim.) Quod illi faciunt, qui cum ignorãt

qles illius quẽ quærunt, per singulos fere uicos & domos inquirere solẽt, & ostia interrogandi causa fere omnia pulsant.

ciet ipsa res dicendi tarditatem, si semper sit necesse, ut tentantes unumquodq; eorũ quod sit aptum, atq; conueniens, experiendo noscamus. Nescio an etiam impedimento futura sint, nisi & animi quædam ingenita natura, & studio exercitata uelocitas, rectà nos ad ea quæ cõueniant causæ, ferant. Nam ut cantus uocis plurimum iuuat sociata neruorũ concordia, si tamen tardior manus, nisi inspectis, dimensisq; singulis, quibus quæq; uox fidibus iungenda sit, dubitet, potius fuerit esse contentũ eo, quod simplex canendi natura tulerit. Ita huiusmodi præceptis debet quidem apta esse, & citharæ modo intenta ratio doctrinæ, sed hoc exercitatione multa consequendũ, ut quemadmodum illorum artificũ, etiamsi aliò spectent, manus tamen illa ipsa consuetudine ad graues, acutos, mediosq; horum sonos fertur, sic Oratoris cogitationẽ nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, sed quasi offerat se, & occurrat: & ut literæ, syllabæq; scribentiũ cogitationem non exigunt, sic rationes sponte quadam sequantur.

De Exemplis. Cap. XI.

παράδειγμα.) Græcis apta & supra modũ exposita ꝓbatio dicit, quę quod exẽplis clarissime fieri solet, factũ est, ut etiã pro exẽplo capiat, parabole aũt qd sit, & quo pacto usurpet uide Chil. Eras. Cice. de Inuent. 1.

TErtium est genus ex ijs quæ extrinsecus adducuntur in causam, Græci uocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter usi sunt in omni similium appositione, & specialiter in ijs, quæ rerũ gestarum autoritate nituntur. Nostri uerò similitudinem uocare maluerunt quod ab illis παραβολὴ dicitur, hoc alterum, exemplum, quanquã & hoc simile est, & illud exemplũ. Nos, quo facilius propositum explicemus, utrunq; παράδειγμα esse credamus, & ipsi appellemus exemplum. Nec uereor, ne uidear repugnari Ciceroni, quanquam collationem separet ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem diuidit in duas parteis, indu-

inductionem & ratiocinationem, ut pleriq; Græcorum in παραδείγματα, & ἐπιχειρήματα, dixeruntq; * παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa, qua plurimum est Socrates usus, hanc habuit uiam, cùm plura interrogasset, quæ fateri aduersario necesse esset, nouißimè id de quo quærebatur, inferebat, cui simile concesßisset, id est, Inductio. Hoc in ratiocinatione fieri non potest. Sed quod illic interrogatur, hic ferè sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis: Quod est pomum generosißimũ? nónne quod optimum? cõcederetur. Quis equus generosißimus? nónne qui optimus? et plura in eundem modum. Deinde cuius rei gratia rogatũ est, quid homo? nónne is generosißimus qui optimus? Fatendũ erit. Hoc in testiũ interrogatione ualet plurimũ, in oratione perpetua dißimile est, etenim sibijpse respondet Orator: quod pomũ generosißimum? puto quod optimũ, & equus, qui uelocißimus: ita hominũ, nõ qui claritate nascendi, sed qui uirtute maximè excellet. Omnia igitur ex hoc genere sumpta, necesse est aut similia esse, aut dißimilia, aut cõtraria. Similitudo assumitur interim & ad orationis ornatũ. Sed illa cũ res exiget. Nũc ea quæ ad probationẽ pertinent exequar. Potentißimũ autẽ est inter ea, quæ sunt huius generis, quod propriè uocamus exemplũ, id est, rei gestæ, aut ut gestæ, utilis ad persuadendum id quod intenderis, cõmemoratio. Intuendũ igitur totũ simile sit, an ex parte, ut aut omnia ex eo sumamus, aut quæ utilia erũt. Simile est, iure occisus est Saturninus, sicut Gracchi. Dißimile, Brutus occidit liberos proditionẽ moliẽtes: Mãlius uirtutẽ filij morte mulctauit. Contrariũ, Marcellus ornamẽta Syracusanis hostib. restituit, Verres eadẽ socijs abstulit. Et probandorũ, et culpandorũ ex his

ἐπιχειρήματα.) sonat aggresionẽ, & quasi manus iniectionem, quod ea argumẽtatione, quasi ui iniecta manu aduersariũ comprehendimus.

* παράδειγμα. &c) Sic Aristoteles et in Rhetoricis et Dialecticis paradigma uocat s. Rhetoricã inductionẽ, Socrates autẽ, (quoniã disputationibus & quotidianis actionib. perfamiliaris est. hoc peculiariter gauisus ẽ, ut ex omnib. Platonicis, in quibus inducitur psona Socratis, è Xenophonte apparet.

Exemplũ.) Vide Appiani lib. 1. de bello ciuili.

confirmatio eosdem gradus habet. Etiam in ijs quæ futura dicemus, utilis similium admonitio est, ut si quis dicens Dionysium idcirco petere custodes salutis suæ, ut eorum adiutus armis, Tyrannidē occupet, hoc referat exemplū: eadem ratione Pisistratū ad dominationē peruenisse. Sed ut sunt exempla interim tota similia, ut hoc proximū: sic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur. Si propter matrimonia uiolata urbes euersæ sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines cùm ab urbe discessissent, publicè reuocati sunt, quāto magis principes ciuitatis uiri, & bene de repub. meriti, cū inuidiæ cesserint, ab exilio reducendi? Ad exhortationē uerò præcipuè ualēt imparia. Admirabilior in fœmina quàm in uiro uirtus. Quare, si ad fortiter faciendū accendatur aliquis, nō tantum afferet momenti Horatius, et Torquatus, quantū illa mulier, cuius manu Pyrrhus est interfectus. Et ad moriendū nō tam Cato, & Scipio, quàm Lucretia. Quod ipsum est ex minoribus ad maiora. Singula igitur horū generum ex Cicerone (nam unde potius?) exēpla ponamus. Simile hoc est pro Murena: Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patricijs, altero improbißimo atq; audacißimo, altero modestißimo atq; optimo uiro peterē, superaui tamen dignitate Catilinā, gratia Galbam. Maius minoris pro Milone: Negant intueri lucē esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandē urbe hoc homines stultißimi disputāt? nempe in ea, quæ primùm iudicium de capite uidit Marci Horatij, fortißimi uiri, qui nondū libera ciuitate, tamen populi Rom. comitijs liberatus est, cū sua manu sororē esse interfectā fateretur. Minus maioris: Occidi, non Spuriū Meliū, qui annona leuāda, iacturaq; rei familia-

Ex Liuij li. 8. ab urb.

Ad exhortationem quæ ualeant.

Nam unde.) ut Ciceronē tanto magis extolleret, hāc interrogationē iniecit.

Marcus Horatius uir fortissimus.

Spurius Melius.

militaris, quia nimis amplecti plebē uidebatur, in suspicionem incidit regni appetendi, & cætera: Deinde, sed eum (auderet enim dicere cū patriā periculo liberasset) cuius nefandū adulteriū in puluinaribus. Et totus in Clodium locus. Dißimile ex se plures causas habet, fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisq́;, per quæ ferè omnia Cicero præiudicia, quæ de Cluentio uidebātur facta, subuertit. Contrario uerò exemplo censoriā notam, laudando Censorem Africanum, qui eum, quem peierasse conceptis uerbis palàm dixisset, etiam testimoniū pollicitus, si quis contradiceret, nullo accusante traducere equum passus esset. Quæ quia erant longiora, non suis uerbis exposui. Breue autem apud Vergilium contrarij exemplum est:

Puluinaria quæ sint, uide Fest. Pomp.

Africanus Censor.

At non ille satum quo te mentiris Achilles,
Talis in hoste fuit Priamo—

Nō suis.) q̄d contrariū est huic, uerbum de uerbo, cū ab autoris alicuius uerbis recensendis nō latum quidem unguem discedimus. Nō suis aūt, cū nostris uerbis autores alicuius sententiam exprimimus.

Quædam aūt ex ijs quæ gesta sunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone: Pudicitiā cùm eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris interfectus ab eo est, cui uim afferebat. Facere enim probus adolescēs periculosè, quàm perpeti turpiter maluit, atq; hunc ille summus uir scelere solutū periculo liberauit. Quædā significare satis erit, ut idem, ac pro eodem: Neq; enim posset aut ille Hala Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me Consule senatus nō nefarius haberi, si sceleratos ciues interfici nefas esset. Hæc ita dicentur, prout nota erunt, uel utilitas causæ, aut decor postulabit. Eadē ratio est corū, quæ ex poëticis fabulis ducūtur, nisi quòd his minus affirmationis adhibetur, cuius usus qualis esse deberet, idē optimus autor, ac magister eloquentiæ ostendit. Nā huius quoq; generis eadē in

Cicero optimus autor ac magister eloquentiæ.

oratione reperietur exemplum: Itaq; hoc Iudices, nõ sine causa etiã fictis fabulis doctißimi homines memoriæ, prodiderunt eum, qui patris ulciscendi causa matrem necauisset, uariatis hominum sententijs, non solùm diuina, sed etiam sapientißimæ Deæ sententia liberatũ. Illæ quoq; fabulæ, quæ, etiamsi ab Aesopo originem non acceperunt, (nam uidetur earum primus autor Hesiodus) nomine tamen Aesopi maximè celebrantur, ducere animos solent, præcipuè rusticorum & imperitorum, qui & simplicius quæ ficta sunt audiunt, & capti uoluptate, facilè ijs quibus delectantur, cõsentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa, plebem cum patribus in gratiam traditur reduxisse, nota illa de membris humanis aduersus uentrem discordantibus fabula. Et Horatius, ne in poëmata quidem humilem usum huius generis putauit in illis uersibus:

Suidas ait Hesiodũ primũ omniũ fabulas scripsisse, qui etiã 130. annis Aesopo superior fuit. Nota est illi⁹ fabula de accipitre & philomela.

Olim quod uulpes ægroto cauta leoni.

Epistola. 1.

Αἶνον Græci uocant, & αἰσωποποίκτον & ut dixi, λόγους μυθικούς. Nostrorũ quidam non sane recepto in usum nomine apologationem, cui cõfine est παροιμίας genus illud quod est uelut fabella breuior, & per allegoriã accipitur. Nos nostrũ, inquit, onus, bos clitellas. Proximas exemplo uires habet similitudo, præcipueq; illa, quæ ducitur citra ullam translationem mixturã ex rebus penè paribus: Vt, qui accipere in campo cõsueuerunt, ijs candidatis, quorũ nummus suppressos esse putãt, inimicißimi solent esse, sic huiusmodi Iudices infesti tum✝ reuenerant, nã παραβολὴν, quam Cicero collationẽ uocat, longius res quæ parentur, repetere solet. Nec hominum modò inter se opera similia spectãtur, ut Cicero pro Murena facit: Quòd si è portu soluentibus, qui iam in portũ ex alto inuehuntur, prædicere

Αἶνος.) uide præfa. Chil. Αἰσωποποίκτον.) Quantũ ex Aristophanis cõmẽtarijs intelligi datur, ueteres eas fabulas uocabãt quęcunque de irrationabilibus animalibus cõpositæ erant, λόγους μυθικούς, hoc est, sermones fabulosos.

Cicero pro Murena.

✝reo

summo

summo studio solent, & tempestatum rationem, & prædo
num, & locorũ (quod natura fert, ut ijs faueamus, qui ea-
dẽ pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediũtur) quo
me tandẽ animo esse oportet, propè iam ex magna iacta-
tione terrã uidentẽ, in hunc, cui uideo maxima Reip. tẽpe
states esse subeũdas? Sed παραβολὴ à mutis, atq; etiã inani-
mis interim huiusmodi ducitur. Et quoniã similiũ alia at-
que alia facies, in tali ratione admonendũ est, rarius esse in
oratione illud genus, quod εἰκόνα Græci uocãt, (in quo ex-
primitur rerũ, aut personarũ imago, ut Cassius: Quis istã
faciẽ planipedis senis torquens) quàm id quo probabilius
fit quod intẽdimus, ut si animũ dicas excolendũ, similitudi
ne utaris terræ, quæ neglecta, sentes atq; dumos: exculta,
fructus creat. Aut si ad curã Reipublicæ horteris, ostẽdas
apes etiã, formicasq;, nõ modò muta, sed etiã parua anima
lia, in cõmune tamen laborare. Ex hoc genere + ductũ est dictum
illud Ciceronis: Vt corpora nostra sine mente, ita ciuitas Pro Cluẽtio
sine lege, suis partibus, ut neruis ac sanguine, & membris
uti nõ potest. Sed ut hac corporis humani pro Cluẽtio, ita
pro Cornelio equorũ, pro Archia saxorũ quoq; est usus si
militudine. Illa, ut dixi, propiora, ut remiges sine guberna
tore, ita milites sine Imperatore nihil ualere. Solẽt tamen
fallere similitudinẽ species, Ideoq; adhibendũ est his iudi
ciũ. Neq; enim ut nauis utilior noua q̃ uetus, sic amicitia:
uel ut laudãda quæ pecuniã suã pluribus largitur, ita quæ
formã. Verba sunt in his similia, largitionis, et uenustatis,
uis quidem longè diuersa, pecuniæ, & + amicitiæ. Itaq; in pudicitiæ
hoc genere maximè quæritur, an simile sit quod infertur.
etiã in illis interrogationibus Socratis, quarũ paulò antè
feci mentionem, cauendũ, ne incautè respondeas, ut apud

Aspasia Xenophontis uxor

Aeschinem Socraticũ male respõdit Aspasia Xenophontis uxor, quod Cicero his uerbis trãsfert: Dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrũ ne illius, an tuũ malis? illius, inquit. Quid? si uestẽ & cæterũ ornatũ muliebrẽ precij maioris habeat quàm tu habeas, tuum ne, an illius malis? illius uerò respõdit. Age sis, inquit, si uirum illa meliorem habeat quàm tu habes, utrũ ne tuũ uirũ malis, an illius? Hic mulier erubuit, & meritò: male enim respõderat se malle alienum aurũ quàm suũ. Nam est id improbum. At si respondisset, se malle aurũ suũ tale esse, quale illud esset, potuisset pudicè respõdere, malle se uirũ suum talẽ esse, qualis melior esset. Scio quosdam inani diligẽtia per minutissimas partes ista secuisse, et aliquid esse simile minus: ut simia homini, & marmora deformata prima manu: aliquid plus, ut illud: Non ouũ tam simile ouo. Et dissimilibus inesse simile, ut formicæ, et elephãto, genus, quia sunt animalia. Et similibus dissimile, ut canibus catulos, et matribus hœdos, differũt enim ætate. Contrariorũ quoq; aliter accipi opposita, ut noctẽ luci: aliter noxia, ut aquã frigidam febri: aliter repugnantia, ut uerũ falso: aliter disparata, ut dura nõ duris. Sed quid hæc ad præsens propositũ magnopere pertineant, nõ reperio. Illud est annotandum, magis argumenta duci ex iure simili, ut Cicero in Topicis: Et cui domus usus fructus relictus sit, nõ restitutũ hæredem si corruerit, quia non restituat seruũ si decesserit. Ex cõtrario,

iuste

nihil obstat quo minus iustũ matrimoniũ sit + mente coëuntium, etiamsi tabulæ signatæ non fuerint. Nibil enim proderit signasse tabulas, si mentẽ matrimonij non fuisse cõstabit. Ex dissimili, quale est Ciceronis pro Cecinna: Ut

Tabulæ quę nunc dotalia instrumenta.

si quis me exire domo coëgisset armis, haberē actionem: si quis introire prohibuisset, non haberem. Dißimilia sic deprehenduntur, nō si quis argentum omne legauit, uideri potest signatam quoq; pecuniam reliquisse, ideo etiam quod est in nominibus, dari uoluisse creditur. Ἀναλογίαν quidam à simili separauerunt, nos eam subiectam huic generi putamus. Nam ut unum ad decem, sic decem ad centum, simile certè est, et ut hostis, sic malus ciuis. Quanquā hæc ulterius quoq; procedere solēt. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis † domini cum ancilla: si mutis animalibus finis uoluptas, idē homini. Cui rei facilimè occurrit ex dißimilibus argumentatio. Non idem est dominum cum ancilla coijsse, quod dominam cum seruo. Nec si mutis finis uoluptas, rationabilibus quoq;, imò ex cōtrario, quia mutis, ideo nō rationabilibus. Adhibetur extrinsecus in causam & autoritas. Hæc secuti Græcos, à quibus κρίσεις dicuntur, iudicia aut iudicationes uocant, non de quibus ex causa dicta sententia est (nam ea quidē in exemplorum locum cedunt) sed si quid ita uisum gentibus, populis, sapientibus uiris, claris ciuibus, illustribus Poëtis, referri potest. Nec hæc quidem uulgò dicta, & recepta persuasione populari sine usu fuerint testimonia. Sunt enim quodammodo uel potentiora, etiam quod non causis accommodata, sed liberis odio, & gratia mentibus, ideo tantum dicta factaq;, quia aut honestißima, aut uerißima uidebantur. An uerò me de incommodis uitæ differentem, nō iuuabit earum persuasio nationum, quæ fletibus natos, lætitia defunctos prosequuntur? Aut si misericordiā commendabo Iudici, nihil proderit quod prudentißima ciuitas Atheniensium, non eam pro affectu, sed pro † numine

Nomina, creditum, creditores'q; subinde significat.

Aliâs domino, & item alibi dominæ

Vide Chilia. Optimū non nasci.

animo

Iam accepit? + Nam illa septem præcepta sapientum, non'ne quosdã uitæ leges existimamus? Si causam ueneficij dicat adultera, an nõ M. Catonis iudicio damnata uideatur, qui nullam adulteram non eandem esse ueneficam dixit? Iam sentẽtijs quidem Poëtarum, nõ orationes modò sunt refertæ, sed libri etiam philosophorũ. Qui, quanquam inferiora omnia præceptis suis ac literis credũt, repetere tamen autoritatem à plurimis uersibus nõ fastidierunt. Neq; est ignobile exemplum, Megareos ab Atheniensibus, cùm de Salamine contenderent, uictos Homeri uersu, qui tamen ipse non in omni æditione reperitur, significans Aiacem naues suas Atheniensibus iunxisse. Ea quoq; quæ uulgò recepta sunt, hoc ipso quòd incertum autorem habent, uelut omnium fiunt, quale est: Vbi amici, ibi opes. Et, Conscientia mille testes. Et apud Ciceronem: Pares autem (ut est in uetere prouerbio) cum paribus + facilimè congregãtur. Neq; enim durassent hæc in æternum, nisi uera omnibus uiderentur. Ponitur à quibusdam, & quidem in parte prima, Deorum autoritas, quæ est ex responsis, ut Socratem esse sapientißimum. Id rarum est, tamen utitur eo Cicero in libro de Haruspicum responsis, & in concione contra Catilinam, cùm signum Iouis columnæ impositum populo ostendit. Et pro Ligario, cùm causam C. Cæsaris meliorem, quia dij hoc iudicauerint, confitetur. Quæ cùm propria causæ sint, diuina testimonia uocãtur, cùm aliunde accessuntur argumenta. Nonnunq̃ contingit Iudicis quoq;, aut aduersarij, aut eius qui ex diuerso agit, dictũ aliquod aut factũ assumere, ad eorũ quæ intẽdimus fidẽ. Propter quod fuerũt qui exempla, et has autoritates, probationum inartificialiũ esse arbitrarentur, quod ea non inueniret

Vide Laërtium in uita Solonis.

Cicero de Senectute.

maxime

Socrates sapientissimus iudicatus.

Cicero pro Ligario.

Orator,

Orator, ſed acciperet. Plurimũ autem refert. Nam teſtis & quæſtio, et his ſimilia de ipſa re, quæ in iudicio eſt, pronunciant. Extra petita, niſi ad aliquã præſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per ſe ualent.

De uſu Argumentorum. Cap. XII.

HAec ferè de probatione uel ab alijs tradita, uel uſu percepta in hoc tempus ſciebã. Nec mihi fiducia eſt, ut ea ſola eſſe contendam, quinimò hortor ad quærendũ, & inueniri poſſe fateor, quæ tamen adiecta fuerint, non multũ ab his abhorrebũt. Nunc breuiter, quemadmodũ ſit utendum his, ſubiungam. Traditum ferè eſt, argumentũ oportere eſſe confeſſum. Dubijs enim probari dubia quî poſſunt? Quædam tamen quæ in alterius rei probationẽ ducimus, ipſa probãda ſunt, occidiſti uirum, eras enim adultera. Prius de adulterio cõuincendum eſt, ut cùm id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumentũ. Spiculum tuum in corpore occiſi inuentum eſt: negat ſuum. Vt probationi proſit, probandum eſt. Illud hoc loco monere inter neceſſaria eſt, nulla eſſe firmiora, quàm quæ ex dubijs facta ſunt certa. Cædes à te + facta eſt, cruentã enim ueſtem ha- commiſſa buiſti. Non eſt tam graue argumentum ſi fatetur, quàm ſi conuincitur. Nam ſi fatetur, multis ex cauſis potuit cruenta eſſe ueſtis. Si negat, hic cauſæ cardinem ponit, in quo ſi uictus fuerit, etiam in ſequentibus ruit. Non enim uidetur in negando mentiturus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi, ſi confiteretur. Firmiſsimis argumentorum ſingulis inſtandum, infirmiora congreganda ſunt, quia illa per ſe fortia non oportet circumſtantibus obſcurare, ut qualia ſunt, appareant, hæc imbecilla natura mutuo auxilio ſuſtinentur. Itaque ſi non poſſunt ualere, quia magna

Cauſæ card.) q̃d aliâs ſummum caput κεφάλαιον, ſtatum & iugulũ uocant.

nō ſunt, ualebunt, quia multa ſunt quæ ad eiuſdem rei probationem omnia ſpectant, ut ſi quis hæreditatis gratia hominem occidiſſe dicatur: Hæreditatem ſperabas, & magnam hæreditatē, & pauper eras, & + tum maximè à creditoribus appellabaris, & offenderas eum, cuius hæres eras, & mutaturum tabulas ſciebas. Singula leuia ſunt & communia, uniuerſa uerò nocent, etiamſi non ut fulmine, tamen ut grandine. Quædā argumenta ponere ſatis non eſt, adiuuanda ſunt, ut cupiditas cauſa ſceleris fuit, quæ ſit uis eius: ira, quantum efficiat in animis hominū talis affectio: ita & firmiora erūt, & plus habebunt decoris, ſi nō nudos, & uelut carne ſpoliatos artus oſtenderint. Multum etiam refert, ſi argumento nitemur odij, utrum hoc ex inuidia ſit, an ex iniuria, an ex ambitu, uetus an nouum, aduerſus inferiorem, parem, an ſuperiorem, alienum an propinquum. Suos habent omnia iſta tractatus, & ad utilitatem partis eius quam tuemur, referenda ſunt. Nec tamen omnibus ſemper quæ inuenerimus argumentis onerādus eſt Iudex, quia & tædium afferunt, & fidem detrahunt. Neq; enim poteſt Iudex credere ſatis eſſe ea potentia, quæ non putamus ſufficere, qui dicimus. In rebus uerò apertis argumentari tam ſit ſtultum, q̄ in clariſsimum ſolem mortale lumen inferre. His quidam probationes adijciūt, quas παθητικὰς uocant, ductas ab affectibus. Atq; Ariſtoteles quidem potentiſsimum putat ex eo qui dicit, ſi ſit uir optimus, quod ut optimum eſt, ita longè quidem, ſed ſequitur tamē uideri. Inde enim illa nobilis Scauri defenſio: Q. Varius Sucronenſis ait, Aemilium Scaurum Remp. populi Roman. prodidiſſe. Aemilius Scaurus negat. Cui ſimile quidam feciſſe Iphitrates dicitur, qui cū Ariſtophontē, quo

tamen

Hoc Lyſiæ adſcribit Phalæreus, qui dixit argumētorum lenia quidem, ſi modo copioſa eſſent nocere ut grādinem, grauia uerò ut fulmē Iouis quæ contigit.

Mortale lumē q̄d extinguit & morit, hoc nomine cōtrarium ſolari, q̄d nunquā extinguit, uel mortale iuxta id Euri. ἀνάψαι πρὸς τὸν ἥλιον ἀνθρώπινον φάος.

quo accusante similis criminis reus erat, interrogasset, an is accepta pecunia, Rempub. proditurus esset, isq; id negasset. Quod igitur, inquit, tu non fecisses, ego feci. Intuendum autem, & qui sit apud quem dicemus, & id quod illi maximè probabile uideatur, requirendũ. Qua de re locuti sumus, & in proœmij & suasoriæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio est. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixisti. Et ô facinus indignũ, & similia, quæ non debent deesse quidem orationi, & si desunt, multum nocent, non tamen habenda sunt inter magna præsidia, cùm hoc in eadem causa fieri ex utraq; parte similiter poßit. Illæ firmiores ex sua cuiq; persona probationes, quæ credibilem rationem subiectam habent, ut uulneratus, aut filio orbatus nõ fuerit alium accusaturus quàm nocentẽ, quando si negotium innocenti facit, liberet eum noxa, qui admiserit. Hinc & patres aduersus liberos, & aduersus suos quisq; necessarios, autoritatem petunt. Quæsitum etiam, potentißima argumenta primo'ne ponenda sint loco, ut occupent animos, an summo, ut inde dimittant: an partita primo summoq;, ut Homerica dispositione in medio sint infirma, + an à minimis crescant: [aut] Quæ prout ratio causæ cuiusque postulabit, ordinabuntur, uno (ut ego censeo) excepto, ne à potentißimis ad leuißima decrescat oratio. Ego hæc breuiter demonstrasse contentus, ita posui, ut locos ipsos, & genera, quàm possem apertißimè ostenderem. Quidam executi sunt uerbosius, quibus placuit proposita locorum cõmunium materia, quo quæque res modo dici posset, ostendere, sed mihi superuacuum uidebatur. Nam & ferè apparet quid in iniuriam, quid in auaritiam, quid in testem inimicum, qui pro teste amico dicendum sit. Et de omni-

Obserua hic, quo pacto Fabius usurpet locos cõmunes. Nam in Rhetorica Ciceronis aliquãto secius, & in diuersum usum magis accipiuntur.

de omnibus his omnia dicere infinitum est, tam herculè, q̃ si controuersiarum quæ sunt, quæq; futuræ sunt, quæstiones, argumenta, sententias tradere uelim. Ipsas autem uelut argumentorum sedes, nõ me quidem omnes ostendisse confido, plurimas tamen. Quod eò diligentius faciendũ fuit, quia declamationes quibus ad pugnam forensem, uelut præpilatis exerceri solebamus, olim iã ab illa uera imagine orandi recesserunt, atq; ad solam compositæ uoluptatem, neruis carent, nõ alio medius fidius uitio dicentium, quàm quo mancipiorum negociatores formæ puerorum uirilitate excisa lenocinantur. Nam ut illi robur, ac lacertos, barbamq; ante omnia & alia quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora, quæq; fortia, si liceret, forent, ut dura molliunt, ita nos habitum orationis ipsum uirilem, & illam uim strictè robusteq; dicendi, tenera quadam elocutionis cute operimus, & dum leuia sint, ac nitida, quantũ ualeant, nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturam intuenti, nemo non uir spadone formosior erit. Nec tam auersa unquam uidebitur ab opere suo prouidentia, ut debilitas inter optima inuenta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, quòd si nasceretur, monstrum erat. Libidinem iuuet ipsum effœminati sexus mendaciũ, nunquam tamen hoc cõtingit malis moribus regnum, ut si qua preciosa fecit, fecerit et bona. Quapropter eloquentiam, licet hanc (dicam enim ut sentio) libidinosam, resupinam, uoluptate auditoria probent, nullam esse existimabo, quæ ne minimum quidem in se indicium masculum incorrupti, ne dicam grauis, & sancti uiri ostendet. An uerò statuarum artifices, pictoresq; clarißimi, cùm corpora quàm speciosißima fingendo, pinguedo ue effingere cu-

Præpilata.) ea tela quibus tyrones exercebãtur antequã ad pila mittenda descenderent, appellat Fabius.

Cõfutatio.

Prouidentia.

κατὰ σχηματισμὸν pro ipso Deo.

perent,

perent, nunquã in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam, aut Megabyzum aliquem, in exemplum operis sumere sibi, sed * doryphoron illũ, aptum uel militiæ, uel palæstræ, aliorum quoq; iuuenum bellicosorũ, & Athletarum corpora uerè decora eximauerint. Nos qui Oratorem studemus effingere, non arma, sed tympana eloquentiæ demus. Igitur & ille quem instituimus, adolescens, quàm maximè potest, componet se ad imitationem ueritatis, initurusq; frequenter forensium certaminum pugnam iam in schola uictoriam spectet, & ferire uitalia, ac tueri sciat, & præceptor id maximè exigat, & inuentum præcipuè probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis gaudent. Nunc illud mali est, quòd necessaria plerunque silentio transeunt, nec in dicendo uidetur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata sunt opere, & in hoc sæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur.

De refutatione. Cap. XIII.

REfutatio dupliciter accipi potest. Nam & pars defensoris tota est posita in refutatiõe, quod quæ dicta sunt, ex diuerso debent utrinq; dissolui, & hoc est propriè dissolui, cui in causis quartus aßignatur locus. Sed utriusque similis conditio est. Neque uerò ex alijs locis ratio argumentorum in hac parte peti potest, quàm in confirmatione, nec locorum, aut sententiarum, aut uerborum, & figurarum alia conditio est. Affectus plerunque hæc pars mitiores habet. Non sine causa tamen difficilius semper est creditum (quod Cicero sæpe testatur) defendere, quàm accusare. * Primum, quod est res illa simplicior. Proponitur enim uno modo, uariè dissoluitur, cùm accusatori satis

Bagoas.) nobilis Alexandri eunuchus à q̃ omnes deinde Eunuchi Bagoæ appellati sunt, meminit subinde Lucianus. Megabyzus unus ex ducibus Darij in uetere Comœdia, tãquã parum uir notatur, de hoc Thucyd. lib. 1. Μεγάβυζον τὸν Ζωπύρου πέμπει ἄνδρα πέρσην μετὰ πολλῆς στρατιᾶς. ὃς ἀφικόμενος κατὰ γῆν, τούς τε αἰγυπτίους καὶ τοὺς συμμάχους ἐκράτησε καὶ ἐκ Μέμφιδος ἐξήλασε τοὺς ἕλληνας.

* De Doriphoro consule Suidam, et Plinium lib. 34. cap. 8.

satis sit plerunq; uerum esse id quod obiecerit. Patronus neget, defendat, trãsferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atque (ut sic dixerim) clamosa est actio. Hinc mille flexus et artes desiderantur. Tum accusator * præmeditato pleraque domo affert. Patronus etiam inopinatis frequẽter occurrit. Accusator dat testem. Patronus ex re ipsa refellit. Accusator criminum inuidia, & si falsa sit, materiã dicendi trahit, de parricidio, sacrilegio, maiestate, quæ patrono tantum neganda sunt. Ideoq; accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt, bonus defensor nemo, nisi qui eloquentißimus fuit. Nam (ut quod sentio, semel finiam) tanto est accusare, quàm defendere, quanto facere, quàm sanare uulnera facilius. Plurimum autem refert, & quid protulerit aduersarius, & quomodo: Primum igitur intuendum est id, cui responsuri sumus, proprium sit eius iudicij, an ad causam extra accersitũ: Nam si est proprium, aut negandum, aut defendendum, aut transferendum: extra hæc in iudicijs ferè nihil est. Deprecatio quidem quæ est sine ulla specie defensionis, rara admodũ, & apud eos solos Iudices, qui nulla certa pronunciãdi forma tenerentur, quanquã ille quoq; apud C. Cæsarem, & Triumuiros pro diuersarum partium hominibus actiones, etiamsi precibus utuntur, adhibent tamen patrocinia, nisi hoc nõ fortißimè defendẽtis est, dicere. Quid aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? Quod si quando apud principem, aliumúe, cui utrũ uelit, liceat, dicemus: dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clementia tamen seruandum esse uel talem. Primum omniũ non erit nobis cum aduersario, sed cum Iudice, deinde forma deli-

beratiuæ

Marginal notes:

* Collatio elegans, quàm sit magis operosum & difficile defendere quàm accusare.

præmeditatè

Nulla certa.) hoc est, q non ex formulis, nec ex rigore iuris, sed arbitrio & æqui boniq; dispensatione cognoscunt.

Cic. pro Ligario.

beratiuæ magis materiæ, quàm iudicialis, utemur: suadebimus enim ut laudem humanitatis potius, quàm uoluptatem ultionis concupiscat. Apud Iudices quidē secundum leges dicturos sententiam, de confeßis præcipere ridiculum est. Ergo quæ neq; negari, neq; transferri possunt, utique defendenda sunt, qualiacunq; sint, aut causa cedendum. Negandi duplicem ostendimus formam, aut nō esse factum, aut non hoc esse quod factum sit. Quæq; defendi, neq; transferri possunt, utiq; neganda, nec solùm si finitio potest esse pro nobis, sed etiam si nuda inficiatio superest. Testes erunt. Multa in eos dicere licet. Chirographum cum, de similitudine literarum disserendum. Vtique nihil erit peius quàm confeßio. Vltima est actionis controuersia, cùm defendendi, negandi ue non est locus, translatio. Atqui quædam sunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri possunt. Adulterij rea est, quæ cùm anno uidua fuisset, enixa est, lis non erit. Quare illud stultißimè præcipitur, quod defendi non poßit, silentio dißimulandum, siquidem est id, de quo Iudex pronunciaturus est. At si extra causam sit adductū, & tamen coniunctū, malim quidem dicere, nihil id ad quæstionem, nec esse in his morandum, & minus esse, quàm aduersarius dicit, tamen uelut huic simulationi obliuionis ignoscā. Debet enim bonus aduocatus, pro rei salute breuem negligentiæ reprehensionem non pertimescere. Videndum etiam, an simul nobis plura aggredienda, an moliēda singula. Plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, ut pariter impelli poßint, aut tam molesta, ut pedem conferre cum singulis non expediat. Tum enim toto corpore enitendum, &, ut sic dixerim, detecta fronte pugnandum est. Interim si resoluere ex parte

Sūt qui substituūt causa cadendū, hoc aūt hic nō habet locum, cū potius iubeat nō arripiēdū patrociniū causæ, sed cedēdū potius ne aliquādo temeritis pœniteat.

Pedem cōferre.) trāslatum à re militari, quoties pugna-

gnaturi comi-nus, hostē aggrediuntur.

diuersa dicta difficilius erit, nostra argumēta cum aduersariorum argumentis conferemus, si modò hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uerò turba ualebunt, diducenda erunt, ut paulò antè dixi. Eras hæres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturū tabulas testamenti sciebas. Vrgēt uniuersa. At si singula quæq; dissolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie cōualuerat, diductis quibus alebatur, concidet. Vt si uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transitum præbent. Itaq; propositio quoque, secundum hac utilitatem accōmodabitur, ut ea nunc singula ostendamus, nunc complectamur uniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere, ut si multas causas faciendi quod arguit, reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis semel, hoc intuendum negemus, quia nō quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius autem accusatori congerere argumēta, reo dissoluere expediet. Id autem quod erit ab aduersario dictum, quomodo refutari debeat, intuendum est. Nam si erit falsum, negare satis est, ut pro

Cicero pro Cluentio.

Cluentio Cicero, eum quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuū. Palàm etiam contraria, & superuacua, & stulta reprehendere, nullius artis est: Ideoq; nec rationes eorum, nec exempla tradere ne

Obscurum quid uocet.

cesse est. Id quoq; obscurum uocant, quod secretò, & sine teste, aut argumento dicitur factum, satis natura sua infirmū est. Sufficit enim quòd aduersarius non probat. Item,

Sed

quòd ad causam nō pertinet. ✣ Est tamen interim Oratoris, efficere, ut quid aut contrarium esse, aut à causa diuersum, aut incredibile, aut superuacuum, aut nostræ potius

causæ

causæ uideatur esse coniunctum. Obijcitur Oppio, quod
de militum cibarijs detraxerit: Asperũ crimen, sed id con
trarium ostendit Cicero, quia ijdem accusatores obiece-
runt Oppio, quod his uoluerit largiendo corrumpere ex-
ercitum. Testes in Corneliũ accusator lecti à Tribuno co-
dicis pollicetur, facit hoc Cicero superuacuũ, quia ipse fa- In Diuinatio-
tetur. Petit accusationem in Verrẽ Q. Cæcilius, quod fue- lege Asconi commentar.
rat Quæstor eius, ipsum Cicero ut pro se uideretur, effe-
cit. Cætera quæ proponuntur, cõmuneis locos habẽt. Aut
enim coniectura excutiuntur, an uera sint: aut finitione, an
propria: aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhu
mana, crudelia, & cætera quæ ei generi accidunt. Eaque
non modò in propositionibus, aut rationibus, sed in toto ge
nere actionis intuenda, an sit crudelis, ut Labieni in Rabi
rium lege perduellionis: Inhumana, ut Tuberonis Liga-
rium exulem accusantis, atq; id agentis, ne ei Cæsar igno-
scat: Superba, ut in Oppiũ ex epistola Cottæ reum factũ.
Proinde præcipites, insidiosæ, impotentes deprehendun-
tur. Ex quibus tamen fortissimè inuaseris, quod est aut om
nibus periculosum, ut dicit Cicero pro Tullio: Quis hoc Cicero pro Tullio.
statuit unquã, aut cui concedi sine summo omniũ pericu-
lo potest, ut eum iure potuerit occidere, à quo metuisse se
dicat, ne ipse posterius occideretur? Aut ipsis Iudicibus,
ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in Cicero pro Oppio.
equestrem ordinem admittant. Nonnunquam tamen quæ-
dam bene contemnuntur, uel tanquam leuia, uel tanquam
ad causam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cice-
ro. Sed hæc simulatio interim hucusque procedit, ut quæ
dicendo refutare non possumus, quasi fastidiendo calce-
mus. Quoniam uerò maxima pars eorum similibus con-

Similia quomodo refutanda.

stat, rimandū erit diligentißimè, quid sit in quoq; quod assumitur dißimile. Id in iure facilè deprehenditur. Est enim scriptū de rebus utiq; diuersis, tantoq; magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas uerò similitudines, quæ ducūtur ex mutis animalibus, aut inanimis, facilè est eludere. Exempla rerū uariè tractanda sunt, si nocebunt: quæ si uetera erunt, fabulosa dicere licebit: + si uera, maximè quidem dißimilia. [Margin: sin dubia] Neq; enim fieri potest ut paria sint omnia, ut si Nasica post occisum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius est interfectus, Meliū regni affectatorem fuisse, à Graccho leges modò latas esse populares, Halam magistrū equitum fuisse. Nasicam priuatum esse dicatur. Si defecerint omnia, tum uidendum erit, an obtineri poßit, ne illud quidem rectè factū. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obseruandum. Quod autem posui, referre quo quicq; accusator modo dixerit. Illuc etiam pertinet, ut si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponātur: sin acri & uehementi usus fuerit oratione, eandem rem nostris uerbis mitioribus proferamus,

Cicero pro Cornelio.

ut Cic. pro Cornelio: Codicē attigit, & protinus cum quadam defensione, ut si pro luxurioso dicendum sit, obiecta est paulò liberalior uita. Sic & pro sordido parcum, & pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquā committendum est, ut aduersariorum dicta cum sua confirmatione referamus, aut etiam + ioci alicuius executione adiuues, nisi cum + eludenda. [Margin: ioci / eludendo] Apud exercitū mihi fueris, inquit, tot annis forum non attigeris, abfueris tamdiu, & cum tam longo interuallo ueneris, cum his qui in foro habitârunt, de dignitate contendas. Præterea, in contradictionibus interim totum crimen exponitur: ut Cicero pro

Cicero pro Scauro.

Scauro

Scauro contra Bostarem facit, uelut orationem diuersæ partis imitatus. Aut pluribus propositionibus iunctis, ut pro Vareno: Cum iter per agros, & loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt, deinde Populenũ occisum esse, + illico Varenũ uinctum, illic adseruatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri uellet. Quod est utiq; faciendum, si erit incredibilis rei ordo, & ipsa expositione fidem perditurus. Interim per partes dissoluitur, quod contextu nocet, & plerunque id est tutius. Quædam contradictiones natura sunt singulæ. Id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, non tantum quia utriusq; sunt partis, sed quia plus prosunt respõdenti. Neq; enim pigebit, quod sæpe monui, referre, commune qui prior dicit, contrarium facit. Est enim contrarium quo aduersarius bene uti potest. At enim non uerisimile est tantum scelus M. Cottam esse cõmentum. Quid? hoc uerisimile est tantũ scelus Oppium esse conatũ? Artificis autem est inuenire in actione aduersarij, quæ inter semetipsa pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt, ut in causa Cæliana: Clodia aurum se Cælio cõmodasse dicit, quod signum magnæ familiaritatis est, uenenum sibi paratum, quod summi odij argumentum est: Tubero Ligarium accusat, quòd is in Africa fuerit, & queritur, quod ab eo ipse in Africã non sit admissus. Aliquando uerò præbet eius rei occasionem, minus considerata ex aduerso dicentis oratio, quod accidit præcipuè cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi, non respiciant quid dixerint, dum locũ præsentem, non totam causam intuentur. Quid tam uideri potest contra Cluentium, quàm censoria nota? Quid tam cõtra eun-

Pro Vareno

Cic. pro Ligario.

dem, quàm filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Opianicum circumuenisset, crimine exhæredatum? Ad hæc Cicero pugnare inuicē ostendit. Sed tu Acci considerес censeo diligenter, utrum censorium iudicium graue uelis esse, an Egnatij. Si Egnatij, leue est quod Censores de cæteris subscripserunt. Ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem esse uis, de senatu eiecerunt. Sin autem censoriū, hunc ipsum Egnatiū, quem pater censoria † subscriptione exhæredauit, Censores in senatu, cùm patrem eiecissent, retinuerunt. Illa magis uitiosè dicuntur, quàm acutè reprehenduntur, argumentum dubium pro uero necessario, controuersum pro confesso, commune pluribus pro proprio, uulgare, superuacuum, constitutum contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandum est, de facto disputent, cùm de autore quæratur, impoßibilia aggrediantur, pro effectis relinquant uix dum inchoata, de homine dicere, quàm de causa malint, hominum uitam rebus aßignent, ut si quis Decemuiratum accuset, non Appium, manifestis repugnent, dicant quòd aliter accipi poßit, summam quæstionis non intueantur, non ad proposita respondeant. Quod unum aliquando recipi potest, cùm mala causa adhibitis extrinsecus remedijs tuenda est, ut cùm peculatus Verres reus, fortiter & industriè tutatus contra piratas Siciliam dicitur. Eadem aduersus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt. Hoc tamen amplius, quòd circa eas multi duobus uitijs diuersis laborāt. Nam quidam etiam in foro tanquam molestam rem & odiosam prætereunt, † & his plerunq;, quæ composita domo attulerunt, contenti sine aduersario dicunt, & † si licet, multo magis in scholis,

proscriptione.

etenim scilicet

ſcholis, in quibus non ſolùm contradictiones omittuntur, uerumetiam ipſæ materiæ ſic plerunq; finguntur, ut nihil dici pro altera parte poßit. Alij diligentia lapſi, uerbis etiam uel ſententiolis omnibus reſpondendū putant, quod eſt & infinitum & ſuperuacuum: non enim cauſa reprehenditur, ſed actor, quem ego ſemper uideri malim diſertum, ut ſi dixerit quod rei profuerit, ingenij credatur laus eſſe, non cauſæ: ſi quando fortè lædat, cauſæ, non ingenij culpa. Itaq; illę reprehenſiones, aut obſcuritatis, qualis in + Rullum fuit, aut infantiæ in dicendo, qualis in Piſonem, aut inſcitiæ rerum, uerborumq́;, & inſulſitatis etiam, qualis in Antonium eſt, accommodantur iuſtis odijs, ſuntq́; utiles ad conciliandum ijs, quos inuiſos facere uolueris, odium. Alia reſpondendi patronis ratio, & aliquando tamen eorum nō oratio modò, ſed uita etiam, uultus denique, inceſſus, habitus rectè incuſari ſolet. Vt aduerſus Quintiū Cicero non hæc ſolùm, ſed ipſam etiam prætextā dimiſſam ad talos inſectatus eſt. Preſſerat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam eleuandæ inuidiæ gratia, quæ aſperius dicta ſunt eluduntur, ut à Cicerone Triarius cùm Scauri columnas per urbem plauſtris uectas eſſe dixit. Ego porrò, inquit, + qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui. Et magis hoc in accuſatores conceſſum eſt, quibus conuiciari aliquando patrocinij fides cogit. Illa uerò aduerſus omnes & recepta, & non inhumana conquæſtio, ſic callidè quid tacuiſſe, breuiaſſe, obſcuraſſe, diſtuliſſe dicuntur. Defenſionis quoque permutatio reprehenditur ſæpe, ut fecit Accius aduerſus Cluentium, Aeſchines aduerſus Cteſiphontem, cùm ille Ciceronē lege uſurum modo, hic

Rutilium

Philippi. π.

quis

minimè de lege dicturum Demosthenem quæritur. Declamatores uerò imprimis sunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facilimè responderi poßit, + neu sibi stultum aduersarium fingant. Facimus autem, quod maximè uberes loci, popularesq; sententiæ nascuntur, materiam dicendi nobis quò uolumus ducentibus, ut non sit nobis inutilis uersus:

ne hi

Non malè respondit, malè enim prior ille rogárat.

Fallet hæc nos in foro consuetudo, ubi aduersario, non ipsis nobis respondebimus. Aiunt Acciũ interrogatum, cur causas non ageret, cùm apud eum in Tragœdijs tanta uis esset + optimè respondendi + optimè hanc reddidisse rationem, quòd illic ea dicerentur, quæ ipse uellet, in foro essent dicturi aduersarij quæ minimè uellet. Ridiculum est in exercitationibus quæ foro præparantur, prius cogitare quid responderi, quàm quid ex diuerso dici poßit. Et bonus præceptor non minus discipulũ laudare debet, si quid pro diuersa, quàm si quid pro sua parte acriter excogitauit. Rursus aliquid in scholis permittendum semper, in foro rarò. Nam loco à petitore primo contradictione uti qui possumus, ubi uera res agitur, cum aduersarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen pleriq; in hoc uitium, uel consuetudine declamatoria, uel etiam cupiditate dicendi, dantq; de se respondentibus uenustißimos lusus, cùm modò se uero nihil dixisse, nec tam stultè dicturos, modò bene admonitos ab aduersario, & agere gratias, quòd adiuti sint, iocantur. Frequentißimè uerò, id quod firmißimum est, nunquã his responsurũ aduersarium fuisse, quæ proposita nõ essent, nisi sciret illa uera esse, & ad fatendũ cõscientia esset impulsus, ut pro Cluentio Cicero:

Nõ est in exẽplari ueteri.

Nam

Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renunciari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere, ita'ne est? ab amicis imprudentes uidelicet prodimur, & est nescio quis de ijs quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad aduersarium deferat. Quisnam tibi hoc renunciauit? Quis tam improbus fuit? Cui autem ego narraui? nemo, ut opinor, in culpa est, sed nimirum tibi istud lex ipsa renunciauit. At quidam cõtradictione nõ contenti, totos etiã locos explicant. Scire se hoc dicturos aduersarios, & ita persecuturos. Quod factũ uenustè temporibus nostris elusit Vibius Crispus, uir ingenij iucundi & elegãtis. Ego uerò, inquit, ista non dico, quid enim attinet illa bis dici? Nõnunquam tamen aliquid simile cõtradictioni poni potest, si quid ab aduersario testationibus comprehẽsum, & in aduocationibus iactatum. Respõdebimus enim rei ab illis dictæ, nõ à nobis excogitatæ, aut si id genus erit causæ, ut proponere possimus certa, extra quæ nihil quicquã dici possit, ut cùm res furtiua in domo deprehẽsa sit, dicat necesse est reus, aut se ignorãte illatam, aut depositã apud se, aut donatam sibi, quibus omnibus, etiamsi proposita nõ sint, responderi potest. At in scholis, rectè & interpellationibus, & cõtradictionibus occurremus, ut in utrũq; locum, id est primum & secũdum simul exerceamur: quod nisi fecerimus, nũquam utemur cõtradictione. Non enim erit cui respondeamus. Est & illud uitium nimium solicitii, & circa omnia momenta luctantis. Suspectam enim facit Iudici causam, & frequenter quæ statim dicta omnem dubitationem sustulissent, dilata ipsis præparationibus fidem perdunt, quia patronus & alijs crediderit opus fuisse. Fiduciã igitur Orator præ se ferat, semperq; ita dicat,

Vibius Crispus insignis declamator, meminit eius subinde Seneca. Sunt q putãt orationes in Catilinã, quæ Portij esse dicuntur, ab hoc Vibio esse cõscriptas.

Circa omĩa.) Prouerbialiter dixit in curiosos, & nimis suspiciosos aduersarios, quicq; ad omne uerbum se

se accingunt, nec quicquã dimittunt, q̃d non reprehendant.

tanquã de causa optimè sentiat. Quod, sicut omnia, in Cicerone præcipuum est. Nam illa summa cura securitatis est similis, tantaq; in oratione autoritas, ut probationis locum obtineat, dubitare nobis non audentibus. Porrò qui scierit, quid pars aduersa, quid nostra habeat ualentißimum, facilè iudicabit, quibus maximè rebus uel occurrendum sit, + uel instandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nã si agimus, nostra confirmanda sunt primum, tum quæ nostris opponuntur, refutãda. Si respondemus, prius incipiẽdum est à refutatione. Nascuntur autem ex his quæ contradictioni opposuimus, aliæ contradictiones, euntq; interim longius, ut gladiatorũ manus, quæ secundæ uocãtur, fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erit, & quartæ, si geminata captatio est, ut bis etiam cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & ultrà ducit. Sed illam etiam quam ostendi suprà, simplicem ex affectibus, atque ex affirmatione sola probationẽ recipit refutatio, qualis est illa Scauri de qua dixi suprà. Quin nescio, an etiam frequentior ubi quid negatur. Videndũ præcipuè utriq; parti, ubi sit rei summa. Nam ferè sic accidit, ut in causis multa dicantur, de paucis iudicetur. In his probãdi refutandiq; ratio est, sed adiuuanda uiribus dicentis, & adornãda. Quãlibet enim sint ad dicendũ quod uolumus accõmodata, tamen erunt infirma, nisi maiore quodam Oratoris spiritu impleantur. Quare & illi cõmunes loci, De testibus, De tabulis, De argumẽtis, alijsq; similibus, magnã uim animis Iudicũ afferunt, et hi proprij quibus factũ quodq; laudamus, aut contrà, iustũ uel iniustũ docemus, maius aut minus, asperius aut mitius. Ex his aũt alij ad + probationem singulorũ argumen-

& resistendum

Secundæ manus gladiatorum.

Hoc, inquit, quæcunq; in causis dicunt, etiamsi extranea sint, & ad iudicium audientiũ parũ faciunt, tamẽ ex his captanda erit, si q̃d fortè refutari posſit occasio.

comparationem

gumentorum faciunt, alij ad plurium, alij ad totius causæ inclinationem. Ex quibus sunt qui præparent animũ Iudicis, sunt qui cõfirment. Sed præparatio quoq;, aut confirmatio, aliquando totius causæ est, aliquando partium tantum, & proinde, ut cuiq; conueniunt, subijcienda. Ideoq; miror inter duos diuersarũ sectarum uelut duces non mediocri contentione quæsitũ, singulis ne quæstionibus subijciendi essent loci, ut Theodoro placet, an prius docendus Iudex, quàm mouendus, ut præcepit Apollodorus, tanquã perierit hæc ratio media, & nihil cum ipsius causæ utilitate sit deliberandũ. Hæc præcipiunt, qui ipsi non dicunt in foro, ut artes à securis ociosisq; cõpositæ, ipsa pugnæ necessitate turbẽtur. Nãq; oẽs ferè qui legẽ dicẽdi quasi quædam mysteria tradiderunt, certis nõ inueniendorũ modò argumentorũ locis, sed cõcludẽdorũ quoq; nos præceptis alligauerũt, de quib. breuissimè prælocutus, quid ipse sentiam, id est, quid clarissimos Oratores fecisse uideã nõ tacebo.

Præparent.) hoc est concilient, ut beneuolentia et docilitate nos audiat.

Mysteria tradere, & Plinius dixit, rẽ quasi magnã, & à qua profanos arceamus nõ inuulgare, sed quodam ueluti supercilio & silentij testificatione docere.

Quibus constet Epichirema, & quomodo refellatur. Cap. XIIII.

IGitur ἐνθύμημα, & argumentũ ipsum, id est rem, quæ probationi alterius adhibetur, appellant, & argumenti elocutionem. Eam uerò dixi duplicem: Ex consequentibus, quod habet propositionẽ, coniunctamq; ei protinus probationem, quale pro Ligario: Causa tum dubia, quod erat aliquid in utraq; parte, quod probari posset, nunc melior ea iudicãda est, quam etiã dij adiuuerunt. Habet enim propositionẽ, non habet cõclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus: Ex pugnãtibus uerò, quod etiam solum Enthymema quidẽ uocãt, fortior multò probatio est. Tale est Cicer. pro Milone: Eius igitur mortis sedetis ultores,

ceu elocutionem dixerunt

Veteres enim teste Aristotele, omnem sententiam, quę ex cõtrarijs, idq; breui ambitu cõstaret, ἐνθύμημα uocabant.

cuius

cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Quod quidem etiã aliquando multiplicari solet, ut est ab eodem, & pro eodem reo factum: Quem igitur, cum omniũ gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela, quem iure, quem loco, quem tempore, quem impunè nõ est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis nõ dubitauit occidere. Optimum autem uidetur Enthimematis genus cum proposito dissimili, uel contrario,

Pro Ctesiphonte.

ratio subiũgitur, quale est Demosthenis: Nõ enim si quid unquam contra leges + factum est, idq; tu es imitatus, idcirco te cõuenit poena liberari, quin econtrario damnari multo magis. Nam ut si quis eorũ damnatus esset, tu haec nõ scripsisses, ita damnatus nisi tu fueris, nõ scribet alius.

ortum

Epichirema.) id est, Rhetorica argumenta, et quid differat ab enthymemate.

Epichirematos, & quatuor, & quinq;, & sex etiam factae sunt partes à quibusdã, Cicero maximè quinq; defendit, ut sit propositio, deinde ratio eius, tũ assumptio, et eius probatio, quinta cõplexio. Quia uerò interim & propositio nõ egeat rationis, & assumptio probationis, nõnunq̃ etiã + complexione opus non sit, & quadripartitam, & tripartitam, & bipartitam quoq; fieri posse ratiocinationẽ, mihi & plurimis nihilominus autoribus tres + ad summum uidẽtur. Nam ita se habet natura, ut sit de quo quaeratur, & per quod probetur, tertium adijci potest uelut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primae ac secundae partis exornatio, eisdẽ cedere possunt quibus subijciũtur. Sumamus autem ex Cicerone quinq; partium exemplum: Melius gubernantur ea quae consilio reguntur, quàm quae sine consilio administrãtur. Hanc primam partem numerat, eam deinceps rationibus uarijs, et

cum planè

solummodo

Rhetor. 1.

quàm

quàm copiosissimis uerbis approbari putat oportere. Hoc ego totum + cum sua ratione unum puto, alioqui si ratio pars est (est autem uaria ratio) plures partes esse dicantur. Assumptionem deinde ponit. Nihil autem omniũ rerum melius, quàm omnis mundus administratur. Huius porrò assumptionis quarto in loco aliam inducũt approbationem, de quo idem quod suprà dico. Quinto inducũt loco complexionem, quæ aut infert solum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in loco cùm + conduxerit breuiter expositionem, & assumptionem, adiungit quid ex his conficiatur ad hunc modũ: Quòd si melius geruntur quæ consilio, quàm sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius quàm omnis mundus administratur, cōsilio igitur mundus administratur. Cui parti + consentio. In tribus autem quas fecimus partibus, non est forma semper eadem, sed una in qua idem concluditur: Anima immortalis est. Nam quicquid per se, & ex seipso mouetur, immortale est: sed anima per se, & ex seipsa mouetur, immortalis igitur est anima. Hoc fit non solum in singulis argumentis, sed in totis causis, quæ sunt simplices, et in quæstionibus. Nam & hæ primam habent propositionem. + Sacrilegium commisisti. Non quisquis hominẽ occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc est in causis et quæstionibus longior, quàm in singulis argumentis, & plerunq; summa complexione, uel per enumerationem, uel per breuem conclusionem testantur quid effecerint. In hoc genere propositio dubia est. De hac enim quæritur. Altera est complexio nõ par intentioni, sed uim habens parem: Mors nihil ad nos. Nam quod est dissolutũ,

sensu

insita ratione

cōcluserit

assentior

Sacrilegus es, quia

Hæc est Platonis argumẽtatio in Axiocho.

ſenſu caret: quod autẽ ſenſu caret, nihil ad nos. In alio genere, nõ eadem propoſitio eſt, quæ connexio: Omnia animalia meliora ſunt quàm inanima, nihil autem melius eſt mundo. Mũdus igitur animal. Hic poteſt uideri de re contentio. Potuit enim ſic conſtitui ratiocinatio: Animal eſt mundus, omnia enim animalia meliora ſunt quàm inanima. Cæterũ, hæc propoſitio aut confeſſa eſt + ut proxima, aut probanda, ut qui beatam uitam uiuere uolet, philoſophetur oportet. + Non enim conceditur, cætera ſequi, niſi confirmata prima parte, non poſſunt. Eſt & aſſumptio interim cõfeſſa, ut omnes autem uolunt beatam uitam uiuere. Interim probanda, ut illa: Quod eſt diſſolutũ, ſenſu caret, cũ ſoluta corpore anima, an ſit immortalis, uel ad tempus certum maneat, ſit in dubio. Quam aſſumptionẽ, alij rationem uocant, alij epichirema. Epichirema autem nullo differt à ſyllogiſmis, niſi quod illi & plures habent ſpecies, & uera colligunt ueris: Epichirematis frequentior circa credibilia eſt uſus. Nam ſi contingeret ſemper + controuerſa confeßis probare, uix eſſet in hoc genere uſus Oratoris. Nã quid ingenio eſt opus, ut dicas, bona ad me pertinent? Solus enim ſum filius defuncti, uel ſolus hæres, cùm iure bonorum poſſeßio inteſtati ſecundũ tabulas teſtamenti detur, ad me igitur pertinent. Sed cùm ipſa ratio in quæſtionem uenit, efficiendum eſt certum id quod probaturi ſumus, quod incertum eſt, ut ſi ipſa fortè intentione dicatur, aut filius nõ es, aut non es legitimus, aut non es ſolus. + Itemq; aut hæres non es, aut iuſtum teſtamentum non eſt, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendum eſt iuſtum, propter quod bona adiudicari nobis debeãt. Sed tum eſt neceſſaria illa ſumma cõnexio, cùm in-

teruenit

Marginal notes:

aut proxima probãda

Hoc enim concedit

Epichirema in quo differat à ſyllogiſmo.

controuerſiam

Inteſtati.) qui teſtamento facto, non teſtati ſunt ſupremã uoluntatem.

Itaq;

peruenit oratio largior. + Aliquãdo sufficiunt intentio ac ratio. Silent enim leges inter arma, nec se expectari iubẽt, cũ ei qui expectare uelit, antè iniusta pœna luenda sit, q̃ iusta repetenda. Ideoq; id Enthymema dixerũt, quod est ex cõsequẽtibus rationi simile. Sed et singula quoq; interim rectè ponũtur, ut ipsum illud: Sient leges inter arma. Et à ratione fas est incipere, deinde cõcludere, ut + ibidẽ: Quòd si 12. tabulæ nocturnũ furem quoquo modo, diurnum aũt si se telo defenderet, interfici impunè uoluerunt, quis est qui quoquo modo quis interfectus sit, puniẽdũ putet? Variant aũt hic adhuc, & rursus rationẽ tertio loco ponũt, cũ uideant aliquãdo gladiũ nobis ab ipsis porrigi legibus. Prioris aũt partis duxit ordinẽ. Insidiatori aũt, & latroni, quæ potest inferri + iniusta nex? Hæc intentio. + Quid comitatus nostri? quid gladij uolunt? Hæc ratio. Quos habere + certè nõ liceret, si illis nullo pacto uti liceret. Hæc ex intẽtione, & ratione cõnexio. Huic generi probationis trib. occurritur modis, id est, per omnes partes. Aut enim expugnatur intẽtio, aut assumptio, aut cõclusio, nonnunq̃ omnia. Sed omnia hæc tria sunt. Intẽtio expugnatur: Iure occidi eum qui insidiatus sit. Nã prima statim pro Milone quæstio est: An ei sit fas lucẽ intueri, qui à se hominẽ necatũ esse fateatur. Expugnatur assumptio omnib. ijs quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nõnunq̃ est uera, cùm eius propositio uera nõ sit. Interim ueræ propositionis falsa ratio est: Virtus bonũ est, uerũ est, si quis rationẽ subijciat, quod ea locupletes faciat, ueræ intẽtionis falsa sit ratio. Cõnexio + aut uera negatur, cũ aliud colligit, quàm id quod ex prioribus + cõficitur, aut nihil ad quæstionem dicitur pertinere. Nõ est uera sic, Insidiator iure occiditur:

Nam

Ad quod
idem
Cic. pro Milone.
iustà
Quid comitatus, quid nostri uiri clari uolunt?
circa te
autem
cõficietur

Nam qui curauit, ut uim afferat ut hoſtis, debet etiam ut hoſtis repelli. Rectè igitur Clodius ut hoſtis occiſus eſt. Non utiq;. Nondum enim Clodium inſidiatorem oſtendimus. Sed ſit uera connexio: Rectè igitur inſidiator ut hoſtis occiditur. Nihil ad nos. Nōdum enim Clodius inſidiator apparet. + Sed ut poteſt eſſe uera connexio, & tamen falſa intentio & ratio, ita ſi illa uera ſunt, nunquam eſt falſa cōnexio. Enthymema ab alijs oratorius ſyllogiſmus, ab alijs pars dicitur ſyllogiſmi, propterea quod ſyllogiſmus utiq; cōcluſionem & propoſitionem habet, & per omnes partes efficit quod propoſuit. Enthymema tantum intentum intelligi contentum ſit. Syllogiſmus talis: Solum bonum uirtus. Nam id demū bonum eſt, quo nemo malè uti poteſt. Virtute nemo malè uti poteſt: Bonum eſt ergo uirtus. Enthymema ex cōſequentibus. Bonū eſt uirtus, quia nemo malè uti poteſt. Et contrà: Non eſt bonum pecunia, non enim bonum, quo quiſquam malè uti poteſt. Pecunia poteſt quis malè uti. Non igitur bonum eſt pecunia: Enthymema ex pugnantibus: An bonū eſt pecunia, qua quiſque poteſt male uti? Si pecunia, quæ eſt in argēto ſignato, argentum eſt, qui argentum omne legauit, & pecuniam quæ eſt in argento ſignato legauit. Argentum autē omne legauit, Igitur & pecuniā quæ eſt in argento legauit. Habebit formam ſyllogiſmi. Oratori ſatis eſt dicere: Cùm argentum legauerit omne, pecuniam quoq; legauit quæ eſt in argēto. Peregiſſe mihi uideor ſacra tradentium artes, ſed conſilio locus ſupereſt. Nanq; ego, ut in oratione ſyllogiſmo quidem aliquādo uti, nefas nō duco, ita conſtare totam, aut certè cōfertam eſſe aggreßionum, & enthymematum ſtipatione minimè uelim. Dialogis enim & diale-

cticis

Aldus inuerſo ordine ſic legit: ſed ut poteſt uera eſſe intentio & ratio, & tamen falſa cōnexio, ita ſi illa falſa ſunt, nunquam eſt uera cōnexio, ſed exemplar uetus cū noſtro congruit.

Argentum ſignatum ueteres monetam uocarunt, nempe quod ſigno expreſſo moneat, cuius denum eſſet.

Nō anxiè cōquirendos ſyllogiſmos dialecticos.

ctícis disputationibus erit similior, quàm nostri operis a-
ctionibus, quæ quidem inter se plurimùm differunt. Nan-
que illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes,
minutius & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liqui-
dum, confessumq́; perducũt, ut qui sibi & inueniendi, &
iudicandi uendicent partes, quarum alteram τοπικὴν, al-
teram κριτικὴν uocant. Nobis ad aliorum iudicia compo-
nenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atque
aliarum certè ignaros literarum loquendum est: quos nisi
& delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & non-
nunquã turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac uera sunt,
tenere non possumus. Locuples & speciosa uult esse elo-
quentia, quorum nihil consequetur, si conclusionibus cer-
tis, & crebris, & in unam propè formam cadentibus con-
cisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam
+seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fasti- seueritate
dium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis, non
uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latißimi am-
nes totis uallibus fluat, ac sibi uiam siquando non accepe-
rit, faciat. Nam quid illa miserius lege uelut præformatas
infantibus literas+persequentium, ut Græci dicere solent, prosequentium
quem mater amictũm dedit, solicitè custodientium? Pro-
positio, ac conclusio, ex cõsequentibus & repugnantibus
non inspiret, non augeat, non mille figuris uariet ac uer-
set, ut ea nasci, & ipsa prouenire natura non manufacta,
& arte suscepta, magistrum fateri ubiq; uideantur? Quis
unquam sic dixit Orator? nónne apud ipsum Demosthe-
nem paucißima + huiusmodi reperiuntur? Quæ appre- huius artis
hensa Græci magis (nam hoc solùm nobis peius faciunt) & iuris
in cathenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, &

x indubitata

indubitata colligũt, & probãt confessa, & se antiquis per hoc similes uocant. Deinde interrogati, nunquam respondebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adijciendum, ne ijs quidem consentire me, qui semper argumenta sermone puro, & dilucido, & distincto, cæterum minime lato, ornatoq; putant esse dicenda. Nanq; ea distincta quidem, ac perspicua debere esse confiteor, in rebus uerò minoribus etiam sermone, ac uerbis quammaximè proprijs, & ex usu. At si maior erit materia, nullum ornatum his (qui modò non obscuret) subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ipsa translatio, cum etiam ipsi Iurisconsulti, quorũ summus circa uerborum proprietatem labor est, littus esse audeãt dicere, qua fluctus+ alludit. Quoq; quid natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est uoluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dißimulatione, & multum ad fidem adiuuat audientis uoluptas. Nisi forte existimamus, Ciceronẽ hæc malè in hac ipsa argumentatione dixisse: Silere leges inter arma, & gladiũ nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen+ habendus modus, ut sint ornamento, non impedimento.

Confutatio alia.

Translationis uirtus.

Inquibusdã exemplis alluit scriptũ est, in qbusdam allidit adiectis modis

M. FAB. QVINT. LIBRI quinti finis.

M. Fabij

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM ORATORIARVM Libri Sexti Proœmium, in quo de fortuna sua queritur.

HAEC Marcelle Victori, ex tua uoluntate maximè ingressus, tum si qua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas: nouissimè, penè & necessitate quadam officij delegati mihi, sedulò laborabam, respiciens tamen illam curam meæ uoluptatis, quòd filio, cuius eminens ingenium, solicitam quoque parentis diligentiam merebatur, hanc optimam partem relicturus hæreditatis uidebar, ut si me (quod æquum & optabile fuit) fata intercepissent, præceptore tamen patre uteretur. At me fortuna id agentem diebus ac noctibus, festinantemq; metu meæ mortalitatis, ita subitò prostrauit, ut laboris mei fructus ad neminem minus quàm ad me pertineret. Illum enim de quo summa conceperam, & in quo spem unicam senectutis meæ reponebã, + repetito uulnere orbitatis amisi. Quid nunc agã? aut quem ultrà esse usum mei dijs reprobãtibus credam? nam ita fortè accidit, ut eum quoq; Librum, quem de causis corruptæ eloquentiæ + emisi, iam scribere aggressus, simili ictu ferirer. + Tunc igitur optimum fuit infaustum opus, et quicquid hoc est in me infeliciũ literarũ, super immaturum funus cõsumpturis uiscera mea flammis inijcere, neq; hãc impiam uiuacitatẽ nouis insuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoscat, si studere amplius possum? ac nõ oderit hãc animi mei firmitatẽ, si quis in me est alius usus uocis, quàm ut incusem deos superstes

Deploratio immaturæ mortis filij.

repentino

omisi

Nunc

prospicere omnium meorũ: nullam terras + despicere prouidentiam testeris si non meo casu, cui tamen nihil obijci, nisi quòd uiuam potest, at illorum certè, quos utique immeritos mors acerba damnauit, erepta mihi prius eorundem est mater, quæ nondum expleto ætatis undeuicesimo anno, duos enixa filios, quamuis acerbißimis rapta fatis, felix deceßit. Hoc ego uel uno malo sic eram afflictus, ut me iam nulla fortuna posset efficere felicẽ. Nam cum omni uirtute, quæ in fœminas cadit, functa sit, insanabilem attulit marito do-tam lorem, tum ætate + ea puellari, præsertim meæ cõparata, potest & ipsa numerari inter uulnera orbitatis, liberis tamẽ superstitibus oblectabar, et quod nefas erat, sæua, sed optabat ipsa, me saluo maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor quintũ egressus annum, ut in malis agerem, prior alterũ ex duobus eruit lumen. Non sum ambitiosus in malis, nec augere lachrymarũ causas uolo, utinamq; esset ratio minuendi. Sed dißimulare qui possum? quid ille gratiæ in uultu, quid iucunditatis in sermone, quos ingenij igniculos, quàm + præstantiam placidæ, & substantiã (quod scio uix posse credi) tantum altæ mentis ostenderit? qualis amorẽ quicunq; alienus infans mereretur. illud uerò insidiãtis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blandißimus, me suis nutricibus, me auiæ educanti, me omnibus qui solicitare illas ætates solent, anteferret. Quapropter illi dolori, quẽ ex matre optima, atq; laudem omnẽ supergressa paucos ante menses ceperã, gratulor. Minus enim est quòd flendũ meo nomine, quàm quòd illius gaudendũ est. Vna post hæc Quintiliani mei spe ac uoluptate nitebar, et poterat sufficere solatio. Non enim flosculos sicut prior, sed & decimũ ætatis iam ingressus annum,

Quintilianus filius.

num, certos atq; + deformatos fructus ostenderat. Iuro per mala mea, per infelicem conscientiã, per illos manes, numina doloris mei, has me in illo uidisse uirtutes ingenij, non modò ad percipiendas disciplinas, quo nihil præstantius cognoui, plurima expertus, + studijq; iam tum nõ coacti (sciũt præceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut prorsus posßit hinc esse tanti fulminis metus, quod obseruatũ ferè est, celerius occidere festinatã maturitatem, et esse, nescio quã, quæ spes tantas decerpat, inuidiã, ne uidelicet ultrà quàm homini datum est, nostra prouehantur. Etiã illa fortunæ aderãt omnia, uocis iucunditas & claritas, oris suauitas, & in utracunq; lingua, tanquã ad eam demũ natus esset, expressa proprietas omniũ literarũ. Sed hæc spes adhuc, illa maiora, cõstantia, grauitas, cõtra dolores etiã ac metus robur. Nã quo ille animo, qua Medicorũ admiratione, mensiũ octo ualetudinem tulit? ut me in supremis cõsolatus est? quàm etiam deficiens? quãq; non tũc ipsum illũ alienatæ mentis errorem circa solas literas habuit? Tuósne ego ô meæ spes inanes labẽtes oculos, cum fugientẽ spiritũ uidi? tuũ corpus frigidũ, exangue cõplexus, animã recipere, auramq; cõmunem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogitationibus. Téne cõsulari nuper adoptione, ad omniũ spes honorũ + patris admotũ, te auunculo Prætori generũ destinatum, te omniũ spe Atticæ eloquẽtiæ candidatũ, superstes parens habiturus est tantũ ad pœnas? Et si non cupido lucis, certè patientia uindicet te reliqua mea ætate. Nam frustra mala omnia ad crimen fortunæ relegamus. Nemo nisi sua culpa diu dolet. Sed uiuimus, et aliqua uiuendi ratio quærenda est, credendũq; doctißimis homi-

Ald. deflo-ratos.

studia quæ iam tũ non coacti sciũt esse præce-ptores

prius

nibus, qui unicum aduersorũ solatium literas putauerunt. Siquãdo tamẽ ita resederit præsens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inseri posset, non iniustè petierim moræ ueniã. Quis enim dilata studia miretur, quæ potius non abrupta mirandũ est? Tum si qua minus fuerint effecta his, quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ, aut fortunæ remittantur: quæ si quid mediocrium alioqui nostro ingenio uirium fuit, ut non extinxerit, debilitauit tamen. Sed uel propter hoc nos contumacius erigamus, quod illam ut perferre nobis difficile est, ita facile contemnere. Nihil enim sibi aduersus me reliquit, & infelicẽ quidem, sed certißimam tamen attulit mihi ex his malis securitatem. Boni autem cõsulere nostrũ laborem uel propter hoc certum est, quòd in nullum iam propriũ usum perscueramus, sed omnis hæc cura ad alienos, ut alienis utilis (si modò quid utile scribimus) spectat. Nos miseri, sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus alijs præparamus, alijs relinquemus.

De Conclusione seu Peroratione. Cap. I.

Eroratio sequebatur, quam cumulum quidam, conclusionem alij uocant. Eius duplex ratio est posita, aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & cõgregatio, quæ Græcè dicitur ἀνακεφαλαίωσις, quibusdã latinorũ enumeratio, et memoriã iudicis reficit, & totũ simul causam ponit ante oculos, & etiãsi per singula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus quambreuißimè dicenda sunt, & quod

Anacephalæosin primus appellauit Isocrates teste Phalæreo, nimirũ omnium ante dictorũ qua-

quod Græco uerbo patet, decurrendū per capita. Nam si morabimur, non iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ aũt enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitāda sententijs, & figuris utiq; uarianda, alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione uelut memoriæ Iudicū diffidentis. Sunt autē innumerabiles, optimeq; in Verrē Cicero: Si pater ipse iudicaret, quæ diceret cū hæc probarentur? & deinde subiecit enumerationem. Aut cùm idem in eundē per inuocationē deorum spoliata à Prætore templa dinumerat. Licet & dubitare, num quid nos fugerit, & quid responsuri sint aduersarij his & his, aut quā spem accusator habeat omnibus ita defensis. Illa uero iucūdissima, si cōtingat aliquod ex aduersario ducere argumentū, ut si dicas: Reliquit uerò hāc partē causæ: aut, inuidia premere maluit, aut, ad+ preces confugit, & meritò, cū sciret hæc & hæc. Sed nō sunt singulæ species prosequēdæ, ne sola uideantur quæ fortè nūc dixero, cum occasiones & ex+ausis, et ex dictis aduersariorū, et ex quibusdā fortuitis quoq; oriātur. Nec referenda modò nostra, sed postulandū etiam ab aduersarijs, ut ad quædam respondeant. Id autem, si actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli non possunt. Nā prouocare +quæ inde fortia, nō arguentis est, sed monentis. Id unum epilogi genus uisum est plerisq; Atticorū, & Philosophis ferè omnibus, qui de arte oratoria scriptū aliquid reliquerunt. Id sensisse Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiā per præconē prohibebatur Orator. Philosophos minus miror, apud quos uitij est loco, affici, nec boni mores uidētur, sic à uero Iudicē auerti, nec cōuenire bono uiro uitijs uti. Necessarios tamē affectus fatebūtur, si aliter

quasi repetitionē quemadmodū à capite ad calcē hominē describēdo, nullas partes omittimus

pedes

causis

quæ desint

Vide Aristotelem in principio Rhetoricorū lib. 1.

obtineri uera & iusta, & in cõmune profutura non pos
sint. Cæterum, illud cõstitit inter omnes, etiam in alijs par
tibus actionis, si multiplex causa sit, & pluribus argumen
tis defensa, utiliter ἀνακεφαλαίωσιν fieri solere. Sicut nemo
dubitauerit multas esse causas, in quibus nullo loco sit ne
cessaria, si breues & simplices fuerint. Hæc pars perora
tionis, accusatori, patronoq; æque communis est. Affecti
bus quoq; iisdẽ fere utuntur, sed rarius hic, at ille sæpius,
& magis. Nam huic concitare Iudices, illi flectere conue
nit. Verùm & accusator habet interim lachrymas ex mi
seratione eius Rei quem ulciscitur, & reus de indignitate
calumniæ conspirationis uehementius interim quæritur.
Diuidere igitur hæc officia commodissimũ, quæ plerunq;
sunt, ut dixi, Procemio similia, sed liberiora, plenioraq;. In
partim clinatio enim Iudicũ ad nos petitur initio + parcius cum
ad mitti satis est, & oratio tota superest. In epilogo uerò
idẽ consilio est, qualem animũ + Iudex in consilium ferat, & iam nihil
fecerat amplius dicturi sumus, nec restat quo seruemus. Est igi
tur utrisq; commune, conciliare sibi, auertere ab aduersa
rio Iudicem, cõcitare affectus & componere. Et breuissi
mum quidem hoc præceptũ dari utriq; parti potest, ut to
tas causæ suæ uires Orator ante oculos ponat, & cũ uide
rit quid inuidiosum, fauorabile, inuisum, miserabile, aut sit
in rebus, aut uideri possit, ea dicat, quibus si Iudex esset,
ipse maximè moueretur. Sed certius est ire per singula. Et
quæ cõciliant quidẽ accusatorẽ, in præceptis exordij iam
diximus. Quædã tamẽ, quæ illic ostẽdere satis est in pero
ratione implẽda sunt, magis si contra impotentẽ, inuisum,
perniciosum suscepta causa est, si Iudicibus ipsis aut gloriæ
dãnatio rei, aut deformitati futura absolutio. Nã egregiè

in Vatinium Caluus: Factum, inquit, ambitũ scitis omnes, & hæc uos scire omnes sciunt. Cicero quidem in Verrem etiam emẽdari posse infamiam iudiciorum damnato reo dicit, quod est unum ex supradictis. Metus etiam si est adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiorẽ quàm in procœmio. Qua de re quid sentirem, alio libro iam exposui. Cõcitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit, quorum inuidiam, gratia, odium, turpitudo, iram, offensio iudicis facit, si contumax, arrogans, securus sit, qui non ex facto modò, dicto'ue aliquo, sed uultu, habitu, aspectu moueri solet. Egregieq; nobis adolescẽtibus dixisse accusator Cossutiani Capitonis uidebatur, Græce quidem, sed in hunc sensum: Erubescit Cæsarem timere. Summa tamen cõcitandi affectus accusatori in hoc est, ut id quod + obiecit, aut quàm atrocissimum, aut etiam si fieri potest, quãmaximè miserabile esse uideatur. Atrocitas crescit ex his, quid factũ sit, à quo, in quẽ, quo animo, tempore, quo loco, quo modo, quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulsatum quærimur, de re primũ ipsa dicendum, tum si senex, si puer, si magistratus, si probus, si benè de Repub. meritus, etiãsi + percussus sit à uili aliquo, contemptoq; uel ex cõtrario, à potente nimiũ, uel ab eo à quo minimè oportuit. Et si die fortè solenni, aut his temporib. cum iudicia eius rei maximè exercerentur, aut in solicito ciuitatis statu. Item in theatro, in templo, in concione crescit inuidia. Et si nõ errore, nec ira, uel etiamsi fortè ira, sed iniqua, quòd patri affuisset, quòd respondisset, quòd honores contrà peteret. Et si plus etiam uideri potest uoluisse, q̃ fecit. Plurimum tamen afferet atrocitatis modus, si grauiter, si contumeliosè, ut Demosthenes ex parte percussi cor

De metu adhibendo optimè præcipit Aristoteles lib. 1.

obieris

cõtemptus

poris, ex uultu ferientis, ex habitu inuidiã Midiæ quærit. Occisus est, utrum ferro, an igne, an ueneno, uno uulnere, an pluribus, subitò an expectatione + tortus, ad hanc partem maximè pertinet. Vtitur frequenter accusator & miseratione, cùm aut eius casum quem ulciscitur, aut liberorum, aut parentum solicitudinem cõqueritur. Etiam futuri temporis imagine Iudices mouet, qui maneant eos casus, qui de ui & iniuria questi sunt, nisi uindicẽtur, fugiendum de ciuitate, cedendũ bonis, aut omnia quæcũq; + inimicus faceret, perferenda. Sed sæpius id est accusatoris, auertere Iudicẽ à miseratione qua reus sit usurus, atq; ad fortiter iudicandũ concitare. Cuius loci est, etiam occupare quæ dicturũ, facturum'ue aduersarium putes. Nam & cautiores ad custodiam suæ religionis Iudices facit, & gratiam responsuris aufert, cùm ea prædicta sunt ab accusatore, iam si pro reo petentur, non sint noua, ut Seruius Sulpitius contra + Aufidiam, ne signatorum, ut ab ipsis discrimen obijciatur sibi, præmonet. Nec non ab Aeschine, quali sit usurus Demosthenes actione, prædictum est. Docendi quoq; interim Iudices, quid rogantibus respondere debeant, quod est unum repetitionis genus. Periclitantẽ uerò cõmendat dignitas, & studia fortia, & susceptæ bello cicatrices, & nobilitas, & merita maiorũ. Hoc quod proximè dixi. Cicero atq; Asinius certatim sunt usi pro Scauro, patre hic, ille pro filio. Commendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factũ honestũ uidetur, præcipuè bonitas, humanitas, misericordia. + Iustè.n. tunc petere ea quisq; uidetur à Iudice, quæ alij ipse præstiterit. Referenda pars hæc quoq; ad utilitatẽ Reip. ad Iudicum gloriã, ad exemplum, ad memoriã posteritatis. Plurimum

tertius

inimici animus fert

Aufidiũ, ut et postea sequitur

Cicero pro Scauro.

Iustius

tamen ualet miseratio quæ Iudicẽ flecti non tantũ cogit, Miseratio q̃modo mouenda.
sed motũ quoq; animi sui lachrymis confiteri. Hæc peten
tur aut ex ijs quæ passus est reus, aut ex ijs quæ tum maxi
mè patitur, aut ijs quæ damnatũ manent, quæ & ipsa du-
plicantur, cũ dicimus è qua illi fortuna, & in quã reciden
dum sit. Affert in ijs momentum & ætas, & sexus, & pi-
gnora, liberi dico, & parentes, & propinqui, quæ omnia
tractari uariè solent. Nonnunq̃ etiã & ipse patronus has Cic. pro Milone.
partes subit, ut Cicero pro Milone: O me miserum, ô + te me
infelicẽ. Reuocare me tu in patriã Milo potuisti per hos,
ego te in patria per eosdẽ retinere non potero? Maximeq;
si (ut tunc accidit) non conuenient ei qui accusatur, pre-
ces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplican-
tem, qui à se uirum nobilem interfectum, quia id fieri opor
tuisset, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa præstantia
animi fauorem, & in locum lachrymarum eius ipse suc-
cessit. His præcipuè locis utiles sunt prosopopœiæ, id est, fi Prosopopœia
ctæ alienarum personarum orationes, quales litigatorem
+ decet, uel patronum. + Nudæ tantum res mouent, aut docent
cùm ipsis loquimur, aut cùm ipsas loqui fingimus. Ex per Mutæ
sonis quoq; trahitur affectus. Non enim audire Iudex ui-
detur aliena mala deflentes, sed sensum ac uocem auribus
+ accipere miserorum, quorum etiam mutus aspectus la- accire
chrymas mouet, quantoq; essent miserabiliora, si ea dice-
rent ipsi, tanto sunt quadã sua portione ad efficiendũ po-
tentiora, cùm uelut ipsorũ ore dicuntur, ut scenicis actori
bus eadem uox, eademq; pronunciatio plus ad mouendos
affectus sub persona ualet. Itaq; idem Cicero, quanq̃ pre-
ces non dat Miloni, eumq; potius animi præstantia cõmen
dat, accõmodauit ei tamen uerba, & conuenientes etiam

forti

forti uiro cõquæstiones: O frustrà, inquit, mei suscepti labores. O spes fallaces, ô cogitatiões meæ inanes. Nunquã tamen debet esse longa miseratio, nec sine causa dictum est: Nihil facilius quàm lachrymas inarescere. Nam cùm etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa, quàm dicẽdo effinximus imago: in qua si moramur, lachrymis fatigatur auditor, & requiescit, & ab illo quem ceperat impetu, ad rationem redit. Nõ patiamur igitur frigescere hoc opus, & affectum, cùm ad summam perduxerimus, relinquamus, nec speremus fore, + ut aliena quisquam diu ploret. Ideoq; cùm in alijs, tum maximè in hac parte debet crescere oratio. Quia quicquid nõ adijcit, prioribus etiam detrahere uidetur, & facile deficit affectus, qui descendit.

Lachrymę citißimè arescũt uide Chiliad.

ut aliena mala aliquis deploret

Adhuc de affectibus mouendis. Cap. II

NOn solum autem dicendo, sed etiam faciẽdo quædam lachrymas mouemus, unde et producere ipsos qui periclitentur squalidos atq; deformes, & liberos eorum, ac parentes institutũ & ab accusatoribus ostendi cruentum gladiũ, & lecta è uulneribus ossa, & uestes sanguine perfusas, uidemus, & uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerum ingens plerunq; uis est, uelut in rem præsentem animos hominũ ducentium. Et populum Romanum egit in furorem prætexta C. Cæsaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectum eum, corpus denique ipsum impositum lecto + erat, uestis tamen illa sanguine madens, ita repræsentauit imaginem sceleris, ut non occisus esse Cæsar, sed tum maximè occidi uideretur. Sed non ideo probauerim, quod factum & lego, & ipse aliquãdo uidi depictam tabulam + supra Iouem in imaginem rei, cuius

Sic deducta fuit Phryne scortũ in iudicium, de quo antè annotatũ est.

Lege Suet. in uita Cæsaris.

adest

supra Iouis imaginẽ est

cuius atrocitate Iudex erat cõmouendus. Quæ enim + erit actoris infantia, quæ mutam illam effigiem magis q̃ orationem pro se putet locuturam? At sordes, & squalores, et propinquorum quoq; similem habitum scio profuisse, & magnum ad salutem momentum preces attulisse. Quare & obsecratio illa Iudicum per charißima pignora, utiq; si & reo sint liberi, cõiunx, parẽtes, utilis erit. Et deorum etiam inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratum denique iacere, & genua complecti, nisi tamen persona nos, & anteacta uita, & rei conditio prohibebit. Quędã enim tam fortiter tuenda, quàm facta sunt. Verum sic est habenda autoritatis + ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondam inter hæc omnia potentißimum id quo Lucium Murenã Cicero, accusantibus clarißimis uiris, eripuisse præcipuè uidetur: persuasit enim nihil esse ad præsentem rerum statum utilius, quàm pridie Calend. Ianuarias ingredi consulatum. Quod genus nostris temporibus totum penè sublatũ est, cum omnia curæ, tutelæq; unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu poßint. De accusatoribus & reis sum locutus, quia in periculis maximè uersatur affectus. Sed priuatæ quoq; causæ utrũq; habent perorationis genus, & illud quod est ex enumeratione probationum, & hoc quod ex lachrymis, si aut statu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nam in paruis quidem litibus has tragœdias mouere tale est, + quale si personam Herculis, & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignum quidem admonitione, ingẽs in epilogis, meo iudicio, uerti discrimẽ, quomodo se dicenti, qui excitatur, accommodet. Nam & imperitia, & rusticitas, & rigor, et deformitas afferunt interim frigus, diligẽterq; hæc sunt actori

[Margin notes: est; Sordes, sordidatæ uestes.; Obsecratio.; Inuocatio.; Prostratio.; existimatio; Cicero pro L. Murena.; quasi; Vide Chilia.]

actori prouidenda. Equidem repugnanteis eos patronos, & nihil uultu cõmotos, & intempestiuè ridentes, & facto aliquo, uel ipso uultu risum mouentes, sæpe etiam uidi, præcipuè uerò, cùm aliqua uelut scenicè fiunt. Trãstulit patronus aliquando puellam, quæ soror esse aduersarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduersa subsellia, tanquã in gremio fratris relicturus. At is à nobis præmonitus decesserat. Tũ ille, alioquin uir facundus, inopinatæ rei casu obmutuit, & infantiã suam frigidißimè reportauit. Alius imaginẽ mariti pro rea ꝓferre magni putauit, at ea sæpius risum fecit. Nã & hi quorũ officij erat ut traderent eam, ignari quid esset epilogus, quoties eum respexisset patronus, offerebãt palã, et prolata nouißimè deformitate ipsa, nã senis cadaueri infusa, præteritã quoq; orationis gratiã ꝑdidit. Nec ignotũ quid Gliconi, cui Spiridon fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quẽ in ius productũ quid fleret, interrogabat, ex pædagogo se uellicari respõdit. Sed nihil illa cõtra Cephasios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorũ. Oĩa tamẽ hæc tolerabilia, quib. actionẽ mutare facile est, at qui à stylo nõ recedunt, aut cõticescũt ad hos casus, aut frequentißimè falsa dicũt. Inde est enim: Tendit ad uestra genua supplices manus: et, hæret in complexu liberorũ miser: et, reuocat ecce me, etsi nihil horũ is de quo dicitur, faciat. Et è scholis hæc uitia in quibus omnia liberè fingimus et impunè, quia pro facto est quicquid uolumus, nõ admittit hoc idẽ ueritas fori. Egregieq; Caßius dicẽti adolescẽtulo: Quid me toruo uultu intueris seuerè? Non me hercules, inquit, faciebam, sed sic scripsisti. Ecce, & quàm potuit truculentißimè eum aspexit. Illud præcipuè monendum, ne quis nisi summis ingenij uiribus

ad mo-

ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut est longe uehementißimus hic cùm inualuit affectus, ita si nihil efficit, tepet, quem melius infirmus actor tacitis Iudicum cogitationibus reliquisset. Nam & uultus, et uox, & ipsa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerunq; sunt hominibus quos nõ permouerunt. Quare metiatur, ac diligenter æstimet uires suas actor, & quantum onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res medium, sed aut lachrymas meretur, aut risum. Non autem commouere tantum miserationem, sed etiam discutere epilogi est proprium, cum oratione continua, quæ motos lachrymis Iudices ad iustitiam reducat, tum etiam quibusdã urbanè dictis, quale est: Date puero panem, ne ploret: & corpulento litigatori, cuius aduersarius item puer circa Iudices erat ab aduocato latus. Quid faciam? ego te baiulare non possum. Sed hæc tamen non debent esse + mimica. Ita neq; illum probauerim, qui inter clarißimos sui temporis Oratores fuit, qui pueris in epilogum productis, talos proiecit in medium, quos illi diripere cœperunt. Nanque & hæc ipsa discriminis sui ignorãtia potuit esse miserabilis. Neq; illum, qui cùm esset cruentus gladius eius, ab accusatore prolatus, quo is hominẽ probabat occisum, subitò ex subsellijs ut territus fugit, & capite ex parte uelato, cùm + ad agẽtem ex turba prospexisset, interrogauit, an iam ille cũ gladio recesßisset. Fecit enim risum, sed ridiculus fuit. Discutiendæ tamẽ oratione huiusmodi scenæ. Egregieq; Cic. qui cõtra imaginẽ Saturnini pro Rabirio grauiter, et contra iuuenẽ, cuius subinde uulnus in iudicio resoluebatur, pro Vareno multa dixit urbanè. Sũt et illi leniores epilogi quib. aduersario satis facimus, si fortè eius sit persona talis,

Epilogi propriam.

Mimica legẽdum, non inimica, quãquã quicqd adeò mimicum est omnibus graue & quasi inimicum est.

agendum

Cicero pro Rabirio.

Pro Vareno.

ut illi debeatur reuerētia: aut cùm amicè aliquid commo nemus, & ad concordiam hortamur, quod est genus egregie tractatum à Paßieno, cùm Domitiæ uxoris suæ pecuniariam litem aduersus fratrem eius Aenobarbū ageret. Nam cùm de neceßitudine multa dixisset, de fortuna quoque qua uterq; abundabat, adiecit. Nihil uobis minus deest, quàm de quo contenditis. Omnes autem hos affectus, etiamsi quibusdam uidentur in procœmio, atq; in epilogo sedem habere, in quibus sanè sunt frequentißimi, tamen aliæ quoque partes recipiunt, sed breuiores, ut cùm ex his plurima sint + reseruāda. At hic, si usquam totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex his sic benè diximus reliqua, poßidemus iam Iudicum animos, & + confragosis atq; asperis euecti, tota pādere possumus uela: ut cùm sit maxima pars epilogi amplificatio, uerbis atq; sentētijs uti liceat magnificis atq; ornatis. Tūc est cōmouendum theatrū, cùm uentū est ad ipsum illud, quo ueteres tragœdiæ, comœdiæq; claudūtur. Plaudite. In alijs autē partibus trāctandus affectus erit, ut quisq; nascetur. Nam neque exponi sine hoc res atroces & miserabiles debent. Cùm de qualitate alicuius rei quæstio est, probationibus uniuscuiusq; rei rectè subiungitur. Vbi uerò coniunctam ex pluribus causam agimus, etiam necesse erit uti pluribus quasi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & nouarchis, & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis suas lachrymas dedit. Sunt qui hos μερικοὺς ἐπιλόγους uocent, quo partitam perorationem significant. Mihi nō tam partes eius quàm species uidentur. Siquidem + hæc epilogi et perorationis nomina ipsa apertè satis ostendūt, hanc esse consummationem orationis.

Paßienus pro Domitia uxore.

eruenda

cōfragosius atque asperius

Amplificatio Metaphorica ista omnia, hæc autem summa, quandoquidē ea quæ postremò audiuntur, diutißimè inhærere solent, dāda opera est ut quàm uehemētißimi sub finem simus.

&

De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sint. Cap. III.

QVamuis autem pars hæc iudicialium causarũ sit summa, præcipueq; constet affectibus, et aliqua de his necessariò dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum istum in unã speciem cõcludere. Quare adhuc opus superest, cùm ad obtinenda quæ uolumus potentissimum, tum supradictis multo difficilius, mouendi Iudicum animos, atq; in eum quem uolumus habitũ formãdi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quàm quo id modo cõsequi possemus, ostenderem. Nũc altius omnis rei repetenda ratio est. Nã & per totã (ut diximus) causam, locus est affectibus, & eorũ nõ simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius + afferre uis orãdi potest. Nam cætera forsitan tenuis quoq;, et angusta ingenij uena, si modò uel doctrina, uel usu sit adiuta, generare, atque ad frugẽ aliquã perducere queat. Certè sunt, semperq; fuerunt non parũ multi, qui satis peritè, quæ essent probationibus utilia, reperirẽt, quos equidẽ nõ cõtemno, sed hactenus utiles credo, ne quid per eos Iudici sit ignotũ, atq; (ut dicã quod sentio) dignos à quibus causas disertè docerentur. Qui uerò Iudicẽ rapere, & in quẽ uellet habitum animi posset perducere, quo dicto flendũ & irascendum esset, rarius fuit. Atq; hoc est, quod dominetur in iudicijs, hæc eloquentiã regunt. Nam argumenta plerunq; nascuntur ex causa, & pro meliore parte plura sunt semper, ut qui per hæc uicit tantũ, non defuisse sibi aduocatũ sciat. Vbi uerò animis Iudicũ uis afferenda est, & ab ipsa ueri contemplatione abducenda mens, ibi propriũ Oratoris

In unam speciẽ.) pro simpliciter et quasi cõpendio, uel suo numeratoq; ordine, ut & in 4. dixit; in unã speciem, pro paucis uerbis

afferri orãti potest

Vena.) productu atq; adeo fluxu, Cicero. dixit succo ingenij

Hoc libellis nõ cõtinet.) & alias quasi prouerbij in speciẽ dictũ reperio, pro eo quod est, preceptis cõprehendi nõ potest, ductũ à libellis iudiciarijs è quibus solẽt probationes desumi.

opus est. Hoc non docet litigator, hoc causarũ libellis non continetur. Probationes enim efficiũt sanè, ut causam nostram meliorẽ esse Iudices putent, affectus præstãt ut etiã uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoq;. Nã cùm irasci, fauere, odisse, misereri cœperint, agi iam rem suam existimant: & sicut amãtes de forma iudicare nõ possunt, quia sensum oculorũ premit amor, ita omnem inquirendæ ueritatis rationem Iudex amittit, occupatus affectibus, æstu fertur, & uelut rapido flumini obsequitur: ita argumenta ac testes quid egerint, pronunciatio ostendit, cõmotus autẽ ab Oratore Iudex quid sentiat, sedẽs adhuc atq; audiẽs confitetur. An cũ ille, qui plerisq; perorationibus petitur, fletus erumpit, nõ palàm dicta sententia est? Huc igitur incumbat Orator, hoc opus eius, hic labor est, sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt. Adeò uelut spiritus operis huius atq; animus est in affectibus. Horũ aũt, sicut antiquitus traditum accepimus, duæ sunt species, alteram Græci πάθος uocant, quam nos uertentes rectè ac propriè affectũ dicimus: alterã ἦθος, cuius nomine, ut ego quidem sentio, caret sermo Romanus, mores appellãtur, atq; inde pars quoque illa Philosophiæ ἠθικὴ moralis est dicta. Sed ipsam rei naturã spectanti mihi, nõ tam mores significari uidentur, quàm morũ quædã proprietas. Nã ipsis quidem omnes habitus mentis cõtinentur. Cautiores uoluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerũt. Affectus igitur hos cõcitatos, illos mites atq; compositos esse dixerunt. In altero uehemẽter cõmotos, in altero lenes, deniq; hos imperare, illos persuadere, hos ad perturbationẽ, illos ad beneuolentiam præualere. Adijciunt quidã peritorum, πάθος tẽporale esse. Quod ut accidere frequẽtius fateor,

Spiritus.) Quo quasi uiuit, & mẽbris suis cõsistit oratio & uegetis & spirantibus.

ἦθος Rodolphus Agricola quasi in eadem cum Fabio heresi, nõ mores sed morũ affectiões, seu dispositiones recte putat interpretari se posse.

ita nonnullas credo esse materias, quæ continuum desiderent affectum. Nec tamen minus artis aut usus hi leniores habent, uirium atq; impetus non tantundem exigunt. In causis uerò etiã pluribus uersantur, imò secundum quendam intellectũ in omnibus. Nam cùm nisi ex illo & hoc loco nihil ab Oratore tractetur, quicquid de honestis, & utilibus, deniq; faciendis et nõ faciendis dicitur, hoc uocari potest. Quidã cõmendationem, atq; excusationem propria huius officij putauerũt, nec abnuo esse ista in hac parte, sed nõ concedo ut sola sint, + quin illud adhuc adijcio, alioqui πάθος, atq; ἦθος, esse interim ex eadẽ natura, ita ut illud maius sit, hoc minus, ut amor πάθος, charitas ἦθος. Interdũ diuersa inter se, sicut in epilogis. Nãq; πάθος concitat, ἦθος solet mitigare. Propria tamẽ mihi uis nominis, et exprimẽda natura est, quatenus appellatione ipsa nõ satis significari uidetur. ἦθος quod intelligimus, quodq; à docẽtibus desideramus, id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur, nõ solùm mite ac placidũ, sed plerunq; blandũ, et humanũ, & audientibus amabile, atq; iucundũ. In quo exprimẽdo summa uirtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerũ, hominũq; uideantur, quo mores dicẽtis ex oratione pelluceãt, & quodãmodo agnoscãtur, quod est sine dubio inter coniunctas maximè personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfaciamus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamẽ alia patris aduersus filiũ, tutoris aduersus pupillũ, mariti aduersus uxorẽ moderatio est. Hi enim præ se ferũt eorum ipsorũ, à quibus lædũtur, charitatẽ, neq; alio modo inuisos eos faciunt, quã quòd amare ipsi uidentur. Alia cùm senex adolescentis, alia cùm cõuitium honestus inferioris fert. Hic enim tantum concitari, illic

ἦθος inquit Hermogenes, quasi pedestris quædam affectio est quæ non in graues turbatasq; uoluntates & uarietates exurgit ut πάθος, sed blãdo quodã atq; iucũdo motu animis audientiũ illabatur et quasi quandam uitæ suauis consuetudinẽ effingat.

etiam affici debet. Sunt & alia ex eadem natura, sed + mo
momenti tus adhuc minoris, ueniā petere, adolescentiæ defendere
amores. Nonnunquā etiam leuis alieni caloris ac risus ex
hac forma uenit, sed nō his ex locis tantū, uerùm aliquan
to magis propriæ sunt uirtutes simulationis, satisfaciendi,
Ironia. rogandi, & εἰρωνείας, quæ diuersum ei quod dicit, intelle-
ctum petit. Hinc etiā ille maior ad concitandū odiū nasci
affectus solet, cum hoc ipso, quo nos aduersarijs submitti-
mus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Nanq; eò
graues, & intollerabiles idipsum demonstrat, quod cedi-
mus, & ignorāt cupidi maledicendi, aut affectatores liber
tatis, plus inuidiā quàm cōuitium posse: nam inuidia ad-
uersarios, conuitium nos inuisos facit. Ille iam penè me-
dius affectus est ex amoribus, & desiderijs amicorum &
necessariorum: nam & hoc maior est, et illo minor. Non
parum significanter etiam illa in scholis ἤθη dixerimus,
inuidos quibus plerunq; rusticos superstitiosos, auaros, + timidos,
secundum conditionem propositorum effingimus. Nam
sic ἤθη mores sunt, cùm hos imitamur, & ex his ducimus
orationem. Deniq; hoc omne, bonum & comem uirū po
scit, quas uirtutes cùm etiā in litigatore debeat Orator, si
fieri potest, approbare, utique ipse aut habeat, aut habere
credatur. Sic proderit plurimum causis, quibus ex sua bo
nitate faciet fidem. Nam qui dum dicit malus uidetur,
utiq; malè dicit. Non enim uidetur iusta dicere, alioquin
ἦθος uideretur. Quare & ipsum etiam dicendi genus, in
hoc placidum debet esse, ac mite, nihil superbum, nihil
elatum saltē ac sublime desideret. Propriè, iucundè, credi-
biliter dicere sat est. Ideoq; & medius ille orationis mo-
dus maximè cōuenit. Diuersum est huic quod πάθος dici
tur,

tur, quodq; nos affectū propriè uocamus, & ut proximè utriusq; differentiā signem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ simile. Hæc pars circa iram, odiū, metum, inuidiā, miserationem ferè tota uersatur. Quæ quibus ex locis ducenda sint, & manifestū omnibus, et à nobis in ratione procœmij, atq; epilogi dictū est. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem facimus: Et inuidiā, nanq; altera inuidū, altera inuidiosum facit. Hoc aūt hominis, illud rei est, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauia per se, parricidium, cædes, ueneficium: quædam efficienda sunt. Id aut contingit, cum magnis alioqui malis grauius esse id quod paßi sumus, ostenditur.

πάθος ait Isocrates teste Suida, τραγικὴ διάθεσις, θύμου καὶ ὀργῆς μεστὴ, πάντων ταραχῶν πεπληρωμένη.

Qualè est apud Vergilium:

> `O felix una ante alias Priameia uirgo, — Aeneid. 3.
> Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
> Iussa mori—

Quàm miser enim casus Andromachæ, si comparata ei felix Polyxena? Aut cùm ita exaggeramus iniuriam nostram, ut etiam quæ multo minora sint, intoleranda dicamus: Si pulsasses, defendi non poteras, uulnerasti: Sed hæc diligentius, cùm ad Amplificationē uenerimus, dicemus. Interim notasse contentus sum, non id solùm agere affectus, ut quæ sunt, ostendātur acerba ac luctuosa, sed etiam ut quæ toleranda haberi solent, grauia uideantur, ut cùm in maledicto plus iniuriæ quàm in manu, in infamia plus pœnæ dicimus quàm in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis est, ut Iudicē non ad id tantùm impellat, in quod + ipse à rei natura duceretur, sed aut qui non est, aut maiorem quàm est faciat affectum. Hæc est illa, quæ δείνωσις uocatur, rebus indignis, asperis, inuidiosis addens uim oratio.

+ ipsa res natura ducūtur.

Qua uirtute, præter alios plurimùm Demosthenes ualuit. Quòd si tradita mihi præcepta sequi sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorum quæ legi, uel didici, quod modò probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci aperire penetralia: quæ quidem non aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce accepi. Summa enim (quantum ego quidem sentio) circa mouendos affectus in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nam & luctus, & iræ, & indignationis aliquando etiam ridicula fuerit imitatio, si uerba, uultumq; tantum, non etiam animũ accõmodauerimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugẽtes utiq; in recenti dolore disertissimè quædam exclamare uideantur, & ira nonnunquã indoctis quoq; eloquentiam faciat, quàm quòd illis inest uis mentis, & ueritas ipsa morũ? Quare in ijs quæ uerisimilia esse uolemus, simus ipsi similes eorum qui uerè patiuntur affectibus, & à tali animo proficiscatur oratio, qualem facere iudicem uolet. An ille dolebit, qui audiet me cùm hoc dicam, non dolentem? irascetur, si nihil ipse qui in iram concitat, idq; exigit, simile patietur? siccis agens oculis lachrimas dabit? fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa nõ habet. Primum est igitur, ut apud nos ualeant ea, quæ ualere apud iudicem uolumus, afficiamurq; antequam afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neq; enĩ sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere, quas φαντασίας Græci uocant, nos sanè uisiones appellemus, per quas imagines rerum absentium ita repræsentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere uideamur. Has quisquis bene ceperit, is

Qui affectus probe moueri uult, prius ipse moueatur necesse est, huiusmodi præceptũ etiã Horat. in arte poëtica nobis reliquit.

rit, is

rit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidã dicunt εὐφαντασιωτὸν, qui sibi res, uoces, actus, secundum uerum optimè finget, quod quidem nobis uolentibus facilè contingct. Nam ut inter ocia animorum, & spes inanes, & uelut somnia quædam uigilantium, ita nos hæ, de quibus loquimur, imagines prosequuntur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum quas non habemus usum uideamur disponere, nec cogitare, sed facere hoc animi uitium ad utilitatem + non transferemus? + Vt hominem occisum queror, non omnia quæ in re præsenti accidisse credibile est, in oculis habeo? non percussor ille subitus erumpet? non expauescet? circumuentus exclamabit? uel rogabit? uel fugiet? non ferientem, nõ concidentem uidebo? non animo sanguis, & pauor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus insidet? Insequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illustratio, & euidentia nominatur, quæ non tam dicere uidetur, quàm ostendere, & affectus non aliter, quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur. An non ex his uisionibus illa sunt?

nostram
At

Res præsens, nõ ipsum modo tempus in quo accidit, sed omnia quę in eo tempore gesta sunt, peculiaris hæc dicendi formula.

Energiæ.

Excußi manibus radij, reuolutaq; pensa. &, Aeneid. 10.
—Leuiq; patens in pectore uulnus.

Et equus ille in funere Pallantis positis insignibus:
It lachrymans, guttisq; humectat grandibus ora.

Quid? nõ idem Poëta penitus ultimi fati cepit imaginem, ut diceret:
—Et dulcis moriens reminiscitur Argos?

Vbi uerò miseratione opus erit, nobis ea quibus querimur, accidisse credamus, atq; id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos grauia, indigna, tristia passos queramur. Nec agamus rem quasi alienã, sed assumamus

Aldus parū parumper legit

parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe Histriones, atque Comœdos, cùm ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. Quòd si in alienis scriptis sola pronunciatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, & moueri periclitantium uice possimus? Sed in schola rebus quoq; ipsis affici conuenit, easq; ueras sibi fingere, hoc magis, quòd illic ut litigatores loquimur frequentius, quàm ut aduocati. Orbum agimus, et naufragium, & periclitantem, quorū induere personas non attinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi nō fuerunt, quibus, ipse quantuscunq; usus fuit (nā peruenisse me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus sum, ut me non lachrymæ solùm deprehenderint, sed pallor, & uero similis dolor.

uisis dictionibus.

Huc refer Polū histrionem de q̄ Cælius.

De Risu. Cap. IIII.

Hinc

HVic diuersa uirtus, quæ risum Iudicis mouendo, & illos tristes soluit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & à satietate, uel à fatigatione renouat. Quanta sit autem in ea difficultas, uel duo maximi Oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docent. Nam plerique Demostheni facultatem huius rei defuisse credunt, Ciceroni modū. Nec uideri potest noluisse Demosthenes, cuius pauca admodum dicta, nec sanè cæteris eius uirtutibus respondentia, palàm ostendunt, non displicuisse illi iocos, sed non contigisse. Noster uerò, non solùm extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus habitus est nimius risus affectator. Mihi quidē, siue id rectè iudico, siue amore immodico præcipui eloquentia uiri laboro, mira quædam

Nam Plutarchus in problematis docet, amicos Ciceronis ab illo

uidetur

uidetur in eo fuisse urbanitas. Nam & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus & interrogandis testibus plura quàm quisquā dixit facetè, & illa ipsa quæ sunt in Verrem dicta frigidius, alijs aßignauit, et testimonij loco posuit, ut quo sunt magis uulgaria, eo sit credibilius illa ab Oratore non ficta, sed paßim esse iactata. + Vtinam Quintus, & libertus eius Tiro, aut alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulsissent, & plus iudicij in eligendis, quàm in congerendis studijs adhibuissent. Minus obiectus locus calumniantibus foret, qui tamen nunc quoq; ut in omni eius ingenio facilius quid reijci, quàm quid adijci poßit, inuenient. Affert autem summam rei difficultatem. Primùm, quòd ridiculum dictum plerunq; falsum est, hoc semper humile, sæpe ex industria deprauatum, præterea + nunquam honorificum, tum uaria hominū iudicia in eo, quia non ratione aliqua, sed motu animi quodam, nescio an enarrabili, iudicatur. Neq; hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi tentauerint. Vnde risus, qui non solum facto aliquo dicto'ue, sed interdum quodam etiam corporis tactu * lacesßitur. Præterea non una ratione moueri soleat. Neque enim acutè tantum, ac uenustè, sed stultè, iracundè, timidè dicta aut facta ridentur. Ideoq; anceps eius rei ratio est, quod à derisu non procul abest risus. Habet enim, ut Cicero dicit, sedem in deformitate aliqua, et turpitudine: quæ cùm in alijs demōstrantur, urbanitas, cùm in ipsum dicentem recidunt, stultitia uocatur. Cùm uideatur autem res leuis, & quæ à scurris, mimis, insipientibus deniq; sæpe mouetur, tamen habet uim nescio an imperiosißimā, & cui repugnari minimè potest. Erumpit etiam inuitis sæpe,

illo contendisse multoties, ut iocandi cauillandiq; lasciuiæ moderaretur.

Vtinamq; libertus eius Tiro,

tanquam

Hoc uerbum non erat in uetusto codice. Aldus legit ut cessitur.

Lib. 2. de Oratore.

Hæ tres uoces in Aldino codice non reperiuntur.

+ nec fultus ope, nec ultus modò, ac uocis exprimit confessionem, sed totũ corpus ui sua concutit. Rerum autem sæpe, ut dixit, maximarũ momenta uertit, cùm odium iráq; frequentißimè frangat. Documento sunt iuuenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnam locuti, cùm rationem facti reposcerentur, & neq; negari res, neque defendi posset, risu sunt & opportuno ioco elapsi. Nanq; unus ex his, imò, inquit, nisi lagena defecisset, occidissemus te. Eáq; urbanitate tota est inuidia criminis dissoluta. Verùm hoc quicquid est, ut non ausim dicere, carere omnino arte, quia nonnullam obseruationem habet, suntq; ad id pertinẽtia, & à Græcis & à Latinis composita præcepta, ita planè affirmo, præcipuè positũ esse in natura, & in occasione. Porrò natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis atq; habilior sit ad inueniendum, nam id sanè doctrina posset augeri, sed inest proprius quibusdam decor in habitu, atq; uultu, ut eadẽ illa minus dicente alio uideantur urbana esse. Occasioni uerò & in rebus est tanta uis, ut sæpe adiuti ea nõ indocti modò, sed etiam rustici salsè dicant, + ut cũ quis aliquid dixerit prior. Sunt enim longè uenustiora omnia in respondendo, quàm in prouocando. Accedit difficultati, quòd eius rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Vtiq; in conuiuijs, & sermonibus multi dicaces, sed quia in hoc usu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte propria, sed ad hanc cõsuetudinem accommodata. Nihil autem uetabat & cõponi materias in hoc idoneas, ut cõtrouersiæ permistis salibus fingerẽtur, uel res proponi singulas ad iuuenũ talem exercitationẽ. Quin illæ ipsæ quæ + dicta sunt, ac uocantur, quas certis diebus festæ licentiæ dicere solebamus,

et ĩeo quisquis dixerit aliqd prior.

dictæ sunt

si pau-

si paulū adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his serium quoq; esset admistū, plurimū poterunt utilitatis afferre, quæ nunc iuuenū, uel sibi ludentium exercitatio est. Pluribus autē nominibus in eadem re uulgò utimur, quæ tamen si diducas, suam propriā quandam uim ostendent. Nam & urbanitas dicitur, qua quidem significari uideo sermonem præ se ferentem in uerbis, & sono, & usu proprium quendam gustum urbis, & sumptam ex conuersatione doctorū tacitam eruditionem. Deniq; cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadam et uenere dicatur, apparet. Salsum in consuetudine pro ridiculo tātum accipimus, natura non utiq; hoc est, quanq̄ & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, omne quod salsum sit, ait esse Atticorū, quia sunt maximè ad risum compositi. Et Catullus cùm dicit:

Vrbanitas.

Venustum.

Salsum.

Nulla in tam magno est corpore mica salis.

✝ Hoc dicit, nihil in corpore eius esse ridiculū. Salsum igitur erit, quod nō erit insulsum, uelut quoddam simplex orationis condimentum, quod sentitur latente iudicio, & uelut palatum excitat, & à tædio defendit orationem. Sanè tamen ut ille in cibis paulò liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis: ita hi quoq; in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi sitim. Facetum quoq; non tantum circa ridicula opinor consistere. Neq; enim diceret Horatius facetum carminis genus natura concessum esse Vergilio, decoris hanc magis, & excultæ cuiusdam elegātiæ appellationem puto. Ideoq; in Epistolis Cicero hæc Bruti refert uerba: Ne ulli sunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti mollius, quod conuenit cum illo Horatiano:

Non

Facetum.

-Molle

-Molle atq; facetum Vergilio.

Iocus. Iocum uerò accipimus, quod est contrariũ serio. Nam & fingere, et terrere, & promittere, interim iocus est. Dicacitas. Dicacitas sine dubio à dicendo, quæ ex omni genere cõmuni ducta est, propriè tamẽ significat sermonem cum risu aliquo incessentem. Demosthenes urbanus fuit. Ideo Demosthenẽ urbanũ fuisse dicunt, dicacem negant. Proprium autem materiæ, de qua nunc loquimur, est ridiculũ. Ideóq; hæc tota disputatio à Græcis περὶ γελοίου inscribitur. Etenim + Eius prima diuisio traditur eadem, quæ est omnis orationis, ut sit positũ in rebus, aut in uerbis. Vsus autem maximè simplex. Aut enim ex alijs risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus: Nostra ridicula indicamus, & De Orat. 2. ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua subabsurda. Nan que eadem, quæ si imprudentibus excidant, stulta sunt, si simulamus, uenusta credũtur. Tertium est genus, ut idem dicit, in decipiẽdis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæterisq; quæ neutram personam contingunt. Ideóq; à me media dicuntur. Item ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto risus conciliatur interim admista grauitate, ut Pro Cælio M. Cæcilius Prætor, cùm sellam eius currulem Consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentã. Dicebatur autem Consul à patre aliquando cæsus flagris. Interim sine respectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana, quod neq; Oratori, neq; ulli graui uiro conueniat. Idem autem de uultu gestuq; ridiculo dictum sit, in quibus est quidem summa gratia, sed + maior cùm captare risum non uidentur. maiorẽ captare risum non uidentur. Nihil enim ex his quæ dicũt salsa, dicunt insulsius. Quanquã autem gratiæ plurimum dictis seueritas affert, fitq; ridicu

lum id

lum id ipsum, quia qui dicit illa, non ridet, est tamen inte-
rim & aspectus, & habitus oris, & gestus nõ inurbanus,
cùm ijs modus cõtigit. Id porrò quod dicitur, aut est lasci-
uium & hilare, qualia Galbæ pleraq;: aut cõtumeliosum,
qualia nuper Iunij Baßi: aut asperum, qualia Caßij Seue-
ri: aut lene, qualia Domitij Afri. Refert ijs ubi quis uta-
tur. Nam in + cõuictibus & quotidiano sermone lasciua conuiuijs
humilibus, hilara omnibus cõuenient. Ludere + nunquã nõnunquã
uelimus, longeq; absit propositum illud: potius amicum q̃
dictum perdidi. In hac quidem pugna forensi malim mihi
lenibus uti licere: quanquam & contumeliosè, & asperè
dicere in aduersarios permissum est, cùm accusare etiam
palàm, & caput alterius + iustè petere concessum sit. Sed inuise
hic quoq; tamẽ inhumana uideri solet fortunæ insectatio,
uel quia culpa caret, uel quia recidere etiam in ipsos qui
obiecerunt, potest. Primum itaque considerandum est, &
quis, in qua causa, & apud quem, & in quem, & quid di-
cat. Oratori minimè conuenit distortus uultus gestusq;,
quæ in mimis rideri solent. Dicacitas etiam scurrilis &
scenica, huic personæ alienißima est. Obscœnitas uerò, nõ
à uerbis tantum abesse debet, sed etiam à significatione.
Nam si quando obijci potest, non in omni loco exprobran-
da est: Oratorem præterea ut dicere urbanè uolo, ita uide-
ri affectare id planè nolo. Quapropter ne dicet quidẽ sal-
se quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, q̃
minuet autoritatẽ. Nec accusatorem autem atroci in cau-
sa, nec patronum in miserabili iocantem ferret quisquam.
Sunt etiam Iudices quidã tristiores, quàm ut risum liben-
ter patiantur. Solet interim accidere, ut id quod in aduer-
sarium dicimus, aut in Iudicem conueniat, aut nostrum
quoq;

quoq; litigatorem, quãquam aliqui reperiuntur, qui ne id quidem, quod in ipsos recidere posit, euitent. Quod fecit Longus Sulpitius, qui cùm ipse fœdißimus esset, cum contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit. Cui respondens Domitius Afer: Et tu, inquit, ex animi sẽtẽtia Longe? Qui malam faciem habet, liber non est? Vitandũ etiam, ne petulans, ne superbũ, ne loco, ne tempore alienum, ne præparatũ & domo allatum uideatur quod dicimus. Nam aduersus miseros, sicut suprà dixeram, inhumanus est iocus. Sed quidam sunt ita receptæ autoritatis, & notæ uerecundiæ, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis iam præceptũ est.

homines Illud non ad orandi ferè consilium, sed ad + omnia pertinet. Lacessat hoc modo, quem lædere sit periculosum, ne aut inimicitiæ graues insequantur, aut turpis satisfactio. Malè etiam dicitur, quod in plures conuenit, si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia

salsa multorum. Ea quæ dicit uir bonus, omnia + salua dignita-

dices te ac uerecundia + decent. Nimiũ enim risus pretium est, si probitatis compendio constat. Vnde autem concilietur risus, & quibus ex locis peti soleat, difficillimum est dicere. Nam si species omnes persequi uelimus, nec modum reperiemus, & frustrà laborabimus. Neq; enim numerosi minus sunt loci ex quibus hæc ducta, quàm illi ex quibus eæ quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Nam hic quoq; est inuentio, & elocutio, atq; ipsius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Risus igitur oriuntur aut ex corpore eius in quem dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo dictisq; colligitur, aut ex his quæ sunt extrà posita. Intra hæc enim est omnis uituperatio, quæ si grauius posita

sita sit, + seria sit: si leuius ridicula. Hæc aut ostendun-tur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum est autem, ut oculis subijcere contingat, ut fecit + C. Iulius, qui cum Helmio Manciæ sæpius obstrepenti sibi diceret, iam ostendam qualis sis, isq; plane instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito demonstrauit imaginem * galli in scuto Cimbrico pictam, cui Mancia + tum simillimus esset uisus. Tabernæ autem erant circa forum, ac scutum illud signi gratia positum. Narrare quæ salsa sint, in primis est subtile, & oratorium: ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepasio, atque Fabritio: ac M. Cæcilius de illa D. Lælij, collegæq; eius in prouinciam festinantium contentione. Sed in his omnibus cùm elegans & uenusta exigitur tota expositio, tum id est festiuißimum, quod adijcit Orator. Nam & à Cicerone sic est Fabritij fuga illa condita. Itaque cùm callidißimè se putaret dicere, & cùm illa uerba grauißima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite, inquit, hominum fortunas, respicite uarios duros'que casus, respicite C. Fabritij senectutem. Cùm hoc, respicite, ornandæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse. At Fabritius à subsellijs demisso capite discesserat, & cætera quæ adiecit, nam notus locus, quum in re hac solum esset, Fabritium à iudicio receßisse. Et Cælius cùm omnia uenustißimè finxit, tum illud ultimum sic subsecutus: Quomodo transierit, utrum rete, an piscatorio nauigio, nemo sciebat. Siculi quidem (ut sunt lasciui, & dicaces) aiebant in delphino sedisse, & sic tanquam Ariona transuectum. In narrando autem Cicero consistere facetias putat, dicacitatem in iaciendo. Mirè fuit in hoc genere uenustus Afer

scuera

Crassus habet Plin. lib. 35 cap. 4.

Gallū aūt non hominē intelligē, obstreperū eni animal natura, & clamoribus ingratū.

quam

Domitius,

Domitius, cuius orationibus cõplures huiusmodi narrationes insertæ reperiuntur, sed dictorum quoq; ab eodem urbane sunt editi libri. Illud quoq; genus est positum non in hac ueluti iaculatione uerborũ, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodã longiore actu, quod de Crasso contra Brutum Cicero in secundo de Oratore libro, & alijs quibusdam locis narrat. Nam cùm Brutus in accusatione Cn. Planci ex duobus lectoribus ostendisset, contraria L. Crassum patronum eius in oratione quam de colonia Narbonensi habuerat, suasisse his quæ de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipse lectores, hisq; patris eius dialogos dedit legendos, quorum cùm in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum complecteretur, requirebat ubi essent hæ possessiões. Omneis autem illas Brutus uendiderat, & cùm paterna mancipa ret prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq;, et quibusdam etiam interim historijs, exponendi gratia consequi solet. Sed acutior est illa, atq; uelocior in urbanitate breuitas. Cuius quidẽ duplex est forma, dicendi ac respondendi, sed ratio cõmunis in parte. Nihil enim in lacessendo dici potest, quod non etiam in repercutiendo. At propria quædam sunt respondentium, illa etiam ira concitati afferre solent, hæc plerunq; in altercatione, aut in rogãdis testibus. Cùm sint autem loci plures ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum est mihi, nõ omneis eos Oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibologia, neq; illa obscura, quæ Atellanæ more captantur, nec qualia uulgò iactantur uilißimo quoq; conuersa in maledictum ferè ambiguitate. Ne illa quidem quæ Ciceroni aliquando, sed non in agendo exciderunt, ut dixi, cùm is candidatus,

qui

qui coqui filius habebatur, corã eo suffragiũ ab alio petè/ret: Ego quoq; tibi iurè fauebo. Non quia excludenda sint omnino uerba duos sensus significãtia, sed quia rarò bellè respondeant, nisi cùm prorsus rebus ipsis adiuuantur. Quare non hoc modo penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eundem, dè quo suprà dixi Isauricũ. Miror quid sit, quòd pater tuus, homo cõstantißimus, te nobis uarium rè liquit. Sed illud ex eodem genere præclarum, cùm obijce/ret Miloni accusator, in argumentum factarũ Clodio insi/diarum, quòd Bouillas ante horam nonam diuertisset, ut expectaret dum Clodius à uilla sua exiret, & identidem interrogaret, quo tempore Clodius occisus esset, respõdit, serò, quod uel solùm sufficit, ut hoc genus non totum repu dietur. Nec plura modò significari solent, sed etiam diuer sa, ut Nero de seruo peßimo dixit: Nulli apud se plus fidei haberi, nihil ei neq; + occlusum, neq; + signatum esse. Per/uenit res usq; ad ænigma, quale est Ciceronis in Pletoriũ Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit dum uixisset, lu/dum, postquã mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autem dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire solitæ, post mortem eius bona uenibant, quanquam hic lu dus per translationem dictus est, magistri per ambiguita/tem. In metalepsin quoq; cadit eadem ratio dictorum, Vt Fabius Maximus incusans + Augusti congiariorum, quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminaria esse dixit. Nam congiarium cùm sit cõmune liberalitatis atq; mensuræ, à mensura ducta imminutio est rerum. Et hæc tam frigida, quàm est nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis lite/ris, ut Acisculum, quia esset pactus Pacisculum, & placi/dum nomine, quia his acerbus natura esset acidum: &

Hic iocus est in ambigua pronunciatione, quo ueteres qui non aliter fere ac proferebant. Donatus in Adelphis huius ioci mentionem faciẽs sic ait: Et Ciceronis dictũ refert in eũ, q coqui filius secum causas agebat. Tu quoq; aderas huic causæ. Nã apud ueteres coquus non per c literam sed per q scribebatur.

inclusum

obsignatũ

anguste

Magistri per ambigui.) Romani eñ eos qui bonis alicuius uendẽdis præerãt ut creditorib. solueret, uel cum aliquid sub hasta ueniret, magistros uocabãt.

Cic. ad Attic. De possessionibus hæreditatũ & possidendis bonis, magistrisque faciendis, uendendisq; ex edicto, & postulari, & fieri solet.

Tullium, cùm fur esset, Tolliũ dictos inuenio. Sed hæc eadem genera cõmodius in rebus quàm in nominibus respõdent: Afer enim uenustè Manlium Suram multũ in agendo discursantẽ, salientem, manus iactantẽ, togam deijcientem & reponentem, non agere dixit, sed satagere. Est hoc dictum per se urbanũ satagere, etiãsi mulla absit alterius uerbi similitudo. Fiunt & detracta, & adiecta aspiratione, & bonis cõiunctis uerbis, similiter sæpius frigida, aliquando tamen recipienda, eademq; cõditio est in ijs, quæ

Actio. 3.

à nominibus trahũtur. Multa ex hoc Cicero in Verrẽ, sed ut ab alijs dicta, modò futurũ ut omnia uerreret, cùm diceretur Verres: modò Herculi, quẽ expilauerat + molestior

molestiorẽ apro Erymanthio fuisse

est quàm is apro Erymanthio fuisset: modò malum Sacerdotem, qui tam nequã Verrem reliquisset, quia Sacerdoti Verres successerat. Præbet tamen aliquãdo occasionem

Cicero pro Cecinna.

quædã felicitas hoc quoq; genere bene utendi, ut pro Cecinna Cicero in testem Sex. Clodiũ Phormionem: Nec minus niger, inquit, nec minus cõfidens, quàm est ille Terentianus Phormio. Acriora igitur sunt & elegantiora, quæ trahuntur ex ui rerum. In his maximè ualet similitudo, si tamen ad aliquid inferius leuiusq; referatur, + qua iam ueteres illi iocabãtur, qui Lentulũ Spinterem, et Scipionem + Scrapionem, esse dixerũt. Sed ea non ab hominibus modò petitur, uerumetiam ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Bassus, homo in primis dicax, asinus albus uocabatur, & Sarmentus, seu Publius Blessus Iuniũ hominẽ nigrum, & macrũ, & pandũ, fibulam ferream dixit, quod nunc risus + petendi genus frequentissimũ est. Adhibetur autem similitudo interim palàm, interim inseri solet parabolæ, cuius est generis id Augusti, qui militi libellũ timidè porri-

quemadmodum Siritionẽ, in alijs Sorapionem.

Iunius Bassus, asinus albus uocatus. Publius Blessus.

gerẽdi, alias gignendi

porrigenti: Noli (inquit) dubitare, tanquã assem elephanto des. Sunt quædã etiã uerisimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cum reus agente in eum Caluo, candido frontem sudario tergeret, idq; ipsum accusator in inuidiã uocaret: Quãuis reus sum, inquit, & panẽ candidũ edo. Adhuc est subtilior illa ex simili trãslatio, cùm quod in alia re fieri solet, in aliam mutuamur. Ea dicatur sanè fictio, ut Chrysippus, cum in triumpho Cæsaris eburnea oppida essent translata, & post dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas esse oppidorũ Cæsaris dixit. Et Pedo de Mirmillone, qui retiariũ consequebatur, nec feriebat: Viuũ, inquit, capere uult. Iungitur amphibologiæ similitudo, ut L. Galba, qui pilã negligẽter petenti sic inquit: petis tanquã Cæsaris candidatus. Nam illud petis ambiguũ est, securitas similis. Quod hactenus ostendisse satis est. Cæterũ frequentißima aliorũ generũ cum alijs mistura est, eaq; optima, quæ ex pluribus cõstat. Eadem dißimilium ratio est. Hinc eques Ro. ad quem in spectaculis bibentem cùm misisset Augustus, qui ei diceret, ego si prandere uolo, domum eo: Tu enim inquit, nõ times, ne locũ perdas. Econtrario nõ una species: Neq; enim eodem modo dixit Augustus Præfecto, quẽ ignominia notabat, subinde interponenti precibus: Quid respondebo patri meo? Dic me tibi displicuisse, quo Galba penulam roganti, non possum cõmodare, domi maneo, cùm cœnaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidem, ut ne autorem ponam, uerecundia ipsius facit: Libidinosior es quàm ullus spado, quo sine dubio & opinio decipitur, sed ex cõtrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorum simile quod dixit M. Vestinius, cum ei nunciatum esset, aliquando desinet putere. One-

Augusti dictũ ad militem timidum.

Vatinij dictũ

Chrysippi dictum.

Aulus Cæsaris candidatus, prouerbium.

omnium

mittebat Galbo, et alibi Gallo

probum scilicet, uel fœdũ facinus, aut lucrũ.

rabo librū exemplis, similemq; his, qui risus gratia cōpo-
nuntur, efficiā, si persequi uoluero singula ueterū. Ex om-
nibus argumentorū locis eadem occasio est. Nam & fini-
tione usus est Augustus de Pantomimis duobus, qui alter-
nis gestibus cōtendebant, cùm eorū alterum saltatorem di-
xit, alterū interpellatorē. Et partitione Galba, cùm penu-
lam roganti respondit, nō pluit, non est opus tibi: si pluit,
ipse utar. Proinde genere, specie, proprijs, differētibus, iu-
gatis, adiunctis, cōsequentibus, antecedentibus, repugnan-
tibus, causis, effectis cōparatione pariū, maiorum, mino-
rū, similis materia præbetur, sicut in tropos quoq; omnes
cadunt. An non plurima κατ' ὑπερβολὴν dicutur? quale re-
De orat. 2. fert Cicero de homine prælongo, caput eum ad fornicē Fa-
bij offendisse. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulo-
rū, cùm aßiduè minores parentibus liberi essent nascēdo.
Interim utrunq;. Quid ironia? nónne etiā quæ sit uerißi-
proprie ma, & ioci + propè genus est? Qua urbanè usus est Afer,
pro +cū Didio Gallo, qui prouinciā ambitiosißimè petierat,
deinde impetrata ea, tanquā coactus quærebatur, age, in-
quit, aliquid, & Reipublicæ causa elabora. Quáq; Cicero
usus sit cū Vatinij morte nunciata, cuius parū certus dice-
Ciceronis dictū in M. Cælium. batur autor: Interim, inquit, usura fruar. Idem per allego-
riam M. Cæliū melius obijcientē crimina quàm defenden-
tem, bonam dextrā, malam sinistram habere dicebat. Em-
intactū, & phasi qua Iulius dixit ferrū + Accium Neuiū incidisse. Fi-
Aldus du- guras quoq; mentis, quæ σχήματα διανοίας dicuntur, res
ctitium eadem recipit omneis, in quas nōnulli diuiserunt species
dictorum. Nam & interrogamus, et dubitamus, & affir-
mamus, & minamur, et optamus: Quædā ut miserantes,
& quædā ut irascentes dicimus. Ridiculum aūt est omne
quod

quod apertè fingitur. Stulta reprehendere facillimum est, nam per se sunt ridicula. Sed rē urbanā facit aliqua ex nobis adiectio. Stultè interrogauerat exeuntem de theatro Carpathium† Tytius Maximus, an spectasset, fecit Carpathius dubitationē eius stultiorē dicendo: Nō, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cū sit in negādo, redarguendo, defendendo, eleuādo, ridiculè negauit Manius Curius. Nam cū eius accusator in Sipario omnibus locis, aut nudū cum in neruo, aut ab amicis redemptū ex alea pinxisset: Ergo ego, inquit, nunquā uici. Redarguimus interim apertè, ut Cicero Vibiū Curium multū de annis ætatis suæ mentientem: tum ergo cū unà declamabamus, nō eras natus. Interim et simulata assensione, ut idē Fabiæ Dolobellæ dicēti triginta se annos habere, Verū est inquit, nam hoc iam uiginti annis audio. Bellè interim subijcitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Iunius Bassus quærēte Domitia Paßieni, quod incusans eius sordes, calceos eā ueteres diceret uendere solere: Non me hercules, inquit, hoc unquā dixi, sed emere te solere. Defensionem imitatus est eques Ro. qui obijcienti Augusto, quod patrimoniū comedisset: meū, inquit, putaui. Eleuādi ratio est duplex, ut aut ueniā quis, aut iactantiā minuat. Quemadmodū C. Cæsar Pōponio ostendenti uulnus ore exceptū in seditione Sulpitiana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, nunq̄ fugiēs respexeris, inquit, Aut crimē obiectū, ut Cicero obiurgantibus, quòd sexagenarius Popiliā uirginē duxisset, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti cōsequens uocant quidā, atq; illi simile, quod Cicero Curionē semper ab excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie proœmiū habere dixit, quia ista natura sequi, & cohærere uideantur.

Curius Manius

Curij Vibij dictum.

Iunij Baßij ad Domitiam dictum.

Eleuādo quo modo iocamur.

Ciceronis responsum.

deantur. Sed eleuandi genus est etiã causarũ relatio, quã Cicero est usus in Vatiniũ, qui pedibus æger, cùm uellet uideri cõmodioris ualetudinis factus, & diceret se iam bina millia passuũ ambulare: Dies hi, inquit, longiores sunt. Et

Augustus ad Tarraconenses.

Augustus nunciantibus Tarraconensibus palmã in ara eius enatã: Apparet, inquit, quàm sæpe accendatis. Trãstulit crimẽ Cassius Seuerus. Nã cùm obiurgaretur à Prætore, quod aduocati eius L. Varõ Epicureo Cæsaris amico conuiciũ fecissent: Nescio, inquit, qui cõuiciati sint, & puto Stoicos fuisse. Repercutiendi multa sunt genera, uenustissimum quod etiã similitudine aliqua uerbi adiuuatur.

Suido

ut Tracallus dicenti+Suellio: Si hoc ita est, is in exiliũ: si

redi

non est ita, +redis, inquit. Elusit Cassius Seuerus, obijciente

Cassij Seueri illusio.

quodã, quòd ei domo sua Proculleius interdixisset, respondendo: Nunquid ego illud accedo? Sic eluditur & ridiculum ridiculo,

Diui Augusti ad Dolobellam dictum.

ut Diuus Augustus cùm ei Galli torquẽ aureum centũ pondo dedissent, et Dolobella per iocum, tentans tamen, ioci sui euentũ dixisset: Imperator, torque me dona: Malo te, inquit, ciuica donare: Mendaciũ quoq; mẽdacio,

Victoriatus, nũmi genus, uictoriæ signo insignitus.

ut Galba, dicente quodã uictoriato se uno in Sicilia quinq; pedes longam Murænã emisse: Nihil, inquit, mirũ, nam ibi tam longæ nascuntur, ut his piscatores pro restibus cingãtur. Contraria est negãti confessionis simulatio. Sed ipsa quoq; multũ habet urbanitatis. Sic Afer, cũ ageret cõtra libertũ Claudij Cæsaris, & ex diuerso quidã conditionis eiusdẽ cuius erat litigator, exclamasse fertur: Præterea tu semper in libertos Cæsaris dicis. Nec me hercule, inquit, quicquã proficio, cui uicinũ est, non negare quod

Catulus ad Philippum.

obijcitur, cũ & id palàm falsum est, & inde materia bene respõdendi datur, ut Catulus dicẽti Philippo, quid latras? Furem,

Fure, uideo, inquit. In se dicere, nõ est ferè nisi scurrarũ, et
in Oratore utiq; minimè probabile. Quod fieri totidẽ mo
dis, quot in alios potest: Ideoq; hoc quãuis frequẽs sit, trã-
seo. Illud uerò, etiãsi ridiculũ est, indignũ tamen est homini
liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod
fecisse quendã scio, qui humiliori liberè aduersus se loquẽ
ti, colaphũ, inquit, tibi ducam, & formulã scribã, quòd ca
put durũ habeas. Hic enim dubiũ est, utrũ ridere audiẽtes,
an indignari debuerint. Superest genus decipiendi opinio
ne, aut dicta aliter intelligẽdi, quæ sunt in omni hac mate-
ria uel uenustissima. Inopinatũ & à lacessente poni solet,
quale est quod refert Cicero: Quid huic abest, nisi res et fecit
uirtus? Aut illud Afri: Homo in agendis causis optimè ue De Orat. 2.
stitus. Et in occurrẽdo, ut Cicero audita falsa Vatinij mor
te, cùm Ouiniũ libertũ eius interrogasset, rectène omnia?
dicẽti rectè: Mortuus est inquit. Plurimus aũt circa simula Simulationis
tionẽ & dissimulationẽ risus est, quæ sunt uicina, & propè & dissimulationis discrimen.
eadẽ. Sed simulatio est certã opinionẽ animi sui imitantis,
Dissimulatio, aliena parum se intelligere fingẽtis. Simula
uit Afer, cùm in causa subinde dicẽtibus Celsinã dicere co
gnouisset, (quæ erat potẽs fœmina:) Quis est, inquit, iste?
Celsinã enim uideri sibi uirũ finxit. Dissimulauit Cicero,
cùm Sex. annalis testis reũ læsisset, & instaret identidẽ ac-
cusator ei, dic Marce Tulli, nunquid potes de Sexto anna
li? Versus tunc dicere cœpit de libro Ennij annali sexto:

Qui potis ingentis causas euoluere belli.

Cui sine dubio frequentissimã dat occasionẽ ambigui-
tas ut Cassellio, qui cõsultori dicenti, nauem diuidere uo C. Cælio.
lo, perdes inquit. Sed auerti intellectus etiam aliter solet,
cùm ab asperioribus ad leuiora inde flectitur, ut qui leniora

interrogatus, quid ſentiret de eo qui in adulterio depre-hensus eſſet, tardum fuiſſe reſpondit. Ei confine, quod dici-
Acad. 2. tur perſuſpicionem, quale illud apud Ciceronẽ: Querenti quòd uxor ſua è fico ſe ſuſpendiſſet, rogo des mihi ſurcu-lum ex illa arbore, ut inſerã. Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis ſalſè dicendi ratio in ea eſt, ut ali-ter quàm eſt rectum, uerumq́; dicatur, quod fit totum fin-gendis aut noſtris, aut alienis perſuaſionibus, aut dicendo quod fieri nõ poteſt. Aliena finxit Iuba, qui querenti, quòd
Iubæ reſponſum. ab equo ſuo eſſet aſperſus, quid tu? inquit, me hippocen-
Sua taurum putas? Sic C. Caßius, qui militi ſine gladio diſcur-renti, heus commilito, pugno bene uteris inquit. Et Galba de piſcibus, qui cùm pridie ex parte aduſti, & uerſati, po-ſtero die appoſiti eſſent: Feſtinemus, alij ſubcœnãt, inquit. Tertium illud, ut dixi, Ciceronis aduerſus Curium: Fieri enim certè non poterat ut declamaret, et natus non eſſet. Eſt & illa ex ironia fictio, qua uſus eſt C. Cæſar. Nã cùm
teſtis teſtes dicerent à reo fœmina ſua ferro petita, & eſſet fa-
reſponſio cilis reprehenſio, cur illam potißimum partem corporis uulnerare uoluiſſet. Quid enim faceret, inquit, cùm tu ga-leam et loricam haberes? Vel optima eſt ſimulatio contra ſimulantem, qualis illa Domitij Afri fuit: Vetus habebat teſtamentum, & unus ex amicis recentioribus ſperans ali-quid ex mutatione tabularũ, falſam tabulã intulerat, con-ſulens eum, an primipilaris ei teſtamento ſuaderet ordina-re ſuprema Iudicia, noli, inquit, facere, offendis illum. Iu-cundißima ſunt autem ex his omnibus lenia, & (ut ſic di-xerim) boni ſtomachi, ut Afer ingrato litigatori conſpe-ctum eius uitanti in foro, per nomenclatorem miſſum ad eum: Amas me, inquit, quod te non uidi, & diſpenſatori,
qui

qui cùm ad reliqua nō responderet, dicebat subinde, non
comedi panem, & aquam bibo. Pasce, & redde quod de-
bes, quæ ὑπαγωγὰς uocāt. Est gratus iocus, qui minus ex-
probrat quàm potest, ut idem dicendi candidato, semper
domum tuam colui, cùm posset palàm negare, credo, in-
quit, & uerum est. Interim de se dicere ridiculum est, &
quod in alium si absentem diceret, urbanum nō erat, quo-
niam ipsi palàm exprobratur, mouet risum, quale Augu-
sti est, cùm ab eo miles nescio quid improbè peteret, ueni-
ret contrà Martianus, quē suspicabatur & ipsum aliquid
iniustè rogaturum: Non magis, inquit, faciam commilito
quæ petis, quàm quod Martianus à me petiturus est. Ad-
iuuāt urbanitatem, & uersus commodè positi, seu toti ut
sunt, quod adeò facile est, ut Ouidius ex tetrasticho Macri
carmine librū in malos Poëtas composuerit. Quod fit gra
tius, si qua etiam ambiguitate conditur, ut Cicero in + Ac Arrium
cium hominem callidum & uersutum, cùm is in quadam
causa suspectus esset: Nisi qua Vlysses rate euasit Laërti-
us. Sed uerbis ex parte mutatis, ut in eum qui cùm antea
stultissimus esset habitus, post acceptam hæreditatem pri-
mus sententiam rogabatur. Cuius hæreditas est, quam uo-
cant sapientiam, pro illo facultas est. Seu fictis nouis uersi-
bus. Simile est quod παροιμία dicitur, & + prouerbia op uerba
portunè aptata, ut de homine in aquam lapso, et ut alleua
retur roganti: Tollat te qui non nouit. Ex historia etiam
ducere urbanitatem eruditum, ut Cicero fecit, cùm ei te-
stem in iudicio Verris roganti dixisset Hortensius, nō in-
telligo hæc ænigmata: atqui debes, inquit, cùm Sphingem
domi habeas. Acceperat autem ille à Verre Sphingem æ-
neam, magnæ pecuniæ. Subabsurda illa constant stultis si-

mili imitatione, & quæ nisi fingãtur, stulta sunt, ut qui mirantibus quòd humile candelabrum emisset, pransorum erit, inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quæ tanquã sine ratione dicta feruntur, ut seruus Dolobellæ, cùm interrogaretur, an dominus eius auctionem proposuisset, domum, inquit, uendidit. Deprehensi interim pudorem suum ridiculo aliquo explicant, ut qui testem dicentem se à reo uulneratum interrogauerat, an cicatrices haberet, cùm ille ingentẽ in fœmore ostẽdisset, latus, inquit + oportuit. + Cõtumelijs quoq; uti belle datur, ut Hispo obijcienti bis acerba crimina accusatori, mentiris, inquit. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis quas proferebat, chirographus esset. Et uerus, inquit, domine. Has aut accepi species, aut inueni frequentißimas ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam necesse est, infinitas esse tam salsè dicẽdi quàm seuerè, quas præstat persona, locus, tempus, casus deniq;, qui est maximè uarius. Itaq; hæc ne omisisse uiderer, attigi: illa autem quæ de usu ipso, & modo iocandi complexus sum, adeò infirma, sed planè necessaria. His adijcit Domitius Marsus, qui de urbanitate diligentißimè scripsit, quædam nõ ridicula, sed cuilibet seuerißimæ orationi conuenientia eleganter dicta, & proprio quodam lepôre iucunda, quæ sunt quidem urbana, sed risum tamen non habent. Neq; enim ei de risu, sed de urbanitate est opus institutũ, quam propriam esse nostræ ciuitatis ait, & serò sic intelligi cœptam, postquam urbis appellationem, etiamsi nomen proprium nõ adijceretur. Romam tamen accipi sit receptum, eamq; sic finit: Vrbanitas est uirtus quædam, in breue dictum coacta, & apta ad delectãdos, mouendosq; homines in omnem affectum, maximè

opportunius Aldus legit iis, & alibi Iurgijs scriptum erat.

Vrbanitatis diffinitio.

maximè idonea ad reſiſtendum, uel laceſſendum, prout quæq; res ac perſona deſiderat. Cui ſi breuitatis exceptionem detraxeris, omneis orationis uirtutes complexa ſit. Nam ſicut iſta rebus & perſonis, & quod in utriſq; oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ eſt: cur autẽ breuem eam eſſe uoluerit, neſcio quidem. Ad quam in eodem libro dicat fuiſſe, & in multis narrandi urbanitatem, paulò poſt ita finit. Catonis, ut ait, opinionẽ ſecutus: Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta, reſpõſaq; erunt, & qui in ſermonibus, circulis, conuiuijs, item in concionibus, omni deniq; loco ridiculè, commodeq; dicet. Riſus erunt, quicũq; hæc faciet Orator. Quas ſi recipimus finitiones, quicquid bene dicetur, & urbanè dicti nomen accipiet. Cæterũ illi, qui hoc propoſuerat, cõſentanea fuit illa diuiſio, ut dictorum urbanorum alia ſeria, alia iocoſa, alia media faceret. Nam eadem eſt omniũ bene dictorum. Verũ mihi etiã iocoſa quædã uidentur poſſe nõ ſatis urbanè referri. Nam, meo quidẽ iudicio, illa eſt urbanitas, in qua nihil abſonũ, nihil agreſte, nihil inconditũ, nihil peregrinum, neq; ſenſu, neq; uerbis, neq; ore, geſtu'ue poßit deprehendi, ut nõ tam ſit in ſingulis dictis, q̃ in toto colore dicendi, qualis apud Græcos Atticiſmos ille redolens Athenarũ propriũ ſaporem. Nec tamen iudiciũ Marſi hominis eruditißimi ſubtrahã. Seria partitur in tria genera, honorificũ, contumelioſum, mediũ. Et honorifici ponit exemplũ Ciceronis quoq; pro Ligario apud Cæſarẽ: Qui nihil ſoles obliuiſci, niſi iniurias. Et contumelioſi, ꝙ Attico ſcripſit de Põpeio & Cæſare: Habeo quẽ fugiã, quẽ ſequar nõ habeo. Et medij, ꝙ ἀποφθεγματικὸν uocat, et eſt cũ ita dixit: neq; grauẽ mortẽ accidere forti uiro poſſe, neq; immaturã conſulari, neq;

Marſus uir eruditus.

neq; miseram sapienti. Quæ omnia sunt optimè dicta, sed cur propriè nomē urbanitatis accipiant, nō uideo. Quòd si non totus, ut mihi uidetur, orationis color meretur, sed etiam singulis dictis tribuendū est, illa potius urbana esse dixerim, quæ sunt generis eiusdem: quæ ridicula dicūtur: & tamen ridicula nō sunt, ut de Pollione Asinio serijs iocisq; pariter accōmodato, dictum est esse eum omniū horarum. Et de actore facilè dicente ex tempore, ingenium eum in numerato habere. Etiā Pompeij, quod refert Marsus in Ciceronem diffidentē partibus: Transi ad Cæsarē, me timebis. Erat enim, si de re minore, aut alio animo, aut deniq; nō ab ipso dictum fuisset, quod posset inter ridicula numerari. Etiam illud quod Cicero + Coreliæ scripsit, reddens rationē, cur illa C. Cæsaris tempora tam patiēter toleraret: Hæc aut animo Catonis ferēda sunt, aut Ciceronis stomacho. Stomachus enim illic habet aliquid ioco simile. Hæc quæ mouebāt, dißimulanda mihi nō fuerunt, in quibus, ut errauerim, legentes tamen nō decepi, indicata diuersa opinione, quā sequi magis probantibus liberū est.

Nusquam apud Ciceronē Coreliam legi: Coreliæ meminit li. Epist. 13. non itaq; errasse nos putamus, q cū Aldo Coreliæ legimus.

De Altercatione. Cap. V.

ALtercationis præcepta poterant uideri tunc inchoanda, cùm omnia quæ ad cōtinuam orationem pertinent, peregissem: nam est usus eius ordine ultimus. Sed cùm sit posita in sola inuētione, neq; habere dispositionem poßit, nec elocutionis ornamenta magnopere desideret, aut circa memoriam & pronunciationē laboret, priusquam secundam quinq; partium, hanc quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco uideor, quā scriptores alij ideo fortasse reliquerunt, quia satis cæteris præceptis in hanc quoq; uidebatur esse + perfectum. Constat enim aut inten-

profectum prospectū

tione,

tione, aut depulsione, de quibus satis traditũ est, quia quic
quid in actione perpetua circa probationes utile est, id &
in hac breui atq; cõcisa prosit necesse eq;. Neq; alia dicun
tur in altercatione, sed aliter aut interrogãdo, aut respon
dendo. Cuius rei ferè omnis obseruatio in illo testium loco Lib. 5. cap. 7.
excussa nobis est, tamen quia latius hoc opus aggreßi su-
mus, neque perfectus Orator sine hac uirtute dici potest,
paulum impendamus huic quoque peculiaris operæ, quæ
quidem in quibusdam causis ad uictoriam uel plurimum
ualet. Nã ut in qualitate generali, in qua rectè ne factum
quid, an contrà sit, quæritur, perpetua dominatur oratio,
& quæstionem finitionis, actionis plerunq; satis explicat,
et omnia penè in quibus de facto constat, aut coniectura,
artificiali ratione colligitur, ita in his causis quæ sunt fre-
quentißimæ, quæ uel solis extra artem probationibus, uel
mixtis cõtinentur, asperrima in hac parte dimicatio est,
nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nã & firmißi
ma quæq; memoriæ Iudicis inculcanda sunt, & præstan-
dum quicquid in hac actione promisimus, & refellenda
mendacia. Nusquã est deniq; qui cognoscit intentior, nec
immeritò quidam, quanquam in dicendo mediocres, hac
tamen altercandi præstantia meruerunt nomen patrono-
rum. At quidam litigatoribus + suis illum modò ambitio usi
sum declamandi sudorem præstitisse contenti, cùm turba
laudantium destituunt subsellia, pugnamq́; illam + decer- detrecta-
tatoriam imperitis ac sæpe pullatæ turbæ relinquunt. Ita- toriam
que uideas alios plerunq; + iudicijs priuatis ad altercatio insidijs
nes uocari, alios ad probationem. Quæ si diuidenda sunt
officia, hoc certè magis necessarium est, pudendumq́; di-
ctu, si plus litigantibus prosunt minores. In publicis certè
iudicijs

iudicijs uox illa præconis, præter patronos, ipsum qui egerit, citat. Opus est igitur in primis ingenio ueloci ac mobili, animo præsenti & acri. Non enim cogitandū, sed dicendum statim est, et propè sub conatu aduersarij manus exigenda. Quare cùm in omni parte huiusce officij plurimū facit totas nō diligenter modò, sed etiam familiariter nosse causas, tum in altercatione maximè necessarium est, omnium personarum, instrumentorū, temporum, locorū habere notitiam, alioquin & tacendum erit sæpe etiam alijs subijcientibus, plerunq; autem studio loquendi fatuè modò accidendum, quod nonnunquam accidit, † ni credulitate aliena stultitia erubescamus, neq; tamen his ipsis monitoribus clarescit. Quidam faciunt apertè quòd rixemur. Videas enim plerosq; ira percitos exclamantes, ut Iudex audiat contrarium id esse quod admoneatur, sciatq; ille qui pronunciaturus est in causa, malum quod taceatur. Quare bonus altercator uitio iracundiæ careat. Nullius enim rationi magis obstat affectus, et fert extra causam, & plerunq; deformia conuitia facere, ac mereri cogit, & ipsos nōnunquam iudices † cōcitat: Melior moderatio, ac nonnunquam etiam patientia. Neq; enim refutanda tantum quæ ecōtrario dicuntur, sed cōtemnenda, eleuanda, ridenda sunt, nec usquam plus loci reperit urbanitas, odiū mordet & pudor, contra turbantes audendum, & impudentiæ fortiter resistendū. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obstrepant ingēti clamore, & medios sermones intercipiant, & omnia tumultu cōfundant, quos ut nō imitari, sic acriter propulsare oportebit: & ipsorū improbitas retundenda, & Iudices, uel magistratus appellādi frequenter, ut loquendi uices seruentur. Nam est res animi iacentis,

ni credulitate nostra aliena studia erubescamus.

incitat

iacentis, & mollis supra modū frontis, fallitq; plerunq;,
quod probitas uocatur, quæ est imbecillitas. Valet autē in
altercatione plurimū acumen, quod sine dubio ex arte nō
uenit. Natura enim nō docetur, arte tamen adiuuatur: in
qua præcipuū est, semper id in oculis habere, de quo quæ-
ritur, & quod uolumus efficere, quia propositū tenentes,
in rixam nō ibimus, nec causæ debita tempora cōuitiando
conteremus, gaudebimusq;, si hoc aduersarius facit. Om-
nia tempora ferè parata sunt meditatis diligenter, quæq;
aut ex aduerso dici, aut respōderi à nobis poßint. Nōnun-
quam tamen solet hoc quoq; esse artis genus, ut quædā in
actione dißimulata subitò in altercatione proferantur, &
inopinatis eruptionibus, aut ex insidijs citißimo facto si-
millimum. Id autem tum faciendū est, cùm est aliquid cui
responderi non statim poßit, potuerat autem si tempus ad
disponendum fuisset. Nam quod fideliter firmū est, à pri-
mis statim actionibus arripere optimū est, quo sæpius, diu-
tiusq; dicatur. Illud uix saltem præcipiendum uidetur, ne
turbidus, & clamosus tantum sit altercator, & quales fa-
cti sunt, qui literas nesciunt. Nam improbitas, licet aduer-
sario molesta sit, Iudici inuisa est. Nocet etiam diu pugna
in ijs quæ obtinere non poßis. Nam ubi uinci necesse est,
expedit cedere: quia siue plura sunt, de quibus quæritur,
facilior erit in cæteris fides: siue unum + mitior solet ir- minor
rogari pœna uerecundiæ. Nam culpam, præsertim, depre-
hensam, pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat aci-
es, multi in rem consilij atque artis est, ut errantem aduer-
sarium trahas, & ire quàmlongißimè cogas, ut uana in-
terim spe exultet. Ideo quædam bene dißimulantur instru-
menta. Instant enim, & sæpe discrimen omne cōmittunt,

quod

quod necesse nobis putant, & faciunt probationibus nostris autoritatem postulando. Expedit etiam dare aliquid aduersario, quod pro se putet, quod apprehendens maius aliquid cogatur dimittere; duas interim res proponere, quarum utramlibet male sit electurus: Quod in altercatione fit potentius quàm in actione, quia in illa nobis ipsi respondemus, in hac aduersariũ quasi confessum tenemus. Est in primis acuti, uidere quo Iudex dicto moueatur, quid respuat, quod ex uultu sæpissimè, & aliquãdo etiam ex dicto aliquo facto ue eius deprehẽditur, & instare proficientibus, & ab ijs quæ non adiuuant, quãmollissimè pedem oportet referre. Faciunt hoc Medici quoq;, ut remedia perinde perseuerent adhibere, uel desinant, ut illa recipi uel respui uident. Nonnunquã si rem euoluere propositam facile non sit, inferenda est alia quæstio, atq; in eam (si fieri potest) Iudex auocandus. Quid enim cùm respondere non possis, agendũ est, nisi ut aliud inuenias cui aduersarius respondere non possit? In plerisq; Iudex est auocandus, ut dixi, qui circa testes, & locos, & personas modò distat, quod hic patronum inter se certamen, illic pugna inter testem & patronum. Exercitatio uerò huius rei longè facilior. Nam est utilissimum, frequenter cum aliquo qui sit studiorum eorundem sumere materiam, uel ueræ, uel etiam fictæ controuersiæ, & diuersas partes altercationis modò tueri, quod idem etiam in simplibi genere quæstionum fieri potest. Ne illud quidem ignorare aduocatũ uolo, quo quæq; ordine probatio sit apud Iudices proferenda, cuius rei eadẽ in argumentis ratio est, ut potentissima, prima & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant Iudicem, hæc ad pronunciandum.

De Iu-

De Iudicio, & Consilio. Cap. VI.

His pro nostra facultate tractatis, nõ dubitassem transire protinus ad dispositionẽ, quæ ordine ipso sequitur, nisi vererer, ne quoniam fuerunt qui iudicium inventioni subiungerent, præterijsse hunc locum quibusdam viderer, qui mea quidem opinione adeò partibus operis huius omnibus cõnexus, ac mistus est, ut nec à sententijs quidem, aut verbis saltem singulis poßit separari, nec magis arte traditur quàm gustus, aut odor. Ideoq; nos quid in quaq; re sequendum, cavendumq; sit docemus, ac deinceps docebimus, ut ad ea iudiciũ dirigatur. Præcipiam igitur ne quid quod effici non potest, aggrediamur, ut cõtraria vitemus, & cõmunia, ne quid in eloquendo corruptũ obscurumq; sit. Referatur oportet ad sensus, qui non docentur. Nec multum à iudicio credo distare consilium, nisi quòd illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus & aut omnino nondum repertis, aut dubijs. Et iudiciũ frequentißimè certum est. Consilium verò est ratio quædam altè petita, & plura plerunq; perpendens, & comparans, habensq; in se & inventionem, & iudicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in universum spectanda sunt. Nam ex re sumitur, cui locus ante actionem est frequenter. Nam Cicero summo consilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluisse, quàm in eum annum, quo erat Q. Hortensius Consul futurus incidere. Et in ipsis actionibus primum ac potentißimũ obtinet locum. Nam quid dicendum, quid tacendum, quid diffitendum sit, exigere consilij est: negare sit satius, an defendere: Ubi proœmio utendum, & quali: Narrandum ne, & quomodo: Iure prius pugnandum, an æquo: Qui sit ordo utilißimus, tum

omnes colores, asperè an leniter, an etiam submißè loqui expediat. Sed hæc quoq; ut quisq; passus est locus monuimus, idemq; in reliqua parte faciemus. Pauca tamen exempli gratia ponam, quibus manifestius appareat, quid sit quod demonstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, quod cùm suaderet bellum Atheniensibus, parum id prosperè expertis, nihil adhuc factum esse ratione monstrat. Poterat enim emendari negligentia. At si nihil esset erratum, melioris in posterũ spei non erat ratio. Idem cùm offensam uereretur, si obiurgaret populi segnitiem, in asserenda libertate Reipublicæ maiorum laude uti maluit, qui rem fortißimè administrassent. Nam & faciles habuit aures, & à natura sequebatur, ut meliora probanteis, peiorum pœniteret. Ciceronis quidem uel una pro Cluentio, quamlibet multis exemplis sufficeret oratio. Nam quod in eo consilium maximè mirer? primam ne expositionem, qua matri, cuius filium premebat autoritas, abstulit fidem? An quod idem corrupti iudicij crimen transferre in aduersarium maluit, quàm negare propter inueteratã, ut ipse dicit, infamiam? An quod in re inuidiosa legis auxilio nouißimè est usus? Quo genere defensionis etiam offendisset nondum præmollitas Iudicum mentes. An quod seipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid pro Milone? quod non ante narrauit, quàm præiudicijs omnibus reum liberaret? quòd insidiarum inuidiam in Clodium uertit, quanquam re uera fuerat pugna fortuita, quod factum & laudauit, & tamen uoluntatem Milonis remouit, quòd illi preces non dedit, & in earum locum ipse succeßit? Infinitum est enumerare, ut Cottæ detraxerit autoritatem, ut pro Ligario se opposuerit,

rit, Cornelium ipsa confeßionis fiducia eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse non modò in orando, sed in omni uita prius consilio, frustraq; sine eo tradi cæteras artes, plusq; uel sine doctrina prudentiam, quàm sine prudentia facere doctrinam. Aptare etiam orationem locis, temporibus, personis, esse eiusdem uirtutis. Sed hic quia latius fusus est locus, mistusq; cum elocutione, tractabitur cùm præcipere de aptè dicendo cœperimus.

M. FAB. QVINT. LIBRI sexti finis.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM ORATORIARUM Liber Septimus.

De Diuisione in uniuersum, seu Dispositione. Cap. I.

E inuentione ut arbitror, satis dictum est. Neq; enim ea demũ, quæ ad docendũ pertinent, executi sumus, uerumetiam motus animorum tractauimus. Sed ut opera extruentibus satis non est, saxa, atq; materiã, & cætera ædificãti utilia congerere, nisi disponendis eis, collocandisq;, artificum manus adhibeantur, sic in dicendo, quamlibet abundans rerum copia, cumulum tantum habeat atq; congestũ, nisi illas eadẽ dispositio in ordinem digestas, atq; inter se com- Simile.

Laus dispositionis. missas deuinxerit. Nec immerito secunda quinq; partium posita est, cùm sine ea prior nihil ualeat. Neq; enim, quanquam fusis omnibus membris statua sit, nisi collocetur.

Similibus amplificat. Etsi quam in corporibus nostris, aliorumúe animalium partem permutes atq; transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen. Et artus etiam leuiter loco moti, perdunt quo uiguerunt usum, & turbati exercitus sibijpsi sunt impedimento. Nec mihi uidentur errare, qui

Ordo quid in rerum polleat natura. ipsam rerum naturam stare ordine putant, quo confuso peritura sint omnia. Sic oratio carens hac uirtute, tumultuetur necesse est, & sine recto refluitet, nec cohæreat si-

Applicatio. bi, multa repetat, multa transeat, uelut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec fine proposito, casum potius

Argumentũ huius Libri quàm consilium sequatur. Quapropter totus hic Liber seruiat dispositioni, quæ quidem, si certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed cùm infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; sint, & tot seculis nulla reperta sit causa, quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor & uigilet, & inueniat, & iudicet, & consilium à seipso petat. Neq; inficias eo quædam esse quæ demonstrari poßint, eaq; non omittam.

De Dispositione. Cap. 11.

Alij sic distinguunt: Diuisio rerũ plurima rũ in singulas: Partitio singularũ, &c. Quæ, quia

Sit igitur (ut suprà significaui)+ diuisio, rerum plurium in singulas partitio, singularum in partes discretus ordo, & recta quædam collocatio prioribus sequentia annectens. Dispositio, utilis rerum, ac partium in locos distributio. Sed meminerimus ipsam dispositionem plerunque utilitate mutari, nec eandem semper primam quæstionem ex utraq; parte tractandam. Cuius rei (ut cætera exempla præteream) Demosthenes quoq;, atque Aeschines

possunt

possunt esse documēto, in iudicio Ctesiphontis: diuersum secuti ordinem, cùm accusator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit patronus omnia, uel penè omnia ante ius posuerit, quibus Iudicem quæstioni legum præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit, alioquin semper petitoris arbitrio diceretur. Denique in accusatione+ mutua, ut + uacuum se uterque defendat priusquam aduersarium arguat, omnium necesse est rerum ordinem esse diuersum. Igitur, quid ego sim secutus, quod partim præceptis, partim usurpatū cognouerā, promam, nec unquam dissimulaui. Erat mihi curæ in cōtrouersijs forensibus nosse omnia quæ in causis uersarentur. Nam in schola certa sunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quæ θήματα Græci uocant, Cicero proposita. Cùm hæc in conspectu quodammodo collocaueram, non minus pro aduersa parte, quàm pro mea cogitabam. Et primùm (quod non difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendum) constituebam, quid utraque pars uellet efficere, tum quidem hoc modo cogitabam, quid primum petitor diceret. Id aut confessum erat, aut controuersum: Si confessum, non poterat ibi esse quæstio. Transibā ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar, nonnunquam etiam quod inde obtinebatur, confessum erat. Vbi primum cœperat non conuenire, quæstio oriebatur, id tale est: Occidisti hominem, occidi, conuenit, transeo. Rationem reddere debet reus, quare occiderit. Adulterum (inquit) cum adultera occidere licet, legum esse certū est. Tertium iam aliquid uidendum est, in quo pugna consistat. Non fuerunt adulteri: Fuerunt, quæstio. De facto ambigitur, coniectura est. Interim ergo, & tertium confessum est, adulteros fuisse.

quia cū Ciceronis traditione omnino cōsentit, obseruāda potius est.

Nō erat in ueteri exēplari.

uacuū pleraq; nō habēt, et puto superesse.

Sed tibi, inquit accusator, illos non licuit occidere. Exul enim eras, & ignominiosus, de iure quæritur. At si protinus dicenti, occidisti, respondeatur, non occidi, statim pugna est. Sic explorandũ est, ubi pugna, ubi cõtrouersia incipiat, & considerari debet, quæ primã quæstionem facit. Intentio simplex: Occidit Saturninũ Rabirius. Cõiuncta, Lege de sicarijs cõmisit L. Varenus. Nam C. Varenũ occidendo, & Cn. uulnerando, et Salarium item occidendo, cadit. Nam sic diuersæ propositiones erunt, quo idem de petitionibus dictum sit: Verùm ex coniuncta propositione, plures esse quæstiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud à iure actionis excludit. In quo genere agendi est dispiciendum, quid quoq; loco diluat, quod pertinet ad actorem. Non planè dissentio à Celso, qui sine dubio Ciceronẽ est secutus. Instat tamẽ huic parti uehementius, ut putet primo firmum aliquid esse ponendum, summo firmißimum, imbecilliora medio, quia & initio mouendus est Iudex, & summo impellendus. At pro reo plerunq; grauißimum quicq; primũ mouendum est, ne illud spectans Iudex, reliquorũ defensioni sit auersior. Interim tamen & hoc mutabitur, si leuiora illa palàm falsa erunt, grauißimi defensio difficilior, ut detracta prius accusatoribus fide aggrediamur ultimum, iam Iudicibus omnia uana esse, credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defensio, ne id quod non statim diluemus, timere uideamur. Anteactæ uitæ crimina plerunq; prima purganda sunt, ut id de quo laturus est sententiam, Iudex audire propitius incipiat. Sed hoc quoq; pro Vareno Cicero in ultimum distulit, non quid frequentißimè, sed quid tum expe-

Quid, quo loco sit diluendum.

primum impugnanda sunt

Cicero pro Vareno

Intentio simplex quomodo tractãda in iure.

expediret intuitus. Cùm simplex intentio erit, uidendum est, an unum aliquid respondeamus, an plura: Si unum, in re quæstionem instituamus, an in scripto. Si in re, negandum sit quod obijcitur, aut tuendũ. Si scripto, in quá specie iuris pugna sit, et in ea de uerbis, an uoluntate quæratur. Id ita consequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex quæ litem faciat, hoc est, qua iudicium sit constitutum. Nam quædam in scholasticis ponuntur ad cõiungendam modò actæ rei seriem, + ut pater expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expositum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui, ille ducere uult filiam pauperis educatoris. Lex de expositis ad affectum pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex una lege quæstio est, ut in ἀντινομίᾳ. His spectatis, apparebit circa quæ pugna sit. Coniuncta defensio est, qualis pro Rabirio: Si occidisset, rectè fecisset, sed non occidit. Vbi uerò multa contra unam propositionem dicimus, cogitandum est primùm quicquid dici potest, tum ex his quo quicque loco dici expediat ordinandum, in quo non idem sentio, quod de propositionibus paulo antè, quodq; argumentis probationum loco concessi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nam uis quæstionum percrescere debet, & ad potentissima ab infirmissimis peruenire, siue sunt generis eiusdem siue diuersi. Iuris autem quæstiones solent esse nõnunquam ex alijs atque alijs conflictationibus, facti semper idem spectant, in utroque genere similis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmissimum quicq; primum tractari oportet. Ideoquè quasdam quæstiones executi donare

ut puta

ἀντινομία cõtrariũ legũ inter se dissensio & pugna.

Defensio seu quæsti coniuncta.

Iuris quæstiones.

solemus, & concedere. Neque enim transire ad alias solemus aut possumus, nisi omißis prioribus. † Quod ipsum ita fieri oportet, nō ut damnasse eas uideamur, sed omißisse, quia poßimus etiā sine eis uincere. Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hæreditario, potest incidere quæstio, an huic esse procuratorē liceat. Finge nos (postquam tractauimus ea) remittere, uel etiam conuinci, quæretur, an ex cuius nomine litigatur, † procurator habendus sit is. Discedamus hinc quoq;, recipit † materia quæstionem, an ille cuius nomine agitur, hæres sit fœneratoris, an ex asse hæres. Hæc quoque concessa sint. Quæretur an debeatur. Contrà nemo tam demens fuerit, ut id quod firmißimum duxerit se habere, remittat, & ad leuiora transcendat. Huic in schola simile est: Non abdicabis adoptatum, ut hunc quoq; non uirum fortem, ut & fortem, non quicunq; uoluntati tuæ non paruerit, & qui non paruerit, ut in alia omnia subiectus sit, non propter num opinionem, & † non propter talem opinionem. Hæc iuris quæstionū differentia est. In factis autem ad idem tendentia sunt plura. Ex quibus aliqua citra summam quæstionem remitti solent ut si is cum quo furti agitur, dicat proba te habuisse, proba te perdidisse, proba te furto perdidisse, proba te mea fraude. Priora enim remitti possunt, ultima non possunt. Solebam, & hoc facere præcipuè, ut uel ab ultima specie (nam ea ferè est quæ continet causam) retrorsum quærerem usq; ad primā generalem quæstionem, uel à genere ad extremam speciem descenderem, etiam in suasorijs, ut deliberat Numa, an regnū offerentibus Romanis recipiat. Primùm id est genus, an regnandū, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi sint Romani talem

[Margin notes: Qua — procuratorē habendi sit in natura — Ex asse hæres, qui & solus, & in solidum hæres. — num]

talem

talem regem. Similiter & in controuersijs. Optet enim uir fortis alienam uxorem. Vltima species, an optare possit alienam uxorem. Generale est, an quicquid optauerit, accipere debeat. Inde an ex priuato, an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quaeritur. Primũ enim occurrit ferè quod est ultimum dicendum, ut hoc: non debes alienã uxorem optare. Ideoq; diuisionem perdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentũ esse. Quaeratur aliquid quod est ultrà, + si ne uidua quidem, adhuc plus, si nihil ex priuato, ultimum retrorsum, quod idem à capite primũ est, si nihil iniquũ, Ita poposítione uisa, quod est facilimum cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primũ responderi. Id si tanquã res agatur, & nobisipsis respondendi necessitas sit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit, seponamus id quod primum se obtulerit, & ipsi nobiscũ sic loquamur. Quod si hoc nõ esset, id iterum, & tertium, & dum nihil sit reliqui. Itaq; inferiora quoq; scrutabimur, quae tractata faciliore nobis Iudicem in summa quaestione facient. Nõ dissimile huic est, & illud praeceptum, ut à cõmunibus ad propria ueniamus. Ferè enim communia generalia sunt. Commune est, tyrannum occidit: proprium, Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduersario conueniret, si modò id pro me erat, nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare, ut in illa controuersia: Dux qui competitorem patrem in suffragijs uicerat, captus est. Euntes ad redimendũ eum legati, obuium habuerunt patrem reuertentẽ ab hostibus, is legatis dixit, serò itis. Excusserunt illi patrem, & aurum in sinu eius inuenerũt, ipsi perseue-

Sit ne uidua quidem

Excutere pro inquirere & indagare.

rarunt ire quò intenderât, inuenerunt ducem crucifixũ, cuius uox fuit: Cauete proditorẽ, reus est pater. Quæ conueniunt? proditio nobis prodita est, & prædicta à duce, quærimus proditorem, te ijsse ad hostes fateris, & ijsse claret + clàm, & ab his incolumẽ redijsse, aurũ retulisse, & aurum occultum habuisse. Nam quod fecit, id nõnunquam potẽtius fit in propositione, quæ si animos occuparit, propè aures ipse defensioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adiuuat, separatio defendentem. Solebam id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ nihil esset omnibus, deinde cæteris remotis, solũ id superesset, quod credi uolebam, ut in præuaricationum criminibus, ut absoluatur reus, aut innocentia ipsius fit, aut interueniente aliqua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocẽtem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit, nulla uis, corruptum iudicium non quæreris, nulla probandi difficultas fuit, quid superest, nisi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poteram, tamẽ plura amoliebar. Hominem occisum constat, non in solitudine, ut à latronibus suspicer, non prædæ gratia, quia inspoliatus est, non hæreditatis spe, quia pauper fuit: Odium igitur in causa. Quis inimicus? Quæ res autem faciliorem diuisioni uiam præstat, eadem inuentioni quoq; excutere quicquid dicitur potest, & uelut reiectione facta, ad optimum peruenire. Accusatur Milo, quòd Clodium occiderit, aut fecit, aut non. Optimum erat negare, si non potest, occidit ergo aut iure, aut iniuria. Vtique iure, aut uolũtate igitur, aut necessitate. Nam ignorantia prætendi non potest. Voluntas anceps est. Sed

quia ita homines putant, adiungenda defensio, ut id pro Republica fuerit. Necessitate, subita igitur pugna, nō præparata, alter igitur insidiatus est. Vter? profectò Clodius. Vides ne ut ipsa rerum necessitas deducat ad defensionem? Adhuc, aut utique uoluit occidere insidiatorem Clodium, aut non: tutus si noluit. Fecerunt ergo serui Milonis, neque iubente, neq; sciente Milone. Ad hæc tam timida defensio detrahit autoritatē illi, qua rectè dicebamus occisum: Adijcietur, quod suos quisque seruos in tali re facere uoluisset. Hoc eo est utilius, quòd sæpe nihil placet, & aliquid dicendum est. Intueamur ergo omnia, ita apparebit, aut id quod optimum est, aut id quod minimè malum. Propositione aliquando aduersarij utendum, & esse nonnunquam cōmunem eam suo loco dictum est. Multis milibus uersuum scio apud quosdā esse quæsitum, quomodo inueniremus, utra pars deberet prior dicere, quod in foro uel atrocitate formularum, uel modo petitionum, uel nouissimè sorte dijudicatur. In schola quæri nihil attinet, cùm in Declamationibus ijsdem narrare, & contradictiones soluere, tam ab actore, quàm à + possessore con- defensore cessum sit. Sed in plurimis controuersijs ne inueniri quidem potest, ut in illa: Qui tres liberos habebat, Oratorem, Philosophum, & Medicum, testamento quatuor partes fecit, & singulas singulis dedit, unam eius esse uoluit, qui esset utilissimus ciuitati. Contendunt, quis primus dicat, incertum est, propositio tamen certa. Ab eo enim cuius personam tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidem de diuidendo in uniuersum præcipi possunt. Aliquo modo inueniemus etiam illas occultiores quæstiones, scilicet quo modo sententias, uerba, figuras, colores, ingenio,

Possessor alio qui sumit quā doq; pro eo, cuius cōditio melior est, qui que lite fruit, & actionē sustinere cogit, & ne de possessione deturbetur, se defendit.

ingenio, cura, exercitatione, non tamen ferè unquam nisi imprudentem fugerint, si (ut dixi) naturam sequi ducem uelit. Sed pleriq; eloquentiæ famã affectantes, cõtenti sunt locis speciosis modò, uel nihil ad probationem conferentibus. Alij nihil uitantes, ea quæ in oculos incurrunt, exquirenda putant. Quod quo facilius appareat, unam de schola controuersiam, non ita sanè difficillimam, aut nouam

exponã ceu exemplum + proponam in exemplum: qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres sit. Proditionis damnatus, cum aduocato exulet, Reo proditionis patri disertus filius affuit, rusticus non affuit, damnatus abijt cum aduocato in exilium. Rusticus cùm fortiter fecisset, præmij nomine impetrauit restitutionem patris & fratris. Pater reuersus, intestatus deceßit, petit rusticus partem bonorum, Orator totum sibi uendicat. Hic ille eloquentes, quibusq; nos circa lites raras solicitiores ridiculi uidemur, inuadẽt personas fauorabiles. Actio pro rustico cõtra disertũ, pro uiro forti cõtra

imbecillem + imbellẽ, pro restitutore cõtra ingratũ, pro eo qui parte contentus sit, contra eum qui fratri nihil dare ex paternis uelit. Quæ omnia sunt in materia, & multum iuuant, uictoriam tamen non tradunt. In hac quærentur sententiæ, si fieri poterit, præcipites uel obscuræ. Nã ea nunc uirtus

& est, + ut pulchrè fuerit, cum materia tumultu & clamore transactum. Illi uerò quibus propositum quidem melius, sed cura in proximo est, hæc uelut innatantia uidebunt ex

quod cusatum esse rusticum, + qui non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri, sed ne disertum quidem habere quod imputet reo, cùm is damnatus sit. Dignum esse hæreditate restitutorem auarum, impium, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoq; sic meritò. Quæstionẽ quoq; illam

primam

primam ſcripti, & uoluntatis, + qua nunc expugnata, nõ ſit ſequentibus locus. At qui naturam ſequetur, illa cogitabit profectò, primo hoc dicturum ruſticum: Pater inteſtatus, duos nos filios reliquit, partem iure gentium peto. Quis tam imperitus? quis tam procul à literis? quin ſic incipiat, etiamſi neſcierit, quid ſit propoſitio? Hanc communem omnium legem leuiter adornabit, ut iuſtam: nempe ſequetur, ut quæramus quid huic tam æquè poſtulationi reſpondeatur. Ad id manifeſtum eſt. Lex eſt quæ iubet exhæredem eſſe eum qui patri proditionis reo non affuerit, tu autem non affuiſti. Hanc propoſitionem neceſſariò ſequitur legis laudatio, & eius qui nõ affuerit, uituperatio. Adhuc uerſamur in confeßis, redeat animus ad petitorẽ, nunquid non hoc cogitet neceſſe eſt, niſi quis ſit planè hebes? Si lex obſtat, nulla lis eſt, inane iudiciũ eſt: atqui & legem eſſe, & hoc quod ea puniat à ruſtico factum extra dubitationẽ eſt. Quid ergo dicemus? Ruſticus erat. Sed lex erat, omnes complectitur, nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex poßit: quid aliud, ſæpius dicam, natura permittit, quàm ut cùm uerba contrà ſint, de uoluntate quæratur? Generalis igitur quæſtio, uerbis an uoluntate potius ſit ſtandum. Sed enim in commune de iure omni diſputãdum ſemper, nec unquam ſatis iudicatum eſt. Quærendum igitur in hac ipſa qua conſiſtimus, an aliquid inueniri poßit quod ſcripto auerſetur. Ergo quiſquis nõ affuerit, exhæres erit? quiſquis ſine exceptione? Iam ſe illa uel ultrò offerent argumẽta. Filius infans et æger non affuit, & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multũ acti eſt, poſſet aliquis non affuiſſe, & hæres eſſe. Tranſeat nunc idem ille qui cogitauit, ut ait Cicero, tibi

qua nũc eſt pugna: &, qua non expugnata

ro, tibi

Pro Murena. ro, tibicinis Latini modo, ad disertum. Vt ista concedam, tu nec infans es, nec æger eras, nec abfuisti, nec militasti. Num aliud occurrit quàm illud? Sed rusticus sum. Contrà quod palàm est, dicet: Vt agere non potueris, asidere potuisti. Et uerum est, quare redeundum est rustico ad animum legumlatoris. Impietatem punire uoluit, ego autem impius non sum. + Contra quæ disertus: Tu impiè fecisti, inquit, cùm exhæreditationem meruisti, licet te postea, uel pœnitentia, uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus est pater, uidebaris enim de causa pronunciasse. Ad hæc rusticus: Tu uerò in causa damnationis fuisti: multos offenderas, inimicitias domui contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud quoq; quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consilium, ne uniuersam domũ periculo subijceret. Hæc prima quæstione scripti & uoluntatis cõtinentur. Intendamus ultrà animum, uideamusq; an aliquid inueniri præterea posit, quo id modo fiat, sedulò imitor quærentem, ut quærere doceam, et omisso speciosiore illo styli genere ad utilitatem me submitto discentiũ. Omnes adhuc quæstiones ex persona petitoris ipsius duximus. Cur non aliquid circa patrẽ quærimus? Dictum uerò est, cui quis non affuerit, exhæres erit. Cur nõ conamur & hic quærere, num cuicunq; nõ affuerit? Facimus hoc sæpe in his cõtrouersijs in quibus petuntur in uincula, qui parẽtes suos nõ alunt, + an eum qui testimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui filium lenoni uendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi potest? Dãnatus est. Nũquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? Dura prima fronte quæstio est, nõ desperemus, credibile est hoc uoluisse legumlatorem,

Contráq; disertus, tum impiè.

ut eũ qui testimoniũ in filium peregrinationis reum dixit, eũq; qui filium lenoni.

torem; ne auxilia liberorum innocētibus deessent. Sed hoc
dicere rustico uerecundum est, quia innocentem fuisse pa-
trem fatetur. Dat aliud argumentū controuersia. Damna-
tus proditionis cū aduocato exulet. Vix uidetur posse fie-
ri, ut pœna filio, eadem patri & si affuerit, & si non affue-
rit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet: nō
ergo credibile est de non aduocato damnati scriptum. An
poßint enim bona esse ulla exulis, rusticus in utraq; parte
dubium facit. Disertus & uerbis inhærebit, in quibus nul-
la exceptio est, & propter hoc ipsum pœnam esse consti-
tutam eis qui non affuerint, ne periculo exilij deterrean-
tur ab aduocatione, & rusticum innocenti nō adfuisse di-
cet. Illud protinus non indignum quod annotetur, posse
ex uno statu duas generales fieri quæstiones: An quisquis,
an cuicunque, hæc ex duabus personis † quæsita sunt. È coniuncta
tertia autem quæ est aduersarij, nulla oriri quæstio potest,
quia nulla fit ei de sua parte cōtrouersia. Nondum tamen
cura deficiat. Ista enim omnia dici possent, etiam non re-
stituto patre. Nec statim eò tendamus, quod occurit ul-
trò à rustico restitutum. Qui id subtililier quæret, aliquid
spectabit ultrà. Nam ut genus speciē sequitur, ita speciem
genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum, ratio-
cinatiua atq; collectiua quæstio orietur, an restitutio pro
sublatione iudicij ✝ sit, & perinde ualeat, ac si iudicium stet
nō fuisset. Vbi tētabit rusticus dicere, ne impetrare quidē
aliter potuisse suorū restitutionem uno premio, nisi patre
perinde ac si accusatus nō esset, reuocato: quæ res aduoca-
ti quoq; pœnā, tanquā is non affuisset, remiserit. Tū uenie-
mus ad id q̃ primū occurrebat, à rustico restitutū esse pa-
trē. Vbi rursus ratiocinamur, an rusticus restitutor accipi

debeat

debeat pro aduocato, quando id præstiterit, quod aduocatus petijt, nec improbū sit pro simili accipi quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, utrius iustius sit desiderium. Id ipsum adhuc diuiditur, etiamsi uterq; sibi totum uendicaret, nūc utiq; cùm alter semissem, alter uniuersa, fratre excluso. Sed his tractatis, etiam magnum momentum habet apud Iudices patris memoria, cùm præsertim de bonis eius quæratur. Erit ergo coniectura, qua mente pater intestatus decesserit: sed ea pertinet ad qualitatem, quæ alterius status instrumentū est. Plerunq; autem in fine causarum de æquitate tractabitur, quia nihil libentius Iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas, ut si in iure minus fiduciæ erit, æquitate Iudicem præparemus. Nihil habui amplius quod in uniuersum præciperem. Nunc eamus per singulas causarum iudicialium partes, quas ut persequi ad ultimam speciem, id est, ad singulas lites, cōtrouersiasq; non possum, ita de generalibus scribere licet, ut quæ in quenq; statū frequentissimè incidant, tradā. Et quia natura prima quæstio est, factum'ne sit, ab hac ordiar.

De Coniectura. Cap. III.

Coniecturæ diuisio.

Coniectura omnis aut de re, aut de animo est. Vtriusq; tria tempora, præteritū, præsens, futurū. De re et generales quæstiones sunt, & definitæ, id est, & quæ nō continentur, & quæ cōtinentur. De animo quæri nō potest, nisi ubi persona est, & de facto constat. Ergo cùm de re agitur, aut quid factū sit, in dubiū uenit, aut qd fiat, aut quid sit futurū. Vt in generalibus, an atomorū concursu mundus sit effectus, an prouidentia regatur, an sit aliquādo casurus. In definitis, an parricidium commiserit Roscius, an

Opinio Democriti & Epicuri.

regnum

regnum affectet Manlius: an recte Verrē sit accusaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maxime ualet. Nemo enim accusat, nisi quæ facta sunt. Nā quæ fiant, & quæ futura sint, ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortum, ut pestilentia, ira deûm, an intemperie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et quæ causa facti, ut quare ad Troiā quinquaginta Reges nauigauerint, iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. Quæ duo genera nō multum inter se distant. Ea uerò, quæ sunt præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est præcessisse, sed oculis deprehendenda sunt, non egent coniectura, ut si apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. Sed & illud potest uideri extra hoc propositū coniecturæ genus, cùm de aliquo homine quæritur quis sit, ut est quæsitū contra Vrbiniæ hæredes, si is, qui tanquā filius petebat bona, Figulus esset, an Sosipater: nam & substātia eius sub oculos uenit, ut non poßit quæri, an sit. Quomodo ultra oceanum, nec quid sit, nec quale sit, sed an quid sit. Verum hoc quoq; genus litis ex præterito pendet: An hic sit ex Vrbinia natus Clusinius Figulus. Fuerunt aūt tales nostris etiā temporibus cōtrouersiæ, atq; aliquæ in meū quoq; patrociniū inciderunt. Animi cōiectura non dubie in omnia tempora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit. Qua mente Pyrrhus fœdus petat. Quomodo laturus sit Cæsar, si Ptolemæus Pompeiū occiderit. Quæritur per coniecturam & quātitas, & qualitas circa modū, speciem, numerū. An sol maior quàm terra. Luna globosa an plana, an acuta. Vnus mundus an plures. Itēq; extra naturales quæstiones: Maius bellum Troianū, an Peloponnesiacū. Qualis clypeus

Genere quę ritur qd sit.

Animi coniectura.

Cōiectura in accusatione ac defensione

Achillis. An unus Hercules. In ijs aūt quæ accūsatione, aut defensione cōstant, unū est genus, in quo quæritur et de facto, et de autore, quod interim coniunctā quæstionē habet, et utrunq; pariter negatur: Interim separatā, cùm factum sit, nec ne, & si de facto cōstat, à quo factū sit, ambigitur. Ipsum quoq; factū aliquādo simplicē quæstionē habet, an homo perierit: Aliquando duplicem, ueneno an cruditate perierit. Alterū est genus de facto tantū, cùm si id certum sit, non potest de autore dubitari. Tertiū de autore tantū, cùm factū cōstet, sed à quo factū sit, in controuersiā uenit. Et quod tertio loco posui, nō est simplex. Aut enim reus fecisse tantūmodo se negat, aut aliū fecisse dicit. Sed ne in alterum quidē transferendi criminis una forma est. Interdū enim substituitur mutua accusatio, quā Græci ἀντικατηγορίαν uocant, nostrorū quidā concertatiuam: Interdū in aliquam personā quæ extra discrimē iudicij est, transfertur, & aliâs certam, aliâs incertā. Et cùm incertā, + aut in extrariam, aut in ipsius qui perijt uoluntatem. In quibus similis, atq; in ἀντικατηγορίᾳ personarū, causarum, cæterorum cōparatio est, ut Cicero pro Vareno, in familiam Ancharianā pro Scauro, circa mortē Bostaris in matrē auertens crimen, facit. Est etiā illud huic contrariū cōparationis genus, in quo uterq; à se factū esse dicit, & illud in quo nō personæ inter se, sed ipsæ res colliduntur, id est, nō uter fecerit, sed utrū factū sit. Cùm de facto, et de autore cōstat, de animo quæri potest. Nūc de singulis, cū pariter utrunq; negatur, hoc modo: Adulteriū non cōmisi, tyrannidē non affectaui. In cædis ac ueneficij causis frequens est illa diuisio, non est factū, & si factū, ego nō feci. Sed cùm dicimus, proba hominē occisum, accusatoris tantum partes sunt, à

Sulpitius repercussiua & apologationē appellat.

aut in extrariā uitā, aut ipsius q perijt uolūtatē

reo nihil dici cōtrà, præter aliquas fortasse suspiciones potest, quas spargere quammaximè uariè oportebit: quia si unum aliquid affirmaris, probandū est, aut causa periclitandū. Nā ut cùm inter id quod ab aduersario, & id quod à nobis propositū est, quæritur, uidetur utiq; alterū uerū; ita ex diuerso unū est quo defendimur, reliquum est quo premimur. At cùm quærimus de ambiguis signis cruditatis et ueneni, nihil tertiū est. Ideoq; utraq; pars quod proposuit, tuetur. Interim aūt ex re queritur, ueneficiū fuerit, an cruditas, cùm aliqua ex ipsa citra personā quoq; argumenta ducuntur. Refert enim conuiuiū præcesserit, an tristitia, labor an ociū, uigilia an quies. Aetas quoq; eius qui perierit discrimē facit. Interest subitò defecerit, an longiore ualetudine cōsumptus sit. Liberior adhùc in utrāq; partem disputatio, si tantū subita mors in quæstionem uenit. Interim ex persona probatio rei petitur, ut propterea credibile sit uenenū fuisse, quia credibile est ab hoc factū ueneficiū, uel cōtrà. Cum uerò de reo et de facto quæritur, naturalis ordo est, ut prius factū esse accusator probet, deinde à reo factū. Si tamen plures in personā probationes habuerit, cōuertet hunc ordinē. Defensor aūt prius negabit esse factū, quia si hac parte uicerit, reliqua non necesse habet dicere. Victo superest, ut tueri se poßit. Illic quoq; ubi de facto tantū controuersia est, quod si probetur, nō poßit de autore dubitari, similiter argumenta & ex persona, & ex re ducuntur, sed in unam facti quæstionem, sicut in illa controuersia (Vtendū est enim et his exemplis quæ sunt discētibus magis familiaria) Abdicatus medicinæ studuit, cùm pater eius ægrotaret, desperātibus de eo cæteris Medicis, adhibitus sanaturū se dixit, si is potionē à se datam

ita euerso quo defendimur.

Sumendū est & his

bibiſſet.Pater acceptæ potionis,epota parte,dixit uenenũ
ſibi datũ,filius quod reliquũ erat,exhauſit, pater deceſsit,
ille parricidij reus eſt.Manifeſtũ eſt quis potitionem dede
tamen rit,quæ ſi ueneni fuit,nulla quæſtio de autore,+tantum an
fuerit uenenũ ex argumentis à perſona ductis colligetur.
Supereſt tertiũ,in quo factũ eſſe conſtat aliquid,à quo ſit
factum quæritur,eius rei ſuperuacuũ eſt ponere exemplũ,
cùm plurima ſint huiuſmodi iudicia, ut ſi hominem occi
ſum eſſe manifeſtũ eſt,uel ſacrilegiũ cõmiſſum , is autem
qui arguitur,feciſſe neget.Ex hoc naſcitur ἀντικατηγορία.
Vtiq; hoc factũ eſſe conuenit,quod duo inuicem obijciũt.
In quo quidem genere cauſarũ admonet Celſus fieri id in
foro non poſſe,quod neminem ignorare arbitror.De uno
enim reo conſiliũ cogitur,& ſi qui ſunt qui ſe inuicem ac
cuſent,alterũ iudicium præferre neceſſe eſt. Apollodorus
quoq; ἀντικατηγορίαν duas eſſe cõtrouerſias dixit,& ſunt
re uera ſecundũ forenſe ius duæ lites.Poteſt tamẽ hoc ge
nus in cognitionẽ uenire ſenatus,aut principis. Sed in iu
dicio quoq; nihil intereſt actionũ, utrum ſimul de utroq;
pronuncietur, an etiãſi de uno ſententia feratur. Quo in
genere ſemper prior debebit eſſe defenſio.Primũ,quia na
tura potior eſt ſalus noſtra,q̃ aduerſarij pernicies.Deinde
quod plus habebimus in accuſatione autoritatis, ſi prius
de innocẽtia noſtra cõſtiterit. Poſtremo,quod ita demum
duplex cauſa erit.Nam qui dicit,ego nõ occidi,habet reli
quam partẽ,ut dicat,tu occidiſti. At qui dicit,tu occidiſti,
ſuperuacuum habeat poſtea dicere,ego nõ occidi. Hæ por
rò actiones conſtant cõparatione,ipſa cõparatio non una
uia ducitur. Aut enim totam cauſam noſtrã cum tota ad
uerſarij cauſa cõponimus,aut ſingula argumẽta cum ſin
gulis:

gulis: quorum utrũ sit faciendum, nõ potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula pro Vareno cõparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni, cum persona matris temerè comparetur. Quare optimũ est, si fieri poterit, ut singula uincantur à singulis. Sed si quando in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est, siue inuicẽ accusant, siue crimẽ reus citra accusationẽ in aduersariũ uertit, ut Roscius in accusatores suos, quãuis reos nõ fecisset: siue in ipsos quos sua manu perijsse dicemus, factũ deflectitur, nõ aliter quàm in ijs quæ mutuam accusationẽ habent, utriusq; partis argumẽta inter se cõparantur. Id autem genus, de quo nouißimè dixi, non solùm in scholis sæpe tractatur, sed etiã in foro. Nam id est in causa Neuij + Appiniani solùm quæsitũ: Præcipitatá ne esset ab eo uxor, an seipsa sua sponte iecisset. + Quã actionem equidẽ solam in hoc tempus emiserã, quod + ipsum fecisse seductũ iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nã cæteræ quæ sub nomine meo ferũtur, negligentia excipientium in quæstũ notariorũ corruptæ minimã partem mei habent. Est & alia duplex cõiectura huic ἀντικατηγορία non diuersa de præmijs, ut in illa cõtrouersia: Tyrãnus suspicatus à Medico suo datũ sibi uenenũ, torsit eũ, & cùm id dedisse se negaret, accersit alterũ Medicũ, ille datum ei uenenum dixit, sed antidotũ daturum, & dedit ei potionẽ, qua epota, tyrãnus deceßit. De præmio duo Medici contendunt: Nam ut illic factũ in aduersariũ transferentium, ita hic sibi uindicantium personæ, causæ, facultates, tempora, instrumenta, testimonia cõparantur. Illud quoq;, etsi nõ est ἀντικατηγορία, simili tamẽ ratione tractatur, in quo citra accusationem quæritur, utrum factũ sit. Vtraq; enim pars expo-

Cicero pro Vareno.

Alias, Apruniani, et alibi Arpiniani

Cuius meipsum

expositionem suam habet, atq; eam tuetur, ut in lite Vrbiniana, petitor dicit, Clusiniũ Figulũ filium Vrbiniæ, acie uicta in qua steterat, fugisse, iactatũq; casibus uarijs, retentum etiã à rege, tandem in Italiam, ac patriã suam Marginos uenisse, atq; ibi agnosci. Pollio contrà seruisse eum Pisauri dominis duobus, medicinã factitasse, manumissum, alienæ se familiæ uenali immiscuisse, ac rogantẽ ut eis seruiret emptum: Nónne tota lis constat duarũ causarũ cõparatione, et cõiectura duplici atq; diuersa? Quæ aũt accusantiũ atq; defendentiũ, eadem petentium & inficiantium ratio est. Ducitur cõiectura primùm à præteritis. In his sunt personæ, causæ, consilia. Nã is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuendum ante omnia qualis sit, de quo agitur. Accusatoris aũt est efficere, ut si quid obiecerit, nõ solùm turpe sit, sed etiã crimini, de quo est iudicium, quãmaxime conueniat. Nã si reum cædis, impudicum, uel adulterum uocet, lædat quidem infamia, minus tamen hoc ad fidem ualeat, quàm si audacẽ, petulantem, crudelem, temerariũ ostenderit. Patrono, si fieri poterit, id agendũ est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat: Proximum est, ut à præsenti quæstione separet. Sunt enim pleraq; non solùm dißimilia, sed etiam aliquãdo contraria, ut si reus furti, prodigus dicatur, aut negligẽs. Neq; enim uidetur in eundẽ & contẽptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerũt hæc remedia, ad illa declinandũ est, non de hoc quæri, nec eum qui aliquãdo peccauerit utiq; cõmisisse omnia, et hanc fiduciã fuisse accusatoribus falsa obijciendi, quòd læsum & uulneratũ reum sperauêre hac inuidia opprimi posse. Alia propositio est accusatoris, contra quam loci oriuntur sæpe à persona, & interim generaliter.

ordo talis

liter.(Prior ducit argumenta defensor,)incredibile esse à filio patrem,ab uxore uirū occisum,ab Imperatore proditam hostibus patriā.Facilè respōdetur,uel quod omnia scelera in malos cadāt,ideóq; sæpe deprehēsa sint,+ uel quod indignum sit,crimina ipsa atrocitate defendi.Interim pro prié,quod est uariū.Nā dignitas & tuetur reum,& nonnunquam ipsa in argumentū facti conuertitur,tanquā inde fuerit spes impunitatis, sed perinde paupertas,humilitas,opes,ut cuique ingenio uis est, in diuersum trahuntur. Probati uerò mores,& anteactæ uitæ integritas, nunquā non plurimū profuerit.Si nihil obijcietur,patronus quidē in hoc uehementer incumbet. Accusator autē ad præsentem quæstionē,de qua sola iudiciū sit,cognitionem allegabit,dicens, neminem non aliquando cœpisse peccare,nec +pro ἐγκαίνια ducendū scelus primū, hoc in respōdendo: per Sic autem præparabit actione prima Iudicū animos,ut noluisse potius obijcere,quàm nō potuisse credatur.Eoq; satius est omni se anteactæ uitæ abstinere cōuicio, quàm leuibus,aut friuolis, aut manifestò falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahitur:& qui nihil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquā superuacua:qui uana cōgerit, confitetur uanū in anteactis argumentū, in quibus uinci quàm tacere maluerit. Cætera quæ à personis duci solent, in argumentorū locis exposuimus. Proxima est ex causis probatio, in quibus hæc maximè spectantur, ira, odium, metus,cupiditas,spes. Nam reliqua in has species cadūt, quorū si quid in reū conueniet,accusatoris est efficere,ad quicquid faciendū causæ ualere uideātur,easq; quas in argumentū sumet,augere: Si minus,illuc conferenda est oratio,aut aliquas fortasse latētes fuisse,aut nihil ad rem per

Hæc neq; in Aldino codice, neq; in uetustis exēplaribus inuenire potui.

uel quod ingenium sit, crimina ipsa atrocitate defendit.

Probatio ex causis,hāc Cicero,ut multo prestātissimā sic etiā firmissimam putat, quare Sulpitius uictricem probationem uocat.

tinere cur fecerit, si fecit, aut etiã dignius esse odio scelus, quod non habuerit causam. Patronus uerò quoties poterit, instabit huic loco, ut nihil credibile sit factum esse sine causa: Quod Cicero uehementißimè multis orationibus tractat, præcipuè tamen pro Vareno, qui omnibus malis premebatur, nã & damnatus est. At si proponitur cur factum sit, aut falsam causam, aut leuẽ, aut ignotam proreo dicet. Possunt esse aliquæ interim ignotæ. An hæredẽ habuerit: an accusaturus fuerit eum à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, nõ utiq; spectãdas esse causas. Nã quẽ posse reperiri, qui nõ metuat, oderit, speret, irascatur, cupiat? Plurimos tamẽ hæc salua innocentia facere. Neq; illud est omittendũ, nõ omneis causas in omnibus personis ualere. Nã ut alicui sit furãdi causa paupertas, non erit idẽ in T. Curio, Fabricioq; momentũ. De causa prius, an de persona dicendũ sit quæritur, uarieq; est ab Oratoribus factũ, à Cicerone etiã prælatæ frequẽtißimè causæ. Sed mihi, si+si ne ullo litis cõuicio proponeretur, secundum naturã uidetur incipere à persona. Nã hoc magis generale est, rectiorq; diuisio,+ aut in nullo crimẽ credibile, aut in hoc? Potest tamẽ id ipsum sicut pleraq;, uertere utilitas. Nec tantũ causæ uoluntatis sunt quærendæ, sed interim et erroris, ut ebrietas, et ignorãtia. Nã ut hæc in qualitate crimẽ eleuãt, ita in cõiectura+reprimũt. Et persona quidẽ nescio, an unquam utiq; in uno actu rei poßit incidere, de qua neutra pars dicat, de causis frequẽter quæri nihil attinet, ut in adulterijs, ut in furtis, quia illas per se ipsa crimina secũ habent. Post hæc intuẽda uidẽtur et cõsilia, quæ latè patẽt, an credibile sit reũ sperare, id à se scelus effici posse, an ignorari cùm fecisset, an etiã si ignoratum nõ esset, absolui, uel

Margin notes: Cicero pro Vareno — neutro litis cõditio præponderet, — aut nullum crimẽ credibile, aut hoc — opprimũt

pœna leui transigi, uel tardiore, uel ex qua minus incommodi consecuturus q̃ ex facto gaudij uideretur, an etiam tanti putauerit pœnam subire. Post hæc, an alio tempore id aliter facere, uel facilius, uel securius potuerit, ut dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occasiones, quibus ab eo Clodius impunè occidi potuerit. Præterea cur potissimum illo loco, illo tẽpore, illo modo sit aggressus, qui & ipse diligentißimè tractatur pro eodem locus. An etiam si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit, & absque sententia. Nam uulgò dicitur, Scelera non habere consilium. An etiam consuetudine peccandi sit allectus. Excussa prima parte, an uoluerit, sequitur an potuerit. Hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauso, frequenti tempore, uel diurno, cùm testes plures, uel nocturno, cùm maior difficultas. Inspiciantur utiq; & difficultates, & occasiones, quæ sunt plurimæ, ideoq; exemplis non egent: Hic sequens locus talis est, ut si fieri non potuit, sublata lis sit: si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi conicctură pertinent. Nam & ex his colligitur an sperauerit. Ideo spectari debent & instrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæstio an fecerit, incipit à secundo tempore, id est præsenti, ac deinde cõiuncto, quorum sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & similia. His accedunt signa, de quibus tractatum est. Verba etiam, & facta quæq; antecesserunt, quæq; insecuta sunt. Hæc aut nostra sunt, aut aliena. Sed uerba magis nocent, aut minus: magis nocent, & minus prosunt nostra quàm aliena: magis prosunt, & minus nocent aliena quàm nostra. Facta autem interim magis prosunt nostra, interim aliena, ut si quid quod pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper uerò

Cicero pro Milone.

Scelera consilium non habent.

Ab occasione.

A uerbis.

A factis.

magis nocēt nostra quàm aliena. Est & illa in uerbis differētia, quod aut aperta sunt, aut dubia, seu nostra, seu aliena sunt. Infirmiora in utrunque sint necesse dubia, tamen nostra sæpe + magis nocent, ut in illa controuersia: Interrogatus filius ubi esset pater, dixit: ubicunq; est, uiuit: at ille in puteo mortuus est inuentus. Aliena quæ sunt dubia, nunquā possunt nocere, nisi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita est uox, caueto tyrannicidam, & interrogatus, cuius ueneno moreretur: respondit, non expedit tibi scire. Nam si est qui posset interrogari, soluet ambiguitatem. Cùm autem dicta factaq; nostra defendi solo animo poßint, aliena uariè refutantur. De uno quidem maximè genere coniecturalium cōtrouersiarum locuti uidemur, & in omnes aliquid de his cadit. Nam depositi, furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumēta ueniunt, an fuerit quod deponeretur, & à personis, an illum deposuisse apud hūc, uel + huic credidisse credibile sit, an petitorem calumniari: An reum inficiatorē esse, uel furem. Sed etiam in furti reo sicut in cædis, quæritur de facto, & de autore. Crediti & depositi duæ quæstiones, sed nonnunquam iunctæ, an datum sit, an redditū. Habent aliquid proprij, adulterij causæ, quod plerunque duorum discrimen est, & de utriusq; uita dicendum, quanquā & id quæritur, an utrunque pariter defendi oporteat. Cuius rei cōsilium nascetur ex causa. Nam si adiuuabit pars altera, coniungam: si nocebit, separabo. Ne quis autem mihi putet temerè excidisse, quòd plerunq; duorū crimen esse adulterium, non semper dixerim, potest accusari sola mulier incerti adulterij. Munera domi inuenta sunt, pecunia, cuius autor non extat, codicilli, dubium ad quem scripti. In falso quoq; ratio similis.

nobis

Depositi, furti, creditæ pecuniæ, quæstiones.

hunc

Adulterij.

Occupatio.

Falsi.

similis. Aut enim plures in culpam uocantur, aut unus, &
scriptor quidem semper tueri signatorem necesse habet, si-
gnator scriptorem non semper. Nam & decipi potuit. Is
autem qui hos adhibuisset, & cui id factũ dicitur, & scri-
ptorem & signatores defendet. Iidem argumentorum lo-
ci in causis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verùm il-
la scholarum consuetudo ituris in forum potest nocere,
quòd omnia quæ in themate nõ sunt, pro nobis ducimus.
Adulterium obijcis, quis testis? quis Iudex? quod preciũ?
quis conscius? Venenum ubi emi? à quo? quando? quanti?
per quem dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, ubi sunt ar-
ma? quos contraxi satellites? Neq; hæc nego esse dicẽda, et
ipsis utendũ pro parte suscepta. Nam & in foro, † siquan- aliquando
do aduersarius probare non poterit, desiderabo. Sed in fo-
ro tantum illam facultatem olim desiderauimus, ubi non
ferè causa agitur, ut non aliquid ex his, aut plura ponan-
tur. Huic simile est, quod in epilogis quidam, quibus uo-
lunt liberos, parentes, nutrices accommodãt, nisi quæ ma-
gis concesseris ea quæ nõ sint posita, desiderare quàm di-
cere. De animo quo modo quæratur, satis dictum est, cùm
ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nam
qua uia tractatur, an uoluerit, eadem quo animo fecerit.
Id enim est, an malè facere uoluerit. Ordo quoq; rerum, Ordo.
aut affert, aut detrahit fidem, multò scilicet magis res pro-
ut congruunt, aut repugnant, sed hæc nisi in ipso comple-
xu causarum non deprehenduntur. Quærendum
tamen semper quid cuique connecta-
tur, & quid cui con-
sentiat.

De Fi-

De Finitione. Cap. IIII.

SEquitur coniecturam finitio. Nam qui non potest dicere nihil fecisse, proximum habebit, ut dicat, non id fecisse quod obijciatur. + Itaq; plerunq; legibus ijsdem quibus cõiectura uersatur, defensionis tantum genere mutato, ut in furtis, depositis, adulterijs. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depositum, non commisi adulterium: ita, non est hoc furtum, nõ est hoc depositum, + sed mutuatio, + non est hoc adulteriũ. Interim à qualitate ad finitionem descenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis. Reipub. læsæ. In quibus si rectè facta esse quæ obijciuntur, dici non potest, illud succurrit, non est hoc dementem esse malè tractare Rempub. uerbis lædere.

itaq; plurib. legib. idem

Hæc uerba in plerisque exẽplaribus desiderantur, & uideri possũt ab interpretante adiecta.

Finitio igitur est rei propositæ propria, & dilucida, & breuiter comprehensa uerbis enunciatio. Cõstat maximè, sicut est dictum, genere, specie, differentibus, proprijs, ut si finias equum (noto enim maximè utar exemplo) Genus est animal, species mortale, differentia irrationabile. Nam & homo mortale erat. Proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus causis. Nam tum est certũ de nomine, sed quæritur quæ res ei subijciẽda sit, tum res est manifesta, sed de nomine nõ constat. De re, cùm dubium est, interim coniectura est, ut si quæratur quid sit Deus. Nam qui id neget, Deum esse spiritum, omnibus partibus immixtum, nõ hoc dicat falsum esse illius diuinæ naturæ appellationem, sicut Epicurus, qui humanam ei formam, locũq; inter mundos dedit, sed nomine uterq; uno utitur, utrum sit in re coniectat. Interim qualitas tractatur, ut quid sit Rhetorice, uis persuadẽdi, an bene dicendi sciẽtia. Quod genus est in iudicijs frequentissimum. Sic enim quæritur,

Finitio quib. partibus absoluatur.

Deus.

Rhetorica quid.

an de-

an deprehensus in lupanari cum aliena uxore adulter sit, quia non de appellatione, sed de ui facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nam si peccauit, non potest aliud esse, q̃ adulter. Diuersum est genus, cùm controuersia consistit + in nomine, quod pendet ex scripto, nec uersatur in iudicijs, nisi propter uerba quæ litem faciunt. An qui se interficit, homicida sit. An qui tyrannum in mortem compulit, tyrannicida. An carmina magorum ueneficiũ. Res enim manifesta est, scitur quoq; nõ idem esse occidere se, quod alium. Non idem occidere tyrãnum, quod compellere ad mortẽ. Non idem carmina, ac mortiferam potionẽ. Quæritur tamen, an eodem nomine appellanda sint. Quanquã autem dissentire uix audeo à Cicerone, qui permultos secutus autores, dicit finitionem esse de eodem, & de altero (+ Semper enim neganti aliquod esse nomen, dicendũ quid sit potius) tamẽ in eandem treis habeo uelut species. Nam interim cõuenit sic quærere, an habendum sit adulterium in lupanari. Cùm hoc negamus, non necesse est dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur, an hoc furtum, an sacrilegium, nõ quia sufficiat nõ esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud, quo in loco utrũq; finiendum est. Interim quæritur in rebus specie diuersis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cùm res utraq; habeat suum nomen, ut amatorium, uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomen de quo ambigitur, utique in alia re certum est. Sacrilegiũ est rem sacram de templo surripere, num & priuatam? Adulterium cum aliena uxore domi coire. An & in lupanari? Tyrannicidium, occidere tyrãnum. An etiam in mortem compellere? Ideoq;

non

semp negan do aliquod esse nomen, dicẽdumq; quid sit potius, tamen easdem res habeo ueluti species.

συλλογισμὸς

συλλογισμὸς de quo postea dicam, uelut infirmior est finitio, quia in hac quæritur, an idẽ sit huius rei nomen quod alterius. Illo, an perinde habenda sit hæc atq; illa. Est & talis finitionũ diuersitas (ut quidam sentiunt) num idem diuersis uerbis comprehendatur, ut Rhetorice bene dicendi scientia, & eadem bene inueniendi, & bene enunciandi & dicendi secundum uirtutem orationis, & dicendi quid sit, officij. Atque prouidendũ, + an si sensu non pugnant, comprehensione dissentiãt. Sed de his disputatur, non litigatur. Opus est aliquando finitione obscurioribus & ignotioribus uerbis, quid sit clarigatio. Erit et interim notis nomine uerbis, ut quid sit penus, quid litus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidam coniecturæ, quidam qualitati, quidam legitimis quæstionib. subiecerint. Quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis hæc, & ad morem dialecticorum formata cõclusio, ut in disputationibus potius per argumenta uerborum cauillatrix, quàm in Oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim ualeat in sermone tantum, ut cõstrictum in uinculis suis habeat eum qui responsurus est, & uel tacere, uel etiam inuitum id quod sit, contrà cogat fateri, non eadem est tamen eius in causis utilitas. Persuadendum enim Iudici est, qui etiam si uerbis deuinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. Agenti uerò, quæ tanta est huius præcisæ comprehensionis necessitas? An si non dixero, homo est animal rationale, mortale, non potero expositis tot corporis, animiq; proprietatib. latius oratione ducta, uel à dijs eum, uel à mutis discernere? Quid? quod nec uno modo definitur res eadẽ, sed latiore, uarioq; tractatu, ut facit Cicero: Quid enim uulgo uniuersos? sed latiore, uarioq; tractatu, ut omnes

Rhetorica.

ut

Clarigatio dicta à clara uoce, qua utebatur pater patratus, ut alij à clero, hoc est sorte, nam bellica sorte hostiles agros inuadebãt, unde Græcis κληρονόμοι dicti, qui iure bona defuncti sortiuntur.

ut omnes Oratores plerũq; fecerũt. Rarissima enim apud eos reperiretur illa ex consuetudine philosophorum ducta seruitus (est enim certè seruitus ad certa se uerba adstringendi) idq; faciendũ in lib. Cic. de Orat. uetat M. Antonius. Nam est etiã periculosum, cùm si uno in uerbo sit erratũ, tota causa cecidisse uideatur. Optimaq; est illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba nõ periclitentur: Etenim recuperatores, nõ ea sola uis est quæ ad corpus nostrum, uitamq; peruenit, sed etiam multo maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animum perterritũ loco sæpe, & certo de statu dimouet. Aut cùm finitionem præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero Seruiũ Sulpitium occisum ab Antonio colligit, & in clausula demũ ita finit: Is ei profectò mortẽ attulit, qui causa mortis fuit. Nõ negauerim tamen, hæc quoq;, ut expedit causæ, esse facienda. Et siquãdo firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborũ finitio, esse id tum elegãs, tum etiam fortissimũ, si modò erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo est quid sit, an hoc sit, et in hoc ferè labor maior est, ut finitionem confirmes q̃ in rem finitionem applices. In eo quid sit, duplex opus est. Nã & nostra cõfirmanda est, et aduersæ partis destruẽda finitio. Ideoq; in schola ubi nobisipsis fingimus contradictionẽ, duos ponere debemus fines, quales utrinq; esse optimi poterũt. At in foro prouidẽdũ, nũ forte superuacua, et nihil ad causam pertinẽs, an ambigua, an cõtraria, an cõmunis sit finitio, quorũ nihil nõ accidere agẽtis culpa potest. Vt rectè aũt finiamus, ita fiet, si prius in aĩo cõstituerimus qd uelimus efficere. Sic. n. accõmodari ad uolũtatẽ uerba poterũt, atq; ut à notissimo exẽplo, quod sit res lucidior, non recedamus.

Qui

Qui priuatam pecuniã de templo surripit, sacrilegij reus est, culpa manifesta. Quæstio est, an huic crimini, nomen quod est in lege cõueniat. Ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. Accusator, quia de templo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia priuatã surripuerit, negat esse sacrilegium, sed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet. Sacrilegium est surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet: Sacrilegium est surripere aliquid sacri. Vterq; alterius finitionem impugnat. Ea duobus generib. euertitur, si aut falsa est, aut parum plena. Nam illud tertium, nisi stultis non accidit, ut nihil ad quæstionem pertineat. Falsa est, si dicas: Equus est animal rationale, nam est equus animal, sed irrationale. Quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium. Hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris. Accusator aũt nõ potest dicere falsam rei. Nam est sacrilegium, surripere aliquid sacri. Dicit parum plenam, adijciendũ enim, aut ex sacro. Maximus autem usus in approbando refellendoq; fine propriorum, ac differentium, nõnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamẽ omnia, sicut in cæteris, æquitas cõfirmat, nõnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maximè rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi tanta perturbatio, ut maior timor oriatur? Vnde etiam nomen ductum est tumultus. Circa propria ac differentia magna subtilitas, ut cùm quæritur, an addictus, quem lex seruire donec soluerit, iubet, seruus sit. Altera pars finit ita: Seruus est, qui est iure in seruitute. Altera qui in seruitute est, eo iure quo seruus, aut ut antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit. Quæ finitio, etiamsi + constat æquo, nisi tamen proprijs & differentijs adiuuetur, inanis est. Dicet enim aduersarius seruire

eum

Sacrilegium. Quare postea à Iurecõsultis tãquã huiusce criminis cognitorib. dictũ est, sacrilegiũ esse, surripere rem sacram de loco sacro. Is igitur qui abstulit rem priuatã de sacro loco, nõ sacrilegium, sed furtum cõmittit.

Tumultus.

Addicti.) qui ob grande æs alienum, creditoribus innexum dantur.

distat aliquo

eum seruitutem, aut eo iure quo seruum. Videamus ergo propria, differentiaq; liberorũ, quæ libro quinto leuiter in trãsitu attigerã. Seruus cùm manumittitur libertinus: addictus, recepta libertate, est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non cõsequetur, addictus soluendo citra uoluntatem domini consequetur. Ad seruũ nulla lex pertinet, addictus legem habet. Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribũ, habet hæc addictus. Excusso quid sit, propè peracta est quæstio, an hoc sit. Id enim agimus, ut sit causæ nostræ cõueniens finitio. Potentißima autem est in ea qualitas, an amor, an insania. Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit esse proprias finitionis, ex antecedentibus, cõsequentibus, adiunctis, repugnãtibus, causis, effectis, similibus, de quorũ argumentorũ natura dictum est. Breuiter autem pro Cecinna Cicero + initia causas, effecta, antecedentia, consequentia cõplexus est. Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebãt? uim uidelicet. + Potestis igitur principia negare, cùm extrema concedatis? Sed similitudine quoq; usus est. Quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? Sed ex cõtrario argumenta ducuntur: ut si quæratur, an amatoriũ uenenum sit nec ne, quia uenenũ, amatorium non sit. Illud alterũ genus, quo sit manifestius, adolescentibus meis (meos enim semper adolescentes putabo) hic quoq; fictæ cõtrouersiæ utar exẽplo: Iuuenes, qui conuiuere solebant, constituerunt ut in littore cœnarent. Vnius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo quẽ extruxerãt, inscripserũt. Pater eius à trãsmarina peregrinatione cùm ad littus idem appulisset, lecto nomine suspendit se. Dicuntur hi causa mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris: Per,

Quod nõ sunt suæ uolũtatis, & ab omnib. Reipub. muneribus prohibiti serui.

initio

Potestatis

Amatorium φίλτρον

quem factũ est, ut quis perierit, causa mortis est. Reus est qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset. Remota finitione accusatori sat est dicere: Causa mortis uos fuistis, per uos enim actũ est ut homo periret, quia nisi uos illud fecissetis, uiueret. Contrà, non statim per quem factum est ut quis periret, is damnari debet, ut accusator, testis, Iudex rei capitalis. Nec undecunq; causa fluxit, ibi culpa est, ut si quis profectionẽ suaserit, aut ad amicũ accesserit trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnã inuitârit, & is cruditate illic cõtracta decesserit. Nec fuerit in causa mortis solum adolescentiũ factũ, sed † cruditas senis, et in dolore ferundo infirmitas, deniq; si fortior fuisset, aut prudentior, uiueret. Nec mala mente fecerunt, & ille potuit uel ex loco tumulũ, uel ex opere tumultuario suspicari non esse momentũ. Qui ergo puniri debẽt, in quibus omnia sunt homicidæ, præter manũ? Est interim certa finitio, de qua inter utrãq; partẽ cõuenit, ut Cicero dicit: Maiestas est in imperio atq; in omni populi Romani dignitate. Quæritur tamẽ, an maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quæsitũ est. Sed hic etiã similis uideri potest finitiuæ, tamen quia de finitione nõ ambigitur, iudicatio est qualitas, atq; ad eum potius statũ reducenda, ad cuius forte † quadã uenimus mentionẽ, sed et erat ordine proximus locus.

crudelitas

Finitio certa. In Partition. Oratorijs.

quidem

De Qualitate. Cap. V.

Est autẽ qualitas alia de summo genere, atq; ea quidem nõ simplex. Nã & qualis sit cuiusq; rei natura, & quæ forma quæritur, an immortalis anima, an humana specie Deus, & de magnitudine ac numero, quantus sol, & an unus mundus. Quæ omnia quidẽ cõiectura colliguntur, quæstionẽ tamen habent in eo, qualia sint. Hæc & in suaso-

rijs

rijs aliquando + tractari solent, ut si Cæsar deliberet, an Bri
tanniã impugnet, quæ sit oceani natura, an Britannia insu
la (nam tũ ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero
militum aggredienda, in consiliũ ferendũ sit. Eidem quali
tati succedunt facienda, ac nõ facienda, appetenda, uitan
da, quæ in suasorias quidẽ maximè cadunt, sed in contro
uersijs quoq; sunt frequentia, hac sola differentia, quia il
lic de futuris, hic de factis agitur. Item demonstratiuæ par
tis omnia sunt in hoc statu, factũ esse constat, quale sit fa
ctum quæritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna,
aut de quantitate. Igitur primũ genus causæ, aut simplex,
aut comparatiuũ. Illic quid æquum, hic quid æquius, aut
quid æquißimũ sit excutitur. Cùm de pœna iudicium est, à
parte eius qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut
imminutio, aut excusatio, aut (ut quidã putãt) deprecatio.
Defensio longè potentißima est, qua ipsum factum quod
obijcitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quòd
inuito parte militârit, honores petierit, uxorem duxerit,
tuemur quod fecimus. Partem hanc uocant Hermagoræi
κατ' ἀντίληψιν, ad intellectũ id nomen referẽtes: latinè ad
uerbum translatã inuenio, absoluta appellatur. Sed enim
de re sola quæstio, iusta sit ea, nec ne. Iustũ omne cõtinetur
natura, uel constitutione. Natura, quæ secundũ cuiusq; rei
dignitatẽ: hæc sunt pietas, fides, cõtinentia, & talia. Adij
ciunt & id quod sit par, + aduersum, uerùm id nõ temerè
intuendũ est. Nã et uis cõtra uim, & talia nihil habent ad
uersum eum, qui prior fecit iniustè, & nõ, quoniam res pa
res sunt, etiã id est iustũ quod antecessit. Illa utrinq; iusta,
eadem lex, eadem cõditio, ac forsitan ne sint quidẽ paria,
quæ ulla parte sunt dißimilia. Cõstitutio est in lege, more,

iudicato pacto. Alterũ est defensionis genus, in quo factũ per se improbabile, assumptis extrinsecus auxilijs tuemur, id uocãt † προσληπτικήν. Latini hoc quoq; non ad uerbum transferũt. Assumptiua enim dicitur causa. In quo genere fortißimum est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, Oratio Milonis, ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat eius accusatione, qui uindicatur. Occisus est, sed latro: † excæcatus, sed raptor. Est & illa ex causis facti ducta defensio priori contraria, in qua neq; factum ipsum per se, ut in absoluta quæstione defenditur, neq; ex cõtrario facto, sed ex aliqua utilitate Reipublicæ aut hominum † multorũ, aut etiam ipsius aduersarij, nonnunquã & nostra, si modò id erit quod facere nostra causa fas sit, quod sub extraneo accusatore et legibus agente prodesse nonnunquã potest, in domesticis disceptationibus potest. Nam & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, si malæ tractationis accusabitur, & patri filius si dementiæ causa erit, non inuerecundè dicet multum sua interfuisse, in quo tamen, incommoda uitantis melior quàm cõmoda petentis est causa, quibus similia etiam in uera rerum quæstione tractantur. Nam quæ in scholis abdicatorum, hæc in foro exheredatorũ à parentibus, & bona apud † consules repetentium ratio est, quæ illic malæ tractationis, hic rei uxoriæ, cùm quæritur utrius culpa diuortium factũ sit: quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiã illa defensio, si peius aliquid futurum fuit. Nam in cõparatione malorũ boni locum obtinet leuius, ut si Mancinus fœdus Numantinum sic defendat, quòd periturus nisi id factũ esset, fuerit exercitus Romanus. Hoc genis ἀντίστασις Græcè nominatur, compara-

tiuum

κατ' ἀντίστασιν, & alij κατ' ἀντίθεσιν

exectus

malorum

procõsules

Nã consules plerunque de grauiorib. cognoscebant, paulo post ipse testat̃, exheredationẽ pertinere ad centumuirorũ iudicium.

tiuum nostri uocant. Hæc circa defensionem facti, quæ si neq; per se ipsam, neq; adhibitis alijs auxilijs dabitur, proximum est in alium transferre crimen, si possumus. Ideoq; etiam † in hos qui iam scripti sunt status, uisa est cadere translatio. Interdũ ergo culpa in hominem religatur, ut si Gracchus reus fœderis Numantini, cuius metu leges populares tulisse in tribunatu uidetur, missum se ab Imperatore suo diceret. Interim deriuatur in rem, ut si is qui testamento quid iussus nõ fecerit, dicat per leges id fieri nõ potuisse, hoc † μετάστασιν dicũt. Exclusis quoq; his, excusatio superest, ea est aut ignorantiæ, ut si quis fugitiuo stigmata scripserit, eoq; ingenuo iudicato, neget scisse se liberũ eum fuisse: aut necessitatis, ut cùm miles ad cõmeatus diem nõ affuit, dicit se fluminibus interclusum, aut ualetudine. Fortuna quoq; sæpe substituitur culpæ. Nonnunquam malè fecisse nos, sed bono animo dicimus. Vtriusq; rei multa & manifesta exempla sunt. Idcirco nõ est eorũ necessaria expositio. Sed omnia quæ suprà scripta sunt, deerũt, uidendũ an minui culpa poßit, hic est ille qui à quibusdã dicitur fieri status quãtitatis. Sed ea cùm sit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti cõstituitur. Eoq; nobis sub hoc esse statu uidetur, sicut eius quoq; quæ ad numerum refertur à Græcis. Nã & ποιότητα, & ποσότητα dicũt, nos utrunq; eadem appellatione cõplectimur. Vltima est deprecatio, quod genus causæ pleriq; negarũt in iudiciũ unquã uenire. Quin Cicero quoq; pro Q. Ligario idem testari uidetur cùm dicit: Causas Cæsar egi multas & quidẽ tecũ, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certè nunquã hoc modo, ignoscite Iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si unquã posthac, & cætera. In Senatu uerò, & apud populum, &

Trãslatio criminis. Lib. 4. cap. 8.

in hoc quod iam scriptũ sit, uisa, etc.

μετάστασιν

Imminutio culpæ

Deprecatio.

Pleriq; negarunt.) Nã cõsensus Rhetorũ nõ putat in iudiciũ debere, aut posse quoq; uenire deprecationẽ.

apud Principem, & ubicunq; iuris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimũ ualent ex ipso qui reus est, hæc tria in uita præcedere, si innocens, si bene meritus, si spes in futurum innocenter uicturi, & in aliquo usu futuri. Præterea si uel alijs incõmodis, uel præsenti periculo, uel pœnitentia uideatur satis pœnarũ dedisse. Extrà, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen qui cognoscit plurimũ ponendũ, si laus eum misericordis potius, quàm reprehensio dissoluti consecutura est. Verùm & in iudicijs, etiamsi non toto genere causæ, tamen ex parte magna hic locus sæpe tractatur. Nã & diuisio frequens est, etiãsi fecisset, ignoscendũ fuisse. Idq; in causis dubijs sæpe præualuit, & epilogi omnes in eadẽ ferè materia uersari solent. Sed nonnunquã etiam reus hic totius summã constituit, si exhæredatũ à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricẽ amauerit. Nam omnis hic quæstio, an huic dilecto pater debuerit ignoscere, & Centumuiri tribuere debeant ueniam. Sed etiã in formulis cùm pœnariæ sunt actiones, nos ita causam partimur, an cõmissa sit pœna, an exigi debeat. Id aũt quod illi uiderunt, uerũ est, reum à Iudicibus hoc defensionis modo liberari nõ posse. De præmijs autem quæruntur duo, an ullo sit dignus qui petit, an tanto, ex duobus uter dignior, ex pluribus quis dignißimus. Quorũ tractatus ex ipso meritorũ genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantùm, siue alleganda, siue cõparanda erit, sed personã quoq;. Nam & multũ interest, Tyrannũ iuuenis occiderit an senex, uir an fœmina, alienus an coniunctus. Est & ad locũ multipliciter, in ciuitate Tyrãnus assueta, an libera semper, in arce an domi, & quomodo factum sit, ferro an ueneno, et quo tempore,
bello

bello an pace, an cùm depoſiturus eſſet eam poteſtatẽ, an cùm aliquid noui ſceleris auſurus. Habetur in meritis gratia, periculum quoq; ac difficultas. Similiter+ liberalitas à quo profecta ſit refert. Nam in paupere gratior, quã in diuite: dante beneficium quàm reddente, patre quàm orbo. Item quã rem dederit, & quo tempore, & quo animo, id eſt, num in aliquã ſpem ſuã, ſimiliter alia. Et ideo qualitas maxima Oratoris recipit opera, quia in utrãq; partẽ plurimum eſt ingenio loci, nec uſquã tantũ affectus ualent. Nam cõiectura extrinſecus quoq; adductas frequẽter probationes habet, & argumenta ex materia ſumit, ut quale quicq; uideatur eloquentia opus eſt, hic regnat, hic imperat, hic ſola uincit. Huic parti ſubiungit Virginius cauſas abdicationis, demẽtiæ, malæ tractationis, orbarũ nuptias indecentiũ. Nam et iudiciũ ferè ſic accidit, inuentiq; ſunt qui has materias officiorũ uocarẽt. Sed alios quoq; nõnunquã leges hæ recipiũt ſtatus. Nam et cõiectura eſt aliquando in pleriſq; horũ, cùm ſe uel nõ feciſſe, uel bona mente feciſſe contendunt. Cuius generis exempla ſunt multa. Et quid ſit demẽtia, ac mala tractatio finitur. Nã iuris leges plerũq; quæſtiones præcurrere ſolent, & ex quibus cauſis +non fiat ſtatutũ. Quod tamẽ facto defendi nõ poterit, iure nitetur, & quot et quibus cauſis abdicare nõ liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accure demẽtiæ nõ permittatur. Abdicationũ formæ ſunt duæ, altera criminis perfecti, ut ſi abdicetur raptor, adulter: altera imperfecti uelut pendẽtis, et adhuc in cõditione poſiti, quales ſunt in quib. abdicatur filius, quia nõ pareat patri. Illa ſemper aſperã abdicãtis actionẽ habet, immutabile eſt enim quod factũ eſt: hæc ex parte blãda, & ſuadendi ſimi-

libertas

Qualitas Rhetorũ & oratorum officina.

non fiant ſtatus

Abdicationũ formæ.

lima. Mauult enim pater corrigere, quàm abdicare. At pro filijs in utroq; genere summissa, et ad satis faciendum cõposita. A quo dissensuros scio, qui libenter patris figuram lædunt, quod non ausim dicere nunquã esse faciendũ (potest enim materia incidere, quæ hoc exigat) + cæterum uidendũ est, quoties aliter agi potest, sed de figuris alio in libro tractabimus. Non dissimiles aũt abdicationem actionibus sunt malæ tractationis Actiones. Nã & ipsæ habent eandem in accusationibus moderationẽ. Dementiæ quoq; iudicia, aut propter id quod factũ est, aut propter id quod adhuc fieri uel nõ fieri potest instituuntur, & actor in eo quod factum est, liberũ habet impetũ, sic tamen, ut factum accuset ipsius patris, tanquam ualetudine lapsi misereatur: in eo uerò cuius libera mutatio est, diu roget, & suadeat, & nouissimè dementiam rationi quæratur obstare, non mores, quos quãto magis in præteritũ laudauerit, tanto facilius probabit morbo esse mutatos. Reus quoties causa patietur, debebit esse in defensione moderatus, quia fere ira, contentio, & concitatio, furori sunt similia. Omnibus his cõmune est, quod rei non semper defensione facti, sed excusatione ac uenia frequenter utuntur. Est enim domestica disceptatio, in qua & semel peccasse, & per errorem, & leuius quàm obijciatur, absolutioni nonnunquam sufficit. Sed alia quoq; multa controuersiarum genera in qualitatem cadunt. Iniuriarum, quanquam enim reus aliquando fecisse negat, plerunq; tamen hæc actio facto atq; animo continetur. De accusatore constituendo, quæ iudicia, diuinationes, uocantur (in quo genere Cicero quidem, qui mandantibus socijs Verrem accusabat, hac usus est diuisione) + spectandum à quo maximè agi uelint hi, quorum

certe

Dementiæ.

Iniuriarum actio.

De Accusatore cõstituẽdo.

spectãdũq; qd maxime

quorum de ultione quæritur, + à quo minimè uelit is qui aut quid
accusatur. Frequẽtißimè tamen hæ sunt quæstiones, uter
maiores causas habeat, uter plus industriæ, aut uirium sit
allaturus ad accusandũ, uter id fide meliore facturus. Tu-
tela præterea, in quo iudicio solet quæri, an alia de re q̃ de
calculis cognosci oporteat. An fidem præstare debeat tan-
tum, non etiam consilium & euentus. Cui simile est malæ
gestæ procurationis in foro negociorũ gestorum, nam &
mandati actio est. Præter hæc fingũtur in scholis & scri-
pti maleficij, in quibus aut hoc quæritur, an scriptum sit,
aut hoc, an maleficium sit, rarò utrunq;. Malæ gestæ lega-
tionis apud Græcos, & ueris causis frequens, ubi iuris lo-
co quæri solet, an omnino aliter agere, quàm mandatũ sit,
liceat: & quousq; sit legatus, quoniam aliæ in renuncian-
do sunt, ut in hoc qui testimoniũ in Verrem dixerat, post
perlatam legationem. Plurimum tamen est in eo, quale sit
factum Reipub. læsæ. Hinc mouentur quidẽ mille iuris ca-
uillationes, quid sit Rempub. lædere: & læserit'ne, an pro-
fuerit, & ab ipso an propter ipsum læsa sit. In facto tamen
plurimum inest. Ingrati quoq;, in quo genere quæritur, an
is cum quo agitur, acceperit beneficiũ quod rarò negan-
dum est: ingratus est enim qui negat quantum acceperit,
an reddiderit, an protinus cui nõ reddiderit, ingratus sit,
an potuerit reddere, an id quod exigebatur, debuerit, quo
animo sit. Simpliciores illæ iniusti repudij, sub qua lege
controuersiæ illud proprium habent, quòd à parte accu-
santis defensio est, & defendẽtis accusatio. Præterea cùm
quis ratione mortis in senatu reddit, ubi una quæstio est
iuris, an is demum prohibendus sit, qui mori uult, ut se le-
gum actionibus subtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur

& testamenta in quibus de sola quæratur uoluntate, ut in controuersia, quã suprà exposui, in qua de parte patrimonij quarta, quã pater dignißimo ex filijs reliquerat, cõtendunt Philosophus, Medicus, Orator. Quod item accidit, si orbæ nuptias indicant pares gradu, & si inter propinquos de idoneo quæratur. Sed oẽs nec mihi persequi materias in animo est. Fingi enim adhuc possunt, nec cõmunes sunt earum quæstiones, quia positionibus mutãtur. Admiror Flauium, cuius apud me meritò summa est autoritas, qui cùm artem scholæ tantũ componeret, tam angustè uoluerit materiã qualitatis terminari. Quantitas quoq; (ut frequenter dixi) etiam si non semper, tamen plerunq; eidem subiacet, seu modi est, seu numeri. Sed modus aliquando constat æstimatione facti, quanta sit culpa, quantum' ue beneficiũ: aliquando iure, cùm id in controuersiam uenit, qua quis lege puniendus, uel honorãdus sit. An stuprator decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini constituta est, an quia stupratus se suspendit, capite puniri, tanquã causa mortis. Quo in genere falluntur, qui ita dicũt, tanquam inter duas leges quæratur. Nam de decem millibus nulla cõtrouersia est, † quæ nec petuntur. Iudiciũ redditur, an reus causa sit mortis. In coniecturã quoq; eadem species cadit, cùm perpetuo, an quinquẽnali sit exilio mulctandus, in controuersiam uenerit, num prudens cædem commiserit, quæritur. Illa quoq; quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thrasybulo triginta præmia debeãtur, & cùm duo fures pecuniam abstulerunt, separatim quadruplum quisq; an duplum debeat. Sed hic factum quoque æstimatur, & tamen ius ipsum pendet ex qualitate.

Lib. 4. ca. de narrationib.

quia

De

De Actionis quæstione. Cap. VI.

QVi neq; fecisse se negabit, neq; aliud esse quod fecerit, dicet, neq; factũ defendet, necesse in suo iure consistat. In quo plerunq; actionis est quæstio, quæ non semper eadẽ est, ut quidam putauerunt. Nam & iudicium antecedit, qualia sunt Præturæ, curiosa consilia, cùm de iure accusatoris ambigitur, & in ipsis frequentissimè iudicijs uersatur. Est enim duplex eius disceptationis cõditio, quod aut

Præscriptionis cõtentio.

intentio, aut præscriptio habet cõtrouersiam. Ac fuerunt qui præscriptionis statum facerent, tanquam ea nõ ijsdem + omnibus, quibus cæteræ leges, quæstionibus continerentur.

cõmunibus

Cùm ex præscriptione lis pendet, de ipsa re quæri nõ est necesse. Ignominioso patri filius præscribit, de eo solo iudicatio est, an liceat. Quoties tamen poterimus, efficiendum est, ut de re quoque bene sentiat. Sic enim iuri nostro libentius indulgebit, ut in + possessionibus,

sponsionib.

quæ ex interdictis fiunt, etiamsi nõ proprietatis est quæstio, sed tantum possessionis, tamen non solum possedisse nos, sed etiam nostrum possedisse docere oportebit. Sed frequentius etiam quæritur de intentione. Vir fortis optet quæ uolet, nego illi dandum quicquid optauerit, non habeo præscriptionem, sed tamen uoluntate contra uerba præscriptionis modò utor. In utroque autem genere status idem fit. Porrò lex omnis aut tri-

Legis potestas.

buit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet aut propter seipsam, aut propter alteram quæstionem, aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto, aut apertũ est, aut obscurum, aut ambiguum. Quod de Legibus dico, idem accipi uolo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq; scripto, idem de uoce.

Et

Et quoniam quatuor huius generis quæstiones uel status facimus, singulos percurram.

De Statu ex scripto & uoluntate. Cap. VII.

SCripti & uoluntatis frequentißima inter cõsultos quæstio est, & pars magna controuersiæ iuris hinc pendet, quo minus id in scholis accidere mirũ est, ubi etiam ex industria fingitur. Eius genus unum est, in quo et de scripto, & de uoluntate quæritur. Id tum accidit, cùm est in lege aliqua obscuritas, & in ea aut uterq; suam interpretationem confirmat, aut aduersarij subuertit, ut hic: Fur quadruplum soluat, duo surripuerũt pariter decem millia, petuntur ab utroq; quadragena, illi postulãt, ut uicena conferant. Nam & actor dicit, hoc esse quadruplum quod petat, & rei hoc quod offerant. Voluntas quoq; utrinq; defenditur, aut cùm de altero intellectu certum est, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, prostare cœpit. Prohibetur adolescens concione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum est: an eadem huius causa sit, dubium est, quia ex hac natus, + & hæc meretrix est. Solet & illud quæri, quo referatur quod scriptum est, bis' ne de eadem re sit actio, *id est, hoc bis ad actorem, an ad actionem. Hæc ex iure obscuro. Alterum genus est ex manifesto, quod qui solum uiderũt, hunc statum plani, & uoluntatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera uoluntate. Sed contra scriptum tribus generibus occurritur. Vnũ est, in quo id seruari semper nõ posse ex ipso patet. Liberi parentes alant, aut uinciantur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia transitus & diuisio, num quisquis non aluerit, num hic. Propter hoc proponunt quidã tale genus controuersiarum

+ antequam meretrix esset

*item

siarum, in quo nullum argumentum est, quod ex lege ipsa
peti poßit, sed de eo tantum de quo lis est, quærendum sit.
Peregrinus si murum ascenderit, capite puniatur. Cùm ho
stes murũ ascendissent, peregrinus eos depulit, petitur ad
supplicium. Non erunt hic separatæ quæstiones, an quis-
quis, an hic, quia nullum potest afferri argumentum con-
tra scriptum uehementius eo quod in lite est, sed hoc tan-
tum, an ne seruandæ quidẽ ciuitatis causa. Ergo & æqui-
tate, & uoluntate pugnandum. Fieri tamen potest, ut ex
alijs legibus exempla ducamus, per quæ appareat semper
stari scripto nõ posse, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertiũ,
cùm in ipsis uerbis legis reperimus aliquid, per quod pro
bemus aliud legum latorem uoluisse, ut in hac controuer
sia: Qui nocte cũ ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum
annulo ferreo inuẽtum magistratus alligauit. Hic quia est
uerbum in lege deprehensus, satis etiam significatũ uide-
tur non contineri lege, nisi noxium ferrum. Sed qui uolun-
tate nitetur, scriptũ quoties poterit, infirmare debebit, qui
scriptum tuebitur adiuuare se etiam uoluntate tentabit.
In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit,
scriptũ nihil sit, ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Cras-
si, & Scæuolæ fuit cõtentio. Substitutus hæres erat, si Post-
humus ante tutelæ suæ annos deceßisset. Nõ est natus, pro-
pinqui bona sibi uendicabant. Quis dubitaret, quin ea uo-
luntas fuisset testantis, ut is non nato filio hæres esset, qui
mortuo? sed hoc non scripserat + id quoq; quod huic con- hic
trarium est, accidit nuper, ut esset scriptũ, quod appareret
scriptorem noluisse, qui sestertium nummũ quinq; millia
legauerat, cùm emendaret testamentum, sublatis sestertijs
nummis, argenti pondo æquè posuit, quinq; millia reman-
serunt.

serunt. Apparuit tamen quinq; pondo dari uoluisse, quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc statu generales sunt quæstiones, scripto an uoluntate standum sit, quæ fuerit scribentis uoluntas, tractatus omnes qualitatis an coniecturæ, de quibus satis dictum arbitror.

De Contrarijs legibus. Cap. VIII.

Antinomia quæ sit, explicat Budęus in annot. in Pandectas.

PRoximum est de Legibus contrarijs dicere, quia inter omnes artium scriptores constat, in antinomia duos esse scripti & uolūtatis status, neq; immeritò, quia cùm lex legi obstet, utrinq; contra scriptum dicitur, & quæstio est de uoluntate: In utraq; id ambigitur, an utiq; illa lege sit utendum. Omnibus autem manifestum est, nunquam esse legem legi cōtrariam iure ipso, quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur, sed eas casu collidi & euentu. Colliduntur autem, aut pares inter se, ut si optio tyrannicidæ, & uiri fortis comparentur, utriq; data quod uelit petendi potestate. Hic meritorum, temporis, præmij collatio est. Aut secum ipsæ, ut duorum fortium: duorum tyrannicidarum, + raptarū, in quibus non potest esse alia quæstio, quàm temporis, utra prior sit, aut qualitatis, utra iustior sit petitio. Diuersæ quoq; leges confligunt, aut similes. Diuersæ + quibus etiam citra aduersam legem contradici poßit, ut in hac controuersia: Magistratus ab arce ne discedat. Vir fortis optato quæ uolet, + uel alia nulla obstāte + quæri potest, an quicquid optarit, accipere debeat, et à magistratu multa dicentur, quibus scriptum expugnatur. Si incendium in arce fuerit, si in hostes recurrendū, + contra quas nihil opponi potest, nisi lex altera, Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur: contrà, mulieris imago in gymna-

duarum raptarum

aut duæ

Nō erat in uetusto codice.

similes contra

gymnasio ne ponatur. Mulier Tyrannum occidit. Nam neque mulieris imago ullo alio casu poni potest, neq; Tyrannicidæ ullo alio casu submoueri. Impares sunt, cum alteri multa sunt quæ opponi possunt, alteri nihil nisi quod in lite est, ut cùm uir fortis impunitatem desertoris + petit. appetit Nam contra legem uiri fortis, ut suprà ostendi, multa dicuntur, aduersus desertores scripta non potest nisi optione subuerti. Item confessum est ex utraq; parte ius, aut dubium. Si confessum est, hæc ferè quæruntur: Vtra lex potentior, ad deos pertineat, an ad homines, Rempublicã an priuatos, de honore an de pœna, de magnis rebus an de paruis, permittat an uetet, an imperet. Solet tractari & utra sit antiquior, & uelut potentißima, ut ea minus perdat, ut in desertore & uiro forti, + quod illo non occiso, quo modò lex tota tollatur, occiso sit reliqua uiro forti alia optio. Plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius atque æquius, de quo nihil præcipi nisi proposita materia potest. Si dubium, aut alteri, aut inuicem utrique de iure sit controuersia, ut in re tali: Patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit, liberti hæredem sequantur. Liberti filium quidam fecit hæredem inuicem petitur manus iniectio, & patronus negat ius patris illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges sicut duæ colliduntur, ut nothus ante legitimum natus, legitimus sit: post uerò legitimum, tantum ciuis. Quod de legibus, idem de senatusconsultis dictum: quæ si aut inter se pugnent, aut obstent legibus, non tamen aliud sit eius status nomen.

De Syb

De Syllogiſmo, ſeu Ratiocinatione. Cap. IX.

SYllogiſmus habet aliquid ſimile ſcripto & uoluntati, quia ſemper pars in eo altera ſcripto nititur. Sed hoc intereſt, quod illic contra ſcriptum dicitur, hic ſuper ſcriptũ, illic qui uerba defendit, hoc agit, ut fiat utiq; quod ſcriptũ eſt, hic + ne aliud quàm ſcriptum eſt. Eius nonnulla etiam cum finitione coniunctio. Nam ſæpe ſi finitio infirma eſt, in Syllogiſmũ delabitur. Sit enim lex: Venefica capite puniatur. † Sæpe ſeparanti amatoriũ dedit, eundem repudiauit, per propinquos rogata ut rideret, nõ eſt reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier ueneficij rea eſt. Potiſsima eſt actio dicentis amatoriũ uenenum eſſe, id erit finitio: quæ ſi parum ualebit, fiet ſyllogiſmus, ad quem uelut remiſſa priore cõtentione ueniemus, an perinde puniri debeat, ac ſi uirũ ueneno necaſſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt, id quod incertum eſt, quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has ferè ſpecies uenit: An quod ſemel ius eſt, idem et ſæpius. Inceſti damnata, et præcipitata de ſaxo, uiua repetitur. An quod in uno, & in pluribus. Qui duos uno tempore tyrannos occidit, duo præmia petit. An quod antè & poſtea. Raptor profugit, rapta nupſit, reuerſo illo petit optionẽ. An quod in toto, idem in parte. Aratrum accipere pignore non licet, uomerem accepit. An quod in parte, idem in toto. Lanas uehere Tarento non licet, oues uexit. In his ſyllogiſmis ſcripto alter nititur, alter non ſatis cautum eſſe dicit. Poſtulo ut præcipitetur inceſta, lex eſt, & rapta optionem petit, et in oue lanæ ſunt, ſimiliter alia. Sed quia reſponderi poteſt, non eſt ſcriptum, ut bis præcipitetur damnata, aut quandocunq; rapta optet, aut tyrãnicida duo præmia accipiat,

nequicquã

Sæpe pſcrutãdi, ita uulgo habetur, cùm in optimo quodam exẽplari lectum ſit ſæpè ſeparãti. Nec inauditum eſt, ſæpè rationẽ p diuortio nõ modò ſumi, ſed pro contentione illa animorum, quæ ĩ cauſa eſt, ut haud benè conueniat ſubinde in coniugio.

nihil

nihil de uomere cautum, nihil de ouibus, ex eoq; manifestum colligitur quod dubiũ est. Maioris pugnæ est, ex scripta ducere quod scriptũ non est, an quia hoc & hoc. Qui patrem occiderit, culeo insuatur, matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat, extra tabernacula eduxit. In hoc genere hæc quæruntur: An quoties propria lex non est, simili sit utendum: An id de quo agitur, ei de quo scriptum est, simile sit. Simile autem & maius est, & par, & minus. In illo priore, an satis lege cautũ sit, an etsi parum cautum est, hac sit utendũ. In utroq; de uoluntate legum latoris, sed de æquo tractatus potentissimi.

Culeo insui.) pœnæ genus erat, quo parricidæ plectebantur. Initio enim sanguineis uirgis cedebant, demũ culeo cum cane, simia, & gallo cõclusi in mare proijciebantur.

De Ambiguo, seu Amphibologia. Cap. X.

AMphibologiæ species sunt innumerabiles, adeò ut Philosophorum quibusdam nullũ uideatur esse uerbum, quod non plura significet, genera admodum pauca. Aut enim uocibus accidit singulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus, aut etiam hominibus eadem appellatio est, ὁμωνυμία dicitur: ut Gallus, utrum enim ducem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis significet, incertum est: & Aiax, Telamonis an Oilei filius. Verba quoq; quædam diuersos intellellectus habent, ut cerno, quæ ambiguitas plurimis modis accidit. Vnde ferè lites præcipuè ex testamentis cùm de libertate, aut etiã de hæreditate contendunt hi, quibus idem nomen est, aut quid sit legatum quæritur. Alterum est, in quo alia integro uerbo significatio est, alia diuisio, ut in genua, & armamentum, & coruinũ. Ineptæ sanè cauillationes, ex qua tamen Græci controuersias ducunt. Inde αὐλητρὶς illa uulgata cùm quæritur, utrum aula quæ ter ceciderit, an tibicina si ceciderit, debeat publicari. Tertia est ex cõpositis,

Homonymia unius dictionis significationes plures.

αὐλητρὶς cõiunctim seu compositum, significat tibicinam

ut ſi quis corpus ſuum in occulto loco poni iubeat, + circaque monumentum multum agri ab hæredibus in tutelam cinerum, ut ſolet, leget, + ſit littus hoc cultum. Sic apud Græcos cõtendit λέων & παντάλεων cum ſcriptura dubia eſt, bona omnia λέοντι an bona παντάλεοντι relicta ſint. In coniunctis plus ambiguitatis eſt. Fit autem per caſus ut:

cinĩ, diuiſum, ſeu nõ compoſitum, aula ter notat.

circa quod ſit littus occaſione cultum.

Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe.

Oraculũ erat dubiũ, cuius meminit Cic. in officijs.

Per collationem, ubi dubium eſt quid quò referri oporteat, ac frequentißimè cùm quidem quod mediũ eſt, utrinque poßit trahi, ut de Troilo Vergilius: Lora tenens tamen. Hic utrum quod teneat tamen lora, an quamuis teneat, tamen trahatur, quæri poteſt. Vnde controuerſia illa: Teſtamento quidam iußit poni ſtatuam auream haſtam tenentem. Quæritur, ſtatua haſtã tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua alterius materiæ. Fit per flexum idem magis: Quinquaginta, ubi erãt centum, occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentium ſermo ſubiunctus ſit, in dubio eſt. Vnde eſt controuerſia: Hæres meus uxori meæ dare damnas eſto argenti, quod elegerit pondo centũ. Vter eligat quæritur. Verùm id quod ex his primũ eſt mutatione caſuũ, ſequens diuiſione uerborum, aut translatione emendatur, tertium adiectione. Accuſatiui geminatione facta amphibologia ſoluitur ablatiuo, ut illud: Lachetem audiui percußiſſe Demeam, fiat à Lachete percuſſum Demeam. Sed ablatiuo ipſi, ut in primo diximus, ineſt naturalis amphibologia:

Dãnas eſto.) Forma loquẽdi peculiaris apud iureconſultos, pro eo quod eſt. κατὰ συνκοπὴν dãnatus.

Cœlo decurrit aperto.

Vtrum per apertum cœlum, an cum cœlum apertum eſſet. Diuiſio reſpiratione & mora conſtat. Statuam, deinde

inde auream hastam, uel statuam auream, deinde hastam. ✠ Adiectio talis est: Argentum quod elegerit ipse, ut hæres intelligatur: uel ipsa, ut uxor. Adiectione facta amphibologia qualis fit, nos flentes illos deprehendimus, detractione soluetur. Pluribus uerbis emendandum, ubi est id quod quò referatur dubium est, & ipsum est ambiguum: Hæres meus dare illi damnas esto omnia sua. In quod genus incidit Cicero, loquẽs de C. Fannij soceri instituto. Quem quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cùm ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset. Nam id sibi, & ad socerum referri, & ad Fannium potest. Productio quoq; in scripto, & correptio in dubio relicta, causa est ambiguitatis, ut in hoc Cato, aliud enim ostendit breuis secunda syllaba casu nominatiuo, aliud eadem syllaba producta casu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ præterea sunt aliæ species, quas persequi nihil necesse. Nec refert quomodo facta sit amphibologia, aut quo resoluatur. Duas enim res significari manifestum est, & quod ad scriptum uocémue pertinet, ut utranq; par est partem. Ideóq; frustra præcipitur, ut in hoc statu uocem ipsam ad nostram partem conemur uertere. Nam si id fieri potest, amphibologia non est. Amphibologiæ autem omnis in his erit quæstio, aliquando uter sit secundum naturam magis sermo, semper utrum sit æquius, utrum is qui scripsit ac dixit, sic uoluerit: quarum in utranq; partem, satis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus præceptum est.

Adiectionalis

Quæ sit inter status cognatio, & quæ diuersitas. Cap. XI.

*Est autem quædam inter hos status cognatio. Nam &
in finitione quæ sit uoluntas nominis quæritur, & in syl
logismo, qui secundus à finitione status est, quo spectatur
quid uoluerit scriptor, & ex contrarijs legibus duos esse,
scripti & uoluntatis status apparet. Rursus et finitio quo-
ad duas partes deducātur — dammodo est amphibologia, cum+ in duas partes diduca-
tur intellectus nominis. Scriptũ & uoluntas habet in uer-
bis uocis quæstionẽ, quod idẽ in antinomia petitur. Ideoq;
duxerunt — omnia hæc quidam scriptũ, & uoluntatem esse+ dixerunt.
Alij in scripto, et uoluntate amphibologiam esse quæ facit
quæstionem. Sed distincta sunt: Aliud est enim obscurum
ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipsa nominis
quæstionem habet generalem, & quæ esse etiã citra com-
plexum causæ possit. Scriptum, & uoluntas de eo disputat
uerbo, quod est in lege: Syllogismus de eo quod nõ est. Am
phibologiæ lis in diuersum trahit. Legum contrariarum
ex diuerso pugna est. Neq; immeritò recepta est à doctissi
mis hæc differentia, & apud plurimos ac prudentissimos
disceptationis — durat. Et de hoc quidẽ genere + dispositionis, etiamsi non
omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ nisi
proposita de qua dicendum est materia, uiam dicendi non
præbeant. Non enim causa uniuersa in quæstiones ac lo-
cos diducenda est. Sed hæ ipsæ partes habent rursus ordi-
nem suum. Nam & in procemio primum est aliquid, &
secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis, ac locus habet
suam dispositionem, ut theseis etiam simplices. Ac si fortè
satis erit diuidendi peritus, qui controuersiam in hæc de-
duxerit, an omne præmium uiro forti dandum sit, an ex*

priua-

priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta sit, an hæc: deinde cùm fuerit de prima quæstione dicendum, paßim, & ut quicq; in mentem ueniet, miscuerit, nõ primum in ea scierit esse tractandum. Verbis legis standum sit, an uoluntate, huius ipsius particulæ aliquod initium fecerit. Deinde proxima subnectens struxerit orationem, ut pars hominis est manus, eius digiti, illorum quoq; articuli. Est & hoc, quod scriptor demonstrare non poßit, nisi certa, definitaq; materia. Sed quid una faciat, aut altera, quinimo centum ac mille in re finita atq; materia, Præceptoris est, in alio atque alio genere quotidie ostendere quis ordo sit rerum, & quæ copulatio, ut paulatim fiat usus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, non poßunt. Nam quis pictor omnia, quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit? Sed percepta semel + imitandi ratione aßimulabit quicquid acceperit. Quis enim non faber uasculum aliquod, quale nunquam uiderat, facit? Quædam uerò non docentium sunt, sed discentium. Nam & Medicus quid in quoq; ualetudinis genere faciendum sit, quid quibusq; signis prouidendum, docebit. Vim sentiendi, pulsus uenarum, caloris motus, spiritus meatũ, coloris distantiam, quæ sua cuiusq; sunt, ingeniũ dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cum causis deliberemus, cogitemusq; homines ante inuenisse artẽ, quàm docuisse. Illa enim potentißima, quæq; uerè dicitur œconomica totius causæ dispositio, quæ constitui nisi uelut in re præsenti non potest. Vbi aßumendum prooemiũ, ubi omittendum, ubi utendum expositione continua, ubi partita, ubi ab initijs incipiendũ, ubi more Homerico à medijs uel ultimis, ubi omnino non exponendũ, quando à nostris, quando ab aduer-

+ mutandi

More Homerico.) q̃d poëticus mos autore

tore Homero, hoc sibi tribuat ut in dispositione ac ordine parum admodum solicitus sit.

sariorum propositionibus incipiamus, quando à firmißimis probationibus, quando à leuioribus, quando in causa proponendæ procœmijs quæstiones. Qua præparatione præmuniendæ, quid Iudicis animus accipere poßit statim dictum, quò paulatim deducendus. Singulis, an uniuersis opponenda refutatio. Reseruandi perorationi, an per totam orationem diffundendi affectus. De iure prius, an de æquitate dicendū. An anteacta crimina, an de quibus iudicium est, prius obijcere, uel diluere cōueniat. Si multiplices causæ erunt, quis ordo faciendus, quæ testimonia, tabulæue cuiusq; generis in actione recitandæ, quæ reseruandæ. Hæc est uelut imperatoria uirtus copias suas partientis ad casus præliorum, retinentis partes propter castella tuenda, custodiendas ue urbes, petendos commeatus, obsidenda itinera, mari deniq;, ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studium. Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore sit disertus. Vigilandum ducat, iterum enitendum, pallendum est, facienda sua cuiq; uis, usus, sua ratio, non respiciendum ad hæc, sed in promptu habenda, neque tanquam tradita, sed tanquā innata. Nam uiam demonstrare +uelociter ars potest, si qua est, uerum ars satis præstat, si copias eloquentiæ ponit in medio. Nostrum est uti eis scire. Reliqua partium est demum dispositio. Et in his ipsis primus aliquis sensus, & secundus, & tertius, qui non modò ut sint ordine collocati, elaborandum est, sed ut inter se iuncti, atq; ita cohærentes, ne commissura pelluceat, corpus sit non membra, quod ita continget, si & quid quaq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus, non pugnantia, sed quæ inuicem complectantur. Ita res non di uersæ

uelocitas potest

uersæ distantibus ex locis, quasi inuicem ignotæ collidentur, sed aliqua societate cum prioribus ac sequentibus, copulas tenebunt, ac uidebitur non solùm composita oratio, sed etiam continua. Verùm longius fortasse progredior fallente transitu, & à dispositione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FAB. QVINT. LIBRI
septimi finis.

M. FABII QVINTI
LIANI INSTITVTIONVM
Oratoriarum Libri Octaui
Procemium.

Is ferè quæ in proximos quinq; Libros collata sunt, ratio inueniendi atq; inuenta disponendi continetur, quam ut per omnes numeros penitus cognoscere, ad summam scientiæ necessarium est, ita incipientibus breuius, ac simplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate institutionis, tam numerosæ atque perplexæ deterreri solent, aut eo tempore quo præcipuè alenda ingenia, atq; indulgentia quadam nutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur. Aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquentiã instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdã dicendi leges allegati, conatũ omnẽ reformidãt. Vnde existimãt accidisse, ut qui diligentißimi artiũ scriptores extiterunt, ab eloquentia longißimè fuerint. Via tamẽ opus est primùm incipientibus, sed ea plana, & cùm ad ingrediendũ, tum ad demonstrãdum expedita. Eligat itaq; peritus ille præ-

ceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præsentia quæ placent, remota refutãdi cætera mora. Sequuntur

uexeris

enim discipuli quo + duxeris. Mox cum robore discendi accrescet etiam eruditio. Iidem primo solùm iter credant esse, in quod inducentur, mox illud cogniturì etiam optimum. Sunt autem neq; obscura, neq; ad percipiendũ difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerũt. Itaq; in toto artis huiusce tractatu difficilius est iudicare quid doceas, quàm cùm iudicaris, docere: præcipueq; in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quæ si is qui instituetur nõ repugnauerit, pronũ ad cætera habiturus est cursum. Nempe enim plurimũ in

ἀνακεφαλαίωσις eorũ omniũ quę hactenus tradita sunt.

hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus Rhetoricen bene dicendi scientiã, & utilem, & artẽ, & uirtutẽ esse. Materiam eius, res omnes de quibus dicendũ esset, tum et eas in tribus ferè generibus, demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationẽ porrò omnem cõstare rebus & uerbis, in rebus intuendã esse inuentionẽ, in uerbis elocutionem, in utrisq; collocationem, quæ memoria cõplecteretur, actio cõmendaret. Oratoris officiũ, docendi, mouendi, delectandi partibus cõtineri. Ex quibus ad docendũ expositio et argumẽtatio, ad mouendũ affectus pertinerent, quos per omnem quidem casum, sed maximè tamen in ingressu ac fine dominari. Nã delectationẽ, quãuis in utroq; sit eorũ, magis tamẽ proprias in elocutione partes habere.

Oratoris officium.

Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis, temporibus cõtinerentur. In omni porrò materia tria esse quærenda, an sit, quid sit, quale sit. His adijciebamus, demonstratiuã laude ac uituperatione cõstare. In ea quæ ab ipso, de quo diceremus, quæ post eũ acta essent, intuendũ.

Quæstionum diuisio.

Hoc

Hoc opus tractatu honestorum, utiliumq; constare. Suasorijs accedere tertiam partem ex coniectura, posset'ne fieri, & an esset futurũ, de quo deliberaretur. Hic præcipuè diximus spectandum, quis, apud quem, quid diceret. Iudicialium causarum alias in singulis, alias in pluribus controuersijs consistere, & in quibusdam sufficere modò intentionem, modò depulsionem. Porrò depulsionẽ omnem inficiatione duplici, factum'ne, et an hoc factum esset, præterea defensione ac translatione constare. Quæstionẽ, aut ex facto, aut ex scripto esse: Ex facto, de rerũ fide, proprietate, qualitate: Scripto, de uerborum ui, aut uoluntate, in quibus uis tum causarum, tum actionum inspici soleat, quæq; aut scripti, & uoluntatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legem contrariarum specie continetur. In omni porrò causa iudiciali quinq; esse partes, quarũ exordio conciliari audientẽ, narratione causam proponi, confirmatione roborari, refutatione dissolui, peroratione aut memoriã Iudicis refici, aut animos moueri. His argumentandi, & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, resolui Iudices oportet, adiecimus. Accessit ratio diuisionis. Credere modò qui discet, uelit certã quandã uiã esse, in qua multa etiam sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura, ut hæc de quib. dixi, non tam inuenta à præceptoribus, quàm cùm fierent, obseruata esse uideantur. Plus exigunt laboris & curæ quæ sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnes Oratores conuenit, difficilimam. Nam et M. Antonius, cuius suprà habuimus mentionẽ, ait à se disertos uisos esse multos, eloquentem aũt neminem. Disertis satis putat dicere quæ oporteat: Ornatè autem dicere pro-

Iudicialium causarum diuisio.

prium esse eloquentißimi. Quæ uirtus, si usque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidē, aut L. Crasso + certum est & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficilima fuit. Et M. Tullius inuentionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam Oratoris. Ideoq; præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit, quod eum meritò fecisse, etiam ipso rei, & de qua loquimur, nomine palàm declaratur. Eloqui enim, hoc est, omnia quæ mente conceperis promere, atq; ad audientes perferre, sine quo superuacua sint priora, & similia gladio condito, atq; intra uaginam suam hærenti. Hoc itaq; maximè docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest, hoc studium adhibēdum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc maximè Orator Oratorē præstātior, hoc genera ipsa dicenda alia alijs potiora. Neque enim Asiani, aut quocūq; alio genere corrupti, res nō uiderunt, aut eas non collocauerunt, neq; quos aridos uocamus, stulti aut in causis cæci fuerūt, sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis uires defuerunt, ut appareat in hoc & uitium, & uirtutem esse dicendi. Non ideo tamen sola est agenda cura uerborum. Occurram enim necesse est, & uelut in uestibulo protinus apprehensuris hanc confeßionem meam resistam his, qui omissa rerum (qui nerui sunt in causis) diligētia, quodam inani circa uoces studio senescunt, idq; faciunt gratia decoris, quod est in dicendo, mea quidem opinione, pulcherrimum: sed cùm sequitur, nō cùm affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex ijsdem his speciem accipiunt ex quibus uires. Nāq; & colorata & astricta, & lacertis expressa sunt, sed eadem si quis uulsa atq; fucata muliebriter

comat

[Margin notes: tum est & his, & prioribus etiam desiderata, | Eloqui.]

comat, fœdißima sunt + ipso formæ labore. Et cultus concessus atq; magnificus addit hominib. ut græco uersu testatum est, autoritatē. At muliebris & luxuriosus, nō corpus exornat, sed detegit mentē. Similiter illa translucida et uersicolor quorundā elocutio res ipsas effœminat, quæ illo uerborū habitu uestiuntur. Curam ergo uerborum, rerum uolo esse solicitudinē: nam plerunq; optima rebus cohærent, et cernūtur suo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant semper, seq; seducant. Ita nunquā putamus circa id esse, de quo dicendū est, sed ex alijs locis petimus, & inuentis uim afferimus. Maiore animo aggrediēda eloquentia est, quæ si toto corpore ualet, ungues polire, et capillum reponere, nō existimabit ad curam suā pertinere. Sed euenit plerunq;, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primū, quia sunt optima, minimè accersita, & simplicibus, atq; ab ipsa ueritate profectis similia. Nam illa quæ curā fatentur, & ficta atq; cōposita uideri etiam uolunt, nec gratiā consequuntur, & fidē amittunt propter id, ꝙ sensus obumbrant, & uelut læto gramine sata strangulant. Nā et quod rectè dici potest, circuimus amore uerborum, & quod satis dictū est, repetimus, et quod uno uerbo patet, plurib. oneramus, & pleraq; significare melius putamus q̄ dicere. Quid? ꝙ nihil iam propriū placet, dum parum creditur disertū, quod & alius dixisset? A corruptißimo quoq; Poëtarū figuras seu translationes mutuamur, tū demū ingeniosi scilicet, si ad intelligēdos nos opus sit ingenio. Atqui satis apertè Cicero præceperat, in dicendo uitiū uel maximū esse, à uulgari genere orationis, atq; à cōsuetudine cōmuni abhorrere. Sed ille durus atq; ineruditus, nos melius, quib. sordēt omnia quæ natura dictauit,

qui nos

ipsa forma laborem & cultus concessos, æquè magnificos addit hominib. ut græci uersus testatū est autoritate.

De Orat. 1. prolog.

qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia. Quasi uerò sit ulla uerborum, nisi rei cohærentiũ uirtus, quæ ut propria sint & dilucida, & ornata, & aptè collocentur, si tota uita laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. Atq; plerosq; uideas hærentes circa singula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. Quæ si idcirco fierent, ut semper optimis uterentur, abominanda tamẽ hæc infelicitas erat, quæ & cursum dicendi refrenat, & calorem cogitationis extinguit, mora & diffidentia. Miser enim, & (ut sic dicam) pauper Orator est, qui nullum uerbũ æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectione multa, & idonea copiosam sibi uerborum supellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi, deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promptu sint, & ante oculos. Nãq; et hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio præcedẽte, & acquisita facultate, & quasi reposita. Nanq; ista quærendi, iudicandi, comparãdi anxietas, dum discimus, adhibenda est, non cùm dicimus. Alioquin sicut qui patrimonium nõ pararunt, subinde quærunt, ita in oratione qui nõ satis laborarunt, si præparata uis dicendi non fuerit, erunt inofficiosi, non ut requisitis respondere, sed ut semper sensibus inhærere uideantur. Atq; ut umbra corpus sequitur, tamen in hac ipsa cura est † aliquid satis cum latina significantia, ornata, tum aptè sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis penè syllabis commorandi, qui etiam cùm optima sint reperta, quærunt aliquid quod sit maximè antiquum, remotum, inopinatum,

nec

nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua uerba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quàmmaxima, dum sciamus tamen nihil uerborũ causa esse faciendum, cùm uerba ipsa rerum gratia sint reperta, quorũ ea sunt maximè probabilia, quæ sensum animi nostri optimè promunt, atque in animis Iudicum quod uolumus, efficiũt. Ea debent + præstare sine dubio, & admirabilem, & iucundam orationem. Verum admirabilem non sic quomodo prodigia miramur, & iucundam orationem nõ deformi uoluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta. efficere

Quæ in elocutione spectanda. Cap. I.

GITVR quã Græci φράσιν uocant, Latinè dicimus elocutionẽ, eam spectamus uerbis aut singulis, aut coniunctis. In singulis intuendum est, ut sint latina, perspicua, ornata, & ad id quod efficere uolumus accõmodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quæ de ratione latinè atque emendatè loquendi fuerũt dicenda, in libro primo, cùm de Grammatice loqueremur, executi sumus. Verum illic tantum ne uitiosa essent, præcipũmus, hic alienum non est admonere, ut sint quàmminimè peregrina & externa. Multos enim quibus loquendi ratio nõ desit, inuenias, quos curiose potius loqui dixeris quàm latinè, quo modo & illa Attica anus Theophrastum, hominem alioqui disertißimum, annotata unius affectatione uerbi, hospitem dixit, nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quàm quòd nimium Atticè loqueretur. Et in T. Liuio miræ facũdiæ uiro putat inesse Pollio Asinius quandam

φράζειν

Theophrastus.

Patauinitas Liuij. quandam Patauinitatem. Quare si fieri potest, & uerba omnia, & uox huius † alumnum urbis oleant, ut oratio Romana plana uideatur, non ciuitate donata.

alumna urbis esse debent

De Perspicuitate. Cap. II.

PErspicuitas in uerbis præcipuam habet proprietatem, sed proprietas ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est sua cuiusq; rei appellatio, qua non semper utimur. Nã & obscœna uitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo uitio cauendo, nõ mediocriter quidam errare solent, qui omnia quæ sunt in usu, etiam si causæ necessitas postulet, reformidant, ut ille qui in actione Ibericas herbas † herbasse se solo nequaquã intelligenter dicebat, nisi irridens hanc uanitatem Caßius Seuerus Spartũ cum dicere uelle indicasset. Nec uideo quare clarus Orator duraria, quod tantos muria pisces, nitidius esse crediderit, quàm ipsum id quod uitabat. In hac autem proprietatis specie, quæ nominibus ipsis cuiusq; rei utitur, nulla uirtus est, atq; ei contrarium est uitium, id quod apud nos improprium, Ἄκυρον apud Græcos uocatur, quale est:

herbasse nõ habent pleraq; exẽpla, quod tamen additũ mirũ in modũ iuuat intellectum.

–Tantum sperare dolorem.

De sparto cur Hispanica herba, lege apud Geliũ lib. 16. cap. 3.

Aut quod in oratione Dolobellæ emendatũ à Cicerone annotaui, mortem ferre, aut qualia † nunc laudantur à quibusdam, quorum est, † de cruce uerba ceciderunt. Non tamen quicquid non erit propriũ, protinus & improprij uitio laborabit. Quia primum omniũ multa sunt, & græcè & latinè, non denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur. Qui pilam aut sudem, appellatione priuatim sibi aßignata caret, & ut lapidare quid sit manifestum, ita glebarum testarumq; iactus non habet nomen.

nomina de cornice

Vnde

Vnde abusio quæ κατάχρησις dicitur, necessaria. Translatio quoq; in qua uel maximus est ornatus, uerba non suis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, sed ad uim significandi refertur, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur propriū inter plura quæ sunt eiusdē nominis, id unde cætera dicta sunt, ut uortex est cōtorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur. Inde propter flexum capillorū, pars summa capitis, & ex hoc quod est in montibus eminentißimū. Rectè, inquam, dixeris, hæc omnia uertices, propriè tamē, unde initium est. + Sic soleæ, & turdi pisces, & cætera. Tertius est huic diuersus modus, cùm res communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium, ut carmen funebre propriè nænia, & tabernaculū ducis, Augustale. Item quod cōmune est & alijs nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut urbem Romā accipimus: & uenales, nouitios: & Corinthia, æra, cùm sint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurum & argentum, quàm æs Corinthiū. Sed ne in his quidem uirtus Oratoris + inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modò solet, ut propriè dictum id sit, quo nihil inueniri poßit significātius, ut Cato dixit C. Cæsarem ad euertendam Rempub. sobrium acceßisse: ut Vergilius, Deductū carmē: & Horatius, Acrem tibiam, Annibaleq; dirum. In quo modo illud quoq; est à quibusdā traditum proprij genus ex appositis, quæ epitheta dicūtur, ut dulce mustū, & cū dētibus albis, de quo genere alibi dicendū est. Etiā quæ bene trāslata sunt, propria dici solēt. Interim aūt quæ sunt in quoq; genere præcipua, ꝓprij locū accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes cūctator est appellatus.

Possunt

Figuræ dictionis necessariæ.

Vortex quid sit.

sicut solea contorti pisces

conspicitur

Possunt uideri uerba quæ plus significant quàm eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis. Intellectũ enim adiuuant. Ego autẽ libentius Emphasim retulerim ad ornatum orationis, quia nõ ut intelligatur, efficit, sed ut plus intelligatur. At obscuritas fit in uerbis etiã ab usu remotis, ut si cõmentarios quis pontificum, & uetustißima fœdera, & exoletos scrutatus autores, idipsum petat ex his, ut quæ inde contraxerit, nõ intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædam soli scire uideantur. Fallunt etiam uerba, uel regionibus quibusdam magis familiaria, uel artium propria, ut Attabulus uentus, & nauis saccaria, & in malacho sanum, quæ uel uitanda apud Iudicem ignarum significationum earum, uel interpretanda sunt, sicut in his quæ homonyma dicuntur, ut taurus animal sit, an mons, an signum in cœlo, an nomẽ hominis, an radix arboris, nisi distinctum, non intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in cõtextu et cõtinuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, ut eum prosequi nõ poßit intentio, nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior est mixtura uerborum, qualis in illo uersu:

Emphasis.

In antiquarios inuehitur.

Attabulus.) apud Horat. Incipit ex illo mõtis Apulia notos Ostentare mihi quos torret Attabulus.

Aeneid. 1.

Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras.

Etiam interiectione, qua et Oratores & Historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserant sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur, breue est. Nam Vergilius illo loco, quo pullum equinum describit, cùm dixisset:

Georg. 3.

Nec uanos horret strepitus.

Compluribus insertis, alia figura quinto demum uersu redit:

–Si qua

—Si qua sonum procul arma dedere.
Stare loco nescit.—

Vitanda in primis ambiguitas, nō hæc solum, de cuius genere suprà dictū est, quæ incertum intellectum facit: ut Chremetem audiui percußisse Demeam, sed illa quoq; quæ etiamsi turbare nō potest sensum, in idem tamen uerborum uitiū incidit, ut si quis dicat, uisum à se hominem librum scribentem. Nam etiamsi librum ab homine scribi pateat, malè tamen cōposuerat, feceratq; ambiguū quantum in ipso fuit. Est etiam in quibusdā turba inanium uerborū: qui dum cōmunem loquendi morē reformidant, ducti speciē nitoris, circumeūnt omnia copiosa loquacitate, quæ dicere uolūt, ipsam deinde illā seriem cum aliā simili iungentes, miscentesq; ultrà quàm ullius spiritus durare poßit, † extendūt. In hoc malum etiam à quibusdā laborantur, neq; id nouum uitiū est, cùm iam apud Titū Liuium inueniam fuisse præceptorē aliquem, qui discipulos obscurare quæ diceret, iuberet, græco uerbo utens σκότισον. Vnde illa scilicet egregia laudatio: tanto melior, ne ego quidē intellexi. Alij breuitatis æmuli, necessaria quoq; orationi subtrahunt uerba, & uelut satis sit scire ipsos quæ dicere uelint, quantū ad alios pertineat, nihil putant. At ego ocio sum sermonē dixerim, quē auditor suo ingenio non intelligit. Quidā emutatis in peruersum dictis, de figuris idem uitium cōsequuntur. Peßima uerò sunt ἀδιανόητα. hoc est, quæ uerbis aperta, occulto sensu sunt, ut conductus est cæcus secus uiā stare, & qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis supra se cubasse. Ingeniosa hæc & fortia, ut ex ancipiti diserta credantur, perficiunt. At peruasit quidē iam multos ista persuasio, ut id iam demū elegāter,

Amphibologia omnibus modis uitāda.

† excedunt

σκότισον, hoc est, obscurus esto.

Hoc est, quæ si introspecta fuerint in uerbis clara, sed sensu obscura sunt.

atq; exquisitè dictum putent, quod interpretandũ sit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata hæc, quæ cùm intellexerint acumine suo delectantur & gaudent, non quasi audiuerint, sed quasi inuenerint. Nobis prima sit uirtus perspicuitas, propria uerba, rectus ordo, non in longũ dilata conclusio, nihil neq; desit, neq; superfluat. Ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quo modo præstãda sit, diximus in præceptis narrationis. Similis autẽ ratio est in omnibus. Nam si neq; pauciora quàm oportet, neq; plura, neq; inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta, quia idipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem Iudicis intentionem, ut obscuritatẽ apud se ipse discutiat, & tenebris orationis inferat quoddã intelligentiæ suæ lumen, sed multis eum frequẽter cogitationibus auocari, nisi tam clara fuerint, quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut sol in oculos, etiamsi in eam nõ intendatur, incurrat. Quare nõ ut intelligere posit, sed ne omnino posit nõ intelligere, curandũ. Propter quod etiam repetimus sæpe, quæ non satis percepisse eos qui cognoscũt, putamus. Qua causa utiq; nostra culpa dicta obscurius est, qua causa ad planiora, et cõmunia magis uerba descendimus, cùm idipsum optimè fiat, quod nos aliquãdo non optimè fecisse simulamus.

De Ornatu. Cap. III.

VEnio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus sibi indulget Orator. Nam emendatè quidem, ac dilucidè dicentium, tenue præmium est, magisq; uitijs carere, quàm ut aliquam magnam uirtutem adeptus esse uidearis. Inuentio cum imperitis sæpe commu-

communis, dispositio modicæ doctrinæ credi potest, + & quæ sunt artes altiores, plerunq; occultantur, ut artes sint. Deniq; omnia hæc ad utilitatem causarũ solam referenda sunt. Cultu uerò atq; ornatu se quoq; commendat ipse qui dicit, & in cæteris iudicium doctorum, in hoc uerò etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modò, sed etiam fulgentibus armis præliatus in causa est Cicero Cornelij, + qui non assecutus esset docendo Iudicem tantum, & utiliter demũ, ac latinè perspicueq; dicendo, ut populus Rom. admirationem suam non acclamatione tantum, sed etiam plausu cõfiteretur. Sublimitas profectò, & magnificentia, & nitor, & autoritas expreßit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset prosecuta dicentẽ, si usitata, & cæteris similis affuisset oratio. Atq; ego illos credo qui aderant nec sensisse quid facerẽt, nec sponte iudicioq; plausisse, sed uelut mente captos, & quo essent in loco ignaros, erupisse in hunc uoluntatis affectũ: Sed ne causæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendũt, & facilius credũt, plerunq; ipsa delectatione capiuntur, nonnunquã admiratione auferuntur. Nam & ferrũ affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si uis eorum tantum, non etiã ipse fulgor timeretur. Recteq; Cicero his ipsis ad Brutũ uerbis quadã in epistola scribit: Nam eloquentiam quæ admirationem non habet, nullam iudico. Aristoteles quoq; eandem petendam maximè putat. Sed hic ornatus (licet enim repetere) uirilis, fortis, & sanctus sit, nec effœminatam leuitatem, nec fuco eminentem colorem + amet, sanguine & uiribus niteat. Hoc autem adeò uerum est, ut cùm in hac maximè parte sint uicina uirtutibus uitia, etiã

Sed

cũ assecutus esset dicẽdo ut P.R. admirationẽ suã, non acclamatione tantum, sed etiã plausu cõfiteretur

habeat

qui uitijs utuntur, uirtutis tamen his nomen imponant.
Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum esse cultè di
centibus. Non nego hanc esse uirtutē, sed illis eam non tri
buo. An ego fundū cultiorem putē, in quo mihi quis osten
surgentes derit lilia, & uiolas, & amœnos fontes † scaturiētes, quàm
ubi plena messis, aut graues fructu uites erunt? Sterilē pla
maritinā tanum, et tonsas myrtos, quàm † maritā ulmum, & uberes
oleas præoptauerim? Habeant illa diuites, licet quid essent,
si aliud nihil haberent? Nullísne ergo etiā fructiferis adhi
bendus est decor? quis negat? Nam & ego in ordinem, cer
taq; interualla meas arbores redigā. Quid enim quæso illo
quicunce speciosius, quid in quancunq; partem spectaue
ris rectius? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terræ suc
cum æqualiter trahant. Oleæ cacumina in altum exurgen
tia ferro coërcebo, in orbem se formosius fundet, & proti
nus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius
sit astricta ilia, si idem uelocior. Pulcher aspectu † si athleta,
cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini para
uero tior. Nunquā † uera species ab utilitate diuiditur. Sed hoc
quidē discernere modici iudicij est, illud obseruatione di
gnius, quod hic ipse honestus ornatus pro materiæ genere
debet esse uariatus. Atq; ut à prima diuisione ordiar, non
idem demonstratiuis, & deliberatiuis, et iudicialibus cau
sis conueniet. Namq; illud genus ostentationi cōpositum,
solam petit audientiū uoluptatem, ideóq; omnes dicendi
artes aperit, ornatumq; orationis exponit, ut qui nō insi
dietur, nec ad uictoriā, sed ad solum finem laudis & glo
riæ tendat. Quare quicquid erit sententijs populare, uer
bis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnifi
cum, cōpositione elaboratum, uelut institor quidam elo

quentiæ

quentiæ intuendum, & penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus sit famæ locus. Propterea non debet quisquã, ubi maxima rerũ momenta uersantur, de uerbis esse solicitus. Neq; hoc eò pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti preßior & seuerior, eo minus confeßus, præcipuè ad materiam accõmodatus. Nam & suadendo sublimius aliquid senatus, populus cõcitatius, et in iudicijs publicæ, capitalesq; causæ poscunt diligentius, & accuratius dicendi genus. At priuatũ consiliũ, causasq; paucorũ, ut frequenter accidit calculorũ, purus sermo, & dißimilis curæ, magis decuerit. An non pudeat certã credi tam pecuniam + periodis postulare, aut circa stillicidia affici, aut in mancipij redhibitione sudare? Sed ad propositum. Et quoniã orationis tam ornatus quàm perspicuitas, aut in singulis uerbis est, aut in pluribus positus, quid separata, quid cõiuncta exigãt, consideremus: quanquã rectißimè traditũ est, perspicuitatem proprijs, ornatũ translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatũ esse quod sit impropriũ. Sed cùm idem frequentißimè plura significet, quod Συνωνυμία uocatur, iam sunt alijs alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nam ut syllabæ è literis melius sonãtibus sunt clariores, ita uerba è syllabis magis uocalia, & quo plus quæq; spiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit syllabarũ, idem uerborum quoq; inter se copulatio, ut aliud alij iunctum melius sonet. Diuersus est tamen usus. Nam rebus atrocibus uerba etiã ipso auditu aspera magis conuenient. In uniuersum quidem optima simpliciũ creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut sono sunt iucundißima. Et honesta quidem turpibus

oratione periodis cõsuta postulare

Synonymia. cũ una res uarijs significat uocabulis uide Eras. in uerborũ Copia.

potiora semper, nec sordidus unquam in oratione erudita locus. Clara illa atq; sublimia, plerunq; materiæ modo cernenda sunt. Quod enim alibi magnificū, tumidum alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Est sicut in oratione nitida notabile est humilius uerbum, et uelut macula, ita à sermone tenui sublime, nitidūq; discordat, fitq; corruptū quia in plano tumet. Quædam non tam ratione quàm sensu iudicantur, ut illud:

—Cæsa iungebant fœdera porca.

Fecit elegans fictio nominis, quòd si fuisset porco, uile erat. In quibusdam ratio manifesta est. Risimus & meritò nuper Poëtam, qui dixerat:

Prætextam in cista mures rosere Camilli.

At Vergilij miramur illud:

—Sæpe exiguus mus.

Nam epitheton, exiguus, aptum proprium effecit, ne plus expectaremus, & casus singularis magis decuit, & clausula ipsa unius syllabæ non usitata addidit gratiam. Imitatus est itaq; utrunq; Horatius: *In Epistolis*

—Nascetur ridiculus mus.

Nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnunquam est. Vim rebus aliquando & ipsa uerborum humilitas affert. An cùm dicit in Pisonem Cicero: Cùm tibi tota cognatio in sarraco aduehatur, incidisse uidetur in sordidum nomen? non eo contemptum hominis, quem destructū uolebat, auxisse? Et alibi. Caput opponis + cum eo coruiscās. Vnde + interim grati idiotis ioci, qualis est ille apud M. Tullium Pusio, qui cum maiore sorore cubitabat, & Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixit, & pro Milone illud: Heus tu Ruscio, & + Erutius Antoniaster. Id tamen in

cum eo tonificans *in Timocratij dictis, de quo, qualis est Cornutus*

in declamationibus est notabilius, laudariq; me puero solebat, da patri panem, et in eodem etiam: canem pascis. Res quidem præcipuè in scholis anceps, sed frequenter causa risus, nunc utiq; cùm hæc exercitatio procul à ueritate seiuncta laboret incredibili uerborum fastidio, ac sibi magnam partem sermonis + absciderit. Cùm sint autē uerba propria, ficta, translata, proprijs dignitatem dat antiquitas. Nanq; & sanctiorem, & magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerat usurus, eoq; ornamento acerrimi iudicij P. Vergilius unicè est usus. Olli enim, & quianam, & mis, & pone, pellucent ad aspergendam illam, quæ etiam in picturis est grauißima, uetustatis + inimitabilem arti autoritatem. Sed utendū modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. Satis est uetus, quæso quid necesse est dicere oppidò, quo sunt usi paululum tempore nostro superiores? Vereor ut iam non ferat quisquam. Certè antigerio, cuius eadem significatio est, nemo nisi ambitiosus utetur. Aerumnas quid opus est, tanquam parum sit si dicatur, labor horridum reor, tolerabile autumno: Tragicum prolem + dicendo, uniuersam eius prosapiam, insulsum. Quid multa? totus propè mutatus est sermo. Quædā tamē adhuc uetera uetustate ipsa gratius nitent, quædam etiam necessariò interim sumuntur. + Emācipare, & fari, & multa alia etiam audientibus grata inseri possunt, sed ita demum, si nō appareat affectatio. In qua mirificè Vergilius. Et Corinthiorum amator iste uerborum.

Iste iste Rhetor, nanq; quatinus totus
Thucydides, + Tyrannus, Attice febres,
Tau Gallicum, mina & spina, male illi sit,
Ita omnia ista uerba miscuit fratri.

[Margin notes: asciuerit | P. Vergilius | admirabilē | Oppido | Hoc enim, p ualde, & pro statim utebantur, quasi ante quam res gereretur. | ducendum | Enūcupare | In priapeis paulo aliter legitur | Britannus]

Cicero in Antonium

Cimber hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est: Germanū Cimber occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incesitur:

> Et uerba antiqui multum furate Catonis,
> Crispe Iugurthinæ conditor historiæ.

Odiosa cura, nam est cuilibet facilis, & hoc pessima, quòd rei studiosus, non uerba rebus aptauit, sed res extrinsecus arcessit, quibus hæc uerba cōueniant. Fingere, ut primo libro dixi, Græcis magis + concessum est, qui sonis etiā quibusdam, & affectibus non dubitauerunt nomina aptare, non alia libertate, quàm qua illi primi homines rebus appellationes dederūt. Nostri autem in iungendo, aut deriuādo, paulum aliquid ausi, uix in hoc satis recipiuntur.

conuenit

Nam memini iuuenis admodum inter Pomponiū & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuisset. At ueteres ne expectorat quidem timuerunt. Et sanè eiusdem notæ est examinat ab animo. At in tractu & declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronem beatitas et beatitudo, quæ dura quidem sentit, ueruntamen usu putat posse molliri. Nec à uerbis modò, sed à nominibus quoq; deriuata sunt quædam, ut à Cicerone + sullaturit, & ab Asinio fimbriatum, & figulatum. Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio + Flauio, quorum dura quædam admodū uidentur, ut ens & essentia: quæ cur tantopere aspernemur nihil uideo, nisi quod iniqui Iudices aduersus nos sumus, ideoq; paupertate sermonis laboramus: Quædam tamen perdurāt. Nam & quæ uetera nunc sunt, fuerūt olim noua. Et quædam in usu perquam recentia, ut Messala primus reatum, munerarium Augustus primus dixerunt. Reatum nemo

Expectoro.) hoc etiam Cicero utit Libro 3. de Or. In Epistolis.

sullatum Afranio.

Dura quoq; quemadmodū uidētur utraq; ens et essentia.

Et p Flauio in quibusdā legitur Plauto.

ante

ante Messalam, munerarium nemo ante Augustum dixerat. Piraticam quoq; ut Musicam & fabricam dici adhuc dubitabant mei præceptores. Fauorem & urbanum Cicero noua credit. Nam & in epistola ad Brutum: Eum, inquit, amorē, & cum (ut hoc uerbo utar) fauorem in consilium aduocabo. Et ad Appium pulchrum: Te hominem non solum sapientem, uerumetiam, ut nunc loquimur, urbanum. Idem putat à Terentio primum dictum esse obsequium. Cæcilius ad Sisennam, albenti cœlo. Ceruicem uidetur Hortēsius primus dixisse. Nā ueteres pluraliter appellabant. Audendū itaq;, neq; enim accedo Celso, qui ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cùm sint eorū alia, ut dicit Cicero, natiua, id est, quæ significata sunt primo sensu, alia reperta, quæ ex his facta sunt, ut iam nobis ponere aliqua quæ illi rudes homines primiq; fecerunt, fas non sit, deriuare, flectere, coniungere, quod natis postea concessū est, quando desijt licere? Et si quid periculosius finxisse uidebimur, quibusdam remedijs præmuniendum est: ut ita dicam, si licet dicere, quodāmodo, + Permittite mihi sic. Quod idem etiā in his quæ licentius translata erunt, proderit, quæ non tutò dici possunt. In quo non falli iudicium nostrum solicitudine ipsa manifestum erit. Qua de re Græcum erit illud elegantissimum, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Translata probari nisi in contextu sermonis nō possunt. Itaq; de singulis uerbis satis dictum, quæ, ut alio loco ostendi, per se nullam uirtutem habent. Sed ne inornata sunt quidē, nisi cùm sunt infrà rei de qua loquendum est dignitatē, excepto si obscœna nudis nominibus enuncientur. Quod uiderint qui non putant esse uitanda, quia nec sit uox ulla natura turpis, etsi qua est rei

Bene putat. nam Donatus in Andriā poste, indicauit et Plautum illo usum.

De Orat. 3. & Partitio.

Permittite mihi sicuti quidā, etiā in his

Lib. 1. cap. 10.

deformitas, alia quoque appellatione quacunq; ad intellēctum eundem nihilominus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, ut iam respondi talibus, uerecundiam silentio uindicabo. Iam hinc igitur ad coniuncti sermonis rationem transeamus, cuius ornatus in hæc duo prima diuiditur, quam concipiamus elocutionem, quo modo efferamus. Nam primum est, ut liqueat augere quid uelimus, scilicet an minuere, concitatè dicere an moderatè, lætè, an seuerè, abundanter an preßè, asperè an leniter, magnificè an subtiliter, grauiter aut urbanè. Tum quo translationis genere, quibus figuris, qualibus sententijs, quo modo, qua postremo collocatione id quod intendimus, efficere poßimus. Cæterū dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ sunt huic contraria laudi, attingam. Nam prima uirtus est uitio carere. Igitur ante omnia, ne speremus ornatam orationem fore, quæ probabilis non erit. Probabile autem Cicero id dicit, quod nō plus minus'ue est, quàm decet. Non quia non comi, expolirię; debeat (nam & hæc ornatus pars est) sed quia uitium est ubiq; quod nimium est. + Itaque uult esse autoritatem & pondus in uerbis, sententias uel graues, uel aptas opinionibus hominum ac moribus. His enim saluis, licet aſſumere ea quibus illustrem fieri orationem putat. Delectant trāslata, supralata, ad nomen adiuncta, duplicia eadem significantia, atque ab imitatione rerū nō abhorrentia. Sed quoniam uitia prius demonstrare aggreßi sumus, uel hoc uitiū sit quod κακέμφατον uocatur, siue mala consuetudine in obscœnum intellectum sermo detortus est, ut ductare exercitus, et patrare bellum apud Sallustium, dicta sanctè & antiquè ridentur à nobis si dijs placet, quam culpam non scribentium quidem iudi-

Itaq; in nobis esse autoritatē, i uerbis sentētias

co, sed

co, ſed legentium, tamen uitanda, quatenus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincentibus etiam uitijs cedendum eſt, ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cum hominibus notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus medium ſit, in præfata uidemur incidere, quia ultima prioris ſyllabæ litera, quæ ex primi niſi labris coëuntibus non poteſt, aut interſiſtere nos indecẽtiſsimè cogit, aut continuata cum inſequente in naturam eius corrumpitur. Aliæ coniunctiones aliquid ſimile faciunt, quas perſequi longum eſt, in eo uitio quod uitandum + dicimus, commo ſcimus
rantes. Sed diuiſio quoq; affert eandem iniuriam pudori, ut ſi intercapedinis nominatiuo caſu quis utatur. Nec ſcripto modo id accidit, ſed etiam ſenſu pleriq; obſcœnè intelligere, niſi caueris, cupiunt, ut apud Ouidium:

Quæq; latent meliora putat-

Ac ex uerbis quæ longiſsimè ab obſcœnitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidẽ Celſus cacophaton apud Vergilium putat: Hæc eñ apud Verg. de mari uentis agitato dicuntur.

-Incipiunt agitata tumeſcere.

Quod ſi recipias, nihil loqui tutũ eſt. Deformitati proximum eſt humilitatis uitium, quod ταπείνωσιν uocant, quare rei magnitudo uel dignitas minuitur, ut + ſaxea eſt ex ea
uerruca in ſummo montis uertice. Verrucã pro colle dixiſſe Catonem autor eſt Gell.
Cui natura contrariũ, ſed errore par eſt paruis dare excedẽtia modũ nomina, niſi cũ ex induſtria riſus inde captatur. Itaq; nec parricidã nequã dixeris hominẽ, nec deditũ forte meretrici nefariũ, quod alterũ parũ, alterũ nimiũ eſt. Proinde quædã habes ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, uilis oratio eſt. Quæ uitia facilimè fiunt manifeſta cõtrarijs uirtutib. Nã primũ acuto, ſecundũ nitido, tertium copioſo, deinceps hilari, iucundo,

accurato

accurato diuersum est. Vitanda & μείωσις, cùm sermoni quidem deest aliquid, quo minus plenus sit, quanquam id obscuræ potius quàm inornatæ orationis uitiũ est. Sed hoc quoque cùm à prudentibus fit, schema dici solet, sicut ταυτολογία, id est, eiusdẽ uerbi aut sermonis iteratio. Hæc enim, + quanquam non magnopere summis autoribus uitata, interim uitiũ uideri potest, in quod sæpè incidit etiam Cicero, securus tam paruæ obseruationis, sicut hoc loco: Non solum igitur illud iudicium iudicij simile Iudices nõ fuit. Interim mutato nomine, ἐπανάληψις dicitur, atq; est & ipsum inter schemata, quorum exempla illo loco reddam, quo uirtutes erũt. Peior hac ὁμοιολογία est, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædiũ, atq; est tota coloris unius, quæ maximè deprehenditur carens arte oratoria. Eaq́; et in sententijs, & figuris, & compositione longa, nõ animis solum, sed etiam auribus est ingratißima. Vitanda μακρολογία, id est, longior q̃ oporteat sermo, ut apud Liuium: Legati non impetrata pace, retrò domum unde uenerãt, abierunt. Sed huic uicina periphrasis uirtus habetur. Est & πλεονασμὸς uitium, cùm superuacuis uerbis oneratur oratio: Ego meis oculis uidi. Satis est enim, uidi. Emendauit hoc etiam urbanè in + Hirciũ Cicero, qui cùm in Pansam declamãs, filium à matre decem mensibus in utero latum esse dixisset. Quid? aliæ, inquit, in penula solent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco posui, affirmationis gratia adhibetur:

—Vocemq́; his auribus hausi.

At uitium erit, quoties ociosum fuerit, & supererit, nõ cùm adijcietur. Est etiam quæ περιεργία uocatur, cùm superuacua (ut sic dixirim) operositas, ut à diligenti curiosus, &

[Margin notes: quãquã magnop̃e summis autoribus uitata, tamen uitiũ uideri potest. — Macrologia. — Lib. ab urbe condita 8. — Pleonasmus. — Hircij causa Cicero, cùm Paßienus declamans filiũ matri decem mensibus in utero dixisset — Perergia.]

sus, & à religione superstitio distat. Atq; ut semel finiam, uerbum omne quod neq; intellectum adiuuat, neq; ornatum, uitiosum decipi potest. Κακόζηλον, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, et exilia, & prædulcia, & abundantia, & accersita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Deniq; κακόζηλον uocatur, quicquid est ultra uirtutem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, omnium in eloquentia uitiorum pessimū. Nam cætera cùm uitentur, hoc petitur. Est autem totum in elocutione. Nam rerum uitia sunt, stultū, commune, contrarium, superuacuum. Corrupta oratio in uerbis maximè improprijs, redundantibus, comprehensione obscura, compositione fracta, uocum similium, aut ambiguarum puerili captatione consistit. Est autem omne κακόζηλον utique falsum, etiamsi non omne falsum κακόζηλον, ut cùm dicitur alter quàm se natura habet, & q̄ oportet, & quàm sat est. Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte et in alio nostro opere plenius dictū est, & in hoc sæpe tractabitur, & adhuc spargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornatu, subinde quæ sunt uitāda similia uirtutibus uitia dicemus. Sunt & hæc inornata, quod malè dispositū est, id ἀνοικονόμητον, quod malè figuratum, id ἀσχήματον, quod malè collocatum, id κακοσύνθετον uocant. Sed de dispositione diximus, de figuris & compositione dicemus. Κοινισμὸς quoq; appellatur quædam mixta ex uaria ratione linguarum oratio, ut Atticis, Dorica, Ionica, Aeolica, etiā dicta cōfundas. Cui simile uitiū est apud nos, si quis sublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgarib. misceat. Id enim tale est monstrū quale Horat. in prima parte libri de Arte poëtica fingit:

Humano

Cacozelon.

Quæ corruptā orationē consti ciant.

Humano capiti ceruicem pictore equinam,
Iungere si uelit—

Et cætera quæ ex diuersit naturis subijcit.

Ornatū est,quod perspicuo ac probabili plus est. Eius primi sunt gradus in eo quod uelis + exprimēdo concipiendoq;. Tertius qui hæc nitidiora faciat,quod propriè dixeris cultum.Itaq; Ἐνέργειαν, cuius in præceptis narrationis feci mentionē,quia plus est euidentia,uelut alij dicunt,rei præsentatio, + quàm perspicuitas,& illud quidem patet, hæc se quodammodo ostendit,inter ornamenta ponamus. Magna uirtus est res de quibus loquimur,clarè,atq; ut cerni uideantur enunciare. Non enim satis efficit,neq; ut debet,plenè dominatur oratio,si usq; ad aures ualet, atq; ea sibi Iudex de quibus cognoscit,narrari credit,non exprimi, & oculis mentis ostendi. Sed quoniā pluribus modis accipi solet,non equidem + in omnes eam particulas secabo,quarum ambitiosè à quibusdam numerus augetur,sed maximè necessarias attingā. Est igitur unum genus, quo tota rerum imago quodammodo uerbis depingitur:

exprimi

Energia.

quia perspicuitas,& illud quod patet,hoc

ī ea particulas locabo

Constitit in digitos exemplo arrectus uterq;.

Et cætera quæ nobis illam pugilum congredientium aciem ita ostendunt, ut non clarior futura fuerit spectantibus. Plurimum in hoc genere sicut in cæteris eminet Cicero. An quisquam tam procul à concipiendis imaginibus rerum abest, ut cùm illa in Verrem legit: Stetit soleatus Prætor populi Romani cum pallio purpureo,tunicaq; talari,muliercula nixus in littore, non solum ipsum os intueri uideatur, & locum,habitum, sed quædam etiam ex his quæ dicta non sunt,sibi ipse astruat? Ego certè mihi cernere uideor & uultum,& oculos,& deformes utriusq; blanditias,

Cicero in hypothesibus & energijs mirus artifex.

ditias,

ditias, & eorum qui aderant tacitam auersationem, ac timidam uereccundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere facies, ut est apud eundē (namque ad omnium ornandi uirtutum exemplum uel unus sufficiat) in descriptione conuiuij luxuriosi: Videbar mihi uidere alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex uino uacillantes, partim externa potatione oscitantes, uersabatur inter hos Gallius, unguentis oblitus, redimitus coronis: humus erat lutulēta uino, coronis lāguidulis, et spinis cooperta piscium. Quid plus uideret qui intrasset? Sic urbium captarum crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciuitatem, complectitur omnia quæcunq; talis fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuncius. At si aperias hæc que uerbo uno inclusa erant, apparebūt effusæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu suorum cohærentes, & infantium fœminarumq; ploratus, & malæ usque ad illum diem seruati fato senes, tum illa profanorum sacrorumq; direptio, efferentium prædas, repetentiumq; discursus, & acti ante suum quisque prædonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia, ut dixi, complectatur euersio, minus est tamen totum dicere quàm omnia. Consequemur autem ut manifesta sint, si fuerint uerisimilia, & licebit etiam falsò affingere quicquid fieri solet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus.

Locus ex Aquila restitutus.

Vrbis direptę uerbis expressa imago.

...Mihi frigidius horror
Membra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis. Aeneid. 3.

Et tre-

Aeneid.4. Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.

Atq; huius summæ, iudicio quidem meo, uirtutis facilima est uia. Naturam intueamur, hãc sequamur. Omnis eloquentia † elegãtia circa opera uitæ est. Ad se refert quisq; quæ audit, & id facilimè accipiunt animi quod cognoscunt. Præclarè uerò ad inferendam rebus lucem repertæ sunt similitudines, quarũ aliæ sunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compositæ, quod est huius loci proprium:

Similitudo rebus lumen adfert.

—Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula.— &:

Aeneid.2. Misit aui similis, quæ circum littora, circum
Aeneid.4. Piscosos scopulos humilis uolat æquora iuxta.

Quo in genere idem præcipuè custodiendũ, ne id quod similitudinis gratia asciuimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. Quare Poëtis quidem permittamus sanè huiusmodi exempla:

Aeneid.4. Qualis ubi hybernam Lyciam Xanthiq; fluenta
Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Non idem decebit Oratorẽ, ut occultis aperta demonstret. Sed illud quoq; de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facitq; sublimem, floridã, iucundam, mirabilem. Nam quo quæq; longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis est. Illa uulgaria uideri possunt, & utilia tantum ad cõciliandam fidem, ut terram cultu, sic animum disciplinis meliorẽ uberiorẽq; fieri. Et ut Medici abalienata morbis mẽbra præcidunt, ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine cohæreant, amputandos. Iam sublimius illud pro Archia:

Saxa

Saxa atq; solitudines uoci respondent, bestiæ sæpius imma- Cicero pro Archia.
nes, cantu flectuntur, atque consistunt, & cætera. Quod quidem genus à quibusdã declamatoria maximè licentia corruptum est. Nam & falsis utuntur, nec illa his quibus tandem similia uideri uolunt, applicant, quorum utrunq; in his est, quæ me iuuene ubiq; cantari solebant: Magnorum fluminum nauigabiles fontes sunt, & generosioris arboris statim planta cum fructu est. In omni autẽ parabola, aut præcedit similitudo, & res sequitur: aut præcedit res, & similitudo sequitur: sed interim libera & separata est, interim, quòd longè optimum est, cum re cuius est imago connectitur, collatione inuicem respondente, quod facit redditio cõtraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur. Præcedit similitudo, cuius modò feci mentionem:

—Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula—

Sequitur in primo Georgicôn post longam de bellis ciuilibus atq; externis conquestionem:

Vt cùm carceribus sese effudêre quadrigæ,
Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapodosi. Redditio autẽ illa rem utranq; quam comparat, uelut subijcit oculis, & pariter ostendit. Cuius præclara apud Vergiliũ multa reperio exempla, sed Oratorijs potius utendum est. Dicit Cicero pro Muræna: Vt aiũt in Græcis artificibus, eos Aulœdos esse, qui Citharœdi fieri non potuerunt: sic nos † uidemus qui credimus
Oratores euadere non potuerũt, eos ad iuris studium deuenire. Illud pro eodem iam penè Poëtico spiritu, sed tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accommo-

datius. Nam ut tempestates sæpe certo aliquo cœli signo
commouentur, sæpe ex improuiso, nulla ex certa ratione,
obscura aliqua causa concitantur, sic in hac comitiorum
tempestate populari sæpe intelligas, quo signo cõmota sit,
sæpe ita obscurũ est, ut sine causa cõcitata uideatur. Sunt
Cicero pro Clodio. & illæ breues: Vagiq; per syluas ritu ferarum. Et illud Ci-
ceronis in Clodium: Quo ex iudicio uelut ex incendio nu-
dus effugit. Quibus similia possunt cuicunq; etiã ex quo-
tidiano sermone succurrere. Huic subiacet uirtus non so-
lùm apertè ponendi rem ante oculos, sed circumcisè atq;
uelociter. At meritò laudatur breuitas integra, sed ea mi-
nus præstat, quoties nihil dicit nisi quod necesse est, Βραχυ-
λογίαν uocant, quæ reddetur inter schemata. Est uerò pul-
cherrima, cùm plura paucis conplectimur, quale illud Sal-
lustij est: Mitridates corpore ingenti, perinde armatus.
Hoc malè imitantes sequitur obscuritas. Vicina prædictæ,
Emphasis. sed amplior uirtus est Ἔμφασις, altiorem præbens intelle-
ctum quàm quẽ uerba per seipsa declarant. Eius duæ sunt
species, altera quæ plus significat quàm dicit, altera quæ
Odiss. 8. etiam id quod non dicit. Prior est apud Homerũ, cùm Me-
nelaus Graios in equo sedisse ait, nam uerbo uno magni-
tudinem eius ostendit. Et apud Vergilium:

Aeneid. 2. Demissum lapsi per funem—

Aeneid. 3. Nam sic quoq; altitudo demonstrata est. Idem Cyclo-
pa cùm iacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud cor-
pus spatio loci mensus est. Sequẽs positum est in uoce, aut
omnino suppressa, aut etiam abscissa. Supprimitur uox, ut
Cicero pro Ligario. fecit pro Ligario Cicero: Quòd si in tanta fortuna boni-
tas tanta non esset, quam tu per te inquam obtines: intelli-
go quid loquar. Tacuit enim illud quod nihilominus acci-

pimus

pimus, non deesse homines qui ad crudelitatem eum impellant. Absciditur per Ἀποσιώπησιν, quæ quoniam est figura, reddetur suo loco. Est in uulgaribus quoq; uerbis Emphasis: Virũ esse oportet, &, homo est ille, & + uidendum est. Adeò similis est arti plerunq; natura. Non tamen satis eloquentiæ est, ea de quibus dicat clarè atq; euidẽter ostendere, sed sunt multi & uarij excolendæ orationis modi. Nam ipsa illa ἀφέλεια simplex & inaffectata habet quendam purum, qualis etiam in fœminis amatur, ornatum. Et sunt quædam uelut è tenui diligentia circa proprietatem, significationemq; munditiæ. Alia copia locuples, alia floribus læta, uirium non unum genus. Nam quicquid in suo genere satis effectum est, ualet. Præcipua tamen eius opera δείνωσις in exaggeranda indignitate, & in cæteris altitudo quædam: φαντασία in cõcipiendis uisionibus: ἐξεργασία in efficiendo uelut opere proposito, cui adijcitur ἐπεξεργασία repetitio probationis eiusdem, et cumulus ex abundanti, ἐνέργεια confinis his est, ab agendo ducta, & cuius propria sit uirtus non esse quæ dicuntur otiosa. Est & amarum quiddam, quod ferè in contumelia positum est, quale Caßij: Quid facies + cùm in bona tua inuasero? hoc est, cùm te docuero nescire maledicere. Et acre, ut illud Craßi: Ego te Consulem putem, cùm tu non putes me Senatorem? Sed uis Oratoris omnis in augendo, minuendoq; consistit. Vtriq; parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. Sunt autem positi in rebus, & uerbis. Sed quæ sit rerum inuentio ac ratio tractauimus, nunc quid elocutio attollat, aut deprimat, dicendum.

Aposiopesis.

uiuendum

cũ enim ut in bona tua inuasero?

Crassi responsum in Philippum, ut antè dictum est.

De Amplificatione. Cap. IIII.

PRima est igitur amplificandi uel minuendi species in ipso rei nomine, ut cùm eum qui sit cæsus, occisum: cum qui sit improbus, latronem: cōtraq; eum qui pulsauit attigisse, qui uulnerauit læsisse dicimus. Vtriusq; pariter exemplum est pro M. Cælio: Si uidua liberè, proterua petulāter, diues effusè, libidinosa meretricio more uiueret, adulterū ego putarem, si quis hanc paulò liberius salutasset? Nā & impudicam meretricem uocauit, & eum cui longior cum illa fuerat usus, liberius salutasse. Hoc genus increscit, ac fit manifestius, si ampliora uerba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur, ut Cicero in Verrem: Non enim furem, sed raptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumq;: non sicarium, sed crudelißimum carnificem ciuium, sociorumq; in uestrum iudicium adduximus. Illo enim modo, ut sit multū, hoc etiam plus ut sit, efficitur. Quatuor tamen maximè generibus uideo cōstare amplificationem: incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potentißimum, cùm magna uidentur etiam quæ inferiora sunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus: per id uenitur nō modò ad summum, sed interim quodammodo supra summū. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplum: Facinus est uincire ciuem Rom. scelus uerberare, propè parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Nam & si tantū uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo etiam id esse facinus quod erat inferius. Et si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cùm uerò dixerit propè parricidiū necare, suprà quod nihil est, adiecit: Quid dicam in crucem

Cicero in Verrem

Amplificatio quatuor partibus constat.

cem tollere? Ita cùm id quod maximum est occupasset, necesse erat in eo quod ultrà est uerba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio, ut apud Vergilium de Lauso:

—Quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summũ est enim quo pulchrior alter nõ fuit: Huic deinde aliquid super positũ est. Tertius quoq; est modus, ad quem non per gradus itur, ut quod non est plus quàm maximũ, sed quo nihil maius est: Matrẽ tuam occidisti, quid dicam amplius? matrẽ tuam occidisti. Nam & hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, ut non poßit augeri. Crescit oratio minus apertè, sed nescio an hoc ipso efficacius, cùm citra distinctionem in contextu & cursu semper aliquid priore maius insequitur, ut de uomitu in Antoniũ Cicero: In cœtu uerò populi Rom. negotiũ publicum gerens, Magister equitum. Singula incrementũ habent. Per se deforme, uel non in cœtu uomere, in cœtu etiam non populi, populi etiã non Romani, uel si nullum negocium ageret, uel si non publicum, uel si non Magister equitum: Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus moraretur, hic in sublime etiã currit, & ad summũ peruenit, non nixu, sed impetu. Verùm ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ fit per cõparationem, incrementũ ex minoribus petit. Augendo enim quod est infrà, necesse est extollat id quod suprà positum est, ut idem, atq; in eodem loco. Si hoc tibi inter cœnã, & in illis immanibus poculis tuis accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu uerò populi Romani. Et in Catilinam: Serui me hercle mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Interim proposito uelut si-

Cicero in Antonium.

Cicero in Catilinam.

mili exemplo efficiendum est, ut sit maius id quod à nobis exaggerandum est, ut idem pro Cluentio, cùm exposuisset Milesiam quandam à secundis hæredibus pro ab ortu pecuniā accepisse. Quanto est, inquit, Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Siquidē illa cùm suo corpori uim attulisset, se ipsa cruciauit, hic autem illud idem effecit per alieni corporis uim atq; cruciatum. Nec putet quisquam hoc, quanquam est simile, illi ex argumentis loco quo maiora ex minoribus colliguntur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio, sicut in Oppianico non id agitur: hic cōparatione, ut ille malè fecerit, sed ut peius. Est tamen, quanquā diuersarū rerum, quædā uicinia. Repetā itaq; hic quoq; idem quo sum illic usus exemplum, sed non in eiundem usum. Nam hoc mihi ostendendum est augendi gratia, nō tota modò totis, sed etiam partes partibus comparari, sicut hoc loco: An uerò uir amplißimus Publius Scipio Pontifex Maximus, Tiberiū Gracchum mediocriter labefactantem statum Reipublicæ, priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cæde, atq; incendio uastare cupientē, nos Consules perferemus? Hic & Catilina Graccho, et status Reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactio cædi & incendijs, & uastationi, & priuatis Consulibus cōparatur: quæ si quis dilatare uelit, plenos per singula locos habeat. Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, uideamus an satis proprio uerbo signauerim. Nec sum in hoc solicitus, dum res ipsa uolentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, quòd hæc amplificatio alibi posita est, alibi ualet, ut aliud crescat, aliud augeatur, inde ad id quod extolli uolumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & uomi-

Cicero pro Cluentio.

ratione ducitur

uomitum: Tu inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: + Quid fauces & latera ad ebrietatem? minimè sunt otiosa. Nam respicientes ad hæc, possumus æstimare, quantũ ille uini in Hippiæ nuptijs exhauserit, quod ferre & coquere non posset illa gladiatoria corporis + firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatũ nomen est ratiocinationis, ut quod ex eadem causa inter status quoque habemus, sic ex insequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta uis fuerit uini erumpentis, ut non casum afferat, aut uoluntatem, sed necessitatem ubi minimè deceret uomendi, & cibus non recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usq; in posterum diem redundaret. Idem hoc præstant quæ antecesserunt. Nam cùm Aëolus à Iunone rogatus.

Philip. 2.

Et fauces et latera ad ebrietatẽ minime sunt ociosa. firmitas.

Aeneid. 1.

—Cauum conuersa cuspide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,
Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.

Apparet quanta sit futura tempestas. Quid? cùm res atrocissimas, quasq; in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consulto, quo grauiora uideantur quæ secutura sunt, ut à Cicerone factum est, cùm illa diceret: Leuia sunt hæc in hoc reo crimina, metum uirgarum nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est, alius ne securi feriretur, pecuniam dedit, usitatum est, non'ne usus est ratiocinatione, qua colligerent audientes, quantum illud esset quod inferebatur, cui cõparata hæc humana uiderentur, atq; usitata? Sic quoq; solet ex alio alud augeri, ut cùm Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis: Et fortitudinem Gallorum, Germanorumq; miramur,

Actio. 7.

Nauarchus.) summ' rector, & totius nauis princeps dicit, & eius est reliquis imperare in omnibus ijs, quę ad nauigationem faciunt.

mur, quo sit maior C. Cæsaris gloria. Illud quoq; est ex relatione ad aliquid, quòd non eius rei gratia dictum uidetur amplificationis genus. Non putant indignũ Troiani prin
Iliad. 3. cipes, Graios, Troianosq; propter Helenæ speciem tot mala tanto temporis spatio sustinere, quæ nam igitur illa forma credenda est? Nõ enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut unus è uulgo, sed senes, & prudentißimi, & Priamo aßidẽtes. Verùm & ipse Rex decennij bello exhaustus, amißis tot liberis, imminente summo discrimine, cui faciem illam ex qua tot lachrymarum origo fluxisset, inuisam atq; abominandam esse oportebat, et audit hæc, & eam filiam appellans, iuxta se locat, & excusat etiam, atq; sibi esse malorum causam negat. Nec mihi uidetur in symposio Plato, cùm Alcibiadem confitentem de se quid à Socrate pati uoluerit, narrat, ut illum culparet, hæc tradidisse, sed ut Socratis inuictam continentiã ostenderet, quæ corrumpi speciosißimi hominis tam obuia uoluntate non posset. Quin ex instrumento quoq; Herôum illorum magnitudo æstimanda nobis datur. Ad hoc pertinet clypeus Aiacis, & hasta Pelias Achillis. Qua uirtute egregiè est usus in Cyclope Vergilius: Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius

Trunca manum pinus regit?
Quid? cum uix loricam duo
-Multiplicem connixi humeris -Ferrent:
Quantus Demoleos, qui indutus eam
Cursu palantes Troas agebat?

Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantũ saltem fingere potuisset, quantum ostendit dicendo? Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorum in cellis stratos lectos

lectos uideres. Conchyliata periſtromata, et Cn. Pompeij,
& in cellis ſeruorum nihil poteſt dici ultrà, & neceſſe eſt
tamē ultrà infinito plus in domino cogitare. Eſt hoc ſimi-
le illi quod Emphaſis dicitur, ſed illa ex uerbo, hoc ex re
coniecturam facit, tantoq; plus ualet, quanto res ipſa uer-
bis eſt firmior. Poteſt aſcribi amplificationi cōgeries quo
quę uerborum, ac ſententiarū idem ſignificantium. Nam
etiamſi non per gradus aſcendāt, tamen uelut aceruo quo
dam alleuantur. Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in
acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro pe-
tebat? qui ſenſus erat armorū tuorum? quæ tua mens? ocu-
li? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simi
le eſt hoc figuræ, quam Συναθροισμὸν uocāt. Sed illic plu-
rium rerum eſt cōgeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiā
creſcere ſolet uerbis omnibus altius atq; altius inſurgenti-
bus: Aderat ianitor carceris, carnifex, Prætoris mors, ter-
rorq; ſociorum & ciuium Romanorū, lictor Sextius. Ea-
dem ferè eſt ratio minuendi. Nam totidem ſunt aſcenden-
tibus quod deſcendentibus gradus. Ideoq; uno ero exem-
plo contentus eius loci, quo Cicero in oratione Rulli hoc
dicit: Pauci tamen qui proximi aſtiterant, neſcio quid illū
de lege Agraria uoluiſſe dicere ſuſpicabantur. Quod ſi ad
intellectum referas, minutio eſt: ſi ad obſcuritatem, incre-
mentum. Scio poſſe uideri quibuſdam ſpeciem amplifica-
tionis Hyperbolen quoq;, nam & hæc in utranq; partem
ualet, ſed quia excedit hoc nomen, in tropos differēda eſt.
Quos continuò ſubiungerem, niſi eſſet à cæteris ſeparan-
da ratio dicendi, quæ conſtat non proprijs, ſed translatis.
Demus ergo breuiter hoc deſiderio iam penè publico, nec
omittamus eum quem pleriq; præcipuū ac penè ſolū pu-
tant orationis ornatum.

Περιστρώματα aulæa ſunt picta, & uerſicoloria.

Emphaſis.

Cicero pro Ligario.

Sinathriſmos.

De generibus sententiarum. Cap. v.

Sententia. SEntentiam ueteres quod animo sensissent, uocauerunt. Id cùm est apud Oratores frequentißimum, tum etiam in usu quotidiano quasdam reliquias habet. Nam & iuraturi, ex animi nostri sententia, & gratulantes, ex sententia dicimus. Non rarò tamen & sic locuti sunt, ut sensa sua

Sensa. dicerent. Nam sensus corporis uidebantur, sed consuetudo iam tenuit, ut mente concepta sensus uocaremus, lumina autem, præcipueq; in clausulis posita, sentẽtias quæ minus crebra apud antiquos, nostris temporibus modo carent. Ideoq; mihi & de generibus earum, & de usu arbitror pauca dicẽda. Antiquißimæ sunt quæ propriæ (quãuis omnibus idem sit nomen) sententiæ uocantur, quas

γνῶμαι. Græci γνώμας appellant. Vtrunq; tamen nomen ex eo acceperunt, quòd similes sunt consilijs atque decretis. Est autem hæc uox uniuersalis, quæ etiam citra complexum causæ poßit esse laudabilis. Interim ad rem tantum relata, ut: Nihil est tam populare quàm bonitas. Interim ad personam, quale est Afri Domitij: Princeps qui uult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Hanc quidam partem enthymematis, quidam initium aut clausulã epichirematis esse dixerunt, & est aliquando simplex, ut ea quam suprà dixi, aliquando ratione subiecta: Nam in omni certamine qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere uidetur. Nonnunquam duplicem:

Nã omnis argumentatio ꝑ positionẽ primam tanquam uniuersalẽ quãdam sententiã habet, ut in nota illa Miloniana, uim ui repellere licet.

Obsequium amicos, ueritas odium parit.

Sunt etiã qui decem genera fecerunt, sed eo modo quo fieri uel plura possunt, per interrogationem, comparationem, inficiationem, similitudinem, admirationem, & cætera hu-

ra huiuſmodi. Per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem miſer eſt. Ac rectè quidem ſunt tales: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorē uim accipiunt ex mutatione figuræ, ut:

Vſq; adeo ne mori miſerum eſt?

Acrius enim hoc, quàm per ſe, mors miſera nō eſt.

Ex translatione à cōmuni ad proprium. Nam cùm ſit rectum, nocere facile eſt, prodeſſe difficile. Vehementius apud Ouidium Medea dicit:

Seruare potui, perdere an poßim rogas?

Vertit ad perſonam Cicero: Nihil habet Cæſar, nec fortuna tua maius quàm ut poßis: nec natura melius quàm ut uelis ſeruare quamplurimos. Ita quæ erant rerum propria, fecit hominis. In hoc genere cuſtodiendum eſt, & id quidem ubique, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ, quales frequenter ab his dicūtur qui hæc catholica uocant, & quicquid pro cauſa uidetur, quaſi indubitatum pronunciant, + & ne paßim, & à quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus eſt autoritas, ut rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoque eſt omne quod mente concipimus, propriè tamen dicitur, quæ eſt ſententia ex contrarijs, propterea quod eminere uidetur inter cæteras, ut Homerus Poëta, urbs Roma. De hoc in argumentis ſatis dictum eſt. Non ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum: Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ipſorum ad crudelitatē acuet oratio? Non quia ſit

ratio

Sententia per apoſtrophen pro Ligario.

Catholica, generalia cuius cauſæ conuenientia.

et paßim, et à quocunq; dicatur

Enthymema.

Ciceronis uerba pro Ligario.

ratio dißimilis, sed quia iam per alia ut id iniustũ appare-
Epiphonema. ret, effectum erat. Et addita in clausula est Epiphonema-
tis modo, non tam probatio quàm extrema quasi insulta-
tio. Est enim Epiphonema, rei narratæ uel probatæ sum-
ma acclamatio:

Aeneid. 1. Tantæ mollis erat Romanam condere gentem.
Pro Milone. Facere enim probus adolescẽs periculosè, quàm perpe-
Noëma. ti turpiter maluit. Est & quod appellatur à nouis Νόημα,
qua uoce omnis intellectus accipi potest. Sed hoc nomine
donarunt ea quæ non dicunt, uerùm intelligi uolunt, ut in
eum quem sæpius à ludo redemerat soror, agentem cum
ea talionis quod ei pollicem dormienti recidisset: Eras di-
gnus ut haberes integrã manum. Sic enim auditur, ut de-
Clausula. pugnares. Vocatur aliquid & Clausula, quæ si est quod
Pro Ligario. conclusionem dicimus, & rectè, & quibusdam in partib.
necessaria est: Quare prius de facto uestro fateamini ne-
cesse est, quàm Ligarij culpam ullam reprehendatis. Sed
nunc illud uolunt, ut omnis locus, omnis sensus in fine ser-
monis feriat aurem. Turpè autem & propè nefas ducunt
respirare ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde
Sensiculi. minuti, corruptiq; sensiculi, et extra rem petiti. Neq; enim
possunt tam multæ sententiæ esse, quàm necesse est multæ
sint clausulæ. Iam hæc magis noua sententiarũ genera ex
inopinato, ut dixit Vibius Crispus in eum, qui cùm lorica-
tus in foro ambularet, prætẽdebat se id metu facere: Quis
tibi sic timere permisit? Et insigniter Africanus apud Ne-
ronem de morte matris. Rogant te Cæsar Galliæ tuæ, ut fe-
licitatem tuam fortiter feras. Sunt & aliò relata, ut Afer
Domitius cùm Cloantillam defenderet, cui obiectum cri-
men, quòd uirum qui inter rebellantes fuerat, sepelisset, re-
miserat

miserat Claudius, in epilogo filios eius alloquens: Matrem tamen, inquit, pueri sepelitote. Et aliunde petita, id est, in alium locũ ex alio translata, ut pro Spatale Crispus, quàm qui hæredem amator instituerat, decessit, cùm haberet annos duodeuiginti. O hominem diuinum, qui sibi indulsit. Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit, occisa matre, cùm se periclitatum uideri uellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior cùm ex contrarijs ualet: Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo. Quid? quòd miser cùm loqui non posset, tacere non poterat? Ea uerò fit pulcherrima, cùm aliqua cõparatione clarescit. Trachalus contra Spatalen: Placẽt hæ ergo leges, diligentissimæ pudoris custodes, decimas uxoribus dari, quartas meretricibus iubent. Sed horum quidem generum & bonæ dici possunt & malæ. Illæ semper uitiosæ, uti à uerbo, Patres cõscripti, sic enim incipiendum est mihi, ut memineritis patrum. Peius adhuc quo magis falsum est & longius petitum. Contra eandem sororem gladiatoris, cuius modò feci mentionem: At digito non pugnaui. Est etiam generis + eiusdem, nescio an uitiosissimum, quoties uerbo cuiusdam rum ambiguitas cum rerum falsa quadã similitudine iungitur. Clarum autorem iuuenis audiui, cùm lecta in capite cuiusdam ossa sententiæ gratia tenenda matri dedisset: Infelicissima fœmina nondum extulisti filium, & iam ossa legisti. Ad hoc pleriq; minimis etiam inuentiunculis gaudent, quæ excussæ risum habent, inuẽtæ facie ingenij blandiuntur. De eo qui naufragus, & antè agrorum sterilitate uexatus, in scholis fingitur se suspendisse. Quem nec terra recipit, nec mare, pendeat. Huic simile in illo de quo suprà di-

prà dixi, cui pater sua membra laceranti uenenum dedit. Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxuriosum, qui ἀποκαρτέρησιν simulasse dicitur. Nec te laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris. Sume uenenũ, decet luxuriosum bibendo mori. Alia † uana, ut suadẽtis purpuratis, ut Alexandrũ Babylonis incendio sepeliãt. Alexandrũ sepelio, hoc quisquã spectabit è tecto? quasi uerò id sit in re tota indignißimum. Alia nimia, ut de Germanis dicentem quendam audiui: Caput nescio ubi impositum. Et de uiro forti: Bella umbone propellit. Sed finis non erit, si singulas corruptorum prosequar formas. Illud potius quod est magis necessarium. Duæ sunt diuersæ opiniones, aliorum sententias solas penè spectantium, aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum admodum placet. Densitas earum obstat inuicem, ut in satis omnibus, fructibusq; † aruorum, quorum nihil ad iustam magnitudinem adolescere potest, quod loco in quem crescat, caret. Nec pictura in qua nihil circumlitum est, eminet. Ideoq; artifices etiam cùm plura in unam tabulam contulerunt, spatijs distinguunt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadẽ concisam quoq; oratio. Subsistit enim omnis sententia, ideoq; post eam utique aliud est initium. Vnde soluta ferè oratio, & è singulis nõ membris, sed frustis collata, structura caret, cùm illa rotunda & undiq; circumcisa insistere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipse dicendi quamlibet clarus, multis tamen ac uarijs uelut maculis conspergitur. † Porrò ut affert lumen clauus purpuræ loco insertus, ita certè neminẽ deceat intertexta pluribus notis uestis. Quare licet hæc & nitere, & aliquatenus extare uideantur, tamen & lumina illa non flammæ, sed scintillis inter

[Marginal notes: uaria (at "Alia † uana"); arborum (at "† aruorum"); Porrò ut afferent lumẽ clarius, & purpuræ loco insertæ. (at "† Porrò ut affert")]

inter fumũ emicantibus similia dixeris, quæ nec apparent quidem, ubi tota lucet oratio, ut in sole sydera ipsa desinũt cerni, & quæ crebris paruisq; conatibus se attollunt, inæqualia tantum, & uelut confragosa, nec admirationẽ consequuntur eminentiũ, & planorũ gratiã perdunt. + Hoc quoq; accidit, quod solas captanti sentẽtias, multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Nõ enim potest esse delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas & diuisionem pro sententia poni, & argumentũ, + si tãtum in clausulæ calce pronuncietur. Occidisti uxorem ipse adulter, nõ ferrem te, etiamsi repudiasses, diuisio est. Vis scire uenenum esse amatoriũ? uiueret homo nisi illud bibisset, argumentum est. Nec multas pleriq; sentẽtias dicunt, sed omnia tanquam sententias. + Huic quibusdam cõtrarium studium, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicendo uoluptatem, nihil probantes nisi planũ, & humile, & sine conatu. Ita dum timent ne aliquando cadant, semper iacent. Quod enim tantũ in sententia bona crimen est, non causæ prodest? non Iudicem mouet? non dicentem commendat? + At est quoddam genus quo ueteres non utebantur. Et ad quam usque nos uocatis uetustatem? Nam si illam extremam, multa Demosthenes quæ ante eum nemo: Quomodo potest probare Ciceronem, qui nihil putat ex Catone, Gracchisque + immutandum? Sed ante hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego uero hæc lumina orationis, uelut oculos quosdam esse eloquentiæ credo. Sed neque oculos esse toto corpore uelim, ne cætera membra suum officium perdant. Et si necesse sit, ueterem illum horrorẽ dicendi malim, quàm istam nouã licentiam. Sed patet media quædã uia, sicut in cultu uictuq; accessit

aliquis

Huc quoq; accedit

si tamen in clausula & malè pronũcietur.

Hinc

Est quoddã

mutuãdum

quare aliquis citra reprehensionem nitor, + quem sic, ut possumus, adijciamus uirtutibus. Prius tamen sic uitijs carere, ne dum uolumus esse meliores ueteribus, simus tantū dissimiles. Redeamus nunc quam proximam esse dixerā partem de tropis, quos motus clarißimi nostrorum autores uocant. Horum tradere præcepta & Grammatici solent. Sed à me, cùm de illorum officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi seruandus.

De Tropis. Cap. VI.

Quid sit Tropus. Tropus est uerbi uel sermonis à propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & Grāmaticis inter ipsos, & Philosophis pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quis cuiq; subijciatur. Nos omißis quæ nihil ad instituendum Oratorem pertinent cauillationibus, necessarios maximè, atque in usum receptos exequemur, hoc modo in his annotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdā decoris assumi, & esse alios in uerbis proprijs, alios in tranlatis, uertiq; formas non uerborum modò, sed & sensuum, & compositionis. Quare mihi uidentur errasse, qui nō alios crediderunt tropos, quàm in quibus uerbū pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in ijsdem ferè qui significandi gratia adhibentur, esse & ornatum, sed non idem accidet contrà, eruntq; quidam tantum ad speciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo qui cùm frequētißimus est, tum longè pulcherrimus, trāslatione dico, quæ Μεταφορὰ græcè uocatur. Quæ quidem cùm ita est ab ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoq; ac nō sentientes ea frequenter utantur, tum ita iucunda atque nitida, ut in oratione quamlibet

Troporum usus & loci.

Metaphora.

quamlibet

quamlibet clara, proprio tamen lumine eluceat. Neque enim uulgaris esse nec humilis, nec insuauis (rectè modò ascita sit) potest. Copiam quoq; sermonis auget + permutando, aut + mutuando, quæ non habet: quodq; difficilimum est, præstat ne ulli rei nomen deesse uideatur. Transfert ergo nomen, aut uerbũ, ex eo loco in quo proprium est, in eum in quo aut proprium deest, aut translatum pro proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut (ut dixi) quia decentius. Vbi nihil horũ præstabit quod transfertur, improprium erit. Necessitate rustici dicunt gemmam in uitibus. Quid enim dicerent aliud? & sitire segetes, & fructus laborare. Necessitate nos durum hominem, aut asperum. Non enim proprium erat quod daremus his affectibus nomẽ. Iam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis uerbis, quàm his accersitis magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & + concionũ procellas, et eloquentiæ flumina, ut Cicero pro Milone Clodium fontem gloriæ eius uocat, & alio loco segetem, ac materiam. Quædam etiam parum speciosa dictu per hanc explicantur:

permiscẽdo

mutando

Quamobrẽ utamur trãslatis.

contentionum

Hoc faciunt nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inertes.

Georg. 3.

In totum autẽ metaphora breuior est similitudo, eoq; distat, quòd illa cõparatur rei quam uolumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cùm dico fecisse quid hominem ut leonẽ. Trãslatio, cùm dico de homine, leo est. Huius uis omnis quadruplex maximè uidetur, cũ in rebus animalib. alius pro alio ponitur, ut de agitatore.

Metaphoræ & similitudinis discrimen

–Gubernator magna contorsit equum ui.

Et ut Liuius Scipionem à Catone adlatrari solitum refert. Inanima pro alijs generis eiusdem sumuntur, ut:

—Claßiq; immmittit habenas.

Aut pro rebus animalibus inanima:

Ferro an fato uirtus Argiuûm occidit. Aut cõtrà:

—Sedet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

quæ audaci et proxime periculum trãslatione attollitur

Præcipuéq; ex his oritur mira sublimitas, + quæ audaciæ proxima, periculo trãslationis attollitur, cùm rebus sensu carentibus actũ quendã, & animos damus qualis est:

—Pontem indignatus Araxes.

Cicero pro Ligario.

Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? Qui sensus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc uirtus apud Vergilium:

Ferrumq; armare ueneno.

Trãslatis modice utendũ.

Metaphoræ humiles.

In Catilinã: Sin exteris, exhaurietur ex urbe comitũ tuo-

Nam & ueneno armare, & ferrũ armare, translatio est. Secantur hæc in plures, ut à rationali ad rationale, & idem de irrationalibus, & hoc inuicem, quibus similis ratio est, & à toto, & à partibus, sed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere species intelligere non poßint. Vt modicus autem atq; opportunus eius usus illustrat orationem, ita frequens obscurat, & tædio cõplet. Continuus uerò in allegoriam, & ænigmata exit. Sunt quædã etiam humiles translationes, ut id de quo modò dixi, saxea est uerruca, & sordidæ. Non enim si Cicero rectè sentinam Reipublicæ dixit, fœditatem hominũ significans, idcirco probem illud quoq; ueteris Oratoris: Persecuisti Reipub. uomicas. Optiméq; Cicero demonstrat, cauendum ne sit deformis translatio, qualis est (nã ipsis eius utar exemplis):

Castra-

Castratam morte Aphricani Rempub. & stercus curiæ Glauciam. Ne nimio maior, aut quod sæpius accidit, minor. Ne dissimilis, quorũ exempla nimium frequenter deprehendet, qui scierit hæc uitia esse. Sed & copia quoque modum egressa uiciosa est, præcipuè in eadẽ specie. Sunt & duræ, id est, à longinqua similitudine ductæ, ut:

tuorũ magna, & perniciosa sentina Reip. Castratam. De Oratore: Nolo morte dici Africani castratã esse Rempub.

—Capitis niues. Et:

Iuppiter hybernas cana niue conspuit alpes.

Horatius in Odis.

In illo uerò plurimum erroris, quod ea quæ Poëtis, qui & omnia ad uoluptatem referunt, & plurima uertere, etiam ipsa metri necessitate coguntur, permissa sunt, conuenire quidam etiam prosæ putant. At ego in agendo nec pastorem populi autore Homero dixerim, nec uolucres pennis remigare, licet Vergilius in Apibus, ac Dædalo speciosissimè sit usus. Metaphora enim aut uacantem occupare locum debet, aut si in alienũ uenit, plus ualere eo quem expellit. Quod aliquanto penè iam magis de synecdoche dicam. Nam translatio permouendis animis plerunq; & signãdis rebus, ac sub oculos subijciendis reperta est. Hæc uariare sermonẽ potest ut ex uno plures intelligamus, parte totum, specie genus, præcedentibus sequentia, uel contrà, omnia liberiora Poëtis quàm Oratoribus. Nam prosa, ut mucronem pro gladio, & tectum pro domo recipiet: ita non puppim pro naui, nec abietes pro tabellis. Et rursus, ut pro gladio ferrũ, ita non pro equo quadrupedem. Maximè autem in orando ualebit numerorũ illa libertas. Nam et Liuius sæpe sic dicit: Romanus prælio uictor, cùm Romanos uicisse significat. Et cõtrà Cicero ad Brutũ: Populo, inquit, imposuimus, & Oratores uisi sumus, cũ de se tantũ loqueretur. Quod genus orationis nõ modò ornat,

Quare translatio reperta.

Cicero ad Brutum.

ſed etiam quotidiani ſermonis uſus recipit. Quidam Συνεκδοχὴν uocant, cùm & id in contextu ſermonis, quod tacetur accipimus. Verbũ enim ex uerbo intelligitur, quod inter uitia Ἔλλειψις uocatur:

–Arcades ad portas ruere.

ergo redditur aliud, et intelligitur aliud

Mihi hanc figuram eſſe magis placet, + illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio:

Aſpice, aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci.

Vnde apparet noctẽ appropinquare. Id neſcio an Oratori conueniat, niſi in argumẽtando, cùm rei ſignum eſt. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat. Nec procul ab hoc

Metonymia. genere diſcedit Μετωνυμία, quæ eſt nominis pro nomine poſitio, cuius uis eſt, pro eo quod dicitur, cauſam, propter

Hypallage. quam dicitur, ponere. Sed ut ait Cicero hypallagen Rhetores dicunt. Hæc inuenta ab inuentore, & ſubiecta ab obtinentibus ſignificat, ut:

Horat. in Ar.

Cererem corruptam undis. Et: –Receptus
Terra Neptunus claſſes Aquilonibus arcet.

Quod fit retrò durius. Refert aũt inquantũ dictus tropus Oratorẽ ſequatur. Nam ut Vulcanũ pro igne uulgo audiuimus, & uario Marte pugnatũ, eruditus eſt ſermo, & Venerem quàm coitũ magis dixiſſe decet, ita Liberũ, & Cererẽ, pro uino & pane licentius, q̃ ut fori ſeueritas ferat. Sicut ex eo quod cõtinet, id quod cõtinetur uſus recipit, ut bene moratas urbes, & poculũ epotũ, & ſeculũ felix. Ad id quod contrà eſt, rarò audeat quis, niſi Poëta:

Virgil. in Aeneid.

–Iam proximus ardet Vcalegon–

Niſi fortè hoc potius eſt à poſſeſſore quod poßidetur, ut hominem deuorari, cuius patrimoniũ conſumitur, quomodo fiunt innumerabiles ſpecies. Huius enim ſunt gene-

ris, cùm ab Annibale cæsa apud Cannas sexaginta millia dicimus: & apud Tragicos ab Egilao: & Vergilium uenisse, pro carmine Vergilij: & uenire cõmeatus, qui afferantur: sacrilegium deprehensum, non sacrilegum: armorum scientiam habere, nõ artis. Illud quoq; & Poëtis, & Oratoribus frequens, quo cum qui efficit, ex eo quod efficitur ostendimus. Nam & carminum autores:

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq́; turres— Et: Horatius in Odis.
Pallentesq́; habitant morbi, tristisq́; senectus.

Et Orator, præcipitem iram, hilarem adolescentiam, segne otium dicit. Est etiam huic tropo quædam cum synecdoche uicinia. Nam cùm dico uultus hominis, pro uultu. Quod plurale singulariter, quod singulare est, pluraliter. Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur (nam id est manifestum) sed nomen immuto, ut cum aurata tecta, aurea, pusillum +à uero discedo, +quia non est nisi pars aura ab eo tura. Quæ singula persequi minutioris est curæ, etiã non quia nõ est Oratorem instruentibus. Ἀντονομασία, quæ aliquid pro no pars aura mine ponit. Poëtis utroq; modo frequẽtißima, & per epi turæ theton quia detracto eo cui opponitur, ualet pro nomine: Antonomasia Tytides, Pelides, & ex his quæ in quoq; sunt præcipua:

—Diuûm pater atq; hominum Rex.

Et ex factis quibus persona signatur:

—Thalamo quæ fixa reliquit Impius.

Oratoribus quoq;, etiamsi rarus eius rei, nõnullus tamen usus est. Nã ut Tytiden & Peliden nõ dixerint, ita dixerunt +impiũ pro parricida. Euersorem quoq; Carthagi impius & nis & Numantiæ, pro Scipione: & Romanæ eloquentiæ parricida principem, pro Cicerone posuisse nõ dubitent. Cicero ipse

certè usus est hac libertate. Non multa peccas, inquit, illi fortißimo uiro senior magister, sed si peccas, te regere possum. Neutrũ enim nomen positũ est, & utrunq; intelligitur. Ὀνοματοποιΐα quidẽ, id est, fictio nominis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Et sunt plurima ita posita ab his, qui sermonẽ primi fecerũt, aptãtes affectibus uocem. Nã mugitus, & sibilus, & murmur inde uenerunt. Deinde tanquã cõsumata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cùm multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa quæ πεποιημένα uocãt, quæ ex uocibus in usum receptis quocũq; modo declinantur, nobis permittimus, qualia sunt syllaturit, & proscripturit: atq; laureati postes, pro illo, laurea coronati, ex eadem fictionẽ sunt. Sed hoc feliciter + eualuit, at cõtrà, uio pro eo infelicius. In Græcis obelisco coludumo &c. durè etiã iungere uetamur qui tolerãtur uidere septentriones uidemur. Eo magis necessaria Κατάχρησις quã rectè dicimus abusionẽ, quæ nõ habentibus nomẽ suũ, accõmodat quod in proximo est, sic:

Onomatopœia.

Syllaturire, pro eo quod est, Syllæ mores & uitã exprimere, effœminate & delicate uiuere.

cuanuit

Catachresis.

—Equum diuina Palladis arte
Aedificant—

Et apud Tragicos: Et iam leo pariet, at pater est.

accetabula

Mille sunt hæc, & + acceptabula quicquid habet, & pixides cuiuscũq; materiæ sunt, & parricida matris quoque aut fratris interfector. Discernendumq́; est hoc totum à translatione genus, quod abusio est, ubi nomen defuit, translatio ubi aliud fuit. Nam Poëtæ solent abusiuè etiam in ijs rebus, quibus nomina sua sunt, uicinis potius uti, quod rarum in prosa est. Illa quoq; quidã καταχρήσεις esse uolunt, cùm pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem dissonãtia sunt, quod in

Abusio & Translatio quomodo differant.

in his non uerbũ pro uerbo ponitur, ſed res pro re. Neq; enim putat quiſquã & luxuriam, et liberalitatem, idem ſignificare, uerùm id quod fit, alius luxuriã eſſe dicit, alius liberalitatem, quãuis neutri dubiũ ſit hæc eſſe diuerſa. Supereſt ex his quæ aliter ſignificant, Μετάληψις, id eſt, tranſumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiam præſtat, tropus et rariſsimus, & maximè improprius, Græcis tamẽ frequentior, qui Centaurũ Chirona, & νήσους θόας ὀξείας dicũt, Nos quis ferat, ſi Verrẽ ſuem, aut Lælium doctũ nominemus? Eſt enim hæc in metalepſi natura, ut inter id quod transfertur ſit medius quidã gradus, nihil ipſe ſignificans, ſed prebentis tranſitum, quem tropum magis affectamus, ut habere uideamur, quàm ut ullo in loco deſideremus: Nã eius frequentiſsimum exemplum eſt, Cano, canto, dico: ita, cano, dico. Item eſt medium illud cano, nec diutius in eo morandum, nihil enim uſus admodum uideo, niſi ut dixi in medijs. Cætera iam nõ ſignificandi gratia, ſed ad ornandam modò nõ augendam orationem aſſumuntur. Ornat enim Ἐπίθετον, quod rectè dicimus appoſitum, à nonnullis ſequens dicitur. Eo Poëtæ & frequẽtius, & liberius utuntur. Nanq; illis ſatis eſt cõuenire uerbo cui apponitur, & itaq; dentes albi, & humida uina in his non reprehendimus. Apud Oratorẽ, niſi aliquid efficitur, redundat. Tum autem efficitur, ſi ſine illo quod dicitur minus eſt, qualia ſunt: O ſcelus abominandũ, ô deformẽ libidinem. Exornatur autẽ res tota maximè translationibus, cupiditas effrenata, et inſanæ ſubſtructiones. Et ſolet fieri alijs adiunctis epitheton tropis, ut apud Vergilium, Turpis egeſtas, & Triſtis ſenectus. Veruntamen talis eſt ratio huiuſce uirtutis, ut ſine appoſitis nuda ſit, & uelut incompta oratio, ne

Metalepſis. Homerus ἔνθεν δ᾽ αὖ νήσοισιν ἐπιπροέηκε θοῇσιν. intelligit enim hoc uerſu inſulas quas ὀξείας, id eſt acutas uocat synonyma quidẽ ſunt θοὸν et ὀξὺ, ὀξὺ autẽ dicit quod nõ ſolũ mobilitate quadã uelox eſt, ſed etiã in ſpeciẽ in longitudinẽ & tenuitatẽ productũ.

oneretur tamen multis. Nam fit longa & impedita, ut in quæstionibus eam Iudices similem agmini totidē lixas habenti, quot milites quoq;. In quo & numerus est duplex, nec duplum uirium, quanquã nō singuli modò, sed etiam plura uerba apponi solent, ut:

Coniugio Anchisa Veneris dignitate superbo.

Sed hoc quoq; modo duo uerba uni apposita, ne uersum quidem decuerint. Sunt aūt quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Necesse est enim semper ut id quod est appositũ, si à proprio diuiseris per se significet, & faciat antonomasiam. Nã si dicas: Ille qui Carthaginem et Numantiã euertit, antonomasia est: si adieceris, Scipio, appositum. Non potest ergo non esse iunctum. At

Allegoria. Ἀλληγορία, quã inuersionem interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrariũ. Prius, ut:

Ò nauis referent in mare te noui
Fluctus, ô quicquid agis fortiter occupa Portum.

Totusq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro Republica, fluctuũ tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace atq; concordia dicit. Tale Lucretius:

Lucretius Lib. 4. Inuia Pyeridum peragro loca—

Et Vergilius:

Georg. 2. Sed nos immensum spatijs confecimus æquor,
Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Sine translatione uerò, in Bùcolicis:

Certè equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo
Vsq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam.

Hoc enim loco, præter nomen, cætera proprijs decisa

sunt

ſunt uerbis. Verùm nō paſtor Menalcas, ſed Vergilius eſt intelligendus. Habet uſum talis allegoriæ frequenter oratio, ſed rarò totius, plerunque apertis permixta eſt. Tota apud Ciceronem talis: Hoc miror enim, quæror'q; quenquam hominem ita peſſundare alterum uerbis uelle, ut etiam nauē perforet, in qua ipſe nauiget. Illud cōmixtum frequētißimum. Equidem cæteras tempeſtates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper Miloni putaui eſſe ſubeundas. Niſi adieciſſet duntaxat fluctibus concionum, eſſet allegoria, nunc eam miſcuit. Quo in genere & ſpecies ex acceṙſitis uerbis uenit, et intellectus ex proprijs. Illud uerò lōgè ſpecioſißimum genus orationis in quo trium permixta eſt gratia, Similitudinis, Allegoriæ, & Translationis. Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita, ſæpe & perturbat omnia, & totā opinionem parua nōnunquam cōmutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis eſt cuſtodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc deſinas. Multi autem cùm initium à tempeſtate ſumpſerūt, incendio aut ruina finiunt, quæ eſt in conſequentia rerum fœdißima. Cæterum, Allegoria paruis quoq; ingenijs, & quotidiano ſermoni frequentißimè ſeruit. Nam illa in agendis cauſis iam detrita, pedem conferre, & iugulum petere, et ſanguinem mittere inde ſunt, nec offendunt tamen. Eſt enim grata in eloquendo nouitas & commutatio, & magis inopinata delectant. Ideoq; iam in his amiſimus modū, & gratiam rei nimia coaptatione conſumpſimus. Eſt in exemplis allegoria, ſi nō præ-

In translatis cauendum.

Pedem conferre, eſt certamen ingredi. Iugulum petere, eſt caput, et ſummum cauſæ attingere. Sanguinē mittere, idē quod uenas

uenas icidere, quod indocti phlebotomare dicunt. dicta in oratione ponatur. Nam ut Dionysium Corinthi esse quo Græci omnes utuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria quæ est obscurior, Αἴνιγμα dicitur, Aenigma. uitium meo quidem iudicio, siquidem dicere dilucidè, uirtus, quo tamen & Poëtæ utuntur:

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli spatium non amplius ulnas.

Et Oratores nonnunq̃, ut Cæcilius: Quadrantariam Clytemnestram, & in triclinio Choam, & in cubiculo nolam: Nanq; & nunc quædam soluuntur, & tum erant notiora, cùm dicerentur, & ænigmata sunt tamen, nec ea nisi quis interpretetur, intelligas. In eo uerò genere quo contraria ostenduntur, εἰρωνεία est, illusionem uocant, quæ aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam siqua earũ uerbis dissentit, apparet diuersam esse orationi uoluntatem, quanquã in plurimis id tropis accidit, ut intersit quid de quo dicatur. Quia quod dicitur, alibi uerum est, aut laudi simulatione detrahere, aut uituperationi laude concessum est. Quale est, quod C. Verres Prætor urbanus, homo sanctus & diligens, subsortionem eius in eo die nõ haberet. Et contrà: Oratores uisi sumus, & populo imposuimus. Aliquando cum risu quodam contraria dicuntur his quæ intelligi uolunt, quemadmodum in Clodium. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta seruauit. Præter hæc usus est allegoriæ, ut tristia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædã contrarijs significemus, aliud textu; quæ & enumerauimus. Hæc si quis profectò ignorat, quib. Græci nominibus appellent, Σαρκασμόν, Ἀστεϊσμόν, Ἀντίφρασιν, Παροιμίαν dicisciat. Sunt etiã qui hæc non species allegoriæ,

sed

sed ipsa tropos dicunt, acri quidẽ ratione, quòd illa obscurior sit, & in his omnib. apertè appareat quod uelimus. Cui accedit hoc quoq;, quòd genus cùm diuiditur in species nihil habet propriũ, ut arboris species sunt, pinu, & olea, & cupressus, & ipsius per se nulla proprietas, Allegoria uerò habeat aliquid proprium quod quo modo fieri potest, nisi ipsa species est? Sed ad utendum nihil refert. Adijcitur his Μυκτηρισμὸς simulatus quidem, sed nõ latens derisus. Pluribus autem uerbis, cùm id quod uno aut paucioribus certè dici potest, explicatur, περίφρασιν uocant, circuitũ loquendi, qui nonnunq̃ necessitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Sallust. Ad requisita naturæ. Interim ornatum petit solum, qui est apud Poëtas frequẽtissimus, ut:

> Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
> Incipit, & dono diuûm gratissima serpit.

Et apud Oratores non rarus, semper tamen astrictior. Quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, περίφρασις est, cui nomen latinè datum est, non sanè orationis uirtuti aptum, Circumlocutio. Verùm hæc ut cùm decorem habet, periphrasis, ita cùm in uitium incidit, περισσολογία dicitur. Obstat enim quicquid non adiuuat. Ὑπέρβατον quoque, id est, uerbi transgressionem, quam frequenter ratio comparationis & decor poscit, non immeritò inter uirtutes habemus. Fit enim frequentissimè aspera, & dura, & dissoluta, & hians oratio, si ad necessitatem ordinis sui uerba redigantur, & ut quodque oritur, ita proximis etiam, si uinciri non potest, alligetur. Differenda igitur quædam & præsumenda, atq; ut in structuris lapidũ impolitiorum, loco quo quisq; cõuenit, ponendus. Nõ enim recidere ea, nec pollire possumus,

quæ

Mycterismos, subsannatio, à μυκτηρίζω, quod Martialis naso suspendere dixit, id est, irridere, à μυκτὴρ, id est nasus, quod olim subdolæ irrisioni dicatus esset.

Periphrasis.

Perissologia.

Hyperbaton.

quæ coagmentata se magis iungant, sed utendum his qualia sunt, eligendæq; sedes. Nec aliud potest sermonem facere numerosum, quàm opportuna ordinis mutatio. Neque alio, κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ, Platonis inuenta sunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piræum descendisse significat, plurimis modis scripta, quod eum quoq; maximi facere experiretur. Verùm id cū duo-

Anastrophe. bus uerbis fit, Ἀναστροφὴ dicitur, reuersio quædam, qualia sunt uulgò mecū, secum, apud Romanos Oratores & Historicos. Quibus de rebus cùm decoris gratia cōtrahitur longius uerbum, propriè hyperbati tenet nomen, ut: Animaduerti Iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse parteis. Nam in duas partes diuisam esse, rectum erat, sed durum, & incomptum Poëtis, qui etiā uerborum diuisionem faciunt, & transgreßionem:

–Hyperboreo septem subiecta trioni.

Quod oratio nequaquā recipiet. At id quidem est propter quod cùm dicitur, tropus fit, quia componendus est è duobus intellectibus. Alioquin ubi nihil ex significatione mutatū est, & structura sola uariatur, figura potius uerborum dici potest, sicut multi ex his narrationem longis mutant hyperbatis. Ex confusis quæ uitia accidunt, suo lo-

Hyperbole. co diximus. Ὑπερβολὴν audacioris ornatus summo loco

de casuris, posui. Est hæc + demētiens superiectio. Virtus eius ex di-

uel de men uerso par augendi atq; minuendi fit pluribus modis: Aut

suris enim plus facto dicimus, sicut:

Vomens, frustis esculentis gremium suum, & totum tribunal impleuit.

–Geminiq; minantur,
In cœlum scopuli–

Aut

Aut res per similitudinem attollimus:

-Credas innare reuulsas
Cycladas-

Aut per comparationem, ut:

-Fulminis ocyor alis.

Aut signis quasi quibusdam:

Illa uel intactæ segetis per summa uolaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas.

Vel trãslatione, ut ipsum illud uolaret. Crescit interim hyperbole alia insuper addita, ut Cicero in Antonium dicit: Quæ Charybdis tam uorax? Charybdim dico, quæ si fuit, fuit animal uiuũ. Oceanus mediusfidius uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas tam citò absorbere potuisse. Exquisitã uerò figuram huius rei deprehendisse apud principem Lyricorum Pindarum uideor, in libro quem inscripsit ὕμνους. Is nanq; Herculis impetum aduersus Meropas, qui in insula Coa dicuntur habitasse, non igni, nec uentis, nec mari, sed fulmini dicit similem fuisse, ut illa minora hoc par esset. Quod imitatus Cicero, illa composuit in Verrem: Versabatur in Sicilia longo interuallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondã insula multos, & crudeles tyrannos) sed nouũ quoddam monstrũ ex uetere illa immanitate, quæ in iisdem uersata locis dicitur. Nõ enim Charybdim tam infestam, neq; Scyllam nauibus, quàm istum in eodem freto fuisse arbitror. Nec pauciora sunt genera minuendi:

-Vix ossibus hærent.

Et quod Cicero in quodam ioculari libello:

Fundum Varro uocat quo possim mittere funda,
Ni tamen exciderit, qua caua funda patet.

Sed

Sed huius quoque rei uis seruetur mensura quædam, quãuis est enim omnis hyperbole ultra fidem, non tamen esse debet ultra modum, nec alia magis uia in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cùm præsertim minimè sint ignota & obscura. Monere satis est mentiri hyperbolen, nec ita ut mendacio fallere uelit. Quo magis intuendum est quousq; deceat extollere, quod nobis non creditur. Peruenit hæc res frequentißimè ad risum, qui si
captatus * aptus est, urbanitatis: sin aliter, stultitiæ nomen assequitur. Est autem in usu uulgò quoq;, & inter ineruditos, & apud rusticos, uidelicet quod natura est omnibus augendi res, uel minuendi cupiditas insita, nec quisquã uerò contentus est. Sed ignoscitur, quia non affirmamus. Tum est hyperbole uirtus, cùm res ipsa de qua loquendum est, naturalem modum excesßit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum est, non potest, meliusq; ultrà quàm citrà stat oratio. Sed de hac satis, quia eundem locum plenius in eo libro quo causas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. FAB. QVINT. LIbri octaui finis.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber IX.

In quo differant Figuræ à Tropis. Cap. I.

VM SIT proximo libro de Tropis dictum, sequitur pertinens ad figuras, quæ Schemata græcè uocãtur, locus ipsa rei natura coniunctus superiori. Nã pleriq; has tropos esse existimauerunt, quia siue ex hoc duxerint nomen, quod sint formati quodãmodo, siue ex eo quòd uertant orationẽ, unde & motus dicuntur, fatendum erit esse utrunq; eorum etiã in figuris. Vsus quoq; est idem. Nã & uim rebus adijciunt, & gratiã præstant. Nec desunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum est C. Artorius Proculus. Quin adeò similitudo manifesta est, ut eam discernere non sit in promptu. Nam quomodo quædam in his species planè distant, manente tamen generali illa societate, quod utraq; res à recta & simplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur, ita quædam perquàm tenui limite diuiduntur, ut cùm ironia tam inter figuras sententiæ, quàm inter tropos reperiatur. περίφρασιν autẽ, & ὑπέρβατον, & ὀνοματοποιΐαν, & ἐπίθετον clari quoq; autores figuras uerborum potius quàm tropos dixerunt. Quo magis signanda est utriusq; rei differentia. Est igitur tropus sermo à naturali & principali significatione translatus ad aliam, ornandæ orationis gratia, uel (ut pleriq; Grãmatici finiũt) dictio ab eo loco in quo propria est, translata in eum quo propria — Tropus quid sit.

propria

Schema. propria nõ eſt. Figura, ſicut nomine ipſo patet, conformatio quædam orationis remota à cõmuni & primum ſe offerente ratione. Quare in tropis ponuntur uerba alia pro alijs, ut in Μεταφορᾷ, Μετωνυμίᾳ, & Ἀντονομασίᾳ, Μεταλήψει, Συνεκδοχῇ, Καταχρήσει, Ἀλληγορίᾳ, Ὑπερβολῇ plerunque. Ἀλληγορία nanq; & rebus fit & uerbis, Ὀνοματοποιΐα fictio eſt nominis. Ergo hoc quoque pro alijs ponitur, quibus uſuri fuimus, ſi illud nõ fingeremus, Περίφρασις, etiã ſi frequẽter & id ipſum in cuius locum aſſumitur, nomen complecti ſolet, utitur tamen pluribus pro uno. Ἐπίθετον quoniam plerunq; habet antonomaſæ partem, coniunctione eius fit tropus. In Ὑπερβάτῳ commutatio eſt ordinis. Ideoq; multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen uerbum aut partem eius à ſuo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. Nã & proprijs uerbis, & ordine collocatis figura fieri poteſt. Quomodo autem Ironia alia ſit tropi, alia ſchematis, ſuo loco reddã. Nomine enim fateor eſſe cõmune. Hæc ſcio quàm multiplicem habeant, quãq; ſcrupuloſam diſputationem, ſed ea non pertinet ad præſens meum propoſitum. Nihil enim refert quomodo appelletur utrumlibet eorum, ſi quid orationi proſit, appareat. Nec mutatur uocabulis uis rerum. Et ſicut homines, ſi aliud acceperunt quàm quod habuerant nomen, iidem ſunt tamen, ita hæc de quibus loquimur, ſiue tropi, ſiue figuræ dicentur, idem efficient. Nõ enim nominibus proſunt, ſed affectibus, ut ſtatum cõiecturalem, an inficialem, an facti, an ſubſtantiæ, an de ſubſtantia nominemus, nihil intereſt, dum idem quæri ſciamus. Optimum ergo in his ſequi maximè recepta, & rem ipſam quocunq; appellabitur modo intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in

ter in

ter in easdem sententias, & tropon, & figurã. Tam enim translatis uerbis quàm proprijs figuratur oratio. Est autem non mediocris inter autores dissensio, & quæ uis nominis eius, & quot genera, & quàm multæ sunt species. Quare primum intuendũ est quid accipere debeamus+figuram. Nam duobus modis dicitur: Vno, qualiscunq; forma sententiæ, sicut in corporibus, in quibus quoquo modo sunt composita, utiq; habitus est aliquis: Altero, quo propriè schema dicitur, in sensu uel sermone aliqua à uulgari & simplici specie cum ratione mutatio, sicut nos sedemus, incumbimus, respicimus. Itaq; cùm in eosdem casus, aut tempora, aut numeros, aut etiam pedes continuò quis, aut certè nimium freqnenter incurrit, præcipere solemus, uariandas figuras esse uitãdæ similitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis sermo habeat figuram. Itemq; eadem figura dicimus cursitare, qua+lactitare, id est, eadẽ ratione declinari. Quare illo intellectu priore & communi nihil non figuratum est. Quo si contenti sumus, non immeritò Apollodorus (si tradenti+Cælio credimus) incomprehensibilia partis huius præcepta existimauit. Sed si habitus quidam, & quasi gestus sic appellandi sunt, id demũ hoc loco schema+dici oportebit, quòd sit à simplici, ac in promptu posito dicendi modo, poëticè uel oratoriè mutatum. Sic enim uerum erit, aliam esse orationem ἀσχημάτιστον, id est carentem figuris, quod uitium non inter minima est: alia ἐσχηματισμένην, id est, figuratam. Verùm id ipsum angustè tamen & Cælius terminauit, qui id solùm putauerit schema, quo aliud simulatur dici quàm dicitur. Sanè uulgò quoq; accipi scio. Vnde & figuratæ controuersiæ quædam, de quibus paulo pòst di-

Figura q̃modo accipiẽda.

per figuras

lectitare

Cæcilio

accipi

notata eam, uocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unum quidã putauerunt, in hoc ipso diuersas opiniones secuti. Nam hi, quia uerborum mutio ne sensus quoq; uerterent, omnes figuras in uerbis esse dixerunt: Illi, quia uerba rebus accõmodarentur, omnes in sensibus. Quarũ utraq; manifesta cauillatio est. Nã ut eadem dici solent aliter atq; aliter, maneát; sensus elocutione mutata, ita & figura sentẽtiæ, plures habere uerborũ figuras potest. Illa est enim posita in concipienda cogitatione, hæc in enuncianda, sed frequentißimè coëunt, ut in hoc: Nemo iam Dolobella neq; tui, neq; tuorũ liberûm quos tu miseros in egestate, atq; in solitudine reliquisti, misereri potest. Nam oratio à Iudice auersa, in sententia iamiam, & liberûm, in uerbis sunt schemata. Inter plurimos enim, quod sciam, cõsensum est duas eius esse partes, Διανοίας, id est mentis, uel sensus, uel sententiarũ, nam his omnibus dictum est: & Λέξεως, id est uerborũ, uel dictionis, uel elocutionis, uel sermonis, uel orationis. Nam et uariatur, & nihil refert. Corn. tamẽ Celsus adijcit uerbis & sententijs figuras colorum, nimia profectò cupiditate ductus. Nam quis ignorasse eruditũ alioqui uirũ credat colores & sententias sensuum esse? Quare sicut omnem orationem, ita figuras quoq; uersari necesse est in sensu & in uerbis. Vt uerò natura prius est cõcipere animo res quàm enunciare, ita de his figuris antè loquendum est quæ ad mentem pertinent, quarũ quidem utilitas tum magna, tum multiplex, in nullo non orationis opere uel clarißimè elucet. Nam etsi minimè uidetur pertinere ad probationem qua figura quicq; dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos Iudicum qua non obseruatur irrepit. Nanq; ut

ut in armorum certamine, & aduersos ictus, & rectas ad
simplices manus tum uidere, tum etiam cauere ac propul
sare facilè est, aduersæ tectæq; minus sunt obseruabiles, et
aliud ostendisse quàm petas, artis est: sic oratio quæ astu
caret, pondere, mole, & impulsu præliatur. Simulanti ua-
riantiq; conatus, in latera atq; in terga + incurrere datur, incutere
& arma aduocare, & uelut + nutu fallere. Iam uerò affe- nictu
ctus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus multum
ad motum animorũ ualent, quanto plus orationis ipsius
uultus ad id quod intendimus efficere compositus? Pluri-
mum tamen ad cõmendationem facit, siue in conciliandis
agentis + moribus, siue ad promerendũ actioni fauorem, motibus
siue ad leuandum uarietate fastidium, siue ad quædam uel
decentius indicanda uel tutius. Sed antequam quæ cuiq;
rei figura conueniat ostendo, dicendum est nequaquam
esse tam multas, quàm sint à quibusdam constitutæ. Neq;
enim me mouent nomina illa quæ fingere utique Græcis
promptißimum est. Ante omnia igitur illi qui totidem fi-
guras putant quot affectus, repudiandi, non quia affectus
non sit qualitas quædã mentis, sed quia figura, quam non
communiter, sed propriè nominamus, non sit simplex rei
cuiuscunque enuntiatio. Quapropter in dicendo irasci,
dolere, misereri, timere, confidere, contemnere, non sunt fi-
guræ, non magis quàm suadere, minari, rogare, excusa-
re. Sed fallit parum diligenter intuentes, quòd inueniunt
in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex ora-
tionibus excerpunt. Neque enim pars una dicendi est,
quæ non recipere eas poßit. Sed aliud est admittere figu-
ram, aliud figuram esse. Neque enim uerebor explicandæ
rei gratia frequentiorem eiusdem nominis repetitionem.

Quare dabunt mihi aliquam in irascente, deprecante, miserante figuram, scio, sed non ideo irasci, misereri, deprecari, figura erit. Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam, ut arbitror, secutus uiam, ut nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola quæ haberent aliquam remotam ab usu communi fictionem, sed quæ essent clarissima, & ad mouendũ auditorem ualerent plurimũ, quem duobus ab eo Libris tractatum locum ad literam subieci, ne fraudarem legentes iudicio maximi autoris. In tertio de Oratore ita scriptũ est: In perpetua autem oratione, cùm & coniunctionis lenitatem, & numerorũ quam dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentanda omnis oratio sententiarum atq; uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio rerum, atq; quasi gerãtur sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illũstrandum id quod exponitur, & ad amplificandum, ut his qui audient illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse uideatur. Et huic contraria sæpe præcisio est, & ad plus intelligendum quàm dixeris significatio, & + districtè concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris nõ abhorrens, & ab re digreßio: in qua cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & + concinnus esse debebit, propositioq́; quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi minuendi ue causa ueritatis superlatio, atq; traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositioq́; sententiæ suæ, tum illa quæ maximè quasi irrepit

distinctè apud Cicer. legitur.

cõueniens

irrepit in hominum mentes alia dicentis ac + significan- simulantis
tis dißimulatio, quæ est periucunda, cùm in orationis non contentione, sed sermone tractatur. Deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel antè uel postquam dixeris, uel cùm aliquid à teipso reijcias. Præmunitio est etiam ad id quod aggrediare, & reiectio in alium communicatio, quæ est quasi cùm his apud quos dicas, deliberatio, morũ ac uitæ imitatio, uel in personis, uel sine illis magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maximè, sæpe autem etiam ad cõmouendos. Personarum ficta inductio, uel grauißimũ lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, aut occupatio, cùm duo illa quæ maximè mouent, similitudo & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atq; etiam effrenatior augendi causa, iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digreßio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum, est uel ad usum comminatio & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsam tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliàs, & paululum immutatum uerbum atq; deflexũ, & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus & concursio, & adiunctio, & progreßio, et eiusdem uerbi crebrius positi quædã distinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referunt, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam & con-
 uersio,

uerſio, & uerborum cõtinua tranſgreßio, & contrarium & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ratio ſubiecta, & item in diſtri-
promißio butis ſuppoſita ratio, & + permißio, & rurſus alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & continuatũ, & interruptum, & imago, & ſibiipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreßio, & circumſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atq; horũ ſimilia, uel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Eadem ſunt in Oratore plurima, non omnia tamen, & paulò magis diſtincta, quia poſt orationis & ſententiarum figuras, tertium quendã locum ſubiecit ad alias, ut ipſe ait, quaſi uirtutes dicendi pertinẽtem. Et reliqua ex collatione uerborum, quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia, non quia ſola ornent, ſed quòd excellant. Eadem ratio eſt horum quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia, aut cùm duplicantur iteranturq; uerba, aut breuiter cõmutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem cõiicitur, aut in utrunque, aut adiungitur idem iteratũ, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbũ non in eadem ſententia ponitur, aut cùm ſimiliter uel cadũt uerba, uel deſinunt, aut cũ multis modis cõtrariis relata cõtraria, aut cũ
tenditur gradatim ſurſum uerſus + redditur, aut cùm demptis coniunctionibus dißolutè plura dicuntur, aut cùm aliquid

præ

prætereuntes cur id faciamus ostendimus, aut cùm corrigimus nosmetipsos quasi reprehendentes, aut si est aliqua exclamatio, uel admirationis uel conquestionis, aut cùm eiusdem nominis casus sæpius commutantur. Sententiarum maiora ornamenta sunt, quibus quia frequentissimè Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maximè esse laudabilem. Enimuero nullus ferè ab eo locus sine quadam confirmatione sententiæ dicitur, nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sententias. Quas cùm tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantùmodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quē expetimus, ut uerset sæpe multis modis eadem, & in una re hæreat, in eademq; cōmoretur sententia. Sæpe etiam ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat, aut declinet à proposito, deflectatq; sententiā, ut proponat quid dicturus sit, ut cū transegerit, iam aliquid definiat, ut se ipse reuocet, ut quod dixerit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibijpse respondeat, ut contrà ac dicat accipi & sentiri uelit, addubitet quid potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in partes, aut aliquid relinquat, ut negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipso in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat, ut sæpe cùm his qui audiunt, nonnunquam etiam cùm aduersario quasi deliberet, ut hominum mores sermonesq; describat, ut muta quædā loquentia inducat, ut ab eo quod agitur auertat animos, ut sæpe in hilaritatem risum ue conuertat, ut antè occupet quod putat opponi, ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut uideatur aliud alij tribuens dispertiat, ut interpellatorē coërceat,

ut aliquid reticere se dicat, ut denunciet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur, ut fiat his apud quos dicit familiaris, atq; alias etiam dicendi quasi uirtutes sequatur breuitatem, si res petet. Sæpe etiam rem dicendo subijciet oculis, sæpe suprà feret rem quàm ferri poßit, significatio sæpe erit maior quàm oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

Hectenus Ciceronis uerba ex perfecto Oratore recitauit.

De Figuris sententiarum. Cap. II.

ERgo cui latius complecti conformationes uerborũ ac sententiarum placuerit, habet quod sequatur, nec affirmare ausim quicquam esse melius, sed hæc ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de his sententiarum figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo indicandi recedunt, quod idem multis doctißimis uiris uideo placuisse. Omnia tamen illa, etiã quæ sint alterius modi lumina, adeò sunt uirtutes orationis, ut sine his nulla intelligi uerè poßit oratio. Nam quomodo Iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, promißio, finitio, + seiunctio, expositio, sententiæ siue rationis apta conclusio, præmunitio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coërtio, contentio, purgatio, læsio? Quid uerò agit omnino eloquentia detractis amplificandi minuendiq; rationibus? Quarum prior desiderat illam plus quàm dixeris significationem, id est, Ἔμφασιν & superlationem ueritatis, & traiectionem. Hæc altera extenuationẽ deprecationemq;. Qui affectus erunt

sectio

uel

uel concitati, detracta uoce libera, effrenatiore iracundia, obiurgatione, optatione, execratione, uel illi mitiores, nisi adiuuantur cōmendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulsione? Quæ delectatio, aut quòd mediocriter saltem docti hominis indicium, nisi alia repetitione, alia cōmoratione infigere, digredi à re, & redire ad propositū suum scieru, remouere à se, in alium traijcere, quæ relinquenda, quæ cōtemnenda sunt, iudicare? Motus est in his orationis atq; actus, quib. detractis iacet, & uelut agitante corpus spiritu caret. Quæ cùm adesse debent, tum disponenda atq; uarianda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni sono permulceant. Verùm ea plerunq; recta sunt, nec se fingunt, sed cōfitentur. Admittunt autem, ut dixi, figuras, quod uel ex + proximo doceri potest. Quid enim tam cōmune quàm interrogare, uel percontari? Nam utroq; utimur indifferenter, cùm alterū noscendi, alterū arguendi gratia uideatur adhiberi. At ea res utrocunq; modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Incipiamus enim ab ijs quibus acrior & uehemētior + sit probabio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare:

proxima

fit

Sed uos qui tandē, quibus aut uenistis ab oris?

Interrogationum modi II.

Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et: Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? Et: Patere tua consilia non sentis? Et totus deniq; hic locus. Quanto enim magis ardet, quàm si diceretur: Diu abuteris patiētia nostra. Et: Patent tua consilia. Interrogamus etiam quod negari non poßit. Dixit'ne tandem causam Caius Fidiculanius Falcula? At ubi respondendi difficilis est ratio, ut uulgo uti solemus:

H 5 mus:

Quomodo quidem fieri potest

mus. ✝ Quomodo? qui fieri potest? Aut inuidiæ gratia, ut Medea apud Senecam:

Quas peti terras iubes?

Aut miserationis, ut Sinon apud Vergilium:

Aeneid. 2.

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? –

Aut instandi, & auferendæ dissimulationis, ut Asinius: Audis'ne, furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est uarietatis. Nam & indignationi conuenit:

Aeneid. 1.

–Et quisquam numen Iunonis adoret?

Et admirationi:

–Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? –

Et interim acrius imperandi genus:

Non arma expedient, totaq; ex urbe sequentur?

Et ipsi nosmet rogamus, quale est illud Terentianum:

Quid igitur faciam?

Respondendi figura.

Est alia etiam in respondendo figura, cum aliud interrogati, ad aliud quia sic utilius sit, occurritur, tum augendi criminis gratia, ut testis in reum rogatus, an ab ✝ reo fustibus uapulasset. Et innocens, inquit. Tum declinandi quod est frequentissimum. Quæro an occideris hominem, respondetur, latronem. An fundum occupaueris, respondetur meum, ut confessionem præcedat defensio. Vt apud Vergilium in Buccolicis dicenti:

Non ego te uidi Damonis pessime caprum
Excipere insidijs– Occurritur:
An mihi cantando uictus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?

Cui

Cui est confinis dissimulatio, non alibi quàm in risu posita, ideoq; tractata suo loco. Nam seriò si fiat, pro confessione est. Cæterum, etiam interrogandi seipsos, & respondendi sibi solent esse nō ingratæ uices, ut Cicero pro Ligario: Apud quē igitur hæc dico? nempe apud eum qui cùm hoc sciret, tamē me antequam uidit, Reipublicæ reddidit. Aliter pro Cælio ficta interrogatione: Dicet aliquis, hæc igitur est tua disciplina? Sic tu instituis adolescentes? & totus locus. Deinde: Ego si quis Iudices hoc robore animi, atque hac indole uirtutis, ac continentiæ fuit, &c. Cui diuersum est, cùm alium rogaueris, non expectare responsum, & statim subijcere: Domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas, quod schema quidam per ✠ subiectionem uocant: Fit & comparatione. Vter igitur facilius suæ sententiæ rationem redderet, & alijs modis tum breuibus, tum latius, tum de una re, tum de pluribus. Mirè uero in caussis ualet præsumptio, quæ πρόληψις dicitur, cùm id quod obijci potest, occupamus. Id neque in alijs partibus parū est, & præcipuè procemio conuenit. Sed quanquam generis unius, diuersas tamen species habet. Est enim quædam præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quod ad accusandum descendat qui semper defenderat. Quædam confessio, ut pro Rabirio Posthumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fateretur, quòd pecuniam regi crediderit. Quædam prædictio, ut: Dicam enim non augendi criminis gratia. Quædam emendatione, ut: Rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. Frequentissima præparatio, cū pluribus uerbis, uel quare facturi quid simus, uel quare fecerimus, dici solet. Verborum quoq; uis ac proprietas, uel

Dissimulatio.

Cicero pro Ligario.

Subiectio. ✠ suggestionē

Præsumptio.

In Diuinatione.

Cic. pro Rabrio Posthumo

uel præsumptione confirmatur: Quanquã illa non pœna, sed prohibitio sceleris fuit. Aut reprehensione: Ciues, inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Affert aliquam fidem ueritatis et Dubitatio, cùm simulamus quærere nos, unde incipiendum, ubi desinendum, quid potißimũ dicendum, an omnino dicendum sit, cuiusmodi exemplis plena sunt omnia. Sed unum interim sufficit: Equidem quod ad me attinet, quò me uertam nescio: Negem fuisse infamiam iudicij corrupti? &c. Hoc etiam in præteritũ ualet. Nam & dubitasse nos fingimus. A quo schemate non procul abest illa quæ dicitur Cõmunicatio, cùm aut ipsos aduersarios consulimus, ut Domitius Afer pro † Cloantilla. At illa nescit trepida, quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat, fortè uos in illa † solicitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit, tu frater, uos paterni amici, quod consiliũ datis? Aut cũ Iudicibus quasi deliberamus, quod est frequentißimum. Quid suadetis, & uos interrogo, quid tandẽ fieri oportuit? ut Cato: Cedò, si uos in eo loco essetis, quid aliud fecissetis? Et alibi: Communem rem agi putatote, ac uos huic rei præpositos esse. Sed nonnunquam communicantes aliquid inexpectatum subiungimus, quod & per se schema est, ut in Verrem Cicero: Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam aliquam? Deinde cũ diu suspendisset Iudicũ animos, subiecit quod multo esset improbius. Hoc Celsus sustentationem uocat. Est autem duplex. Nam contrà, frequenter cùm expectationem grauißimorum fecimus, † ad aliquid quod sit leue, aut nullo modo criminosum, † descendimus. Sed quia non tantum per communicationem fieri solet, παράλογον alij nominauerunt, id est, inopinatũ. Illis non accedo, qui schema esse existimant,

Dubitatio.
Cõmunicatio
Cloatilla
solitudine
Sustentatio.
aliquid
defendimus
παράδοξον

stimant, etiamsi quid nobis ipsis dicamus incxpectatū accidisse, ut Pollio Asinius: Nunquam fore credidi Iudices, ut reo Scauro ne quid in eius iudicio gratia ualeret, deprecarer. Est penè idem fons illius quam Permißionē uocant, qui communicationis cum aliqua ipsis Iudicibus relinquimus æstimanda, aliqua nonnunquā aduersarijs quoque, ut Caluus Vatinio: Perfrica frontē, & dic te digniorem qui Prætor fieres, quàm Catonem. Quæ uerò sunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, constant maximè Simulatione. Nanq; & irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, et indignari, & optare, quæq; sunt similia his fingimus. Inde sunt illa: Liberatus sum, respiraui, & bene habet, & quæ amentia est hæc? Et: O tempora, ô mores, ô miserum me, consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor. Et:

–Magnæ nunc hiscite terræ.

Quod Exclamationem quidam uocant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera sunt, nō sunt in ea forma de qua nunc loquimur, sed aßimutata & arte composita, proculdubio schemata sunt existimanda. Quod idem dictum sit de oratione libera, quam Cornificius Licentiam uocat, Græci παῤῥησίαν. Quid enim minus figuratum, quàm uera libertas? Sed frequenter sub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cùm dixit pro Ligario: Suscepto bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus, consilio ac uoluntate mea ad ea arma profectus sum, quæ erant cōtra te sumpta. Non solum ad utilitatem Ligarij respicit, sed magis laudare uictoris clementiā non potest. In illa uerò sententia: Quid autē aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? admirabiliter

utriusq;

Permißio.

Simulatio.

Exclamatio.

Licentia quæ Græcis. παῤῥησία.

utriusq; partis facit bonam causam, sed hoc cùm demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, et maiorum, ut Cicero existimat, laterum, fictiones personarum, quæ

Prosopopœia

Προσωποποιίαι dicuntur. Mirè nanque tum uariãt orationem, tum excitãt. His etiam aduersariorum cogitationes, uelut secum loquentium protrahimus, quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter introducimus, suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando personas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare concessum est. Vrbes etiam, populiq; uoces accipiunt. Ac sunt quidam qui has demum Προσωποποιίας dicant, in quibus & corpora & uerba fingimus.

Propter Euripidis hoc ἥκω νεκρῶν κευθμῶνα &c.

Dialogi.

Sermones hominum aßimulatos dicere Διαλόγους malunt, quàm quod Latinorum quidam dixerunt, sermocinationem. Ego iam recepto more, utrunque eodem modo appellaui. Nam certè sermo fingi non potest, ut non personæ sermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura. Etenim si mecum patria, quæ mihi uita mea multò est charior, si cuncta Italia, si omnis Respublica sic loquatur: Marce Tulli quid agis? Illud audacius genus: Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam aliquot annis facinus extitit nisi per te. Commodè etiam apud nos aliquas ante oculos esse rerum personarumue imagines fingimus, aut eadem aduersarijs, aut Iudicibus non accidere miramur, qualia sunt: Videtur mihi, & non ne uidetur tibi? Sed magna quædam uis eloquentiæ desideratur. Falsa enim & incredibilia natura necesse est aut magis

personarũ uocũ imagines

gis moueant, quia suprà uera sunt: aut pro uanis accipiantur, quia uera non sint. Vt dicta autem quædam, ita scripta quoque fingi solent, quod facit Asinius pro Liburnia: Mater mea, quæ mihi tum charißima, tum dulcißima fuit, quæq; mihi uixit, bisq; eadem die mihi uitam dedit, & reliqua, deinde exhæres esto. Hæc tum per se figura est, tum duplicatur, quoties sicut in hac causa ad imitationem alterius scripturæ cōponitur. Nam & contrà recitabatur testamentum: P. Nouanius Gallio, cui ego omnia meritißimo uolo, & debeo, pro eius animi in me summa uoluntate, & adiectis deinde alijs hæres esto. Incipit esse quodammodo παρῳδὴ, quod nomen ductum à canticis ad aliorum similitudinem modulatis, abusiuè etiam in uersificationis ac sermonum imitatione seruatur. Sed formas quoque fingimus sæpe, ut famam Vergilius, uoluptatem ac uirtutem, quemadmodū à Xenophonte traditur: Prodicus ut mortem ac uitam, quas contendentes in Satyra tradit Ennius. Est & incertæ personæ ficta oratio: Hic aliquis. &, Dicat aliquis. Est & iactus sine persona sermo:

Parado.

Ficta oratio.

Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Quod fit mixtura figurarum, cùm Προσωποποιΐα accedit illa, quæ est orationis per detractionem, detractum est enim, quis diceret. Vertitur interim Προσωποποιΐα in speciem narrandi. Vnde apud Historicos reperiuntur obliquæ allocutiones, ut in T. Liuij primo statim libro: Vrbes quoq; ut cætera ex infimo nasci, deinde * quæ sua uirtus ac dij iuuēt, magnas opes sibi, magnū nomē facere. * Auersus quoq; à Iudice sermo, qui dicitur Ἀποστροφὴ, mirè mouet, siue aduersarios inuasimus; Quid enim tuus Tubero

Obliqua allocutio, cū oratio refert quidē infinitis uerbis, sed finita sententia, quos sua uirtus ac dij iuuerint.

in acie

*Auer.

Auersio quoque sermonis, qui dicitur.

in acie Pharsalica gladius agebat? Siue ad inuocationem aliquam conuertimur: Vos enim iam ego Albani tumuli atq; luci. Siue ad inuidiosam implorationem: O leges Porciæ, legesq; Semproniæ. Sed illa quoque uocatur Auersio, quæ à proposita quæstione abducit audientem:

Auersio.

Non ego cũ Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuraui.–

Quod fit & multis et uarijs figuris, cùm aut aliud expectasse nos, aut maius aliquid timuisse simulamus, aut plus uideri posse ignorantibus, quale est prooemium pro Cælio: Illa uerò (ut ait Cicero) sub oculos subiectio tum fieri solet, cùm res nõ gesta indicatur, sed ut sit gesta, ostenditur, nec uniuersa, sed per partes, quem locum proximo libro subiecimus euidentiæ. Et Celsus hoc nomen isti figuræ dedit, ab alijs Ὑποτύπωσις dicitur, proposita quædam forma rerum, ita expressa uerbis, ut cerni potius uideatur quàm audiri: Ipse inflammatus scelere ac furore, in forum uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. Nec solum quæ facta sint, aut fiant, sed etiam quæ futura sint, aut futura fuerint, imaginamur. Mirè tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerit Clodius, si Præturam inuasisset. Sed hæc quidem translatio temporum, quæ propriè Μετάστασις dicitur, † Ὑποτυπώσις uerecũdior apud priores fuit. Proponebant enim talia: Credite uos intueri, ut Cicero: Hæc quæ non uidistis oculis, animis cernere potestis. Noui uerò, & præcipuè declamatores audacius, nec me hercles sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controuersia, cuius summa est, quòd pater filium & nouercã inducente altero filio in adulterio deprehensos occidit: Duc, sequor. Accipe hanc senilem manum, & quocunq; uis imprime.

Hypotyposis.

In Verrem Actione 7.

in διατυπώσει.

Hæc sanè declamatio nũc desideratur.

primę. Et paulò post: Aspice inquit, quod diu non credidisti. Ego uerò nō uideo, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed quasi agi uidetur. Locorum quoq; dilucida & significans descriptio eidem uirtuti aßignatur à quibusdam, alij Τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνείαν inueni qui dißimulationē uocarent, quo nomine quia parū totius huius figuræ uidentur uires ostēdi, nimirū sicut in plerisq;, Græca erimus appellatione contenti. Igitur Εἰρωνεία quæ est schema, ab illa quæ est tropus, genere ipso nihil admodū distat. In+utroq; enim contrariū ei quod dicitur intelligendum est. Species uerò prudentius intuenti, diuersas esse facilè est deprehendere. Primū, quod tropus apertior est, & quanquā aliud dicit ac sentit, non tamē aliud simulat. Nā & omnia circa ferè recta sunt, ut illud in catilinā: A quo repudiatus ad sodalem tuum uirum optimū+M. Marcellum demigrasti. In duobus demū uerbis est Ironia, ergo etiam breuior est tropus. At in figura totius uoluntatis fictio est apparens magis quàm cōfessa, ut illic uerba sint uerbis diuersa, hic sensus sermonis, & ioci, & tota interim causæ confirmatio.+Tum etiā uita uniuersa Ironiam habere uidetur, qualis est uita Socratis. Nam ideo dictus εἴρων, id est agens imperitum, & admirator aliorum tanquam sapientium, ut quemadmodū Ἀλληγορίαν facit continua Μεταφορά, sic hoc schema facit+troporum ille contextus. Quædam uerò genera huius figuræ nullam cùm tropis habent societatem, ut illa statim prima quæ dicitur à negando, quam nōnulli uocant Ἀπόφασιν. Non agam tecum iure summo: non dicam quod forsitan obtinerē. Et: Quid ego istius decreta? quid rapinas? quid hæreditatem, possessiones datas? quid

Marginal notes: Topographia. — Ironia. — utraq; — Metellum — cum — Socrates εἴρων dictus. — tropos — Apophasis.

ereptas proferam? Et: Mitto illam primam libidinis iniuriam. Et: Ne illa quidem testimonia recito quæ dicta sunt
sexcentis de sestertijs + septingentis milibus. Et possum dicere: quibus generibus per totas interim quæstiones decurrimus, ut Cicero: Hoc ego si sic agerem tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus dicerem. Εἰρωνεία est, & cùm similes imperantibus, uel permittentibus sumus:

I, sequere Italiam uentis. –

Et cùm ea quæ uolumus uideri in aduersarijs esse, con-
his id cedimus + eis. Id acrius fit: cùm eadem in nobis sunt, &
acrius in aduersario non sunt:

–Meq; timoris
Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos
Teucrorum tua dextera dedit. –

Quod idem cōtrà ualet, cùm aut ea quæ nobis absunt, aut etiam quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur.

Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.

Nec in personis tantū, sed & in rebus uersatur hæc cōtraria dicendi, quàm quæ intelligi uelis, ratio: ut totū pro Q. Ligario prooemium, & illæ eleuationes, uidelicet:

O Dij boni.
Scilicet is superis labor est. –

Et ille pro Oppio locus: O amorem mirum: ô beneuolentiam singularem. Non procul autē absunt ab hac simu-
Confessio. latione tres inter se similes: Confeßio nihil nocitura, qualis est. Habes igitur Tubero quod est accusatori maximè
Concessio. optandum, confitentem reum: Et conceßio, cùm aliquid etiam iniquum uidemur causæ fiducia pati: Metu uirgarum, nauarchus nobilißimæ ciuitatis precio se redemit, humanum est. Et pro Cluentio de inuidia: Dominetur in con-

concionibus,iaceat in iudicijs. Tertia consensio,ut pro eodem. Iudicium esse corruptũ. Hæc euidentior figura est, cùm alicui rei assentimur, quæ est futura pro nobis. Verùm id accidere sine aduersarij uitio non potest. Quædam etiam + uel laudamus, ut Cicero in Verrem circa crimen Apronij Drepanitani: Gaudeo etiamsi quid ab eo abstulisti,& abs te nihil rectius factũ esse dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere possumus, aut negare, quod puto esse frequentius, quàm ut uel exemplum desideret. Interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quòd sint tam grauia, ut pro Roscio Cicero, cùm immanitatem parricidij, quanquam per se manifestam, tamen etiam ui orationis exaggerat: Ἀποσιώπησις, quam + idem Cicero reticentiam, Celsus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant,& ipsa ostendit aliquid affectus uel iræ, ut: Consensio. uelut Cic. pro Rosc. idcirco Aposiopesis.

Quos ego, sed motos præstat cõponere fluctus. Aeneid. 1.

Vel solicitudinis,& quasi religionis: An huius ille legis, quam Clodius à se inuentã gloriatus, mentionem facere ausus esset uiuo Milone, ne dicam Consule? De nostrum enim omnium, non audeo totum dicere. Cui simile est in procemio pro Ctesiphonte Demosthenis. uel aliò transeundi gratia. Communis aũt, Tametsi, ignoscite mihi Iudices. In quo est & illa (si tamen inter schemata numerari debet, cùm alijs etiã pars causæ uideatur) Digreßio. Abit enim causa in laudes Cn. Pompeij. Idq́ue fieri etiam sine Ἀποσιωπήσεως potuit. Nam breuior illa, ut ait Cicero, à re digreßio plurimis fit modis. Sed hæc exẽpli gratia sufficiẽt: Tum Caius Varenus, is qui à familia Anchariana occisus est, hoc quæso Iudices diligẽter attendite. Et pro Milone: Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cùm Digreßio. Cicero pro Milone.

omnibus omnia minabatur. Est alia nō quidem reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa uelut ante legitimū finem oratio, ut illud: *Nimis urgeo, cōmoueri uidetur adolescens.* Et: *Quid plura? ipsum adolescentem dicere audistis.* Imitatio morum alienorū, quæ Ἠθοποιΐα, uel, ut alij malunt, Μίμησις dicitur, iam inter leuiores affectus numerari potest. Est enim posita ferè in eluendo, sed uersatur et in factis, & in dictis: In factis, quod est Ὑποτυπώσει uicinum: In dictis, quale est apud Terentium:

Ethopœia. Mimesis.

Haud

✝At ego nesciebam quorsum tu ires. Paruula
Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,
Soror dicta est, cupio abducere ut reddam suis.

Sed nostrorū quoq; dictorū, factorumq; similis imitatio est per relationē, nisi quòd frequentius asseuerat quàm eludit. *Dicebā habere eos actorem Q. Cæcilium.* Sunt & illa iucunda, & ad commendationem cùm uarietate, tum etiam ipsa natura plurimū prosunt, quæ simplicem quandam & non præparatā ostendendo orationem minus nos suspectos Iudici faciunt. Hinc est quasi pœnitentia ✝ dicti, ut pro Cælio: *Sed quid ego tam grauem personā introduxi?* Et quibus utimur uulgò: *Imprudens incidi.* Vel cùm quærere nos quid dicamus fingimus: *Quid reliquum est?* Et: *Num quid omisi?* Et cùm ibidem in Verrē ait Cicero: *Vnum etiā mihi reliquū huiusmodi crimen est, & aliud ex alio succurrit mihi.* Vnde etiā uenusti transitus fiunt, non quia ipse trāsitus sit schema, ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui annulū sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hoc in memoriam adductus adiecit: *Hic modò me cōmouit Pisonis annulus, quod totus effluxerat, quàm multis istū putatis hominibus honestis de digitis annulos*

pœnitentia ducti.

Cicero pro Cælio.

In Verrem.

nulos

nulos aureos abstulisse? Et cùm aliqua uelut ignoramus. Sed earũ rerum artificem† quem? quém nam? rectè admones, Polycletũ esse dicebant.

quanq̃ non rectè.

Quod quidẽ non in hoc tantum ualet. Quibusdã enim dũ aliud agere uidemur, aliud efficimus, sicut hic Cicero cõsequitur, ne cùm morbum insignis atq; tabulis obijciat Verri, ipse quoq; earũ rerũ studiosius esse credatur. Et Demosthenes iurãdo per interfectos in Marathone et Salamine id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneã acceptæ laboraret. Faciũt illa quoque iucundam orationẽ, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriã Iudicis, & reposcere quæ deposueris, et separare quædã schemate aliquo: non enim est ipsa per se iteratio schema, & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudent enim res uarietate, & sicut oculi diuersarum aspectu rerum magis detinentur, ita semper animis præstant, in quod se uelut nouũ, intendãt. Est Emphasis etiam inter figuras, cùm ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, ut apud Vergilium:

Emphasis.

Non licuit thalami expertem sine crimine uitam
Degere more feræ? –

Quanquã enim de matrimonio quæritur Dido, tamen huc erupit eius affectus, ut sine thalamis uitam non hominum putet, sed ferarũ. Aliud apud Ouidium: genus, apud quem & Myrrha nutrici amorẽ patris sic confitetur.

Ouid. 10.

O, dixit, felicem, coniuge matrem.

Huic uel confinis, uel eadem est, qua nunc utimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentißimum est, & expectari maximè credo, ueniendum est, in quo per quandam suspicionẽ, quod non dicimus, accipi uolumus, non utiq; contrarium, ut Εἰρωνεία, sed aliud latens, & au-

Schematism* & figuratæ controuersię.

ditori quasi inueniendum, quod ut suprà ostendi, iam ferè solum schema à nostris uocatur, & unde controuersiæ figuratæ dicūtur. Eius triplex usus est, unus si dicere palàm parum tutum est: Alter, si non decet. Tertius qui uenustatis modò gratia adhibetur, & ipsa nouitate ac uarietate magis quàm si relatio sit recta, delectat. Ex his quod est primum, frequens in scholis est. Nam & + actiones deponentium imperium Tyrannorum, & post ciuile bellum senatúsconsulta finguntur, & capitale est obijcere ante acta, ut quod in foro non expedit, illic nec liceat. Sed schematum conditio nō eadem est. Quamlibet enim apertum, quod modò & aliter intelligi poßit, in illos Tyrannos bene dixeris, quia periculum tantum non etiam offensa uitatur. Quod si ambiguitate sententiæ poßit eludi, nemo non illi furto fauet. Vera negocia nunquam adhuc habuerunt hanc silentij neceßitatem, sed aliam huic similem, uerum multo ad agendum difficiliorem, cùm personæ potentes obstant, sine quarum reprehensione teneri causa non poßit. Ideoq; hoc parcius, & circumspectius faciendum est, quia nihil interest quomodo offendas, & aperta figura perdit hoc ipsum quòd figura est, ideoq; à quibusdā tota res repudiatur, siue intelligatur, siue non. Sed licet modum adhibere: In primis ne sint manifestæ. Non erunt autem, si nō ex uerbis dubijs, & quasi duplicibus petentur, qualis est in suspecta nuru. Duxi uxorē quæ patri placuit. Aut quod est multò ineptius, cōpositionibus ambiguis, ut illa cōtrouersia, in qua infamis amore uirginis filiæ pater raptam eam interrogat, à quo uitiata sit: Quis te, inquit, rapuit? tu pater nescis? Res ipsæ perducant Iudicem ad suspicionē, & amoliamur cætera, ut hoc solùm supersit. In quo

pactiones

quo multum etiã affectus iuuant, & interrupta silentio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, ut Iudex quærat, illud nescio quid quod ipse fortasse nõ crederet, si audiret, & ei quod à se inuentum existimat, credat. Sed ne si optimæ quidem sint, esse debent frequẽtes. Nam densitate ipsa figuræ + aperiuntur, nec offensæ minus habent, sed autoritatis. cooperiunt
Nec pudor uidetur, quod nõ palã obijcias, sed diffidentia. In summa, sic maximè Iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Equidẽ quandoq; & in personas incidi tales, & in rem quoq; (quod est magis rarũ) quæ obtineri nisi hac arte nõ posset. Ream tuebar quæ subiecisse dicebatur marito testamentũ, & dicebatur chirographũ, marito exspirante, hæredibus dedisse, & uerũ erat. Subijcere testamentũ, subdere falsum ꝓ uero.
Nam quia per leges institui uxor non poterat hæres, id fuerat actũ, ut ad eam bona per hoc tacitũ fidei cõmissum peruenerint. Et caput quidem + quæri facile erat, si hoc diceremus palàm, ueri
sed + peribat hæreditas: ita ergo fuit nobis agendũ, ut Iudices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere ut dictũ, & contigit utrunq;. Quod nõ inseruissem, ueritus opinionẽ iactantiæ, nisi probare uoluissem, in foro quoq; esse his figuris locũ. Quædã etiam quæ probare nõ poßis, figura potius spargẽda sunt. Hæret enim nonnunquã telũ istud occultũ, & hoc ipso quod nõ apparet, eximi nõ potest. At si idẽ dicas palàm, et defenditur, et probandũ est. Cùm aũt obstat nobis personæ reuerẽtia (quod secundũ posuimus genus) tanto cautius dicendũ est, quanto ualidius bonos inhibet pudor, q̃ metus. Hic uerò tegere nos Iudex quod sciamus, & uerba ui quadã ueritatis erũpentia credat coërcere. + Nã quãto minus, aut ipsi in quos dicimus, aut Iudices aut aßistẽtes oderint hãc maledicendi deperibat
Nanq; , uel nam quo

lasciuiam, si nolle nos credant? Aut quid interest, quomodo dicatur, cùm & res et animus intelligitur? Quid dicendo deniq; proficimus, nisi ut palàm sit nos facere, quod ipsi sciamus non esse faciendum? Atqui præcipuè prima, quibus præcipere cœperam, tempora hoc uitio laborârunt. Dicebant enim libenter tales controuersias quæ difficultatis gratia placent, cùm sint multo faciliores. Nam rectum genus approbari nisi maximis uiribus non potest, hæc diuerticula et anfractus suffugia sunt infirmitati, ut qui cursu parum ualent, flexu eludũt, cùm hæc quæ affectatur ratio sententiarum, nõ procul à ratione iocandi abhorreat. Adiuuat etiam quod auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Itaq; non solũ si persona obstaret rectæ orationi, quo in genere sæpius modo quàm figuris opus est, decurrebant ad schemata, sed faciebant illis locum etiam ubi personæ inutiles ac nefariæ essent, ut † si pater qui infamẽ in matrem filium secreto occidisset, reus malæ tractationis, iacularetur in uxorem obliquis sententijs. Nam quid impurius quàm retinuisse talem? Quid porrò tam † contrarium, quàm eum qui accusetur, quia summũ nefas suspicatus de uxore uideatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendum est? At si Iudicum sumerent animũ, scirent quàm eiusmodi actionem laturi non fuissent, multoq; etiã minus, cùm in parentes abominanda crimina spargerentur. Et quatenus huc incidimus paulo plus scholis demus. Nam & in his educatur Orator, & in eo quo modo declametur, positum est etiam quo modo agatur. Dicendum ergo de ijs quoq;, in quibus non asperas figuras, sed palàm contrarias causæ pleriq; fecerunt. Tyrãnidis affectatæ damnatus torqueatur, ut conscios

scios

ſcios indicet. Accuſator eius optet quod uolet. + Patrem qui accuſauit, optat ne is torqueatur. Pater ei contradicit. Nemo ſe tenuit agens pro patre, quin figuras in filium ſaceret tanquam illum cōſcium in tormentis nominaturus. Quo quid ſtultius? Nā cùm hoc Iudices intellexerint, aut non torquebitur, cùm ideo torqueri uelint, aut torto non credetur: At credibile eſt hoc eum uelle fortaſſe. Diſsimulet ergo ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexiſſe, niſi dixerimus? Ergò ſi uerè ageretur, ſimiliter conſiliū illud latens prodidiſſemus. Quid? ſi neq; utiq; uerum eſt, & habere alias hic damnatus contradicendi cauſas poteſt, uel quòd legem conſeruandā putet, uel quod nolit accuſatori debere beneficiū, uel (quod ego magis ſequerer) ut ſe innocentē in tormētis eſſe + prætendat? Quare ne illud quidē ſemper ſuccurret ſic dicentibus: Patrocinium hoc uoluit, qui controuerſiam finxit. Fortaſſe enim noluit, ſed eſto uoluerit, continuò ne ſi ille ſtultè cogitauit, nobis quoq; ſtultè dicēdum eſt? At ego in cauſis agendis frequenter non puto intuendum quid litigator uelit. Eſt & ille in hoc genere frequens error, ut putent † aliud quoſdam dicere, aliud uelle, præcipuè cùm in themate eſt, + aliquem ut ſibi mori liceat poſtulare, ut in illa controuerſia: Qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat, ut militia uacaret ex lege, quod quinquagenarius eſſet, aduerſante filio iræ in aciem coactus deſeruit. Filius qui fortiter eodem prælio fecerat, incolumitatē eius optat, contradicit pater, non enim, inquiunt, mori uult, ſed inuidiam filio facere. Equidem rideo, quod illi ſic timent, tanquam ipſi morituri, & in cōſilium ſuos metus ferunt, obliti tot exemplorum circa + uoluntariam mortem, cauſarum

Patrem qui damnauit.

pertendat

quoſdam aliud dicere quàm uelle.

aliquid

mortem uoluntate petitam

sarum quoq; quas habet factus ex uiro forti disertor. Sed
de una controuersia loqui superuacuum est. Ego in uni-
uersum neq; Oratoris puto esse, unquam præuaricari, ne
que litem intelligo, in qua pars utraq; idem uelit, neq; tam
stultum quenquam, qui si uiuere uelit, mortem potius ma
lè petat, quàm omnino nõ petat. Non tamẽ nego esse con
trouersias huiusmodi figuratas, ut est illa: Reus parricidij,
quòd fratrem occidisset, damnatum iri uidebatur. Pater
pro testimonio dixit, cum se iubente fecisse. Absolutum ab
dicat. Nam neq; in toto filio parcit, nec quod priore iudi-
cio affirmauit, mutare palàm potest, & ut non durat ultra
alioquin pœnam abdicationis ira, abdicat tamen, & + obliqua fi-
ualet gura in parte p'us + facit quàm licet, in filio minus. Vt au
tem nemo contra id quod uult, dicit, ita potest aliquid me
lius uelle quàm dicit. Quomodo ille abdicatus, qui à patre
ut filium expositum, & ab eo educatum solutis alimentis
recipiat, postulat, reuocari fortasse mauult, non tamen
quod petit, nõ uult. Est latens & illa significatio, qua cùm
spes ius asperius petitur à Iudice, fit ei tamen + species aliqua
clementiæ, non palàm, ne paciscamur, sed per quandã cre-
dibilem suspicionem ut in multis controuersijs, sed in hac
& suum quoq; raptor nisi intra tricesimũ diem, & raptæ patrem,
perdat & suum exorauerit, + pereat. Qui exorato raptæ patrẽ
suum non exorat, agit cum eo dementiæ. Nam si permit-
tat hic pater, lis tollitur: Si nullam spem faciat, ut non de-
mens, crudelis certè uideatur, & à se Iudicem auertat. La-
Occides tro igitur optimè. + Occidet ergo, si potero remißius, &
pro suo ingenio pater Gallio, Dura animæ hodie, dura,
heri fortior fuisti. Cõfinia sunt his celebrata apud Græcos
schemata, per quæ res asperas mollius significãt. Nã The-
mistocles

mistocles suasisse existimatur Atheniēsibus, ut urbē apud deos deponerent, quia durū erat dicere, ut relinquerēt, & qui uictorias aureas in usum belli conflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendū esse. Totum autē allegoriæ simile est, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæsitū etiam est quo modo cōtra figuras responderi oporteat, & quidam semper ex diuerso aperiendas putauerūt, sicut latentia uitia rescinduntur. Idq; sanè frequentissimè faciendum est, aliter enim dilui obiecta nō possunt, utiq; cùm quæstio in ea consistit, quod figuræ petunt. At cū maledicta sunt tantum, & non intelligere interim bonæ conscientiæ est, atq; etiāsi fuerint crebriores figuræ, quàm ut dissimulari possint, postulandū est, ut illud nescio quid, quod aduersarij obliquis sententijs significare uoluerint, si fiducia sit, obijciant palàm, aut certè non exigāt, ut quod ipsi non audent dicere, id Iudices nō modò intelligant, sed etiam credant. Vtilis etiam aliquando dissimulatio est, ut in eo (nota enim fabula est) qui cùm esset contra eum dictum: Iura per patroni tui cineres, paratum se esse respondit, & Iudex conditione usus est, clamante multū aduocato, schemata de rerum natura tolli, ut protinus etiam præceptū sit, eiusmodi figuris utendū temerè non esse. Tertium est genus, in quo sola melius dicendi + petitur occasio. Ideoq; id Cicero non

ponitur

putat esse positum in + concione. Tale est illud, quo idem

cōtentione

utitur in Clodium. Quibus iste, qui omnia sacrificia nos-

Cicero pro Clodio.

set, facile à se deos placari posse arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequētissima est. Sed eruditissimū lōgè, si per aliā rē alia inducatur, ut cū aduersus tyrannū, qui sub pacto abolitionis dominationem deposuerat, agit cōpetitor. Mihi + in te dicere nō licet, tu ī me dic, et potes.

interdicere

Nuper

Nuper te uolui occidere. Frequens illud est, nec magnope-
re captandum, quod petitur iureiurando, ut est pro exhæ-
redato: Ita mihi contingat hærede filio mori. Nam & in
totũ iurare, nisi ubi necesse est, graui uiro parũ conuenit.
Senecæ dictũ. Et est à Seneca dictum eleganter, nõ patronorũ hoc esse,
sed testium. Nec meretur fidem qui sententiolæ gratia iu-
Pro Cælio. rat, nisi si potest tam bene quàm Demosthenes, ut suprà
Lenißimũ dixi. + Leuißimum autem longè genus ex uerbo, etiamsi
Clodiam est apud Ciceronẽ in + Clodium: Præsertim quam omnes
amicam omnium potius, quàm cuiusquam inimicam pu-
Comparatio. tauerunt. Comparationem equidem uideo figuram nõ es-
se, cùm sit interim probationis, interim etiam causæ genus,
& sit talis eius forma, qualis est pro Murena: Vigilas tu de
nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille ut quo conten
dit, maturè cum exercitu perueniat. Te gallorũ, illum buc
excitat cinarum cantus + exuscitat, & cætera: nescio an oratio-
nis potius quàm sententiæ sit. Id enim solũ mutatur, quod
non uniuersa uniuersis, sed singula singulis opponuntur.
Celsus Visellius. Et Celsus tamen, & non negligens autor Visellius, in hac
eam partc posuerunt. Rutilius quidem Lupus in utroq; ge
nere, idq; ἀντίθετον uocat. Præter illa uerò quæ Cicero in-
Rutilius Lupus cuius etiã num hodie opusculum de figuris in manibus est, sed & mutile & non omnino expletum. ter lumina posuit sententiarũ, multa alia, & idem Rutilius
Gorgiam secutus, non illum Leontinum, sed alium sui tem
poris, cuius quatuor libros in unũ sum transtulit, & Cel-
sus uidelicet Rutilio accedens, posuerunt inter schemata
Consummationẽ, quam Græcus διαλλαγὴν uocat, cùm
plura argumenta ad unum effectum deducuntur. Conse-
quens illc ἐπακολούθησιν, de quo nos in argumentis dixi-
mus. Collectionem quia apud illum est συλλογισμός. Mi-
nas, id est, καταπλήξιν. Exhortatiõne παραινετικόν, quo-
rum

rum nihil non rectum est, nisi cùm aliquam ex his de quibus locuti sumus, figurā accipit. Præter hæc Celsus, excludere, asseuerare, detrectare, excitari iudicem prouerbijs uti, & uersibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimen quod est δείνωσις, adulari, ignoscere, fastidire, admonere, satisfacere, precari, corripere figuras putat. Partitionem quoq;, & propositionem, & diuisionem, & rerum duarum cognationem, quod est ut idem ualeant, quæ uidentur esse diuersa, ut non is demum sit ueneficus, qui uitam abstulit data potione, sed etiam qui mentem. Quod est in parte finitionis. Rutilius siue Gorgias ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίῤῥησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, quod est dicere, quid fieri oportuerit, deinde quid factū sit, συναιτιότητα unde sit enthymema, κατ᾽ αἰτίασιν, μετάληψιν κατ᾽ αἰτίαν etiā, quo statu Hermagoras utitur. Visellius quanquam paucissimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamen, quod commentum uocat, & rationem appellans, ἐπιχείρημα inter eas habet. Quod quidē recipit quodammodo & Celsus, nam consequens an epichirema sit, dubitat. Visellius adijcit & sententiā. Inuenio qui aggregent his διασκευὰς καὶ ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc non sunt schemata, sic alia uel sunt forsitan magis uetusta, & nos fugiunt, uel etiam noua fieri adhuc possunt, eiusdem tamen naturæ, cuius sunt ea de quibus dictū est.

Enthymema.

παραπαγορεύσεις, ἀδιηγήσεις

De Figuris uerborum. Cap. III.

Verborum uerò figuræ, & mutatæ sunt semper, & utcunq; ualuit consuetudo, mutantur. Itaq; si antiquum sermonem nostro comparemus, penè iam quicquid loquimur, figura est, ut huic rei inuidere, nō ut omnes ueteres, & Cicero præcipuè hanc rem, & incumbere illi, non in illum,

Antiqui nihil sine figura dicitur.

illum, & plenum uino, non uini, & huic, non hunc adulari, iam dicitur, & mille alia, † utinamq́; non peiora uincant. Verùm schemata λέξεως, duorum sunt generum, alterum loquendi rationem uocant, alterum † quod collationem maximè exquisitum. Quorum tametsi utrunque conuenit orationi, tamen poßis illud Grammaticum, hoc magis Rhetoricum dicere. Prius fit iisdem generibus quibus uitia. Esset enim omne huiusmodi schema uitiū, si non peteretur, sed accideret. Verùm autoritate, uetustate, consuetudine plerunque defenditur, sæpe etiam ratione quadam. Ideoq́; cùm sit à simplici, rectoq; loquendi genere deflexa, uirtus est, si habet probabile aliquid quod sequatur. Vna tamen in re maximè utilis, ut quotidiani & semper eodem modo formati sermonis fastidium leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Quo si quis parcè, & cùm res poscet, utetur, uelut asperso quodam cōdimento, iucundior erit. At qui nimiū affectauerit, ipsam illam gratiam uarietatis amittet. Quanquam sunt quædam figuræ ita receptæ, ut penè iam hoc ipsum nomen effugerint, quæ etiam si fuerint crebriores, aures consuetas minus ferient. Nam secretæ, & extra uulgarem usum positæ, ideoq́; magis nobiles, ut nouitate aurem excitant, ita copia satiant, nec se obuias fuisse dicenti, sed cōquisitas, & ex omnibus latebris extractas, congestasq́; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus, nam & oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur à Vergilio, sed subest ratio, quia sexus uterque altero significatur. Tam enim mares esse talpas damasq́;, q̃ fœminas certum est. Et in uerbis, ut fabricatus est gladiū, & inimicos punitus es. Quod mirū minus est, quod in natura uerborū est, & quæ facimus patiendi

[Margin notes:]
utinam' quē nūc priora
maximè ad collationem requisitum est
Vitium per figuram quomodo defendat.
Figura per genus in nominibus.
Per genus in uerbis.

tiendi modo ſæpe dicere, ut arbitror, ſuſpicor, & contra fa-
ciendi quæ patimur, ut uapulo, ideoq; frequẽs permutatio
eſt, & pleraq; utroq; modo efferuntur, luxuriatur luxu-
riat, fluctuatur fluctuat, aſſentior aſſentio. Eſt figura et in numero, uel cũ ſingulari pluralis ſubiungitur: Gladio pu- Per numerũ.
gnaciſſima gens Romani. Gens enim ex multis. Vel è di-
—Cui non riſere parentes, (uerſo: Verg. in Aegl.
Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Ex illis enim qui non riſere, + non dignatus deus, nec dea dignata. Et in Satyra: hic quẽ non dignata

Et noſtrum iſtud uiuere triſte, Aſpexi.—

Cum infinito uerbo ſit uſus pro appellatione. Noſtrã enim uitã uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio, Per partes.

—Magnum dat ferre talentum. (ut:

Tanquam ferendũ. Et participio pro uerbo, Volo datum. Interim etiã dubitari poteſt, cui ſimile uitio ſit ſchema, ut in hoc:

Virtus eſt uitium fugere.— Hor. 1. epiſt.

Aut enim partes orationis mutat ex illo: Virtus eſt fuga uitiorũ, aut caſus ex illo: Virtus eſt uitium fugere. Multa tamen hoc utroque excitatius. Iunguntur interim ſchemata. Sthenelus ſciens pugnæ. Eſt enim ſciens Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora: Timarchides negat eſſe ei periculum à ſecuri. Præſens enim pro præterito poſitum eſt, ut Vergilius: Hoc Ithacus uelit, Et ne morer, per omnia genera per quæ fit ſolœciſmus. Hæc eſt quoque quã ἑτέρωσιν uocant, + cùm diſsimilis eſt, zeugma dicitur, ut apud Salluſtiũ: Neq; ea res falſum me habuit. Et duci probare ex quibus ferè præter nouitatẽ, breuitas etiã peti ſolet. Vnde eouſq; proceſſum eſt, ut nõ pœniturũ, pro

Per caſus. Per tempora. Heteroſis. cui ſimilis eſt zeugma cùm dicitur

non

non acturo pœnitentiam: & uisuros, ad uidendum missos idem autor dixerit. Quæ ille quidem fecerit schemata, an idem uocari poßint, uidendum, quia recepta sint, nam receptis etiam uulgo autore contenti sumus. † Verùm natura eualuit agẽtibus, quod Pollio in Labieno dãnat, & contumeliam fecit, quod à Cicerone reprehendi notum est. Affici enim cõtumelia dicebant. Alia commendatio uetustatis cuius amator unicè Vergilius fuit:

Vtinam uel ut rebus agentibus

Aeneid. 11.

Vel cùm se pauidum contra mea iurgia iactat:
Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci
Audierat.

Quorum similia apud ueteres Tragicos, Comicosq́; sunt plurima. Illud etiam in consuetudine remansit. Enimuero his amplius apud eundem:

Nam quis te iuuenum confidentißime:

Cùm, quis, sermonis initium sit. &:

Tam magis illa tremens, & tristibus effera flãmis
Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.

Quod est uersum ex illo:

urget / uiget

Quàm magis ærumna † uiget, tam magis ad malefaciendum † urget.

Pleni talibus antiqui, sicut initio Eunuchi Terentius:

Quid igitur faciã? inquit. Allusit tandem Leno.

Catullus in Epithalamio:

Dum innupta manet, dum chara suis est.

Sed prius dum, significat quoad, sequens, usque eò. Ex græco uero translata uel Sallustij plurima, quale est, uulgus amat fieri. uel Horatij. Nam † is maximè probat hoc

id

Nec lõgè inuadit hanc

Ciceronis: † Nec longæ inuidit auenæ.
Et Vergilij: Tyrrhenum nauigat æquor.

Etiam

Etiam uulgatũ actis quoq;, Saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio & + abiecto est. Illaq; prior uideri potest superuacua, sed non sine gratia est: adiectio

Nam neq; Parnaßi uobis iuga, nam neq; Pindi.

Potest enim deesse alterum. Et apud Horatium illud:

Fabricumq; Hunc & intonsis Curium capillis.

+ Est etiam adiectio, quæ in complexu sermonis aut uitium habet, aut figuram: Et detractiones

Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis. Plus enim quàm satis est. Nam de altera quæ detractio est, pluribus dicendum est. Vtimur uulgò & comparatiuis pro absolutis, ut cùm se quis infirmiorem esse dixerit, duo inter se comparatiua cõmittimus: Si te Catilina comprehendi + si interfici iussero, credo erit uerendum mihi, ne non potius omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factũ esse dicat. + Sunt illa non similia solœcismo quidem, sed tamen numerum mutantia quæ & tropis aßignari solent, ut de uno pluraliter dicamus. Hæc uerba in alijs supersunt seu Sic & illa

Sed nos immensum spatijs confecimus æquor.

Et de pluribus singulariter:

Haud secus ac patrijs acer est Romanus in armis.

Specie diuersa, sed genere eadem & hæc sunt:

Neue tibi ad solem uergant uincta cadentem,

+ Nec mihi tum mollis sub diuo carpere somnos, Nec noctũ molles

Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas.

Non enim nescio cui alij prius, nec postea sibi uni, sed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquam de alijs: Dicit Seruius, Negat Tullius. Et nostra persona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriusq; rei exemplum pro Cecinna: Pisonem aduersæ partis aduocatum

alloquens Cicero dicit: Restituisse te dixti. Nego me edicto prætoris restitutum esse. Verum enim illud restituisse Ebutius dixit. Nego+me Cecinna edicto Prætoris restitutum esse. Vbi & ipsum dixti+extrita syllaba, figura in uerbo est. Illa quoq; ex eodē genere possunt uideri, quam nos interpositionem, uel interclusionē dicimus, Græci παρένθεσιν uocant, dum continuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit: Ego cùm te (mecum enim sæpißime loquitur) patriæ reddidissem. Cui adijciūt Hyperbaton, non illud quod inter tropos esse uoluerunt sed alterū quod est eius figuræ sententiarū, quæ Ἀποστροφὴ dicitur, simile, cùm non sensus mutatur uerùm forma loquendi:

Cecinnam exclusa

Parēthesis enī interpositio orationis est, quæ salua sententia rursus tolli potest.

Hyperbaton.

Decios, Marios, magnosq́; Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Aeneid. 3.

Fas omne abrumpit, Polydorū obtruncat, & auro
Vi potitur: quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?–

Qui tam parua momenta nominibus discreuerunt, Μετάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant: Quid loquor, aut ubi sum? Coniunxit aūt παρένθεσιν & ἀποστροφὴν Vergilius in illo loco:

Metabasis.

Aeneid. 8.

Haud procul inde citæ Metiū in diuersa quadrigæ
Distulerant (at tu dictis Albane maneres.)
Raptabatq; uiri mendacis uiscera Tullus.

Hæc schemata, & his similia, quæ erunt per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in se auditorem, nec languere patiuntur subinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandā ex illa uitij similitudine gratiam, ut in cibis interim acor ipse iucundus est.

est. Quod contiget, si neq; supra modum multæ fuerint, nec eiusdem generis, aut iunctæ, aut frequentes, quia satietatem ut uarietas earũ, ita raritas effugit. Illud est, acrius genus, quod non tantum in ratione positum est loquendi, sed ipsis sensibus tum gratiam, tum etiam uires accõmodat. E quibus primum sit quod fit per adiectionem, plura sunt genera, nam & uerba geminantur uel amplificandi gratia, ut occidi, occidi nõ Sp. Melium. Alterum est enim Epanodos. quod indicat, alterum quod affirmat. Vel miserandi, ut:

Ah Corydon, Corydon, –

Quæ eadẽ figura nonnunquã per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis, post aliquã interiectionem, repetitio est, sed paulò etiam uehementior: Bona miserum me (consumptis enim lachrymis, tamen infixus animo hæret dolor) Bona, inquam. Cn. Pompeij acerbissimæ uoci subiecta præconis. Viuis, & uiuis non ad deponendã, sed ad confirmandã audaciam. Et ab iisdem uerbis plura acriter & instanter incipiũt: Nihil ne te nocturnum præsidiũ palatij? nihil urbis uigiliæ? nihil timor populi? nihil + consensus bonorũ omniũ? nihil hic munitissimus concursus habendi senatus locus? nihil horũ ora uultusq; mouerunt? Et iisdẽ desinunt: Quis eos postulauit? Appius. Quis perduxit? Appius. Quanquã hoc exemplum ad aliud quoq; schema pertinet, cuius initia inter se, & fines iidem sunt, quis & quis, Appius & Appius. Quale est: Qui sunt qui fœdera sæpe ruperũt? Carthaginenses. Qui sunt qui bellũ crudelissimè gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt qui Italiam deformarunt? Carthaginenses. Qui sunt qui sibi ignosci postulãt? Carthaginenses. Etiã in contrapositis uel comparatiuis, solet respondere primorũ uerborũ alterna repe-

titio, quod modò huius esse loci potius dixi: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille, ut cò quò intendit maturè cùm exercitu perueniat. Te Gallorum, illum buccinarum cantus exuscitāt. Tu actionem instituis ille aciem instruit. Tu caues ne consultores tui, ille ne urbes aut castra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus Orator, uertit in contrarium eandem figuram. Ille tenet, et scit ut hostium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatur in propagādis finibus, tu in regendis. Possunt media quoq; respondere uel primis, ut:

Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda.

Vel ultimis, ut: Hæc nauis & onusta præda Siciliensi, + cùm ipsa quoq; esset etiam præda. Nec quisquam dubitauit idem posse fieri iteratis utrinq; medijs. Respondēt primis & ultima: Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud + repetendi genus, quod semel proposita iterat & diuidit:

cū & ipsa esset & preda.

repeti dignum.

Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyssi.

Epanodus. Ἐπάνοδος dicitur græcè, nostri regreßionem uocant. Nec solùm in eodem sensu, sed etiam in diuerso eadē uerba contrà sumuntur: Principum dignitas erat penè par, non par fortasse eorum qui sequebantur. + Interim uariatur casibus hæc et generibus iteratio. Magnus est labor dicendi, magna res est. Et apud Rutilium longiore περιόδῳ & hoc uitia sententiarū sunt: Pater hic tuus? patrē hunc appellas? + patris tu huius filius es? Fit casibus modò hoc schema, quod πολύπτωτον uocant. Constat & alijs etiā modis, ut pro Cluētio. Quod aūt tempus ueneni dandi? Vnde illa frequentia? per quem porrò datū? unde sumptum? quæ porrò

In tā uariatis casibus hæc et gene ribus retractatio, magnus est labor dicēdi, magna est res.

patris tui filius est.

porrò interceptio poculi, cur non de integro autē datum? Hanc rerum coniunctā diuersitatem Cæcilius Μεταβολὴν uocat, qualis est pro Cluentio locus in Oppianicam: Illum tabulas publicas uiolasse, censorias corrupisse, decuriones uniuersi iudicauerunt, cum illo nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat, nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorē unquā liberis suis scripsit, & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unū congeruntur, ita + contra illa dispersa sunt, quæ à Cic. dißipata dici puto: Metaboli. & Dissipata.

Hic segetes, illic ueniunt fœlicius uuæ,
Arborei fœtus— & deinceps.

Illa uerò apud Ciceronem mira figurarū mixtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo post interuallo redditum est ultimum, & media primis, & medijs ultima congruunt. Vestrum iam hic factum deprehenditur. P.C. non meum, ac pulcherrimum quidem factum, uerum ut dixi, non meum sed uestrum. Hanc frequentiorem repetitionem πλοκὴν uocant, quæ fit ex permixtis figuris, ut supra dixi, utq; habet epistola ad Brutum: Ego cùm in gratiam redierim cum Appio Claudio, et redierim per Cneiū Pompeium, te ego ergo cùm redierim. Et in eisdem sententijs crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum, & apud Persium:

Vsq; adeó ne.—
Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

Et apud Ciceronem: Neq; enim poterat indicio ex his damnatis qui iudicabantur. Sed sensus quoq; toti quemadmodum cœperunt, desinent: Venit in Asia, hoc ipsum quàm bonum? Tri.pl. uenit ex Asia. In eadem tamen periodo & uerbum ultimū primo refertur, tertium iam ser

abiectum monet adiectum est: Veruntamē uenit. Interim sententia quidē repetitur, sed eodem uerborū ordine: Quid Cleomenes facere potuit? Non enim possum quenquā insimulare falso: Quid inquā Cleomenes facere potuit? Prioris sententiæ uerbum ultimum, ac sequentis primum frequenter est idem, quo quidem schemate utuntur Poëtæ sæpius:

Pyerides uos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo cuius amor tantum mihi crescit in horas.

Sed ne Oratores quidē rarò: Hic tamen uiuit? imò uerò etiam in senatū uenit. Aliquando sicut in geminatione uerborum diximus, initia quoq; & clausulæ sententiarum alijs, sed non alio tendentibus uerbis inter se consonant. Initia hoc modo: Dederim periculis omnibus, obtulerim insidijs, obiecerim inuidiæ. Rursus clausulæ, ibidē statim: Vos enim statuistis, uos sententiam dixistis, uos iudicastis.
Metonymia. Hoc alij μετωνυμίαν, alij disiunctionem uocant, utrunque
Disiunctio. (etiamsi est diuersum) rectè. Nam est nominum idem significantium separatio. Congregantur quoq; uerba idem significantia: Quæ cùm ita sint Catilina, perge quò cœpisti. Egredere aliquādo ex urbe, patent portæ, proficiscere. Et in eundem alio libro: Abijt, excessit, erupit, euasit. Hoc
Πλεονασμὸς. Cæcilio πλεονασμὸς uidetur, id est abundans supra necessitatem oratio, sicut illa:

Vidi oculis ante ipse meis.

In illo enim uidi, inest ipse. Verùm id, ut alio quoq; loco dixi, cùm superuacua oneratur adiectione, uitium dicitur: cùm autem auget manifestam sententiā, sicut hic, uirtus:
Videt ipse ante oculos totidē fœtus. Vidi ipse, ante oculos. Quot uerba, totidē sunt affectus. Cur tamen hæc propriè nomine tali notârit, non uideo. Nam & geminatio, & repetitio, & qualiscunq; adiectio

πλεον

πλεονασμὸς uideri poteſt. Nec uerba modò, ſed ſenſus quo-
que idem facientes aceruantur: Perturbatio iſtum mentis,
& quædam celerum + effuſa caligo, et ardentes furiarum offenſa
faces excitârunt. Congerũtur & diuerſa: Mulier, Tyranni
ſæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, de-
mentia. Et apud Ouidium: Ouid. 5. Metamorph.

Sed graue Nereidum numen, ſed corniger Ammon,
Sed quæ uiſceribus ueniebat bellua ponti
Exaturanda meis.—

Inueni qui & hoc uocarent πλοκὴν, cui non aſſentior,
cùm ſint unius figuræ, miſta quoq;, & idem, & diuerſum
ſignificãtia, quod et ipſum + διαλλαγὴν uocãt. Quæro ab Διαλλαγὴν
inimicis ſint'ne hæc inueſtigata, cõperta, patefacta, ſubla- Diallage.
ta, delata, extincta per me. Et inueſtigata, comperta, pate-
facta, aliud oſtendunt: Sublata, delata, extincta, ſunt inter
ſe ſimilia, ſed non etiã prioribus. Et hoc autẽ exemplum,
& ſuperius aliam quoq; efficiunt figuram: quæ quia con-
iunctionibus caret, Diſſolutio uocatur, apta cùm quid in- Diſſolutio.
ſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi
plura fiunt. Ideoq; utimur hac figura nõ in ſingulis modò
uerbis, ſed ſententijs etiam, ut Cicero dicit contra concio-
nem Metelli: Qui indicabantur, eos uocari, cuſtodiri, ad ſe-
natum adduci + iuſsi, in ſenatu ſunt poſiti. Et totus hic lo- iuſsit
cus. Hoc genus βραχυλογίαν uocant, quæ poteſt eſſe copula- Brachylogia
ta diſſolutio. Contrarium eſt ſchema, quod coniunctioni-
bus abundat. Illud Ἀσύνδετον, hoc Πολυσύνδετον dicitur, Aſyndeton. Polyſyndetõ
hoc eſt, uel iiſdem ſæpius repetitis, ut:

Tectumq; laremq;,
Armaq; Amycleumq; canẽ, Creſſamq; pharetram.
Vel diuerſis: Arma uirumq; cano.—

–Multum ille & terris.
Multa quoq; & bello.–

Aduerbia quoq;, & pronomina uariantur.

Hic illum uidi iuuenem, Melibœe, quotannis
Bissenos cui nostra dies, altaria fument.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti.

Coacervatio. Sed utrunq; horum coaceruatio: etenim tantum iuncta aut dissoluta, omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq; fingenti placuit. Fons quidem unus, qui acriora facit, & instantiora quæ dicimus, & uim quandam suam præ se ferentia, uelut sæpius erumpentis affectus.

Gradatio. Gradatio quæ dicitur κλίμαξ, apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideoq; esse rarior debet. Est autem ipsa quoq; adiectionis. Repetit enim quæ dicta sunt, & priusquam ad aliud descendat, in prioribus resistit. Eius exemplum ex græco notissimo transferatur: Nec

enim + hæc dixi quidem, sed nec scripsi, nec scripsi quidem, sed nec obij legationē, nec obij quidem, sed nec persuasi Thebanis, nec persuasi quidem. + Sunt tamen erudita & latina.

Si tamen tradita. Africano uirtutē industria, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Et: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm maiestatis, neq; maiestatis magis quàm Plautiæ legis, neq; Plautiæ legis magis quàm ambitus, neq; ambitus magis quàm omnium legum + iudicia perierunt.

reus est In uenitur apud Poëtas quoq;, ut apud Homerum de sceptro quod à Ioue ad Agamemnonem usque deducit, & apud nostrum etiam Tragicum:

Ioue propagatus est (ut perhibent) Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus
Atreus, qui nostrum porrò propagat genus.

At quæ per detractionem fiunt figuræ, breuitatis nouitatisq; maxime + gratia petuntur, quarũ una eſt ea, quam libro proximo in figuris diſtuli Synechdoche, cùm ſubtractum uerbum aliquod ſatis ex cæteris intelligitur, ut Cælius in Antonium: Stupere gaudio + Græcus. + Subauditur cœpit. Cicero ad Brutũ: Sermo nullus. ſcilicet niſi de te. Quid enim potius? Tum Flauius: Erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cœnam exoraui. Cui ſimilia ſunt illa meo quidem iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia ſubtrahuntur:

gratiam petunt
Synechdoche
Græci, Ald. uero Greo. Simul enim auditur.

Nouimus & qui te tranſuerſa tuentibus hircis,
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſère, ſacello.

Hanc quidam Apoſiopeſim putant fruſtrà. Nam illa quid taceat, incertum eſt, aut certè longiore ſermone explicandum. Hic unum uerbum, & manifeſtũ quidem deſideratur, quæ ſi apoſiopeſis eſt, nihil in quo deeſt aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem apoſiopeſim ſemper uoco, in quo res quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epiſtolis Cicero: Data lupercalib. quo die Antonius Cæſari nihil obticuit luſitq;, quia nihil hic aliud intelligi poterat quàm hoc, diadema impoſuit. Altera eſt per detractionem figura, de qua modò dictum eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia quæ dicitur Συνεζευγμένον, in qua unum ad uerbum plures ſententiæ referuntur, quarum unaquæq; deſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit, aut præpoſito uerbo ad quod reliqua reſpiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationẽ amentia. Aut illato quo plura clauduntur: Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Mediũ quoq; poteſt eſſe,

quod & prioribus, & sequentibus sufficiat. Iungit autem & diuersos sexus, ut cùm marem fœminamq; filios dicimus. Et singularia pluralibus miscet. Sed hæc adeò sunt uulgaria, ut sibi artem figurarum asserere non poßint. Illud planè figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur:

Socijs tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars belli posterior participio insistat, utriq; tamen conuenit, illud edico, nam utriq; detractionis gratia facta cõiunctio. Συνοικείωσιν uocant, quæ duas res diuersas colligat: Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Huic diuersam uolunt esse distinctionẽ, cui dant nomen παραδιαστολὴν, qua similia discernũtur, cùm te pro astuto sapientẽ applles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem, quod totum pendet ex finitione, ideoq; an figura sit, dubito. Cui contraria est ea quæ ex uicinia transit ad diuersa, aut similia:

-Breuis esse laboro,
Obscurus fio,- & quæ sequuntur.

Tertium est genus figurarũ, quæ aut similitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertunt in se aures, & animos excitãt. Huic nomen est Προσονομασία, quæ dicitur agnominatio. Ea nõ uno modo fieri solet, sed ex uicinia quadam prædicti nominis ducta casibus declinatur, ut Domitius Afer pro Cloantilla: Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. Et cũ uerbo idem uerbum plus significãter subiungitur: Quando homo, hostis homo. Quibus exẽplis sum in aliud usus, sed + in uno + facilis est geminatio. Παρονομασία ei contrarium est, quod

Prosonomasia.

in quando falsis

eodem

eodem uerbo quasi falsum augetur. Quæ lex priuatis hominibus esse lex non uidebatur. Cui confinis est Ἀντανάκλασις, eiusdem uerbi contraria significatio, cùm Proculeius quæreretur de filio, quòd is mortem suam expectaret, & ille dixisset, se uero non expectare: Imò, inquit, rogo expectes. Nō eodem, sed ex diuerso uicinum accipitur, cùm supplicio afficiendum dicas, quem supplicatione dignum iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eædem diuersa in significatione ponuntur, aut productione tātum uel correptione mutatæ, quòd etiam in iocis frigidum, equidem tradi inter præcepta miror, eorumq́; exempla uitandi potius quàm imitandi gratia pono: Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari. Auium + dulcedo ad auium ducit. Et apud Ouidium:

Antanaclasis.

dulce

Ludentem cur + ego non dicam furiare Furiam.

ergo

Cornificius hanc traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterum. Sed elegantius quod est positum in distinguendam rei proprietatem: Hanc Reipub. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Et quæ præpositionibus in contrarium mutantur. Non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse uideatur. Melius atque acrius, quod cùm figura iucundum est, tum etiam sensu ualet, Emit morte immortalitatem. Illa leuior est: Nō Pisonum, sed pistorum, & ex Oratore arator. Pessimum uerò: Ne patres conscripti uideantur circumscripti. Raro euenit, sed uehementer uenit. Sic contingit, ut aliquis sensus uehemēs & acer uenustatem aliquā + non eodem ex uerbo non dissonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti domestico exemplo? Pater meus cōtra eum qui se legationi immoriturum dixerat, deinde uix paucis

nō eandem eo uerbo

Pater Quintiliani declamator.

diebus

diebus insumptis, re infecta redierat, non exigo uti imme-
riaris legationi, immorare. Nam et ualet sensus ipse, & in
uerbis tantum distantibus iucundè consonat uox, præser-
tim non captata, sed uelut oblata, cùm altero suo sit usus,
alterum ab aduersario acceperit. Magnæ ueteribus curæ
Paria. fuit, gratiam dicendi è paribus contrarijs acquirere, Gor-
& Socrates gias in hoc immodicus, copiosus utique prima ætate + Iso-
crates fuit. Delectatus est his etiam M. Tullius, uerum &
modum adhibuit non ingratæ (nisi copia redundet) uo-
luptati, & rem alioqui leuem sententiarum pondere im-
pleuit. Nā per se frigida & inanis affectatio cùm in acres
habere incidit sensus, innata uidetur + esse non accersita. Similum
Similia. ferè quadruplex ratio est. Nam est primum, quoties uerbū
uerbo, aut non dißimile ualde quæritur, ut:

Puppesq; tuæ, pubesq; tuorum.

Et sic in hac clamitosa fama, quasi in aliqua pernicio-
sißima flāma. Et: Non enim tam spes laudanda quàm res
apparet est. Aut certè + par est extremis syllabis consonans: Non
uerbis, sed armis. Et hoc quoq; quoties in sententias acres
incidit, pulchrum est: Quātum poßis in eo semper experi-
Cleostol-chus re ut prosis, hoc est πάρισον, ut plerisq; placuit. + Cleoste-
leus πάρισον existimat, quod fit è membris non dißimili-
bus. Secundum ut clausula similiter cadat, uel ijsdem in ul-
Hemœoteleuton. timam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον similem duarū sen-
tentiarum, uel plurium finem. Non modò ad salutem eius
extinguendā, sed etiam gloriam per tales uiros infringen-
dam. Ex quibus ferè sunt, nō tamen ut semper ultimis con-
sonent, quæ τρίκωλα dicūt: Vicit pudorem libido, timorem
audacia, rationem amentia. Sed in quaternas quoque, ac
plures hæc ratio ire sententias potest. Fit etiā singulis uer-
bis:

bis: + Hæc cubat, dolet, piget, pudet. Et: Abijt, exceßit, eru- Hecuba
pit, euasit. Tertiũ est + quod in eosdem casus cadit, ὁμοιό- hoc dolet
πτωτον dicitur: Sed neque quod finem habet similem, est quod non in
ὁμοιόπτωτον, utique in eundem finem uenit ὁμοιοτέλευτον. eosdem
Quia ὁμοιόπτωτον, est tantum casus similis, etiamsi dißi- Homœoptoton.
milia sint quæ declinentur, nec tantum in fine deprehen-
ditur, sed respondent uel primis inter se, uel medijs, uel ex-
tremis, uel etiam permutatis his, ut media primis, & sum-
ma medijs accõmodentur, & quocunq; modo accommo-
dari poterunt. Nec enim semper paribus syllabis constat,
ut est apud Afrum: Amisso nuper infelicis aulæ si non præ-
sidio inter pericula, tamẽ solatio uitæ inter aduersa. + Ea Eius ferè
uerò uidentur optima, in quibus initia sententiarum & fi-
nes consentiunt, ut hic præsidio, solatio, & ut penè similia
sint uerbis, ut paribus cadant, & eodem modo desinant.
Etiam ut sint, quod est quartũ, membris æqualibus, quod
ἰσόκωλον dicitur: Si quantum in agro locisq; desertis auda-
cia potest, tãtum in foro atq; iudicijs impudentia ualeret,
ἰσόκωλον est, & ὁμοιόπτωτον habet. Non minus nũc in cau-
sa cederet. A. Cecinna Sexti Ebuti impudentiæ, quantum
in ui facienda ceßit audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέ-
λευτον. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi,
mutatis casibus repeti. Nõ minus cederet quàm ceßit. Ad-
huc ὁμοιοτέλευτον. & παρονομασία est. Neminem posse al-
teri dare matrimonium, nisi quem penes sit patrimoniũ.
Contrapositum autem, uel ut quidam uocant, contentio Contentio.
(ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. Nã & fit, si singula
singulis opponuntur, ut in eo quod modò dixi: Vicit pudo-
rem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non nostri in-
genij, uestri auxilij est. Et sententiæ sententijs: Dominetur
in con-

in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui commodißime subiungitur & ea species, quam distinctionē diximus: Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Et quæ sunt simili casu, dißimili sententia in ultimo locata, ut: Quod in tempore mali fuit, nihil obsit, quin quod in causa boni fuit, prosit: Nec semper contrapositum subiungitur, ut in hoc: Est igitur Iudices non scripta, sed nata lex. Verùm, sicut Cicero dicit, de singulis rebus propositis refertur ad singula, ut in eo quod sequitur. Quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus. Nec semper quod aduersum est, contraponitur, quale est apud Rutilium: Nobis primis dij immortales fruges dederunt, nos quæ soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Fit etiā assumpta illa figura, qua uerba declinata repetūtur, quod

Antimetabole. Ἀντιμεταβολὴ dicitur: Non ut edam uiuo, sed ut uiuā edo. Et quod apud Ciceronem conuersum ita est, ut cùm mutationem casus habeat, etiam similiter desinat, ut & sine inuidia culpa plectatur, et sine culpa inuidia puniatur, quod & eodē excluditur uerbo, ut quod dicit de Sexto Roscio: Etenim cùm artifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse qui scenam introëat, tum uir eiusmodi sit, ut solus uideatur dignus, qui eò non accedat. Est & in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia: Si consul Antonius, Brutus hostis, si cōseruator Reipublicæ Brutus, hostis Antonius. Olim plura de figuris quàm necesse erat, & adhuc erit qui putet esse figuram: Incredibile est quod dico, sed uerū,

Antipophora. Ἀντιπόφοραν uocant. Et aliquis hoc: Semel tulit, ego bis, ego ter, διέξοδον. Longius euectus sum, sed redeo ad propositum

positum, διέξοδον ἄφοδον. Quædam uerborum figuræ paulùm figuris sententiarum declinantur, ut dubitatio. Nam cũ est in re, priori parte aßignanda est, cùm in uerbo, sequenti, siue me malitiam, siue stultitiam dicere oportet. Item correctionis eadem ratio est. Nam quod illic dubitat, hic emendat. Etiam in personæ fictione accidere quidam idem putauerũt, ut in uerbis etiam esset hæc figura: Crudelitatis est mater auaritia. Et apud Sallust. in Ciceronem: O Romule Arpinas: quale est & apud Mænandrum Oedipus Othryasius. Hæc omnia copiosius sunt executi, qui non ut partem operis trãscurrerunt, sed propriè libros huic operi dedicauerunt, sicut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius, alij que non pauci, sed non minor erit eorum qui + uiuunt gloria. Vt fatcor autem uerborum figuras posse plures reperiri à quibusdam, ita ijs quæ ab autoribus claris traduntur, meliores non assentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo uidetur ipse damnasse, quarum pars est, quæ sententiarum potius quàm uerborum sit, ut imminutio, improuisa imago, sibijpsi respõsio + permißio, digressio, contrarium. Hoc enim puto quod dicitur Ἀναντιότης, sumpta ex aduersa probatio. Quædam omnino non sunt figuræ, sicut ordo, dinumeratio, circumscriptio, siue hoc nomine significatur comprehensa breuiter sententia, siue finitio. Nam Cornificius atq; Rutilius hæc schemata λέξεως putant. Verborum autem + concinna transgreßio, id est, Hyperbaton, quod Cæcilius quoque putat schema, à nobis est interposita, & mutatio, & si ea est, quam Rutilius Ἀνομοίωσιν uocat, dißimilitudinẽ ostendit hominum, rerum

iuuant

promißio

continuã

Anomoiosis.

rerum factorumq́;, si latius fiat, figura nõ est: si angustius, in ἀντίθετον cadet. Si uerò hæc appellatio significat ὑπαλλαγὴν, satis de ea dictũ est. Quod uerò schema est ad propositum subiecta ratio? Quod Rutilius Αἰτιολογίαν uocat, utrum (nam de illo dubitari poßit, an schema sit) distributis subiecta ratio? quod apud eundem primo loco positum est, Προσαπόδοσιν dicit, quæ ut maximè seruetur, sanè est pluribus propositis, quia aut singulis statim ratio subijcitur, ut est apud C. Antoniũ. Sed neque accusatorem eum metuo, qui sum innocẽs, neq; competitorem uereor, qui sum Antonius, neq; Cos. spero, qui est Cicero. Aut positis duobus uel tribus, eodem ordine singulis continua redditur, quale apud Brutum de dictatura Cn. Pompeij: Præstat enim nemini imperare, quàm alicui seruire: Sine illo enim uiuere honestè licet, cum hoc uiuendi nulla conditio est. Sed uni rei multiplex ratio subijcitur, ut apud Verg.

Siue inde occultas uires & pabula terræ
Pinguia concipiunt, siue illis omne per ignem
Excoquitur uitium. Et totus locus.
Seu plures calor ille uias. Sed durat magis.

Relationem quid accipi uelit, non liquet mihi. Nam si Ὑπαλλαγὴν, aut Ἐπάνοδον, aut Ἀντιμετάβολην dicit, de omnibus locuti sumus. Sed quicquid est, neq; hæc, neq; superiora in Oratore repetit. Sola est in eo libro posita pariter

Exclamatio. inter figuras uerborũ Exclamatio, quã sentẽtiæ potius puto. Affectus enim est, & cæteris omnibus cõsentio. Adijcit

Periphrasis. his Cæcilius Περίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subiectionem, translationem, occultationem. Præterea sententiam, membrum, articulũ, interpretationem, conclusionem quorum priora alterius

generis

generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino non ſunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoque ſunt ſchemata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιίαν, δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παῤῥησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem autores, qui nullum propè finem fecerũt exquirendis nominibus, præteribo, qui etiam quæ ſunt argumentorum, figuris aſcripſerunt. Ego illud de his etiã quæ uerè ſunt, adijciam breuiter, ſicut ornãt orationes opportunè poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe, cùm immodicè petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus ſententiarum, ſi uel inania uerba in hos modos deprauauerint, ſummos ſe iudicẽt artifices, ideoq; non deſinunt eas nectere, quas ſine ſententia ſecta ri tam eſt ridiculum, quàm quærere habitũ, geſtumq; ſine corpore. Sed ne hæ quidem quæ rectè fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorũq; coniectus multum in actu ualet, ſed ſi quis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminum inconſtantia trepidare nõ deſinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam uelut faciem, quæ ut ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſæpius in ea quam natura dedit ſpecie continenda eſt. Sciendum uerò in primis quid quiſq; in orando poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Maior enim pars harũ figurarum poſita eſt in delectatione. Vbi uerò atrocitate, inuidia, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem: cùm his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem, & ubicunq; ars oſtentantur, ueritas abeſſe uideatur.

ſubſtantiæ

Nimia diligẽtia corrumpit artem.

L. DE

De Compositione. Cap. IIII.

DE compositione non equidem post Marcum Tullium scribere auderem, cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata, nisi & eiusdẽ ætatis homines scriptis ad ipsum etiã literis reprehendere id collocãdi genus ausi fuissent, & post eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaq; accedã in plerisq; Ciceroni, atq; in ijs ero, quæ indubitata sunt breuior, in quibusdam paulum fortasse dissentiã. Nam etiam cùm iudicium meũ ostendero, suũ tamen legentibus relinquã. Neq; ignoro quosdã esse, qui curã omnem cõpositionis excludant, atq; illum horridũ sermonem ut fortè effluxerit, modò magis naturalem, modò etiam magis uirilem esse cõtendant. Qui si id demum naturale esse dicunt, quod à natura primum ortũ, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subuertetur. Neq; enim locuti sunt ad hãc regulam & diligentiam primi homines, nec proœmijs præparare, docere expositione, argumentis probare, affectibus cõmouere scierunt. Ergo ijs omnibus, non sola compositione caruerunt: quorũ si fieri nihil melius liceat, ne domibus quidem casas, aut uestibus pelliũ tegmina, aut urbibus montes ac syluas mutari oportuit. Quæ porrò ars statim fuit? quid non cultu innitescit? cur uites coërcemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat. Mansuefacimus animalia? indomita nascuntur: Verùm id est maximè naturale, quod fieri natura optimè patitur. Fortius uerò †qui incompositũ potest esse, quàm iunctũ & benè collocatũ? Neq; si parui pedes uim detrahant rebus, ut Sotadeorũ, & †Callimachorũ, et quorundam in oratione simili penè licentia lasciuientium, cõpositionis est iudicandum.

quid

Calliamborum

dum. Cæterũ, quanto uehementior fluminũ cursus est prono alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obstantia saxa fractis ac aquis reluctantibus, tanto quæ cõnexa est, & totis uiribus, +fluit, fragosa atq; interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipsas specie solui putent, quãdo nec res ulla sine arte satis ualeat, & comitetur semper artem decor? An nõ eam quæ+emissa optimè est hastam speciosissimè contortam ferri uidemus? & arcu dirigentiũ tela quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior? Iam in certamine armorũ, atq; in omni palæstra quid satis rectè cauetur ac petitur, cui nõ artifex motus & certi quidam pedes adsint? Quare mihi cõpositione uelut amentis quibusdam neruis ue intendi & cõcitari sententiæ uidẽtur. Ideo eruditissimo cuiq; persuasum est, ualere eam quamplurimũ, non ad delectationẽ modò, sed etiam ad motũ quoq; animorũ. Primũ, quia nihil intrare potest in affectũ, quod in aure uelut quodam uestibulo statim offendit: Deinde, quòd natura ducimur ad modos. Neq; enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorũ soni, quanquã uerba non exprimunt, in alios tamẽ atq; alios motus ducerent auditorẽ. In certaminibus sacris non eadẽ ratione concitãt animos ac remittũt, nec+eosdẽ modos adhibẽt cùm bellicũ est canendum & cùm posito genu supplicandũ. Nec idem signorũ concentus est procedẽte ad prælium exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certè moris fuit, & cùm euigilassent, animos ad lyrã excitare, quo essent ad agendũ erectiores, & cùm somnũ peterẽt, ad eandẽ prius lenire mentes, ut si quid fuisset turbidiorũ, cogitationum componerent. Quod si numeris & modis inest quædã tacita uis, in oratione ea uehementissima, quantumq; interest sensus idem

furit. excussa. Cõpositio nõ delectat tantũ, uerũ etiam affect⁹ mouet. eodẽ modo adhibentur. Pythagoreorum.

quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadem qua cõposi
tione uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nã quæ-
dam & sententijs parua, et elocutione modica uirtus hæc
sola cõmendat. Deniq; quod cuiq; uisum erit uehementer,
dulciter, speciosè dictum, soluat, & turbet, abierit omnis
Ad Brutum. uis, iucunditas, decor. Soluit quædam sua in Oratore Cice
ro. Nam neq; me diuitiæ mouẽt, quibus omnes Africanos
& Lælios, multi uenalitij mercatoresq; superârunt, & se-
quentes deinceps periodos: quas si ad illum modũ pertur
bes, ueluti fracta aut transuersa tela proieceris. Idem cor-
rigit quæ à Graccho cõposita durius putat: Illũ decet, nos
hac simus probatione cõtenti, quod in scribendo quæ se no
bis solutiora obtulerint, componemus. Quid enim attinet
eorum exempla quærere, quæ sibi quisq; experiri potest? Il
lud notasse satis habeo, quo pulchriora & sensu, & elocu-
tione dissolueris, hoc orationẽ magis deformem fore, quia
negligentia collocationis ipsa uerborũ luce deprehendi-
tur. Itaq; ut confiteor penè ultimã Oratoribus artem com
positionis, qua de perfecta sit, cõtigisse, ita illis priscis ha-
bitã inter curas, inquantũ adhuc profecerant, puto. Neq;
mihi quãlibet magnus autor Cicero persuaserit, Lysiam,
Herodotũ, Thucididem, parũ studiosos eius fuisse. Genus
fortasse sint secuti nõ idem quod Demosthenes, aut Plato,
quanquã & ij ipsi inter se dißimiles fuerint. Nam neq; il-
lud in Lysia dicendi textũ tenue atq; rarũ, lætioribus nu-
meris corrumpendũ erat. Perdidisset enim gratiã, quæ in
eo maxima est, simplicis atq; inaffectati coloris, perdidis-
set fidẽ quoq;. Nã scribebat alijs, non ipse dicebat, ut opor
tuerit esse illa rudibus & incõpositis similia, quod ipsum
compositio est. Et historiæ (quæ currere debet ac ferri) mi
nus

nus conuenissent intersistentes clausulæ, & debita actioni
bus respiratio, & cludendi inchoandiq; sententias ratio.
In cōcionibus quidem etiā similiter cadentia quædam &
contraposita deprehendas, in Herodoto uerò cùm omnia
(ut ego quidē sentio) leniter fluant, tum ipsa διάλεκτος ha
bet eam iucunditatem, ÷ ut latentes etiā numeros cōplexa ut latenter
uideatur. Sed de propositorum diuersitate post paulum. in nume-
Nunc quæ prius his qui rectè cōponere uolent, discenda ros, &c.
sint. Est igitur ante omnia oratio, alia iuncta atq; cōtexta,
soluta alia, qualis in sermone & epistolis, nisi cùm aliquid
supra naturā suam tractant, ut de philosophia, de republi-
ca, similibusq;. Quod non eò dico, quia nō illud quoq; so-
lutum habeat suos quosdā, & forsitan difficiliores etiam
pedes: neq; enim aut hiare semper uocalibus, aut destitui
temporibus uolunt sermo & epistola, sed non fluunt, nec
cohærent, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxiora
in his uincula quàm nulla sint. Nonnunquā in causis quo
que minoribus decet eadē simplicitas, quæ nō illis sed alijs
utitur numeris, dissimulatq; eos, & tantū cōmunit occul
tius. At illa connexa series tres habet formas: incisa, quæ
κόμματα dicūtur, membra quæ κῶλα, καὶ περίοδον, quæ est
uel ambitus, uel circunductum, uel cōtinuatio, uel conclu- Compositio tria requirit.
sio. In omni porrò cōpositione tria sunt † necessaria: ordo, genera.
iunctura, & numerus. Primū igitur de ordine. Eius obser De Ordine.
uatio in uerbis est singulis, & contextis. Singula sunt quæ
diximus ἀσύνθετα. In his cauendum ne decrescat oratio,
& fortiori iungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut
latroni petulans: Augeri enim debēt sententiæ & insurge-
re, ut optimè Cicoro: Tu, inquit, istis faucibus, istis lateri- Philip. 2.
bus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim

maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, non bene ad latera fauceſq́; deſcenderet. Eſt & alius naturalis ordo, ut uiros ac fœminas, diem ac noctem, ortũ & occaſum dicas potius, quã retrorſum. Quædã ordine permutato fiunt ſuperuacua, ut fratres gemini. Nã ſi præceſſerint gemini, fratres addere nõ eſt neceſſe. Illa nimia quorundã fuit obſeruatio, ut uocabula uerbis; uerba rurſus aduerbijs, nomina appoſitis et pronominibus rurſus eſſent priora. Nam fit cõtrà quoq; frequenter nõ indecorè. Nec non & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, ut quæq; ſint tempore, ea facere etiã ordine priora, non quia frequenter non ſit hoc melius, ſed quia interdũ plus ualẽt antè geſta, ideoq́; leuioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere multò ſi compoſitio patiatur, optimũ eſt. In uerbis enim ſermonis uis ineſt. At ſi id aſperũ erit, cedat hæc ratio numeris, ut fit apud ſummos Græcos, Latinoſq́; Oratores frequẽtiſsimè. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton eſt. Ipſum hoc inter tropos uel figuras, quæ ſunt uirtutis, receptũ eſt. Nõ enim ad pedes uerba dimenſa ſunt. Ideoq; ex loco transferũtur in locũ, ut iungantur, quo congruunt maximè, ſicut in ſtructura ſaxorũ rudiũ, etiã ipſa enormitas inuenit cui applicari, & in quo poßit inſiſtere. Feliciſsimus tamẽ ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cùm his numerus opportunè cadens cõtingit. Quædã uerò tranſgreßiones & longæ ſunt nimis, ut in ſuperioribus diximus Libris, & interim etiam cõpoſitione uitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, ut exultent atq; laſciuiãt, quales illæ Mœcenatis: Sole & aurora rubent plurima, inter ſacra mouit aqua fraxinos, ne exequias quidẽ unus inter miſerrimos uiderem meas. Quod inter hæc peßimum eſt, quia

Ordo naturalis.

Verba claudenda oratio.

quia in re tristi ludit cõpositio. Sæpe tamen est uehemens aliquis sensus in uerbo, quod si in media parte sententiæ latet, transiri inuentione, & obscurari circumiacentibus solet, in clausula positum aßignatur auditori & infigitur, quale est illud Ciceronis: Vt tibi necesse esset in conspectu populi Romani uomere. Transfer hoc ultimũ, & minus ualebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se +fœdæ uomendi neceßitati, iam nihil ultra expectãtibus, hanc quoq; adijceret deformitatẽ, ut cibus teneri nõ posset postridie. Solebat Afer Domitius traijcere in clausulas uerba tantum asperandæ cõpositionis gratia, et maximè in procemijs, ut pro Cloantilla: Gratias agam continuò. & pro Lælia: Eis utrisq; apud te Iudicem periclitatur Lælia. Adeò refugit teneram delicatãq; modulandi uoluptatem, ut occurrentibus per se numeris, quo eos inhiberet obijceret. Amphibologiam quoq; fieri uitiosa locatione uerborũ, nemo est qui nesciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordine fuisse dicẽda: qui si uitiosus est, licet et iuncta sit, & aptè cadens oratio, tamen meritò incõposita dicatur.

fœda uomẽdi neceßitas

Amphibologiã fieri ex uitiosa locatione uerborũ.

De Iunctura.

Iunctura sequitur. Ea est in uerbis, incisis membris, periodis. Omnia nanq; ista, & uirtutes, & uitia in cõplexu habẽt. Atq; ut ordinẽ sequar, primũ quæ imperitis quoq; ad reprehensionẽ notabilia uidentur, id est, quæ cõmißis inter se uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima sequentis syllaba, deforme aliquid nomẽ efficiũt. Tũ uocaliũ concursus, qui cùm accidit, hiat & intersistit, et quasi laborat oratio: Peßimè longè, quæ casdẽ inter se litteras cõmittunt, sonabũt. Præcipuus tamẽ erit hiatus earũ, quæ cauo aut patulo maximè ore efferuntur. E plenior litera est, i angustior, ideoq; obscuriùs in his uitiũ. Minus peccabit qui lõgis

breues subijciet, & adhuc qui præponet longæ breuẽ. Minima est in duabus breuibus offensio. Atq; cùm aliæ sub-
habitu iunguntur alijs perinde asperiores erunt, prout oris + hiatu simili, aut diuerso pronunciabuntur. Non tamen id ut crimen ingens expauescendum est, ac nescio negligentia in hoc, an solicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetũ dicendi, & à potioribus auertat. Quare ut negligentiæ est pars hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorescere, nimiosq; non immerito in hac cura putant omnes Isocratem secutos, præcipueq; Theopompum. At De-
in mosthenes, & Cicero, modicè respexerunt + ad hanc partem. Nã & coëuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicitur, etiam leniorem faciunt orationem, quàm si omnia uerba suo fine claudantur, & nonnunquã hiulca etiam decent, faciuntq; ampliora quædam: ut pulchra oratione apta omnino iactare, tum longæ per se, & uelut optimæ syllabæ aliquid etiã medij temporis inter uocales quasi intersistatur assumunt. Qua de re utar Ciceronis potissimũ uerbis: Habet, inquit ille, tanquam hiatus & concursus uocalium molle quiddam, & quod indicet, non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterũ con-
earumq; sonantes quoq; + eæq; præcipuè quæ sunt asperiores, in commissura uerborũ rixantur, & s ultima cum x proxima, quarum tristior, etiamsi binæ collidãtur, stridor est, ut ars studiorum, quæ fuit causa et Seruio, ut dixi, subtrahendæ s literæ, quoties ultima esset, aliaq; consonante susciperetur, quod reprehẽdit Lauranius, Messala defendit. Nam neq; Lucilium putant uti eadem ultima, cùm dicit serenu' fuit, & dignu' loco. Quinetiam Cicero in Oratore plures antiquorum tradit sic locutos: Inde belligerare po'meridiem,

Hiulcũ uocamus quod fissum est, sed hiulcã orationẽ dicimus dissolutam, id est, λόγον ἐπισεσυρμένον, ut Græci loquũtur.

diem, & illa Cēsorij Catonis: Dic hanc, æquè m litera in c mollita, quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti solent, & cùm librariorū inscitiam sectari uolunt, suam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima est, & uocalem uerbi sequentis ita contingit, ut in eam transire poßit, etiamsi scribitur, tamen parum exprimitur, ut Multum ille. &, Quantum erat. adeò ut penè cuiusdam nouæ literæ sonum reddat. Neq; enim eximitur, sed obscuratur, & tātum aliqua inter duas uocales uelut nota est, ne ipsæ coëant. Videndum etiam ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint primæ sequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epistolis excidit: Res mihi inuisæ uisa sunt Brute. Et in carmine:

O fortunatam natam me consule Romam.

Etiam monosyllaba plura malè continuabuntur, quia necesse est compositio multis clausulis concisa subsultet. Ideoq; etiam breuium uerborū ac nominum uitanda continuatio, & ex diuerso quoq; longorū. Afferūt enim quandam dicendi tarditatem. Illa quoq; uitia sunt eiusdem loci, si cadentia similiter, & similiter desinentia, & eodem modo declinata multa iungantur. Nec uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, similiaq; his cōtinuari decet, cùm uirtutes etiam ipsæ tædium pariant, nisi gratia uarietatis adiutæ. Membrorū incisorumq; iunctura non eo modo est obseruanda, quo uerborū, quanquam & in his extrema & prima coëunt. Sed plurimum refert, compositionis quæ quibus anteponas. Nam et uomens frustis esculentis uinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal impleuit. Et contrà (nam frequētius utar iisdem diuersarum quoq; rerum exemplis, quo sint magis familiaria:

Saxa atq; solitudines uoci respondēt, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt. Magis id insurgebat, si uerteretur. Nam plus est saxa quàm bestias commoueri, in est tamen compositioni decor. Sed transeamus ad numeros. Omnis structura, ac demensio, & copulatio uocum,

De numeris in oratione.

constat aut numeris (numeros ῥυθμοὺς accipi uolo, aut μέτρῳ, id est dimensione quadā. Quod etiam si cōstat utrunque pedibus, habet tamen non simplicem differentiam.

In numeris

Nam rythmi, + id est, numeri, spatio temporum constant, metra etiam ordine, ideoq; alterum esse quantitatis uidetur, alterū qualitatis. Ῥυθμὸς aut par est, ut dactylus. Vnā enim syllabam parem breuibus habet. Est equidem uis eadem & alijs pedibus, sed nomen illud tenet. Longam esse duorum temporū, breuem unius, etiam pueri sciunt: aut sexcuplex, ut pæon, cuius uis est ex longa & tribus breuibus, quiq; ei contrarius ex tribus breuibus, & longa, uel alio quoquo modo, tempora tria ad duo relata, sexcuplū faciunt: Aut duplex, ut iambus. Nam est ex breui & lōga, quiq; est ei contrarius. Sunt * hi & metrici pedes, sed hoc interest, quod rhythmos indifferens est, dactylus ne ille priores habeat breues, an sequentes. Tempus enim + solū metitur, ut à sublatione ad positionē ijsdē sit spatijs pedū. In uersu pro dactylo poni nō poterit anapæstus, aut spondeus, nec pæon eadem ratione à breuibus incipiet ac desinet. Neq; solū alium pro alio pedē metrorū ratio non recipit, sed ne dactylū quidem, aut fortè spondeū alterū pro altero. Itaq; si quinq; continuos dactylos, ut fit in illo:

* enim

+ sonū metitur, ut à sublatiōe ad positionē ijsdē spatijs. Proīde alias ad dimensionē in uersu pro dactylo poni non poterit anapestus, aut spōdeus: Nec penes eādē rationem à breuibus incipiat.

Panditur interea domus omnipotentis olympi.

* Sic

Confundas solueris uersum. + Sunt & illa discrimina quod rythythmis libera spatia, metris finita sunt, & ijs cer

tæ clau-

tæ clausulæ,+ illi quo modo cœperant,currunt usq; ad μι- aliæ
ταβολὴν, id est,trãsitum in aliud genus rhythmi. Et quod metrum in uerbis modò,rhythmos etiam in corporis motu est. Inania quoq; tempora rhythmi facilius accipient, quanquam hæc & in metris accidunt, maior tamen illic licentia est,ubi tempora etiam animo metiuntur,& pedũ, & digitorum ictu interualla signãt quibusdam notis,atq; æstimant quot breues illud spatium habeat,inde τετράσημον,πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt percussiones. Nam σημεῖον tempus est unum. In compositione orationis certior,et magis omnibus aperta seruari debet dimensio. Est igitur in pedibus. Et metrici quidẽ pedes adeò reperiuntur in oratione, ut in ea frequẽter non sentientibus nobis,omniũ generum excidãt uersus. Et contrà,nihil est prosa scriptũ,quod non redigi poßit in quædã uersiculorũ
+ genera. Sed in adeò molestos incidimus Grammaticos, membra
+ quorũ fuerunt qui Lyricorũ quædã carmina in uarias quam
mẽsuras coẽgerũt. At Cicero frequẽtißimè dicit totũ hoc cõstare numeris,ideoq; reprehenditur à quibusdam,tanq̃ orationẽ ad rhythmos alliget. Nã sunt numeri rhythmi, ut & ipse constituit,& secuti eum Vergilius,cùm dicit:

–Numeros memini,si uerba tenerem.

Et Horatius: –Numerisq; fertur Lege solutis.

Inuadunt ergo hanc inter cæteras uocẽ, neq; enim Demosthenes fulmina tãtopere uibrasse diceretur,nisi numeris cõtorta ferrẽtur. In quo si hoc sentimus,rhythmis contorta dissentio. Nã rhythmi,ut dixi,neq; finẽ habẽt certũ,
nec ullã in cõtextu uarietatẽ,sed qua cœperũt sublatiõe ac per ἄρσιν et
+ positione,ad finem usq; decurrunt. Oratio non descen- θέσιν, id est,
dit ad strepitum digitorũ: Id quod Cicero optimè uidet, sublatiõe ac
ac te- positione

ac testatur frequenter se quod numerosum sit quærere, ut magis non ἄρυθμον, quod esset inscitũ atq; agreste, quàm εὔρυθμον quod poëticum est, esse compositionem uelit, sicut etiam quos palæstritas esse nolumus, eos qui dicuntur

ἀπάλιςαι † ἀπάλαιςροι. Verũ ea quæ efficitur ex pedibus æqua conclusio, nomen aliquod desiderat. Quid sit igitur potius q̃ numerus, & oratorius numerus, ut Enthymema rhetoricus syllogismus? Ego certè ne in calumniã cadam, qua ne M. quidẽ Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cùm pro composito dixero numerum, & ubicunq; iam dixi, oratoriũ dicere intelligar. Collocatio autem uerba iam probata, & electa, & uelut aßignata sibi debet cõnectere: nam uel dura inter se commissa potiora sunt inutilibus, tamen & eligere quædam, dum ex his quæ idem significent, atq; idem ualeant, permiserim, & adijcere, dum nõ otiosa, & detrahere dum non necessaria. Sed figuris mutare & casus, & numeros, quorum uarietas frequenter gratia compositio-

nomine nis adscita etiã sine † numero solet esse iucunda, etiã ubi aliud ratio, aliud cõsuetudo poscit, utrũ uolet, sumat compositio. Vitauisse uel uitasse, deprehendere uel deprendere. Coitus etiam syllabarum nõ negabo, & quicquid sententijs aut eloquentiæ non nocebit. Præcipuum tamen in hoc opus est scire, quid quoq; loco uerborũ maximè quadret. Atq; is optime componet, qui hoc solum componendi gratia faciet. Ratio uerò pedum, in oratione est multo quàm in uersu difficilior. Primũ, quòd uersus paucis continetur, oratio longiores habet sæpe circuitus. Deinde, quòd uersus semper similis sibi est, & una ratione decurrit, orationis compositio nisi uaria est, & similitudine offendit, & affectatione deprehenditur. Et in omni quidem

Quãtæ maioris difficultatis numerus in soluta, quàm pedibus ligata.

corpore,

corpore,totoq́;,ut ita dixerim,tractu numeris inserta est. Neq; enim loqui possumus è syllabis breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamē & desideratur in clausulis,& apparet: Primum, quia sensus omnis habet suum finem,poßidetq; naturale interuallū, quo à sequentis initio diuidatur. Deinde,quòd aures continuam uocem secutæ,ductæq; uelut prono decurrētis orationis flumine,tum magis iudicant, cùm ille impetus stetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durum † sit,neq; abruptū,quo animi uelut respirant ac reficiuntur, hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximā clausulis diligentiam postulant initia: nam & ad hæc intentus auditor est: Sed eorum facilior ratio est. Non enim cohærent alijs,nec præcedentibus seruiūt,sed nouum exordium sumunt,cùm illa, quālibet sit composita,ipsam gratiam perdet,si ad eam rupta uia ueniamus.Namq; quum sit,ut uidetur,seuera Demosthenis cōpositio: Πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, & illa quæ ab uno quod sciam,Bruto minus probatur, cæteris placet, ἐὰν μήπω βαλλοίμην αὐτὸ ζῶν. Nec desunt qui Ciceronem carpant in his: Familiaris cœperat esse balneatori,& non minus dura archipiratæ,nam balneatori, & archipiratæ idem finis est, qui πᾶσι καὶ πάσαις, & qui μηδὲ τοξεύῃ, sed priora sunt, ideo seueriora. Est in eo quoq; nonnihil,quod hic singulis uerbis bini pedes continentur, quod etiam in carminibus est permolle, nec solū ubi quinæ syllabæ nectuntur,ut in his: Fortißima Tyndaridarū, sed etiam ubi quaternæ,cùm uersus cluditur,Apennino et armamentis,& incrementū,& Oriona.Quare hic quoque uitandum est,ne plurium syllabarū uerbis utamur in fine.

fine. Medijs quoq; non ea modò cura sit, ut inter se cohæ-
reant, sed ne pigra, ne longa sint, ne, quod nunc maximum
uitium est, breuium contextũ resultent, ac sonum reddant
penè puerilium crepitaculorũ. Nam ut initia, clausulæq;
plurimum momenti habent, quoties incipit sensus, aut de-
sinit, sic in medijs quoq; sunt quidam conatus qui leuiter
intersistunt. Vt currentium pes, etiamsi non moratur, ta-
men uestigium facit. Itaq; non modò membra, atq; incisa
bene incipere atq; includi decet, sed etiam in his quæ non
illius uel occulta gradus — dubiè contexta sunt, nec respiratione utuntur * illi uel oc-
culti gradus. (Quis enim dubitet unum sensum, & unius
spiritus esse?) Animaduerti Iudices, omnem accusatoris
Pro Cluẽtio. — orationem in duas diuisam esse partes. Tamen & duo pri-
ma uerba, & tria proxima, et deinceps duo rursus, ac tria
suos quasi numeros habent spiritũ sustinentes, sicut apud
rhythmicos æstimantur hæ particulæ, prout sunt graues,
acres, lentæ, celeres, remissæ, exultantes. Proinde id quod
ex illis conficitur, aut seuerũ, aut luxuriosum, aut quadra-
tum, aut solutum erit. Quædam etiam clausulæ sunt clau-
dæ atq; pendentes si relinquantur, sed sequentibus suscipi
ac sustineri solent, eoq; facto uitium quod erat in fine con-
tinuatio emendat. Non uult populus Romanus obsoletis
Act. 7 — criminibus accusari Verrem: durum si desinas, sed quo-
niam est continuatũ ijs quæ sequuntur, quanq̃ natura ipsa
diuisa sint: Noua postulat, inaudita desiderat, saluus est
cursus. Vt ad eas tantũ dabis, malè cluderet: nã & trime-
tri uersus pars ultima est, excipit. Vt cibum uestitumq; in-
troferre liceat tantum, præceps adhuc firmatur ac sustine
tur ultima, recusabat nemo, uersum in oratione fieri mul-
to fœdißimũ est totum, sicut etiã in parte, deforme utiq; si
pars

pars posterior in clausula deprehēdatur, aut rursus prior in ingressu. Nam quod est contrà, sæpe etiā decet, quia & cludit interim optimè prima pars uersus, dum intra paucas syllabas, præcipuè senarij atq; octonarij. In Africa fuisse, initium senarij est, primū pro Q. Ligario caput cludit. Esse uideatur. Nam nimis frequens octonarium inchoat. Talia sunt Demosthenis, πᾶσι καὶ πάσαις καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἴσην + οὔνοιαν, & totum penè principium. Et ultima uer- εὔνοιαν suum initio conueniunt orationis. Et si uereor Iudices. et: Animaduerti Iudices. Sed initia initijs nō conueniunt. Titus Liuius hexametri exordio cœpit: Facturus ne operæpreciū sim. Nam ita edidit, estq; melius quàm quo modo emēdatur. Nec clausulæ clausulis, ut Cicero: Quò me uertam, nescio, qui trimetri finis est, trimetrum & + pro mi- promiscuo sero dicere liceat: Sex enim pedes tres percußiones habēt. Peius claudit finis hexametri, ut Brutus in epistolis: Neq; enim illi malunt habere tutores, aut defensores, quanquā + sciunt placuisse Catoni. + illi minus sunt notabiles, quia constiterat hoc genus sermoni proximū est. Itaq; & uersus hi ferè ex- illic cidunt, quos Brutus ipso cōponendi ductus studio sæpißimè facit, + nō rarò Asinius. Sed etiam Cicero nonnunq̄, ut non tam in principio statim orationis in Lucium Pisonem: Prò dij immortales, quis hic illuxit dies? Non minore autem cura uitandum est, quicquid ἔυρυθμὸν, quale est apud Sallustium: Falsò quæritur de natura sua. Quāuis enim uincta sit, tamē soluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligētißimus cōpositionis in Timæo prima statim parte uitare ista nō potuit. Nā et initiū hexametri statim inuenias, et anacreontion protinus colon efficias, et si uelis trimetron, & q̄ duob. pedib. et parte πενθημιμερὲς à Græcis dicitur, et

hæc

& hæc omnia in tribus uerbis,† ut Thucydidis: Ἐν ἠρύμασιν καῦρον ἐφαίνησαν, ex mollißimo rythmorum genere excidant. Sed quia orationem iam constare pedibus dixi, aliqua de his quoq;,quorũ nomina, quoniam uaria esse traduntur,constituendum est quo quenq; appellemus,& quidem Ciceronem sequar: nam is eminẽtißimos Græcorum est secutus,excepto quòd pedes mihi trisyllabos non uidetur excedere, quanquam ille pæone dochimoq́;, quorum prior in quatuor,secundus in quinq; excurrit,utatur. Nec tamen ipse dißimulat quibusdam numeros uideri non pedes,neq; immeritò. Quicquid enim supra treis syllabas,id est,ex pluribus pedibus. Ergo cùm cõstent quatuor pedes binis, octo ternis, spondeum longis duabus, pyrrhichiũ, quem alij piriambum uocãt,breuibus,iambum breui longaq́;, huic contrarium è longa & breui, hunc choreum nos,ut alij trochæum,nominemus. Ex his uerò qui ternas syllabas habent,dactylum,longa duabusq; breuibus, huic temporibus parem,sed retrò actum,appellari constat anapeston. Media inter longas breuis faciet amphimacrum, sed frequentius eius nomen est creticus. Longa inter breues, amphibrachis. Duabus longis breuem sequentibus bacchius, totidem longis breues præcedentibus, huic contrarius palimbacchius erit. Tres breues trochæum, quem trybrachin dici uolunt,qui choreo trochæi nomen imponunt,totidem longæ molosson efficiunt. Horum pedũ nullus non in orationem uenit: Sed quo quiq; sunt temporibus pleniores, longisq́; syllabis magis stabiles,hoc grauiorem faciunt orationẽ,breues celerem ac mobilem. Vtrunque locis utile. Nam & illud ubi opus est uelocitate, tardum & segne,& hoc ubi pondus exigitur,præceps ac resultans

Pedes longi ac breues.

sultans

sultans meritò damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortasse momenti, quòd & longis longiores, & breuibus sunt breuiores syllabæ, ut quamuis neque plus duobus temporibus, neq; uno minus habere uideantur. (Ideoq; in metris omnes breues longæq; inter se obsessæ sunt pares.) lateat tamen nescio quid, si quicquã superfit aut desit. Nam uersuum propria conditio est, ideoq; in his quædã etiam communes. Veritas uerò quia patitur æquè breuẽ esse uel longam uocalẽ cùm est sola, quàm cùm eam consonantes una pluresúe præcedunt, certè in dimensione pedum, syllaba quæ est breuis insequente alia uel breui, quæ tamen duas primas consonantes habeat, fit longa, ut:

Agrestem tenui musam meditaris auena.

Nam licet grc breuis sit, facit tamen longam a priorem. Dat igitur illi aliquid ex suo tempore, quomodo? nisi habeat plusquam quæ breuissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus, nunc unum tempus accommodat priori, & unum accipit à sequente, ita duæ natura breues, positione sunt temporum quatuor. Miror ‡ autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset quem non sit necesse in oratione deprehendi. Licet enim pæonem sequatur Ephorus inuentum à Thrasymacho, probatũ est ab Aristotele, dactylumq;, ut temperatiores breuibus, ac longis, fugiat spondeum & trochæum, alterius tarditate, alterius celeritate damnata, & herous qui est idem dactylus, Aristoteli amplior, iambus humanior uideatur, trochæum ut nimis currentem damnet, eiq; chordacis nomen imponat, eademq; dicãt Theodectes, ac Theophrastus, similia post eos Halicarnasseus Dionysius, irrumpent etiam ad inuitamen

tos, nec semper illis heroo aut pæone suo, quē quia uersū raro facit, maximè laudant, uti licebit. Vt sint tamen alijs alij crebriores, non uerba facient quæ neq; augeri, nec minui, nec sicut modulatione produci aut corripi poßint, sed transmutatio & collocatio. Pleriq; enim ex commissuris eorum uel diuisione fiunt pedes, quo fit, ut ijsdem uerbis alij atq; alij uersus fiant, ut memini quendā non ignobilem Poëtam ita† lusisse: [declarasse]

Astra tenet cœlum, mare classes, area messem.

Hic retrorsum fit sotadeus. Itemq; sotadeo adiungat retro trimetros:

Caput exeruit mobile pinus repetita:

Miscendi ergo sunt, curandumq; ut sint plures qui placeant, & circumfusi bonis deteriores lateant. Nec uerò in literis syllabisq; natura mutatur, sed refert quæ cum quaq; optimè coëat. Plurimum igitur autoritatis (ut dixi) & ponderis habent longæ, celeritatis breues: quæ si miscentur quibusdam longis, currunt: si continuantur, exultant. Acres quæ ex breuibus ad longas insurgunt: leniores, quæ à longis in breues descendūt. Optimè incipitur à longis, rectè aliquando à breuibus, ut: Nouum crimen C. Cæsar. [Cicero pro Ligario.] leuius, ut: Animaduerti Iudices. [Pro Cluentio] Sed pro Cluentio rectè, quod initium eius partitioni simile est, quæ celeritate gaudet. Clausula quoq; è longis quæ firmißima est, secludet, & breuis, quāuis habeatur indifferens ultima. Neq; enim ego ignoro in fine pro longa accipi breuem, quod uidetur aliquid uacanti tempori, ex eo quod insequitur, accedere, aures tamen consulens meas intelligo multū referre, utrum ne longa sit quæ cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum est dicere: Incipientem timere, quàm illud:

illud: Ausus est confiteri. Atqui si nihil refert breuis an longa sit ultima, idem pes erit, uerùm nescio quomodo sedebit hoc, illud subsistet, quo moti quidam, longæ ultimæ tria tempora dederũt, ut illud tempus, quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet. Nec solùm refert, quis claudat, sed quis antecedat. Retrorsum autem + quæq; plus tribus, iiq; si non ternas syllabas habebunt, repetendi sunt (absit tamen poëticæ obseruatio) neque minus duobus, alioquin pes erit, non numerus. Potest tamen uel unus esse dichoreus, si unus est qui cõstat ex duobus choreis. Itéq; pæon, qui est ex choreo & pyrrhichio, quem aptum initijs putant: uel contrà qui est è tribus breuibus & longa, cui clausulam aßignant, de quibus ferè duobus scriptores huius artis loquuntur. + Alios omnes quotcunq; sint temporum, quæ ad orationem pertineant, pæonas appellant. Est & dochimus, qui fit ex bacchio & iambo, uel iambo & cretico, stabulis in clausulis et seuerus. Spondeus quoque, quo plurimum est Demosthenes usus, moram semper per se habet, optimè præcedet eum creticus, ut in hoc: De quo ego nihil dicam nisi depellendi criminis causa. Illud est quod suprà dixi multum referre unóne uerbo pedes sint duo cõprehensi, an uterque liber. Sic enim fit fortè criminis causa, molle, archipiratæ mollius, si tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. Est enim quoddam in ipsa diuisione uerborum latens tempus, ut in pentametri medio, spondeo, qui nisi alterius + uerbi, fine alterius initio constet, uersum nõ efficit. Potest etiam, si minus bene, præponi anapæstus: Mulier non solum nobili, uerumetiam nota. Tum anapæstus & creticus. Iambus quoq;, qui est utroque syllaba minor, præcedet enim

[Right margin: neq; | Alij | Dochimus. | Spondeus. | ui uerbi in fine]

tres longas breuis, sed & spondeus iambo rectè præponitur: Iisdem in armis fui. Tum spondeus & bacchius, sic enim fiet ultimus dochimus: Iisdē in armis fui. Ex ijs quæ suprà probaui, apparet molosson quoq; clausulæ conuenire, dum habeat ex quocunq; pede ante se breuem. Illud scimus, ubicunq; sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit spondeus præcedente pyrrichio, ut Iudicij Iuniani, & adhuc peius priore pæone, ut: Brute dubitaui, nisi potius hoc esse uelimus dactylum & bacchiū. Duo spondei non ferè coniungi patiuntur, quæ in uersu quoq; notabilis clausula est,

ne

+ nisi cùm id fieri potest ex tribus quasi membris: Cur de profusis nostris copias cōparat is contra nos? una syllaba, duabus una. Ne dactylus quidē spondeo bene præponitur, quia finem uersus damnamus in fine orationis. Bacchius,

uel choreū et spondeū ante amet, ut uenenū timeres.

& cludit & sibi iungitur: Venenum timeres. + Vitat choreum, spondeū autem amat, ut non uenena timeres, sed uirus timeres. Contrario quoq; quis cludet, nisi si ultimam longam esse uolumus, optimeq; habebit ante se molosson,

cibis respersum:

ut: Et + spinis respersum, aut bacchiū: Quod hic potest, nos possemus. Sed uerius erit claudere choreū præcedenti spondeo. Nam hic potius est numerus: Nos possemus. &, Romanus sum. Cludet & dichoreus, si pes idem sibijpsi iungetur, quo Asiani sunt usi plurimum. Cuius exemplum Cicero ponit: Patris dictum sapiēs temeritas filij comprobauit.

Vel accipiet ante se choreū & pyrrhichium.

+ Accipiet ante se choreū & pyrrhichiū: Omnes propè ciues, uirtute, gloria, dignitate superabat. Cludet & dactylus, nisi eum obseruatio ultimæ creticū facit, ut: Muliercula nixus in littore. Habebit ante bene creticum & iambū, spondeum malè, peius choreū. Cludit amphibrachus: Q. Ligarium in Africa fuisse, si non eum ma-

lumus

lumus esse bacchium. Non optimus est trochæus, si ultima est breuis, quod certè sit necesse est, alioquin quomodo cludet qui placet plerisq; dichoreus? Illa obseruatione ex trochæo fit anapestus. Idem trochæus præcedente longa fit pæon, quale est: Si potero. & dixit hoc Cicero. Obstat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit & pyrrhichius choreo præcedēte. Nam sic pæon est. Omnes hi qui in breues excidunt, minus erunt stabiles, nec alibi ferè satis apti, quàm ubi cursus orationis exigitur, & clausulis non intersistitur. Creticus est initijs optimus: Quod precatus à Dijs immortalibus sum & clausulis: In conspectu populi Romani uomere postridie: Apparet uerò quàm bene eum præcedant, uel anapæstus, uel ille qui uidetur fini aptior, pæon. Sed & se ipse sequitur: Seruare quamplurimos. Sic melius, quàm choreo præcedente. Quis non turpe duceret? si ultima breuis + pro longa sit. Sed fingamus, sic non turpe duceret. Sed hic est illud inane quod dixi. Paululum enim moræ damus inter ultimum atque proximum uerbum, & turpe illud interuallo quodam producimus, alioquin sit exultantissimum, & trimetri finis. Quis non turpe duceret? sicut illud, ore spiritum excipere liceret, si iungas, lasciui carminis est, sed interpunctis quibusdam, & tribus quasi initijs fit plenum autoritatis. Nec ego cùm præcedentes pedes posui, legem dedi, ne alij essent, sed quid ferè + acciderct, quod in præsentia uideretur optimum, ostendi. Et quidem optimè est sibi iunctus anapæstus, ut qui sit pentrametri finis, uel rhythmos, qui nomen ab eo traxit. Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leue præsidium est. Nam synalœphe facit, ut ultimæ syllabæ pro una sonent. Mollior fiet præcedente spondeo

præcedens longa sit

accederet

uel bacchio, ut si mutes idem, leue innocentiæ præsidium est. Non me capit (ut à magnis uiris dissentiam) pæon, qui est ex tribus breuibus & longa. Nã est et ipse una plus breui anapæsto, facilitas & agilitas, quod quid ita placuerit ijs nõ uideo, nisi quòd illum ferè probauerint, quibus loquendi magis quàm ornandi studium fuit. Nam & ante se breuibus gaudet pyrrhichio & choreo, mea uel nostra facilitas. At præcedente spondeo tum planè finis est trimetri, cùm sit per se quoq; ei contrarius. Principijs meritò laudatur. Nam & primam stabilem & tres celeres habet, tamen hoc quoq; meliores alios puto. Totus uerò hic locus nõ ideo tractatur à nobis, ut oratio quæ ferri debet ac fluere, demetiendis pedibus, ac perpendendis syllabis consenescat. Nam id tum miseri, tum in minimis occupati est. Neque enim qui se totum in hac cura consumpserit, potioribus uacabit, siquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, tesserulas (ut ait Lucilius) struet, & uermiculate inter se lexis cõmittet. Nónne ergo refrigeretur + sic calor, & impetus pereat, + ut equorum cursum qui dirigit, minuit, et passus qui æquat, cursum frangit, quasi uerò numeri non fuerint in compositione deprehensi. Sicut poëma nemo dubitauerit imperito quoddam initio fusum, & aurium mensura, & similiter decurrentium spatiorum obseruatione esse generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos cõponit multa scribendi exercitatio, ut ex tempore etiam similia fundamus. Neque uerò tam sint intuendi pedes, quàm uniuersa comprehensio: ut uersum facientes, totum illum decursum non sex uel quinque + partes, ex quibus constat uersus, aspiciunt. Antè enim carmen ortum est, quàm

Pæon.

Occupatio in loca, & necessaria.

si

ut equorũ cursum delicati minutis passibus frangunt

pedes

quàm obseruatio carminis. Indeq; illud:

—Fauni uatesq́; canebant.

Ergo quem in poëmate locum habet uersificatio, eum in oratione cõpositio. Optimè autem de illa iudicant aures, quæ & plena sentiunt, & parum expleta desiderant, & fragosis offenduntur, & lenibus mulcentur, & cõtortis excitantur, & stabilia probant, clauda deprehendunt, redundantia & nimia fastidiunt. Ideoq; docti rationẽ componendi + intelligunt, & indocti uoluptatem. Quædam uerò arte tradi non possunt. Mutandus est casus, si durius is quo cœperamus feratur, num in quem transeamus ex quo præcipi potest? Figuræ laboranti etiam compositione uariatæ sæpe succurrunt. Quæ? cùm orationis, tum etiam sententiæ, num præscriptum eius rei ullum est? Occasionibus utendum, & cum re præsenti deliberandum. Enimuero spatia ipsa quæ in hac quidem parte plurimum ualent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimium, alia pluribus breuia, & abscissa sunt? Cur in circumductionibus etiam cùm sensus finitus est, aliquid tamẽ loci uacare uideatur? Neminẽ uestrûm ignorare arbitror Iudices, hunc per hosce dies sermonem uulgi atq; hanc opinionem populi Romani fuisse. Cur hosce potius quàm hos? Neque enim erat asperum. Rationẽ fortasse non reddam, sentiam esse melius. Cur non satis sit, sermonem uulgi fuisse? Compositio enim patiebatur, ignorabam, sed ita ut audio, hoc animus accipit plenũ sine hac geminatione non esse. Ad sensum igitur referenda sunt. + Nequeas satis fortè quid seuerum, quid iucundum sit intelligere, facias quidem natura duce melius quàm arte, sed naturæ ipsi ars inerit.

Cõpositio q̃d in oratione.

intelligunt etiã indocti uoluptatẽ.

Quis

Illud prorsus Oratoris, scire ubi quoq; genere compositionis sit utendum. Ea duplex obseruatio, altera quæ ad pedes refertur, altera quæ ad comprehensiones, quæ efficiuntur ex pedibus, & de ijs prius. Diximus igitur esse incisa, membra, circuitus. Incisum (quantum mea fert opinio) erit sensus non ex pleto numero conclusus, plerisque pars membri. Tale est enim quo Cicero utitur: Domus tibi deerat, at habebas. Pecunia superabat, at egebas. Fiunt autē etiam singulis uerbis incisa, ut: Diximus, testes dare uoluimus. Incisum est, diximus. Membrum autem est, sensus numeris conclusus, sed à toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum est, at remotum à cæteris uim non habet, ut per se manus, & pes, & caput: + & Os est excogitatum, quando ergo incipit corpus esse? cùm uenit extrema conclusio: Quem quæso nostrū fefellit? id uos ita esse facturos? quam Cicero breuißimam putat. Itaq; ferè incisa & membra mixta sunt, & conclusionem utiq; desiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, cōprehensionem, continuationem, circumscriptionē. Genera eius duo sunt: Alterum, simplex, cùm sensus unus longiore ambitu circumducitur: Alterum, quod constat membris, & incisis, quæ plures sensus habent. Aderat ianitor carceris, et carnifex Prætoris, & reliqua. Habet periodos membra minimum duo. Medius numerus uidetur quatuor, sed recipit frequēter & plura. Modus eius à Cicerone, aut quatuor senarijs uersibus, aut ipsius spiritus modo terminatur. Præstare debet, ut sensum concludat, sit aperta ut intelligi poßit, non immodica ut memoria contineri. Membrū iusto longius, [stabile est] tardum, breuius + instabile est. Vbicunq; acriter erit & instan-

Incisum quod Græci κόμμα.

Membrum κῶλον.

O rē excogitatam.

Periodus & eius nomina.

stabile est

instanter pugnaciterq; dicendum, membratim cæsimq; dicemus. Nam hoc in oratione plurimum ualet, + adeoq; rebus accommodanda compositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi oportet, & cum dicente æque audientem inhorrescere. Membratim plerunq; narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis resoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, sed ornandi narrantur, ut in Verrem Proserpinæ raptus. Hæc enim lenis & fluens contextus decet. Periodos apta prooemijs maiorum causarum, ubi solicitudine, commendatione, miseratione res eget. Item + omnibus locis, & in omni amplificatione, sed poscitur tum austera, si accuses, tum fusa, si laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendum est, quo sit amplius compositionis genus, quum Iudex non solum rem tenet, sed etiam captus est oratione, & se credit actori, & uoluptate iam ducitur. Historia non tam finitos numeros, quàm orbem quendam, contextumq; desiderat. Nanq; omnia eius membra connexa sunt, quoniam lubrica est, ac fluit, ut homines qui manibus inuicem apprehensis, gradum firmant, continent & continentur. Demonstratiuum genus omne fusiores habet, liberosq; numeros. Iudiciale & concionale, ut materia uarium est, sic etiam ipsa collocatione uerborum: ubi iam nobis pars ex duabus (quas modò fecimus) secunda tractanda est. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia sublimius, alia + pugnacius, alia gratius, alia grauius esse dicenda? Grauibus, sublimibus, ornatis, longas magis syllabas conuenire? Ita ut lenia spatium, sublimia & ornata claritatem quoq; uocum poscant, potius quàm his contraria. Magis laudarem, breuibus argumen-

alioqui

cõmunibus

pugnantius

ta, partitiones, iocos, & quicquid est sermoni magis simile. Itaq; componemus procemiũ, uariè atq; ut sensus eius postulabit. Neque enim accesserim Celso, qui unam quandam huic parti formã dedit, & optimam compositionem esse procemij, ut apud Asiniũ dixit: Si Cæsar ex omnibus mortalibus, qui sint, ac fuerint, posset huic causæ disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit. Non quia negem hoc bene esse compositũ, sed quia legem hãc esse componendi in omnibus principijs recusem. Nam Iudicis animus uariè præparatur, tum miserabiles esse uolumus, tum modesti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut sunt diuersa natura, dißimilem componendi quoque rationem desiderant. An similibus Cicero usus est numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Q. Ligario? Narratio ferè tardiores, atque (ut sic dixerim) modestiores desiderat pedes, & nominibus maximè mistos. Nam & uerbis, ut sæpius pressa est, ita interim insurgit, sed docere, & infigere animis res semper cupit, quod minimè festinantium opus est. Ac mihi uidetur tota narratio constare longioribus
citata membris, breuioribus periodis. Argumenta acria, & † excitata, pedibus quoque ad hanc naturam accommodatis, utentur. Non tamen ita ut trochæis, quæ celeria quidem, sed sine uiribus sunt. Verum quamuis sint breuibus longisq; mixta, non tamen plures longas quàm breues habentia. Illa sublimia, spatiosas clarasq; uoces habẽt, amãt amplitudinem. Dactyli quoque ac pæones, etiamsi maiori ex parte syllabis breuibus, tẽporibus tamen satis pleni. Aspera contrà, iambis maximè concitantur, non solum quod sint è duabus modò syllabis, eoq; frequentiorẽ quasi pul

sum

sum habent, quæ res lenitati contraria est, sed etiam quòd omnibus partibus insurgũt, & à breuibus in longas nituntur, & crescunt, ideoq; meliores † choreis, qui à longis in breues cadunt. Summissa, qualia in epilogis lentas & ipsa & minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquam et superiorem compositionem, quam si quidem sciremus, doceremus, sed sit necesse est tarda & supina. Verùm nisi ex uerbis atque sententijs per sese id quæritur, satis odiosa esse nõ poterit. Deniq;, ut semel finiam, sic fere componendum, quo modo pronunciandũ erit. An non in procemijs plerunque submißi, nisi cùm in accusatione concitandus est Iudex, aut aliqua indignatione complendus? In narratione pleni atque expreßi? In argumentis citati, atq; ipso etiam motu celeres sumus? ut in locis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plerunque deiecti & † infracti? Atqui corporis quoque † motibus sua quædam tempora, & ad signa pedum, non minus saltationi, quàm modulationibus adhibet musica ratio † numeros. Quid non uox † ad actus accommodatur naturæ ipsarum de quibus dicimus rerum? Quo minus id mirum in pedibus orationis cũ debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi est necesse, affectamus etiam. † Tumor rerum † etiam spondeis atque iambis maximè continetur:

chorei

Pronunciatio singularũ partiũ orationis.

perfracti

motus

numerorũ

artus

Tumorem

ex

†Hydroargus sceptra mihi liquet Pelops.

Hyperoargus

At ille comicus æquè senarius, quem trochaicum uocant, pluribus choreis, qui trochæi ab alijs dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit, sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit:

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem?

Aspere

dixit etiam in carmine iambis craſſantur

Aſperè uerò & malè + dictum, etiam in carmine iambis craſſatur:

> Quis hoc poteſt uidere? quis poteſt pati?
> Niſi impudicus, & uorax, & aleo?

In uniuerſum autem ſi ſit neceſſe, duram potius atque aſperam compoſitionem malim eſſe, quàm effœminatam & eneruem, qualis apud multos, & quotidie magis laſciuimus. Scilicet in tonorũ modis ſaltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat eſſe continua, & ideo coſdem ſemper pedes ire. Nam & uerſificandi + genus eſt, *modus* unam legem omnibus ſermonibus dare, & id cum manifeſta affectatione, cuius rei maximè cauẽda ſuſpicio eſt, tum etiam tædium ex ſimilitudine ac ſacietatẽ creat. Quodq; eſt dulcius magis perdit, amittitq; & fidem, & affectus, motusq; omneis, qui eſt in hac cura deprehenſus: nec poteſt ei credere, nec propter eum dolere, et iraſci Iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq; initia quædam quaſi ſoluenda de induſtria ſunt, quædam ita maximi laboris, ne laborata uideantur. Sed neq; longioribus quàm oportet hyperbatis cõpoſitioni ſeruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam feciſſe uideamur. Et certè nullum aptum atque idoneum uerbum + prætermittemus gratia lenitatis. Ne- *promittemus* que enim erit ullum tam difficile, quod non commodè inſeri poßit, niſi quod in euitandis eiuſmodi uerbis non decorem compoſitionis quærimus, ſed facilitatẽ. Non tamen mirabor Latinos magis indulſiſſe compoſitioni, quàm Atticos, quamuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratiæ. Nec uitium dixerim, ſi Cicero à Demoſthene paululũ in hac parte deſciuit. Sed quæ ſit differẽtia noſtri græciq; ſermonis, explicabit ſummus liber. Cõpoſitio (nam finem impo-

imponere egresso destinatũ modum uolumini festiuo) debet esse honesta, iucũda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio in adiectione, detractione, mutatione, usu pro natura rerum, quas dicimus. Cura magna, ut sentiendi atq; loquendi prior sit. Dißimulatio cura præcipua, ut numeri sponte fluxisse, non accersiti & coacti esse uideantur.

M. FAB. QVINT. LIbri Noni finis.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber X.

De Copia uerborum. Cap. I.

SED HAEC eloquẽdi præcepta sicut cognitiõi sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi ualent, nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos ἕξις nominatur, accesserit, ad quã scribẽdo plus an legendo, an dicendo conferatur, solere quæri scio. Quod esset diligentius nobis examinãdum, si qualibet earum rerum possemus unà esse contenti. Verum ita sunt inter se connexa, & indiscreta omnia, + ut si quid ex his defuerit, frustrà sit in cæteris laboratum. Nam neq; solida atque robusta fuerit unquam eloquentia, nisi

ut si qui flexus eisdem defuerint

multo

multo stylo uires acceperit, & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluit. Qui autem scierit quo sint quæq; modo dicenda, nisi tanquam in procinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam, uelut clausis thesauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipuè necessarium est, sic ad efficiendum Oratorem maximè protinus erit mometi. Nam cùm sit in eloquendo positũ Oratoris officium, dicere ante omnia est, atq; hic initium eius artis fuisse manifestũ est: proximam deinde imitationem, nouißimam scribendi diligentiã. Sed ut perueniri ad summa nisi ex principijs non potest, ita procedente iam opere, minima incipiunt esse quæ prima sunt. Verum nos non quo modo sit instituendus Orator, hoc loco dicimus: nam id quidem aut satis, aut certè uti potuimus, dictum est, sed
omnia ut athleta qui + omneis iam perdidicerit à præceptore
nimirum + numeros, quo genere exercitationis ad certamina præ-
Ita parandus sit. + Igitur eum qui res inuenire & disponere sciet, uerba quoq; & eligendi et collocandi rationẽ perceperit, instruamus quæ in oratione dicere facereq; optimè quàm facilimè poßit. Non ergo dubium est quin ei uelut opes sint quædã parandæ, quibus uti ubicunq; desideratũ erit, poßit, eæ constant copia rerum ac uerborum. Sed res propriæ sunt cuiusq; causæ, aut paucis communes, uerba in uniuersas paranda: quæ si rebus singulis essent singula, minorem curã postularent, nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerent. Sed cùm alijs sint alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse nõ solum nota omnia, sed in promptu, atq; ut ita dicam, in conspectu, ut cùm se iudicio dicentis
Dãtat eos q ostenderint, facilis ex his optimorũ sit electio. + Equidem scio

scio quosdã collecta, quæ idem significarent uocabula, solitos ediscere, quo facilius & occurret unum ex pluribus, & cùm essent usi aliquo, si breue intra spatium rursus desideraretur, effugiendæ repetitionis gratia sumerẽt aliud, quo idem intelligi posset: quod cùm est puerile, & cuiusdã infelicis operæ, tum etiam utile parum, turbam enim modò congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum iudicio paranda est. uim orandi, nõ circulatoriam uolubilitatem spectantibus: id autẽ consequemur optima legendo atq; audiendo. Non solum enim nomina ipsa rerũ cognoscemus hac cura, sed quid quoq; loco sit aptissimũ, omnibus enim ferè uerbis, præter pauca quæ sunt parũ uerecunda, in oratione locus est. Nam scriptores quidẽ iamborum ueterisq; comœdiæ, etiam in illis sæpe laudãtur, sed nobis nostrũ opus + intueri satis est. Omnia uerba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima: nã et humilib. interim et uulgarib. est opus, & quæ nitidiore in parte uidentur sordida, ubi res poscit, propriè dicuntur. Hæc ut sciamus, atq; eorum non significationem modò, sed formas etiam mensurasq; norimus, ut ubicunq; erunt posita, cõueniant, nisi multa lectione atq; auditone assequi non possumus, cùm omnem enim sermonem auribus primũ accipiamus, propter quod infantes à mutis nutricib. iussu regũ in solitudine educati, etiãsi uerba quædã emisisse tradũtur, tamen loquendi facultate, caruerũt. Sunt aũt alia huius naturæ, ut idem plurib. uocib. declarẽt, ita ut nihil significatiõis, quo potius utaris, intersit, ut ensis et gladius: alia quæ etiãsi propria rerũ aliquarum sint nomina, τροπικῶς tamẽ quasi ad eundẽ intellectũ feruntur, ut ferrũ & mucro: Nam per abusionẽ sicarios

etiam

i synonimis colligendis & ediscendis multum operæ ponunt.

+ Lõgè aliter legit hãc periodũ uetustus codex, & ipse Aldus, unde non dubitamus, quin an neoterico hic locus sit conuersus.

+ interim tueri

Apud ueteres telum pro quibuscunque armis ferè & quibus lædere quem, & quibus defendere hostium uim à nobis possemus, accipiebatur. Nam ut ait Iurisperitus, & eius significatio latissimè patebat.

etiam omnes uocamus, qui cædem telo quocunq; cõmiserint: alia circuitu uerborũ plurium ostendimus, quale est:

– Et preßi copia lactis.

Plurima uerò mutatione figuramus: Scio, nõ ignoro, & non me fugit, nõ me præterit, & quis nescit? nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet: nam & intelligo, & sentio et uideo, sæpè idem ualent quod scio, quorum nobis ubertatem ac diuitias dabit lectio, ut his nõ solum quomodo occurrerint, sed etiã quomodo oportet, utamur. Non semper enim hæc inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi rectè dixerim, uideo, ita de uisu oculorum intelligo, nec ut mucro gladium, sic mucronem gladius ostendit. Sed ut copia uerborum sic paratur, ita non uerborũ tantum gratia legendũ uel audiendum est. Nam omnium quæcunq; docemus, hæc sunt exempla potentiora etiã ipsis quæ traduntur artibus, cum eo qui discit perductus est, ut intelligere ea sine demõstrante, & sequi iam suis uiribus poßit: quia quæ doctor præcipit, Orator ostendit. Alia uerò audientes, alia legentes magis adiuuãt. Excitat qui dicit spiritu ipso, nec imagine & ambitu rerũ, sed rebus incendit: uiuunt enim omnia & mouentur, excipimusq; noua illa uelut nascentia, cum fauore ac solicitudine: nec fortuna modò iudicij, sed etiam ipsorum qui orant, periculo afficimur. Præter hæc, uox, & actio decora, commodabit quid quisq; locus postulabit. Pronunciãdi uel potentißima in dicendo ratio, & ut semel dicam, omnia docet. In lectione certius iudicium, quod audienti frequẽter, aut suus cuiq; fauor, aut ille laudantiũ clamor extorquet: pudet enim dissentire, et uelut tacita quadam uerecundia inhibemur plus nobis credere, cùm et interim uitiosa pluribus

ribus

ribus placeant: & à corrogatis laudentur etiam quæ non
placent: sed econtrario quoq; accidit, ut optimè dictus gra
tiam praua iudicia nō referant lectio libera est, nec actio-
nis impetu transcurrit, sed repetere sæpius licet siue dubi-
tes, siue memoriæ penitus affigere uelis. Repetamus autē
& tractemus, & ut cibos mansos ac propè liquefactos di
mittimus, quo facilius digerātur: ita lectio non cruda, sed
multa iteratione mollita, & uelut cōfecta memoriæ imita-
tioniq; tradatur, ac diu nō nisi optimus quisq;, & qui cre-
dentē sibi minimè fallat, legendus est, sed diligenter & pe
nè ad scribendi solicitudinē: nec per partes modò scrutan
da omnia, sed perlectus liber utiq; ex integro resumēdus,
præcipueq́; oratio, cuius uirtutes frequenter ex industria
quoq; occultātur. Sæpe enim præparat, dissimulat, insidia-
tur orator, †eaq; à prima parte actionis dicit, quæ sunt for atq; in pri-
te in summa profutura, itaq; suo loco minus placēt, adhuc ma
nobis quare dicta sint ignorantibus, ideoq́; erunt cognitis
omnibus, repetenda. Illud uerò utilissimū, nosse eas causas
quarū orationes in manus sumpserimus, & quoties cōtin-
get utrinq; habitas legere actiones, ut Demosthenis atq;
Aeschinis inter se cōtrarias. Et Ser. Sulpitij, atq; Messalæ,
quorū alter pro Aufidia, cōtrà dixit alter. Et Pollionis &
Cassij reo Aspernate aliasq; plurimas. Quinetiā si minus
pares uidebuntur, aliquæ tamē ad cognoscendā litiū quæ-
stionē rectè requirentur, ut cōtra Ciceronis orationes: Tu
beronis in Q. Ligariū, & Hortensij pro Verre. Quinetiā
easdē causas ut quisq; egerit, utile erit scire: nā pro domo
Ciceronis dixit Calidius, & pro Milone orationē Brutus
exercitationis gratia scripsit, etiāsi egisse eum Cor. Celsus
falsò existimat: & Pollio ac Messala defenderunt eosdē: Et

nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitij Afri, Crispi Paßieni, Decimi, Lælij orationes ferebantur. Neq; id statim legẽti persuasum sit, omnia quæ magni autores dixerint utiq; esse perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorũ suorũ uoluptati: nec semper intendunt animos, & nonnunquã fatigantur, cùm Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio uerò etiã Homerus ipse uideatur. Summi enim sunt, homines tamen, acciditq; his, qui, quicquid apud illos repererunt, dicendi legẽ putãt, ut deteriora imitẽtur: id enim est facilius, ac se abundè similes putant, si uitia magnorũ consequantur. Modestè tamen, & circũspecto iudicio de tantis uiris pronunciandũ est, ne quod plerisq; accidit, damnent quæ nõ intelligunt: ac si necesse est in alteram errare partẽ, omnia eorũ legentibus placere, quàm multa displicere maluerim. Plurimũ dicit Oratori cõferre Theophrastus lectionẽ poëtarũ, multiq; eius iudiciũ sequuntur, neq; id immeritò: nãq; ab his & in rebus spiritus, & in uerbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, et in personis decor petitur, præcipueq; uelut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optimè rerũ taliũ blãditia reparãtur, ideoq; in hac lectione Cicero requiescendũ putat. Meminerimus tamen nõ per omnia Poëtas esse Oratori sequẽdos, nec libertate uerborũ, nec licentia figurarũ, totũq; illud studiorum genus ostentationi comparatũ, & præter id quòd solam petit uoluptatẽ, eamq; etiã fingendo non falsa modò, sed etiam quædã incredibilia sectatur, patrocinia quoq; aliquo iuuari, quod alligatũ ad certam pedũ neceßitatẽ non semper proprijs uti poßit, sed depulsum à recta uia necessariò ad eloquendi quædã diuerticula cõfugiat. Nec mutare

re quædã modò uerba, sed extendere, corripere, cõuertere, diuidere cogatur: nos uerò armatos stare in acie, & summis de rebus decernere, et ad uictoriã niti decet. Neq; ego arma squalere situ ac rubigine uelim, sed fulgorem inesse qui terreat, qualis est ferri, quo mẽs simul uisusq; perstringitur, non qualis auri, argentiq; imbellis, & potius habendi periculosus. Historia quoq; alere orationem quodã molli iucundoq; succo potest: uerum & ipsa sic est legenda ut sciamus plerasq; eius uirtutes Oratori esse uitandas, est enim proxima Poëtis, et quodãmodo carmẽ solutũ est, & scribitur ad narrandũ, non ad probandũ, totũq; opus non ad+actũ rei pugnamq; præsentẽ, sed ad memoriã posteritatis, & ingenij famam cõponitur, ideoq; & uerbis remotioribus, et liberioribus figuris narrãdi tædiũ euitat. Itaq; ut dixi, neq; Sallustiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas potest esse perfectius, apud occupatum uarijs cogitationibus Iudicẽ, & sæpius ineruditũ captanda nobis est: neq; illa T. Liuij lactea ubertas satis docebit eum qui nõ speciẽ expositionis, sed fidem quærit. + Quod dicere fortius audeo, quia M. Tullius ne Thucididẽ quidem, aut Xenophontẽ utiles Oratori putat, quãquam illius bellicum canorem huius ora Musas esse locutas existimet. Licet tamen nobis in digreßionibus uti uel historico nonnunq̃ nitore, dũ in ijs, de quibus erit quæstio meminerimus non athletarũ toros, sed militũ lacertos, nec uersicolorem illã, qua Demetrius Phalerius dicebatur uti, uestẽ, bene ad forensem puluerem facere. Est & alius ex historijs usus, & is quidem maximus, sed non ad præsentem pertinens locũ, ex cognitione rerũ exemplorũq;, quibus in primis instructus esse debet Orator: nec omnia testimonia

Historia.

intuitum

Addo quod M. Tullius

Vide Laertium in uita Xenophõtis.

expectet à litigatore, sed pleraq; ex uetustate diligenter sibi cognita sumat, hoc potētiora, quod ea sola criminibus, odij, & gratiæ uacant. A philosophorũ uerò lectione ut essent nobis multa petenda, uitio factum est Oratorũ, qui quidem illis optima sui operis parte cesserũt. Nam & de iustis, honestis, utilibus, quæq; sunt istis cõtraria, & de rebus diuinis maximè dicũt, & argumentantur acriter, & altercationibus atq; interrogationibus Oratorē futurum optimè Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendũ est simile iudicium, ut etiã cùm in rebus uersemur ijsdē, non tamen eandem esse cõditionem sciamus litium ac disputationum, fori & auditorij, præceptorũ & periculorũ. Credo exacturos plerosq; cùm tantũ esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiungamus operi, qui sint legendi, quæ in autore quoq; præcipua uirtus, sed persequi singulos infiniti fuerit operis, quippe cùm in Bruto M. Tullius tot millibus uersuũ de Romanis tantũ Oratoribus loquatur, & tamē de omnibus ætatis suæ, quibus cùm uiuebat, exceptis Cæsare atq; Marcello, silētiũ egerit: quis erit modus si & illos, & qui postea fuerũt, et Græcos omnes, & Philosophos, & Poëtas persequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutißima, quæ est apud Liuiũ in epistola ad filium scripta, legendos Demosthenē, atq; Ciceronē, tum ita ut quisq; esset Demostheni & Ciceroni similimus. Nõ est tamen dißimulanda nostri quoq; iudicij summa. Paucos enim, uel potius uix ullũ ex his qui uetustatē pertulerunt, existimo posse reperiri, qui iudiciũ adhibentibus non allaturus sit utilitatis aliquid. Cùm se Cicero ab illis quoq; uetustißimis autoribus, ingeniosis quidē, sed arte carētibus, plurimũ fateatur adiutũ. Nec multò aliter de nobis sentio:

tio:

tio: + quotus enim quisq; inueniri tam demens potest, qui ne minima quidē alicuius certæ fidutia partis memoriam + posteritatis sperauerit? Qui si quis est, intra primos statim uersus deprehendetur, et citius nos dimittet, quam ut eius nobis magno temporis detrimento cōstet experimentum. Sed nō quicquid ad aliquā partem scientiæ pertinet, protinus ad faciendā etiam phrasin, de qua loquimur, accōmodatū est. Verùm antequā de singulis loquar, pauca in uniuersum de uarietate opinionū dicenda sunt. Nā quidam solos ueteres legendos putāt neq; in ullis alijs esse naturalem eloquentiā, & robur uiris dignum, arbitrantur: Alios recens hæc lasciuia delitiæq;, & omnia ad uoluptatem multitudinis imperitæ cōposita delectāt. Sunt etiā qui rectum dicendi genus sequi uolunt. Alij pressa demū et tenuia, et quæ minimū ab usu quotidiano recedant, sana, & uerè Attica putant. Quosdā elatior ingenij uis, & magis cōcitata, & plena + spiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & cōpositi generis nō pauci amatores: de qua differētia disseram diligētius, cùm de genere dicendi quærendū erit. Interim summatim quid à qua lectione petere poßint, qui confirmare facultatē dicendi uolūt, attingā. Paucos enim qui sunt eminētißimi excerpere in animo est, facile est aūt studiosis qui sint his simillimi iudicare: ne quisquā queratur omissos fortè aliquos eorū quos ipse ualde probet. Fateor enim plures legēdos esse, quàm qui à me nominabuntur. Sed nūc genera ipsa lectionū quæ præcipuè cōuenire intendentibus, ut Oratores fiant existimem, persequar. Igitur ut Aratus à Ioue incipiendū putat, ita nos ritè cœpturi ab Homero uidemur. Hic enim, quemadmodū ex oceano dicit ipse animū, uim, fontiumq; cursus initiū capere, om-

quod enim qsq; in ueritate turnēs potensq; ne &c. Sic Aldus legit.

+ artis

Oprimary.

spiritus

ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα.

Homerus.

nibus eloquentiæ partibus exemplũ et ortum dedit. Hunc nemo in magnis rebus sublimitate, in paruis proprietate superauerit. Idẽ lætus ac pressus, iucundus, ac grauis, tum copia tum breuitate mirabilis, nec poëtica modò, sed oratoria uirtute eminentissimus. Nã ut de laudibus, exhortationibus, consolationibus taceã, nónne uel unus liber, quo missa ad Achillem legatio cõtinetur, uel in primo inter duces illa cõtentio, uel dictæ in secundo sententiæ omnis litis ac consiliorũ explicant artes? Affectus quidẽ uel illos, uel mites hos cõcitatos, nemo erit tam indoctus, qui nõ in sua potestate hunc autorẽ habuisse fateatur. Age uerò, non utriusq; operis ingressus in paucissimis uersibus legẽ procœmiorum non dico seruauit, sed constituit? Nã & beneuolum auditorẽ inuocatione dearũ, quas præsidere uatibus creditum est, et intentũ proposita rerum magnitudine, & docilem summa celeriter cõprehensa facit. Narrare uerò quis breuius, quàm qui mortem nunciat Patrocli? quis significantius potest, quàm qui Curetum, Aetolorumq; prælium exponit? Iam similitudines, amplificationes, exempla digressus, signa rerum, & argumenta, cæteraq; probandi ac refutandi, sunt ita multa, ut etiã qui de artibus scripserunt, plurima earum rerum testimonia ab hoc Poëta petant. Nam epilogus quidem quis unquã poterit illi Priami rogantis Achillem precibus æquari? Quid? in uerbis, sententijs, figuris, dispositione totius operis nónne humani ingenij modũ excedit, ut magni sit uiri, uirtutes eius nõ æmulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi. Verum hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul à se reliquit: + Epicos tamen præcipuè, uidelicet quia clarissima in materia similis conparatio est. Rarò assurgit

Heroicos

surgit

surgit Hesiodus, magnaq́; pars eius in nominibus est occu- Hesiodus.
pata, tamen utiles circa præcepta sentētiæ lenitasq́; uerbo-
rum, & cōpositionis probabilis: daturq́; ei palma in illo expositiōis
medio genere dicendi. Contrà in Antimacho uis & gra- Antimachus.
uitas, & minimè uulgare eloquētiæ genus, habet laudem.
Sed quamuis ei secundas ferè Grammaticorū consensus
deferat, & affectibus, & iucunditate, & dispositione &
omnino arte deficitur, ut planè manifestò appareat, quāto
sit aliud proximū esse, aliud secundū. Panyasim ex utroq; Panyasis.
mixtum putant, in eloquendo neutrius æquare uirtutes, al-
terum tamen ab eo materia, alterū disponendi ratione su-
perari. Apollonius in ordinem à Grāmaticis datū non ue- Appollonius.
nit, quia Aristarchus atq; Aristophanes Poëtarū iudices,
neminem sui temporis in numerū redegerunt, non tamen
contemnendum edidit opus, æquali quadam mediocrita-
te. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nul- Aratus.
lus affectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio, suf-
ficit tamē operi cui se parem credidit. Admirabilis in suo
genere Theocritus, sed Musa illa rustica & pastoralis, non Theocritus.
forum modò, uerum ipsam etiam urbem reformidat. Au-
dire uideor undique congerentes nomina plurimorū Poë-
tarum. Quid? Herculis acta non bene Pisandros? Quid?
Nicandrum frustra secuti Macer atq; Vergilius? Quid?
Euphorionē frustra transibimus? quē nisi probasset Ver-
gilius, idem nunquam certè conditorum Chalcidico uer-
su carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Ho-
ratius frustra Tyrtæū Homero subiungit? Nec sanè quis-
quam est tam procul à cognitione eorū remotus, ut nō in-
dicē certè ex bibliotheca sumptū transferre in libros suos
poßit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utique damno,

ut quid dixerim in omnibus utilitatis aliquid, ſed ad illos iam perfectis cōſtitutisq; uiribus reuertemur, quod in cœnis grandibus ſæpe facimus, ut cùm optimis ſatiati ſimus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata ſit. Tunc & elegiam uacabit in manus ſumere, cuius princeps habetur

Callimachus. Philætas.

Callimachus: ſecundas confeßione plurimorum Philætas occupauit. Sed dum aſſequimur illam firmam, ut dixi, facilitatem, optimis aſſueſcendum eſt, et multa magis quàm multorū lectione formandus & ducendus eſt color. Itaq; ex tribus receptis, Ariſtarchi iudicio, ſcriptoribus iamborum, ad ἕξιν maximè pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cùm ualidæ, tum breues uibrantesq; ſententiæ, plurimum ſanguinis atq; neruorum, adeò ut uideatur quibuſdam quod quoquā minor eſt, materiæ

Pindarus.

eſſe, non ingenij uitium. Nouem uerò Lyricorū longè Pindarus princeps ſpiritu, magnificentia, ſententijs, figuris, beatißimus rerum uerborumq; copia, & uelut quodā eloquētiæ flumine, propter quæ Horatius nemini credit eum

Steſichorus.

imitabilem. Steſichorus quàm ſit ingenio ualidus, materiæ quoq; oſtendunt, maxima bella, & clarißimos canentem duces, & Epici carminis onera lyra ſuſtinentem: reddit enim perſonis in agendo ſimul loquendoq; debitam dignitatem, ac ſi tenuiſſet modū, uidetur æmulari proximus Homerum potuiſſe, ſed redundat atq; effunditur, quod ut

Alcæus.

eſt reprehendendū, ita copiæ uitium eſt. Alcæus in parte operis aureo plectro meritò donatur, qui Tyrannos inſectatus, multum etiam moribus cōfert, in eloquendo quoq;

Horatio

breuis & magnificus & diligens, plurimumq; + Homero ſimilis, ſed in luſus & amores deſcendit, maioribus tamen

Altior

+ aptior Simonides, tenuis alioqui ſermoni proprio, & iucundi

cunditate quadam commendari potest, præcipua tamen eius in cōmouenda miseratione uirtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiusdem operis autoribus præferant. Antiqua comœdia cùm synceram illam sermonis Attici gratiā propè sola retinet, tum facundißimæ libertatis, etsi est in insectandis uitijs præcipua, plurimū tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam & grandis, & elegans, & uenusta, & nescio an illa, post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est, aut similior sit Oratoribus, aut ad Oratores faciendos aptior. Plures eius autores, Aristophanes tamen & Eupolis, Cratinusq; præcipui. Tragœdias primum in lucem Aeschylus protulit, sublimis & grauis & grādiloquus sæpe usq; ad uitiū, sed rudis in plerisq; & incōpositus, propter quod correctas eius fabulas in certamē deferre posterioribus Poëtis Athenienses permisere, suntq; eo modo multi coronati. Sed lōgè clarius illustrauerūt hoc opus Sophocles atq; Euripides, quorum in dispari dicendi uia uter sit Poëta melior, inter plurimos quæritur, idq; ego sanè, quando ad præsentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidē nemo non fateatur necesse est, ijs qui se ad agendum comparent, utiliorem longè fore Euripidem, nāq; is & in sermone, quod reprehendunt, quibus grauitas, & cothurnus, et sonus Sophoclis uidetur esse sublimior, magis accedit oratorio generi, & sententijs densus, & in his quæ à sapientibus tradita sunt, penè ipsis par, & in dicendo, ac respondendo, + cuilibet eorum qui fuerunt in foro diserti, comparandus. In affectibus uerè cùm omnibus mirus, tum in his qui miseratione constant, facilè præcipuus. Hunc & admiratus maximè est, ut sæpe testatur, & secutus, quam

Antiqua Comœdia.

Aeschylus.

Sophocles.

Euripides.

ciuiliter

Mænander. quam in opere diuerso, Mænander, qui uel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus, ad cuncta quæ præcipimus, effingenda sufficiat. Ita omnem uitæ imaginem expreßit, tanta in eo inueniendi copia & eloquendi facultas: ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. Nec

Charisij orationes. nihil profectò uiderunt, qui orationes, quæ Charisij nomine eduntur, à Mænandro scriptas putant. Sed mihi longè magis Orator probari in opere suo uidetur, nisi forte aut

lectos illa mala iudicia, quæ ἐπιτρέποντας, ἐπικλήρους, + Locros habent, aut meditationes in Psophode, & Nomothete, Hypobolimæo, nō omnibus oratorijs numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collocaturum esse declamatoribus puto, quoniam ijs necesse est secundum conditionem cōtrouersiarum plures subire personas, patrum, filiorum, maritorum, militum, rusticorum, & diuitum, & pauperum, & irascentium, & precātium, & mitium,

ad hæc poëta decor atq; asperorum, in quibus omnibus mirè custoditur + ab hoc Poëta decor. Atq; ille quidem omnibus eiusdem operis autoribus abstulit nomen, & fulgore quodam suæ claritatis tenebras obduxit. Habent tamen alij quoq; Comici, si cum uenia legantur quædam quæ poßis decerpere, &

Philemon. præcipuè Philemon, qui ut praui sui tēporis iudicijs Mænandro sæpe prælatus est, ita consensu tamen omnium me

esse ruit + credi secundus. Historiam multi scripsere præclarè, sed nemo dubitat longè duos cæteris præferēdos, quorum diuersa uirtus laudem penè est parem consecuta. Densus,

Thucydides. & breuis, & semper instans sibi Thucydides. Dulcis &

Herodotus. candidus & effusus Herodotus. Ille concitatis, hic remissis affectibus melior: Ille concionibus, hic sermonibus. Il

Theopōpus. le ui, hic uoluptate. Theopōpus his proximus, ut in histo-

ria præ-

ria prædictis minor, ita Oratori magis similis, ut qui antequàm est ad hoc opus solicitatus, diu fuerit Orator. Philistus quoq; meretur qui turbæ, quãuis bonorũ post eos autorum eximatur, imitator Thucydidis, & ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, uti Isocrati uisum, calcaribus eget. Clitarchi probatur ingeniũ, fides infamatur: Longo post interuallo tẽporis natus Timagines, uel hoc ipso probabilis, quod intermissã historias scribendi industriã, noua laude reparauit. Xenophon nõ excidit mihi, sed inter philosophos reddẽdus est. Sequitur Oratorum ingẽs manus, ut cum decẽ simul Athenis ætas una tulerit, quorũ lõgè princeps Demosthenes, ac penè lex orandi fuit, tãta uis in eo, tam densa oĩa, ita quibusdã neruis intẽta sunt, tam nihil otiosũ, is dicẽdi modus, ut nec quod desit in eo, nec quod redũdet, inuenias. Plenior Aeschines & magis fusus, & grãdiori similis, quo minus strictus est, carnis tamen plus habet, lacertorũ minus. Dulcis in primis et acutus Hyperides, sed minoribus causis, ut nõ dixerim utilior, magis par. His ætate Lysias maior subtilis atque elegans, & quo nihil, si Oratori satis sit dicere, quæras perfectius, nihil enim est inane, nihil accersitũ, puro tamẽ fonti q̃ magno flumini propior. Isocrates in diuerso genere dicendi nitidus & + cõpositus, & palæstræ q̃ pugnæ magis accõmodatus, oẽs dicendi ueneres sectatus est, nec immeritò, auditorijs enim se, non iudicijs cõpararat. In inuentione facilis, honesti studiosus, in compositione adeò diligens, ut cura eius reprehendatur. Neq; ego in his de quib. sum locutus, has solas uirtutes, sed has præcipuas puto, nec cæteros parum fuisse magnos. Quinetiam Phalereum illum Demetrium, quanquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur,

Philistus. Ephorus. Clitarchus. Timagines. Demosthenes. Aeschines. Hyperides. Lysias. Isocrates comptus Demetrius Phalereus.

dicitur, multum ingenij habuisse & facundiæ fateor: uel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est ferè ex Atticis, qui dici poßit Orator, quē tamen in illo medio genere dicendi præfert omnibus Cicero. Philosophorum ex quibus plurimum se traxisse eloquentiæ Marcus Tullius confitetur, quis dubitet Platonem esse præcipuum? siue acumine disserendi, siue eloquēdi facultate diuina quadam & Homerica: multum enim supra prosam orationem, & quam pedestrem Græci uocāt, surgit, ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico uideatur oraculo instinctus.

Plato.

Xenophon. Quid ego commemorem Xenophontis illam iucunditatem inaffectatam, sed quam nulla poßit affectatio consequi (ut ipse finxisse sermonem Gratiæ uideantur. Et quod de Pericle ueteris comœdiæ testimonium est, in hūc transferri iustißimè poßit, in labris eius sedisse quandā persuadendi deam. Quid reliquorum Socraticorū elegantiam? quid Aristotelem? quem dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate, an inuentionū acumine, ac uarietate operum clariorem putem. Nam in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo nomen quoque traxisse dicatur. Minus indulsere eloquentiæ Stoici ueteres, sed cùm honesta suaserunt, tum in colligendo, probandoq́; quæ instituerāt, plurimum ualuerunt, rebus tamen acuti magis quàm id quod sanè non affectarunt, oratione magnifici. Idem nobis per Romanos quoq; autores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos Vergilius auspicatißimū dederit exordium, omnium eius generis Poëtarum, Græcorum nostrorumq́; haud dubiè proximus. Vtar enim uerbis iisdem, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi, qui mihi interrogāti, quem

Aristoteles.

Theophrastus.

Vergilius.

Homero

Homero crederet, maximè accedere, secundus, inquit, est
Vergilius, propior tamen primò quàm tertio. Et hercle ut
illi naturæ diuinæ cœlesti cesserimus, ita curæ & diligen-
tiæ, uel ideo in hoc plus est, quod fuit ei magis elaborãdũ.
Et quanto plus eminentioribus uincimur, fortasse æquali-
tate pensamus, cæteri omnes longè sequentur. Nam Macer Macer. Lucretius.
& Lucretius legendi quidem, sed non ut φράσιν, id est,
corpus eloquentiæ faciant. Elegantes in sua quisq; mate-
ria, sed alter humilis, alter difficilis. Atracinus Varro in Atracinus.
his per quæ nomẽ est assecutus, interpres operis alieni, nõ
spernendus quidem, uerum ad augendã facultatem dicen-
di parum est locuples. Ennium sicut sacros uetustate lucos Ennius.
adoremus, in quibus grandia & antiqua robora, iam non
tantam habent speciem, quantam religionem. Propiores
alij, atque ad hoc de quo loquimur, magis utiles. Lasciuus
quidem in heroicis quoq; Ouidius, & nimium amator in Ouidius.
genij sui, laudandus tamen † partibus. Cornelius aũt Seue parcius
rus etiamsi uersificator quàm Poëta melior, si tamẽ, ut est
dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perscri-
psisset, uendicaret sibi iure secundum locum. † Varenum Sed eum
consummari mors immatura nõ passa est, puerilia tamen Varenus
eius modò opera & maximam indolem ostendunt, & mi
rabilem, præcipuè in ætate illa recti generis uoluntatem.
Multum in Valerio Flacco nuper amisimus. Vehemẽs et Val. Flaccus.
poëticum ingeniũ Salei Baßi fuit, nec ipsum senectute ma- Saleius Bass.
turum. Rabirius & Pedo nõ indigni cognitione si uacet. Rabirius. Pedo.
Lucanus ardens & concitatus, & sententijs clarißimus, Lucanus. Germanicus.
& ut dicam quod sentio, magis Oratoribus quàm Poëtis
imitandus. Hos nominauimus, quia Germanicum Augu-
stum ab institutis studijs deflexit cura terrarum, parumq;

dijs

dijs uisum est, esse eum maximū Poëtarum. Quid tamen
eleuatus ipsis eius operibus, in quæ + donato imperio iuuenis succes-
serat, sublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præ-
stantius? Quis enim caneret bella melius quàm qui sic ge-
rit? quē præsidentes studijs deæ proprius audirent? cui ma-
gis aperiat suas artes familiare numen Minerua? Dicent
hæc plenius futura secula, nunc enim cæterarum fulgore
uirtutum laus ista præstringitur. Nos tamen sacra litera-
rum colentes feres Cæsar, si non tacitum hoc præterimus,
& Vergiliano certè uersu testamur:

Inter uictrices hederam tibi serpere lauros.

Elegia Græcos quoque prouocamus, cuius mihi tersus
Tibullus. Propertius. atq; elegās maximè uidetur autor Tibullus. Sunt qui Pro-
Gallus. pertiū malint. Ouidius utroq; lasciuior, sicut durior Gal-
lus. Satyra quidē tota nostra est, in qua primus insignem
Lucilius. laudem adeptus Lucilius. Quosdam ita deditos sibi + ad-
adhuc habet amatores huc habet, ut eum non eiusdem modò operis autoribus,
sed omnibus Poëtis præferre non dubitent. Ego quantum
ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium fluere
lutulentum, & esse aliquid quod tollere poßis, putat: nam
& eruditio in eo mira, & libertas, atq; inde acerbitas, &
Horatius. abundè salis. Multo est tersior, ac purus magis Horatius:
& ad notandos hominum mores præcipuus. Multum &
Persius. ueræ gloriæ, quamuis uno libro Persius meruit. Sunt cla-
ri hodie quoque, & qui olim nominabuntur. Alterum il-
lud etiam prius satyræ genus, sed nō sola carminum uarie-
Ter. Varro. tate mistum, condidit Terentius Varro, uir Romanorum
eruditißimus, plurimos hic libros & doctißimos compo-
suit, peritißimus linguæ latinæ, & omnis antiquitatis: &
rerum græcarum nostrarumq;, plus tamen scientiæ colla-
turus

turus quàm eloquentiæ. Iambus non ſanè à Romanis cele bratus eſt, ut proprium opus à quibuſdam interpoſitus, cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi Epodos interuenire non reperiatur: At Lyricorum idem Horatius ferè ſolus legi dignus: nam & inſurgit ali quando, & plenus eſt iucunditatis & gratiæ, & uarijs figuris, & uerbis feliciſsimè audax. Si quem adijcere uelis, is erit Cæſius Baſſus, quem nuper uidimus, ſed eum longè præcedunt ingenia uiuentium. Tragœdiæ ſcriptores ueterum Accius atque Pacuuius clariſsimi, grauitate ſententiarum, uerborum pondere, & autoritate perſonarum. Cæterum nitor & ſumma in excolendis operibus, manus magis uideri poteſt temporibus quàm ipſis defuiſſe: uirium tamen Accio plus tribuitur. Pacuuium + uideri doctiorem, qui eſſe docti affectant, uolunt. Iam Varus cuilibet Græcorum comparari poteſt. Ouidij Medea uidetur mihi oſtendere quantum uir ille præſtare potuerit, ſi ingenio ſuo imperare, quàm indulgere maluiſſet. Eorum quos uideri longè princeps Pomponius ſecundus, quem ſenes parum Tragicum putabant, eruditone ac nitore præſtare confitebantur. In comedia maximè claudicamus, licet Varro dicat Muſas, Aelij Stolonis ſententia, Plautino ſermone loquuturas fuiſſe, ſi Latinè loqui uellent: Licet Cæcilium ueteres laudibus ferant: Licet Terentij ſcripta ad Scipionem Aphricanum referantur, quæ tamen ſunt in hoc genere elegantiſsima, & plus adhuc habitura gratiæ, ſi intra uerſus trimetros ſtetiſſent. Vix leuem cõſequimur umbram, adeò ut mihi ſermo ipſe Romanus non recipere uideatur illam ſolis conceſſam Atticis Venerem, quãdo eam ne Græci quidem in alio

genere

Catullus. Bibaculus. Cæſius Baſſ. Accius. Pacuuius. uindicare Varus. Pomponius ſecuudus. Plautus. Terentius.

Afranius genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinamq; non inquinasset argumenta puerorum fœdis amoribus, mores suos fassus. At historia non cesserit Græcis, nec opponere Thucididi Sallustium uerear, nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Liuium, cùm in narrãdo miræ iucunditatis, clarissimiq; candoris, tum in cõcionibus, suprà quàm enarrari potest, eloquentem. Itaque, dicuntur omnia cùm rebus, tum personis accommodata. Sed affectus quidem, præcipueq; eos qui sunt dulciores, ut parcissimè dicam, nemo Historicorum cõmendauit magis. Ideoq; immortalem illam Sallustij uelocitatem, diuersis uirtutibus consecutus est. Nam mihi egregiè dixisse uidetur Seruilius Nouianus, pares eos magis q̃ similes: qui & ipse à nobis auditus est clari uir ingenij, & sententijs creber, sed minus pressus quàm historiæ autoritas postulat, quã paulum ætate præcedẽs eum Bassus Aufidius, egregiè utique in libris belli Germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse uiribus minor. Superest adhuc & exornat ætatis nostræ gloriam uir seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet + amatores, nec immerito, ut libertas, quanquam circũcisis quæ dixisset ei nocuerit, sed elatum abundè spiritum, & audaces sententias deprehendes etiam in his quæ manent. Sunt & alij scriptores boni, sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus. Oratores uerò, uel præcipuè latinam eloquentiam parem facere græcæ possunt: nam cuicunq; eorum Ciceronem fortiter opposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnã, cum præsertim id non sit propositi, ut eum Demostheni comparem hoc tempore: neq; enim attinet, cùm Demosthenem in pri-

Margin notes: T. Liuius. — Seruil. Nouianus. — Bassus Aufidius. — imitatores

in primis legendum, uel ediscendum potius putem. Quorum ego uirtutes plerasq; arbitror similes, consilium, ordinem diuidendi, præparãdi, probandi rationem, omnia deniq; quæ sunt inuentionis. In eloquendo est aliqua diuersitas: densior ille, hic copiosior: ille cõcludit adstrictius, hic latius: pugnat ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adijci: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseratione, qui duo plurimũ affectus ualent, uincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit, sed et nobis illa quæ Attici mirantur, diuersa Latini nominis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusque, nulla contentio est. Cedendum uerò in hoc quidem, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi uidetur Marcus Tullius cùm se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Nec uerò quod in quoq; optimum fuit, studio consecutus est tantum, sed plurimas uel potius omnes ex seipso uirtutes extulit immortalis ingenij beatißima ubertas. Nõ enim pluuias, ut ait Pindarus, aquas colligit, sed uiuo gurgite exundat, dono quodam prouidentiæ gentius, in quo totas uires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, mouere uehementius potest? cui tanta unquam iucunditas affuit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cùm transuersum in sua Iudicem ferat, tamen ille non rapi uideatur, sed sequi. Iam in omnibus quæ dicit, tanta autoritatas inest, ut dissentire pudeat, nec aduocati studium, sed testis aut Iudicis afferat fidem. Cùm interim hæc omnia, quæ uix singula quisquam intentißima cu-

ra consequi posset, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu est oratio, præ se fert tamen felicißime facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus suæ ætatis regnare in iudicijs dictus est: apud posteros uerò id consecutus, ut Cicero iam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus. Hoc propositum nobis sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Asinio Pollione inuentio, summa diligentia, adeò, ut quibusdam etiam nimia uideatur, & consilij, & animi satis, à nitore et iucunditate Ciceronis ita longe abest, ut uideri poßit seculo prior. At Messala nitidus & candidus, & quodammodo præ se ferens in dicendo nobilitatem suam, uiribus minor. C. uerò Cæsar si foro tantum uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse quo bellauit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cuius propriè studiosus fuit, elegantia. Multum ingenij in Cælio, et præcipuè in accusando, multa urbanitas, dignusq; uir cui & mens melior, & uita longior contigisset. Inueni qui † Cælium præferrent omnibus, inueni qui Ciceroni crederent, cum nimia contra se calumnia uerum sanguinem perdidisse. Sed est & sancta, & † grauis oratio, & castigata, & frequenter uehemens quoque. Imitator autem est Atticorum, fecitq; illi properata mors iniuriam si quid adiecturus, non si quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius insignem non immeritò famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Caßius Seuerus: qui si cæteris uirtutibus colorem & grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter præcipuos foret. Nam &

Asinius Pollio.

Messala.

C. Cæsar.

Cælius.

Caluum

breuis

Ser. Sulpitius

Caßius Seuerus.

ingenij plurimum est in eo, & acerbitas mira, & urbanitas eius summa, sed plus stomacho quàm consilio dedit: præterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt alij multi diserti, quos persequi longum est. Eorum, quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus longè præstantißimi. Verborum arte ille & toto genere dicendi præferendus, & quem in numero ueterum + habere non timeas. Hic concitatior, sed in cura uerborum nimius, & compositione nonnunquã longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia, nam & Trachallus plerunque sublimis, & satis apertus fuit: & quem uelle optima crederes, auditus tamen maior: nam & uocis, quantam in nullo cognoui, felicitas, & pronunciatio uel scenis suffectura, & decor: omnia denique ei quæ sunt extra, superfuerunt: Et Vibius Crispus compositus, & iucundus, delectationi natus, priuatis tamen causis quàm publicis melior. Iulio Secundo si longior contigisset ætas, clarißimum profecto nomen Oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim, atque adijciebat cæteris uirtutibus suis, quod desiderari potest, id est autem ut esset multo magis pugnax, & sæpius id curam rerum ab elocutione respiceret, cæterum interceptus quoq; magnum sibi uendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando quod uellet gratia, tam candidum, & lene, & speciosum dicendi genus, tanta uerborum etiam quæ assumpta sunt proprietas, tanta etiam in quibusdam ex periculo petitis significantia. Habebunt qui post nos de Oratoribus scribent, magnam, eos qui nunc uigent, materiã uerè laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia: Nanq; & consumati

Domitius Afer.
Iul. Africanus
locare
Trachallus.
Vibius Crispus.
Iul. Secũdus.

iam patroni ueteribus æmulantur, & eos iuuenũ ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria. Supersunt qui de philosophia scripserunt, quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerũt. Idem igitur M. Tullius, qui ubiq;, etiã in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uerò multoq; + quàm in orationibus Brutus sufficit ponderi rerum, scias eum sentire quæ dicit. Scripsit nõ parum multa Cornelius Celsus, Scepticos secutus, non sine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitione utilis. In Epicureis leuis quidem, sed nõ iniucundus tamen autor est + Cautius. Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ uersatum distuli, propter uulgatam falsò de me opinionem, qua damnare eum, & inuisum quoq; habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptũ, & omnibus uitijs fractum dicendi genus, reuocare ad seueriora iudicia contendo: cùm autem solus ferè hic in manibus adolescentium fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri nõ sinebam, quos ille non destiterat incessere, cùm diuersi sibi conscius generis placere se in dicendo posse, quibus illi placerẽt, diffideret. Amabãt autem eum magis quàm imitabantur, tantumq; ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat: foret enim optandum pares, ac saltem proximos illi uiro fieri, sed placebat propter sola uitia, & ad ea se quisq; dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cùm se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat, cuius & multæ alioquin & magnæ uirtutes fuerunt, ingeniũ facile & copiosum, plurimum studij, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab his quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnẽ fermè studiorum mate-

quàm in orationibus præstãtior Brutus.

Nõ erat in ueteri exẽplari.

materiam. Nam & orationes eius, & Poëmata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In philosophia parũ diligens, egregius tamen uitiorũ insectator fuit: multæ in eo claræq; sententiæ, multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraq;, atq; eo pernitiosißima, quod abundãt dulcibus uitijs. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam + si aliqua contempsisset, si parum concupisset, si nil æqualium
si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutißimis sententijs non fregisset, cõsensu potius eruditorum quàm puerorum amore comprobaretur. Verùm sic quoq; iam robustis, & seueriore genere satis firmatis, legendus uel ideo, quòd exercere potest utrinq; iudiciũ. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo curæ sit, quod utinã ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura quæ meliora uellet, quæ quod uoluit effecit.

De Imitatione. Cap. II.

Ex his cæterisq; lectione dignis autoribus, & uerborũ sumenda copia est, & uarietas figurarum, & componendi ratio, tum ad exemplum uirtutũ omnium mens dirigẽda. Neq; enim dubitari potest quin artis pars magna contineatur imitatione: nam ut inuenire primũ fuit, estq; præcipuum, sic ea quæ bene inuenta sunt utile sequi. Atq; omnis uitæ ratio sic constat, ut quæ probamus in alijs, facere ipsi uelimus. Sic literarũ ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici uocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam, in exemplum intuentur. Omnis deniq; disciplinæ initia, ad propositum sibi præscriptum formari uidemus. Et hercle necesse est, aut similes aut dißimiles bonis simus. Similem rarò natura præstat, frequenter imitatio. Sed hoc

ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quàm fuit his qui nihil quod sequerētur habuerunt, nisi caute & cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit: uel quia pigri est ingenij contentū esse his, quæ sint ab alijs inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ sine exemplo fuerunt, si homines nihil, nisi quod iam cognouissent, faciendū sibi aut cogitandū putassent? nempe nihil fuisset inuentū. Cur igitur nefas est reperiri aliquid à nobis, quod antè nō fuerit? An illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærendū non eo ipso concitemur, quod certè scimus inuenisse eos qui quæsierunt? Et cùm illi, qui nullum cuiusquam rei habuerunt magistrum, plurima in posteros tradiderint, nobis usus illarum rerum ad eruendas alias non proderit, sed nihil habebimus nisi beneficij alieni? Quemadmodum quidam pictores in id solum student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant. Turpe etiam illud est, contentum esse id consequi quod imiteris: nam rursus quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo quem sequebatur? Nihil in Poëtis supra Liuium Andronicum: nihil in historijs supra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non esset pictura, nisi quæ lineas modò extremas umbræ, quàm corpora in sole fecissent, circumscriberet. Ac si omnia percenseas, nulla sit ars qualis inuenta est, nec intra initium stetit, nisi forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum nihil crescat, nihil autem crescit sola imitatione. Quòd si prioribus adijcere fas non est, quomodo sperare possumus ullum Oratorem perfectum? cùm in his, quos maximos adhuc nouimus,

mus, nemo sit inuentus, in quo nihil aut desideretur, aut deprehendatur. Sed etiam qui summa non appetent, contendere potius quàm sequi debent: nam qui agit ut prior sit, forsitan, etiam si non transierit, æquabit. Eum uerò nemo potest æquare, cuius uestigijs sibi utiq; insistendũ putat: necesse est enim semper sit posterior qui sequitur. Adde, quòd plerunq; facilius est plus facere quàm idem, tantam enim difficultaté habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita eualuerit, + ut non res simplicißimæ, quæq; pares maximè uideantur, discrimine aliquo discernantur. Adde quod quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo quod imitamur, ut umbra corpore, & imago facie, & actus histrionum ueris affectibus. Quod in orationibus quoq; euenit: nanq; his quæ in exemplum assumimus, subest natura & uera uis. Contrà, omnis imitatio ficta est, et ad alienum propositum accommodatur. Quo fit, ut minus sanguinis ac uirium declamationes habeant quàm orationes, quod in illis uera, in his aßimulata materia est. Adde, quòd ea quæ in Oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, + inuentio, uis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideoq; plerique cùm uerba quædam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mirè à se quæ elegerunt effingi arbitrantur, cùm & uerba intercidant inualescántq; temporibus, ut quorum certißima sit regula in consuetudine, eáque nõ sua natura sint bona aut mala: nam per se soni tantum sunt, sed prout opportunè proprieq;, aut secus collocata sunt, & compositio cùm rebus accõmodata sit, tum ipsa uarietate grauißima. Quapropter exactißimo iudicio circa hanc partem studiorum examinanda sunt omnia.

ut non res quæ simillimæ uideantur,

inuentionis facilitas,

Primum quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem peßimi cuiusq; & corruptißimi concupierint: tum in ipsis quos elegerimus, quid sit ad quod nos efficiendũ cõparemus. Nam magnis quoq; autoribus incidunt aliqua uitiosa, & à doctis, inter ipsos etiã mutuò reprehensa, atq; utinam tam bona imitantes dicerent melius, quàm mala peius dicant. Nec uerò saltem his quibus ad euitanda uitia iudicij satis fuit, sufficiat imaginem uirtutis effingere, & solam, ut sic dixerim, cutẽ, uel potius illas Epicuri figuras, quæ à summis corporibus dicit effluere. Hoc autẽ his accidit, qui non introspectis penitus uirtutibus, ad primũ se uelut aspectũ orationis optarunt, & cũ his felicißimè ceßit imitatio, uerbis atq; numeris sunt non multũ differentes, uim dicendi atq; inuentionis non assequuntur, sed plerunque declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehendunt, fiuntq; pro grandibus tumidi, preßis exiles, fortibus temerarij, letis corrupti, compositionis exultantes, simplicibus negligentes. + Ideoq; quæ horridè atq; incompositè quidlibet illud frigidũ & inane extulerunt, antiquis se pares credunt. Qui carent cultu atq; sententijs, Atticis scilicet, qui præcißis conclusionibus obscuri, Salustium atq; Thucididem superant: tristes ac ieiuni Pollionem æmulantur: otiosi ac supini, si quid modò longius circumduxerunt, iurant ita M. Ciceronem locuturũ fuisse. Noueram quosdam, qui se pulchrè expreßisse genus illud cœlestis huius in dicendo uiri sibi uiderentur, si in clausula posuissent, esse uideatur. Ergo primum est, ut quod imitaturus est quisq; intelligat, & quare bonum sit sciat, tum in suscipiendo onere consultat suas uires. Nam quædam sunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ non

sufficiat,

sufficiat, aut diuersitas repugnet. Nec cui tenue ingeniũ
erit sola uelut fortia & abrupta, cui fortè quidem se indo-
mitum, amore + sublimitatis & uim suam perdat, & ele- subtilitatis
gantiam quam cupit, nõ assequatur: nihil est enim tam in-
decens, quàm cùm mollia durè fiunt. Atq; ego illi præce-
ptori quem institueram in libro secundo, credidi non ea so
la docenda esse, ad quæ quenq; discipulorum natura com
positum uideret: nam is & adiuuare debet quæ in quoque
eorum inuenit bona, & quantũ fieri potest, adijcere quæ
desunt, & emendare quædam & mutare. Rector enim est
alienorum ingeniorum atq; formator. Difficilius est enim
naturã suam fingere, sed ne ille quidem doctor, quãquam
omnia quæ recta sunt, uelut esse in suis auditoribus quàm
plenißima, in eo tamen cui naturam obstare uiderit, labo
rabit. Id quoq; uitandum, in quo magna pars errat, ne in
oratione Poëtas nobis et Historicos, in illis operibus Ora-
tores aut declamatores imitãdos putemus. Sua cuiq; pro-
posita lex, suus decor est. Nec comœdia in cothurnos assur
git, nec contrà, tragœdia socco ingreditur. Habet tamen
omnis eloquentia aliquid cõmune, id imitemur quod com
mune est. Etiam hoc solet incommodi accidere his qui se
uni alicui generi dediderunt, ut si asperitas his placuit ali
cuius, hanc etiam in leni ac remisso causarum genere non
exuant: si tenuitas aut nuditas in asperis grauibusq; cau-
sis ponderi rerum parum respondeant, cùm sit diuersa nõ
causarum modò inter ipsas conditio, sed in singulis etiam
causis partium, sintq; alia leniter, alia asperè, alia concita-
tè, alia remißè, alia docendi, alia mouendi gratia dicenda.
Quorum omnium dißimilis atq; diuersa inter se ratio est.
Itaq; ne hoc quidem suaserim, uni se alicui propriè quem

per omnia sequatur, addicere. Longè perfectißimus Græ
corum Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius
alij. Plurima ille, sed non qui maximè imitandus, & solus
imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere
quemadmodū M. Tullius dixit? Mihi quidem satis esset,
si omnia consequi possem. Quid tamen noceret, uim Cæsa
ris, asperitatem Cælij, diligentiam Pollionis, iudicium Cal
ui quibusdam in locis assumere? Nam præter id quod pru
dentis est, quod in quoq; optimum est, si poßit suum face
tamen re, + tum in tanta rei difficultate unum intuentes, uix ali
qua pars sequitur. Ideoq; cùm totum exprimere quem ele
geris, penè sit homini inconcessum, plurium bona pona
mus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; lo
co conueniet, aptaremus. Imitatio autē, nam sæpius idem
dicam, non sit tantum in uerbis, illuc intendenda mens,
quantum fuerit illis uiris decoris in rebus atque personis,
quod consiliū, quæ dispositio, quàm omnia, etiam quæ de
lectationi uideantur data, ad uictoriā spectent. Quid aga
tur proœmio, quæ ratio, & quàm uaria narrandi, quæ uis
probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis gene
quamq; ris mouendis scientia, + quātaq; laus ipsa popularis, utilita
tis gratia assumpta, quæ tum est pulcherrima cū sequitur,
non cùm arceßitur. Hæc si peruiderimus, tum uerè imita
bimur. Qui uerò etiam propria his bona adiecerit, ut sup
pleat quæ deerāt: circūcidat, si quid redundabit, is erit, quē
quærimus, perfectus Orator, quem nunc consummari po
tißimum oportebat, cùm tanto plura bene dicendi exem
pla supersunt, quàm illis qui adhuc summi sunt, contige
runt. Nam erit hæc quoq; laus eorum, ut priores superes
se, posteros docuisse dicantur.

Qui

Qui modus scribendi sit. Cap. III.

ET hæc quidem auxilia extrinsecus adhibētur, in his autem quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longè plurimum affert stylus. Nec immeritò M. Tullius hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi uocat, cui sententiæ personam L. Crassi in disputationib. quæ sunt de Oratore assignando, iudicium suum cum illius autoritate coniunxit. Scribendum ergo quàm diligentissimè & quàm plurimū. Nam ut terra altius effossa generandis alendisq; seminibus fœcundior fit, sic profectus non à summo petitus, studiorum fructus & fundit uberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas inanem modò loquacitatem dabit, & uerba in labris nascentia: Illic radices, illic fundamenta sunt. Illic opes uelut sanctiore quodam ærario conditæ, unde ad subitos quoque casus, cùm res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia quæ sufficiant labori certaminum, & usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura uoluit magnum effici citò; proposuitq; pulcherrimo cuique operi difficultatem, quæ nascendi quoque hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uisceribus parentum continerentur. Sed quum sit duplex quæstio, quomodo & quæ maximè scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. Sit primo uel tardus, dum diligens stylus. Quæramus optima, nec protinus offerentibus se gaudeamus. Adhibeatur iudiciū inuētis, dispositio probatis. Delectus enim rerum uerborumq; agendus est, & pondera singulorum † examinanda, post subeat ratio collocandi, uersenturq; omni modo numeri. Nō ut quodque se proferet uerbum, occupet locum, quæ quidem ut diligen-

adhibēda et examinăda. Post sub ea ratio collocanda,

diligentius exequamur, repetenda sæpius erunt scriptorũ proxima. Nam præter id quod sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor quoq; ille cogitationis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro uires, et uelut repetito spacio sumit impetum, quod in certamine saliendi fieri uidemus, ut conatum longius petant, & ad illud quò contenditur spacium, cursu ferantur: utq; in iaculando brachia reducimus, et expulsuri tela, neruos retrò tendimus. Interim tamen si feret flatus, danda sunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat: omnia enim nostra dũ nascuntur, placent, alioqui nec scriberentur. Sed redeamus ad iudicicium, & retractemus suspectã facilitatem. Sic scripsisse Sallustium accepimus, & sanè manifestus est etiam ex ipso opere labor. Vergiliũ quoq; paucißimos die composuisse uersus, autor est Varus. Oratoris quidem alia conditio est, itaque hanc moram & solicitudinẽ uitijs impero. Nam primum hoc constituendũ, hoc obtinendũ est, ut quàm optimè scribamus, celeritatem dabit consuetudo, paulatim res se facilius ostendent, uerba respondebunt, compositio sequetur, cuncta deniq; ut in familia bene instituta in officio erunt. Summa hæc est rei, citò scribendo non fit ut bene scribatur: bene scribendo fit ut citò. Sed tum maximè, cùm facultas illa contigerit, resistamus, +ut prohibeamus effrentis equos, quos frenis quibusdam coërceamus. Quod nõ tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Neq; enim rursus eos qui robur aliquod in stylo fecerint, ad infelicem calumniandi se pœnã alligandos puto. Nam quomodo sufficere officijs poßit ciuilibus, qui singulis actionũ partibus insenescat? Sunt autem quibus nihil sit satis, omnia mutare, omnia aliter dicere quàm occurrit, uelint: increduli quidem, &

et prouideamus, effrentes equos frenis, quibus coërc.

dem, &

dem,& de ingenio ſuo peßimè meriti,qui diligentiam pu
tant facere ſibi ſcribendi difficultatē. Nec promptum eſt
dicere utros peccare ualidius putē,quibus omnia ſua pla,
cent,an quibus nihil. Accidit enim ingenioſis adoleſcenti,
bus frequenter,ut labore conſumantur,& in ſilentiū uſq;
deſcendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re me
mini narraſſe mihi Iulium Secūdum illum æqualem meū,
atq; à me,ut notum eſt,familiariter amatum, miræ facun,
diæ uirum,infinitæ tamē curæ,quid eſſet ſibi à patruo ſuo
dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia Galliarum,quo
niam ibi demū exercuit eam princeps, alioquin inter pau,
cos diſertus, & dignus illa propinquitate. Is cùm ſecundū
ſcholæ adhuc operatū triſtem forte uidiſſet, interrogauit
quæ cauſa frontis tam ✝ adductæ: nec dißimulauit adole, obductæ
ſcens, tertium iam diem eſſe ex quo omni labore materiæ
ad ſcribendum deſtinatæ non inueniret exordium, quo ſi,
bi non præſens tantum dolor, ſed etiam deſperatio in po,
ſterum fieret. Tum Florus arridens,nūquid tu,inquit,me
lius dicere uis quàm potes? Ita ſe res habet,curandum eſt,
ut quāoptimè dicamus,dicendum tamen pro facultate: ad
profectum enim opus eſt ſtudio,non indignatione. Vt poſ,
ſimus autem ſcribere etiam plura & celerius,non exerci,
tatio modò præſtabit, in qua ſine dubio multum eſt, ſed
etiam ratio,ſi non reſupini ſpectantesq́; tectum,& cogi,
tationem murmure agitantes, expectauerimus quid obue
niat,quid res poſcat, quid perſonam deceat,quod ſit tem,
pus, qui Iudicis animus intuiti, humano quodāmodo ad
ſcribendum acceſſerimus. Sic nobis & initia, & quæ ſe,
quuntur, natura ipſa præſcribit. Certa ſunt enim pleraq;,
& niſi conniueamus, in oculos incurrunt. Ideoq́; nec in,
docti,

docti,nec rustici diu quærunt unde incipiant, quò pudendum est magis,si difficultatē facit doctrina. Non ergo putemus semper optimum esse quod latet,ne immutescamus alioqui,si nihil dicendum uidetur, nisi quod non inuenimus. Diuersum est huic eorum uitium,qui primo decurrere per materiam stylo quàm uelocißimo uolunt, & sequentes calorem ac impetum ex tempore scribunt,hāc syluam uocant.

Syluæ.

Repetunt deinde,& componunt quæ effuderant,sed uerba emendantur & numeri,manet in rebus temerè congestis quæ fuit leuitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit,atq; ab initio sic opus ducere,ut cælandum,non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequemur,in quibus ferè plus calor quàm diligentia ualet. Satis apparet ex eo, quod hanc scribendi negligentiam damno,quid de illis dictandi delicijs sentiā. Nam in stylo quidem, quamlibet properato, dat aliquam cogitationi moram, non consequens celeritatem eius manus: ille cui dictamus,urget,atque interim pudet etiam dubitare,ut resistere,aut mutare,quasi conscium nostræ infirmitatis timentes. Quo fit,ut non rudia tantum & fortuita, sed impropria interim, dum sola est connectendi sermonis cupiditas effluant,quæ nec scribentium curam,nec dicentium impetum consequantur. At idem ille qui excipit, si tardior in scribendo aut † inertior in legendo uelut offensator fuerit,inhibetur cursus,atq; omnis quæ erat conceptæ mentis intentio,mora & interdum iracundia excutitur. Tum illa quæ † aptiorem animi motum sequuntur, quæq; ipsa animum quodammodo concitant,quorum est iactare manum,torquere uultum, simul uertere latus, & interim obiurgare: quæq; Persius notat,cùm leuiter dicendi ge-

incertior

altiorem

di genus significat. Nec pluteum, inquit, cædit, nec demorsos sapit ungues. Etiam ridicula sunt, nisi cùm soli sumus. Denique ut semel, quod est potentißimum, dicam, secretum in dictando perit. Atque liberum arbitris locum, & quàm altißimum silentium scribentibus maximè conuenire nemo dubitauerit, nõ tamen protinus audiendi qui credũt aptißima in hoc nemora syluasq;, quòd illa cœli libertas, locorumq; amœnitas sublimem animum et beatiorem spiritum parent: mihi certè iucundus hic magis, quàm studiorum hortator uidetur esse secessus. Nam illa ipsa quæ delectant, necesse est aduocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest, & quocunq; respexit, desinit intueri quod propositum erat. Quare syluarum amœnitas, & præterlabentia flumina, & inspirãtes ramis arborum auræ, uolucrumq; cantus, & ipsa latè circumspiciendi libertas ad se trahunt, ut mihi remittere potius uoluptas ista uideatur cogitationem quàm intendere. Demosthenes melius, qui se in locum ex quo nulla exaudiri uox, & ex quo nihil prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideóque lucubrantes, silentium noctis, & clausum cubiculum, & lumen unum uelut rectos maximè teneat. Sed cùm in omni studiorum genere, tum in hoc præcipuè bona ualetudo, quæque eam maximè præstat frugalitas necessaria est, cùm tempora ab ipsa rerum natura ad quietem refectionemq; nobis data, in acerrimum laborem conuertimus, cui tamen non plus irrogandum est, q̃ quod somno supererit, aut deerit. Obstat enim diligentiæ scribendi etiam fatigatio, & abundè, si uacet, lucis spatia sufficiunt, occupatos in noctem necessitas agit.

Est

secretum & dictãdo cõpeti, atq; li.

Vide Plutarchum in uita.

Est tamē lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti uenimus, optimum secreti genus. Sed silentium & secessus, & undiq; liber animus, ut sunt maximè optanda, ita non possunt semper cōtingere. Ideoq; nō statim si quid obstrepet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies, uerum incōmodis repugnādum, & hic faciendus usus, ut omnia quæ impedient, uincat intētio, quam si tota mente in opus
ipsum † suum direxeris, nihil eorū quæ oculis, uel auribus incur-
An uerò sant, ad animū perueniet. † An non frequenter etiam fortuita hoc cogitatio præstat, ut obuios non uideamus, & itinere deerremus? Non consequemur idem si & uoluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ, nam si non nisi refecti, non nisi hilares, non nisi alijs curis uacantes studendum existimmauerimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, cōuiuijs, uel concione etiam, faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioquin fiet, cùm in medio foro tot circumstantibus iuidicijs, iurgijs, fortuitis etiam clamoribus, erit subitò cōtinua oratione dicendum, si particulas quas ceris mandamus, nisi in solicitudine reperire non possumus? propter quæ idem ille tantus amator secreti Demosthenes in littore, in quo se maximo cū sono fluctus illideret, meditans consuescebat concionum fremitus non expauescere. Illa quoq; minora, sed nihil in studijs paruum est, non sunt transeunda, scribi optimè ceris, in quibus facilima est ratio delendi, nisi fortè uisus infirmior membranarū potius usum exiget, quæ ut iuuāt aciem, ita crebrò relatione quoad intingūtur calami, morātur manum, & cogitationis impetū frangūnt. Relinquendæ autem in utrolibet genere contrà uacuæ tabellæ, in quibus libera adijciēdi sit excursio. Nam interim
pigritiam

pigritiam emendandi angustiæ faciũt, aut certè nouorum interpositione priora confundant. Ne latas quidem ultra modum esse ceras uelim, expertus iuuenẽ studiosum alioquin, prælongos habuisse sermones, quia illos numero uersuum metiebatur, idq; uitium quod frequenti admonitione corrigi non poterat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet uacare etiam locus in quo notentur, quæ scribentibus solent extra ordinẽ, id est, ex alijs quàm qui sunt in manibus loci, occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnunquàm sensus, quos neque inserere oportet, neq; differre tutum est: quia interim elabuntur, interim memoriæ suæ intentos, ab alia inuentione declinant, ideoq; optimè sunt in deposito.

De Emendatione. Cap. IIII.

SEquitur emendatio, pars studiorum longè utilißima: neq; enim sine causa creditum est stylũ non minus agere, cùm debet. Huius autem operis est, adijcere, detrahere, mutare: sed facilius in his simpliciusq; iudiciũ quæ replenda uel deijcienda sunt, premere uerò tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coërcere, duplicis operæ: nam et damnanda sunt quæ placuerant, & inuenienda quæ fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum, uelut noua atq; aliena redeamus, ne nobis scripta nostra tanquam recentes fœtus blandiantur: sed neq; hoc contingere semper potest, præsertim Oratori, cui sæpius scribere, ad præsentes usus necesse est. Et ipsa emendatio finem habet, sunt enim qui ad omnia scripta tanquàm uitiosa redeant, & quasi nihil fas sit, rectum esse quod pri-

mum est, melius existiment quicquid est aliud: idq; faciāt, quoties librum in manus resumpserunt: similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaq; ut cicatricosa sint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè quod sufficiat, ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoq; esse debet modus. Nā quòd Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & Panegyricum ISOCRATIS, qui parcißimè, decem annis dicunt elaboratum: ad Oratorem nihil pertinet, cuius nullum erit, si tam tardum fuerit auxilium.

Quæ scribenda præcipuè sint. Cap. V.

PRoximum est ut dicamus quæ præcipuè scribenda sint. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus quæ sint materiæ, quæ prima, aut secunda, aut deinceps tractāda sint: nam id factum est etiam primo Libro, quo puerorum, & secundo, quo iam robustiorū studijs ordinem dedimus. sed de quo nūc agitur, unde copia & facultas maximè ueniat. Vertere græca in Latinū ueteres nostri Oratores optimum iudicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentißimè præcipit. Quin etiam libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc genere tralatos. Id Messalæ placuit. multæq; sunt ab eo scriptæ ad hunc modum orationes, adeò ut etiam cùm Hyperidis pro Phryne difficilima Romanis subtilitate contenderet. Et manifesta est exercitationis huiusce ratio: nam & rerū copia Græci abundant, & plurimam artis in eloquentiam intulerunt: & hos transferētibus, uerbis uti optimis licet: omnibus enim utimur nostris. Figuras uerò quibus maximè ornatur oratio, multas ac uarias excogitādi etiam neceßitas quædam

est:

est: quia plerunque à Græcis Romana dissentiunt. Sed &
illa ex latinis conuersio, multum & ipsa contulerit. Ac de
carminibus quidem neminem credo dubitare. quo solo ge
nere exercitationis dicitur usus esse Sulpitius. Nã & sub-
limis spiritus attollere orationem potest, & uerba poëti-
ca libertate audaciora + non præsumunt eandem propriè &
dicendi facultatē, sed & ipsis sententijs adijcere licet ora-
torium robur, & omissa supplere, & effusa substringere.
Neque ego Παράφρασιν esse interpretationem tantum uo
lo, sed circa eosdem sensus certamen atque æmulationem.
Ideoq; ab illis dissentio, qui uertere orationes latinas ue-
tant: quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus,
necesse sit esse deterius. Nam neq; semper est desperandū,
aliquid illis quæ dicta sunt melius posse reperiri. Neque
adeò ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut
una de re bene dici nisi semel non poßit, nisi fortè histrio-
num + multa circa uoces easdem uariare gestus potest, mutus
orandi minor uis, ut dicatur aliquid, post quod in eadem
materia nihil dicendum sit. Sed esto, neq; melius quod in-
uenimus esse, neq; par, est certè proximus locus. An uerò
ipsi nō bis ac sæpius de eadem re dicimus, & quidem con-
tinuas nonnunquam sententias? nisi fortè contendere no-
biscum possumus, cum alijs non possumus. Nam si uno
tantum genere bene diceretur, fas erat existimari præclu-
sam nobis à prioribus uiam, nūc uerò innumerabiles sunt
modi, plurimæq; eòdem uiæ ducunt. Sua breuitati gratia,
sua copiæ, alia translatis uirtus, alia proprijs. Hoc ora-
tio recta, illud figura declinata commendat: Ipsa denique
utilissima est exercitationi difficultas. Quid? quod au-
tores maximi sic diligentius cognoscuntur. Non enim

ſcripta lectione ſecura trāſcurrimus, ſed tractamus ſingu la & neceſſariò introſpicimus, & quantum habeant uir tutis, uel hoc ipſo cognoſcimus, quod imitari non poſſu mus. Nec aliena tantum transferre, ſed etiam noſtra pluri bus modis tractare proderit, ut ex induſtria ſumamus ſen tentias quaſdam, easq; uerſemus quàm numeroſiſsimè, ue lut eadem cera aliæ atq; aliæ formæ duci ſolent: Plurimum autē parari facultatis exiſtimo ex ſimpliciſsima quaq; ma teria. Nam in illa multiplici perſonarum, cauſarum, tem porum, locorum, dictorū, factorum diuerſitate, facilè deli teſcet infirmitas, tot ſe undiq; rebus, ex quibus aliquā ap prehendas offerentibus. Illud uirtutis indicium eſt, funde re quæ naturà contracta ſunt, augere parua, uarietatem

ſimilibus +ſimplicibus, uoluptatem expoſitis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optimè facient infinitæ quæſtiones, quas uocari θέσεις diximus, quibus Cicero, iam princeps in Republica, exerceri ſolebat. His confinis eſt deſtructio & confirmatio ſententiarū: nam cùm ſit ſententia decre tum quoddam atq; præceptum: quod de re, idem de iudi cio rei quæri poteſt. Tum loci communes, quos etiam ſcri ptos ab Oratoribus ſcimus: nam qui hæc recta tantum, &

cōpoſitione in nullos flexus recedentia+ copioſè tractauerit, utiq; in il lis plures recurſus recipientibus, magis abundabit, eritq; in omnes cauſas gratus, omnes enim generalibus quæſtio nibus conſtant. Nam quid intereſt, Cornel. Trib. pl. quòd Codicem legerit, reus ſit: an quæramus uioletur ne maie ſtas, ſi magiſtratus rogationem ſuam populo ipſe recitaue rit? Milo Clodium rectène occiderit, ueniat in iudicium. an, oporteat ne inſidiatorē interfici, uel pernicioſum rei pub. ciuem, etiamſi non inſidietur? Cato Martiam hone

ſténe

stène tradiderit Hortensio, an, conueniat'ne res talis bono uiro? De personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes uerò qualis in scholis Rhetorum dicuntur, si modò sunt ad ueritatem accommodatæ, & orationibus similes, non tantū dum adolescit profectus, sunt utilißimæ, quæ inuentionem & dispositionem pariter exercent, sed etiam cùm est consumatus, ac iam in foro clarus. Aliter enim atque enitescit uelut pabulo lætiore facundia, & aßidua contentionū asperitate fatigata, renouatur. Quapropter Historiæ nonnunquā ubertas in aliqua exercendi styli parte ponenda, & dialogorum libertate gestiendum. Nec carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athletæ remissa quibusdam temporibus ciborum atq; exercitationum certa neceßitate, ocio, & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantū intulisse eloquentiæ lumen, quod in hos quoq; studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est, deteratur fulgor, & durescat articulus, & ipse ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forensibus certaminibus exercitatos, & quasi militantes reficit ac reparat hæc uelut sagina dicendi: sic adolescentes nō debent nimium in falsa rerum imagine detineri, & inanibus simulachris usqueadeò, ut difficilis ab his digressus sit, assuefieri, ne ab illa, in qua propè consenuerint umbra, uera discrimina, uelut quendam solem, reformident. Quod accidisse etiam Portio Latroni, qui primus clari nominis possessor fuit, traditur: ut cùm ei summam in scholis opinionem obtinenti causa in foro esset oranda, impensè petierit, uti subsellia in basilicam transferentur. Ita illi cœlum nouum fuit, ut omnis

eius eloquentia contineri tecto ac parietibus uideretur. Quare iuuenis qui ratione inueniendi eloquendiq; à præceptoribus diligenter acceperit, quod nō est + infiniti operis, si docere sciant, & exercitationem quoque modicam fuerit consecutus, Oratorē sibi aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat, quem sequatur, quem imitetur, iudicijs intersit quamplurimis, & sit certaminis cui destinatur frequens spectator: tum causas uel easdem quas agi audierit, stylo & ipse componat, uel etiam alias, ueras modò, & utrunq; tractet. Et quod in gladiatoribus fieri uidemus retiarijs exerceatur: ut fecisse Brutū diximus pro Milone, melius hoc quàm rescribere ueteribus orationibus, ut fecit Cestius contra Ciceronis actionem habitā pro eodem, cùm alteram partem satis nosse nō posset ex sola defensione. Citius aūt idoneus erit iuuenis, quem præceptor coëgerit in declamādo quàm simillimum esse ueritati, & per totas ire materias, quarum nunc facilima & maximè fauorabilia decerpunt. Obstat huic, quod secundo + Libro posui, frequēs turba discipulorū, & consuetudo claßium certis diebus audiendarum: nonnihil etiam persuasio patrum, numerantiū potius declamationes, quàm æstimantium. Sed quod dixi primo, ut arbitror, Libro, nec ille se bonus præceptor maiore numero, quàm sustinere poßit onerabit: et nimiam loquacitatem recidet, ut omnia quæ sunt in controuersia, non ut quidam uolunt, quæ in rerum natura dicantur. Et uel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi neceßitatem, uel materias diuidere permittet: una enim diligenter effecta plus proderit, quàm plures inchoatæ, & quasi degustatæ. propter quod accidit, ut nec suo loco quicquā ponatur: nec illa quæ prima sunt seruent

finiti

loco

suam

suam legem, iuuenibus flosculo omnium partium in ea quæ sunt dicturi congerentibus. quo fit, ut timentes ne sequentia perdant, priora confundant.

De Cogitatione Cap. VI.

PRoxima stylo cogitatio est, quæ & ipsa uires ab hoc accipit, & est inter scribendi laborẽ, extemporalemq; fortunam media quædam, & nescio an usus frequentißimi. Nã scribere nec ubiq;, nec semper possumus, cogitationi temporis ac loci plurimum est. Hæc paucis admodum horis magnas etiam causas cõplectitur. Hæc, quoties intermissus est somnus ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerũ actus aliquid inuenit uacui, nec otiũ patitur. Neq; uerò rerum ordinem modò, quod ipsum satis erat, intra seipsa disponit: sed uerba etiã copulat: totãq; ita contexit orationem, ut ei nihil præter manũ desit. Nã memoriæ quoq; plerunq; inhæret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidẽ uim cogitandi perueniri potest, aut subitò aut citò. Nam primũ facienda multo stylo forma est, quæ nos etiam cogitantes sequatur. tum assumendus usus paulatim, ut pauca primũ cõplectamur animo, quæ reddi fideliter poßint. mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augẽda usu & exercitatione multa cõtinenda est: quæ quidẽ maxima ex parte memoria cõstat, ideoq; mihi aliqua in illũ locum differenda sunt. Eò tamẽ peruenit, ut is cui nõ refragetur ingeniũ, acri studio adiutus, tantum cõsequatur, ut etiã quæ cogitarit, quæq; scripserit, atq; edidicerit, in dicendo fidem seruent. Cicero certè Græcorũ Metrodorũ Scepsium, et Eriphylũ Rhodiũ, nostrorumq; Hortensium tradidit quæ cogitauerãt, ad uerbum in agendo retulisse. Sed

ſi fortè aliquis inter dicendum effulſerit extemporalis color, nõ ſuperſtitioſè excogitatis demum eſt inhærendum. Neq; enim tantũ habent curæ, ut nõ ſit dandus et fortunæ locus, cùm ſæpe etiã ſcriptis ea quæ ſubitò nata ſunt, inſerantur. Ideoq; totũ hoc exercitationis genus ita inſtituendum eſt, ut & digredi ex eo, et redire in id facilè poßimus. Nã ut primũ eſt domo afferre paratã dicendi copiam & certã: ita refutare temporis munera, longè ſtultißimũ eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non poßit, adiuuare poßit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa quæ complexi animo ſumus, fluant ſecura, non ſolicitos & reſpicientes, & una ſpe ſuſpenſos recordationis, nõ ſinant prouidere, alioquin uel extemporalem temeritatem malo, quàm malè cohærentẽ cogitationem. Peius enim quæritur retrorſus: quia cùm illa deſideramus, ab alijs auertimur: et ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura ſunt autem, ſi utrũq; quærendum eſt, quæ inueniri poſſunt, quàm quæ inuenta ſunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur, & continuetur. Cap. VII.

Maximus uerò ſtudiorũ fructus eſt, & uelut præmium quoddam amplius longi laboris, ex tempore dicendi facultas: quam qui non erit cõſecutus, mea quidem ſententia ciuilibus officijs renunciabit, & ſolam ſcribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei uiro conuenit auxiliũ in publicũ polliceri, quod in præſentißimis quibuſq; periculis deſit: intrare portũ ad quem nauis accedere, niſi lenibus uentis, uecta nõ poßit. Siquidẽ innumerabiles accidunt ſubitæ neceßitates, uel apud magiſtratus, uel repræſentatis iudicijs, cõtinuò agendi. Quarũ

ſi qua,

si qua, non dico cuicunq; innocentium ciuium, sed amicorum ac propinquorum alicui euenerit, stabit'ne mutus & salutarem petentibus uocem, statimq́;, si non succurratur, perituris, moras & secessum & silentium quæret, dum illa uerba fabricentur, & memoriæ insidant, & uox ac latus præparetur? Quæ uerò patitur hoc ratio, ut quisquã sit Orator imparatus ad casus? Quid, cùm aduersario respondendum erit, fiet? Nam sæpe ea quæ opinati sumus, et contrà quæ scripsimus, fallunt, ac tota subitò causa mutatur: atq; ut gubernatori ad incursus tempestatũ, sic agenti ad uarietatem causarum ratio mutanda est. Quid porrò multus stylus & aßidua lectio, & longa studiorum ætas facit, si manet eadem quæ fuit incipientibus difficultas? periisse profectò cõfitendum est, præteritũ laborem, cui semper idem laborandũ est. Neq; ego hoc ago, ut ex tẽpore dicere malit, sed ut poßit. id autẽ maximè hoc modo consequemur: Nota sit primùm dicendi uia: neque enim prius contingere cursus potest, quàm scierimus quò sit, & quà perueniendum. Nec satis est, non ignorare quæ sint causarum iudicialium partes, aut quæstionum ordinem rectè disponere, quanquam ista sunt præcipua: sed quid quoq; loco primum sit, + quid secundũ, ac deinceps quæ ita sunt atq; natura copulata, ut mutari, aut interuelli sine confusione nõ poßint. Quisquis autem uiam discet, ducetur ante omnia rerũ ipsa serie uelut duce, propter quod homines etiã modicè exercitati, facilimè tenorem in narrationibus seruant. Deinde quid quoq; loco quærant, scient, nec circumspectabunt, nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur, nec confundent ex diuersis orationem uelut salientes huc illuc, nec usquam insistentes. Postremò habebunt mo-

dum & finem, qui esse citra diuisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus quæ proposuerint, peruenisse se ad ultimum sentient. Et hæc quidem ex arte: illa uerò ex studio, ut copiam sermonis optimi, quemadmodũ præceptum est, comparemus. Multo ac fideli stylo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem etiam quæ subitò effusa sunt: reddãt, ut cùm multa scripserimus, etiam multa dicamus. Nam consuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ si paulum intermissa fuerit, non uelocitas illa modò tardatur, sed ipsum coit, atq; concurrit. Quanquã enim opus est naturali quadã mobilitate animi, ut dũ proxima dicimus, struere ulteriora poßimus, semperq; nostram uocem prouisa & formata cogitatio excipiat, uix tamen aut natura, aut ratio in tam multiplex officiũ diducere animũ queat, ut inuentioni, dispositioni, elocutioni, ordini uerborum rerumq;, tum his quæ dicit, quæ subiuncturus est, quæ ultra spectãda sunt, adhibita uocis, pronunciationis, gestus obseruatione, una sufficiat. Longè enim præcedat, oportet intentio, ac præ se res agat: quantùmq; dicendo consumitur, tantum ex ultimo prorogetur: ut donec perueniamus ad finem, non minus prospectu procedamus, quàm gradu, si non intersistentes offensantesq; breuia illa atq; concisa singultantium modo eiecturi sumus. Est igitur usus quidam irrationabilis, quam Græci ἄλογον τριβὴν uocant, qua manus in scribendo decurrit, qua oculi totos simul in lectione uersus flexusq; eorum & transitus intuentur: & antè sequentia uident, quàm priora dixerunt. quo constant miracula illa in scenis pilariorũ ac uentilatorum, ut ea quæ emiserint, ultrò uenire in manus credas, & quà iubentur, decurrere. Sed hic usus ita proderit,

Pilarij. Ventilatores.

si ea

si ea, de qua locuti sumus, ars antecesserit: ut ipsum illud quod in se rationẽ non habet, in ratione uersetur. Nã mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui dispositè, ornatè, copiosèq; dicit. Sed nec tumultuarij, nec fortuiti sermonis contextum mirabor unquã, quem iurgantibus etiam mulierculis superfluere uideo. Quem si calor ac spiritus tulit, frequẽter accidit, ut successum extemporalẽ cõsequi cura nõ possit: deum tũc adfuisse, cùm id euenisset, ueteres Oratores, ut Cicero dicit, aiebant. Sed ratio manifesta est. nam bene concepti adfectus, & recentes rerũ imagines continuo impetu feruntur: quæ nonnunquã mora styli refrigescunt, & dilatæ non reuertuntur. Vtiq; uerò cùm infelix illa uerborum cauillatio accessit, & cursus ad singula uestigia restitit, non potest ferri contorta uis: sed ut optimè uocũ singularum cedat electio, nõ continua, sed cõposita est. Quare capiẽdæ sunt illæ, de quibus dixi, rerum imagines, quas uocari φαντασίας indicauimus, omniaq; de quibus dicturi erimus, personæ, quæstiones, spes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim quod disertos facit, & uis mentis. Ideoq; imperitis quoq;, si modò sunt aliquo affectu cõcitati, uerba non desunt. Tum intendendus animus non in aliquã rem unam, sed in plures simul continuas. ut si per aliquã rectam uiam mittamus oculos, simul omnia quæ sunt in ea, circaq;, intuemur, non ultimũ tantum uidemus, sed usq; ad ultimũ. Addit ad dicendũ etiam pudor stimulos. Habet & dicendorum expectata laus, mirũq; uideri potest, quod cũ stylus secretò gaudeat, atq; oẽs arbitros reformidet, extemporalis actio, auditorũ frequentia: ut miles concentu signorũ excitatur. Nanq; & difficiliorem cogitationẽ exprimit, & expellit dicẽdi necessitas, & se-

& secũdos impetus auget placendi cupido, adeò pretium omnia spectant, ut eloquentia quoq;, quanquã plurimum habeat in se uoluptatis, maximè tamẽ præsenti fructu laudis opinionisq; ducatur. Nec quisquam tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse contingere: sed sicut in cogitatione præcepimus, ita facilitatem quoq; extemporalẽ à paruis initijs: paulatim perducemus ad summam, quæ nec perfici, nec contineri nisi usu potest. Cæterum perueniri eò debet, ut cogitatio non utique melior sit
tutior ea, sed + utilior, cùm hanc + facilitatem nõ in prosa modò
felicitatem multi sunt consecuti, sed etiam in carmine: ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias. credendum enim Ciceroni est, non quia nostris quoq; temporibus nõ & fecerunt quidam hoc, & faciant, quod tamen ipsum non tam probabile puto: neque enim habet aut usum res, aut necessitatem, quàm exhortandis in hanc spem, qui foro præparãtur, utile exemplum. Neq; uerò tantam esse unquã fiduciam facilitatis uelim, ut nõ breue saltem tempus, quod nusquam ferè deerit, ad ea quæ dicturi sumus, despiciẽda sumamus. quod quidẽ in iudicijs ac foro datur semper. Neque enim quisq̃ est, qui causam, quã non didicerit, agat. Declamato
quoq; res + quosdã peruersa ducit ambitio, ut exposita cõtrouersia, protinus dicere uelint: quin etiã, quod est in primis friuolum ac scenicum uerbum petant, quo incipiãt. Sed tam contumeliosos in se ridet inuicem eloquentia: & qui stul
uidentur tis eruditi uideri uolunt, stulti eruditis + iudicãtur. Si qua tamen fortuna tam subitã fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio: & uis omnis intendenda rebus, & in præsentia remittendũ aliquid ex cura uer
Tum borum, si sequi utrunq; nõ dabitur. + Tamen & tardior
pronun-

pronunciatio moras habet, et suspẽsa ac ueluti dubitãs ora
tio, ut tamen deliberare, nõ hæsitare uideamur. Hoc dum
egredimur è portu, si nos nõdum aptatis satis armamẽtis
aget uẽtus. Deinde paulatim simul eũtes aptabimus uela,
et disponemus rudẽtes, & impleri sinus optabimus. Id po
tius, quàm se inani uerborum torrenti dare, quasi tempe-
statibus, quò uolent, auferendum. Sed non minore studio
cõtinetur hæc facultas, quàm paratur. Ars enim semel per
cepta non rapitur. Stylus quoq; intermißione paulum, ad
modum de celeritate perdit: promptũ hoc & in expedito
positum exercitatione sola cõtinetur. Hac ut sic optimum
est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de
quorum simus iudicio atque opinione soliciti: rarum est
enim, ut satis se quisq; uereatur. uel soli tamen dicamus po
tius, quàm non omnino dicamus. Est alia exercitatio cogi-
tandi, totasq; materias uel silentio, dum tamen ✝ dicat in- quasi dicat,
tra se ipsum persequendi, quæ nullo non tempore locoq;, contra se
quando non aliud agimus, explicari potest: & est in par- ipsum
te utilior, quàm hæc proxima. Diligentius enim componi
tur quàm illa, in qua contextum orationis intermittere ue
remur. rursus ✝ illa prior plus confert, uocis firmitatẽ, oris in alia plus
facilitatem, motũ corporis, qui & ipse, ut dixi, excitat ora- prior
torem, & iactationem manus, pedis supplosionem, sicut
caudæ leones facere dicuntur, hortatur. Studendum uerò
semper, & ubiq;. ✝ Neq; uerò tam ullus est dies occupa- Neq; enim
tus, ut nihil lucratiuæ, ut Cicero Brutũ facere tradit, ope- fere
ræ ad scribendum, aut ad legendũ, aut dicendum rapi ali-
quo momento temporis poßit. Siquidem C. Carbo etiã in
tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi. Ne id
quidem tacẽdum est, quod eidem Ciceroni placet, nullum
nostrum

nostrum usquam negligentem esse sermonem, quicquid loquemur, ubicunq;, sit pro sua scilicet portione perfectum. Scribendum certè nunquam est magis, quàm cum multa dicemus ex tempore. Ita enim seruabitur pondus, & innatans illa uerborum facilitas in altum reducetur: sicut rustici proximas uitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducunt, ut inferiores penitus descẽdendo firmentur. Ac nescio an utrũq; cũ cura & studio fecerimus, inuicem prosit, ut scribendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Sribendũ ergo, quoties licebit: si id nõ dabitur, cogitandum: ab utroq; exclusi, debent tamen animiti, ut neq; deprehensus Orator, neq; litigator destitutus esse uideatur. Plerunq; autem multa agentibus accidit, ut maximè necessaria & utiq; initia scribant: cætera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrãt. Quod fecisse M. Tullium cõmentarijs ipsius apparet. sed feruntur aliorũ quoq;, & inuenti fortè, ut eos dicturus quisq; composuerat, & in libros digesti: ut causarum quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi de quibus loquor cõmentarij, ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriã posteritatis uideãtur compositi. Nam Ciceronis ad præsens modò tempus aptatos libertus Tyro contraxit. Quos non ideo excuso, quia non probẽ, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio hanc breuem annotationem, libellosq; qui uel manu teneantur, et ad quos interim respicere fas sit. Illud quod Lænas præcipit, displicet mihi, + q̃ scripserimus, in summas siue cõmentarios & capita conferre. Facit enim & discendi negligentiã hæc ipsa fiducia, & lacerat ac deformat orationem. Ego aũt ne scribendum quidem puto, quod

ne in his quæ scripserimus, uel ĩ summas, siue in commentarios

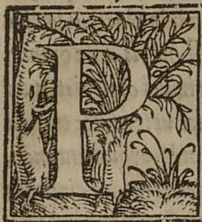

quod simus memoria prosecuturi. Nam hoc quoq; accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat præsentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrunque animus æstuat, cùm & scripta perdit, & non quærit noua. Sed de memoria destinatus est proximo libro locus, nec huic parti subiungẽdus: quia sunt alia prius nobis dicẽda.

M. FAB. QVINT. LIbri Decimi finis.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber XI.

Præfatio, & de aptè dicendi. Cap. I.

ARATA, sicut superiore libro, continetur facultate scribendi cogitandiq;, & ex tempore etiam cùm res poscet orandi, proxima est cura, ut dicamus aptè, quam uirtutẽ elocutionis quartã Cicero demonstrat: quæq; est, meo quidem iudicio, maximè necessaria. Nã cùm sit ornatus orationis uarius & multiplex, conueniatq; alius alij, nisi fuerit accommodatus rebus atq; personis, nõ modò nõ illustrabit eam, sed etiam destruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodest, esse uerba & latina, & significãtia, et nitida, figuris etiã numerisq; elaborata, nisi cũ his in quæ Iudicẽ duci formariq; uolumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in causis, † limitatumq; grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum con

ſum cõcitatis, trux atq; uiolentum iucundis adhibeamus? ut monilibus, et margaritis, ac ueſte longa, quæ ſunt ornamenta fœminarum, deformentur uiri? nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari poteſt auguſtius, fœminas deceat. Hunc locũ Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perſtringit: neq; tamen uideri poteſt quicquã omiſiſſe, dicendo non omni cauſæ, nec auditori, nec perſonæ, nec tempori cõguere oratioois unũ genus, nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Craſſus, cùm apud ſummos Oratores hominesq; eruditiſsimos dicat, ſatis habet partẽ hanc uelut notare inter agnoſcentes. Et hic Cicero alloquens Brutum, teſtatur eſſe hæc ei nota, ideoq; breuius à ſe dici, quãquam ſit fuſius locus, tractetur q; à Philoſophis latius. Nos inſtitutionem profeſſi, non ſolum ſcientibus iſta, ſed etiam diſcentibus tradimus, ideoq; paulo pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum ſit nobis ante omnia, quid cõciliando, docendo, mouendo iudici cõueniat, quid quaq; parte orationis petamus. Ita nec uetera, nec translata, aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumentando, tractabimus: neque decurrentis contexto nitore circuitus ubi diuidenda erit cauſa, & in partes ſuas digerenda, neque humile, atq; quotidianũ ſermonis genus, & compoſitione ipſa diſſolutũ epilogis dabimus: nec iocis lachrymas, ubi opus erit miſeratione, ſiccabimus. Nam ornatus omnis non tam ſua, quàm rei, cui adhibetur, conditione conſtat: nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc aptè dicere, non elocutionis tantũ genere conſtat, ſed eſt cum inuentione cõmune: Nam ſi tãtum habent etiam uerba momentum, quanto res ipſæ maius? Quarum quæ eſſet obſeruatio, ſuis locis ſubinde ſubiecimus. Illud eſt dili

gentius

gentius docendū, cum demum dicere aptè, qui non solum quid expediat, sed etiam quid deceat inspexerit. Nec me fugit plerunq; hæc esse coniūcta. Nam quod decet, ferè prodest, neq; alio magis animi iudicū conciliari, aut si res in contrarium tulit, alienari solent. Aliquando tamen & hæc dissentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipsam utilitatem uincet quod decet. Nam quis nescit nihil magis profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quàm si esset usus illo iudiciali genere defensionis, & oratione summissa cōciliasset Iudicum animos sibi, crimenq; ipsum solicitè redarguisset? Verū id minime eum decebat, ideoq; sic egit, ut qui pœnam suam honoribus summis esset æstimaturus. Maluit enim uir sapientißimus quod superesset ex uita sibi perire, quàm quod præterisset. Et quādo ab hominibus sui temporis parum intelligebatur, posterorum se iudicijs reseruauit, breui detrimento iam ultimæ senectutis æuum seculorum omnium cōsecutus. Itaq; quamuis Lysias, qui tum in dicēdo præstantißimus habebatur, defensionem unus illi scriptam obtulisset, uti ea noluit, cùm bonam quidem, sed parum sibi conuenientem iudicasset. Quo uel solo patet, non persuadendi, sed bene dicendi finem in Oratore seruandum, cùm interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc utile absolutioni, sed (quod est maius) homini fuit. Et nos secundū communem potius loquendi cōsuetudinem, quam ipsam ueritatis regulā diuisione hac ūtimur, ut ab eo quod deceat utilitatem separemus: nisi forte prior ille Africanus, qui patria cedere, quàm cùm Tribuno pleb. humilimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi uidetur consuluisse. Aut Pub. Rutilius, uel cùm illo penè Socratico genere defensionis est usus, uel cùm reuocante

Q cùm

cum P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maximè
cõduceret nesciebat. Hi uerò parua illa, quæ abiectißimus
quisq; animus utilia credit, si cum uirtute cõferantur, de-
spicienda iudicauerunt, ideoq; perpetua seculorũ admira
tione celebrãtur. Neq; nos simus tam humiles, ut quæ lau-
damus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunq; discrimen,
raro admodum euenit. Cæterũ idem fere, ut dixi, in omni
genere causarũ & proderit & decebit. Est autem quod
omnes, & semper, & ubiq; persuadere ac dicere honestè,
honesteq; facere deceat, cõtraq; neminem unquam ullo in
plura talia loco turpiter. Minora uerò, quæq; sunt ex medijs, + plerun
que sunt talia, ut alijs sint concedenda, alijs non sint. Aut
pro persona, tempore, loco, causa, magis ac minus, uel ex-
cusata debeant uideri, uel reprehendenda. Cùm dicamus
autem de rebus aut alienis, aut nostris, diuidenda est ratio
rerum, dum sciamus pleraq; neutro loco cõuenire. In pri-
mis enim omnis sui uitiosa iactatio est, eloquẽtiæ tamen in
Oratore præcipuè, affertq; audientibus non fastidiũ mo-
dò, sed plerunq; etiam odiũ. Habet enim mens nostra natu
ra sublime quiddam & erectum, & impatiens superioris.
Ideoq; abiectos aut submittẽtes se libẽter alleuamus, quia
hoc facere tanquam maiores uidemur, & quoties discessit
æmulatio, succedit humanitas. At qui se supra modũ extol-
lit, premere ac despicere creditur, nec tã se maiorẽ, quàm
minores cæteros facere. Inde inuident humiliores: nã hoc
uitium est eorũ, qui nec cedere uolunt, nec possunt conten
dere, rident superiores, improbãt bonos. Plerũq; uerò de-
prehendas arrogantiũ fallacem de se opinionem, sed in ue
ris quoq; sufficit cõscientia. Reprehensus est in hac parte
non mediocriter Cicero, quanquã is quidem rerum à se ge
starum

ſtarum maior, quàm eloquentiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plerunq; illud quoq; non ſine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat uſus adiutoribus in opprimenda cōiuratione, aut reſpondebat inuidiæ, cui tamen nō fuit par, ſeruatæ patriæ pœnā paſſus exilium, ut illorum quæ egerat in conſulatu frequens cōmemoratio poßit uideri non gloriæ magis, quam defenſioni data. Eloquentiam quidē cùm plenißimā diuerſæ partis aduocatis concederet ſibi nunq̄ inagēdo immodicè arrogauit. Illius ſunt enim: Siquid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quàm ſit exiguū. &: Nā quo minus ingenio poſſum, ſubſidio mihi diligentiā comparaui. Quinetiā contra Q. Cæcilium de accuſatore in Verrē conſtituendo, quàuis multū eſſet in hoc quoq; momēti, uter ad agendū magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatē magis illi detraxit, quàm arrogauit ſibi, ſeq; nō conſecutū, ſed omnia feciſſe ut poſſet eam conſequi, dixit. In epiſtolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen perſona, uerū de eloquentia ſua dicit. Et apertè tamē gloriari neſcio an ſit magis tolerabile, uel ipſa uitij huius ſimplicitate, quàm illa iactatione peruerſa, ſi abundās opibus, pauperem ſe neget, nobilis obſcurū, & potens infirmū, quàm ſi ſe diſertus imperitū planè & infantem uocet. Ambitioſißimū gloriandi genus eſt etiam deridere. Ab alijs ergo laudemur. Nā ipſos (ut Demoſthenes ait) erubeſcere etiā cùm ab alijs laudamur, decet. Neq; hoc dico nō aliquādo de rebus à ſe geſtis Oratori eſſe dicendū, ſicut eidem Demoſtheni pro Cteſiphonte, quod tamen ita emendauit, ut neceßitatē id faciendi oſtenderet, inuidiāq; omnem in eum regereret, qui hoc ſe coëgiſſet. Et M. Tullius ſæpe dicit de

oppressa coniuratione Catilinæ, sed modò id uirtuti senatus, modò prouidentiæ deorum immortalium aßignat, plerunq; contra inimicos atq; obtrectatores, plus uendicat sibi. Erant enim tuenda cùm obijcerentur. In carminibus utinam pepercisset, quæ non desierunt carpere maligni:

Tullij carmina.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. &,
O fortunatam natam me Consule Romam.

Et Iouem illum à quo in concilium Deorũ aduocatur, & Mineruam quæ eum artes edocuit, quæ sibi ille secutus quædam Græcorum exempla permiserat. Verùm eloquentiæ ut indecora iactatio, sic nonnunquã concedenda fiducia est. Nam quis reprehendat hæc? Quid putem? contemptũm ne me? non uideo nec in uita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid despicere poßit Antonius. Et paulò post apertius: An decertare mecum uoluit contentione dicendi? Hoc quidem beneficiũ est. Quid enim plenius? quid uberius, quàm mihi pro me & contra Antonium dicere? Arrogantes et illi, qui se iudicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse proponunt. Nam & inuiti Iudices audiunt præsumẽtem partes suas nec hoc Oratori cõtingere inter aduersarios, quòd Pythagoræ inter discipulos contigit, potest: Ipse dixit. Sed istud magis minùs ue uitiosum est pro personis dicentium. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, autoritate, quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut nõ hoc affirmationis genus temperandum sit aliqua moderatione, sicut omnia in quibus patronus argumentũ ex seipso petet, quod fuisset tumidius, si criminis loco esse negasset Cicero, equitis Romani esse filium se defendente. At ille fecit hoc etiam fauorabile, coniungendo cùm iudicibus dignitatem suam.

Equitis

Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neq; his iudicãtibus oportuit, nec defendentibus nobis. Impudens tumultuosa, iracunda, actio omnibus indecora, sed ut quisq; ætate, dignitate, usu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autẽ rixatores quosdam, neq; Iudicum reuerentia, neq; agendi more ac modo contineri. Ex quo ipso mentis habitu manifestũ fit, tam in suscipiendis, quàm in agendis causis nihil pensi habere. ✝Profert enim mores plerunq; oratio, et animi secreta detegit. Nec sine causa Græci prodiderunt, ut uiuat, quenq; etiam dicere, humiliora illa uitia, summissa adulatio, affectata scurrilitas in rebus ac uerbis parum modestis ac pudicis uilis pudor, in omni negocio neglecta autoritas, quæ ferè accidunt his, qui nimium✝aut blandi esse, aut riduli uolunt. Ipsum etiam eloquentiæ genus alios aliud decet. Nam neq; tam plenũ, & erectũ, & audax, & pereultum senibus conuenerit quàm pressum, & mitè, & limatũ, & quale intelligi uult Cicero etiã, cùm dicit orationem suam cœpisse canescere, sicut uestibus quoq;, non purpura coccoq; fulgentibus illa ætas satis apta sit. In iuuenibus & uberiora paulò, & penè periclitantia feruntur. At in iisdem siccum & solicitum, & contractũ dicendi propositum, plerũq; affectatione ipsa seueritatis inuisum est, quãdo etiam morum senilis autoritas immatura in adolescentibus creditur. Simpliciora militares decẽt. Philosophiam ex professo (ut quidam faciunt) ostentantibus, parum decori sunt pleriq; orationis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoque exquisitiora, & compositio numerosa tali propositio diuersa. Non enim solum illa lætiora, qualia à Cicerone dicuntur: Saxa atq; so-

Præ se fert

ut blandi ridiculi esse uolunt

litudines uoci respondent, sed etiam illa quanquam p! sanguinis. Vos enim iam Albani tumuli, atq; luci, uos inquam imploro atq; testor, uosq; Albanorum obrutæ aræ, sacrorum Populi Rom. sociæ & æquales, non conueniant barbæ illi atq; tristitiæ. At uir ciuilis uereq; sapiens, qui se non ociosis disputationibus, sed administrationi Reipublicæ dediderit, à qua longißimè isti qui Philosophi uocantur, recesserunt: omnia quæ ad efficiendũ oratione quod proposuerit ualent, libenter adhibebit, cùm prius quod honestum sit, efficere in animo suo cõstituerit. Est quod principes deceat, alijs non cõcesseris. Imperatorum ac triumphalium separata est aliqua ex parte ratio eloquentiæ, sicut Pompeius abunde disertus rerum suarũ narrator; & hic qui bello ciuili se interfecit Cato, eloquẽs Senator fuit. Idem dictum sæpe in alio liberum, in alio furiosum, in alio superbum est. Verba aduersus Agamemnonem à Thersite habita ridentur: da illa Diomedi, alijs'ue cui pari, magnum animum ferre præ se uidebuntur: Ego te, inquit, consulem putem L. Crassus Philippo, cùm tu me non putes senatorem? Vox honestißimæ libertatis, non tamen ferres quencunq; dicentẽ. Negat se magni facere aliquis Poëtarum, utrum Cæsar ater an albus homo sit, insania. Verte, ut idem Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. Maior in personis obseruatio est apud comicos tragicosq;. Multis enim utuntur, & uarijs. Eadem & eorum qui orationes alijs scribebant, fuit ratio, & declamantium est. Non enim semper ut aduocati, sed plerunque ut litigatores dicimus. Verumetiam in his causis quibus aduocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. Vtimur enim fictione personarum, & uelut ore alieno loquimur dandiq;

Sunt his quibus uocem accõmodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris? Vt adeas, tantum dabis. Quid fortius illo? Cuius inter ipsa uerberum supplicia una uox audiebatur, ciuis Romanus sum. Quàm dignæ Milonis in peroratione ipsa uoces eo uiro, qui pro Republica seditiosum ciuem toties compescuisset? quiq; insidias uirtute superasset? Denique non modò quot in causa, totidem in prosopopœia sunt uarietates, sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, fœminarũ, pupillorum, mutarum etiam rerũ aßimulamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadẽ in his pro quibus omnibus agemus, obseruanda sunt. Aliter enim pro alio sæpe dicendũ est, ut quisq; honestus, humilis, inuidiosus, fauorabilis erit, adiecta propositorum quoq;, & anteactæ uitæ differentia. Iucundißima uerò in Oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoq; diuersa bonum uirum decent, malos odisse, publica uice commoueri, ultum ire scelera & iniurias, & omnia, ut in initio dixi, honesta. Nec tantum quis, & pro quo, sed etiam apud quem dicas, interest. Facit enim & fortuna discrimen, & potestas, nec eadem apud principem, magistratũ, Senatorem, priuatum + tamen liberũ ratio est, nec eodem sono publica iudicia, tantum & arbitrorum disceptationes aguntur. Nam ut orantem pro capite solicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandum orationem quasi machinæ, ita in paruis rebus iudicijsq; uana sint eadem. Rideaturq; meritò qui apud disceptatorẽ de re leuißima sedens dicturus, utatur illa Ciceronis cõfeßione, non modò se animo commoueri,

ſed etiam corpore ipſo perhorreſcere. Quis uerò neſciat quanto +quin aliud dicẽdi genus poſcat grauitas ſenatoria, aliud uita +aura popularis? cùm etiã ſingulis iudicantibus nõ idem apud graues uiros, quod leuiores, non idem apud eruditũ, quod militarem ac ruſticũ deceat: ſitq; nonnunquã ſummittenda & contrahenda oratio, ne iudex eam uel intelligere, uel capere non poſsit. Tempus quoq; ac locus egent obſeruatione propria. Nam & tempus tum lætũ, tum triſte, tum liberum, tum anguſtum eſt. Atqui ad hæc omnia componendus Orator, & loco publico priuatóne, celebri an ſecreto, aliena ciuitate an tua, in caſtris deniq; an foro dicas, intereſt plurimum, ac ſuam quicq; formam, & proprium quendam modum eloquentiæ poſcit. Cùm etiam in cæteris actibus uitæ non idem in foro, curia, campo, theatro, domi facere conueniat, & pleraq; quæ natura nõ ſunt reprehendenda, atque ideo interim ſunt neceſſaria, alibi quàm mos permiſerit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quãto plus nitoris & cultus demonſtratiuæ materiæ, ut ad delectationẽ audientium cõpoſitæ, quàm quæ ſunt in actu & contentione, ſuaſoriæ iudicialesq; permittãt. Hoc adhuc adijciendũ, aliquas etiam quæ ſunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant, effici conditione cauſarum. An quiſquam tulerit reum in diſcrimine capitis, præcipuè qui apud uictorẽ & principẽ, pro ſe ipſe dicat, frequenti translatione, fictis & repetitis ex uetuſtate uerbis, compoſitione quæ ſit maximè à uulgari uſu remota, decurrentibus periodis, quàm lætiſsimis iocis ſententijsq; dicentem? Non perdant hæc omnia neceſſariũ periclitanti ſolicitudinis colorem, petendumq; etiam innocentibus miſericordiæ auxilium. Cõmoueatur ne quiſquã eius fortuna quem

tumidum,

tumidum, ac sui iactantem, & ambitiosum institorem eloquentiæ in ancipiti sorte uideat? non, imò oderit reum uerba aucupantem, & anxiũ de fama ingenij, & cui esse diserto uacet. Quod mirè M. Cælius in defensione causæ qua reus de ui fuit, comprehendisse mihi uidetur: Ne cui uestrum, atque etiam omnium qui ad rem agendam adsunt, mens uultus molestior, aut uox immoderatior aliqua, aut deniq;, quod nimium est, iactantior gestus fuisse uideatur. Atqui sunt quædam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ. Sententiolis ne flendũ erit? epiphonemata, aut enthymemata exorabunt? non quicquid meris adijcietur affectibus omnes eorum diluet uires, & miserationem securitate laxabit? Age, si de morte filij sui, uel iniuria (quæ morte sit grauior? dicẽdum patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expositionis, quæ contingit sermone puro atq; dilucido, quæret breuiter ac significãter, ordinem rei protulisse contentus, aut argumenta diducet in digitos, & propositionum ac partitionũ captabit leporem? & ut plerũq; in hoc genere moris est, intentione omni remissa loquatur? Quò fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ substiterint? unde se in medium tam secura obseruatio artium miserit? Non ab exordio usq; ad ultimum uocem continuus quidam gemitus, & idem tristitiæ uultus seruabitur? siquidem uolet dolorẽ suum etiam in audientes transfundere, quem si usquam remiserit, in animum iudicantium non reducet. Quod præcipuè declamantibus (neq; enim me pœnitet ad hoc quoq; opus meum, & curam susceptorum semel adolescentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur affectus, quos non ut aduocati, sed ut paßi subimus. Cùm etiam hoc ge-

Institor eloquentiæ qualem Cicero et Lucanus Curionẽ fuisse dicunt, qui linguã uenalẽ habuisse & iactasse fertur.

nus simulari litiū soleat, cùm ius mortis à senatu quidam, uel ob aliquam magnam infelicitatem, uel etiam pœniten tiam petunt, in quibus non solum cantaret quod uitium † peruasit, aut lasciuire, sed ne argumentari quidem, nisi mixtis, & quidem ita, ut in ipsa probatione magis emi neant, affectibus decet. Nā qui intermittere in agendo do lorem potest, uidetur posse etiam deponere. Nescio tamen an huius de quo loquimur, decoris custodia maximè cir ca eos, contra quos dicimus, examinanda sit. Nam sine du bio in omnibus statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas lubenter descēdisse uideamur: Ideoq; mihi illud Craßij Seueri non mediocriter displicet: Dij boni uiuo, et quo me uiuere iuuet, Asprenatem reum uideo. Non enim iusta ex causa uel necessaria uideri potest postulasse eum, sed quadam accusandi uoluptate. Præter hoc tamē, quod est commune, propriam moderationem quædam causæ desiderant. Quapropter & qui curationem bonorum pa tris postulabit, doleat eius ualetudine, & quamlibet gra uia filio pater obiecturus, miserrimam sibi ostendat esse hanc ipsam neceßitatem, nec hoc paucis modò uerbis, sed toto colore actionis, ut id eum nō dicere modò, sed etiam uerè dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor ira scatur unquam, ut non remaneant amoris uestigia, & sa cra quædam patris eius memoria. Iam quomodo contra abdicantem patrem, quærentē uxorem, agi causam opor teret, in libro, ut arbitror, septimo dixi. Quando etiam ad uocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo prooemij præ cepta sunt, continet. Esse & in uerbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubium est. Vnum iam igitur huic lo co, quod est sanè summæ difficultatis, adijciendum uide

tur,

[Margin: persuasit]

[Margin: Accusator est qui cōsiderter de criminationibus sese effert, ait Seneca. Qui uero accusat, sed ad id grauatè admodū descendit, calumniā is omnem facile euitabit.]

tur, quibus modis ea quæ sunt natura parũ speciosa, quæque non dicere, si utrumlibet esset liberum, maluissemus, non tamen sint indecora dicentibus. Quid asperiorem habere frontem, aut quid aures hominum magis respuunt, quàm cùm est filio filij'ue aduocatis in matrem perorandum? Aliquando tamen necesse est, ut in causa Cluentij Habiti. Sed non semper illa uia qua contra Sasiam Cicero usus est, non quia nõ ille optimè, sed quia plurimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaque illa cùm filij caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen quæ sola supererant, diuinè Cicero seruauit. Primùm ne obliuisceretur reuerentiæ, quæ parẽtibus debetur: deinde ut repetitis altius causis, diligẽtißimè ostenderet, quàm id quod erat in matrem dicturus, non oporteret modò fieri, sed etiam necesse esset. Primáque hæc expositio fuit, quanquam ad præsentem quæstionem nihil pertinebat, adcò in causa difficili atque perplexa, nihil prius intuendum credidit, quàm quid deceret. Fecit itaque nomen parentis no filio inuidiosum, sed ipsi in quam dicebatur. Potest tamen aliquando mater & in re leuiore, aut minus infesta contra filium stare, tum lenior atque summißior decebit oratio. Nam & satisfaciendo, aut nostram minuemus inuidiam, aut etiam in diuersum eam transferemus, etsi grauiter dolere filiũ palàm fuerit, credetur abesse ab eo culpam, fietq; ultrò miserabilis. Auertere quoq; in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur, & omnia nos passuros, nihil asperè dicturos testandum, ut etiam si non possumus non conuiciari, nolle uideamur. Etiã si quid obijciendũ erit, officiũ est patroni, ut id filio inuito, sed fide cogẽte facere + credatur. Ita poterit uterq; laudari

Consilium Ciceronis in aduocatione filij contra matrẽ.

ducatur

Hoc est cũ solutus legib. paternis quasi alienus fieri cœpit. Rarò enim est ut filius quandiu in patris potestate est, contra eum actionem intendat.

laudari quod de matre dixi, de utroq; parente accipiendũ est. Nam inter patres etiã filiosq́;, cùm interuenisset emancipatio, litigatum scio. In alijs quoq; propinquitatibus custodiendũ est, ut inuiti, & necessariò, & parcè iudicemur dixisse, magis autem aut minus, ut cuiq; personæ debetur reuerentia. Eadem pro libertis aduersus patronos obseruantia, et ut semel plura complectar, nunquam decebit sic aduersus tales agere personas, quomodo cõtra nos agi ab hominibus conditionis eiusdem iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquando etiam dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiam ambitiosos putet. Itaq; Cicero, quanquã erat in Cottam grauißimè dicturus, neq; aliter agi P. Opij causa poterat, longa tamen præfatione excusauit officij sui necesitatem. Aliquãdo etiam inferioribus, præcipuéq; adolescẽtulis parcere, aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracinum, ut eum non inimicè corripere, sed penè patriè monere uideatur. Nam & iuuenis, & nobilis, & non iniusto dolore uenerat ad accusandum. Sed in his quidem in quibus uel Iudici, uel etiam aßistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor, illic plus difficultatis, ubi ipsos contra quos dicimus, ueremur offendere.

Offensiõis metus quomodo corrigendus.

Duæ simul huiusmodi personæ Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis Seruijq; Sulpitij, quàm decenter tamen Sulpitio cùm omnes conceßisset uirtutes, scientiam petendi consulatus ademit. Quid enim aliud esset, quo se uictum homo nobilis, & iuris antistes magis ferret? Vt uerò rationem defensionis suæ reddidit, cùm se studuisse petitioni Sulpitij contra honorem Murenæ, non idem debere, accusationi contra ca

ira caput diceret? Quàm molli autem articulo tractauit Catonem? Cuius naturam summè admiratus, nõ ipsius uitio, sed Stoicæ sectæ, quibusdam in rebus factam duriorem uideri uolebat, ut inter eos non forensem contentionẽ, sed studiosam disputationem crederes incidisse. Hæc est profectò ratio, & certißimum præceptorum genus, illius uiri obseruatio, ut cùm aliquid detrahere salua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc solo uel minus peritum, quàm in cæteris, adiecta, si poterit fieri, etiã causa, cur ita sit, uel paulo pertinaciorem, uel credulum, uel iratum, ue impulsum ab alijs. Hoc illis cõmune remediũ est, si in tota actione æqualiter appareat non honor modò, sed etiam charitas: præterea causa sit nobis iusta sic dicendi, neq; id moderatè tantum faciamus, sed etiam necessariò. Diuersum ab hoc, sed facilius, cùm hominum, aut alioqui turpium, aut nobis inuisorum, quædam facta laudanda sunt. ✝ Decet enim rem ipsam probare in qualicunq; persona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio, inimicißimis antea sibi hominibus, & in quos orationes etiam scripserat. Verùm causa iusta fit fatendo, nõ se de ingenij fama, sed de fide esse solicitũ: Difficilior ✝ enim ratio in iudicio Cluentiano fuit, cùm Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cuius egerat causam: Verùm illud elegantißimè, cùm eorum à quibus ipse productus esset preces, tum etiam adolescentiam suã excusat, detracturus alioquin plus autoritatis, si in causa præsertim suspecta, se cũ esse qui temerè nocentes reos susciperet, fateretur. Apud iudicẽ uerò, quod aut propter alienum cõmodum in causa quam susceperimus, aut suum ut persuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditißima. Fiducia enim iustitiæ eius, non causæ, nihil nos timere

At Aristoteles difficilimũ esse putauit, laudare illaudatũ uirum.

Licet

timere simulabimus. Ipse erit gloria inflãdus, ut tanto clarior futura sit fides, ac religio in pronunciando, quanto minus uel + offensæ, uel utilitati suæ indulserit. Hoc modo & apud eos à quibus appellatum erit (si forte ad eosdem remittentur) adijcienda ratio uel necessitatis alicuius, si id causæ cædit, uel erroris, uel suspicionis. Tutissimum ergo pœnitentiæ confessio, & satisfactio culpæ, perducendusq; omni modo Iudex ad iræ pudorem. Accidit etiam nonnunquam eandem causam de qua pronunciauit, ut cognoscat iterum tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem disputaturos de illius sententia non fuisse. Neque enim emendari ab alio quàm ipso fas esse. Cæterum ex causa ut quæq; permittet, aut ignorata quædã, aut defuisse testes, aut quod timidissime, et si nihil aliud plane fuerit, dicendum est, patronos non satis fecisse. Succurret etiam si apud alios Iudices agetur, ut in secunda assertione, aut in Centum uiralibus iudicijs duplicibus parte uicta, decentius erit, quoties contigerit seruare iudicum pudorem, de qua re latius in probationum loco dictum est. Potest euenire, ut in alijs reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus, ut obijcit Tubero Q. Ligario, quòd in Africa fuerit. Et ambitus + quidam damnati recuperandæ dignitatis gratia, reos eiusdem criminis detulerũt, ut in scholis luxuriantem patrem, luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id quàm decenter fieri possit, equidem non inuenio, nisi aliquid reperiatur quo intersit persona, ætas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuuenem se patri hæsisse, illum à senatu missum, non ad bellum, sed ad frumentum coëmendum ait, + ut primum licuerit à partibus recessisse: Ligarium & perseuerasse, & nõ pro Cn. Pompeio, inter quem & Cæsarem

offenderit

qui

aut ut primum

dignũ

dignitatis fuerit contentio, cùm saluam uterq; Rempublicam uellet, sed pro Iuba atque Afris inimicißimis populo Romano stetisse. Cæterum uel facillimum est ibi alienam culpam accusare, ubi fateris tuam. Verum id iam iudicis est, non actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim uideri satis emendatus, qui in odium eorum in quibus errauerat, ipse conuersus est. Sunt enim quidam qui hoc natura ipsa rei nō indecens faciūt, ut cùm pater ex meretrice natum, quod amet meretricem in matrimonium, abdicat. Scholastica materia, sed non quæ non poßit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet, uel quòd omnium sit uotum parentū, ut honestiores quàm sint ipsi liberos habeant. Nam & filia nata meretrix eam mater pudicā esse uoluisset. Vel quòd humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere) uel quòd non habuerit patrem qui moneret, quin eo minus faciendū filio fuisse, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ neceßitatem, ne denique legem quandam suis quoque subinde liberis daret, & credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitudo quam nunc hic pater ferre non poßit: Alia præterea. Neque enim nunc declamamus, sed ostendimus nonnunquam posse ipsis incommodis dicentem bene uti. Illic maior æstus, ubi quis pudenda quæritur, ut stuprum, præcipuè in maribus, aut os profanatum, non dico, si loquatur ipse (nam quid aliud ei quàm gemitus ac fletus, & execratio uitæ cōueniat? ut Iudex intelligat potius dolorē, illum q̄ audiat) sed patrono quoq; per similes affectus eundum erit, quia hoc iniuriæ genus uerecundius inest paßis q̄ ausis. Molliēda est in plerisq; alio colore asperitas orationis,

Color productu & tractatione quę optima esse potest ad aliquid cōficiendum in oratione.

ut Cicero de proscriptorum liberis fecit: Quid enim crudelius, quàm homines honestis parētibus ac maioribus natos à Repub. submoueri? Itaq; durū id esse summus ille tractandorum animorum artifex confitetur, sed ita legib. Syllæ † cohærere statum ciuitatis affirmat, ut his solutis stare ipsa non poßit. Assecutus itaq; est, ut aliquid eorū quoque causa uideretur facere cōtra quos diceret. Illud etiam iocis monui, quàm * turpis esset futuræ insectatio, & ne in totos ordines, aut gentes, aut populos petulantia incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædā de uniuerso genere aliquorum hominum dicere, uel libertinorum, uel militum: uel publicanorum, uel similiter aliorum, in quibus omnibus commune remediū est, ut ea quæ lædunt, non libenter tractare uidearis, nec in omnia impetum facias, sed in id quod expugnandum est, & reprehendens, alia laude compenses. Si milites cupidos dicas esse, nō mirum, quod periculorum ac sanguinis maiora sibi deberi præmia putent, eosdem petulantes, & hoc fieri quod bellis magis quàm paci assueuerint. Libertinis detrahenda est autoritas, licet his testimonium reddere industriæ, per quam exierint de seruitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero uariè detracturus Græcis testibus fidem, doctrinam his concedit ac literas, seq; eius gentis amatorem esse profitetur. Sardos contemnit, Allobrogas ut hosteis insectatur, quorū nihil tunc cùm diceretur, parum aptū, aut remotum cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi solet, si qua est rei inuidia, si asperum dicas nimium seuerum, iniustum persuasione labi, pertinacē ultra modum tenacē esse propositi, plerunq; uelut ipsos coneris ratione uincere, quod est mollißimū. Indecorum est super

† contineri

* Turpis.) Nā teste Demosthene, nullus propter fortunæ aut naturæ incommodum subsannari aut contemni debet: & qui in hac re ostendūt quàm sint ingeniosi hos ad omnia uitia quàm propensissimos esse.

super hæc omne nimium, ideoq; etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modò quoq; temperetur, gratiã perdit. Cuius rei obseruatio iudicio magis quidam sentiri, quàm præceptis tradi potest, quantum satis sit, & quantum recipiant aures. Non habet hæc res mensurã, & quasi pondus, quia ut in cibis alia alijs magis complent. Adijciendum etiam breuiter uidetur, quod ferè dicendi uirtutes diuersissimæ, non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit id esse optimum, quod cùm te facilè credideris consequi imitatione non poßis. Alio uerò non se id egisse, ut ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo. Quod potest pugnare inter se uideri. Verũ utrunque ac meritò laudatur. Causa enim modò distat, quia simplicitas illa, & uelut securitas inaffectatæ orationis, mirè tenues causas decet. Maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In utroq; eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent, neutrum qui intelligunt.

De Memoria. Cap. II.

MEmoriam quidã naturæ modò esse munus existimauerunt, estq; in ea non dubiè plurimum, sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur, & totus de quo diximus, adhuc inanis labor, nisi cæteræ partes hoc uelut spiritu continentur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustraq; docemur, si quicquid audimus, præterfluat, & exemplorum, legum, responsorũ, dictorum, beneq; factorum, quæ uelut quasdam copias, quibus abundare, quasq; in promptu semper habere debet Orator, eadem illa uis repræsentat. Neq; immeritò thesaurus hic eloquentiæ di-

Memoria eloquentiæ thesaurus.

citur. Sed non firmè tantum continere, uerumetiam citò percipere multa acturos oportet, nec quæ scripseris modò iterata lectione complecti, sed in cogitatis quoq; rerum ac uerborum contextum sequi, & quæ sint ab aduersa parte dicta meminisse, nec utiq; eo quo dicta sunt ordine refutare, sed opportunis locis ponere. Quid extemporalis oratio? non alio mihi uidetur mentis uigore constare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi sumus intuenda sunt. Ita cùm semper cogitatio ultra id quod est longius quærit, quicquid interim reperit, quodãmodo apud memoriam deponit, quod illa quasi media quædam manus acceptum ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandũ, quid sit quod memoriam faciat, quanquam pleriq; imprimi quædã uestigia nostro animo, quæ uelut in ceris anulorum signa seruentur, existimãt. Neq; ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorem firmioremq; memoriam fieri putem. Eius autem quod ad animũ pertinet, magis admirer naturam, subitò res uetustas tanto ex interuallo repetitas reddere se & offerre, nec tantum requirentibus, sed etiam sponte interim, nec uigilantibus, sed etiam quiete compositis magis, eoq; illa quoque animalia quæ carere intellectu uidemus, meminerũt & agnoscunt, & quamlibet longo itinere diducta, ad assuetas sibi sedes reuertuntur. Quid? non hæc uarietas mira est? excidere proxima, uetera inhærere? hesternorum immemores acta pueritiæ recordari? Quid? quod quædã requisita se occultant, & eadem fortè succurrunt, nec manet semper memoria, sed aliquando etiam redit. Nesciretur tamen quanta uis esset eius, quanta diuinitas illa, nisi in hoc lumen orandi uim extulisset: non enim rerum modò, sed etiam uerborum

autem

gyris

Ea aũt quæ ad animum pertinent, magis admirere.

Vires & effectus memoriæ

rum

rum ordinem præstat, nec ea pauca cōtexit, sed durat prope in infinitum, & in longißimis actionibus prius audiendi patientia, quàm memoriæ fides deficit. Quod & ipsum argumentum est, subesse artem aliquam, iuuariq; ratione naturam, cùm idem docti facere, illud indocti & inexercitati non possumus. Quanquā inuenio apud Platonem obstare memoriæ usum literarū, uidelicet quod illa quæ scriptis reposuimus, uelut custodire desinimus, & illa securitate dimittimus. Nec dubium est quin plurimū in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminū à prospectu rerum quas intuetur, non auersa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies scribimus ediscendi causa, cogitatione ipsa contineat. Artem autem memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides, cuius uulgata fabula est, cùm pugili coronato carmen, quale cōponi uictoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegata ei pecuniæ pars est, quod more Poëtis frequentißimo digressus in laudes Castoris & Pollucis exierat, quapropter partem ab his+ capere, quorum facta celebrasset, iubebatur, & persoluerūt, ut traditū est. Nam cùm esset grande conuiuium in honorem eiusdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides nuncio est excitus, quod eum duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modum dicebantur, & illos quidem non inuenit, fuisse tamē gratos erga se, exitu cōperit. Nā uix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit, atq; ita+ contudit, ut non ora modò oppressorum, sed membra etiam omnia requirentes ad sepulturam propinqui nulla nota possent discernere. Tū Simonides dicitur memor ordinis quo quisq; discubuerat, corpora suis reddidisse. Est aūt magna inter autores dissensio, Glaucóne Carystio, an Leocrati,

In Euthyphrone.

Eadem prodidit Cicero.

petere

confudit.

an Agatharcho, an Scopæ ſcriptū ſit id carm[illegible] Pharſali fuerit hæc domus, ut ipſe quodā loco ſig[illegible] Simonides uidetur, atq; Apollodorus, & Eratoſt[illegible] Euphorion, & Lariſſeus Eurypylus tradid[illegible] Cranone ut Apollas Callimachus, quē ſecutus C[illegible] hanc ſāmam latius fudit. Scopam nobilem Theſſalū perijſſe in eo conuiuio conſtat, adijcitur ſororis filius, putant & ortos pleroſq; ab illo Scopa, qui maior ætate fuerit: Quanquam mihi totum de Tyndaridis fabuloſum uidetur. Neq; omnino huius rei meminit uſquam Poëta ipſe, profectò non taciturus de tanta ſua gloria. Ex hoc Simonidis facto, notatum uidetur iuuari memoriā ſignatis animo ſedibus, idq; credere ſuo quiſq; experimento. Nam cùm in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiā quæ in his fecerimus reminiſcimur, perſonæq; ſubeunt, nonnunquā tacitæ quoq; cogitationes in mentē reuertuntur. Nata eſt igitur, ut in pleriſq;, ars ab experimento. Loca diſcunt quàm maximè ſpatioſa, multa uarietate ſignata, domum fortè magnam, & in multos diductam receſſus. In ea quicquid + notabile eſt, animo diligenter affigitur, ut ſine cunctatione ac mora parteis eius omneis cogitatio poßit percurrere. Et primus hic labor eſt, non hærere in occurſu. Plus enim quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliam memoriam adiuuet. Tum quæ ſcripſerunt, uel cogitatione cōplectuntur, & alio ſigno quo moneantur notāt: quod eſſe uel ex re tota poteſt, ut de nauigatione, militia, uel ex uerbo aliquo. Nam etiā excidētes, unius admonitione uerbi in memoriam reponuntur. Sit autem ſignum nauigationis, ut ancora militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; digerunt, primum ſenſum uel locum ueſtibulo

Tyndaridæ, Tyndari filij Caſtor et Pollux.

nobile

bulo quasi aßignant, secundum atrio, tum impluuia circumeunt, nec cubiculis modò aut exedris, sed stratis etiã, Exedra.
similibusq; per ordinem cõmittunt. Hoc facto cùm est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recensere, & quod cuiq; crediderunt, reposcunt, & eorum imagine admonentur: ut quamlibet multa sint, quorum meminisse oporteat, fiant singula connexa quodam choro, ne errent coniungentes prioribus sequentia solo ediscendi labore. Quod de domo dixi & in operibus publicis, et in itinere longo, ut urbiũ ambitu, & picturis fieri potest. Etiam fingere sibi has imagines licet. Opus est ergo locis, quæ uel finguntur, uel sumuntur, imaginibus, uel simulachris, quæ utiq; fingenda sunt. Imagines notæ sunt, quibus ea quæ ediscenda sunt, notamus, ut quomodo Cice. dicit, locis pro cera, simulachris pro literis utamur. Illud quoq; ad uerbum ponere optimũ fuerit. Locis est utendũ multis, illustribus, expl catis, modicis, interuallis: Imaginibus+ aliquid agen- autem
tibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeriterq; percurrere animũ poßint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in duodecim signis, per quæ Sol meat, trecenos et sexagenos inuenerit locos, uanitas nimirũ fuit atq; iactatio circa memoriam suam, potius arte quàm natura gloriantis. Equidem hæc ad quædã prodesse non negauerim, ut si rerũ nomina multa per ordinẽ audita reddenda sint. Namque in his quæ didicerũt locis reponũt res illas, mensam, ut hoc utar, in uestibulo, in atrio puluinum, et sic cætera: deinde relegentes, inueniunt ubi posuerint. Et forsitan in hoc sunt adiuti, qui auctione dimissa, quid cuiq; uendidissent, testibus argentariorum tabulis reddiderunt. Quod præstitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in

ediſcendis, quæ orationis perpetuæ erunt. Nam & ſenſus
non eandem imaginem quam res habent, cùm alterum fin
Si cũ ſermonis alicuius habitu — gendum ſit, & horum tamen utrunq; commonet. + Sed
ſermonis alicuius habiti uerborum contextus eadem arte
quomodo comprehendetur? Mitto quòd quædam nullis ſi-
mulachris ſignificari poſſunt, ut certè coniunctiones. Ha-
beamus enim ſanè, ut qui notis ſcribunt, certas imagines
omnium, & loca ſcilicet infinita, per quæ uerba quæ ſunt
in quinq; contra Verrem ſecundæ actionis libris explicen
tur, ut meminerimus etiam omniũ quaſi depoſitorũ, non
ne impediri quidem eorũ quæ dicit, decurſum neceſſe eſt
duplici memoriæ cura? Nam quomodo poterũt copulata
fluere, ſi propter ſingula uerba ad ſingulas formas reſpi-
ciendum erit? Quare & Carneades, & Scepſius, de quo
Fabij cõſiliũ de artificiali memoria. — modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit uſos hac exer-
citatione, ſibi habeant, ſua nos ſimpliciora tradamus. Si
longior cõplectenda memoria fuerit oratio, proderit per
partes ediſcere (laborat enim maximè onere) & hæ par-
tes non ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ erũt, & eam
diſtinguent atq; concident. Nec utiq; certum imperaue-
rim modum, ſed maximè ut quiſq; finietur locus. Ni fortè
tam ſit numeroſus, ut ipſe quoq; diuidi debeat. Dandi ſunt
certi quidam termini, ut contextum uerborũ, qui eſt diffi
cilimus, continuet crebra meditatio, partes deinceps ipſas
repetitus ordo coniungat. Non eſt inutile quo facilius hæ-
reant aliquas apponere notas, quarum recordatio com-
exerceat — moneat & quaſi + excitet memoriam. Nemo enim ferè
tam infelix, ut quod cuique loco ſignum deſtinauerit, ne[?]
tradendus — ſciat, ut ſi erit + tardus ad hoc, eo quoq; adhuc re[…]
utatur, ut ipſæ excitent notæ. Hinc eſt ex illa arte non [?]

utile

utile + attendere signa ad eos qui exciderunt sensus, anco-ram, ut suprà posui, si de naue dicendum esset: spiculum, si de prælio. Multum enim signa faciunt, & ex alia me-moria uenit alia, ut cùm translatus annulus uel alligatus cõmoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc astrin-gunt qui memoriam ab aliquo simili transferunt ad id quod continendum est, ut in nominibus, si Fabius fortè sit tenendus, referamus ad illum Cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad aliquem amicum, qui idem uocetur. quod est facilius in apris, & in ursis & Nasone, aut Cri-spo, ut id memoriæ affigatur, unde sunt nomina. Origo quoq; aliquando declinatorũ tenendi magis causa est, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, si debet + inseri. Illud nemi-nem non iuuabit, iisdem quibus scripserit ceris ediscere. Sequitur enim uestigiis quibusdã memoriã, & uelut ocu-lis intuetur non paginas modò, sed uersus propè ipsos, qui tum dicit similis legenti. Iam uero si + litura, aut adiectio aliqua, aut mutatio interueniat, signa sunt quædã quæ in-tuentes errare non possumus. Est ratio, ut illi de qua pri-mum locutus sum, arti non dissimilis, ita (si quid me expe-rimenta docuerunt) & expeditior & potentior, ediscere tacitè. Nam id quoq; est quod tum erat optimũ, si nõ sub-irent uelut otiosum animum plerunq; aliæ cogitationes, propter quas excitãdus est uoce, ut duplici motu iuuetur memoria, dicendi et audiendi. Sed hæc uox sit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quòd acrior est oculorum quàm aurium sensus: in parte iuuari potest, quod cùm semel aut bis audierit, continuò illi memoriam suam experiri licet, et cùm legen-te contendere. Nam & alioquin id maximè faciendum

Attentus ad eos qui exci dunt sensus

De annulis transferendis & alligendis nonnulla Plinius.

misceri

literæ

Negat hoc Apuleius Li. florid. 1. propter Socratis Apophthegma.

est, ut nos subinde tentemus, quia continua lectio, & quæ magis, & quæ minus hæret, æqualiter transit. In experiendo, teneas ne, & maior intentio est, & nihil superuacui temporis perit, quo etiam quæ tenemus repeti solent: ita sola quæ exciderunt tractantur, ut crebra reiteratione firmentur, quanquam solent hoc ipso maximè hærere, quod exciderũt. Illud ediscendo scribendoq; cõmune est utriq;, plurimum cõferre bonam ualetudinem, digestum cibum, animum cogitationibus alijs liberum. Verùm in his quæ scripsimus complectendis multũ ualent, & in his quæ cogitamus continendis propè solæ, excepta, quæ potißima est, exercitatione, diuisio & compositio. Nam qui rectè diuiserit, nunquã poterit in rerum ordine errare. Certa sunt enim non solùm in dirigendis quæstionibus, sed etiam in exequendis, si modò rectè dicimus prima ac secunda, & deinceps, cohæretq; omnis rerũ copulatio, ut ei nihil nec subtrahi sine manifesto intellectu, nec inseri poßit. An uerò Scæuola in lusu duodecim scruporũ, cùm prior calculum promouisset, essetq; uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus redijt ad eum, qui cùm luserat, isq; ita factum esse confessus est, minus idem ordo ualebit in oratione, præsertim totus nostro arbitrio constitutus, cùm tantum ille ualebat alternus? Etiam quæ bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius uersus ediscimus quàm prosam orationem, ita prosam uinctam quàm dissolutam. Sic contingit, ut etiam quæ ex tempore uidebantur effusa, ad uerbum repetita reddãtur, quod meæ quoq; mediocritatem memoriæ sequebatur, quãdo interuentus aliquorum, qui hunc honorẽ mererentur, iterare declamationis partem

Lusu duodecim scruporũ, hũc lusum Sidonius calcularium uocat, nõ aũt multũ absimilis est illi, quẽ hodie duplicatũ nonarium appellant.

partem coëgisset. Nec est mendacio locus, saluis qui interfuerunt. Si quis tamen unam maximamq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio est, et labor, multa ediscere, multa cogitare, &, si fieri potest, quotidie, potissimum est. Nihil æquè uel augetur cura, uel negligentia intercidit. Quare & pueri statim, ut præcepi, quamplurima ediscant, & quæcunq; ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud, & scripta & lecta sæpius reuoluendi, & quasi eundem cibum remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, & quæ + tædium non afferant, cœperimus ediscere, tum quotidie adijcere singulos uersus, quorũ accessio labori sensum incrementi non afferat, in summam + ad infinitum usq; perueniat. Et poëtica prius, tum Oratorũ, nouissimè etiam solutiora numeris, & magis ab usu dicendi remota, qualia sunt Iurisconsultorum. Difficiliora enim debent esse quæ exercent, quo sit leuius ipsum illud in quod exercẽt, ut Athletæ ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, quibus uacuis & nudis in certamine utendum est. Nõ omittam etiam quod quotidianis experimentis deprehẽditur, minimè fidelem esse paulò tardioribus ingenijs recentem memoriam. Mirum dictu est, nec in promptu ratio, quantũ nox interposita afferat firmitatis, siue quiescit labor ille: cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, siue maturatur ac coquitur, seu firmissima eius pars est recordatio, quæ statim referri non poterant, contexuntur postero die, confirmatq; memoriã idem illud tempus, quod esse in causa solet obliuionis. Etiam illa præuelox ferè citò effluit, & uelut præsenti officio functa, nihil in posterum debeat, tanquam dimissa discedit. Nec est mirum magis hærere animo, quæ diutius affixa

Vtile præceptũ, quod Hermogenes etiã commendat.

odium

ac

An ad uerbū res ediscenda sit. sint. Ex hac ingeniorum diuersitate nata dubitatio est, an
ad uerbum sit ediscendum dicturis, an uim modò rerum
atq; ordinem complecti satis sit, de quo sine dubio nō po-
test in uniuersum pronunciari. Nam si memoria suffraga-
tur, tempus non desit, nulla me uelim syllaba effugiat: Alio-
quin etiam scribere sit superuacuum. Idq; præcipuè à pue-
ris obtinendū, atq; in hanc consuetudinem memoria exer-
citatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoq;
admoneri, & ad libellum respicere uitiosum, quod liberta-
tem negligentiæ facit, nec quisquam se parum tenere iudi-
cat, quod ne sibi excidat, nō timet. Inde interruptus actio-
nis impetus, & resistens ac salebrosa oratio, & qui dicit,
ediscenti similis: etiam omnem bene scriptorum gratiam
perdit, uel hoc ipso quod scripsisse se confitetur. Memoria
autē facit & prompti ingenij famam, ut illa quæ dicimus,
modo non ÷ domo attulisse, sed sibi protinus † prompsisse uidea-
sumpsisse mur, quod & Oratori, & ipsi causæ plurimum confert.
Nā & magis miratur, & minus timet iudex, quæ non pu-
Idq; tat aduersus se præparata. ÷ Ideoq; in actionib. inter præ-
iunximus cipua seruandū est, ut quædam etiam quæ optimè † uinxi-
mus, uelut soluta enunciemus, & cogitantibus nonnun-
quam, & dubitantibus similes quærere uideamur quæ at-
tulimus. Ergo quid sit optimū, neminem fugit. Si uerò aut
memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tem-
pus, etiam inutile erit ad omnia se uerba alligare, quum
obliuio unius eorum cuiuslibet, aut deformem hæsitatio-
indicat nem, aut etiam silentium † inducat. Tutiusq; multo, com-
prehensis animo rebus ipsis, libertatem sibi eloquendi re-
linquere. Nam & inuitus perdit quisque id quod elege-
rat uerbum, nec facile reponit aliud, dum id quod scripse-

rat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remedium est, nisi in his qui sibi facultatem aliquam dicendi ex tempore parauerunt. Quòd si cui utrunque defuerit, huic omittere omnino totum actionũ laborem: ac si quid in literis ualet, ad scribendum potius suadebo conuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterum, quantum natura studio'que ualeat memoria, uel Themistocles testis, quem unum intra annum optimè loquutum esse Persicè constat, uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse: uel Crassus ille diues, qui cùm Asiæ præesset, quinque Græci sermonis differentias sic tenuit, ut qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ius sibi redditum ferret: uel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos, quãlibet multos uersus, protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebãtur etiã esse nũc qui facerent, sed mihi nunq̃ ut ipse interessem, contigit: habenda tamen fides est uel in hoc, ut qui crediderit, & speret.

Vide Plin.

Plin. lib. 7. cap. 24.

Hunc esse putant ad quem extant Aristotelis Rhetorica scripta.

De Pronunciatione. Cap. III.

PRonunciatio à plerisq; actio dicitur, sed prius nomen à uoce, sequens à gestu uidetur accipere. Nanq; actionem Cicero aliàs quasi sermonem, aliàs eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quæ sunt eædem pronunciationis, uocem atque motum. Quapropter utraque appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipsa miram quandam in orationibus uim ac potestatem. Neq; enim tam refert qualia sint, quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quo modo efferantur. Nã ita quisq; ut audit, mouetur. Quare neq; probatio ulla quæ modò uenit ab Oratore, tam firma est, ut non perdat

De Orat. 3.

uires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi uoce, uultu, totius propè habitu, corporis inardescāt: Nam cùm hæc omnia fecerimus, felices tamen si nostrum illum ignem iudex conceperit, nedum cum supini securiq; moueamus, ac non & ipse nostra oscitatione soluatur. Documento, sunt uel scœnici actores, qui & optimis poëtarum tantum adijciunt gratiæ, ut nos infinitè magis eadem illa audita quàm lecta delectent, & uilißimis etiam quibusdam impetrāt aures, ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiā frequens in theatris. Quod si in reb. quas fictas esse scimus, & inanes, tantum pronunciatio potest, ut iram, lachrymas, sollicitudinē afferat, quanto plus ualeat necesse est ubi & credimus? Equidem uel mediocrem orationem cōmendatam uiribus actionis affirmauerim plus habiturā esse momenti, quàm optimam eadem illa destitutam. Siquidem & Demosthenes quid esset in toto genere dicendi † summum, interrogatus, pronunciationi palmā dedit, eidemq; secundum ac tertium locum, donec ab eo quæri desierit, ut eam uideri poßit non præcipuam, sed solam iudicasse. Ideoq; ipse tam diligenter apud Andronicū Hypocritem studuit, ut admirātibus etiam eius orationem Rhodijs, non immeritò Aeschines dixisse uideatur: Quid si ipsum † audissetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. † Hac Cn. Lentulum plus opinionis consecutū quàm eloquētia tradit. Eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Ro. lachrymas concitasse, Antoniū & Crassum multum ualuisse, plurimum uerò Q. Hortensiū, cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, † qui diu princeps Oratorum, aliquando æmulus Ci-

[Margin: primum — Cic. in Orat. — audissent — Val. lib. 8. cit. 10. — Hinc — quàm olim — princeps]

ceronis

ceronis existimatus est, nouißime quoad uixit secūdus: ut appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle cùm ualeant multum uerba per se, & uox propriam uim adijciat rebus, & gestus motusq́; significet aliquid, profectò perfectum quiddam fieri, cum omnia coierint, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusq; animi tulit, actionem iudicent fortiorem, & solam uiris dignam, sed non alij ferè, quàm qui etiam in dicendo curā & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, ut affectata, & parū naturalia solent improbare, uel qui uerborum atq; ipsius etiam soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectāt. Verum illi persuasione sua fruantur, qui hominibus ut sint Oratores, satis putāt nasci, nostro labori dent ueniam, qui nihil credimus esse perfectū, nisi ubi natura cura iuuetur. In hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse naturæ. Nam certè benè pronunciare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in his quæ subitò dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidē nisi liberalis actionem habere optimam potest. Bona enim firmaq́;, ut uolumus, uti licet, mala uel imbecilla & inhibet multa, ut insurgere, & exclamare, et aliqua cogit ut summittere, deflectere, et raucas fauces, ac latus fatigatum deformi cātico reficere. Sed nos de eo nūc loquamur, cui non frustrà præcipitur. Cùm sit autem omnis actio, ut dixi, in duas diuisa partes, uocem gestumq́;, quorum alter oculos, alter aures mouet, per quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus, prius est de uoce dicere,

dicere, cui etiam gestus accommodatur. In ea prima obseruatio est qualem habeas: Secunda, quo modo utaris. Natura uocis spectatur quantitate & qualitate. Quantitas est simplicior. In summa enim grandis aut exigua est. Sed inter has extremitates mediæ sunt species, et ab ima ad summam, ac retrò, multi sunt gradus. Qualitas magis uaria est. Nam est & candida, & fusca, & plena, & exilis, & leuis, & aspera, & contracta, et fusa, & dura, & flexibilis, & clara, & obtusa. Spiritus etiam longior breuiorq;. Nec causas cur quicque eorũ accidat, persequi proposito operi necessarium est, eorum ne sit differentia in quibus aura illa concipitur, an eorum per quæ uelut organa meat, an ipsi propria natura, an prout mouetur, lateris, pectoris ue firmitas, an capitis etiam plus adiuuet: Nam opus est omnibus, sicut non oris modò suauitate, sed narium quoq;, per quas quod superest uocis + egreditur. Dulcis tamen esse debet non exprobrans sonus. Vtendi uoce multiplex ratio. Nam præter illam differentiam, quæ est tripartita, acutæ, grauis, flexæ, tum intentis, tum remissis, tum + elatis, tum inferioribus modis opus est, spatijs quoq; lentioribus ac citatioribus. Sed his ipsis media interiacẽt multa: & ut facies, quanquam ex paucissimis constat, infinitam habet differentiam, ita uox, & si paucas quæ nominari possunt, continet species, propria cuiq; est, & nõ hæc minus auribus, quàm oculis illa dignoscitur. Augentur autem sicut omnium, ita uocis quoque bona, cura, & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem Oratoribus, quæ phonascis conuenit, tamen multa sunt utrisq; communia, firmitas corporis, ne ad spadonum, & mulierum, et ægrorum exilitatem uox nostra tenuetur, quod ambulatio, unctio,

egeritur

inflatis

ctio, ueneris abſtinentia, facilis ciborum digeſtio, id eſt, frugalitas præſtat. Præterea ut ſint fauces integræ, id eſt, molles ac leues, quarum uitio & frangitur, & obſcuratur, & exaſperatur, & ſcinditur uox. Nam ut tibiæ eodem ſpiritu accepto, alium clauſis, aliũ apertis foraminibus, alium non ſatis purgatæ, alium quaſſæ ſonum reddunt, ita fauces tumentes ſtrangulant uocem, obtuſæ obſcurant, raſæ exaſperant, conuulſæ fractis ſunt organis ſimiles. Finditur etiã ſpiritus obiectu aliquo, ſicut lapillo tenues aquæ, quarum ✝ fluctus etiam ſi ultra paulum coit, aliquid tamen caui relinquit poſt idipſum quod offenderat. Humor quoque uocem ut nimius impedit, ita conſumptus deſtituit. Nam & fatigatio corpora non ad præſens modò tempus, ſed etiam in futurum afficit. Sed ut communiter & phonaſcis, & Oratoribus neceſſaria eſt exercitatio, qua omnia conualeſcunt, ita curæ non idem genus. Nam neq; certa tempora ad ✝ ſpatiandum dari poſſunt tot ciuilibus officijs occupato, nec præparare ab imis ſonis uocem ad ſummos, nec ſemper à contentione ✝ concedere licet cum pluribus iudicijs ſæpe dicendũ ſit. Ne ciborum quidem eſt eadẽ obſeruatio. Non enim tam molli teneraq; uoce q̃ forti ac durabili opus eſt. Cùm omnes illi etiã altiſſimos ſonos leniant cantu oris, nobis pleraq; aſperè ſint cõcitateq; dicenda, & uigilandæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & inſudata ueſte durandũ. Quare uocem delicijs non molliamus, nec imbuamur ea cõſuetudine, quæ duratura non ſit, ſed exercitatio eius talis ſit, qualis uſus, nec ſilentio ſubſidat, ſed firmetur conſuetudine, qua difficultas oĩs leuatur. Ediſcere aũt quo exercearis, erit optimũ, nam ex tempore dicenti auocatur cura uocis, ille qui ex rebus

ſpiritus

reſpirandũ

contendere uel conquieſcere

ipsis cõcipitur, affectus, & ediscere quàm maximè varia, quæ & clamorem, & disputationẽ, & sermonem, & flexus habeãt, ut simul in omnia paremur. Hoc satis est, alioquin nitida illa, & curata uox, in solitum laborem recusabit, ut assueta gymnasijs & oleo corpora, quamlibet sint in suis certaminibus speciosa atq; robusta, si militare iter, fascesq́;, & uigilias impares deficiant, & quærant unctores suos, + ludũq; sudorem. Illa + tamen in hoc opere præcipi quis ferat? uitandos soles atq; uentos, & nubila etiam ac siccitates. Ita si dicendũ in sole, aut uentoso, humido, calido'ue die fuerit, reos deseremus? Nam crudũ quidẽ, aut saturum, aut ebrium, aut eiecto modò uomitu, quæ cauenda quidam monẽt, declamare neminẽ qui sit mentis compos, puto. Illud nõ sine causa est ab omnibus præceptum, ut parcatur maximè uoci in illo à pueritia in adolescentiam transitu, quia naturaliter impeditur: nõ, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt (nam est maior in alijs) sed propter humorem potius. Nam hoc ætas illa turgescit. Itaq; nares etiam, ac pectus, eo tempore tument, atq; omnia uelut germinant, eoq; tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propositũ redeam, iam confirmatæ constitutæq; uocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi simillimum, dicere quotidie sicut agimus. Nam hoc modo nõ uox tantum cõfirmatur, & latus, sed etiam corporis decens, & accommodatus orationi motus componitur. Non alia est autem ratio pronunciationis, quàm ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet: ita hæc quoq; emendata erit, id est, uitio carebit, si fuerit os facile, explanatũ, iucũdum, urbanum, id est in quo nulla neq; rusticitas, neq; peregrinitas resonet.

nudum
quidem

Non

Non enim sine causa dicitur barbarum græcumue. Nam sonis homines, ut æra tinnitu dignoscimus. Ita fiet illud quod Ennius probat, cùm dicit suauiloquentiore Cethegum fuisse, nõ quod Cicero in his reprehendit, quos ait latrare, non agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi, cùm in quadã libri parte puerorum ora formarem opportunius ratus in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari possunt. Itaq; si ipsa uox primũ fuerit (ut sic dicam) sana, id est nullum eorum de quibus nunc dixi, patietur incõmodum: deinde non subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, uaria, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effœmina: Spiritus nec breuis, nec parũ durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida uerò erit pronunciatio, primũ, si uerba tota exegerit, quorũ pars deuorari, pars destitui solet, plerisq; extremas syllabas non proferentibus, dum priorũ sono indulgẽt. Vt autem est necessaria uerborum explanatio, ita omnes cõputare, & uelut annumerare literas molestũ & odiosum. Nam & uocales frequentißime coëunt, & consonantium quædam insequente uocali dißimulantur, utriusq; exemplum posuimus:

Multum ille & terris.—

Vitatur etiã durior inter se congressus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta sunt. Ideoq; laudatur in Catullo suauis appellatio literarũ. Secundũ est, ut sit oratio distincta, id est ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. Obseruandũ etiã quo loco sustinendus, & quasi suspendendus sermo sit, quod Græci ὑποδιαστολὴν, uel ὑποσυστολὴν, uel ὑποστιγμὴν uocãt, quo deponendus suspenditur:

Arma uirumq; cano—

Quia illud uirum, ad sequentia pertinet, ut sit uirum

–Troiæ, qui primus ab oris.

Et hic iterũ. Nam etiãsi aliud est unde uenit quàm quò
uenit, nõ distinguendũ tamen, quia utrunq; eodem uerbo
cõtinetur, uenit. Tertio Italiã quia interiectio est, fato pro
fugus, & continuũ sermonem, qui faciebat, Italiam, Laui-
náq; diuidit. Ob eandẽq; causam: quarto profugus, deini
de Lauináq; uenit littora, ubi iam erit distinctio, quia inde
alius incipit sensus. Sed in ipsis etiam distinctionibus tem
pus aliâs breuius, aliâs longius dabimus. Interest enim ser-
monem finiat, an sensum. Itaq; illam distinctionẽ Littora,
protinus altero spiritus initio insequar, cũ illuc uenero.

–Atq; altæ mœnia Romæ.

Deponam, & morabor, & nouũ rursus exordium fa-
ciam. Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ
etiã in periodis, ut in illa: In cœtu uero po. Ro. negotiũ pu
blicum gerens, magister equitũ, & cætera. multa habent
membra. Sensus enim sunt alij atq; alij, et sicut una circũ-
ductio est, ita paulum morandũ in his interuallis, nõ inter-
rumpendus est cõtextus, & econtrario spiritũ interim re-
cipere sine intellectu moræ necesse est, quo loco quasi sur-
ripiendus est, alioquin si inscitè recipiatur, nõ minus affe-
rat obscuritatis, quàm uitiosa distinctio. Virtus aũt distin-
guendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in
agẽdo potest. Ornata est pronũciatio, cui suffragatur uox
facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, cla-
erecta ra, pura, secãs aëra, auribus sedẽs. Est enim quædã ad au-
ditũ accõmodata nõ magnitudine, sed proprietate ad hoc
uelut tractabilis, utiq; habens omnes in se qui desiderãtur
sonos, siue intentiones, quæ toto, ut aiũt, organo instructa,
cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax,

tum

tum labori nõ facilè cessurus. Neq; grauißimus aũt in Mu
sica sonus, nec acutißimus orationibus cõuenit. Nã & hic
parum clarus, nimiumq; plenus, nullũ afferre animis mo-
tum potest, & ille prætenuis & immodicæ claritatis, cùm
est ultra uerũ, tum neq; pronunciatione flecti, nec diutius
ferre intentionẽ potest. Nam uox, ut nerui, quo remißior,
hoc grauior & plenior, quo tensior, hoc tenuis & acuta
m[illegible]is est. Sic ima uim nõ habet summa rũpi periclitatur,
[illegible]dijs igitur utendũ sonis, + hiq; cùm agẽda intentio est,
excitandi: cùm summittenda, sunt temperandi. Nã prima
est obseruatio recte pronunciandi æqualitas, ne sermo sub
sultet imparibus spatijs ac sonis, miscẽs lõga breuibus, gra
uia acutis elata summißis, & in æqualitate horũ omniũ,
sicut pedũ claudicet sermo. Secunda uarietas est, quæ solũ
est pronunciatio. Ac ne quis pugnare inter se putet æqua-
litatem & uarietatẽ, cùm illi uirtuti contrariũ sit uitium
inæqualitas, huic qui dicitur μονοειδὴς quasi quidam unus
aspectus. Ars porrò uariãdi cũ gratiã præbet ac renouat
aures, tũ dicentẽ ipsa laboris mutatione reficit, ut standi,
ambulandi, sedendi, iacendi uices sunt, nihilq; horũ pati
unũ diu possumus. Illud uerò maximũ (sed id paulò post
tractabimus) quod secundũ rationẽ rerum de quibus dici
mus, animorũq; habitus, cõformanda uox est, ne ab oratio
ne discordat. Vitemus igitur illã quæ Græcè μονοτονία uo-
catur, una quædam spiritus ac soni intentio, nõ solum ne
dicamus omnia clamosè, quod insanum est, aut intra lo-
quendi modum, quod motu caret, aut submisso murmure,
quo etiam debilitatur omnis intentio, sed ut ijsdem par-
tibus, ijsdemq; affectibus, sint tamen quædam non ita ma-
gnæ uocis declinatione, prout aut uerborum dignitas, aut

Hi quoquẽ dũ augẽdæ intentione excitãdi, tũ submittẽdi sunt, tempẽ randiq;.

sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut trans
situs postulabit, ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia
tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne
membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim
nobis illud Ciceronis in oratione nobilißima pro Milone
principium, nónne ad singulas penè distinctiones, quāuis
in eadem facie, tamen quasi uultus mutandus est? Et si ue-
reor Iudices, ne turpe sit pro fortißimo uiro dicere incipi-
entem timere. Etiāsi est toto proposito contractū atq; sub-
missum, quia & exordiū est, & soliciti exordium, tamen
fuerit necesse est aliquid plenius & erectius, dū dicit: Pro
fortißimo uiro dicere, quam etsi uereor, & turpe sit, & ti-
mere. Iam secūda respiratio increscat oportet, et naturali
quodā conatu, quo minus pauidè dicimus quæ sequuntur,
& quo magnitudo animi Milonis ostēditur. Minimeq; de
ceat, cùm T. Aninius ipse magis de Reipu. salute quàm de
sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est: Me ad
eius causam parem animi magnitudinē afferre non posse.
Tum inuidiosiora: Tamē hæc noui iudicij noua forma ter
ret oculos: Illa uero iam penè apertis (ut aiūt) tibijs. Qui
quocunq; inciderunt, ueterē consuetudinem fori, & pristi
desiderant num morem iudiciorū+requirunt. Nā sequens latū etiam
atq; fusum est. Nō enim corona cōsessus uester cinctus est,
ut solebat. Quod notaui, ut appareret nō solū in membris
causæ, sed etiā in articulis esse aliquā pronunciandi uarie
tatē, sine qua nihil nec minus nec maius est. Vox aūt ultra
uires urgenda nō est. Nā & suffucata sæpe, et maiore nisu
minus clara est, et interim elisa in illū sonū erūpit, cui Græ
ci nomē ab immaturo gallorū cantu dederūt. Nec uolubili
tate nimia cōfundēda quæ dicimus, qua & distinctio perit

&

& affectus, & nonnunquã etiam uerba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrariũ est uitiũ nimiæ tarditatis. Nam et difficultatẽ inueniendi fatetur, et segnitia soluit animos, & in quo est aliquid, temporibus præfinitis aquã perdit. Promptũ sit os, nõ præceps: moderatũ, non lentũ. Spiritus quoq; nec crebro receptus concedat sententiã, nec eousq; trahatur, donec deficiat. Nã & deformis est consumpti illius sonus, et respiratio sub aqua diu pressi similis, & receptus longior, & nõ opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, sed ubi necesse est. Quare longiorẽ dicturis periodũ colligẽdus est spiritus, ita tamẽ, ut id neq; diu, neq; cum sono faciamus, neq; omnino ut manifestum sit reliquis partibus optimè inter iuncturas sermonis reuocabitur. Exercẽdus aũt est, ut sit quàm longissimus, quod Demosthenes ut efficeret, scandẽs in aduersum † continuabat quàm posset plurimos uersus. Idẽ quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluẽs dicere domi solebat. Est interim & longus, & plenus, & clarus satis spiritus, nõ tamen firmæ intentionis, ideoq; tremulus, ut corpora quæ aspectu integra neruis parũ sustinentur, id Græci βράγχον uocãt. Sunt qui spiritũ cum stridore per raritatẽ dentiũ non recipiunt, sed resorbẽt. Sunt qui crebro anhelitu, & introrsum etiam clarè sonante, imitẽtur iumenta onere & iugo laborantia. Quod affectãt quoq; tanquã inuentionis copia urgeantur, maiorq; uis eloquẽtiæ ingruat, quàm quæ emitti faucibus possit. Est alijs cõcursus oris, & cum uerbis suis colluctatio. Iam tussire & expuere crebrò, & ab imo pulmone pituitã trocleis adducere, et oris humore proximos spargere, & maiorẽ partem spiritus in eloquendo per nares effundere, etiãsi non utiq; uocis sunt uitia, quia tamen

Aquã perdit. hoc est, cõstitutũ tẽpus, nã ad clepsydras cogebantur perorare ueteres.

concinebat

Trocleis adducere.) Hoc ait, ut indicet quãto labore &c

& conatu ex imis pulmonibus educant sputa. Vel q̊d in gutture eiuscemodi strepitũ edũt qualẽ solet dũ hauritur troclea. Est autem troclea rota putealis.

propter uocẽ accidunt, potißimũ huic loco subijciantur. Sed quodcũq; ex his uitiũ magis tulerim, quàm quo nũc maximè laboratur in causis omnibus, scholisq́; cantandi, quod inutilius sit an fœdius, nescio. Quid enim minus Oratori cõuenit, quàm modulatio scenica, & nõnunquã ebriorum, aut comessantiũ licentiæ similis? Quid uerò mouendis affectibus contrariũ magis, quàm cùm dolendum, irascendũ, indignandum, cõmiserandum sit, nõ solùm ab his affectibus, in quos inducẽdus est Iudex recedere, sed ipsam fori sanctitatẽ ludorum talariũ licentia soluere? Nam Cicero illos ex Lycia & Caria rhetores penè cantare in epilogis dixit. Nos etiã cantandi seueriorẽ paulò modũ excessimus: Quisquã ne nõ dico de homicidio, sacrilegio, parricidio sed de calculis certè atq; rationibus quisquã deniq;, ut semel finiã, in lite cantat? Quod si omnino recipiendũ est, nihil causæ est cur non illã uocis modulationẽ fidibus ac tibijs, imò mehercules, quod est huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamen hæc libenter. ✝ Nam nec cuiquã sunt iniucunda quæ cantant ipsi, & laboris in hoc, quam in agẽdo minus est. Et sunt quidã secundũ alia uitæ uitia, etiã hac ubiq; audiendi quod aures mulceat, uoluptate ducãtur. Quid ergo? nõ & Cicero dicit esse aliquẽ in oratione cantũ obscuriorẽ? Et hoc quodã naturali ✝ uitio uenit. Ostendã non multo pòst, ubi & quatenus recipiendus sit hic flexus, et cantus quidẽ, sed (quod pleriq; intelligere uolũt) obscurior. Iam enim tẽpus est dicendi quæ sit apta pronunciatio, quæ certè ea est, quæ his de quibus dicimus, accõmodatur, quod quidẽ maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatq; uox ut feritur. Sed cùm sint alij ueri affectus, alij ficti et imitati, ueri naturaliter erum-

Nónne cuiquam

initio

punt,

ſunt,ut dolentiũ,iraſcentiũ,indignantiũ,ſed carent arte, ideoq; nõ ſunt diſciplinæ traditione formandi. Contrà qui effinguntur imitatione,artẽ habent,ſed hi carent natura, ideoq; in his primũ eſt bene affici,& concipere imagines rerũ,& tanquã ueris moueri,ſic uelut media uox,quę habitũ à nobis acceperit,hunc iudicũ animis dabit.Eſt enim mentis index,& uelut exemplar,ac totidẽ quot illa mutationes habet.+Itaq; lætis in rebus plena, ſimplex, & ipſa Ideoq; quodãmodo hilaris fluit. At in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur. Atrox in ira,& aſpera ac denſa,& reſpiratione crebra. Neq; enim poteſt eſſe longus ſpiritus,cùm immoderatè effunditur.Paulũ in inuidia faciẽda lentior, quia nõ ferè ad hãc niſi inferiores confugiũt. At in blandiendo,fatendo,ſatisfaciendo, rogando,lenis & ſubmiſſa.Suadentiũ,& monentiũ,et pollicentium,& conſolantiũ grauis:in metu et uerecundia cõtracta:adhortationibus fortis, diſputationibus teres, miſeratione flexa et flebilis & cõſulto quaſi obſcurior,at ingreſſionibus fuſa,et ſecuræ claritatis,in expoſitione ac ſermonibus recta,& inter acutũ ſonũ & grauẽ media. Attollitur aũt concitatis affectibus,cõpoſitis deſcendit, pro utriuſq; rei modo altius uel inferius.Quid aũt quiſq; in dicẽdo poſtulet locus,paulũ differã,ut de geſtu prius dicam,qui & ipſe uoci cõſentit,et animo cum ea ſimul paret.Is quantũ habeat in oratore momenti,ſatis uel ex eo patet,quod pleraq; etiã citra uerba ſignificat.Quippe nõ manus ſolũ,ſed nutus etiã declarat noſtrã uoluntatẽ , & in mutis pro ſermone ſunt,et ſalutatio frequẽter ſine uoce intelligitur,atq; afficit,et ex uultu ingreßuq; pſpicitur habitus animorũ,et animaliũ quoq; ſermone carentium ira, lætitia, adulatio,

& oculis,& quibusdam alijs corporis signis deprehendi tur. Nec mirũ,si ista quæ tamẽ in aliquo posita sunt motu, tantũ in animis ualent,cùm pictura,tacens opus, & habitus semper eiusdem,sic in intimos penetret affectus, ut ipsam uim dicendi nonnunquã superare uideatur. Contrà,si gestus ac uultus ab oratione dissentiant,tristia dicamus hilares,affirmemus aliqua renuẽtes,nõ autoritas modò uerbis,sed etiã fides desit. Decor quoq; à gestu atq; à motu uenit. Ideoq; Demosthenes grande quoddã speculũ intuens cõponere actionẽ solebat. Adeò quãuis fulgor ille sinistras imagines reddat,suis demũ oculis credidit,quod efficeret. Præcipuũ uerò in actione sicut in corpore ipso, caput est, cùm ad ipsum de quo dixi decorẽ,tum etiã ad significationem decoris illa sunt,ut sit primo rectũ & secundũ naturam. Nã & deiecto humilitas,et supino arrogãtia, et in latus inclinato languor,et præduro, ac rigẽte barbaria quædam mẽtis ostẽditur. Tũ accipiat aptos ex ipsa actione motus,ut cum gestu cõcordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper eodẽ uertitur quo gestus, exceptis quæ aut dãnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit,ut idẽ illud uultu uideamur auersari,manu (repellere:

–Dij talem terris auertite pestem.

Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uero plurimis modis. Nã præter annuendi, renuendi,cõfirmandiq; motus,sunt & uerecũdiæ & dubitationis,& admirationis,indignationis noti,& cõmunes omnibus. Solo tamen eo facere gestũ scenici quoq; doctores uitiosum putauerunt. Etiã frequens eius nutus nõ caret uitio,adeò iactare id,& comas excutientẽ rotare,phanaticum est. Dominatur autem maximè uultus. Hoc sup-

Vultus

plices

plices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submißi sumus, hoc pendent † homines, hunc omnes intuentur, hunc spectant etiam antequam dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus. Hic est sæpe pro omnibus uerbis. Itaque in his quæ ad scenam componuntur fabulis, artifices pronunciandi à personis quoq; affectus mutuantur, ut sit Niobe in tragœdia tristis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculētus Hercules: In comœdijs † uerò præter aliam obseruationem, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, meretriculæ, ancillæ, senes austeri ac mites, iuuenes seueri ac luxuriosi, matronæ, puellæ, inter se discernūtur. Pater ille cuius præcipuæ partes sunt, quia interim cōcitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio, atq; id ostendere maximè latinis actoribus moris est, quod cum his quas agunt partibus, congruat. Sed in ipso uultu plurimū ualent oculi, per quos maximè animus emanat, ut citra motum quoque, & hilaritate enitescant, & tristitia quoddā nubilum ducant. Quin etiam lachrymas his natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu uerò intenti, remißi, superbi, torui, mites, asperi fiunt, quæ ut actus poposcerit, fingentur. Rigidi uerò & extenti, aut languidi, & torpentes, aut stupentes, aut lasciui, & mobiles, aut natantes, & quadā uoluptate suffusi, aut limi, &, ut sic dicam, uenerei, aut poscētes aliquid, pollicentes' ue nonnunquam esse debebunt. Nam opertos compressos' ue eos in dicendo quis nisi planè rudis & stultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam & in genis est quoddam seruiens his ministerium. Multum & superciliis agitur. Nam & oculos formant aliquatenus, & fronti im-

Oculi.

ti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur, ut nulla res in ea plus ualeat. Sanguis ille qui mentis habitu mouetur, & cum infirma uerecundia cutem accipit, effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigescit, temperatus remediũ quoddam serenum efficit. Vitium in superciliis, si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate (ut modò de persona comica dixeram) dißident, aut contra id quod dicimus finguntur. Etenim contractis tristitia, diductis hilaritas, remißis pudor ostenditur. Annuendi quoq; renuendi ue ratione

Nares. dimittuntur, aut alleuãtur. Naribus labrisq; nõ ferè quicquam decenter ostendimus, tametsi derisus, cõtemptus, fastidium significari solet. Nam & corrugare nares, ut Horatius ait, & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulsu subitò spiritũ excutere, & diducere sæpius, et plana manu resupinare, indecorũ est, cùm emunctio etiã fre-

Labra. quentior non sine causa reprehendatur. Labra & porriguntur malè, & scinduntur, & astringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurẽ trahuntur, & uelut quodã fastigio replicantur, & pendent, et uocem tantũ altera parte dimittunt. Lambere quoq; ea & mordere, deforme est, cùm etiã in efferendis uerbis modicus esse eorum debeat motus. Ore enim magis q̃ labris lo-

Ceruix. quendum est. Ceruicẽ rectam oportet esse, non rigidã, aut

Collum. supinã. Collum diuersa quidẽ, sed pari deformitate et contrahitur & tenditur, sed denso subest et labor, tenuaturq;

Mentum. uox ac fatigatur. Affixũ pectori mentũ, minus claram, &

Humeri. quasi latiorẽ presso gutture facit. Humerorũ raro decens alleuatio atq; cõtractio est. Breuiatur enim ceruix, et gestũ quendã humilem atq; seruilẽ, & quasi fraudulentũ facit,

cùm

cum se in habitū adulationis, admirationis, metus fingūt.
Brachij moderata proiectio, remißis humeris atque expli- Brachia.
cantibus se in proferēda manu digitis, cōtinuos & decur-
rentes locos maximè decet. At cū speciosius quid, uberi-
usq; dicēdū est, ut illud: Saxa atq; solitudines uoci respon-
dent, expatiatur in latus, et ipsa quodāmodo se cum gestu
fundit oratio. Manus uerò sine quibus trunca esset actio Manus.
ac debilis, uix dici potest quot motus habeant, quum penè
ipsam uerborū copiam persequantur. Nā cæteræ partes lo
quentem adiuuāt, hæ (propè est ut dicā) ipsæ loquuntur.
An nō his poscimus? pollicemur? uocamus? dimittimus?
minamur? supplicamus? abominamur? timemus? interroga
mus? negamus? gaudiū, tristitiam, dubitationem, confeßio
nem, pœnitentiā, modum, copiam, numerū, tempus osten-
dimus? Non eædē concitant? inhibent? supplicant? probāt?
admirantur? uerecundantur? Non in demonstrandis locis
atq; personis + aduerbiorum atque pronominū obtinent & uerborū
uicem? ut in tanta per omnes gentes nationesq; linguæ di & præno-
uersitate, hic mihi omniū hominū cōmunis sermo uidea- minum
tur. Et hi quidē de quibus sum locutus, cum ipsis uocibus
naturaliter exeunt gestus, alij sunt qui res imitatione signi
ficant, ut si ægrū tentatis, uenas medici similitudine, aut
citharœdū formatis ad modum percutientis neruos mani
bus ostēdas, quod genus q̄ longißimè in actione est fugien
dum. Abesse enim plurimū à saltatore debet Orator, ut sit
gestus ad sensus magis quàm ad uerba accōmodatus, quod
etiā histrionibus paulò grauioribus facere moris fuit. Er-
go ut ad se manū referre, cū de seipso loquatur, & in eum
quē demōstret intēdere, & aliqua his similia permiserim,
ita nō effingere status quosdā, et quicquid dicet, ostēdere.

Neq;

Neq; id in manibus solum, sed in omni gestu ac uoce seruandum est. Non enim aut in illa periodo: Stetit soleatus Prætor populi Rom. inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est, aut in illa: Cædebatur in medio foro Messanæ, motus laterum qualis esse ad uerbera solet, torquendus, aut uox qualis dolore exprimitur, eruenda: Cùm mihi comœdi quoque peßimè facere uideantur, qui etiam si iuuenem agant, cùm tamen in expositione, aut senis sermo, ut in Hydriæ prologo, aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula uel effœminata uoce pronunciant. Adeò in illis quoq; est aliqua uitiosa imitatio, quorum ars omnis cõstat imitatione. Est aũt gestus ille maximè cõmunis, quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicitis tribus, & principijs utilis, cum leni in utranq; partẽ motu modice prolatus simul capite atque humeris sensim ad id quò manus feratur, obsecundãtibus, et in narrãdo certus, sed tum paulo productior, & in + exprobrãdo, & coarguendo acer atq; instans. Longius enim partibus his & liberius exeritur. Vitiosè uerò idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet, quanquam adhuc peius alij qui transuersum brachium proferunt, & cubito pronunciant. Duo quoq; medij sub pollicem ueniũt, & est hic adhuc priore gestus instantior, principio & narrationi non accommodatus. At cùm tres cõtracti pollice premuntur, tum digitus ille quo usum optimè Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrãdo & indicando, unde ei nomen est, ualet, & alleuata ac spectante humerum manu paulum inclinatus affirmat. Versus in terrã & quasi pronus urget, etsi aliquando pro humero est. Idem summo articulo utrinq; leniter apprehenso, duobus modicè curuatis, mi-

explorando

tis,mi-

tis, minus tamen minimo aptus ad disputandū est. Acrius tamen argumentari uidentur, qui medium articulum potius tenent, tāto contractiorib. ultimis digitis, quāto priores descenderūt. Est & ille uerecundæ actioni aptißimus, quo quatuor primis leuiter in summum coëuntibus digitis non procul ab ore, aut pectore fertur ad nos manus, et deinde prona ac paululum prolata laxatur. Hoc modo cœpisse Demosthenem credo in illo, pro Ctesiphonte timido dimissoq; principio, sic formatam Ciceronis manum, cùm diceret: Si quid est in me ingenij Iudices, quod sentio quàm sit exiguum. Eadem aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in os, & fusius paulò in diuersa resoluitur, ut quodāmodo sermonem in ipsum proferre uideatur. Binos interim digitos distinguimus, sed non inserto pollice, paulum tamen inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem tensis qui suprà sunt. Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios articulos iungitur, interim quartus obliquè reponitur, interim quatuor remißis magis quàm tensis pollice intus inclinato, habilem in latus demonstrando, aut distinguendo, quæ dicimus, manum facimus, cùm supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breues gestus, cùm manus leuiter pādata, qualis + uomentium est, paruis interuallis, & subassentientibus humeris mouetur, maximè apta, parcè & quasi timidè loquentibus. Est admirationi cōueniens ille gestus, quo manus modicè supinata, ac per singulos à minimo collecta digitos redeunte flexu simul explicatur atq; conuertitur. Nec uno modo interrogantes gestum cōponimus, plerunque tamen uertentes manum, utcunq; composita est, polli fouentium

ci pro

ci proximus digitus, mediũq; qua dexter est, unguem pollici summo suo iungens, remißis cæteris, est & approbantibus, & narrãtibus, & distinguentibus decorus. Cui non dißimilis, sed cõpreßis tribus digitis, quo nunc Græci plurimum utuntur, etiã utraq; manu quoties enthymemata sua gestu, uelut cornu tondunt cæsim. Manus lenior promittit, & assentatur, citatior hortatur, interim laudat. Est & ille urgens orationem gestus uulgaris magis q̃ ex arte, qui contrahit alterno celeriq; motu, & explicat manum. Est & illa caua, & rara, & supra humeri altitudinẽ elata, cum quodã motu uelut hortatrix manus, à peregrinis
tamen scholis † iam propè recepta. Tremula scenica est. Digitos cùm summi coierunt, ad os referre, cur quibusdã displicuerit, nescio. Nam & id leuiter admirantes, & interim subita indignatione uelut pauescentes, & deprecãtes facimus. Quin compressam etiam manũ in signum pœnitẽtiæ, uel iræ, pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expressa non dedecet: Quid nunc agam? quid faciam? Auerso pollice demonstrare aliquid receptum magis puto q̃ Oratori decorum. Sed cùm omnis motus sex partes habeat, septimusq; sit ille qui in se redit, orbis, uitiosa est una circũuersio, reliqui ante nos & dextra leuaq;, & sursum, & deorsum aliquid ostendunt. In posteriora gestus non dirigitur, interim tamen uelut reijci solent. Optimè autẽ manus à sinistra parte incipit, in dextra deponitur, sed ut deponere nõ ut ferire uideatur, quanq̃ & in fine interim cadit, ut citò tamen redeat, & nõnunquam resilit uel negantibus nobis, uel admirãtibus. Hic ueteres artifices illud rectè adiecerunt, ut manus cũ sensu & inciperet, et deponeret. Alioquin enim aut ante uocẽ erit gestus, aut post uocẽ, quod est
utrunq;

utrunq; deforme. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod interuallum motus tria uerba esse uoluerunt, quod nec obseruatur, nec fieri potest, sed illi quasi mensuram tarditatis celeritatisq; aliquam esse uoluerunt, nec immerito, ne aut diu otiosa esset manus, aut, quod multi faciunt, actionem continuo motu conciderent. Aliud est quod & fit frequentius, & magis fallit. Sunt quædam latentis sermonis percußiones, & quasi aliqui pedes, ad quos plurimorũ gestus cadit, ut sit unus motus, Nouum crimen: alter, C. Cæsar: tertius, Et ante hunc diem: quartus, Inauditũ, deinde Propinquus meus. Et: Ad te Q. Tubero detulit. Vnde id quoq; fluit uitium, ut iuuenes cùm scribunt gestu præmodulati cogitationẽ sic cõponunt, quomodo † causa manus sit. Inde & illud uitiũ, ut gestus qui in fine dexter esse debet, in sinistram frequenter desinat. Melius illud, cùm sint in sermone omni breuia quædã membra, ad quæ si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad hæc gestum disponere, utputa: Nouũ crimen C. Cæsar, habet per se finem quendam suum, quia sequitur coniunctio. Deinde: Et ante hunc diem inauditum, satis circumscriptum est. Ad hæc commodanda manus est, idq; dum irrũpit, erit prima & composita actio. At ubi iam calor eam concitauerit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate crebrescet. Alijs locis citata, alijs pressa conueniet pronunciatio. Illa transcurrimus, congerimus, abundamus, festinamus, ac instamus, inculcamus, † infigimus. Plus autem affectus habent lentiora. Ideo'que Roscius citatior, Aesopus grauior fuit, quòd ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus quoque obseruatio est. Itaq; in fabulis iuuenum, senum, militum, matronarũ, grauior ingressus est. Serui, ancillæ, parasiti, piscatores,

casura

infringimus

piſcatores citatius mouentur. Tolli autem manum artifi‑ces ſupra oculos, demitti infra pectus uetant, adeò à capi‑te eam petere, aut ad imum uentrem diducere, uitioſum habetur. At ſiniſtram intra humerum promouere, ultra non decet. Sed cùm auerſantes in læuam partē uelut pro‑pellemus manum, ſiniſter humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nun‑quam ſola rectè geſtum facit, dextræ ſe frequenter accom‑modat, ſiue in digitos argumenta digerimus, ſiue auerſis in ſiniſtrum palmis abominamur, ſiue obijcimus aduer‑ſas, ſiue in latus utrunq; diſtendimus, ſiue ſatisfaciētes, aut ſupplicantes. Diuerſi autem ſunt hi geſtus, ſiue ſubmitti‑mus, ſiue adorantes attollimus, ſiue aliqua demonſtratio‑ni, aut inuocationi protendimus: Vos Albani tumuli atq; luci. Aut Gracchanū illud: Quò me miſer cōferam? quò me uertam? in Capitolium ne? at fratris ſanguine redun‑dat, an domum? matrem ne ut miſeram lamentātemq; ui‑deam, & abiectam? Plus enim affectus in his iunctæ exhi‑bent manus. In rebus paruis, triſtibus, mitibus, breues, ma‑exteriores gnis lætis, atrocibus, † extenſiores ſunt. Vitia quoque ca‑rum ſubijcienda ſunt, quæ quidem accidere etiam exerci‑tatis actoribus ſolent. Nam geſtum poculum poſcētis, aut uerbera minantis, aut numerum quingentorum pollice flexo efficientis, quæ ſunt à quibuſdam ſcriptoribus nota‑Aut in ta, ne in ruſticis quidem uidi. † At ut brachio exerto in‑troſpiciatur latus, ut manum alius ultra ſinum proferre non audeat, alius inquantum patet longitudo, protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra læuum humerum geſtu, ita in tergum flagellet, ut cōſiſtere poſt eum parum tutum ſit, aut ſiniſtrā ducat orbē, aut temerè ſparſa manu in pro‑

in proximos offendat, aut cubitum utrunq; in diuersum latus uentilet, sæpe scio euenire. Solet esse & pigra, & trepida, & secanti similis; interim uncis etiam digitis, aut à capite deiicitur, aut eadem manus supinata in superiora iactetur. Fit & ille habitus, qui esse in statuis pacificator solet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure prætenso, manū infesto pollice extendit: qui quidem maximè placet his, qui se dicere sublata manu iactant. Adijcias licet eos, qui sententias uibratis digitis iaculantur, aut manu sublata denunciant, aut, quod (per se interim recipiendum est) quoties aliquid ipsis placuit, in ungues exiguntur. Sed uitiosum id faciūt, aut digito quanto plurimum possunt erecto, aut etiam duobus aut utraq; manu ad modum aliquid portantium composita. His accedunt uitia non naturæ, sed trepidationis cum ore concurrente rixari, si memoria fefellerit, aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit, insonare in aduersum, tergere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere subitò, & laudem poscere silentio, quæ omnia persequi propè infinitum est. Sua enim cuique sunt uitia. Pectus ac uenter ne proijciantur obseruandum. Pandant enim posteriora, et est odiosa omnis supinitas. Latera cum gestu consentiant. Facit enim aliquid & totius corporis motus, adeò ut Cicero plus illo agi, qui manibus ipsis putet. Ita enim dicit in Oratore: Nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & uirili laterum flectione. Fœmur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, & usitatum est, & indignantes decet, & excitat auditorem. Ideoq; in Callidio Cicero desiderat. Non frons, inquit percussa, non

fœmur, quanquam, si licet, de fronte dissentio. Nam etiam complodere manus, scenicum est, & pectus cædere. Illud quoq; rarò decebit, caua manu, summis digitis, pectus appetere, si quando nosmetipsos alloquamur, cohortantes, obiurgantes, miserantes, quod si quãdo fiet, togam quoq; inde remouere non decebit. In pedibus obseruantur status & incessus. Prolato dextero stare, & eandem manum ac pedem proferre, deforme est. In dextrum incumbere interim datur, sed æquo pectore, qui tamen comicus magis quàm oratorius gestus est. Malè etiam in sinistrum pedem insistentiũ dexter, aut attollitur, aut summis digitis suspenditur. Varicare supra modum, & in stando deforme est, & accedente motu propè obscœnum. Procursio opportuna, breuis moderata, rara conuenit etiam & ambulatio quædã propter immodicas laudationũ moras, quanquam Cicero rarum incessum, neq; ita longum probat. Discursare uerò, & quod Domitius Afer de Sura † Manilio dixit, satagere, ineptißimũ. Vrbaneq; Flauius Virginius interrogauit de quodam suo Antisosphiste, quot millia passuum declamasset. Præcipi & illud scio, ne ambulantes auertamur à iudicibus, sed sint obliqui pedes ad cõcilium nobis respicientibus. Id fieri iudicijs priuatis non potest. Verum & breuiora sint spacia, nec auersi diu simus. Interim tamen recedere sensim datur. Quidam & resiliunt, quod est planè ridiculum. Pedis supplosio ut loco est opportuna, ut ait Cicero, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis, ita crebra & inepti est hominis, & desinit Iudicem in se conuertere. Est & illa indecora in dextrum ac læuum latus uacillatio alternis pedibus insistentium. Longißima fugienda mollis actio, qualem in Tityo Cicero dicit

Pedes

Manlio

eit fuisse. Vnde & saltationis quoddam genus Tityus est appellatum. Reprehendenda & illa frequens, & concitata in utranq; partem mutatio, quam in Curione + patre ir risit & C. Iulius quærens quis in lintre loqueretur, & C. Sicinius. Nam cum aßidente collega, qui erat propter ualetudinem & deligatus, & pluribus medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multum se Curio ex more iactasset: Nunquam inquit, Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi fuisset, isthic hodie te muscæ comedissent. Iactantur & humeri, quod uitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut cum angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret, ut si calore dicendi uitare id excidisset, offensatione illa cōmoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in quibus sunt multi Iudices, quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter uelimus. Illud + uerò refellendum, quod quidem reiecta in humerum toga, cum dextra sinum usque ad lumbos reduxerunt, ut sinistra gestum facientes, spatientur & fabulentur cùm etiam læuā restringere prolata longius dextra sit odiosum. Vnde moneor ut ne id quidem transeam ineptißimè fieri, cùm inter moras laudationum, aut in aurum alicuius loquuntur, aut cum sodalibus iocantur, aut nonnunquam ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare uideantur. Inclinari ad Iudicem cùm doceas, atque si id de quo loquaris sit obscurius decet. Incumbere aduocato aduersis subsellijs sedenti, contumeliosum est. Reclinari etiam ad suos & manibus sustineri, nisi planè iusta + fatigatio est, delicatum, sicut palàm moneri excidentis, aut legere. Namque in his omnibus & uis illa dicendi soluitur, frigescit

Tityus
Prætore
non resrendum
fatigatione

affectus, & Iudex parum sibi præstari reuerentiæ credit. Transire in diuersa subsellia parum uerecundũ est. Nam & Caßius Seuerus urbane aduersus hoc facientes lineam poposcit. Et si aliquando concitatè itur, nunquam non frigidè reditur. Multa ex his quæ præcepimus, mutari necesse est ab his qui dicunt apud tribunalia. Nã & uultus erectior ut eum apud quem dicitur spectet, & gestus, ut ad eundem tendens+elatior sit necesse est, & alia quæ occurrere etiam me tacente omnibus possunt. [clarior] Itemq; ab his qui sedentes agent (Nam & ferè fit hoc in rebus minoribus, & ijdem impetus actionis esse non possunt) & quædam uitia fiunt necessaria. Nam & dexter pes à leua Iudicis sedentis proferendus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad iudicem spectent. Equidem plerosq; & ad singulas clausulas sententiarum uideo assurgentes sibi, & nõnullos subinde aliquid etiam spatiantes: quod an deceat, ipsi uiderint, cum id faciunt, non sedentes agunt. Bibere, aut etiã esse inter agendum, quod multis moris fuit, & est quibusdã, ab Oratore meo procul absit. Nã si quis aliter dicendi onera perferre non poßit, nõ ita miserũ est nõ agere, potiusq; multo quàm & operis et hominũ contemptũ fateri. Cultus nõ est proprius Oratoris aliquis, sed magis+in Oratore cõspicitur. [in ore] Quare sit (ut in omnibus honestis debet esse) splendidus & uirilis. Nam & toga, & calceus, & capillus, tam nimia cura, quàm negligentia sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu quod ipsum aliquatenus temporũ conditione mutatum est. Nam ueteribus nulli sinus perquã breues post illos fuerunt. Itaq; etiam gestu necesse est usos esse in principijs eos alio, quorum brachium sicut Græcorum ueste conti-

conti-

continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur. Cui lati clavi ius non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usq; perueniant: Nam infra mulierũ est, supra Centurionum. Vt purpuræ rectè descendant, leuis cura est. Notatur interim negligentia. Latum habentiũ clauum modus est, ut sit paulũ cinctis submissior. Ipsam togã rotundã esse, & aptè cæsam uelim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior medijs cruribus optimè terminatur, posterior eadẽ portione altius quàm cinctura. Sinus decentißimus, si aliquãdo supra imam togam fuerit, nunquã certè sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur, uelut balteus, nec strãgulet, nec fluat. Pars togæ quæ postea imponitur, sit inferior: nam ita & sedet melius, & continetur. Subducenda etiã pars aliqua tunicæ, ne ad lacertũ in actu redeat, tum sinus inijciendus humero, cuius extremam oram reiecisse non dedecet. Operiri autem humerũ cum toto iugulo non oportet. Alioquin + amictu fiet angustus, & dignitatem quæ est in latitudine pectoris, perdet. amictus fiet angustior Sinistrum brachiũ eousq; alleuandũ est, ut quasi normalem illũ angulũ faciat, super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat. Manus non impleatur annulis, præcipuè medios articulos nõ transeuntibus, cuius erit habitus optimus, alleuato pollice & digitis leuiter inflexis, nisi si libellum tenebit, quod non utiq; captandum est. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, & ad multos gestus est impedimento. Togam ueteres ad calceos usq; demittebant, Toga. ut Græci pallium. Idq; ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusq; præcipiunt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc utique

libro penè etiam nimium curiosi persuasionē, qui solitum id facere Curionē uelandarum uaricū gratia tradit, cùm hoc amictus genus in statuis eorum quoq;, qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolū sicut fascias quibus crura uestiuntur, & focalia, & aurium ligamenta sola excusare potest ualetudo. Sed hæc amictus obseruatio, dum incipimus, procedente uerò actu iam penè ab initio narrationis sinus ab humero rectè uelut sponte delabitur, & cùm ad argumenta ac locos uentum est, reijcere à sinistro togam, deijcere etiamsi hæreat, sinum conueniet. Læuam à faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim iam omnia, & ut uox uehementior, ac magis uaria est, sic amictus quoq; habet actum quendam uelut præliantem. Itaq; ut læuam inuoluere toga, & incingi, penè furiosum est, sinum uerò in dextrum humerum ab imo reijcere, solutum ac delicatum est, fiuntq; adhuc peius aliqua, ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subijciamus? Habet enim acre quiddam atq; expeditum, & calori concitationiq; nō inhabile. Cùm uerò magna pars est exhausta orationis, utiq; afflante fortuna penè omnia decent, sudor ipse & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta ac uelut labens undique toga. Quo magis miror hanc quoq; succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontem siccari iuberet, ne comæ turbarentur, quas componi post paulum, sicut dignum erat, grauiter & seuerè uetuit. Mihi uerò illæ quoq; turbatæ præ se ferre aliquid affectus, & ipsa obliuione curæ huius commendari uidentur. At si incipientibus, aut paulum progreßis decidat toga, non repònere eam prorsus negligentis aut pigri, aut quo modo debeat amiciri nescientis est. Hæc sunt uel illustramenta pronun-

orationis, uel uitia, quibus propositis multa cogitare debet Orator. Primum + quid, apud quos, quibus præsentibus sit acturus. Nam ut dicere alia alijs, & apud alios magis concessum est, sic etiam facere. Neq; eadem in uoce, gestu, incessu, apud principem, Senatum, populum, magistratum, priuato, publico iudicio, postulatione, actione similiter decent. Quam differentiam subijcere sibi quisque qui animum intenderit, potest, tum qua de re dicat, & efficere quid uelit. Rei quadruplex obseruatio est. Vna in tota causa. Sunt enim tristes, hilares, solicitæ, securæ, grandes, pusillæ, ut uix unquam ita solicitari partibus earum debeamus, ut non summæ meminerimus. Altera quæ est in differentia partium, ut in proœmio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia in sententijs ipsis, in quibus secundũ res & +actus uariantur omnia. Quarta in uerbis, quorum ut est uitiosa si efficere omnia uelimus, imitatio, ita quibusdam nisi sua natura redditur, uis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (nisi si funebres erunt) gratiarum actione, exhortatione similibusq; læta & magnifica & sublimis est actio. Funebres conciones, consolationes, plerunq; causæ reorum, tristes ac submissæ. In senatu conseruanda autoritas, apud populũ dignitas, in priuatis modus. De partibus causæ, et sententijs, uerbisq; quæ sunt multiplicia, pluribus dicendum. Tria aũtẽ præstare debet pronunciatio, cõciliet, persuadeat, moueat, quibus natura cohæret, ut etiam delectet. Conciliatio ferè aut cõmendatione morũ, qui nescio, quomodo ex uoce etiam atq; actione pellucent, aut orationis suauitate constat. Persuadendi uis asseueratione, quæ interim plus ipsis probationibus ualet: An ista (inquit Callidio Cicero) si uera essent,

quis (margin)

affectus (margin)

Vtrunq; in Bruto Cice. (margin)

sic à te dicerentur? &: Tantum abest, ut inflammares nostros animos, somnũ isto loco uix tenebamus. Fiducia igitur appareat, & constantia, utiq; si autoritas subest. Mouendi autem ratio, aut in repraesentandis est, aut imitandis affectibus. Ergo cùm Iudex in priuatis, aut praeco in publicis dicere de causa iusserit, leniter consurgendum: tum in componenda toga, uel si necesse erit, etiam ex integro inijcienda duntaxat, in iudicijs (apud principē enim, & magistratus, ac tribunalia non licebat) paulum est commorandum, ut & amictus sit decentior, & protinus aliquid spatia ad cogitandũ. Etiam cùm ad iudicem nos conuerterimus, & consultus permiserit dicere, non protinus est erumpendum, sed danda breuis cogitationi mora. Mire enim auditurum, dicturi cura delectat, & Iudex se ipse componit. Hoc praecipit Homerus Vlyßis exẽplo, quem stetisse oculis in terrã defixis, immotoq; sceptro, priusquã illã eloquentiae procellã effunderet, dicit. In hac cunctatione sunt quaedã nõ indecentes ut (appellant scenici) morae: caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, simulare conatum, suspiratione solicitudinem fateri, aut quod quenq; magis decet, eoq; diutius si Iudex nondũ intendit animum. Status sit rectus, aequi & diducti paulum pedes, uel procedens † minimo sinister, genua recta, sic tamen, ut non extendatur. Humeri remißi, uultus seuerus, non moestus, nec stupens, nec languidus. Brachia à latere modicè remota, manus sinistra, qualẽ suprà demonstraui, dextra cùm iam incipiendum erit, paulum prolata ultra sinum, gestu quammodestißimo, uelut expectãs quando incipiendum sit. Vitiosa enim sunt, illa intueri lacunaria, perfricare faciem, & quasi improbam facere, tendere cõfidentia

minimo momento

uultum,

uultum, aut quo ſit magis toruus, ſupercilijs aſtringere, capillos à fronte contra naturam retrò agere, ut ſit horror ille terribilis, tum id quod Greci frequentiſsimè faciunt, crebrò digitorum labiorumq; motu cõmentari, clarè excreare, pedem alterum longè proferre, partem togæ ſiniſtra tenere, ſtare diductum, uel rigidum, uel ſupinum, uel incuruum, uel humeris, ut luctaturi ſolent, ad occipitiũ ductis. Procemio frequentiſsimè lenis conuenit pronunciatio. Nihil eſt enim ad conciliandum gratius uerecundia, non tamen ſemper. Nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. Plerũq; tamen et uox temperata, ac geſtus modeſtus, & ſedens humero toga, & laterum lenis in utranq; partem motus, eodem ſpectantibus oculis, decebit. Narratio magis + prolatam manum amictũ recidentem, geſtum diſtinctum, uocem ſermoni proximã, ac tãtum apertiorem, ſonum ſimplicem frequentiſsimè poſtulabit in his duntaxat. Q. igitur Ligarius, cùm eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, & A. Cluẽtius Habitus pater huiuſce. Aliud in eadem poſcent affectus uel cõcitati. Nubit genero ſocrus, uel flebiles. Conſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculũ acerbum & miſerum toti Aſiæ prouinciæ. Maximè uaria & multiplex actio eſt probationum. Nam proponere, partiri, interrogare, ſermoni ſunt proxima, & contradictionem ſumere. Nam ea quoq; diuerſa propoſitio eſt. Sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes pronunciamus. Argumentatio pleruncq; agilior, & acrior, & inſtantior, conſentientẽ orationi poſtulat etiam geſtum, id eſt, fortem celeritatem. Inſtandum quibuſdam in partibus, & denſanda oratio. Egreſsiones ferè lenes, & dulces, & remiſſæ, ut raptus Proſerpinæ, Siciliæ deſcriptio, Cn. Pompeij laus. Ne

prolatũ manu amictũ, recidentem geſtum, uocem ſermoni proximũ, ac iam tum acriorem

est que † enim mirũ, minus habere contentionis ea quæ sunt extra quæstionem. Mollior nonnunquã cum reprehensione diuersæ partis imitatio: Videbar uidere alios intrãtes, alios autem exeuntes, quosdã ex uino uacillantes. Vbi non dißidens à uoce permittitur gestus, at quoque in utranq; partem tenera quædam, sed intra manus tamẽ, & sine motu laterum translatio. Accedendi Iudicis plures sunt gradus. Summus ille, et quo nullus est in Oratore acutior: Suscepto bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna. Prædixit enim: Quantum potero uoce contendam, ut populus hæc Romanus exaudiat. Paulùm inferior, & habens aliquid etiam iucunditatis: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Plenius adhuc & lenius, ideoq; dulcius: In cœtu uero populi Romani negocium publicum gerens. Producenda omnia, trahendæq; tum uocales, aperiendæq; sunt fauces, pleniore tamen hæc canali fluunt: Vos Albani tumuli atque luci. Nam cantici quiddam habent, sensimq; resupina sunt. Saxa atq; solicitudines uoci respondent. Tales sunt illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demosthenes atque Aeschines exprobrant, non ideo improbandæ. Cùm enim uterq; alteri obijciat, palàm est utrunq; fecisse. Nam neque ille per Marathonis & Platearum, & Salaminis propugnatores recto sono iurauit, nec hic Thebas sermone defleuit. Est his diuersa uox, & penè extra organũ: cui Græci nomen amaritudinis dederunt, supra modum ac penè naturam uocis humanæ acerba. Quin compescitis uocem istam indicem stultitiæ, testem prauitatis. Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima est. Quin compescitis. Epilogus, si designat enumerationem rerum habet, † desiderat quandam con-

cisorum

cisorum continuationem: si ad concitandos iudices est accommodatus, aliquid ex his quæ suprà dixi: si placandos, inclinatam quandam lenitatem: si misericordia commouendos, flexum uocis & flexibile suauitatẽ, qua præcipuè frangũtur animi, quæq; est maximè naturalis. Nam etiam orbos uiduasq; in ipsis funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hic etiam fusca illa uox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mirè faciet. Habet enim in se quod imitemur. Duplex est tamen miseratio, altera cum inuidia, qualis modò dicta de damnatione Philodami: Altera cum deprecatione demißior. Quare etiamsi est in illis quoque cantus obscurior, in cœtu uero populi Romani. Non enim hæc rixantis modo dixit, &: Vos Albani tumuli. Neque enim quasi inclamaret, aut † detestaretur, locutus est, tamen infinito magis illa flexa & circumducta sunt: Me miserum, me infelicem. Et: Quid respondebo liberis meis? &: Reuocare tu me in patriam potuisti Milo per hos, ego te in eadem patria per eosdem retinere nõ potero? Et cum bona C. Rabirij uno sestertio addicit: O me miserum acerbumque præconium. Illa quoque mirè facit in peroratione uelut deficientis dolore, & fatigatione confeßio, ut pro eodem Milone: Sed finis sit: neq; enim præ lachrymis iam loqui possum. Quæ similem uerbis habere debent etiam pronunciationem. Possunt uideri alia quoque huius partis atque officij, reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, uestes laniare, sed suo loco dicta sunt. Et quia in partibus causæ etiam alijs est uarietas, satis apparet accommodandam sententijs ipsis pronunciationem, sicut ostendimus. Sed uerbis quoque, quod nouißimè dixeram, nõ semper, sed aliquando.

testaretur

At ✝ An non hæc misellus & pauperculus, submissa atq; con
elatio tracta. Fortis & uehemens, & ✝ latro, erecta & concita-
ta uoce dicenda sunt? Accedit enim uis & proprietas re-
bus tali astipulatione, quæ nisi adsit, aliud uox, alid animus
ostendat. Quid? quod eadem uerba mutata pronunciatio
ne indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indi
gnantur, interrogant, irrident, eleuant? Aliter enim dici-
tur: Tu mihi quodcunq; hoc regni. Et: Cantando tu illũ?
Et: Tu´ne ille Aeneas? Et: Meq; timoris. Argue tu Dran-
ce. Et ne morer, intra se quisq;, uel hoc, uel aliud quod uo-
let, per omnes affectus uerset, uerum esse quod dicimus,
sciet. Vnum iam his adijciendũ est, cùm præcipuè in actio
Decorum. ne spectetur decorum, sæpe aliud alios decere. Est enim la
tens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis, & ut uerè di-
ctum est, caput esse artis decere quod facias, ita id nec si-
ne arte esse, nec totum arte tradi potest. In quibusdam uir
tutes non habent gratiam, in quibusdam uitia ipsa dele-
ctant. Maximos actores comœdiarum Demetriũ & Stra
toclem placere diuersis uirtutibus uidimus. Sed illud mi-
nus mirum, quod alter deos, et iuuenes, & bonos patres,
seruosq;, & matronas, & graues anus optimè, alter acres
agitatiora senes, callidos seruos, parasitos, lenones, & omnia ✝ agita
toria melius. Fuit enim natura diuersa. Nam uox quoque
Demetrij iucundior, illius acrior erat. Annotandæ magis
proprietates, quæ transferri non poterant, manus iactare,
egrediendo & dulces exclamationes theatri causa producere, & ✝ in-
grediendo uentum concipere ueste, & nonnunquam de-
xtro latere facere gestus, quod neminem alium præter De
metrium decuit. Nanq; in hæc omnia statura & mira spe
cie adiuuabatur. Illum cursus & agilitas, & uel parũ con
ueniens

ueniens personæ risus, quem non ignarus rationis populo dabat, & contracta etiam ceruicula, quicquid horum aliter fecisset, fœdißimum uideretur. Quare norit se quisq;, nec tãtum ex cõmunibus præceptis, sed etiam natura suæ capiat consilium formandæ actionis. Neq; illud tamen est nefas, ut aliquem uel omnia uel plura deceant. Huius quoque loci clausula sit eadem necesse est, quæ cæterorum est, regnare maximè modum. Non enim comœdum esse, sed oratorem uolo. Quare nec in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, effectionibus molestè utemur, ut si sit in scena dicendũ: Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem, cùm accersor ultrò? An potius ita me comparem. Non perpeti meretricũ contumelias? Hic enim dubitationis moras, uocis flexus, uarias manus, diuersos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec uult nimium esse condita. Actione enim constat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronunciatio uultuosa, & gesticulationibus molesta, & uocis mutationibus resultans. Nec inutiliter ex Græcis ueteres transtulerunt, quod + ab his sumptum Lenas Popilius posuit, esse hãc + inotiosam actionem. Optimè igitur idem, qui omnia Cicero præceperat, quæ suprà ex Oratore posui. Quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulò agitatior, & iam exigitur, & quibusdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni & grauis autoritatem.

Ex Eunucho.

à nobis iocosam

M. FAB. QVINT. Libri undecimi finis.

M FAB.

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM Oratoriarum Liber XII.

VENTVM eſt ad partē operis deſtinati longè grauißimam. Cuius equidem onus, ſi tantum opinione prima concipere potuiſſem, quanto me premi ferens ſentio maturius conſuluiſſem uires meas, ſed initio pudor omittendi quæ promiſeram, tenuit: mox quāquam per ſingulas quoq; partes labor creſceret, ne perderem quæ iam effecta erāt, per omnes difficultates animo me ſuſtentaui. Quare nunc quoq; licet + maiori q̄ unquam mole premar, tamen proſpicienti finem, mihi conſtitutū eſt uel deficere potius q̄ deſperare. Fefellit autem quod initium à paruis ceperamus: mox uelut aura ſolicitante prouecti longius dum + tantum nota illa, & pleriſq; artiū ſcriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, & multos circa uelut iiſdem feruentis credere auſos habebamus. Iam cùm eloquendi rationē nouißimè repertā, paucißimiſq; + tentatam ingreßi ſumus, rarus qui iam procul à portu receſſiſſet, reperiebatur. Poſtquā uerò nobis ille quem inſtituebamus Orator, à dicendi magiſtris dimiſſus, aut ſuo iam impetu fertur, aut + maiora ſibi auxilia ex ipſis ſapientiæ penetralibus petit, q̄ in altū ſimus ablati, ſentire cœpimus. Nunc cœlū undiq; & undiq; pōtus. Vnū modo in illa immenſa uaſtitate cernere uidemur M. Tullium, qui tamen ipſe, quamuis tanta atq; ita inſtructa naue, hoc mare ingreſſus,

maior q̄ unquam moles premat

tamen

recitatam

matura

Ex Vergil.

greſſus,

gressus, cōtrahit uela, inhibetq; remos, & de ipso demum genere dicendi, quo sit usurus perfectus Orator, satis habet dicere. An nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & aßignabit officia. Ita nec antecedentem consequi possumus, & longius eundū est. Vt res feret, probabilis tamen cupiditas honestorum, & tutioris audaciæ est tentare, quibus paratior uenia est.

Non posse Oratorem esse nisi uirum bonum. Cap. I.

SIt ergo nobis Orator, quem instituimus, is qui à M. Catone finitur, uir bonus, dicēdi peritus. Verum id quod & ille posuit prius, & ipsa natura potius ac maius est, utiq; uir bonus, id non eo tantū, + ut si uis illa dicēdi malitiam instruxerit, nihil sit publicis priuatisq; rebus perniciosius eloquentia, nosq; ipsi qui pro uirili parte cōferre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, peßimè mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma, non militi. Quid de nobis loquor? Rerū ipsa natura in eo quod præcipuè indulsisse homini uidetur, quoque nos à cæteris animalibus separasse, non parens, sed nouerca fuerit, si facultatem dicendi, sociam scelerum, aduersam innocentiæ, hostem ueritatis inuenit. Mutos enim nasci, & egere omni ratione satius fuisset, quàm prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Longius tendit hoc iudicium meum. Neque enim tantum id dico, eum qui sit Orator, uirum bonum esse oportere, sed ne futurum quidem Oratorem, nisi uirum bonum. Nam certè neq; intelligentiam concesseris his qui proposita honestorum ac turpium uia, peiorem sequi malint, neq; prudentiam + qui in grauißimas frequenter legū, semper uerū malæ cōscientiæ

quod

cum

pœnas

pœnas à semetipsis improuiso rerũ exitu induãtur. Quod
si neminem malum esse nisi stultum eundem, non modò à
sapientibus dicitur, sed uulgo quoq; semper est creditum,
certè non fiet unquam stultus Orator. Adde quod ne stu-
dio quidẽ operis pulcherrimi uacare mens, nisi omnibus
uitijs libera potest. Primum quod in eodem pectore nullũ
est honestorum turpiumq; consortiũ, & cogitare optima
simul & deterrima, non magis est unius animi, quàm eius-
dem hominis bonum esse ac malum. Tum illa quoque ex
causa, quod mentem tantæ rei intentam uacare omnibus
alijs etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demũ enim
libera, ac tota nulla distringente, atq; aliò ducente causa
agrorum spectabit id solum ad quod accingitur. Quod si + corpo-
rum nimia cura, & solicitior rei familiaris diligentia, &
uenandi uoluptas, & dati spectaculis dies, multum studijs
auferunt (huic enim rei perit tempus quodcũq; alteri da-
tur) quod putamus facturas cupiditatem, auaritiam, inui-
diam? quarum impotentißimè cogitationes somnos etiam
ipsos, & illa per quietem uisa perturbant. Nihil est enim
tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam uarijs affecti-
bus concisum, atq; laceratum, quàm mala mens. Nam &
præ cùm insidiatur + spe, curis, labore distringitur, et iam cùm
sceleris compos fuerit, solicitudine, pœnitentia, pœnarum
omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis,
aut ulli bonæ arti locus? non hercle magis quàm frugibus
in terra sentibus ac rubis occupata. Age, non ad perferen-
dos studiorum labores necessaria frugalitas? Quid ergo
ex libidine ac luxuria spei? Non præcipuè acuit ad cupidi-
tatem literarum amor laudis? Num igitur malis laudem
curæ putamus? Iam hoc quis nõ uidet, maximam partem
orationis

orationis in tractu æqui boniq; consistere? Dicet'ne de his secundum debitam rerum dignitatē malus atq; iniquus? Deniq; ut maximā partem quæstionis eximam demus id quod nullo modo fieri potest, idem ingenij, studij, doctrinæ, peßimo atq; optimo uiro, uter melior dicetur Orator? nimirum qui homo quoq; melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus Orator. Non enim perfectū quicquā quo melius est aliud. Sed ne more Socraticorum nobismetipsis respōsum finxisse uideamur, sit aliquis adeò contra ueritatē obstinatus, ut audeat dicere eodem ingenio, studio, doctrina præditū nihilo deteriorem futurum Oratorem malū uirum quàm bonū. Conuincamus huius quoq; amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit, omnem Oratorē id agere, ut Iudici quæ proposita fuerint, uera & honesta uideantur. Vtrū hoc facilius bonus uir persuadebit, an malus? Bonus quidem & dicet sæpius uera atq; honesta. Sed etiam si quando aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebimus, potest) falsò hæc affirmare conabitur, maiore cùm fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti nonnunquam excidit ipsa simulatio. Inde immodestè proponunt, sine pudore affirmāt. Sequitur in his quæ certum est effici non posse, deformis pertinacia & irritus labor. Nam sicut in uita, ita in causis quoque spes improbas habent. Frequenter autem accidit, ut his etiam uera dicentibus desit, uideaturq; talis aduocatus malæ causæ argumentum. Nunc de his dicendum est, quæ mihi quasi conspiratione quadam reclamari uidentur. Orator ergo Demosthenes non fuit? Atqui malum uirū accepimus. Non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprehenderunt.

Oratorem (margin: orationem)

Hoc idē in uita Plutarch.

V Quid

Quid agam? magna responsi inuidia subeunda, mitigādæ sunt prius aures. Mihi enim nec Demosthenes tam graui morū dignus uidetur inuidia, ut omnia quæ in eum ab inimicis cōgesta sunt credā, cùm & pulcherrima eius in Repub. consilia, & finē uitæ clarū legam. Nec M. Tullio defuisse uideo in ulla parte ciuis optimi uoluntatē. Testimonio est actus nobilißimè consulatus, integerrimè prouinciæ administrata, & repudiatus uigintiuiratus, & ciuilibus bellis, quæ in ætate eius grauißima inciderunt, neq; spe, neque metu declinatus animus, quo minus optimis, id est, Reipublicæ se iungeret. Parū fortis uidetur quibusdā, quibus optimè respondit ipse, nō se timidū in suscipiendis, sed in prouidendis periculis, quod probauit morte quoq; ipsa quam præstātißimo suscepit animo. Quod si defuit his uiris summa uirtus, sic quærentibus, an Oratores fuerint, respondebo quomodo Stoici, si interrogētur, an sapiens Zeno, an Cleantes, an Chrysippus, ipsi respondeant, magnos quidem illos ac uenerabiles, nō tamen id quod natura hominis summū habet, consecutos. Nam & Pythagoras non sapientē se, ut qui ante eum fuerūt, sed studiosum sapientiæ uocari uoluit. Ego tamē secundū cōmunem loquendi consuetudinem sæpe dixi, dicāq; perfectū oratorem esse Ciceronem, ut amicos & bonos uiros, & prudentißimos dicimus uulgò, quorum nihil nisi perfectè sapienti datur. Sed cùm propriè, & ad legē ipsam ueritatis loquendum erit, cùm quæram Oratorē, quem & ille quærebat. tanquam enim stetisse eum in fastigio eloquentiæ fateor, ac uix quid adijci potuerit inuenio, fortasse inuēturus quid adhuc abscissurū putem fuisse. Nam ferè sic docti iudicauerunt, plurimum in eo uirtutum, nonnihil fuisse uitiorum, & se ipse

multa

multa ex illa iuuenili abundantia coërcuisse testatur, tamen quando nec sapientis sibi nomen minime sui contemptor asseruit, & melius dicere certe data longiore uita, & ætate ad se cōponendum+seueriore potuisset, nō malignè crediderim defuisse ei summā illā, ad quàm nemo propius accessit. Et licebat si aliter sentirem, fortius id liberiusq; defendere. An uerò M. Antonius neminem à se uisum eloquentem, quod tanto minus erat, professus est, ipse etiā M. Tullius quærit adhuc eum, & tantum imaginatur ac fingit, ego non audeā dicere aliquid in hac quæ superest æternitate inueniri posse, eo quod fuerit perfectius? Transeo illos qui Ciceroni ac Demostheni ne in eloquētia quidem satis tribuunt, quanquam ne ipsi Ciceroni Demosthenes satis uideatur esse perfectus, quem dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto Caluoq;, qui certè compositionem illius etiam apud ipsum reprehendunt, nec Asinio utrique qui uitia orationis eius etiam inimicè pluribus in locis insequuntur. Concedamus sanè (quod minimè natura patitur) repertū esse aliquem malum uirum summe disertum, nihilo tamen minus Oratorem eum negabo. Nam nec omnibus qui fuerint manu prompti, uiri fortis nomen concesserim, quia sine uirtute intelligi non potest fortitudo. An ei qui ad defendendas causas aduocatur, non est opus fide, quam nec cupiditas corrumpat nec gratia auertat, nec metus frangat, sed proditorem transfugam, præuaricatorem, donabimus oratoris illo sacro nomine? Quod si mediocribus etiam patronis conuenit, hæc, quæ uulgò dicitur bonitas, cur non Orator ille, qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit moribus qui dicendi uirtute perfectus? Non enim forensem quandam instituimus operam, nec

securiore

De oratore profecto.

mercenariam uocem, nec (ut asperioribus uerbis parcamus) non inutilē sanè litium aduocatū, quem deniq; causidicum uulgò uocant, sed uirū cùm ingenij natura præstantem, tum uerò tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea uetustas cognouerit, singularem, perfectumq; undiq; optima sentientē, optimeq; dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborū scelera compescet, aut in pecuniarijs quæstionibus ueritati cōtra calumniam aderit? Summus ille quidem in his quoq; operibus fuerit, sed in maioribus clarius elucebit, cùm regenda senatus consilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendam uidetur finxisse Verg. quem in seditione uulgi iam faces & saxa iaculantis moderatorem dedit? Tū pietate grauē ac meritis si fortè uirū quem Conspexere, silent, arrectisq; auribus adstāt. Habemus igitur ante omnia uirum bonū, post hæc adiecit dicendi peritum: Ille regit dictis animos & pectora mulcet. Quid? nō in bellis quoq; idem ille uir, quem instituimus, si sit ad prælium miles cohortādus, ex medijs sapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quomodo pugnam ineuntibus tot simul metus laboris, doloris, postremo mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerit? Quæ certè melius persuadebit alijs, qui prius persuaserit sibi. Prodit enim se, quamlibet custodiatur simulatio, nec nunquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut nō titubet ac hæreat, quoties ab animo uerba dissentiunt. Vir aūt malus, aliud dicat necesse est quàm sentiat. Bonos nunquā honestus sermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam ijdem etiam prudentes erunt)

inuentio,

inuentio, quæ etiamsi lenocinijs destituta sit, satis tamen natura sua ornatur, nec quicquam non disertè, quod honestè dicitur. Quare iuuentus, imò omnis ætas (neq; enim rectæ uoluntati serum est tempus ullũ) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus, forsan & consumare contingat. Nam si natura non prohibet, & esse uirũ bonum, & esse dicendi peritũ, cur non aliquis etiam unus utrunque consequi poßit? cur autem non se quisque speret fore illum aliquem? ad quod si uires ingenij non suffecerint, tamen ad quem usq; modũ processerimus, meliores erimus ex utroq;. Hoc + certe prorsus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum uitijs mentis posse misceri. etiam Facultas dicendi, si in malos incidit, & ipsa iudicanda est malum: peiores enim illos facit, quibus contingit. Videor mihi audire quosdam (nec enim deerunt unquam qui diserti esse quàm boni malint) illa dicentes: Quid ergo tantum artis est in eloquentia? cur tu de coloribus, & difficilium causarum defensione, nonnihil etiam de confesso loquutus es, nisi aliquando uis & facultas dicendi expugnat ipsam ueritatem? Bonus enim uir non agit nisi bonas causas, eas porrò etiam siue doctrina satis per se tuetur ueritas ipsa. Quibus ego cùm de meo primum opere respondero, etiam pro boni uiri officio, si quando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. Pertractare enim quomodo aut pro falsis, aut etiam pro iniustis aliquando dicatur, non est inutile, uel propter hoc solum, ut ea facilius & deprehendamus & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocent fuerint. Neq; enim Academici, cùm in utranq; disserunt partem, non secundum alteram uiuunt. Neq; Carneades ille,

qui Romæ audiente Censorio Catone, non minoribus uiribus contra iustitiam dicitur disseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse uir fuit. Verum & uirtus quid sit, aduersa ei malitia detegit, & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifestior, & plurima cõtrarijs probantur. Debent ergo Oratori sic esse aduersariorum nota consilia, ut hostium imperatori. Verum & illud quod prima propositione durum uidetur, potest esse ratio, ut offerre uir bonus in defensione causæ uelit + auferre aliquando iudici ueritatem. Quod si quis à me proponi mirabitur (quanquam non est hæc mea propriè sententia, sed eorum quos grauißimos sapientiæ magistros ætas uetus credidit) sic iudicet, pleraq; esse, quæ non tam factis, quàm causis eorum uel honesta fiant, uel turpia. Nam si hominem occidere sæpe uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimũ est, asperiora quædam adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere conceditur, ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam uir bonus, sed etiam quare, & qua mente defendat. Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoq; asperrimi confitentur, facturum aliquando bonum uirum, ut mendacium dicat, & quidem nonnunquã leuioribus causis, ut in pueris ægrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi + promittimus, pronunciamus ne dum si ab homine occidendo grassator auertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, ut hoc quod aliâs in seruis quoq; reprehendendũ est, sit aliâs in ipso sapiente laudandum. Id si constiterit, multa iam uideo posse euenire, propter quæ Orator bene suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta non suscepisset. Nec hoc dico,

quia

quia feueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitantibus, tametsi non mediocris hæsitatio est, hinc iustitiæ proposita imagine, inde pietatis, nihil dubij relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyranno, atque ob id reus, utrum'ne saluum eum uolet is qui à nobis finitur orator? an si tuendũ susceperit, non tam falsis defendet, quàm qui apud iudices malam causam tuetur. Quid si quædam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non esse facta conuicerimus, non uel hoc modo seruabit Orator non innocentem modò, sed etiam laudabilem ciuem? Quid, si quædam iusta natura, sed conditione temporum inutilia ciuitati sciemus? Nónne utemur arte dicendi bona quidem, sed malis artibus simillima? † Ad hoc nemo dubitabit, † quin si nocentes mutari in bonã mentem aliquò modo poßint, sicut posse interdum cõceditur, saluos esse eos magis è Repub. sit quàm puniri. Si liqueat igitur oratori futurum bonum uirum, cui uera obijcientur, non id aget, ut saluus sit? Da nunc ut crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo uincere honestè ciuitas nõ poßit, nónne ei communis utilitas Oratorem aduocabit? Certe Fab. Corn. Rufinum, alioqui & malum ciuem, & sibi inimicum, tamen quia utilem sciebat ducem imminente bello, palàm consulem suffragio suo fecit, atque id mirantibus quibusdam respondit, à ciue se spoliari malle, quàm ab hoste uenire. Ita hic si fuisset Orator, non defendisset eundem Rufinum, uel manifesti peculatus reum? Multa dici possent similia, sed uel unum ex his quodlibet sufficit. Non enim hoc agimus, ut istud illi, quem formamus uiro sit sæpe faciendum, sed ut si talis coëgerit ratio, sit tamen uera finitio, Oratorem esse uirum, dicendi peritum.

At quid

Præcipere uero ac discere quomodo etiã probatione difficilia tractentur, necesse est. Nam frequẽter etiam optimæ causæ similes sunt malis, & innocens reus multis uerisimilibus premitur. Quo fit, ut eadem actionis ratione defendendus sit, quasi nocens esset. Iam innumerabilia sunt bonis causis malisq; cõmunia, testes, literæ, suspiciones, opiniones. Non aliter autem uerisimilia, quàm uera & confirmantur & refelluntur. Quapropter ut res feret, flectetur oratio, manente honesta uoluntate.

Cognoscenda esse oratori quibus mores formentur. Cap. II.

QVando igitur Orator est uir bonus, is autem citra uirtutem intelligi non potest, uirtus etiamsi quosdam impetus à natura sumit, tamen perficienda doctrina est, mores ante omnia Oratori studijs erũt excolendi, atq; omnis honesti iustiq; disciplina pertractanda, sine qua nemo nec uir bonus esse, nec dicendi peritus potest, nisi forte accedamus his, qui natura constare mores, & nihil adiuuari disciplina putant: scilicet ut ea quidem, quæ manu fiunt, atq; eorum etiam contemptißima, confiteantur egere doctoribus, uirtutem uero, qua nihil homini quoad deos immortales propius accedere datum est, obuiam & illaboratam tantum qui nati sumus habeamus. Abstinens erit, qui id ipsum quid sit abstinẽtia ignorarit? Et foris, qui metus doloris, mortis, superstitionis nulla ratione purgauerit? Et iustus qui æqui boniq; tractatum, qui leges, quæ natura sunt omnibus datæ: quæq; propriè populis & gentibus cõstitutæ, nõ eruditiore aliquo sermone tractarit? O quàm istud parum putant, quibus tam facile uidetur. Sed hoc trãseo, de quo neminem, qui literas uel primis (ut aiunt) labris degusta-

degustarit, dubitaturū puto, ad illud sequens reuertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui nō & naturæ uim omnem penitus perspexerit, & mores præceptis ac ratione formarit. Neque enim frustrà in tertio de Oratore libro L. Crassus cuncta quæ de æquo, iusto, uero, bono, de'que his quæ sunt contraposita, dicuntur, propria esse Oratoris affirmat, ac Philosophos cum ea dicendi uiribus tuentur, uti Rhetorum armis, non suis. Idem tamen confitetur ea iam esse à philosophis petēda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in possessione earum rerum fuisse. Hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus libris, & epistolis testatur, dicendi facultatē ex intimis sapientiæ fontib. fluere, ideoq; aliquandiu præceptores eosdem fuisse morum atq; dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non eò pertinet, ut esse Oratorem philosophum uelim, quando non alia uitæ secta lōgius à ciuilibus officijs, atq; ab omni munere Oratoris recessit. Nam quis Philosophorū aut in Iudicijs frequens, aut clarus in cōcionibus fuit? Quis deniq; in ipsa, quam maximè pleriq; eorum uitādum præcipiunt Reip. administratione uersatus est? Atqui ego illum quem instituo, Romanū quendam uelim esse sapientem, qui nō secretis disputationibus, sed rerum experimētis atq; operibus uerè ciuilē uirum exhibeat. Sed quia deserta ab his qui se ad eloquentiā contulerunt, studia sapientiæ nō iam in actu suo, atq; in hac fori luce uersantur, sed in porticus & gymnasia primū, mox in conuentus scholarū recesserunt, id quod est Oratori necessariū, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab his petere nimirum necesse est, apud quos remansit. Euoluendi penitus autores, qui de uirtute præcipiunt, ut Oratoris uita cū scientia diuinarū rerum sit hu

manarumq; coniuncta. Quæ ipse quanto maiores ac pul
scilicet chriores uiderētur, si illas + hi docerent, qui etiam eloquē
præstātissimè possent. Vtinamq; sit tempus unquam, quo
perfectus aliquis, qualem optamus, Orator hanc partē su
perbo nomine & uitijs quorundā bona eius corrumpen
tium inuisam uendicet sibi, ac uelut rebus repetitis in cor
pus eloquentiæ adducat. Quæ quidem cū sit in tres diuisa
partes, naturalē, moralem, rationalem, quæ tandē non est
cum Oratoris opere coniuncta? Nam ut ordinem retrò
agamus, de ultima illa, quæ tota uersatur in uerbis, nemo
dubitauerit, si & proprietates uocis cuiusq; nosse, & am
bigua aperire, & perplexa discernere, & de falsis iudica
re, & colligere ac resoluere quæ uelis, oratorum est, quan
quam ea nō tam est minutè atq; concisè in actionib. uten
dum, q̄ in disputationibus, quia non docere modò, sed mo
uere etiam ac delectare audientes debet Orator, ad quod
impetu quoq; et uiribus ac decore est opus, ut uis amnium
maior est altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluentium, q̄
tenuis aquæ, & obiectu lapillorum resultantis. Et ut palæ
numeros strici doctores illos quos + neruos uocant, non idcirco di
scentibus tradunt, ut his omnibus hi qui didicerūt, in ipso
luctandi certamine utantur, plus enim pōdere, & firmita
te, et spiritu agitur, sed ut subsit copia illa, ex qua unū aut
alterū, cuius se occasio dederit, efficiāt. Ita hæc pars diale
ctica, siue illā dicere malimus disputatricē, ut est utilis sæ
pe, & finitionibus, & cōprehēsionibus, & separādis quæ
sunt differentia, & resoluēda ambiguitate, & distinguen
do, diuidēdo, illiciendo, implicādo, ita si totū sibi uendica
uerit in foro certamē, obstabit melioribus, & sectas ad te
nuitatem suā uires, ipsa subtilitate cōsumet. Itaq; reperias
quosdam

quosdã in disputando mirè callidos, cũ ab illa uerò cauillatione discesserint, nõ magis sufficere in aliquo grauiore actu, q̃ parua quædam animalia, quæ in angustijs mobilia, cãpo deprehẽduntur. Iam quidẽ pars illa moralis quæ dicitur Ethice, certè tota Oratori est accõmodata. Nam in tãta causarũ, ut superioribus libris diximus uarietate, cũ alia cõiectura quærãtur, alia in finitionibus cõcludantur, alia iure summoueãtur, uel transferantur, alia colligãtur, uel ipsa inter se cõcurrãt, uel in diuersum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici potest, cuius non parte in aliqua tractatus æqui & boni reperiãtur. Plerasq; uerò esse quis nescit, quæ totæ in sola qualitate cõsistant? In consilijs uerò, quæ ratio suadẽdi est ab honesti quæstione seposita? Quin etiam illa pars tertia, quæ laudãdi ac uituperandi officijs cõtinetur, nempe in tractatu recti prauiq; uersatur. An de iustitia, fortitudine, abstinentia, temperantia, pietate non plurima dicet Orator? Sed ille uir bonus, qui hæc non uocibus tantũ sibi nota, atq; nominibus auriũ tenus in usum linguæ perceperit, sed qui uirtutes ipsas mente cõplexus, ita sentiet, nec in cogitãdo ita laborabit, sed quod sciet uerè dicet. Cũ aũt sit omnis generalis quæstio speciali potentior, quia uniuerso partes cõtinentur, nõ utiq; accedit parti quod uniuersum est: profectò nemo dubitabit generales quæstiones in illo maximè studiorũ more uersatas. Iã uerò cũ sint multa proprijs breuibusq; cõprehẽsionib. finiẽda, unde etiã status causarũ dicitur finitiuus, nõne ad id quoq; instrui ab +alijs qui plus in hoc studij dederunt, oportet? his
Quid? non quæstio iuris oĩs aut uerborũ proprietate, aut æqui disputatione, aut uolũtatis cõiectura cõtinetur? quorum pars ad rationalẽ, pars ad moralẽ tractatũ redũdat.

Ergo

Ergo natura permixta est omnibus istis oratio, quæ quidē oratio est uerè. Nā ignara quidē huiusce doctrinæ loquacitas erret necesse est, ut quæ uel nullos, uel falsos duces habeat. Pars uerò naturalis cùm est ad exercitationē dicendi tanto cæteris uberior, quanto maiore spiritu de diuinis rebus quàm humanis loquendū est, tum illam etiam moralem sine qua nulla esset, ut docuimus, oratio potest, totam cōplectitur. Nam si regitur prouidentia mundus, administrāda certè bonis uiris erit Respub. Si diuina nostris animis origo, tendendū ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis seruiendum. An hoc non frequenter tractabit Orator? Iam de augurū responsis, religione denique omni, de quibus maxima sæpe in senatu consilia uersata sunt, nō erit ei disserendū? Siquidem (ut nobis placet) futurus est uir idem ciuilis. Quæ deniq; intelligi saltē potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta non essent, exemplis tamen crederemus: Siquidem & Periclem, cuius eloquentiæ etiamsi nulla ad nos monimenta uenerunt, uim tamen quandam incredibilem cùm historici, tum etiam liberrimum genus hominū comici ueteres tradunt, Anaxagoræ † physici constat auditorem fuisse, et Demosthenem principem omniū Græciæ Oratorum dedisse operam Platoni. Nam M. Tullius non tantum se debere scholis rhetorum, quantū Academiæ spatijs, frequenter ipse testatus est. Neque se tanta in eo unquam fudisset ubertas, si ingeniū suum concepto fori non ipsius rerum naturæ finibus terminasset. Verū ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit, quanq ea non inter multas potest esse cōtentio. Nam Epicurus in primis nos à se ipse dimittit, qui fugere omnem di-

philosophi

In Orat.

sciplinam

ſciplinam nauigatione quamuelociſsimè iubet. Neq; uerò Ariſtippus ſummũ in uoluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adorthetur.+ Pyrrho quidem quas habere in hoc opere partes poteſt, cui iudices eſſe apud quos uerba faciat, & reum pro quo loquatur, et ſenatum in quo ſit dicenda ſententia, non liquebit? Academiã quoque quidam utiliſsimã credunt, quod mos in utranq; partem diſſerendi ad exercitationem forenſium cauſarũ proximè accedat. Adijciũt loco probationis, quid ea præſtantiſsimos in eloquentia uiros ediderit. Peripatetici ſtudio quoq; ſe quodam oratorio iactant. Nam theſes dicere exercitationis gratia, ferè ab his eſt inſtitutum. Stoici ſicut copiam nitoremq; eloquẽtiæ ferè præceptoribus ſuis defuiſſe concedant, neceſſe eſt, ita nullos aut probare acrius, aut concludere ſubtilius contendunt. Sed hæc inter ipſos qui uel ſacramento rogati, uel etiam ſuperſtitione conſtricti, nefas ducunt à ſuſcepta ſemel perſuaſione diſcedere. Oratori uerò nihil eſt neceſſe in cuiuſquã iurare leges. Maius enim eſt opus, atq; præſtãtius ad quod ipſe tendit, & cuius èſt uelut candidatus, ſiquidẽ eſt futurus tum uitæ, tum etiã eloquẽtiæ laude perfectus. Quare in exemplũ bene dicendi facundiſsimũ quenq; proponet ſibi ad imitandũ, moribus uerò formãdis + quàm honeſtiſsima præcepta, rectiſſimamq; ad uirtutẽ uiam deliget. Exercitatione quidẽ utetúr omni, ſed tamen erit plurimus in maximis quibuſq; ac natura pulcherrimis. Nã quæ poteſt materia reperiri ad grauiter copioſeq; dicendũ magis abundans, q̃ de uirtute, de Rep. de prouidentia, de origine animorũ, de amicitia? Hæc ſunt quibus mens pariter atq; oratio inſurgant, quæ uerè bona, quæ mitigent metus, coërceant cupiditates, eximant

patronus

quæq;

mant nos opinionibus uulgi, animumq; cœlestem. Neq;
ea solum quæ talibus disciplinis continentur, sed magis
etiam quæ sunt tradita antiquitus, dicta ac facta præclarè
& nosse, & animo semper agitare conueniet. Quo profe-
ctò nusquā plura maioraq; q̄ in nostræ ciuitatis monimen-
tis reperientur. An fortitudinē, fidem, iustitiam, continen-
tiam, frugalitatē, contemptum doloris ac mortis, melius
alij docebunt, q̄ Fabritij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijq;
innumerabiles? Quantū enim Græci præceptis ualēt, tan-
tum Romani (quod est maius) exemplis, tātum quod nō
cognatis id ē rebus admoneri, qui nō modò proximū tem-
pus, lucemq; præsentem intueri satis credat, sed omnē po-
steritatis memoriā, spatium uitæ honestæ, et curriculū lau-
dis existimet. Hinc mihi ille iustitiæ haustus bibat, hinc
sumptā libertatem in causis, atq; cōsilijs præstet. Neq; erit
perfectus Orator, nisi q honestè dicere et sciet et audebit.

Necessariam Iuris ciuilis Oratori esse scientiam. Cap. III.

IVris quoque ciuilis necessaria huic uiro scientia est, &
morum ac religionū eius Reip. quam capesset. Nam qua-
lis esse suasor in cōsilijs publicis priuatis ue poterit, tot re-
rum quibus præcipuè ciuitas cōtinetur ignarus? Quo aūt
modo patronū se causarum non falsò dixerit, qui quod est
in causis potentißimum, sit ab altero petiturus, penè non
dißimilis his qui poëtarū scripta pronunciant? Nam quo-
dammodo mandata perferet, & ea quæ sibi à Iudice credi
postulaturus est, aliena fide dicet, & ipse litigantiū auxilia-
autem tor egebit auxilio. Quod † ut fieri nōnunq̄ minore incom-
modo poßit, cùm domi præcepta & composita, & sicut
cætera quæ in causa sunt, in discendo cognita ad iudicem
perferet,

perferret, quid fiet in his quæstionib. quæ subitò inter ipsas actiones nasci solent? non deformiter respectet, & inter subsellia minores aduocatos interroget? Potest aut satis diligēter accipere quæ tū audiet, cū ei dicēda sunt? aut fortiter affirmare, aut ingenuè pro suis dicere? Poßit in actionibus. Quid fiet in altercatione, ubi occurrendum continuò, nec libera ad discendum mora est? Quid si fortè peritus iuris ille non aderit? Quid si quis non satis in ea re doctus, falsum aliquid subiecerit? Hoc enim est maximum ignorantiæ malum, quod credit eum scire qui moneat. Neque ego sum nostri moris ignarus, oblitus'ue eorum, qui uelut ad arculas sedent, & tela agentibus subministrant, neq; idem Græcos quoque nescio factitasse, unde nomen his Pragmaticorū datum est. Sed loquor de Oratore, qui non clamorem modò suum causis, sed omnia quæ profutura sunt, debet. Itaq; eum nec inutilē, si ad horam fortè constiterit, neq; in testationibus faciendis esse imperitum uelim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cùm aget, esse in causa uelit? Nisi fortè imperatorē quis idoneum credit in prælijs quidem strenuū & fortem, & omnium quæ pugna poscit artificē, sed neq; delectus agere, nec copias contrahere atq; instruere, nec prospicere cōmeatus, nec locū capere castris scientē, prius est enim certè parare bella q̄ gerere. At q similimus huic sit aduocatus, si plura quæ ad uincendū ualēt, alijs reliquerit: cū præsertim hoc quod est maximè necessariū, non tam sit arduū q̄ procul intuentib. fortasse uideatur. Nāq; omne ius quod est certū, aut scripto, aut moribus cōstat. Dubiū æquitatis regula examinandū est. Quæ scripta sunt aut posita in more ciuitatis, nullā habēt difficultatē: cognitionis sunt enim, nō inuentionis: at quæ

Pragmatici quos Latini causidicos uocant.

at quæ cõsultorum responsis explicantur, aut in uerborũ
interpretatione sunt posita, aut in recti prauiq; discrimi-
ne: Vim cuiusq; uocis intelligere, aut cõmune prudentiũ
est, aut proprium Oratoris, æquitas optimo cuiq; notißi-
ma est. Nos porrò & bonum uirum, & prudentem inpri-
mis Oratorem putamus, qui quum se ad id quod est opti-
mum natura direxerit, non magnopere commouebitur, si
quis ab eo consultus dissentiet, cum ipsis illis diuersas in-
ter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiã si nosse quid
quisq; senserit, uolet, lectione opus est, qua nihil est in stu-
dijs minus laboriosum. Quod si pleriq; desperata faculta-
te agendi ad discendum ius declinauerunt, quàm id scire
facile est Oratori, quod discunt qui sua quoq; confeßione
Neq; Oratores esse nõ possunt?+ Verum & M. Cato cùm in di
cendo præstantißimus, tum iuris fuit idem peritißimus. Et
Scæuolæ Seruioq; Sulpitio concessa est etiam facundiæ uir
tus. Et M. Tullius non modò inter agendum nunquam est
destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de eo
cœperat, ut appareat posse Oratorem non discendo tantũ
iuri uacare, sed etiam docẽdo. Verum ea quæ de moribus
excolendis, studioq; iuris præcipimus, ne quis eo credat re
prehendenda, quod multos cognouimus, qui tædio laboris
quem ferre tendentibus ad eloquentiã necesse est, confuge
rint ad hæc diuerticula desidiæ, quorum alij se ad album
ac rubricas trãstulerunt, & formularij, uel, ut Cicero ait,
agentes legulei quidem esse maluerunt, tanquam utiliora + eligen
tes ea quorũ solam facilitatẽ sequebãtur, alij pigritiæ arro-
gantioris, qui subitò fronte cõficta, immissaq; barba, uelut
despexissent oratoria præcepta, paulũ aliquid sederunt in
scholis Philosophorum, ut deinde in publico tristes, domi
dissoluti,

dissoluti, captarent autoritatem contemptu cæterorũ. Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

Necessariam Oratori cognitionem Historiarum. Cap. IIII.

IN primis uerò abundare debet Orator exemplorum copia, cùm ueterum tum etiam nouorum, adeò ut non ea modò quæ conscripta sunt historijs, aut sermonibus, uelut per manus tradita, quæq; quotidie aguntur debeat nosse, uerum ne ea quidem quæ sunt à clarioribus poëtis ficta, negligere. Nam illa quidem priora, aut testimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinent locum. Sed hæc quoq; aut uetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quamplurima, unde etiam senibus autoritas maior est, quod plura nosse & uidisse creduntur, quod Homerus frequentissimè testatur. Sed nõ est expectanda ultima ætas, cùm studia præstent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis seculis uixisse uideamur.

Quæ sint Oratoris instrumenta. Cap. V.

HAec sunt quæ me redditurum promiseram instrumenta, non artis, ut quidam putauerunt, sed ipsius Oratoris. Hæc arma habere ad manũ, horum scientia debet esse succinctus, accedente uerborũ figurarumq; facili copia, & inuentionis ratione, & disponẽdi usu & memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimũ ex his ualet animi præstantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientiũ autoritas ultra debitam reuerentiam tardet. Nam ut abominanda sunt cõtraria his uitia confidentiæ temeritatis, improbitatis, arrogantiæ, ita citra constantiam, fiduciã, fortitudinem, nihil ars, nihil studiũ, nihil

profectus ipse profuerit, ut si des arma timidis & imbellibus. Inuitus me hercule dico (quoniã & aliter accipi potest) ipsam uerecundiã, uitium quidẽ, sed amabile, & quæ uirtutes facillimè generet, esse interim aduersam, multisq; in causa fuisse, ut bona ingenij studijq; in lucẽ nõ prolata, situ quodam secreti consumerentur. Sciat autẽ si quis hæc forte minus adhuc peritus distinguendi uim cuiusq; uerbi legat, non probitatẽ à me reprehendi, sed uerecundiã, quæ est timor quidã reducens animũ ab his quæ facienda sunt. Inde confusio, & cœpti pœnitentia, & subitũ silentium. Quis porrò dubitet uitijs asscribere affectũ, propter quẽ facere honestè pudet? Neq; ego rursus nolo eum qui sit dicturus, & solicitũ surgere, & colore mutari, & periculũ intelligere: quæ si non accident, etiã simulanda erunt, sed intellectus hic sit operis, non metus, moueamurq;, nõ concidamus. Optima est aũt emendatio, uerecundiæ fiducia, & quãlibet imbecilla frons magna cõscientia sustinetur. Sunt & naturalia, ut suprà dixi, quæ tamẽ & cura iuuantur, instrumẽta, uox, latus, decor, quæ quidẽ tantũ ualent, ut frequenter famã ingenij faciant. Habuit Oratores ætas nostra copiosiores, sed cùm diceret, eminere inter æquales Trachalus uidebatur, ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum: frontis autoritas, gestus præstãtia, uox quidem non ut Cicero desiderat, penè tragœdorum, sed super omnes, quos ego quidẽ audierim tragœdos. Certè cùm in basilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autẽ iudicia, ut moris est, cogerẽtur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris contumeliosum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc uotum est, & rara felicitas: quæ

si non

si non adsit, sanè sufficiat ab his quibus quis dicit, audiri. Talis esse debet Orator, & hæc scire.

Quod sit incipiendi causas agere tempus. Cap. VI.

AGendi autem initium sine dubio secundū uires cuiusq;
sumendum est, neq; ego annos definiam, cùm Demo-
sthenem puerū admodū actiones+ pupillares habuisse ma- populares
nifestum sit: Caluus, Cæsar, Pollio, multū ante quæstoriam
omnes ætatem grauissima iudicia susceperint. Prætexta-
tos egisse+ eosdem sit traditū. Cæsar Augustus duodecim quosdam
natus annos auiam pro rostris laudauerit. Modus mihi ui-
detur quidā tenendus, ut neq; præpopere distringatur im-
matura frons, & quicquid est illud adhuc acerbum profe-
ratur. Nam inde & contemptus operis innascitur, & fun-
damenta iaciuntur impudentiæ, & (quod est ubiq; perni-
ciosissimū) præuenit uires fidutia. Nec rursus differendū
est tyrocinium in senectutē. Nam quotidie metus crescit,
maiusq; fit semper quod ausuri sumus: et dū deliberamus
quando incipiendū sit, incipere iam serum est. Quare fru-
ctum studiorū uiridem, & adhuc dulcē promi decet, dum
& uenia, & spes est, & paratus fauor, & audere nō dede-
cet, & si quid desit operi supplet ætas: & si qua dicta sunt
iuueniliter, pro indole accipiuntur, ut totus ille Ciceronis
pro Sex. Roscio locus: Quid enim tam cōmune quàm spiri-
tus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, + littus eie- luctus
ctis? Quæ cùm sex & uiginti natus annos, summis audien-
tium clamoribus dixerit, deferbuisse tempore, & annis li-
quata iam senior idē fatetur. Et hercule quantulibet secre-
ta studia contulerint, est tamen proprius quidā fori profe-
ctus, alia lux, alia ueri+ discriminis facies, plusq; si separes, dissimilis

usus sine doctrina, quàm citra usum doctrina ualeat. Ideoque nonnulli senes in schola facti stupent nouitate cùm in iudicia uenerunt, & omnia suis exercitationibus similia desiderant. At illic & iudex tacet, & aduersarius obstrepit, & nihil temere dictũ perit, & si quid tibi ipse sumas, probandum est, & laboratam congestamq; dierum ac noctium studio actionem aqua deficit, & omisso magna semper flandi tumore, in quibusdam causis loquendum, quod illi diserti minimè sciunt. Itaq; nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores uideãtur, quàm ut causas agant. Cæterum illum quem iuuenẽ tenerisq; adhuc uiribus nitentem in forum deduximus, & incipere quammaximè facili ac fauorabili causa uelim, ferarum uti catuli molliore præda saginantur, & non utiq; ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere, sed iam scientem quid sit pugna, & in quam rem studendum sit, refici atq; renouari. Sic & tyrocinij metum dum facilius est audere, transierit, nec audendi facilitatem, usq; ad contemptũ operis adduxerit. Vsus est & hac ratione M. Tullius & cùm iam clarũ meruisset inter patronos, qui tum erant nomen, in Asiã nauigauit, seq; & alijs sine dubio eloquẽtiæ ac sapiẽtiæ magistris, sed præcipuè tamẽ Apollonio Moloni, quẽ quoq; audierãt Rhodi, rursus reformandũ, ac uelut recoquendũ dedit. Tum dignum operæpretium uenit, cùm inter se congruunt præcepta & experimenta.

Quæ in suscipiendis causis Oratori obseruanda sint. Cap. VII.

CVm satis in omne certamen uiriũ fecerit, prima ei cura in suscipiendis causis erit. In quibus defendere quidem reos profectò quàm facere uir bonus mallet, non ta-

men

men ita nomen ipsum accusatoris horrebit, ut nullo neq;
publico neq; priuato duci poßit officio, ut aliquē ad red-
dendam rationē uitæ uocet. Nā & leges ipsæ nihil ualent,
nisi autoris idonea uoce munitæ, & si pœnas scelerū expe-
tere fas nō est, propè est ut scelera ipsa permissa sint, & li-
centiam malis dari certè contra bonos est. Quare neq; so-
ciorum querelas, nec amici uel propinqui necem, nec ere-
pturas in Rempublicā cōspirationes inultas patietur Ora-
tor, non pœnæ nocentiū cupidus, sed emendandi uitia, cor-
rigendiq́; mores. Nam qui ratione traduci ad meliora nō
possunt, solo metu cōtinentur. Itaq; ut accusatoriā uitam
uiuere, & ad deferendos reos præmio duci, proximū latro-
cinio est, ita pestem intestinā propulsare, cum propugnato-
ribus patriæ comparandum. Ideo principes in Republica
uiri non detractauerunt hanc officij partē, credidiq́; sunt
etiam clari iuuenes obsidem Reipublicæ dare malorum ci-
uium accusationē, quia nec odisse improbos, nec simulta-
tes prouocare, nisi ex fiducia bonæ mentis uidebātur. Idq́;
cùm ab Hortensio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæsare,
plurimis alijs, tum utroq; Catone factum est, quorū alter
appellatus est sapiens, alter nisi creditur fuisse, uix scio cui
reliquerit huius nominis locum. Nanq; defendet omnis
Orator, idemq́; portū illum eloquentiæ suæ salutarē, non
etiā piratis patefaciet, diceturq́; in aduocationē maximè
causa. Quoniā tamen omnes qui nō improbè litigabunt,
quorū certè pars est, sustinere nō potest unus, aliquid etiā
cōmendantiū personis dabit, & ipsorū qui iudicio decer-
nent, aut optimi cuiusq; uoluntate moueatur: nanq; hos
& amicißimos habebit uir bonus. Submouendū uerò est
utrunq; ambitus genus, uel potentibus cōtra humiles uen-

ditandi operam suam, uel illud etiam iactantius, minores utiq; contra dignitatẽ attollendi. Nõ enim fortuna causas uel iustas uel improbas facit. Neq; uerò pudor obstat, quo minus susceptã, cùm melior uideretur litem, cognita inter discendũ iniquitate dimittat, cùm prius litigatori dixerit uerum. Nam & in hoc maximũ si æqui iudices sumus, beneficiũ est, ut nõ fallamus uana spe litigantẽ: neq; enim dignus opera patroni, qui nõ utitur cõsilio. Et certe non conuenit ei quẽ Oratorẽ esse uolumus, iniusta tueri scientem. Nam si ex illis quas supra diximus causis falsum tuebitur, erit tamẽ honestũ quod ipse faciet. Gratisne ei semper agẽdum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte diiudicare imprudentiũ est. Nã quis ignorat, quin id longè sit honestißimũ, ac liberalibus disciplinis, + & illo quem exigimus animo dignißimũ, non uendere operã, nec eleuare tanti beneficij autoritatẽ? Cùm pleraq; hoc ipso poßint uideri uilia, quod preciũ habent Græcis hoc ut aiunt, satis clarum est, nec quisquã qui sufficientia sibi (modica autem hæc sunt) poßidebit, hunc quæstum sine crimine sordidum fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundũ omnes sapientium leges patietur sibi gratiam referri, cùm & Socrati collatũ sit ad uictum, & Zenon, Cleantes, Chrysippus mercedes à discipulis acceptauerint. Neq; enim uideo quæ iustior acquirendi ratio, quàm ex honestißimo labore, & ab his de quibus optimè meruerint, quiq; si nihil inuicem præstent, indigni fuerint defensione. Quod quidem non iustum modò, sed necessarium etiam est, cùm hæc ipsa opera tempúsue omne alienis negocijs datum, facultatem aliter acquirendi recidant. Sed tum quoq; tenendus est modus ac plu-

quem in loquẽdo exigimus

rimum refert, & à quo accipiat, et quantum, & quousq;. Paciscendi quidem ille piraticus mos, & imponentiū periculis pretia procul abominanda negotiatio etiam à mediocriter improbis aberit, cùm præsertim bonos homines bonasq; causas tuenti non sit metuendus ingratus, qui si futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere uolet Orator ultra quàm satis erit, ac ne pauper quidē tanquam mercedē accipiet, sed mutua beneuolentia utetur, cùm sciet se tanto plus præstitisse, quia nec uenire hoc beneficium oportet, nec perire. Deniq; ut gratus sit, ad eum magis pertinet qui debet.

Quæ in discendis causis Oratori obseruanda sint. Cap. VIII.

PRoxima discendæ causæ ratio, quod est Oratoris fundamentum. Neq; enim quisquam tam ingenio tenui reperietur, qui cùm omnia quæ sunt in causa diligenter cognouerit, ad docendum certè iudicem non sufficiat. Sed eius rei paucissima cura est. Nam ut taceam de negligentibus, quorum nihil refert ubi litium cardo uertatur, dum sint quæ uel ultra causam ex personis ac communi tractu locorum occasionem clamandi largiantur, aliquos & ambitio peruertit, qui partim tanquam occupati, semperq; aliud habentes, quod antè agendum sit, pridie ad se uenire litigatorem, aut eodem matutino iubent, nonnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur: partim iactantia ingenij, ut res citò accepisse uideantur, tenere se & intelligere penè prius quàm audiant mentiti, cùm multa, & disertè summisq; clamoribus, quæ neque ad iudicem, neq; ad litigatorem pertineant, decantauerunt, bene + sudantes, beneq; comitati per forum sudantes

reducuntur. Ne illas quidem tulerim delitias eorum, qui doceri amicos suos iubent, quanquã minus mali est, si illi saltem recte dicant recteq; doceant. Sed quis discet tam bene quàm patronus? Quomodo autem sequester ille, & media litium manus, et quidam interpres impendet æquo animo laborem in alienas actiones, cùm dicturus ipse non sit? Peßimæ uerò consuetudinis, libellis esse contentum, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit, aut aliquis ex eo genere aduocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde faciunt id quod est in agendo difficillimum. Nam qui iudicare quid dicendum, quid dißimulandum, quid declinandum imitandúm ue, fingendũ etiam sit, potest, cur non sit Orator, quando quod difficilius est facit? Hi porrò non tantum nocerent, si omnia scriberent, uti gesta sunt. Nunc consilium & colores adijciunt, & aliqua peiora ueris, quæ plerique cùm acceperunt, immutare nefas habent, & uelut themata in scholis posita custodiũt. Deinde reprehenduntur, & causam quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ab aduersarijs discunt. Liberum igitur demus ante omnia his, quorum negotium erit, tempus ac locum, exhortemurq́; ultrò, ut omnia quamlibet uerbosè, & unde uolent, repetita ex tempore exponant. Nõ enim tam obest audire superuacua, quàm ignorare necessaria. Frequenter autem & uulnus, & remedium in his Orator inueniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum uidebantur. Nec tanta sit acturo memoriæ fiducia, ut subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit satis, cogendus eadem iterum dicere, ac sæpius litigator, non solum quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, præ-

repetito tempore

sertim

ſertim hominem, quod ſæpè euenit, imperitum, ſed etiā ut
ſciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tan
quam non doceant cauſam, ſed agant, non ut cum patro-
no, ſed ut cum Iudice loquuntur. Quapropter nunquā ſa-
tis credendū eſt, ſed agitandus omnibus modis, & turban
dus, & euocandus. Nam ut medicis nō apparentia modò
uitia curanda ſunt, ſed etiam inuenienda quæ latent, ſæpe
ea ipſis qui ſanandi ſunt occulentibus, ita aduocatus plu-
ra quàm oſtendūtur, † aſpiciat. Nam cùm ſatis in audien accipiat
do patientiæ impenderit, in aliam rurſus ei perſonā tranſ-
eundum eſt, agēduſq; aduerſarius, proponendū quicquid
omnino excogitari contrà poteſt, quicquid recipi in eiuſ-
modi diſceptatione natura. Interrogandus quàm infeſtiſsi
mè, ac premendus. Nam dum omnia quærimus aliquādo
ad uerum, ubi minimè expectauimus, peruenimus. In ſum
ma, optimus eſt in diſcendo patronus incredulus. Promit
tit enim litigator omnia teſtem, populū, paratiſsimas conſi
gnationes, ipſum denique aduerſarium quædam nō nega
turum. Ideoq; opus eſt intueri omne litis inſtrumentum,
quod uidere non eſt ſatis, perlegendum erit. Nam frequen
tiſsimè aut non ſunt omnino quæ promittebantur, aut mi
nus continent, aut cū alio aliquo nocituro permixta ſunt,
aut nimia ſunt, & fidem hoc ipſo detractura, quod non
habent modum. Denique linum ruptum, aut turbata ce-
ra, aut ſine agnitione ſigna frequenter inuenies, quæ niſi
domi excuſſeris, in foro inopinata decipient, pluſq; noce-
bunt deſtituta, quàm nō promiſſa nocuiſſent. Multa etiam
quæ litigator nihil ad cauſam pertinere crediderit, patro-
nus eruet, modò per omnes quos tradidimus argumento-
rum locos eat, quos ut circumſpectare in agendo, & at-

tentare singulos minimè conuenit, propter quas diximus causas, ita in discendo rimari necessarium est, quæ personæ, quæ tempora, quæ loca instituta, instrumenta, cæteráque ex quibus non tantum illud quod est artificiale probationis genus colligi poßit, sed qui metuendi testes quomodo sint refellendi. Nam plurimū refert inuidia reus, an odio, an contemptu laboret, quorum ferè pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic causam perscrutatus, propositis ante oculos omnibus quæ prosint noceant'ue: tertiam deinde personam induat Iudicis, fingat'que apud se agi causam, & quod ipsum mouisset de eadem re pronuntiaturum, id potentißimum apud quemcunq; agetur existimet, & sic eum rarò fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ seruanda in agendis caussis Oratori sint. Cap. IX.

QVæ sint in agendo seruanda, toto ferè opere executi sumus, pauca tamen propria huius loci, quæ non tam dicendi arte quàm officijs agendi cōtinentur, attingam. Ante omnia, ne (quod plerisq; accidit) ab utilitate eum causæ præsentis cupido laudis abducat. Nā ut gerentibus bella non semper exercitus per plana & amœna ducendus est, sed adeundi plerunq; asperi colles, expugnandæ ciuita
impositæ tes, quamlibet præcisis † positæ montibus, aut operum mo
rupibus. le difficiles: ita oratio gaudebit quidem occasione + la
lætius tius decurrendi, & æquo congressa campo, totas uires populariter explicabit: at si iuris anfractus, aut eruendæ ueritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis uibrantibus concitatisq; sententijs uelut mißilibus utetur, sed operibus, & cuniculis, & insidijs, & occultis artibus

rem

rem geret. Quæ omnia nõ dum fiunt, laudantur, sed cùm facta sunt, unde etiã minus cupidis opinionis, plus fructus uenit. Nam cùm illa dicendi uitiosa iactatio inter plausores suos detonuit, resurgit ueræ uirtutis fortior fama, nec iudices à quo sint moti dißimulãt, & doctis creditur, nec est orationis uera laus, nisi cùm finita est. Veteribus quidem etiam dißimulare eloquentiam fuit moris, idq; M. Antonius præcipit, quo plus dicentibus fidei minusq; suspectæ aduocatorum insidiæ forent. Sed illa dißimulari quæ tum erat, potuit: nondum enim tantum dicendi lumen accesserat, ut etiam per obstantia erumperet. Quare artes quidem, & consilia lateant, & quicquid si deprehenditur, perit. Hactenus eloquentia secretum habet. Verborum quidem delectus, grauitas sententiarum, figurarum elegantia, aut non sunt, aut apparent, sed uel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quod apparent: aut si unum è duobus eligendum, causa laudetur potius quàm patronus. Finem tamen hunc præstabit Orator, ut uideatur optimam causam optimè egisse. Illud certum erit, neminem peius agere, quàm qui displicente causa placet, necesse est enim extra causam sit quod placet. Nec illo fastidio laborabit orator, non agendi causas minores, tanquam infra eum sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. Nam & suscipiendi ratio iustißima est, officium, & optandum etiam ut amici quãminimas lites habeant, & abundè dixit benè, + quisquis rei satisfecit. At qui quidam etiam si fortè susceperint negotia paulò ad dicendum tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus circũliniunt, ac si defecerint alia, conuicijs implent uacua causarum, si cõtingit, ueris: si minus, fictis, modo sit materia + ingenij, ingenua

mereaturq;

mereaturq; clamorem dum dicitur. Quod ego adeò longè puto ab Oratore perfecto, ut eum ne uera quidem obiecturum, nisi id causa exigit, credã. Ea est enim prorsus canina, ut ait Appius, eloquentia, censuram maledicendi subire, quod facientibus etiã malè audiendi præsumenda patientia est. Nam & in ipsos fit impetus frequenter qui egerunt, & certè patroni petulantiã litigator luit. Sed hæc minora sunt ipso illo uitio animi, quo maledicus à malefico nõ distat, nisi occasione. Turpis uoluptas & inhumana, & nulli audientiũ bono grata, à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quàm defensionẽ. Sed neque alia multa ad arbitrium eorum facienda sunt. Hoc quidem quis hominum liberi modò sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitrium? Atqui etiam in

uindicãtur aduocatos partis aduersæ libenter nonnulli †inuehuntur, quod nisi fortè meruerint, & inhumanũ est, respectu communium officiorum, & cùm ipsi qui dicit inutile (nam idem iuris responsuris datur) tum causæ contrariũ, quia planè aduersarij fiunt & inimici, & quantulumcunq; his uiriũ est, contumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimum Oratori, & autoritatis, et fidei affert modestia, si à uiro bono in rabulam latratoremq; conuertitur, compositus non ad animum Iudicis, sed ad stomachum litigatoris. Frequenter etiam species libertatis deducere ad temeritatem solet, non causis modò, sed ipsis quoq; qui dixerunt periculosam. Nec immeritò Pericles solebat optare, ne quod sibi uerbũ in mentem ueniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundem possunt nocere. Nam quæ fortia dum dicuntur, uidebãtur, stulta cùm luserunt, uocantur. Nunc

quia

quia uarium ferè propositum agentium fuit, & quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit, quem credam fore in hoc Oratoris modum, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicendum curæ semper quãtum plurimum poterit, neq; enim solum negligẽtis, sed & mali, & in suscepta causa perfidi ac proditoris est peius agere quàm posit. Ideoq; nec suscipiendæ quidẽ sunt causæ plures, quàm quibus suffecturũ se sciat. Dicet scripta quàm res patietur plurima, et ut Demosthenes ait, si continget sculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis Iudicijs post interiectos dies dantur, permiserint. Aut cùm protinus respondendum est, omnia parari nõ possunt, † adeò ut paulò minus promptis etiam ideo
† noceat scripsisse, si alia ex diuerso quàm opinati fuerũt, narret
occurrerint. Inuiti enim recedunt à præparatis, & † tota nota
actione respiciunt, requiruntq; num aliquid ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis inseri posit, quod si fiat, non cohæret, nec commissuris modò, ut in opere male iuncto hiantibus, sed ipsa coloris inæqualitate detegitur, ita nec liber est impetus, nec cura contexta, & utrunq; alteri obstat. Illa enim quæ scripta sunt, retinent animum, non sequuntur. Itaq; in his actionibus, omni (ut agricolæ dicũt) pede standum est. Nam cùm in propositione ac refutatione causa consistat, quæ nostræ partis sunt, scripta esse possunt, quæ etiam responsurum aduersarium certum est (est enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia unum paratum afferre possumus, ut causam bene nouerimus, alterum ibi † sumere, ut dicentem aduersarium dili- summopere
genter audiamus. Licet tamen præcogitare plura, & animum ad omnes causas cõponere, idq; est tutius stylo, quo

facilius

facilius & omittitur, & trāsfertur. Sed siue in respondendo fuerit subitò dicendum, siue quæ alia ita exegerit ratio, nunquam oppressum se, ac deprehensum credet Orator, cui disciplina & studium & exercitatio dederit uires etiam facilitatis, quemq; armatum semper ac uelut in procinctu stantem nō magis unquam in causis Oratio, quàm in rebus quotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec si unquam propter hoc oneri subtrahet, modò sit causæ discendæ tempus, nam cætera semper sciet.

De genere dicendi. Cap. X.

SVperest ut dicam de genere orationis. Hic erat propositus à nobis in diuisione prima locus tertius: nam ita promiseram me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cùm sit autem rhetoris atque Oratoris opus Oratio, pluresq; eius formæ, sicut ostendam, in omnibus his & ars est, & artifex, plurimum tamen inuicem differunt, nec solum specie, ut signum signo, & tabula tabulæ, & actione actio, sed genere ipso, ut à Græcis Tuscanicæ statuæ, & Asianus eloquens Attico. Suos autem hæc operum genera quæ dico, ut autores, sic etiam amatores habent, atque ideo nondum est perfectus Orator, ac nescio an ars ulla; non solum quia aliud in alio magis eminet, sed quod non unà omnibus forma placuit, partim conditione uel temporum, uel locorum, partim iudicio cuiusq; ac proposito. Primi quorum quidem opera non uetustatis modò gratia uisenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus atque Aglaophon, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa propè, rudia ac uelut futuræ mox artis primordia, maximis, qui post eos extiterunt, autoribus præferant

præferãt proprio quodam intelligendi, ut mea opinio fert,
ambitu. Post † Zeusis atq; Parrhasius, non multum æta- Zeuxis
te distantes. Circa Peloponẽsia ambo tempora: nam cum
Parrhasio sermo Socratis] apud Xenophontẽ inuenitur,
plurimum arti addiderunt. Quorum prior luminum um-
brarumq; inuenisse rationem, secundus examinasse subti-
lius lineas traditur. Nã Zeusis plus membris corporis de-
dit, id amplius atq; angustius ratus, atq; ut existimãt, Ho-
merum secutus, cui ualidißima quæq; forma etiam in fœ-
minis placet. Ille uerò ita circumscripsit omnia, ut eũm le-
gumlatorem uocent, quia deorum atq; heroum effigies,
quales ab eo sunt traditæ, cæteri tanquam ita necesse sit, se-
quuntur. Floruit autem circa Philippũ, & usq; ad succes-
sores Alexandri, pictura præcipuè, sed ex diuersis uirtuti-
bus: nam cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Melan-
thius, facilitate Antiphilus, cõcipiendis uisionibus (quas
φαντασίας uocant) Theon Samius, ingenio & gratia,
quam ipse in se maximè iactat, Apelles est præstãtissimus.
Euphranorem admirãdum facit, quod & cæteris optimis
studijs inter præcipuos, & pingendi fingendiq; idẽ mirus
artifex fuit. Similis in statuis differẽtia: nã & duriora, &
Tuscanicis proxima † Calon atq; Egesias, iam minus fri- Calō
gida calamis, molliora adhuc supradictis Myron fecit. Di-
ligentia ac decor in Polycleto supra cæteros, cui quan-
quam à plerisque tribuitur palma, tamen ne nihil detra-
hatur, deesse pondus putant. Nam ut humanæ formæ de-
corem addiderit supra uerum, ita non expleuisse Deo-
rum autoritatem uidetur, quin ætatem quoque grauio-
rem dicitur refugisse, nihil ausus ultra leues genas. At
quæ Polycleto defuerũt, Phidiæ atque Alcameni dantur.

Phidias

Phidias tam dijs quàm hominibus efficiendis melior artifex + traditur. creditur In ebore uerò longè citra æmulum, uel si nihil nisi Mineruã Athenis, aut Olympium in Elide Iouem fecisset, cuius pulchritudo adiecisse aliquid etiam receptæ religioni uidetur, adeò maiestas operis Deum æquauit. Ad ueritatem Lysippum & Praxitelem accessisse optimè affirmant. Nam Demetrius tanquã nimius in ea reprehenditur, & fuit similitudinis quàm pulchritudinis amãtior. In oratione uerò si species intueri uelis, totidem penè reperies ingeniorum, quot corporum formas, sed fuerunt quædam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioquin magnam iam uim ingenij præ se ferentia. Hinc sunt Lælij, Africani, Catones, Gracchiq́;, quos tu licet Polygnotos uel Calones appelles. Mediã illam formam teneãt L. Crassus, Q. Hortensius. Tum deinde efflorescat nõ multum inter se distantium tempore Oratorum ingens prouentus, hinc uim Cæsaris, indolem Cælij, subtilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Cassij, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatem Calui reperimus. In his etiam quos ipsi uidimus, copiam Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucunditatem Crispi, sonum Trachali, elegantiam Secundi. At M. Tullium non illum habemus Euphranorem circa plurium artium species præstantem, sed in omnibus quæ in quoque laudantur, eminentissimum, quem tamen & suorum homines temporum incessere audebant, ut tumidiorem. Et Asianum, & redundantem, et in repetitionibus nimium, & in salibus aliquãdo frigidum, & in compositione fractum, exultantem, ac penè, quod procul absit, uiro molliorem. Postea uerò quàm triumuirali proscriptione cõsum-

ptus est, paßim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, qui adulatores etiam præsentis potentiæ, non responsurum inuaserunt. Ille tamen qui ieiunus à quibusdam atq; aridus habetur, non aliter ab ipsis inimicis malè audire, quàm nimijs floribus & ingenij affluentia potuit, falsum utrunq; sed tamen illa mentiendi propior occasio. Præcipuè uerò presserunt eum qui uideri Atticorũ imitatores cupiebãt. Hæc manus quasi quibusdam sacris initiata ut alienigenam, & uirum superstitiosum, deuinctumq; illis legibus insequebantur. Vnde nunc quoq; aridi, & exucti, & exangues. Hi sunt enim qui suæ imbecilitati sanitatis appellationem, quæ est maximè contraria, obtendant: qui quia clariorem uim eloquentiæ uelut solem ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt, quibus quia multa, & pluribus locis Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc disserendi breuitas erit. Et antiqua quidem illa diuisio inter Atticos atque Asianos fuit, cùm hi preßi & integri, contrà inflati illi & inanes haberentur, in his nihil superflueret, illis iudiciũ maximè ac modus deesset. Quod quidam, quorum & + Santra est, hoc putant accidisse, quòd paulatim sermone Græco in proximas Asiæ ciuitates influente: nondum satis periti loquendi, facundiam concupierint, ideoq; ea quæ propriè signari poterant, circuitu cœperint enunciare, ac deinde in eo perseuerauerint. Mihi autem orationis differentiam fecisse, & dicentium & audientium naturæ uidentur, quod Attici limati quidem & emuncti, nihil inane aut redundans ferebãt. Asiana gens tumidior alioqui & iactantior, uaniore etiam dicendi gloria inflata est. Tertium mox qui hæc diuidebant, adiecerunt genus Rhodium, quod uelut medium esse, atq;

satyra

ex utroq; mixtũ uolunt. Neq; enim Atticè preßi, neq; Asiane sunt abundantes, ut aliquid habere uideantur gentis, aliquid autoris. Aeschines enim qui hunc exilio delegerat locum, intulit eò studia Athenarum, quæ uelut sata quædam cœlo terráq; degenerant, saporem illum Atticum peregrino miscuerunt. Lenti ergo quidem ac remißi, non sine pondere tamen, neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, sed + lenibus stagnis similes habentur. Nemo igitur dubitauerit longe esse optimũ genus Atticorũ, in quo ut est aliquid inter ipsos cõmune, id est iudicium acre tersumq;, ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multũ uidẽtur, qui solos esse Atticos credunt tenues, & lucidos, & significantes, sed quadã eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper manũ intra pallium cõtinentes. Nã quis erit hic Atticus? sic Lysias, hunc enim amplectuntur amatores istius nominis modum. Non igitur iam usq; ad Coccum, & Antocidẽ remittemur. Interrogare tamen uelim an Isocrates Atticè dixerit, nihil enim tam est Lysiæ diuersum negabunt? At eius schola principes Oratorum dedit. Quæratur similius aliquid, Hyperides Atticus? certè. At plus indulsit uoluptati. Transeo plurimos, Lycurgũ, Aristogitona, & his priores Isæum, Antiphontem, quos ut homines inter se genere similes, differentes dixeris specie. Quid ille cuius modò fecimus mentionẽ Aeschines? nónne his latior, & audentior, & excelsior? Quid deniq; Demosthenes? Nónne cunctos illos tenues & circumspectos sublimitate, ui, impetu, cultu, compositione superauit? non insurgit locis? non figuris gaudet? non translationibus nitet? non oratione ficta dat tacentibus uocem? non illud iusiurandũ per cæsos in Marathone ac Salamine propugna-

sentibus

pugna-

pugnatores Reipublicæ satis manifesto docet præceptorem eius Platonem fuisse? Quem ipsum, num Asianũ appellabimus, plerũq; instinctis diuino spiritu uatibus comparandum? Quid Periclea? similém ne credimus Lysiacæ gracilitati, quem fulminibus, & cœlesti fragori comparant comici, dum illi conuitiantur? Quid est igitur, + quod cur *in his demum qui tenui uenula per calculos fluunt Atticum saporem putent? Ibi demum thymũ reddere dicant? Quos ego existimo, si quod in his finibus uberius inuenerint solum fertiliorém ue segetẽ negaturos Atticam esse, quod plus quàm acceperit seminis reddat: Quia hanc eius terræ fidem Menander eludit. Itaque nunc si quis ad eas Demosthenis uirtutes, quas ille summus Orator habuit, tamen quæ defuisse ei, siue ipsius natura, siue lege ciuitatis uidentur, adiecerit, ut affectus cõcitatius moueat, audiam dicentẽ, non fecit hoc Demosthenes: & si quid exierit numeris aptius, fortaßè nõ poßit, sed tamen si quid exierit, non erit Atticum? Melius de hoc nomine sentiant, credantq; Atticè dicere, esse optimè dicere. Atque in hac tamen opinione perseuerantes Græcos magis tulerim, Latina mihi facundia, ut inuentione, dispositione, consilio, cæterisq; huius generis artibus similis Græcæ, ac prorsus discipula eius uidetur, ita circa rationem eloquendi uix habere imitationis locum. Nanq; ipsis est statim sonus + dul-* durior *cior, quando & iucundißimas ex Græcis literas non habemus, uocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullæ apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus, quoties illorũ nominibus utimur. Quod cùm cõtingit, nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephyris, Zopyrisq;, quæ si nostris literis scribantur, surdum*

quiddam, & barbarum efficient sonũ & uelut in locum
earum succedunt tristes et horridæ, quibus Græcia caret.
Nam illa quæ sexta est nostrarũ penè non humana uoce,
uel omnino non uoce potius inter discrimina dentium ef-
flanda est, quæ etiam cùm uocalem proximã accipit quas-
sa quodammodo, utiq; quoties aliquam consonantẽ † fran-
git, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ qua seruum
ceruumq́; dicimus, etiam si forma à nobis repudiata est,
uis tamẽ nos ipsa persequitur. Duras & illa syllabas facit,
quæ ad coniungendas demũ subiectas sibi uocales est † uti-
lis, aliâs superuacua, ut equos ac equum scribimus, cùm
ipse etiam uocales duæ efficiant sonũ, qualis apud Græcos
nullus est, ideoq; scribi illorum literis non potest. Quid?
quod pleraq; nos illa quasi mugiente litera † elidimus m,
qua nullũ Græce uerbũ cadit? At illi ν iucundã, & in fine
præcipue quasi tinnientem illius loco ponũt, quæ est apud
nos rarißima in clausulis. Quid? quod syllabæ nostræ in b
literam, & d innituntur? adeò aspere, ut pleriq; non anti-
quißimorum quidam, sed tamen ueterum mollire tentaue-
rint, non solũ aduersa pro aduersis dicendo, sed & in pro-
positione b literæ absonã & ipsam f subijciendo. Sed ac-
centus quoq; cùm rigore quodã, tum similitudine ipsa mi-
nus suaues habemus, quia ultima sillaba nec acuta unquã
excitatur, nec flexa circumducitur, sed in grauẽ, uel duas
graues cadit semper. Itaq; tanto est sermo Græcus Latino
iucundior, ut nostri Poëtæ quoties dulce carmen esse uo-
luerunt, illorum id nominibus exornent. His illa potentio-
ra, quod res plurimæ carẽt appellationibus, ut eas necesse
sit transferre aut circumire, etiã in his quæ denominata
sunt, summa paupertas in eadem nos frequentißime reuo-
luit,

Frangit, ut in hoc ipso frãgit multa fit horridior.

Nõ erat in ueteri codice hæc dictio.

cludimus

luit, at illis non uerborum modò, sed linguarū etiam inter se differentiū copia est. Quare quia à Latinis exigit illam gratiam sermonis Attici, det mihi in eloquēdo eandem iucunditatem & parem copiam. Quod si negatū est, sententias aptabimus his uocibus quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatē, ut non dicā pinguioribus, fortioribus certè uerbis miscebimus, ne uirtus utraq; pereat ipsa confusione. Nam quo minus adiuuat sermo, rerum inuentione pugnandū est. Sensus sublimes uarijq; eruantur. Permouendi omnes affectus erunt. Oratio translationū nitore illuminanda est. Non possumus esse tam graciles? simus fortiores, subtilitate uincimur? ualeamus pondere. Proprietatis penes illos est certior copia? uincamus ingenio. Græcorū etiam minora suos portus habent, nos plerunq; maioribus uelis moueamur, ualidior spiritus sinus nostros tendat, nō tamen alto semper feremur: nā & littora interim sequenda sunt. Illis facilis per quælibet uada accessus, ego aliquid non multo tamē altius in quo mea cymba nō considat inueniam Neq; enim si tenuiora hæc ac presiora Græci melius, in eoq; uincimur solo & ideo in comœdijs nō contendimus, prorsus tamen omittenda pars hæc orationis, sed exigēda, ut optimè possumus, possumus aūt rerum & modo & iudicio esse similes, uerborum gratia quam in ipsis non habemus, extrinsecus condienda est. An non in priuatis, & acutus, & non asper, & non indistinctus, & nō supra modū elatus M. Tullius? non in M. Callidio insignis hæc uirtus? nō Scipio, Lælius? Cato in eloquēdo uelut Attici Romanorū fuerunt? Cui porrò non satis est quo esse melius nihil potest? Adhuc quidam nullam esse naturalem putāt eloquentiā, nisi quæ sit quotidiano sermoni simillima,

quo cum amicis,coniugibus,liberis,ſeruis loquimur,contenti promere animi uoluntatem, nihilq́; accerſiti & elaborati requirẽtes,quicquid huc ſit adiectũ,id eſſe affectationis,& ambitioſæ in loquendo iactantiæ,remotum à ueritate,fictumq́; ipſorũ gratia uerborũ,quibus ſolum à natura ſit officium attributũ ſeruire ſenſibus,ſicut athletarũ corpora etiamſi ualidiora fiant exercitatione,& lege quadam ciborum,non tamen eſſe naturalia,atq; ab illa ſpecie quæ ſit conceſſa hominibus abhorrere. Quid enim inquiunt,attinet circuitu res oſtendere, & translationibus, id eſt aut pluribus, aut alienis uerbis cùm ſua cuiq; ſint aßignata nomina? Deniq; antiquißimũ quẽq; maximè ſecundum naturã dixiſſe contendũt,mox Poëtis ſimiliores extitiſſe,etiamſi parcius,ſimili tamen ratione falſa & impropria uirtutes ducentes. Quia in diſputatione nõnihil ueri eſt,ideoq́; non tam procul,quàm ſit à quibuſdã,recedendũ à proprijs atq; cõmunibus. Si quis tamen,ut in illo loco dixi,compoſitionis ad neceſſaria quibus nihil minus, eſt aliquid melius adiecerit, non erit hac calcumnia reprehendendus. Nam mihi aliã quandã uidetur habere naturam ſermo uulgaris,aliam uiri periti ac eloquẽtis oratio,cui ſi res indicare modò ſatis eſſet,nihil ultra uerborũ proprietatẽ elaboraret,ſed cùm debeat delectare, mouere, in plurimas animũ audientis ſpecies impellere,utetur his quoq; adiutorijs,quæ ab eadem ſunt nobis cõceſſa natura. Nam & lacertos exercitatione cõſtringere,& augere uires & colorẽ trahere naturale eſt. Ideoq́; in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, & eloquendo dulcis magis. Quod ſi nõ eueniret,omnes pares eſſent, & idem omnes deceret. At loquuntur & ſaluant perſonarũ diſcrimen,ita

quo

quo quisq; plus efficit dicẽdo, hoc magis secundũ naturæ eloquentiã dicit. Quapropter ne illis quidẽ nimium repugno, qui dandũ putant nõnihil esse temporibus atq; auribus, nitidius aliquid atq; affectatius postulantibus. Itaque non solũ ad priores Catonẽ Gracchosq;, sed ne ad hos quidem Oratorem alligandũ puto. Atq; id fecisse M. Tulliũ uideo, ut cùm omniũ utilitati, cùm partem quandã delectationi daret, cùm & ipsam se rem agere diceret (agebat autẽ maximè) litigatoris. Nã hoc ipso proderat quod placebat. Ad cuius uoluptates nihil equidẽ quod+ addi poßit inuenio, nisi ut sensus nos quidem dicamus plures. Neq; enim fieri potest salua tractatione causæ & dicẽdi autoritate, si crebra hæc lumina & cõtinua fuerint, nõ inuicẽ offecerint. Sed me hactenus cedentẽ nemo insequatur ultra, do tempori, + ne crassa toga sit, nõ serica, ne intonsum caput sit, nõ in gradus atq; anulos + totũ comptũ, cùm in eo qui se non ad luxuriã, ac libidinẽ referat eadẽ speciosiora quoq; sint, quæ honestiora. Cæterũ hoc quod uulgò sententias uocamus, ueteribus præcipueq; Græcis in usu nõ fuit, apud Ciceronẽ enim inuenio dum rem contineant, & copia + non redundent, & ad uictoriã spectent, quis utile neget? Feriunt animũ, & uno ictu frequenter impellunt, & ipsa breuitate magis hærent, & + dictione persuadent. Ac sunt qui hæc excitatiora lumina etiã si dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus est omittendus, quod plures eruditorũ aliam esse dicendi rationẽ, aliam scribendi putauerunt, ideoq; in agendo clarißimos quosdam nihil posteritati mansurisq; mox literis reliquisse, ut Periclem & Demadem. Rursus alios ad componendum

[Marginal notes: agi; nigra toga sectum; dum; delectione; Cic. in Brut.]

dum optimos, actionibus idoneos nō fuisse, ut Isocratem. Præterea in agendo plus impetus pleruncq;, & petitas uel paulò licentius uoluptates. Cōmouendos enim esse, docendosq; animos imperitorũ. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur, tersum ac limatũ, & ad legem ac regulam cōpositum esse oportere, quia ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices. Quin illi subtiles, ut similes, ac multi persuaserũt magistri παράδειγμα dicendo, ἐνθύμημα scribendo esse altius tradiderunt. Mihi unum atq; idem uidetur bene dicere, ac bene scribere, neq; aliud esse oratio scripta quàm monimentũ, actionis habitæ. Itaque nullas non, ut opinor, debet habere uirtutes, dico non uitia; nã imperitis placere aliquãdo quæ uitiosa sunt scio. Quo different igitur? quod si mihi des cōsilium iudicum sapientum, perquàm multa recidã ex orationibus, nō Ciceronis modò, sed etiam eius, qui est strictior multo Demosthenis. Neq; enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cùm etiam procœmia superuacua esse apud tales Aristoteles existimet. Non enim trahentur his illis sapientes, proprie et significanter rem indicare probatione colligere satis est. Cùm uerò iudex detur aut populus, aut ex populo, laturiq; sententiam indocti sæpius, atq; interim rustici, omnia quæ ad obtinendũ quod intendimus, prodesse credemus, adhibẽda sunt, eaq; etiam cùm dicemus promenda, & cùm scribimus, ut doceamus quomodo dici oporteat: An Demosthenẽ mallẽ sic egisse, ut scripsit, aut Ciceronẽ, aut eos præstãtißimos Oratores alia q̃ scriptis cognoscimus? Melius egerũt igitur an peius? Nã si peius, sic potius oportuit dici ut scripserũt: si melius, sic oportuit scribi ut dixerunt. Quid ergo semper sic aget

Orator, ut scribit: si licebit, semper: quod si impediant breuitate tempora à iudice data, multum ex eo quod potuit dici, recidetur, editio habebit omnia. Quæ autem secundũ naturam iudicantium dicta sunt, non ita posteris tradentur, ne uideantur propositi fuisse, non temporis: nam id quoq; plurimum refert, quo modo iudex audire uelit, atq; ei uultus sæpe ipse rectus est dicentis, ut Cicero præcepit. Ideoq; instandum his quæ placere intellexeris, resiliendũ ab his quæ nõ recipientur. Sermo ipse qui facile iudicẽ doceat, optandus. Nec id mirum sit, cùm etiam testium personis aliqua mutentur: prudenter enim, qui cùm interrogasset rusticum testem, an Amphiona nosset. Negante eo, detraxit aspirationem, breuiauitq; secũdam eius nominis sillabam, & ille eum sic optimè norat. Huiusmodi casus efficiunt, ut aliquãdo dicatur aliter quàm scribatur, cùm dicere quomodo scribendum sit, non licet. Altera est diuisio, quæ in tres partes & ipsa descendit, qua discerni posse etiã rectè dicendi genera inter se uidentur. Namq; unũ subtile, quod ἰσχνὸν uocant: alterum grande atq; robustũ, quod constituunt ἁδρὸν, tertium alij mediũ ex duobus, alij floridũ, nanq; id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt, quorum tamen ea ferè ratio est, ut primum docendi, secũdum + mouendi, tertium illud utrocunq; nomine delectandi, si uc aliud inter cõciliandi præstare uidetur officiũ. In docendo aũt acumen, in conciliando lenitas, in mouendo grauitas uideatur. Itaq; illo subtili præcipuè ratio narrãdi probandiq; cõsistet, sed quod etiã detractis cæteris uirtutibus suo genere plenũ. Medius hic modus & translationib. crebrior, et figuris erit iucũdior, egreßionibus amœnus, compositione aptus, sententijs dulcis, lenior tamẽ, ut amnis lu- admonendi

cidus quidã est, & uirentibus utrinq; syluis inumbratus. At ille qui saxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas sibi faciat, multus & torrens iudicẽ uel nitentem cõtra feret, cogetq; ire quà rapit. Hic Orator & defunctos excitabit, ut Appium Cæcũ, apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquandoq; Ciceronẽ in oratione contra Catilinã in Senatu alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & ui superlationũ quoq; eriget: Quæ Charybdis tam uorax, & oceanus medius fidius ipse. Nota sunt enim iam studiosis hæc lumina. Hic deos ipsos in congreßũ prope suũ sermonẽq; deducet: Vos enim Albani tumuli, atq; luci: Vos, inquã Albanorũ obrutæ aræ, sacrorũ populi Ro. sociæ & æquales. Hic irã, hic misericordiã inspirabit. Hic dicet: Te uidit, & fleuit, & appellauit, & per omnes affectus tractatur. Hic itaq; illuc sequetur, nec doceri desiderabit. Quare si ex tribus his generib. necessariò sit eligendum unũ, quis dubitet hunc præferre omnibus, & ualidissimum alioqui, & maximis quibusq; causis accõmodatissimũ. Nam & Homerus breuem quidẽ † amoris iucunditatem, & propriã (id enim est nõ errare uerbis) et carentem superuacuis eloquentiã Menelao dedit, quæ sunt uirtutes generis illius primi. Et ex ore Nestoris dixit dulciorẽ melle profluere sermonẽ, qua certè delectatione nihil fingi maius potest. Sed summã aggressus, ut in Vlysse, facundiam, magnitudinẽ illi iũxit, cui orationẽ flumini niuibus hybernis aucto, & copia uerborũ, atq; impetu parem tribuit. Cùm hoc igitur nemo mortalium contendet, hunc ut Deũ homines intuebuntur. Hanc uim & celeritatẽ in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminib. Aristophanes cõparat, hæc est uera dicendi facultas. Sed neq; his tribus quasi formis

animi

formis inclusa eloquētia est. Nā ut inter gracile, ualidūq;, tertiū aliquid constitutū est: ita horum + interualla sunt. inter se Atq; inter hæc ipsa mixtū quiddam ex duobus mediū est ualla eorum. Nam & subtili plenius aliquid atq; subtilius, et uehementi remißius atq; uehementius inuenitur, ut illud lene aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuiora summittitur, ac sic propè innumerabiles species reperiūtur, quæ utiq; aliquo momento inter se differant, sicut quatuor generaliter uentos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, cùm interim plurimi medij eorū, uarietate regionū ac fluminum propriè deprehenduntur. Eadēq; Musicis ratio est, qui cùm in cithara quinq; cōstituerunt sonos, plurima deinde uarietate complent spatia illa neruorum, atq; his quos interposuerunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus multos gradus habeāt. Plures igitur etiā eloquētiæ facies, sed stultißimū quærere ad quā recturus se sit Orator, cū omnis species, quæ modo recta est, habeat usum atque id ipsum + omne sit oratoris, quod uulgò genus dicendi uo- non cant. Vtetur enim ut res exiget, omnib. nec pro causa modò, sed et pro partibus causæ. Nam ut nō eodem modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac sponsionibus, & de certa re credita dicet, sententiarū in senatu & concionū, & priuatorum consiliorū seruabit discrimina, uitam ex differentia personarū, locorum, temporumq; mutabit, ita in eadem oratione aliter cōciliabit, nō ex ijsdem partib. iram & misericordiā petet, alias ad docendū, alias ad mouendū adhibebit artes. Non unus color procemij, narratiōis, argumentorū, egreßionis, perorationis seruabitur. Dicet idē grauiter, seuerè, acriter, uehemēter, cōcitatè, copiose, amarè, comiter, remisse, subtiliter,

blandè,

blandè, leniter, dulciter, breuiter, urbanè, non ubiq; simul, sed ubicunque par sibi sic fiet, tum id propter quod maxi- mè repertus usus orationis, ut dicat & utiliter, & ad effi- ciendum quod intendit, potenter, tum laudem quoq; nec doctorū modò, sed etiam uulgi cōsequetur. Falluntur enim plurimum, qui uitiosum & corruptum dicendi genus, quod aut uerborū licentia resultat, aut puerilibus senten- tiolis, lasciuit aut immodico tumore turgescit, aut inanib. locis bacchatur, aut casuris, si leuiter excutiantur, floscu- lis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, aut specie li- bertatis insanit, magis existimant populare atq; plausibi- le. Quod quidē placere multis nec inficior, nec miror. Est enim iucundioris ac fauorabilis qualiscunq; eloquentiæ, & adducit animos naturali uoluptate uox omnis, neque aliunde illi per fora atque aggerem circuli, quo minus mi- rum est, quod nulli nō agentium parata uulgi corona est. Vbi uerò quod exquisitius dictum accidit auribus imperi- torum, qualecunq; id, quod modò se ipsi posse desperent, habet admirationem, neque immeritò: nam ne illud qui- dem facile est, sed euanescunt hæc, atq; moriuntur cōpara- fuco tione meliorū, ut lana tincta † succo citra purpuras pla- cet: ac si contuleris etiā lacernæ, conspectu melioris obrua- tur, ut Ouid. ait. Si uerò iudicium his corruptis acrius ad- buccinis hibeas, ut † succinis sulfura iam illud quod fefellerat, exuat purpura mentitum colorē, & quadam uix enarrabili fœditate pal- lescat. Luceat igitur hæc citra solem, & ut quædā exigua animalia igniculi uidentur in tenebris. Deniq; mala mul- ti probant, nemo improbat bona. Neq; uero omnia ista de quibus locuti sumus, Orator optimè tantum, sed etiam fa- cilimè faciet. Neq; enim uis summa dicendi esset admira- tione

tione digna, si infelix usq; ad ultimum solicitudo persequitur, ac oratorem macerat & coquit, ægrè uerba uertentē, & perpendendis coagmentandisq; cis intabescentem. Nitidus ille & sublimis & locuples, circumfluentibus undique eloquentiæ † copijs imperat. Desinit enim in aduersa pompis
niti, qui peruenit in summum: Scandenti circa ima labor est, cæterum quantum processeris, mollietur diues & lætius solum. Et si hæc quoque iam leuius suprema perseuerantibus studijs + euaserit, inde fructus illaborati offerunt euerteris
sese, & omnia sponte proueniunt, quæ tamen quotidie nisi decerpantur, arescunt. Sed & copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile, nec salutare est, & nitor ille cultū uirilem, & inuentio iudiciū. Sic erunt magna nō nimia, sublimia nō abrupta, fortia nō temeraria, seuera non tristia, grauia nō tarda, læta nō luxuriosa, iucūda nō luxu dissoluta, plena nō tumida. Similis in cæteris ratio est. Tutißima ferè per medium uia, quia utriusq; ultimū uitium est.

Quæ post finem studia. Cap. XI.

His dicendi uirtutibus usus Orator in iudicijs consilijs, concionibus, senatu, in omni denique officio boni ciuis finem quoque dignum, & optimo uiro & opere sanctißimo faciet, non quia prodesse unquam satis sit, & illa mente atq; illa facultate prædito non conueniat operis pulcherrimi quamlongißimū tempus, sed quia decet hoc quoque prospicere, ne quid peius quàm fecerit, faciat. Neque enim scientia modò constat Orator, quæ augetur annis, sed uoce, latere, firmitate, quib. fractis, aut imminutis ætate seu ualetudine, cauendū est, ne quid in Oratore summo desideretur, ne intersistat fatigatus, ne quæ dicet parū audiri sentiat, ne se quærat priorem. Vidi ego longè om-

nium

nium, quos mihi cognoscere cõtigit summum Oratorem.
Domitiũ Afrum, ualde senem, quotidie aliquid ex ea quã
meruerat autoritate perdentẽ, cum agente illo, quẽ prin-
cipem fuisse quondã fori non erat dubium, alij (quod indi
gnum uidebatur) riderent, alij erubescerent, quæ occasio
illi fuit dicendi, male eum deficere q̃ desinere. Neq; erant
illa qualiacunq; mala, sed minora. Quare antequã in has
ætatis ueniat insidias, receptui canet, & in portũ integra
naue perueniet: neq; enim minores eum cùm id fecerit, stu-
diorum fructus prosequẽtur. Aut ille momimenta rerum
posteris, aut L. Crassus in libris Ciceronis destinabat, quæ
reddet rentibus + tradet, aut eloquentiæ componet artem, aut pul
cherrimis uitæ præceptis dignum os dabit. Frequentabũt
uerò eius domũ optimi iuuenes more ueterum, & ueram
dicendi uiã uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit qua
si eloquẽtiæ parens, & ut uetus gubernator, littora & por
tus, & quæ tempestatum signa, quid secũdis flatibus, quid
ratum aduersis + ratis poscat, docebit: non humanitatis solum
cõmuni ductus officio, sed amore quodam operis. Nemo
enim minui uelit id in quo maximus fuit. Quid porrò est
honestius, quàm docere quod optimè scias? Sic ad se Cæ-
lium deductũ à patre Cicero profitetur, sic Pansam, Hir-
tium, Dolabellam in morem præceptoris exercuit, quoti-
die dicens audiensq;. Ac nescio an eum tunc beatissimum
credi oporteat fore, cùm iam secretus & cõsecratus, liber
inuidia, procul à contentionibus famam in tutò colloca-
rit, & sentiat uiuus eam quæ post fata præstari magis so-
let, uenerationem, & quid apud posteros futurus sit, uide
bit. Conscius sum mihi, quantũ mediocritate ualui, quæq;
antea scierim, quæq; operis huiusce gratia potuerim in-
quirere,

quirere, candidè me atq; ſimpliciter in notitiã eorũ ſi qui forté cognoſcere uoluiſſent, protuliſſe, atq; id uiro bono ſatis eſt docuiſſe, quod ſcierit. Vereor tamen ne aut magna nimiũ uidear exigere, qui eundẽ uirum bonum eſſe, & dicendi peritũ uelim, aut multa, qui tot artibus in pueritia diſcendis morũ quoq; præcepta, & ſcientiam iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquentia tradebãtur, adiecerim, quiq; hæc operi noſtro neceſſaria eſſe crediderim, uelut põdus rei perhorreſcant, ac deſperent ante experimentũ. Sed hi primum renuncient ſibi, quãta ſit humani † generis uis, ingenij quàm potens efficiendi quæ uelit cum maria tranſire, ſiderum curſus numeroſq; cognoſcere, mundum ipſum penè demetiri, minores, ſed difficiliores artes potuerint. Tum cogitent quantam rem petant, quamq; nullus ſit hoc propoſito præmio labor recuſandus. Quod ſi mente conceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipſum iter, neq; imperuiũ, neq; ſaltem durum putẽt. Nam id quod prius, quodq; maius eſt, ut boni uiri ſimus, uolũtate maximè conſtat: quàm qui uera fide induerit, facile eaſdem quæ uirtutem docent, artes accipiet. Neq; enim aut tam perplexa, aut tam numeroſa ſunt, quæ premunt, ut non paucorum admodum annorũ intentione diſcantur, longam enim facit operã quod repugnamus. Breuis eſt inſtitutio uitæ honeſtæ beatæq;, ſi credas. Natura enim nos ad mentem optimam genuit, adeoq; diſcere meliora uolentibus promptũ eſt, ut uerè intuenti mirum ſit illud magis, malos eſſe tam multos. Nã ut aqua piſcib. ut ſicca terrenis, circũfuſus nobis ſpiritus uolucrib. conuenit: ita certè facilius eſſe oportebat ſecundũ naturam quàm cõtra eam uiuere. Cætera uerò etiã ſi ætatẽ noſtrã non ſpatio ſenectutis, ſed † tempore corpore adoleſcentiam

adole-

adolescentiæ metiamur, abundè multos ad discendum annos habent. Omnia breuiora reddet ordo, & ratio & modus. Sed culpa est in præceptoribus prima, + libenter detinentibus puerũ, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quo difficilius sit quod pollicentur, partim etiam inscitia tradendi uel negligentia: proxima in nobis, q morari in eo quod nouimus, q̃ discere quæ nondum scimus, melius putamus. Nam ut de nostris potissimum studijs dicam, quid attinet tam multis annis, quanquam in more est plurimorũ (ut de his à quibus magna in hoc pars ætatis absumitur, taceam) declamitare in schola, & tantum laboris in rebus falsis consumere, cùm satis sit modico tẽpore imaginẽ ueri discriminis, & dicendi leges comperisse? Quod non dico, quia sit unquã omittenda dicendi exercitatio, sed quia non sit in una eius specie consenescendum. Cognoscere enim, & præcepta uiuendi perdiscere, & in foro nos experiri potuimus, dum scholastici sumus. Dicendi ratio talis, ut non multos annos poscat: quælibet enim ex his artibus, quarum prius habui mentionem, in paucos libros cõtrahi solet, adeò infinito spatio ac traditione opus nõ est. Reliqua est, quæ uires citò facit consuetudo, rerum cognitio quotidie crescit, & tamen multorum ad eas librorũ necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla ab historicis, aut dicendi ab Oratorib. petuntur. Philosophorũ quoq; consultorũq; opiniones, sicuti alia uelimus legere, necessariũ est. Quæ quidẽ possumus omnia, sed breue nobis tempus nos fecimus, quantulum enim studijs impertimur? Alias horas uanus salutandi labor, alias datũ fabulis otiũ, alias spectacula, alias conuiuia trahunt. Adijce tot genera ludendi, & insanã corporis curã. Trahat in-

+ q libẽter detinent quos occupauerunt

bat inde peregrinatio, rura, calculorum anxiæ solicitudines, multæ causæ libidinũ, & uinum, & flagitiosus omni genere uoluptatũ animus, ne ea quidem tempora idonea, quæ supersunt. Quæ si omnia studijs impenderentur, iam nobis longa ætas, & abunde satis ad discendum spatia uiderentur, & diurna tantum cõputantibus tempora, & noctes, quarũ bona pars omni somno longior est, adiuuarẽt. Nunc cõputamus annos, non quibus studuimus, sed quibus uiximus. Nec uerò si geometræ & Grammatici, cæterarumq; artium professores omnem suam uitã quamlibet longa fuerit, in singulis artibus cõsumpserunt, sequitur ut plures quasdã uitas, ac plura discenda desideremus. Neq; illi didicerũt hæc usq; in senectutẽ, sed ea sola didicisse contenti fuerunt, ac tot annos in utendo, non in percipiendo exhauserũt. Cæterũ ut de Homero taceam, in quo nullius non artis aut perfecta, aut certè non dubia uestigia reperiuntur, ut Eleum Hippiã transeam, qui non liberaliũ modo disciplinarum præ se scientiam tulit, sed uestem, & anulum, crepidasq;, quæ omnia manu sua fecerat, in usu habui, + atq; itaq; se præparauit, ne cuius alterius ope egeret, ad quæ néue ullius rei. Gorgias quoq; summæ senectutis id quærere auditores, de quo quisq; uellet iubebat. Quæ tandem ars digna literis Platoni defuit? Quot + seculis Aristo. discilicet dicit, ut non solum quæ ad philosophos atq; Oratores pertinent scientia cõplecteretur, sed animaliũ satorumq; naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inuenienda fuerunt, nobis cognoscenda sunt. Tot nos præceptoribus, tot exẽplis instruxit antiquitas, ut poßit uideri nulla fortè nascendi ætas felicior quàm nostra, cui docẽdæ priores elaborauerunt. M. Censorius Cato idem Orator, idem historiæ

conditor, idem iuris, idem rerũ rusticarũ peritißimus fuit. inter tot operas militiæ, tãtas domi cõtentiones, rudi sæculo, literas græcas ætate iam declinata didicit, ut esset hominibus documento, ea quoq; percipi posse quæ senes concupissent. Quàm multa penè omnia tradidit Varro? Quod instrumentum dicẽdi M. Tullio defuit? Quid plura? cùm etiam C. Celsus mediocri uir ingenio, non solum de his omnibus cõscripserit artibus, sed amplius rei militaris, & rusticæ etiam, * & medicinæ præcepta reliquerit? dignus uel ipso proposito, ut eũ scisse omnia illa credamus. At perficere tantum opus arduũ est, & nemo perfecit? Ante omnia sufficit ad exhortationem studiorũ, capere id rerum naturam, ut quicquid non est factum, ne fieri quidẽ poßit, cùm omnia quæ magna sunt atq; admirabilia, tẽpus aliquod, quo primùm efficerẽtur, habuerint. Quantũ enim poësis ab Homero & Vergilio, tantum fastigiũ accepit eloquentia à Demosthene atq; Cicerone. Deniq;, quicquid est optimum, antè non fuerat. Verumetiam si quis summa desperet (quod cur faciat, cui ingenium, ualetudo, facultas, præceptor non deerunt?) tamen est, ut Cicero ait, pulchrum in secundis tertijsq; consistere. Neq; enim si quis Achillis gloriam † in bellicis consequi non potest, Aiacis aut Diomedis laudem aspernabitur: neq; qui Homeri, nõ Tyrtei. Quinimo si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo qui optimus fuisset, arbitraretur, hi ipsi qui sunt optimi, non fuissent. Neq; post Lucretium, ac Marcum Vergilius, nec post Crassum & Hortensium Cicero, sed nec alij postea uicerint. Verùm ut transeundi spes non sit magna, tamen est dignitas subsequẽdi. An Pollio & Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiæ

Non est in ueteri cod.

imbecillis

tiæ

tiæ agere cœperunt, parũ in uita dignitatis habuerunt? parum ad posteros gloriæ tradiderũt? Alioqui peßime de rebus humanis perductæ in summũ artes mererẽtur, si quod optimũ fuisset, defuisset. Adde quod magnos modica quoq; eloquentia parit fructus: ac si quis hæc studia utilitate sola metiatur, penè illi perfectæ par est. Neq; erat difficile, uel ueteribus, uel nouis exemplis palàm facere, non aliunde maiores honores, opes, amicitias, laudem præsentem, futuram hominibus contigisse, si tamen dignũ literis esset, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atq; ipsa poßeßio plenißimam studijs gratiam refert hanc, minorem exigere mercedem, more eorum, qui à se non uirtutes, sed uoluptatem, quæ fit ex uirtutibus, peti dicunt. Ipsam igitur orandi maiestatem, qua nihil Dij immortales melius homini dederunt, & qua re nota muta sunt omnia, et luce præsenti, & memoria posteritatis carent, toto animo petamus, nitamurq; semper ad optima, quod facientes, aut euademus in summum, aut certè multos infra nos uidebimus. Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro uirili parte adiuuari posse per nos uidebantur, quorũ cognitio studiosis iuuenibus si non magnam utilitatem afferet, at certè, quod magis petimus, bonam uoluntatem.

MAR. FAB. QVINTILIANI
institutionum Oratoriarum finis.

OMNIVM EORVM QVAE APVD FAB. QVINTILIANVM TRACTANtur, per Libros & Capita, Elenchus.

LIBRI PRIMI.

Libri

LIBRI SECVNDI.

LIBRI TERTII.

Quibus

LIBRI DECIMI.

LIBRI VNDECIMI.

LIBRI DVODECIMI.

FINIS.

RERVM AC VERBORVM HOC IN LIBRO MEMORABILIUM INDEX,

A

Coniectura

Digitos

ἐπιχει

Gramma-

K

Labris

Nar

Pro-

Sacri

S

Sonus

Tabulæ

T

Tranla-

FINIS.

ERRORES QVI INTER EXCVDEN-dum irrepserunt, obiter obseruatos, sic corrigat studiosus.

In Epistola, uersu primo, dele parenthesin quae includit, uno (quod aiunt) ore. & sub finem lege doctores. folio 2. linea 22. demererer. 23. l. 19. retunduntur. 30. lin. 25. coniunctionibus. 32. l. 15. ualet. 38. l. 12. omni. 95. l. 14. discipulus. 64. l. 18. Nam ut omittam alios. 159. l. 28. προσγεπτικὴν. 196. l. 19. προοίμιον. 452. l. 6. molis. 516. l. 25. in margine, Homoeoteleuton. 535. linea 8. ἔννοιαν. 555. l. 26. Phalereus. Reliqua lectionis corriget assiduitas.

